

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historické vědy – starší české dějiny

Martin Musílek

Patroni, klienti, příbuzní.

Sociální svět Starého Města pražského ve 14. století

Patrons, Clients, and Relatives:

The Social World of Old Town Prague in the 14th Century

Disertační práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc.

Praha 2014

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury. Práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jakéhokoliv titulu.

.....
PhDr. Martin Musílek

Chtěl bych tímto poděkovat všem, kteří mě při sepisování práce podporovali a zejména těm, kteří si v dnešní uspěchané době našli čas na důkladné pročtení ještě „horkého“ rukopisu. Bez jejich připomínek, výtek nebo námětů by práce nebyla úplná. Školiteli a vedoucímu práce profesoru Josefu Žemličkovi jsem zavázán především za trpělivost, s jakou očekával stále nepřicházející text. Práci věnuji zesnulému historikovi Jaromíru Mezníkovi, jehož kniha *Praha před husitskou revolucí* se pro mě stala nevyčerpatelným zdrojem inspirace.

Obsah

1. Úvod	1
2. Kritika pramenů a literatury, metoda	9
2.1. Soudní kniha s trhovými zápisy (1351–1367)	9
2.2. Seznamy novoměšťanů (1324–1393)	18
2.3. Kritika literatury	29
2.4. Metoda: Sociální topografie	36
3. Prostorová mobilita a vztahy ve městě	46
3.1. Seznamy pečetění listin (1331–1333, 1337)	46
3.2. Rozbor soudní knihy s trhovými zápisy (1351–1366).....	49
3.2.1. Trhy	49
3.2.2. Trhy s domy.....	54
3.2.3. Ceny staroměstských nemovitostí.....	70
3.2.4. Trhy s venkovskými statky staroměstských měšťanů	76
3.3. Obraz města a jeho proměny.....	94
3.4. Židovské Město	106
4. Migrace na Starém Městě pražském ve 14. století	121
4.1. Městské právo	124
4.2. Městské přistěhovalectví (1324–1393)	129
4.2.1. Přijetí městského práva jako indikátor hospodářského vývoje města	133
4.2.2. Velký mor roku 1380 a jeho dopady na staroměstskou společnost.....	159
4.2.3. Geografický horizont staroměstského přistěhovalectví	165
4.2.4. Poplatky za přijetí	174
4.2.5. Zachovací a výhostní listiny	176
4.2.6. Přijímání městského práva příslušníky tzv. patriciátu.....	178
4.2.7. Šlechtici přijímající městské právo.....	181
4.2.8. Několikanásobná migrace.....	183
4.2.9. Městská rada	185
5. Sociální mobilita staroměstského obyvatelstva	189
5.1. Příklady sociálního vzestupu	191
5.2. Klienti	193
5.2.1. Sluhové	196
5.2.2. Písaři.....	200

5.2.3. Kaplani.....	207
5.3. Rodinné vazby a sňatky.....	208
5.4. Cechy, bratrstva a řemeslnické rody	227
5.5. Společnost na Starém Městě pražském ve 14. století	243
5.6. Integrace novoměšťanů do staroměstské společnosti.....	250
6. Národnostní poměry ve městě ve 14. století.....	260
7. Ženy a jejich postavení na Starém Městě pražském ve středověku.....	272
8. Závěr.....	279
9. Seznam pramenů a literatury.....	285
9.1. Prameny přístupné v rukopisech a starých tiscích.....	285
9.2. Vydané prameny	285
9.3. Literatura	288
9.4. Elektronické zdroje a dokumenty	315
9.5. Seznam zkratk.....	316
9.6. Seznam vyobrazení	318
9.6.1. Seznam tabulek.....	320
9.6.2. Seznam grafů.....	321
10. Přílohy	323
10.1. Vyobrazení	323
10.2. Grafy.....	344

Abstrakt

Předkládaná práce se zaměřuje na rozbor dvou hlavních pramenů: soudní knihy s trhovými zápisy a seznamů novoměšťanů které byly vedeny mezi v letech 1324 až 1393. Text je rozdělen do několika kapitol. Vedle popisu a představení obou hlavních typů pramenů je podrobena kritice základní literatura a představena použitá metoda: sociální topografie.

Sledování trhů se staroměstskými nemovitostmi (zejména domy a venkovskými statky) umožnilo nastínit prostorovou mobilitu, včetně základního topografického obrazu města a jeho proměn. Pozornost byla věnována jak topografickému obrazu Židovského Města, které tvořilo významnou součást středověkého městského areálu, tak soužití křesťanů a Židů uvnitř města. Rozbor seznamu novoměšťanů naopak dovolil pozorovat některé aspekty městského přistěhovalectví. To je obecně považováno nejen za indikátor hospodářského vývoje města, ale umožňuje také sledovat demografické krize městské společnosti. Vzhledem k tomu, že se za každého novoměšťana musel zaručit věřitel, seznamy do města nově příchozích měšťanů naznačují také vazby a vztahy mezi osobami. Ve vzácných případech pak lze propojit údaje soudní knihy a seznamů novoměšťanů, v nichž jsou doložitelné úzké přátelské vazby mezi měšťany. Na případě vztahu rychtářů a jejich písařů naopak na povrch zřetelně vyplývají ve městě rozšířené klientské vztahy. Nelze přehlédnout ani skutečnost, že věrné služby umožňovaly schopným jedincům sociální vzestup a následné proniknutí mezi plnoprávné měšťany. Oba prameny zároveň umožňují postihnout jak národnostní vývoj města ve 14. století, sociabilitu a sociální mobilitu středověkého člověka, tak například zpřesnit naše povědomí o postavení žen uvnitř středověké městské society. Opravdu pouze ve vzácných případech je na jejich základě možno pozorovat základní podmínky úspěšné integrace příchozích do staroměstské společnosti.

Sociální topografie prostřednictvím prosopografické analýzy rozkrývá mnohdy netušené sociálně-prostorové sítě, čímž dovoluje sledovat problémy, o nichž středověké prameny bezprostředně nevypovídají. Měšťanské rodiny ze sousedství nebo příbuzní navštěvovaly společné mše ve svém farním kostele, svědčily si na různých důležitých právních pořízeních, uzavíraly vzájemné sňatky a mnohdy vyznávaly i společnou politickou a náboženskou linii. Také v našem prostředí můžeme pozorovat kariérní růst nebo naopak úpadek jednotlivců nebo měšťanských rodin, jejich strategie vyrovnávání

se s nepříznivými přírodními nebo společenskými podmínkami, vztah k rodnému domu, navazování nových sousedských vztahů či sociální migraci. Podobně jako dnes také středověký člověk hledal ve městě různé možnosti uplatnění za účelem zlepšení svého postavení. Rozkrývání životních osudů jedinců, sledovaných zároveň se společenským a prostorovým vývojem dané městské lokality, přináší nejen nové souvislosti a interpretační možnosti, ale rovněž může vést k prohloubení našich poznatků o mnohohrstevné středověké městské společnosti.

Abstract

The present work focuses on the analysis of two main sources: the court book with market entries (*Libri judiciorum* or *Libri contractuum*), and lists of new city residents from the years 1324–1393. The text is divided into several chapters. Besides the description and presentation of the two main types of sources, a critical examination of the basic literature is undertaken, and the methodology of social topography is introduced.

An outline of spatial mobility was created, including a basic topographical image of the city and its variations, though an examination of the Old Town real estate markets (especially houses and rural estates). Attention was given to the topographic situation of the Jewish Town, which formed an important part of the medieval urban complex, with coexistence of Christians and Jews within the city. Some aspects of urban migration could be observed, though analysis of the list of new city residents. This is generally regarded not only as an indicator of economic development of the city, but also allows one to monitor the demographic crisis of urban society. Given that a lender had to vouch for each new city resident, lists of new arrivals to the ranks of city burghers also suggest connections and relationships between people. In rare cases, it is possible to link data from the judicial records with lists of new city residents, which document close and friendly ties between the burghers. The case of the relationship between reeves and their scribes clearly demonstrates enhanced clientele relationships. The fact that loyal service to a patron allowed capable individuals to achieve social advancement and subsequently rise to the ranks of full-fledged burgers cannot be overlooked. At the same time, both sources also allow one to appreciate the national development of the city in the 14th century, the sociability and social mobility of medieval man, and for example, to refine our knowledge of the status of women within medieval urban society. Indeed, on the basis of these sources it is occasionally possible to observe at least some of the basic conditions for successful integration of newcomers to Old Town society.

Describing social topography through prosopographic analysis often reveals unsuspected socio-spatial networks, allowing monitoring of issues which are not immediately apparent in the medieval sources. A bourgeois family from the neighborhood or relatives attended the same Mass in their local parish church, testified to various important legal acquisitions, concluding mutual marriages and often

professed and shared political and religious lines. In this context, we can see career growth or decline of individuals or merchant families, their strategies of coping with adverse natural and social conditions, the relationship with the family house, and the creation of new neighborly relations and social migration. Like today, medieval people also sought to exercise the city's various possibilities in order to improve their position. Uncovering the life stories of individuals, while observing at the same time the social and spatial development of the urban locality, not only brings new context and interpretive possibilities, but may also lead to deepening our understanding of the multi-layered medieval urban society.

1. Úvod

Dnes se můžeme jen dohadovat, jak se ve středu 21. března 1341 na den sv. Benedikta cítil staroměstský měšťan Dětrich Plafus neboli Modrá noha (*Blaufuss*), který byl vedle dalších jedenácti měšťanů v tento den osobně jmenován králem Janem Lucemburským do nové staroměstské rady. Přítomnost panovníka při jmenování rady dodávala tomuto rituálu lesk a vznešenost, které se přenášely také na osoby nově jmenovaných konšelů a jež zvyšovaly jejich vážnost uvnitř městské společnosti. Dětrich musel podobně jako další nově jmenovaní konšelé nad biblí nebo křížem před panovníkovým zrakem pozvednout dva prsty a pronést obvyklou přísahu: *My přísaháme před Bohem a naším panem králem, chudými a rychtářem, že chceme v kmecím úřadě hájit pravdu a tupit křivdu a chceme být ku pomoci chudému i bohatému ve vší spravedlnosti. K tomu at' nám napomáhá Bůh a všichni svatí!*¹

Osobu Dětricha Plafuse můžeme považovat za typického představitele staroměstského měšťana 14. století. Podobných doslova „bezejmenných“ měšťanů, kterým dosavadní literatura věnovala pouze okrajovou pozornost, jež však významným způsobem ovlivňovali chod a utváření města, lze v dochovaných pramenech dohledat stovky. Mnoho z nich včetně Dětricha Plafuse se daří pouze značně obtížně zařadit do společenské struktury staroměstského obyvatelstva. Ohledně Dětrichových majetkových poměrů víme pouze to, že po nějaký čas vlastnil dům čp. 402/I „U Modré růže“ na Havelském trhu spolu s pozemkem, který k domu náležel (*meins gnanten haus mit sampt seiner hofstat*).²

¹ „*Wir swern des ain ait got und unserm hern dem chunich und armen und richter, das wir wellen an dem schepfampt daz recht sterkin und das unrecht khrenkin und daz wir wellen den arme und den richen vor sein an allergerechticheit, das uns Got czu helff und all heiligen*“, *Liber Vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518*, (edd.) Hana Pátková, Aleš Pořízka a Věra Smolová, Praha 2011 (= *Documenta Pragensia Monographia 25*), fol. 21v (přestože edice obsahuje jak řádnou stránkovou paginaci, tak odkaz na příslušná folia, nakonec jsem se rozhodl uvádět odkazy pouze na folianty; při dohledávání údajů je jednak snadnější orientace v origiálu městské knihy, jednak toto značení užívaly i starší edice a studie; nadto dle foliantů jsou sestaveny také tabulky s přehledem obsahu *Liber vetustissimu*), jmenování rady již bylo vydáno v RBM IV, č. 885, s. 353, nejnověji v *Liber vetustissimus*, fol. 155v; k tomu také Václav Vladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy 1*, Praha 1892, s. 270, pozn. 70. Městskou radu jmenoval panovník (*iurati per dominum regem sunt creati*). V této době je skutečně doložen pobyt Jana Lucemburského spolu s Karlem v Praze. Zda se jmenování nové rady zúčastnil i mladý Janův nástupce, nevíme. Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo 1316–1378*, Praha 1979, s. 148–149. Obecně k přísaze ve středověkých městech Wilhelm EBEL, *Der Bürgereid als Geltungsgrund und Gestaltungsprinzip des deutschen mittelalterlichen Stadtrechts*, Weimar 1958.

² Z použité formulace lze vyvozovat, že v této době ještě k domu patřila celá rozlehlá původně lokovaná parcela, která v této době nejspíše sahala až k městským hradbám, podobně jako zřejmě u všech domů v tomto domovním bloku. Dětrich ve svém testamentu výslovně uvádí, že „*dům, v němž bydlí, se nachází na*

Rozhodně nepatřil k chudým obyvatelům města a nebyl zřejmě ani řemeslníkem, protože postrádáme doklady o tom, že by vykonával živnost. Dětrichův původ neosvětluje ani nemnoho dochovaných pramenných údajů, které se vztahují k jeho osobě. Z nich vyplývá, že roku 1341 zasedal v městské radě jmenované králem. O tři roky později vystupuje jako ručitel jakéhosi pražského měšťana Křišťana, litkupníka mědi (*subemptor cupri*), v hodnotě 50 kop grošů.³ O Dětrichově zámožnosti vypovídá skutečnost, že roku 1348 spolu s Fridlinem Rollem vystupuje jako ručitel panovníkem nově ustanoveného litkupníka zlata Elblina Rotleva v hodnotě 200 kop grošů.⁴ Na sklonku padesátých let 14. století prezentoval spolu s Janem řečeným Steklice ustanovení Václava z Prahy farářem kostela sv. Michala v Opatovicích (pod Zderazí) na Novém Městě pražském.⁵ O Dětrichově zařazení do společenské struktury města však mnoho napovídá rozkrytí společenských a sousedských vazeb, které udržoval v místě svého bydliště. Když totiž roku 1361 Dětrich Plafus sepisoval poslední vůli, jako jejího vykonavatele si vybral Václava Tausentmarka, faráře v kostele sv. Havla, a dva své sousedy – Mikuláše Vážného z Železné ulice a Fancu řečeného z Berouna. Všechny tři osoby výslovně označuje za své milé přátele (*meinen liben freunden*). Tato závěť je jedním ze vzácných dokladů přátelského vztahu mezi několika měšťany, jejichž domy se nacházely na Havelském tržišti nebo v jeho těsné blízkosti.⁶ Nemusíme pochybovat o tom, že právě blízkost jejich obydlí, pravidelné návštěvy farního kostela sv. Havla a osobní kontakty s farářem Václavem stály za jejich přátelskými sousedskými vztahy. Ze

Novém tržišti v Praze“. Nutno upozornit na to, že majitel sousedního domu čp. 403/I nejspíše ovládal přilehlou Havelskou bránu. RBM VII/3 (1360–1361), (edd.) Bedřich Mendl a Milena Linhartová, Praha 1958, č. 964, s. 576. K domu čp. 403/I nejnověji Martin MUŠÍLEK, *Rodina od Věže a její městské rezidence. Příspěvek k dějinám staroměstského domu čp. 403/I*, PSH 40, Praha 2012, s. 321–335.

³ V případě Křišťana se pravděpodobně jednalo o Křišťana z Říčan, který zasedal v městské radě roku 1337. Srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 610; Jaroslav MEZNÍK, *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990, s. 253. Doklad o ručení dochován v *Liber vetustissimus*, fol. 153v. Tato zmínka nevyvrací ani nepotvrzuje Tomkovu domněnku, že Dětrich Plafus byl spolu s Henslinem Kornpuhelem vyměněn v radě kvůli jejich předčasnému úmrtí. Podle Mezníka byli vyměněni dokonce tři měšťané. Vedle jmenovaných se mělo jednat ještě o Frenclína Ruprechtova, za nějž v radě později zasedal Jakeš Ruprechtův. J. MEZNÍK, *Praha*, s. 254. Buďto Dětrich Plafus roku 1341 skutečně zemřel a další zmínky se týkají jeho stejnojmenného syna, nebo se z nám neznámých důvodů vzdal členství v radě, případně byl sesazen panovníkem, a zemřel až roku 1361.

⁴ „*Theodricus Plafus*“, *Liber vetustissimus*, fol. 156v.

⁵ „*Theodrici Plawus*“, LC 1 (1354–1362), (ed.) Antonín František Tingl, Praha 1867, s. 87.

⁶ Mikuláš Vážný vlastnil dům čp. 492/I v Železné ulici, Fanca z Berouna pak dům čp. 422/I na dnešním Uhelném trhu. Václav Vladivoj TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského 1. Staré Město*, Praha 1866, s. 108, 117, 237–238; srov. *Knihy soudní s trhovými zápisy (1351–1367)*, Archiv hlavního města Prahy, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 217v. K tomu srovnej závěť nožíře Hanuše Sachse z roku 1409, v níž podobně jako své milé přátele označuje Jorga Waltfogela a nožíře Thomlina ze Slezské Středy a Ješka Reichensteina. *Liber vetustissimus*, fol. 192v.

závěti se také dozvídáme o tom, že Dětrich se svojí ženou Markétou byli zřejmě bezdětní. Jediným dalším žijícím příbuzným byl pravděpodobně strýc Mikuláš (*prudern Niclas czu s. Thomas, meym oehmen*), člen konventu sv. Tomáše na Malé Straně. Právě jemu Dětrich odkázal 1 kopy ročního censu, kdy tento plat měl po jeho smrti přejít na klášter.⁷

Významnému společenskému postavení Dětricha Plafuse nasvědčuje hned několik skutečností. Předně na základě výše řečeného je evidentní, že udržoval úzké kontakty s osobami, pro něž je doložena účast v městské radě a sám Dětrich nejméně jednou v městské radě také zasedal. Členem městské rady roku 1341 byl mimo jiné také Jindřich Šváb řečený Cihlár (*Czigler*).⁸ Právě Cziglerové vlastnili dům nejisté polohy na Havelském trhu.⁹ Nebude náhodou, že Fanca z Berouna, Dětrichův přítel a nedaleký soused, patřil ještě roku 1368 mezi testamentátory Tomáše (Thomlina) Cziglera, Jindřichova syna.¹⁰ Neznámý není ani Jan Steklice, spolu s Dětrichem držitel zmíněného podacího práva ke kostelu sv. Michala na Novém Městě pražském.¹¹ Jan vlastnil výstavný dům čp. 503/I v Melantrichově ulici, několik venkovských statků a ve městě se spolu s Petrem neboli Pešlem Pillungem podílel na vysazení několika krámců.¹² O tom, že Steklice patřil ke společenské elitě města, svědčí také to, že jeho dcera Markéta byla provdána nejdříve za Šimona Bohuslavova, příslušníka prastaré a jedné z

⁷ RBM VII/3, č. 964, s. 575–577; srov. excerpt testamentu, který edičně zpřístupnil již Schubert v *Urkunden-Regesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II. ausgehobenen Klöster Böhmens*, (ed.) Anton Schubert, Innsbruck 1901, s. 111. Na nespolehlivost této edice, která však přináší řadu topografických a hospodářských údajů, upozornil již Bedřich MENDL, *Z hospodářských dějin středověké Prahy*, SPDMP 5, Praha 1932, s. 202, pozn. 81.

⁸ V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 611; srov. J. MEZNÍK, *Praha*, s. 254.

⁹ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 132; srov. *Summa Gerhardi. Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen*, (ed.) Ferdinand Tadra, Vídeň 1882, č. 99, s. 427–432. Ve stejné době je ve městě doložen také Jindřich Šváb, královský šenk. Oba staroměstští měšťané vystupují zároveň v městské radě mezi lety 1344 až 1348, V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 611.

¹⁰ Jak pro Fancu, jehož dům ležel ve farnosti sv. Martina ve zdi, tak pro Tomáše a jeho rodiče je doložen vztah k místnímu farnímu kostelu sv. Havla. *Urkunden-regesten*, s. 111–112; RBM VII/5 (1362–1363), (ed.) Bedřich Mendl a Milena Linhartová, Praha 1961, č. 1322, s. 797–798. Topografii oltářů, jejich patronů a dárců provedl již David Charles MENGEL, *Bones, Stones and Brothels: Religion and Topography in Prague under Emperor Charles IV. (1346-78)*, nepublikovaná disertační práce obhájená na University of Notre Dame 2003, s. 81–148.

¹¹ LC 1, s. 87.

¹² V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 47, 115, 127–128; spolu s Petrem Pillungem roku 1362 prodali zákupným právem devět nově vysazených soukenických krámců staroměstským měšťanům, V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 164. Jan Steklice byl majitelem vesnic Ostrov a Zápy, *Archiv český 26*, (ed.) Josef Teige, Praha 1909, s. 169; LE 1, s. 72, LE 2 (1375–1388), (ed.) Kliment Borový, Praha 1878, s. 42; srov. Jaroslav MEZNÍK, *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*, in: *Rozpravy ČSAV 75/2*, Praha 1965, s. 58, 60.

nejvýznamnějších měšťanských rodin Olbramoviců; později pak za zámožného a vlivného staroměstského rychtáře Hanu Beneschawera.¹³

Podíváme-li se na Dětrichovi sousedy, jednalo se o příslušníky tzv. starého patriciátu. Sousední věžový dům čp. 403/I vlastnil v době Dětrichovi smrti Matěj od Věže, druhý ze sousedních domů čp. 401/I pak další významný měšťan – Ondřej Goldner.¹⁴ Domy, které tito zámožní měšťané obývali, rozhodně nepatřily k běžným typům. I přes nedávné negativní stavební zásahy investora v domě čp. 402/I se archeologickým a stavebně-historickým výzkumem podařilo zjistit informace, které dovolují alespoň částečně rekonstruovat podobu Dětrichova domu ve středověku. Obdobně jako u zřejmě všech stavení v tomto bloku se jednalo o věžový dům. Vjíždělo se do něj dosud funkčním průjezdem mezi věží a traktem při Rytířské ulici, čemuž nasvědčují dodnes dochované sedile (Obr. 1).

Dětrich Plafus pravděpodobně tento průjezd během svého života využíval. Vrcholně gotická přestavba zdejších domů, při níž došlo nejenom k vybudování předsazeného loubí, ale také dostavbě většinou cihlové nástavby druhého patra, proběhla na sklonku sedmdesátých let 14. století, tedy po Dětrichově smrti. Pokud bychom přijali závěry dosavadní literatury, že většina zamýšlených věžových domů nebyla dokončena, mohla právě tato přestavba definitivně unifikovat vzhled jednotlivých uličních traktů a tím do jisté míry sjednotit individuální reprezentativní ambice svých majitelů.¹⁵

I přes to dochované části téměř všech domů ležících v dnešní Rytířské ulici v sobě ukrývají analogické soubory kvalitních raně gotických kamenických článků v podobě ostění oken, portálů, částí kleneb nebo sedile průjezdu. Na první pohled je zde zřetelný rozdíl v propojení veřejného a soukromého prostoru u jednotlivých typů staroměstských staveb. Zatímco běžný městský řadový dům se bez rozpaků otevíral do veřejného prostranství portálem síně či průjezdu, typ pevného domu s věží naopak setrval v tradici uzavřenosti samostatně hájitelné jednotky a odsouvá proto obezřetně vstup do obydlí zpravidla až do prostoru vlastního dvora. Majitelé těchto typově

¹³ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 146, pozn. 33.

¹⁴ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 131; RBM VII/3, č. 964, s. 575; *Urkunden-regesten*, s. 111.

¹⁵ Martin MUSÍLEK, *In novo foro residentis. Sociotopografická analýza Havelského tržiště ve 14. století*, in: Martin MUSÍLEK a kol., *Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie*, Praha 2012, s. 69; Michael RYKL, *Výpověď stavební historie domu čp. 509 pro poznání dějin Havelského Města*, in: Martin MUSÍLEK a kol., *Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie*, Praha 2012, s. 298–322.

podobných staveb, charakterizovaných především nápadnými nárožními věžemi, patřili k představitelům městských elit. Tuto skutečnost dokládají také dochované písemné prameny. Z nejnovějších výzkumů přesvědčivě vyplývá, že v této době byla tato část tržiště v okolí dnešních ulic Havelské a Rytířské osazena pouze předními tzv. patricijskými rodinami.¹⁶ Majiteli domu čp. 402/I se po Dětrichově smrti stali jeho přátelé a vykonavatelé závěti Mikuláš Vážný a Fanca z Berouna, kteří jej roku 1362 prodali Držkovi (*Dyrsko*), synovi Dětrichova souseda Ondřeje Goldnera.¹⁷

Pokus o rozkrytí sociálních vazeb v jedné z částí Havelského tržiště dokládá, že Dětrich byl příslušníkem městské elity. Na scestí nás nesmí svést ani užívané příjímí Plafus (Modrá noha), vyjadřující zřejmě jeho charakteristický tělesný atribut. Tento znak mohl být pro jeho osobu natolik signifikantní, že zastřel i jeho domnělou příslušnost k významné pražské rodině.¹⁸ Tomu by nasvědčovala také honosně vyvedená pečeť, kterou Dětrich přivěsil ke svojí poslední vůli. Lze na ní spatřit polcený štít, na němž jsou vyobrazeny dva parohy, kdy každý vystupuje z dělicí linie (Obr. 2).¹⁹

Shrneme-li výše řečené, Dětrich byl pro starší historické bádání vlastně „anonymní“. Přestože ve srovnání se zahraničními výzkumy dovolují domácí prameny městské provenience pro 14. století sledovat pouhé torzo sociálního světa středověkého člověka, i v domácím prostředí můžeme upřít pozornost na konkrétního jedince. S tímto přístupem se zároveň nabízí příležitost podrobit zkoumání hranice prostoru, v němž mohla osoba nebo skupina lidí prosazovat své individuální potřeby v závislosti na

¹⁶ M. MUSÍLEK, *In novo foro residentis*, s. 65, 69; srov. Milena HAUSEROVÁ, *Příspěvek k poznání domovní zástavby Havelského Města*, in: Martin MUSÍLEK a kol., *Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie*, Praha 2012, s. 275–285; Zdeněk DRAGON, *Nové archeologické poznatky o Havelském Městě a otázka dokončení jeho lokace*, in: Martin MUSÍLEK a kol., *Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie*, Praha 2012, s. 187–192.

¹⁷ Další osudy tohoto domu lze sledovat až na počátku 15. století, když se v jeho držení často střídali různí majitelé, kteří již neměli nic společného ani s Dětrichem Plafusem, ani s rodinou Goldnerů. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 238, 131.

¹⁸ Podobně i syn ševce Fridlina Rolla Kunc se zmiňuje pod příjímím Beymer. Pokud by se nedochoval tento zápis, Kunc bychom za potomka Fridlina Rolla neoznčili. Zda byl Fridl Roll příslušníkem významné tzv. patricijské rodiny (podobně jako roku 1413 zlatník Mikuláš Roll), nebo se jedná o pouhou shodu jmen, nelze prozatím rozhodnout. *Liber vetustissimus*, fol. 98r; k tomu srov. J. MEZNÍK, *Praha*, s. 73, pozn. 72.

¹⁹ SÚA Praha, Archiv zrušených klášterů, č. 1239. Náhled listiny i s přivěšenými pečetěmi je volně dostupný na stránkách www.monasterium.net; srov. Jiří PRAŽÁK – Karel BERÁNEK – František BENEŠ, *Listiny českých zrušených klášterů 1115–1784*, Inventář SÚA, Praha 1961; k pečetí Michal FIALA, *Obecné figury ve znacích měšťanů Starého Města pražského v době předhusitské*, Heraldická ročenka 1990, Praha 1990, s. 23. V opisu pečetí se nachází „+? S.? DIETRICI GOM?A?NEI? nebo GOL?D?NEI“ (lityry s otazníkem na poškozené pečetí jsou nejisté nebo předpokládáné). Druhá hypotetická možnost čtení by odkazovala na příbuznost s rodinou Goldnerů, kteří však užívali jiný znak – šrafované břevno. Velmi opatrně lze soudit, že se bude spíše jednat o jinak neznámé jméno Dětrichova otce Gomana (?). Za možnost vyfotografovat Dětrichovu pečeť jsem zavázán díkem Jitce Křečkové.

existujících podmínkách. Je tak možno pozorovat sociální mobilitu či integraci přistěhovalců do městské populace s obrazem sociálně topografického uspořádání konkrétního města. Zacilení výzkumu na jednotlivce nebo rodiny umožňuje rozkrytí mnohdy netušených sociálně-prostorových sítí a tím dovoluje sledovat problémy, o nichž středověké prameny bezprostředně nevypovídají. Rozkrývání životních osudů jedinců, sledovaných zároveň se společenským a prostorovým vývojem dané městské lokality, přináší nejen nové souvislosti a interpretační možnosti, ale rovněž může vést k prohloubení našich poznatků o mnohovrstevné středověké staroměstské společnosti.

Stěžejní pozornost v této práci bude věnována dvěma základním pramenům, které se dochovaly pro Staré Město pražské ve 14. století. Jedná se o *Soudní knihu s trhovými zápisy (1351–1367)* a seznamy novoměšťanů z let 1324 až 1393, tedy osob, které v daném časovém období přijali na Starém Městě pražském městské právo. Vzhledem k tomu, že za každého měšťana se zpravidla zaručil věřitel, umožňuje vysledovat také vazby a vztahy mezi jednotlivými měšťany. Ve vzácných případech pak lze propojit údaje soudní knihy a seznamů novoměšťanů, kdy jsou doložitelné úzké přátelské vazby mezi jednotlivými měšťany. Na případě vztahu některých osob a jejich služebníků jasně vyplývají klientské vazby mezi zámožnými měšťany a osobami, které na nich byly hmotně či jinak závislé. Nelze přehlédnout ani skutečnost, že věrné služby umožňovaly schopným jedincům sociální vzestup a proniknutí mezi plnoprávné měšťany. Ve vyjmenovaných případech se jednalo o skutečnosti, které starší bádání na základě zahraničních analogií pouze předpokládalo, ale přesvědčivé důkazy doposud chyběly. Mimo to oba prameny zároveň umožňují postihnout jak národnostní vývoj města ve 14. století, poodkrýt sociabilitu a sociální mobilitu středověkého člověka, tak například sledovat postavení žen ve středověké městské společnosti.

Z pražského souměstí bude pozornost zaměřena pouze na jeho nejlidnatější a nejvýznamnější součást – Staré Město pražské.²⁰ Vede k tomu hned několik důvodů. Předně pouze pro tuto městskou část je dochována souběžně soudní kniha s trhovými

²⁰ Zatímco někteří badatelé se při výzkumu soudních knih věnovali také předměstím, na Starém Městě pražském podobný výzkum možný není. Soudní kniha totiž vznikla až po založení Nového Města. Navíc i z období před lokací Nového Města máme o staroměstských předměstích pouze velmi torzovité údaje, které se nejčastěji omezují na informace ohledně vysazení nových domů za městskými hradbami rodinami tzv. starého patriciátu. Srov. František ŠMAHEL, *Základy města: Tábor 1432–1452*, HT 5, 1982, s. 18–20; B. MENDL, *Z hospodářských dějin*, s. 228–256. Král Jan Lucemburský nazýval Staré Město již v privilegii z 11. ledna 1316 „sídlem a hlavou království, jíž se ostatní česká města spravují jakožto pravidlem mravův a zrcadlem poctivosti lidského života“. CIM I. Privilegia měst pražských, (ed.) Jaromír Čelakovský, Praha 1886, č. 9, s. 21–22.

zápisy a seznamy do města nově příchodících měšťanů. Pro další městské části (královská města Nové Město pražské a Malou Stranu) jsou trhové knihy, na jejichž základě je možno alespoň částečně rekonstruovat městskou topografii, dochovány až z pozdějšího období. V případě Hradčan se sice dochovala *Knihy soudní* z let 1350 až 1393, jejíž součástí jsou i zápisy o trzích s nemovitostmi, v tomto případě se však jednalo pouze o poddanské město a jak svým osazenstvem, tak charakterem lze pouze obtížně komparovat se staroměstským prostředím.²¹

Pokus o podobný rozbor všech městských částí by tedy neprobíhal v rámci jedné chronologické roviny, což je však při sledování prosopografických a rodinných vazeb zásadní. Hiát deseti let v dochování staroměstských a novoměstských knih by ještě zásadní problém nepředstavoval. Jak však prokázalo starší bádání, sociální a národnostní složení novoměstských obyvatel od těch staroměstských bylo z různých příčin odlišné. Zároveň z dochovaných cen novoměstských nemovitostí zřetelně vyplývá, že většina zdejších měšťanů byla výrazně „chudších“, než jejich staroměstští sousedé. Tyto výhrady platí i pro Malou Stranu s dodatkem, že pokud staroměstská *Knihy soudní s trhovými zápisy* byla vedena do roku 1366 a malostranská začíná až rokem 1403, časový rozdíl více než tři desetiletí je propastný. Vzhledem k nestandardizovanému označování osob a užívání různých příjmí ve středověku je jakékoliv detailní sledování společenských vazeb téměř nemožné.²² Nadto by pozornost, věnovaná dalším městským částem, vyvolala mnohem větší nároky na rozsah předkládané práce. Proto k nim bude přihlíženo pouze v omezené míře a vesměs na základě starší literatury.

Velké množství publikovaných statí vede určitou skupinu badatelů ke skepsi, že dějiny Starého Města pražského jsou vlastně dostatečně známy a k našemu poznání již nelze přinést nic nového. Na následujících stránkách bych se rád pokusil dokázat, že podobné pochyby nejsou na místě. Domnívám se, že písemné prameny, zachycující prostor a obyvatele Starého Města pražského, stále přinášejí nepřeborné množství

²¹ Pro Nové Město pražské se jedná o *Knihy soudní púhonů a nálezů (1377–1427–1467)*, *Knihy nálezů a výnosů obecních (1389–1418, 1489–1518)* a konečně *Knihy soudní zápisů trhových a dlužních (1377–1390)*. Na Malé Straně se soudní kniha dochovala až z rozmezí let 1403 až 1506. Rostislav NOVÝ, *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310–1526. Katalog*, Praha 1963, s. 153–154, 160, 161; srov. Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Soupis rukopisů chovaných v archivu královského hlavního města Prahy*, SPDMP 1/2, Praha 1920, s. 74, 79–82, 115–116, 121.

²² Vynikající studii na toto téma pro případ města Höxteru publikoval Hans RÜTHING, *Der Wechsel von Personennamen in einer spätmittelalterlichen Stadt. Zum Problem der Identifizierung von Personen und zum sozialen Status von StadtBewohnern mit wechselnden oder unvollständigen Namen*, in: *Medieval Lives and the Historian. Studies in Medieval Prosopography*, (edd.) Neithard Bulst a Jean-Philippe Genet, Kalamazoo 1986, s. 215–226.

informací, které doposud nebyly zpracovány. Prostřednictvím prosopograficky laděných výzkumů je možno jak doplnit nebo zpřesnit dosavadní bádání, ale i naše poznání této městské části podstatně rozšířit.

Právě na příkladu načrtnutých osudů Dětricha Plafuse lze demonstrovat, jak zásadní pro naše poznání minulosti může být rozkrytí sociálních vazeb mezi jednotlivými měšťany. Na jednu stranu umožňují zařazení jednotlivce do společenské struktury města, na straně druhé dovolují alespoň částečně rozkrýt sociální svět obyvatel Starého Města pražského. Dětrich zemřel v době, kdy staroměstská společnost procházela hlubokou proměnou, která se vedle dalekosáhlých změn ve složení městské rady odrazila také v mocenských a majetkových přesunech uvnitř jednotlivých skupin městského obyvatelstva. Dříve, než přistoupíme k jejich podhalení, se však musíme alespoň krátce zastavit jak u pramenů, tak u zásadních názorů dosavadní literatury, stejně jako u metody, na jejímž základě se pokusíme popsat staroměstskou společnost ve 14. století.

2. Kritika pramenů a literatury, metoda

2.1. Soudní kniha s trhovými zápisy (1351–1367)

Sledovat majetkové a společenské přesuny uvnitř města kolem poloviny 14. století umožňuje především *Kniha soudní s trhovými zápisy* (označována také jako *Libri judiciorum* nebo *Libri contractuum*, AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987).²³ Kniha byla vedena v rozmezí let 1351 až 1367. Jako první dochovaná městská kniha přináší ucelený a soustavný přehled o staroměstských domech a jejich majitelích. Na Starém Městě pražském máme pro 14. století vedle této soudní knihy dochovány další dvě městské knihy. *Kniha soudní pro menší dluhy (1370–1391)* z povahy účelu svého vedení příliš mnoho informací o městské topografii nepřináší. Naopak v nejstarší staroměstské knize, tzv. *Liber vetustissimus (1310–1518)* lze najít celou řadu dílčích topografických údajů, které se však v jednotlivých zápisech objevují výhradně jako doplněk jiné, pro paměť města zaznamenání hodné příležitosti.

K těmto záležitostem v rámci *Liber vetustissimu* také patřily seznamy o pečetění listin staroměstských měšťanů z let 1331–1333 a 1337. Ty ve skutečnosti představují nejstarší dochovaný pramen, na jehož základě lze zachytit trhy s nemovitostmi na Starém Městě pražském. Přestože se jedná o pouhý zlomek, jejich význam spočívá v tom, že chronologicky předcházejí údaje *Soudní knihy s trhovými zápisy* a alespoň částečně odkrývají obchody s nemovitým majetkem a rentami na Starém Městě pražském již ve třicátých letech 14. století.²⁴ Za určitých okolností zároveň předznamenávají vývoj trhů

²³ Mimořádná vypovídací hodnota trhových knih pro sledování městské topografie je v českém prostředí nade vše pochybnost. Stačí zde odkázat na přehledový katalog R. NOVÝ, *Městské knihy* a práci Stanislava POLÁKA, *Trhové knihy českých poddanských měst v první polovině 16. století*, SAP 1968, s. 412–451. Dnes je obecně přijímána klasifikace městských knih, kterou sestavil Václav VOJTÍŠEK, *O studiu městských knih českých*, in: Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 52–85 (ke staroměstské soudní knize s. 72–73); nebo Jindřich ŠEBÁNEK – Zdeněk FIALA – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Česká diplomatika do roku 1848*, Praha 1984, s. 156–176 (autorem kapitoly nazvané *Městská diplomatika v Čechách a na Moravě do počátku 16. století* byl Rostislav Nový). Posledně jmenovaný autor také sestavil nejnovější definici městské knihy. Podle ní se jedná o knihy, které byly vedeny městskými samosprávnými nebo vrchnostenskými úřady z důvodů evidence nebo k pojištění právních aktů měst i jejich jednotlivých obyvatel. R. NOVÝ, *Městské knihy*, s. 5. Na nejstarší dnes již neexistující pražské městské knihy upozornil Václav VOJTÍŠEK, *K počátkům městských knih pražských a desk zemských*, in: Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 229–239. K mladším soudním knihám, které vznikly po roce 1367, srov. Alena RICHTEROVÁ, *Několik příspěvků k činnosti kanceláře Starého Města pražského v letech 1367–1419*, SAP 34, 1984, s. 351–438 (zkrácená verze stejnojmenné diplomové a disertační práce, obhájené 1975, respektive 1976).

²⁴ *Liber vetustissimus*, fol. 32r–35r; na další rozptýlené údaje o trzích se staroměstskými domy upozornil již V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 286, pozn. 7. K Tomkovým údajům lze ještě doplnit několik dalších rozptýlených zmínek. Roku 1331 koupil Albert, syn měšťana Jindřicha, od Seidlina z Písku dům s městištěm v Dlouhé ulici, který kdysi patřil Maříkovi a jeho ženě Kateřině. *Kniha pamětní (1366–1540–1611)*, Archiv hlavního města Prahy, Sběrka rukopisů, sign. 993, fol. 12, č. XXIX. Od něj pak dům o tři roky

s nemovitostmi, který jsme schopni zachytit až o dvě desetiletí později. Je až s podivem, jak tento důležitý pramen, zachycující Staré Město pražské během vlády Jana Lucemburského, doposud unikal bližší badatelské pozornosti.

Kniha soudní s trhovými zápisy je rozdělena na šest samostatných oddílů, v jejichž rámci staroměstští písaři zapisovali různou agendu, projednávanou před pravidelně se scházejícími soudy zahájenými. Vedle oddílu vyhrazenému ublížení na těle nebo vraždám, byly v knize dále vyčleněny pasáže věnované dlužním záležitostem, měšťanským vzdáním, proskripcím nebo okazování základů. Nejrozsáhlejší je oddíl věnovaný převodům nemovitostí nebo různým zvodům na domy, mezi něž patřily nejběžnější prodeje, směny a postoupení vlastnických práv z rodičů na děti, z příbuzných na příbuzné apod.²⁵

Agendu týkající se prodeje nemovitostí uvnitř města vydal již v polovině 19. století v rámci svojí místopisné edice *Základy starého místopisu Pražského* Václav Vladivoj Tomek, který se rovněž pokusil zápisy topograficky uspořádat.²⁶ Z takto uspořádaného materiálu posléze vycházel při psaní místopisných kapitol monumentálního *Dějepis města Prahy*.²⁷ Jak to však odpovídalo povaze jeho práce, až na výjimky se věnoval pouhému popisu městské topografie. Vybíral si pouze domy, jejichž majitelé patřili k významným obyvatelům města, aniž by jednotlivé zmínky věcně a chronologicky hierarchizoval. Tomkem nastíněný obraz Prahy je tedy nejenom nutně výběrový, ale především značně statický. Na základě jeho popisu se zdá, jakoby život ve městě v době vlády Karla IV. plynul velmi pomalu a pokojně. Pokusíme-li se však o komplexní zpracování a vyhodnocení údajů, zjistíme, že skutečnost byla zcela odlišná. Pražské souměstí kolem poloviny 14. století procházelo hlubokou proměnou, která se vedle dalekosáhlých změn ve složení městské rady odrazila také v mocenských a

později odkoupil Petermann řečený Scziepecz z Kostelce. RBM IV (1333–1346), (ed.) Josef Emler, Praha 1892, č. 24, s. 10. Dne 20. září 1335 prodal svůj dům na Havelském trhu (*in novo foro*), který dříve patřil Eklinovi (*domus Eklini*), František řečený Tausentmark Hermanovi z Bylan za 170 kop pražských grošů. AMP, Sběrka rukopisů, sign. 993, fol. 2, č. II; srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 321.

²⁵ AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 165r–222v; srov. R. NOVÝ, *Městské knihy*, s. 151–152; a J. ČELAKOVSKÝ, *Soupis rukopisů*, s. 1–14.

²⁶ V. V. TOMEK, *Základy 1*. Tomkova edice byla vzhledem ke svojí spolehlivosti, o níž není v odborné literatuře pochyb, základem pro vytvoření elektronické databáze v programu Microsoft Excel, která v současnosti obsahuje 3464 různých zápisových řádků a 1976 ID (identifikační číslo) měšťanů, jiných jednotlivců (členové panovnické dynastie, šlechtici, církevní hodnostáři, Židé), korporací nebo staroměstských objektů. Sporné, nejasné nebo ne v úplnosti vydané zápisy byly kontrolovány přímo v rukopise. Nutno podotknout, že Tomkem uspořádaný místopis ještě dnes vyniká precizností, s níž byl již v předminulém století sestavován.

²⁷ V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 223–235; Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy 2*, Praha 1892, s. 133–220.

majetkových přesunech uvnitř jednotlivých skupin městského obyvatelstva. Vedle nemovitostí v intravilánu města však byly předmětem trhu také venkovské statky pražských měšťanů. Jednotlivé zápisy tohoto charakteru vydal jako *Zprávy o statcích a přech venkovských z archivu města Prahy* na počátku minulého století Josef Teige. Vedle edice se tento autor pokusil zápisy také lokalizovat.²⁸

Soudní kniha s trhovými zápisy však není neznámá a v minulosti se dočkala jisté badatelské pozornosti. Vedle Tomka rukopis využíval při svých sociálních a hospodářských výzkumech středověkého pražského souměstí Jaroslav Mezník.²⁹ Její údaje také hojně využívala Mira Kremličková při práci na své nepublikované disertační práci, v níž se zabývala rozbořem *Staroměstské soudní knihy pro dluhy pod 10 kop* z let 1370–1391 a 1400–1449.³⁰ Vlastní postřehy k popisu rukopisu shromáždila Jaroslava Brichová, která se zároveň pokusila rozlišit jednotlivé písařské ruce.³¹ Zevrubné pozornosti se dostalo také analýze národních jazyků užívaných v knize, kterou provedla na sklonku sedmdesátých let minulého století Eva Procházková.³² Konečně důkladný paleograficko-diplomatický rozbor nedávno provedl Josef Třikač.³³

Jde o papírový rukopis velkého formátu (31 x 41 cm), který je v dolních a několika krajních partiích ohořelý. Nejvíce byla poškozena počáteční folia.³⁴ Díky tomu jsou zápisy, které byly vepsány až do okraje folií, špatně čitelné, případně jsou jejich části nenávratně zničeny. Kniha je opatřena tuhými deskami potaženými pergamenovým listem a dvěma koženými přezkami. Na hřbetě knihy se dochoval nápis *Liber judicialis Antique urbis Pragensis ab. a 1351–1367*. Díky velkému štěstí se knize podařilo vyváznout dvěma velkým požárům Staroměstské radnice. Při prvním roku

²⁸ AČ 26, (ed.) Josef Teige, Praha 1909; AČ 28, (ed.) Josef Teige, Praha 1912.

²⁹ Údaje Soudní knihy využíval při výzkumu národnostního složení Starého Města pražského a venkovských majetků tamních měšťanů. Jaroslav MEZNÍK, *Národnostní složení předhusitské Prahy*, in: Jaroslav MEZNÍK, *Tvář stárnoucího středověku. Výbor článků a studií*, (edd.) Tomáš Borovský – Martin Wihoda – David Kalhous – Demeter Malat'ák, Brno 2008, s. 244–276; J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 12–14.

³⁰ Mira KREMLIČKOVÁ, *Staroměstské soudní knihy pro dluhy pod 10 kop z let 1370–1391 a 1400–1449*, disertační práce FF UK, Praha 1952.

³¹ Jaroslava BRICHOVÁ, *Kancelář Starého Města pražského za Lucemburků Jana a Karla IV. v letech 1324–1367*, nevydaná disertační práce na FF UK, Praha 1977, s. 125–129. Autorka stejnojmennou práci obhájila pod svým dívčím jménem Jaroslava Havlíčková jako diplomovou již v roce 1975. Stručný výtah z této práce publikovala jako Jaroslava BRICHOVÁ, *Kancelář Starého Města pražského v době lucemburské do roku 1367*, AUC – Philosophica et Historica 1, 1992 (= Z pomocných věd historických 10), s. 59–65.

³² Eva PROCHÁZKOVÁ, *Národní jazyky v kanceláři Starého Města pražského v době předhusitské*, SAP 1978, s. 29–31.

³³ Josef TŘIKAČ, *Staroměstská kniha soudní z let 1351–1367*, PSH 29, 1996, s. 5–58.

³⁴ Kniha je kompletně a velmi kvalitně digitalizována v odkazu „Sbírka rukopisů“ na stránkách <http://www.ahmp.cz/index.html?wstyle=2&catalogue=1>.

1399 pouze ohořela, druhému požáru roku 1945 šťastně unikla. Jako nejstarší dochovaná soudní kniha je důležitým dokladem staroměstské městské správy ve 14. století.³⁵ Oproti starším pracím, které nejčastěji rozeznávaly v rukopise devět písařských rukou,³⁶ Josef Třikač jich v rukopise napočítal jedenáct. Známe pouze písaře Engelberta, který se na několika místech sám jmenuje. V městské kanceláři působil s přestávkami mezi lety 1353 až 1362.³⁷ V oddíle věnovaném pro převody nemovitostí se celkem vystřídalo sedm písařských rukou a ve dvou obdobích sem zapisoval také Engelbert.

Již nyní lze naznačit, co bude velmi důležité v kapitole o národnosti, že se s největší pravděpodobností u všech sedmi jednalo o německé písaře. V celém sledovaném oddíle zvodů na nemovitosti se totiž setkáváme s problémy při zápisu typicky českých jmen. Tomu by ostatně naznačovalo také německé křestní jméno jediného známého písaře Engelberta, nebo skutečnost, že vedle dominující latiny se v rukopisu objevuje také asi 60 německých zápisů, které používal nejvíce právě Engelbert. Navíc z rukopisu vyplývá, že k německému jazyku se písaři uchýlovali tehdy, když si při formulaci zápisů nevystačili s latinou. Jednalo se převážně o komplikované soudní rozhodnutí či jiné okolnosti vlastního případu, které bylo nutno výstižně zaznamenat. Zaměříme-li se na otázku, kdy bylo do městské knihy zapisováno, respektive v jakém poměru je soudní jednání a vklad, můžeme konstatovat, že zapisování po skončení soudu bylo nejpravděpodobnější. Nasvědčuje tomu jak barva inkoustu jednotlivých zápisů, tak si lze jen obtížně představit, jak by písař během zasedání soudu v rukopise listoval mezi jednotlivými agendami. Je nutno ale upozornit, že vyhotovení záznamu v krátkém odstupu po skončení soudního jednání však nemuselo být jediným možným způsobem.³⁸

V prameni se podle druhu právního porřízení objevují stereotypně se opakující zápisy v ustálené podobě. Pro tuto práci jsou důležité záznamy, které se týkají obchodu se staroměstskými nemovitostmi. Ty jsou nejčastěji uvedeny například *osoba XY kupuje (popřípadě prodává) dům (vesnici, census atd.)*, nebo *dům byl přidělen (zveden nebo*

³⁵ J. TŘIKAČ, *Staroměstská kniha soudní*, s. 5.

³⁶ J. BRICHOVÁ, *Kancelář*, s. 128.

³⁷ J. TŘIKAČ, *Staroměstská kniha soudní*, s. 14–15. Engelbert jako rychtářský písař roku 1357 ručil Hilbeldovi z Moravské Třebové při přijetí městského práva. *Liber vetustissimus*, fol. 95r.

³⁸ J. TŘIKAČ, *Staroměstská kniha soudní*, s. 29; k tomu srov. A. RICHTEROVÁ, *Několik poznámek*, s. 370, která u soudních knih vzniklých do roku 1419 předpokládala podobnou praxi; srov. M. KREMLÍČKOVÁ, *Staroměstské soudní knihy*, s. 66, 68, která předpokládá, že většinu personálu rychtářské kanceláře tvořili Němci.

odevzdán hřebem).³⁹ Tato základní kostra je často ještě rozvíjena doplňujícími údaji, které zpřesňují podmínky vlastního pořízení nebo přinášejí doplňující informace místní nebo osobní.⁴⁰

U některých domů se v zápisech soudní knihy sice objevují i odkazy na období před rokem 1351 v podobě uvedení jména předchozího majitele (například *quondam fuit Figolaist, quondam Petri Harreri, quondam Frenclini Cornpuhel, quondam Przibconis pannicidae* apod.).⁴¹ V těchto případech však nevíme, jak dlouho dotyčný nemovitost vlastnil nebo jakým způsobem přešla do jeho vlastnictví. Navíc také ve staroměstském prostředí byly domy ze setrvačnosti označovány jmény bývalých majitelů. Tento fakt mnohdy není reflektován ani v nejnovější literatuře.

Záznamy týkající se trhů s nemovitostmi byly mnohokrát doplněny zpřesňujícími údaji topografické povahy. Nejčastěji se dozvídáme jméno jednoho nebo obou sousedů či majitele protějšího domu, případně polohu nemovitosti vůči kostelu nebo lázním, charakteristickému církevnímu, šlechtickému nebo panovnickému majetku. Vedle domů, které se v daném období staly předmětem trhu, přináší pramen také informace o řadě dalších domů a jejich majitelích. Přestože kniha neobsahuje žádná skutečně „tvrdá“ data pro sociální diferenciaci obyvatelstva a pouze zčásti odkrývá prostorové členění staroměstského areálu, domnívám se, že z ní lze ke společenskému uspořádání vyvodit jeden důležitý údaj. Pramen zachycuje celkem 1875 různých měšťanů-jednotlivců, kteří v dané době nakupovali, prodávali nebo pouze vlastnili ve městě nemovitost. Budeme-li na základě dosavadních odhadů v odborné literatuře předpokládat, že se celkový počet obyvatel Starého Města v polovině 14. století pohyboval kolem 10 000 obyvatel, kniha přináší v průběhu 16 let údaje zhruba o pětině z celkového počtu.

³⁹ „*XY emit (popřípadě vendidit) domum (villam, censuum atd.)*“, „*domus est appropriata (assignata per clavum, presentata per claviculum)*“. J. TŘIKAČ, *Staroměstská kniha soudní*, s. 27–28. Uvedení v držbu domu neboli zvod na dům byl podle Tomka prováděn obřadem, při němž došlo k přibití hřebu na dveře. Proto se podle tohoto autora v soudní knize tak často odkazuje na zvedení na dům hřebem (*per claviculum, per clavum*). V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 335–336. Můžeme ale předpokládat, že se nejednalo o zvod hřebem, ale spíše o symbolické předání klíčů od nemovitosti (*skre klíč, skrze klíček*). Tímto způsobem chápe obrat „*per claviculum*“ také *Slovník středověké latiny v českých zemích*, (red.) Dana Martínková, Praha 1983, s. 704–705. Uvedenému výkladu napovídá častý odkaz na předávání klíčů v raně novověkých zápisech, srov. Kateřina SAMOJSKÁ, *Meze a možnosti studia a jeho využití v archeologii a stavební historii. Problémy interpretace historických textů*, Dějiny staveb 2006, Plzeň 2006, s. 81.

⁴⁰ Srov. J. TŘIKAČ, *Staroměstská kniha soudní*, s. 28.

⁴¹ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 16, 20, 28 aj.

AUTOR	SMP	NMP	MALÁ STRANA	HRADČANY	VYŠEHRAD	PRAŽSKÉ SOUMĚSTÍ	OBDOBÍ
Václav Vladivoj Tomek	x	x	x	x	x	100000	Před 1419
Bedřich Mendl	8795 - 10440	17400	x	x	x	28000	1427–1429
Karl Beer	x	x	x	x	x	32390	Před 1419
František Michálek Bartoš	11322	10820	x	x	x	22140	1428
František Graus	x	x	x	x	x	30000	14. století
Vilém Lorenc	25800	27600	9550	3500	660	85000 ⁴²	1346–1378
František Šmahel	12000 – 15000	14000 – 17000	2500 – 3500	1500 – 2000	x x	30000 – 37500	1378 – 1420
Eduard Maur	x	x	x	x	x	40000	Po 1348
Petr Čornej	x	x	x	x	x	40000	Před 1419
František Hoffmann	x	x	x	x	x	40000	1378

Tab. 1. Lidnatost pražského souměstí na základě odhadů starší literatury.

Z uvedené tabulky vyplývá, že odhady počtu obyvatel středověké Prahy značně kolísají, a to v rozmezí 22 000 až 100 000 obyvatel.⁴³ Nutno dodat, že odhadovaný počet obyvatel se většinou směrem k novějším badatelům snižuje. Nejčastěji se množství obyvatel stanovuje s pomocí údajů o množství domů, které se následně násobí

⁴² K uvedeným počtům pro jednotlivé městské části (67 110 osob) autor ještě přičetl posádku na Vyšehradě (1000 mužů), panovnický dvůr, příslušníky univerzity a další, celkem tedy dle jeho odhadu bydlelo v Praze v polovině 14. století 85 000 osob. V. LORENC, *Nové Město*, s. 132.

⁴³ Tabulka vychází z údajů uvedených v pracích: V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 435–436; B. MENDEL, *Hospodářské a sociální poměry*, s. 438; František Michálek BARTOŠ, *Bedřich Mendl, Vývoj pražské populace od válek husitských*, *Česká revue 1916/1917* [recenze], ČČM 92, 1918, s. 87; Karl BEER, *Zur älteren Bevölkerungstatistik Prags und einiger anderer Städte Böhmens*, MVGDB 58, Praha 1919, s. 74–83; František GRAUS, *Městská chudina v době předhusitské*, Praha 1949, s. 116; Vilém LORENC, *Nové Město pražské*, Praha 1973, s. 132; František ŠMAHEL, *Husitská revoluce 1. Doby vymknutá z kloubů*, Praha 1998, 352–359 (zde i v pozn. 104 základní literatura ke stanovování koeficientů počtu obyvatel na jeden dům); Pavla HORSKÁ – Eduard MAUR – Jiří MUSIL, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha – Litomyšl 2002, s. 61–62; F. HOFFMANN, *Středověké město*, s. 311; Petr ČORNEJ, *30. 7. 1419: První pražská defenestrace. Krvavá neděle uprostřed léta*, Praha 2010, s. 31, 45; podobně i tentýž autor v *Dějiny Prahy 1*, s. 125; a P. ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české 5 (1402–1437)*, Praha – Litomyšl 2000, s. 32. K této otázce obecně Eduard MAUR, *Základy historické demografie*, Praha 1983, s. 37–40.

koeficientem počtu osob, které jej obývaly. Ten v domácím prostředí kolísá v rozmezí 3 až 9 osob na jeden dům.⁴⁴ Osobně se na základě údajů soudní knihy a počtu do města nově přijatých měšťanů, stejně jako s pomocí přibližného odhadu počtu domů kloním ke Grausem a Bartošem předpokládanému počtu 22 000 až 30 000 obyvatel na celé pražské souměstí v předhusitském období. Na zajímavý údaj, na jehož základě je možno odhadnout počet obyvatel středověké Prahy, upozornil již Václav Vladivoj Tomek. Ve *Starých letopisech českých* je totiž k roku 1509 dochována zpráva, z níž lze odvodit počet osob odvádějících v daném roce berni na Starém a Novém Městě pražském. Neznámý autor však uvedl výši berně v pražských groších, kdežto celkovou vybranou sumu v groších míšeňských. Jejich vzájemným přepočtem 1:2 Tomek došel k závěru, že na Starém Městě pražském mohlo žít dle údajů této zprávy minimálně 8700 a maximálně 17 400 berních poplatníků, na Novém Městě pak 10 320 nebo až 20 640.⁴⁵ Pragensiální badatelům také není neznámý rukopis *Chaos rerum memorabilium*, který přináší k roku 1608 údaje o tom, že v 957 městských domech – včetně několika obecních, univerzitních, kostelních a zádušních objektů – měla evidenční komise napočítat 1617 nájemnických stran, čímž se rozuměla samostatná osoba nebo rodina.⁴⁶ Městští úředníci vizitovali pouze domy, které spadaly pod městský šos. Vynechány byly domy deskové a šlechtické (panské a rytířské), z čehož vyplývá, že pramen je neúplný a počet staroměstských pokojníků byl ve skutečnosti podstatně vyšší. Pokud však zjištěný počet vynásobíme běžně užívaným koeficientem 5 osob na jednu domácnost, zjistíme, že se počet majetných měšťanských obyvatel na Starém Městě mohl pohybovat kolem 8000 osob. Na jednu stranu pramen přináší pouze neúplné údaje, na stranu druhou si musíme uvědomit, že k jeho sepsání došlo až na počátku 17. století, kdy můžeme předpokládat oproti 14. století velký nárůst staroměstské populace. Domnívám se, že pramen tak

⁴⁴ Bedřich MENDEL, *Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378 až 1434*, ČČH 22, 1916, s. 438 (5 osob na jednu domácnost); F. ŠMAHEL, *Základy města*, s. 11–12 (3–5 obyvatel); podobně i František HOFFMANN, *Jihlava v husitské revoluci*, Havlíčkův Brod 1961, s. 40–41; srov. František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 311. Pro Litomyšl ale ten samý autor počítal s vyšším koeficientem 8 obyvatel na jeden dům, František HOFFMANN, *Litomyšl v husitském revolučním hnutí*, In: Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí, Pardubice 1959, s. 159. Naposledy problematiku kriticky zhodnotil Martin NODL, *Populační vývoj Stříbra v letech 1380–1419. Integrate – fenomén dějin středověkého města*, MZK 35, 2000, s. 7–16. Lidnatosti moravských měst se věnoval Jaroslav MAREK, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, Praha 1965, s. 23–26.

⁴⁵ *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527 čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané*, (ed.) Jaroslav Charvát, Praha 1941 (= Dílo Františka Palackého 2), s. 264–265; srov. Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy 8*, Praha 1891, s. 415, pozn. 32.

⁴⁶ *Nájemníci na Starém Městě pražském roku 1608*, (edd.) Jaroslav Čechura, Zdeněk Hojda a Martina Novozámská, Praha 1997, s. 7–11.

nepřímo potvrzuje hrubý odhad 10 000 obyvatel Starého Města pražského ve středověku.

V období husitských bouří se často setkáváme se skutečností, že se drobní řemeslníci a živnostníci objevují jako nájemníci nebo městskou berní platící podruzi (obyvatelé) ve výstavných měšťanských domech.⁴⁷ V latinském originále jsou označováni buďto jako *inquilini*, kdy editorka Hana Pátková tento dobový pojem střídavě uvádí jako podruzi/obyvatelé, nebo termínem *conventor*.⁴⁸ Mezi takto zmíněnými osobami nepochybně existoval také kvalitativní rozdíl. Již Václav Vladivoj Tomek si ve svých *Základech* uvědomoval diferenci mezi oběma výrazy. Inquilini-podruhy pouze vypočítával, kdežto obyvatele města označené jako *conventor* zaznamenával také jménem. V samotném prameni se u podruhů nezapisovala výše movitého či nemovitého majetku. Naopak u osob označených jako *conventor* se někdy objevuje částka, z níž jim byla vyměřována výše odevzdávané berně.⁴⁹ Zda se však jednalo o jejich movitý majetek nebo podíl na jednotlivých nemovitostech, nelze bez širších souvislostí a důkladného rozboru problematiky rozhodnout. Nájemci-conventoři byli zámožnější než nájemníci-inquilini už jenom proto, že si najímali od majitele celý dům, který buďto obývali, nebo dále pronajímali více nájemníkům-inquilini. V obou případech se jednalo o „nájemníky“ ve smyslu obyvatel, kteří nebydleli ve vlastních domech. Byl bych však dalek toho, všechny inquiliny označovat za pouhé podruhy. V berním katastru z roku 1429 se mezi nimi totiž často objevují osoby, které přijaly městské právo.⁵⁰ To by ovšem znamenalo, že se na Starém Městě pražském v prvních desetiletích 15. století objevovaly do jisté míry zámožné osoby, které si z různých důvodů nechtěly nebo nemohly obstarat vlastní bydlení. Přestože přijaly plné městské právo, i nadále zůstávaly bydlet v nájmu u zámožných majitelů staroměstských domů.

⁴⁷ Za podruhy označoval František Graus osoby, které neměly vlastní dům, ale žily ve vlastní domácnosti. F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 88.

⁴⁸ *Berní knihy*, Úvod, s. XIII, XVIII.

⁴⁹ *Berní knihy*, s. 20 aj.; k tomu také M. MUSÍLEK, *Hostince, krčmy a šenky*, s. 65. Ludmila Sulitková v podnětné recenzi, zabývající se rozбором městských knih berní povahy, upozornila mimo jiné opět na skutečnost, že i podruzi mohli mít městské právo. Ludmila SULITKOVÁ, Hana Pátková (ed.), *Berní knihy Starého Města pražského (1427–1434)*, SAP 47, 1997, s. 455 a 458. K pojmům srovnej *Slovník středověké latiny v českých zemích 17*, (red.) Zuzana Silagiová, Praha 1999, s. 208–209; a *Slovník středověké latiny v českých zemích 1*, (red.) Dana Martínková, Praha 1985, s. 920. Jako podruhy - nájemníky je chápal také B. MENDL, *Z hospodářských dějin*, s. 162–163.

⁵⁰ Například švec Mikuláš, nájemník v domě 480a/I, ale mnoho dalších (*Nicolaus sartor habet ius civile*). *Berní knihy*, s. 124 a s. 266 pozn. 39.

Toto hrubé ohodnocení počtu staroměstských obyvatel potvrzují také údaje berního katastru z roku 1429, do nějž byly zapsány záznamy o zaplacení městské sbírky v daném roce. Na celkový počet 856 zmíněných domů vychází 860 majitelů a 26 nájemců-conventorů.⁵¹ Tyto záznamy jsou nesmírně důležité, protože jsou doplněny i seznamem 276 domů, v nichž jsou zachyceni berní platíci nájemníci-inquilini. Celkem se mi jich podařilo napočítat 726. Pokud sečteme množství majitelů, nájemců a nájemníků, celkem berní katastr přináší údaje o 1612 osobách. Jestliže tento počet vynásobíme nejběžněji užívaným koeficientem 5 osob na jednu domácnost, dostaneme výsledný počet 8060 měšťanů vyjma osob duchovních, šlechty a městské chudiny. Hrubý odhad 10 000 obyvatel pro Staré Město pražské ve středověku tedy potvrzuje také jeden z dobových pramenů: berní kniha.⁵²

V případě soudní knihou zachyceného vzorku se jedná pouze o obyvatele, kteří ve městě vlastnili nemovitý majetek a významnou měrou se podíleli na politickém a hospodářském fungování městské společnosti. Soubor dohledaných majitelů nemovitostí spíše než o sociální strukturu Starého Města pražského vypovídá o historických okolnostech vzniku pramene a specifické selekci osob, jež byly v souvislosti s obchodem s nemovitostmi do knihy zapsány (Graf 1).

Ze zobrazeného schématu přesvědčivě vyplývá, že soudní knihy v drtivé většině svých záznamů, které se týkají trhů se staroměstskými domy, zachycují v jejich držení měšťanské majitele (ve sledovaném období je měšťan jako majitel domu uveden celkem v 1755 případech, což je ve více než 95 procentech ze všech zachycených údajů).⁵³

⁵¹ Pokud byl v berním rejstříku dům zmíněn pouze v držení nájemníka bez uvedení jména majitele, nebyl tento do přehledu započítán.

⁵² Nájemnému bydlení doposud nebyla věnována prakticky žádná pozornost. Prozatím pouze v ústní podobě jsou stavební historici připustit, že se na Starém Městě pražském nacházely domy, které svým vnitřním uspořádáním mohly sloužit k ubytování pouze jedné rodiny a služebnictva, a dále budovy, které svým vnitřním členěním umožňovaly pojmout i několik rodin nájemníků. V prvním případě se jedná o dům čp. 509/I na Havelském tržišti, jehož vnitřní komunikační schéma jednoduše neumožňovalo ubytování více rodin. Naopak rozlehlý nárožní dům čp. 234/I na rohu Karlovy a Jilské ulice nabízel více oddělených partií. I přes to se v obou domech zmiňují nájemníci (v domě čp. 509/ dokonce 7 nájemníků). Jediným vysvětlením v tomto případě může být situace z konce 19. století. Přední stavení na parcele v této době sloužilo jako byt a řemeslná dílna majitele (či nájemce-conventora), kdežto další drobní nájemníci se svými rodinami přebývali v zadních částech domu a v různých dvorních přístavbách.

⁵³ Základní jednotkou pro sestavování Grafu 1 byl dům. Schéma má především upozornit na skutečnost, že do staroměstské knihy soudní byli v drtivé většině jako vlastníci domů zapisováni majitelé pocházející z řad měšťanstva. Evidence šlechtického, církevního nebo panovnického majetku je zde víceméně náhodilá. Ve skutečnosti graf nepřináší údaje o všech 1875 různých měšťanských majitelých, ale pouze o domech, pro něž je doloženo vlastnictví konkrétního měšťana. Měšťané se tedy jako držitelé některého z 1157 doložených staroměstských domů uvádějí v 1755 případech. Rozbor sociální struktury všech měšťanských majitelů je součástí Grafu 31.

V počtu dochovaných dokladů následují církevní vlastníci (48 majitelů domů, podíl 2,6 procent ze všech v soudní knize doložených majitelů), kteří jsou zastoupeni buď jednou ze staroměstských far, příbytkem bekyní nebo soukromým majetkem církevních hodnostářů. V těchto případech je však někdy obtížné rozhodnout, zda si nemovitost daný církevní hodnostář zakoupil z titulu svého úřadu a lze ji tedy považovat za církevní majetek, nebo soukromě pro svoji osobu. Celkem pro 33 staroměstských domů (1,79 procent) je uveden jako držitel příslušník šlechty. Ve zbylých třech případech se jedná o zmínky o domech v majetku městské obce (0,22 procent),⁵⁴ panovnickém vlastnictví uvnitř města (0,16 procent)⁵⁵ a konečně o třech univerzitních kolejích (0,16 procent).⁵⁶

2.2. Seznamy novoměšťanů (1324–1393)

Jednotčím elementem všech známých podob středověkých migrací bylo trvalé či dočasné opuštění místa svého bydliště.⁵⁷ Pregnantně tento jev pojmenoval termínem *Unterwegssein* Knut Schulz, kdy *být na cestě* znamenalo změnit navyklý běh života a konfrontovat vlastní mikrosvět s okolní realitou.⁵⁸ Pod pojem *Unterwegssein* lze

⁵⁴ K majetkům městské obce patřila Staroměstská radnice, která je v dobových pramenech zmiňována nejčastěji jako „*domus consilii*“, „*praetorio*“ nebo „*rathaus*“. K domům, které byly v držení městské obce, byl započítán i jednou zmíněný Ungelt (*curiae, qui hospites appellantur*), dům bratrstva (cechu) obchodníků a kolektory berně zabavený dům bez určení místa Peška Schyrmera (*domini collectores bernae interdixerunt domum Pesconi Schyrmer propter jus civile et collectam*). V tomto případě je ale určení nejisté, protože výběrčí berně mohli dům získat do osobního vlastnictví, a ne prostřednictvím vykonávaného úřadu ve prospěch města. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 9, 145, 148, 252; k radnici také srov. Josef TEIGE, *Formulář staroměstský*, in: *Základy starého místopisu pražského I/3*, Praha 1910, s. 20, 25; RBM VI/1–2 (1355–1358), (ed.) Bedřich Mendl, Praha 1928–1929, č. 557, s. 313 (*in praetorio seu domo consilii*).

⁵⁵ Do kategorie „panovník“ byl zařazen dům míšeňských markrabat (čp. 647/I U Štupartů), Králův dvůr (čp. 654c/I), dům čp. 158e/I Na Louži, který patřil moravským markrabatům a konečně jakýsi Židovský dvůr (*curia Judaeorum*) nejisté polohy za klášterem sv. Františka (*Dominus imperator resignavit seu dedit curia Judaeorum seu domum Niczkoni Streylin sitam penes Slauiscam Judeam et proprie bey dem ramhoffe*), V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 38, 146, 227, 243. Citovaný zápis v Tomkovi nekompletní. V úplnosti přepsán z AMP, Sběrka rukopisů, sign. 986, fol. 220v.

⁵⁶ Z univerzitních majetků se ve městě zmiňují Karlova kolej v Maiselově ulici (1366), bursa chudých studentů u kostela sv. Benedikta (1355?) a bursa svobodných studentů u sv. Františka na Haštalském náměstí (1359). V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 223; Václav Vladivoj TOMEK, *Děje university Pražské 1*, Praha 1849, s. 54; srov. Michal SVATOŠ, *Hospodářské zázemí pražské univerzity v době Karla IV.*, AUC – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 18/2, 1979, s. 17. K poslední jmenované koleji V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 201 (*Dominus Arnestus, Pragensis episcopus, emit domum et ortum prope sanctum Franciscum apud Mathiam de Turri pro studentibus in artibus liberalibus*, AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987 fol. 183b); *Tak zvaná kronika university pražské*, in: FRB V, (ed.) Josef Emler, Praha 1893, s. 567; František ŠMAHEL, *Doplňky k dějinám mistrovských kolejí pražské univerzity do roku 1420*, AUC – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 33–34/1–2, 1993–1994, s. 18.

⁵⁷ Hans-Jörg GILOMEN, *Einleitung. Neue Forschungen zur Migration im Spätmittelalter und in der Frühen Neuzeit*, in: *Migration in der Städte. Ausschluss – Assimilierung – Integration – Multikulturalität*, (edd.) Hans-Jörg Gilomen, Anne-Lise Head-König, Anne Radeff, Zürich 2000, s. 14–15.

⁵⁸ Knut SCHULZ, *Unterwegssein im Spätmittelalter (Einleitende Bemerkungen)*, in: *Unterwegssein im Spätmittelalter*, (ed.) Peter Moraw, Berlin 1985 (= *Zeitschrift für historische Forschung* 1), s. 9–16. Na to

zahrnout téměř všechny formy středověkého cestování a putování. V této práci se však zaměříme na jeden z nejrozšířenějších typů cílevědomé migrace – městské přistěhovalectví. Výzkum migrací není neznámým tématem, ale má na západ od našich hranic více než stoletou tradici.⁵⁹ V některých říšských městech se od druhé poloviny 12. století poprvé setkáváme s novým typem evidenčního pramene, tak zvaných knih přijímání nových měšťanů (*Neubürgerbücher, Liber personarum*).⁶⁰ Hlavním účelem těchto knih byla evidence obyvatel středověkého města, kteří přijali plné městské právo. Zpočátku je nacházíme ve velkých, politicky a hospodářsky významných říšských městech. V okolních zemích se vyskytují později, například v Polsku až na konci 14. století. Ještě opožděnější vývoj lze sledovat v Čechách a na Moravě.⁶¹

Seznam staroměstských novoměšťanů, pocházející ze 14. století, tak představuje nejstarší formu evidence novoměšťanů u nás. Nejednalo se však o samostatnou knihu sloužící pouze evidenci novoměšťanů, ale v *Liber vetustissimu* se střídají v jednotlivých obdobích různé agendy.⁶² Pořád tedy platí její charakteristika, kterou vytvořil Václav Vojtíšek, jako knihy radní, pamětní a smíšené, jež vedla městská rada, kdy do ní byly

upozornil již Martin NODL, *Sociální aspekty pozdně středověkého městského přistěhovalectví*, in: Sociální svět středověkého města, (ed.) Martin Nodl, Praha 2006 (= Colloquia mediaevalia Pragensia 5), s. 3. Srov. Norbert OHLER, *Reisen im Mittelalter*, Düsseldorf – Zürich 2004, s. 16–17.

⁵⁹ Z doposud publikovaných prací postačí odkázat na nejnovější sborník, který tuto problematiku reflektuje, *Unterwegssein im Spätmittelalter*, (ed.) Peter Moraw, Berlin 1985 (= Zeitschrift für historische Forschung 1); za zmínku stojí také výběrová bibliografie *Migration – Wanderung – Mobilität in Spätmittelalter und Frühneuzeit. Eine Auswahlbibliographie*, (edd.) Ingrid Matschinneg a Albert Müller, Krems 1990 (= Medium Aevum Quotidianum 21); nebo *Fremdheit und Reisen im Mittelalter*, (edd.) Irene Erfen a Karl-Heinz Spieß, Stuttgart 1997.

⁶⁰ Jejich přehled sestavil Rainer Christoph SCHWINGES, *Bürgermigration im Alten Reich des 14. bis 16. Jahrhunderts*, in: *Migration in der Städte. Ausschluss – Assimilierung – Integration – Multikulturalität*, (edd.) Hans-Jörg Gilomen, Anne-Lise Head-König, Anne Radeff, Zürich 2000, s. 21–28, kde na s. 26 je i přehledná mapka jejich rozšíření v říši v letech 1272 až 1600. Na teritoriu bývalých zemí Koruny české je zachycena Praha, Zhořelec a Vratislav. Chybí však Cheb, Jihlava nebo Olomouc. Celkem je mezi lety 1250 až 1550 v říšských oblastech doložena existence 228 knih přijetí za měšťany. Obecně platí, že města pod silnou panovnickou vládou knihy přijetí nemají buť vůbec, nebo si je zakládají až později, což platí pro části Bavorska a Falce, Čechy, Rakousko a také pro biskupská města (například Trevír, Worms, Würzburg aj.). Srov. Rainer Christoph SCHWINGES, *Neubürger und Bürgerbücher im Reich des späten Mittelalters: Eine Einführung über Quellen*, in: *Neubürger im späten Mittelalter. Migration und Austausch in der Städtelandschaft des alten Reiches (1250–1550)*, (edd.) Rainer Christoph Schwinges, Berlín 2002 (= Zeitschrift für Historische Forschung 30), s. 23, 32.

⁶¹ Detailní přehled vývoje včetně odkazu na zásadní literaturu podal již M. NODL, *Sociální aspekty*, s. 3–10. Polské prameny shrnul Andrzej Janeczek v úvodu k edici Lvovských novoměšťanů. *Album civium Leopoliensium. Rejstry przyjeź do prawa miejskiego we Lwowie 1. (1388–1783)*, (ed.) Andrzej Janeczek, Poznań – Warszawa 2005, s. XIV.

⁶² Prameny a literaturu pro středovýchodní Evropu shrnuje ve své studii Jaroslav MILLER, *Raně novověká městská migrace – české země, královské Uhry, polsko-litevský stát: Pokus o základní komparaci*, ČCH 100/3, 2002, s. 552–554; nebo srovnej jeho monografii Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, Praha 2006, hlavně s. 47–75.

zaznamenávány věci důležité pro trvalou paměť.⁶³ S evidencí nových měšťanů bylo započato roku 1324 a pokračovalo se v ní až do roku 1393. Znovu je dochována pro léta 1451 až 1518.⁶⁴ Mezi těmito dvěma obdobími se jednak nedochovala, jednak byla mezi lety 1424 až 1451 vedena v rukopisech pamětních knih rkp. č. 992 a č. 2099.⁶⁵ Opouštějí nás tedy ve chvíli, kdy by bylo možno sledovat proměny staroměstské společnosti v předvečer husitské revoluce a na jejím počátku. Vzhledem k tomu, že po výbuchu husitských válek došlo k velké proměně nejenom staroměstské společnosti, bylo od zpracování mladších zápisů upuštěno. Pohusitské seznamy evidují výhradně typicky česká jména, mizejí z nich známá tzv. rodinná příjmení předrevolučních radních rodin a mezi nově přijatými měšťany převažují řemeslníci a živnostníci, tedy vesměs příslušníci společenské vrstvy, z níž se konstituovaly nové městské elity. Navíc se domnívám, že sledované období necelých sedmdesáti let je dostatečně dlouhé na to, aby se zřetelně projevil základní tendence v geografické a sociální migraci na Starém Městě pražském ve 14. století.

Staroměstská rada netrvala na vytvoření samostatné evidenční knihy, ale spokojila se se systematickými a dlouhodobými zápisy novoměšťanů do pamětních knih. Opět se zde můžeme setkat s dokladem rozdílnosti správy v různých městských lokalitách jak v Čechách a na Moravě, tak v zahraničí. Zatímco například v Olomouci vznikla v 15. století samostatná kniha evidující novoměšťany, v Chebu podobně jako na Starém Městě pražském k jejímu založení nedošlo, ale byly zde zaznamenávány pouze údaje o zaplacení poplatku za udělení městského práva.⁶⁶

Liber vetustissimus je papírová kniha o rozměrech 37,5 x 28 cm a obsahuje celkem 281 folií.⁶⁷ Vazba není původní, ale dřevěné desky potažené pergamenovými listy snad

⁶³ V. VOJTÍŠEK, *O nejstarších městských knihách*, s. 354.

⁶⁴ V této části ji za *Liber personarum* považoval i Tomek a Vojtíšek. Václav Vladivoj TOMEK, *Kniha Starého města Pražského od roku 1310*, ČČM 18/1, 1844, s. 371; V. VOJTÍŠEK, *O nejstarších městských knihách*, s. 346.

⁶⁵ Bohdan ZILYNSKYJ, *Rukopis 992 Archivu hlavního města Prahy. K problematice jeho edičního zpřístupnění*, in: Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. Dr. Rostislava Nového, uspořádali Zdeněk Hojda, Jiří Pešek a Blanka Zilynská, Praha 1992, s. 89–94. Josef TEIGE, *Seznamy měšťanů Pražských I/1. Staré Město 1324–1350*, Almanach královského hlavního města Prahy 4, Praha 1901, s. 231; srov. R. NOVÝ, *Městské knihy*, s. 146, 151.

⁶⁶ Jaroslav MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané v 15. století*, in: Jaroslav MEZNÍK, *Tvář stárnoucího středověku. Výbor článků a studií*, (edd.) Tomáš Borovský – Martin Wihoda – David Kalhous – Demeter Malaták, Brno 2008, s. 119–150; M. NODL, *Sociální aspekty*, s. 9–10.

⁶⁷ Knihu lze studovat na stránkách Archivu hlavního města Prahy v odkazu „Sbírka rukopisů“ na <http://www.ahmp.cz/index.html?wstyle=2&catalogue=1>. Vzhledem k tomu, že on-line přístup na stránky není vždy badatelsky ideální, je možno využít také papírovou edici nebo k tomuto vydání přiložený CD-

pocházejí z latinského liturgického rukopisu ze 14. století. Současná vazba je podobná vazbě nejstarší dochované soudní knihy z let 1351 až 1367, to znamená, že předsádky a potah vnitřních stran desek jsou papírové.⁶⁸ Na hřbetu knihy byl ještě v minulém století čitelný nápis *Liber vetustissimus statutorum et aliarum rerum memorabilium Veteris urbis Pragensis*.⁶⁹

Zatímco soudní knize s trhovými zápisy byla věnována jistá badatelská pozornost, seznamy nově přijatých staroměstských měšťanů doposud zůstaly v domácí moderní historiografii téměř bez povšimnutí.⁷⁰ Jaroslav Mezník se domníval, že k přesnějším závěrům může vést statistický rozbor zápisů novoměšťanů jen tehdy, jestliže nám pramen umožňuje poznat zaměstnání u většiny uvedených osob.⁷¹ Podle jeho odhadu, který se opíral o Mendlův přehled vycházející z Tomkových a Wintrových údajů,⁷² je zaměstnání v pražských zápisech ze 14. století uvedeno přibližně u poloviny přijatých měšťanů, proto se Jaroslav Mezník těmito zápisy nezabýval. Ve skutečnosti lze zaměstnání nebo společenské postavení dohledat pro šedesát procent novoměšťanů, což umožnila mimo jiné i úplná edice seznamů, stejně jako možnost identifikace zaměstnání měšťanů v jiných typech pramenů.⁷³ Navíc podíl 30 až 40 procent novoměšťanů bez uvedení vykonávaného zaměstnání v průměru odpovídá většině podobných knih zápisu

ROM, na němž je kompletní digitální fotokopie. Jiné rozměry – 29,5 x 39,5 cm – uvádí A. RICHTEROVÁ, *Několik příspěvků*, s. 355.

⁶⁸ Hana PÁTKOVÁ, *Úvodní studie*, in: *Liber vetustissimus*, s. 19.

⁶⁹ Srov. například J. BRICHOVÁ, *Kancelář*, s. 104; ke knize srov. V. V. TOMEK, *Knih Starého města*, s. 566–588.

⁷⁰ Srov. M. NODL, *Sociální aspekty*, s. 9, pozn. 29. Seznamy částečně využili již starší badatelé. V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 173, 301–303 a V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 517; Bedřich MENDL, *Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku*, Zvláštní otisk „Českého Časopisu historického“ 30, Praha 1926, s. 125; Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století*, Praha 1906, s. 125–179. Na zápisy upozornil již V. V. TOMEK, *Knih Starého města*, s. 571.

⁷¹ Za téměř bezcenné považoval Mezník zpracovávání pramenů, u nichž je zaměstnání uvedeno v méně než 50 procentech údajů. Naopak za optimální počet považoval uvedení zaměstnání 75 procent a více osob. J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 122, pozn. 16.

⁷² V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 383–385. Tabulku rozdělení řemesel v Praze sestavil podle Bücherova schématu Bedřich Mendl. Jak již bylo řečeno výše, vycházel při tom z údajů shromážděných Zikmundem Winterem a Václavem Vladivojem Tomkem. Jedná se tak o údaje, které nejsou věcně ani chronologicky hierarchizovány, týkají se všech pražských měst bez rozdílu a navíc zde chybí kritický poznámkový aparát, proto je dnes jejich verifikace v podstatě již nemožná. B. MENDL, *Sociální krise*, s. 125. Teigeho edici seznamů novoměšťanů využil při vyjmenování jednotlivých městských řemesel a živností Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 125–179. Bücherovo členění jednotlivých frankfurtských řemesel do skupin k roku 1387 Karl BÜCHER, *Die Bevölkerung von Frankfurt am Main im 14. und 15. Jahrhundert*, Tübingen 1886, s. 139–154.

⁷³ Zápisy jsou nově vydány v *Liber vetustissimus*, fol. 11r–15v, 87r–118r. Mám na mysli konfirmační a erekční knihy, pro naše téma pozdější ale pro staroměstské poměry nedocenitelný vizitační protokol Pavla z Janovic, dochované listiny a formulářové sbírky.

novoměšťanů. Pouze ve výjimečných případech se podíl uvedených zaměstnání pohybuje v hodnotách nad 70 procent.⁷⁴

Oproti Jaroslavu Mezníkovi, který sledoval pouze řemeslníky, se domnívám, že seznamy přinášejí mnohem více informací ke společenskému složení města. Vedle řemeslníků a živnostníků v nich lze totiž identifikovat příslušníky městských nebo radních elit, řemeslníky, kterým se podařilo proniknout do městské rady a mezi ručiteli a přijatými se objevuje kupříkladu i několik žen. Tím se výrazně snižuje počet nezařazených osob a daný pramen lze dle mého soudu statisticky zpracovávat, i když výsledky nemohou být zcela věrohodné. Nadto výhodou pražských seznamů je také velký počet ručitelů (*fideiussor, fideiussores*).⁷⁵ Nemusíme se tak zaměřovat pouze na novoměšťany, ale pramen vypovídá také o velkém množství osob ve městě již osedlých.

Zápisy vydal na počátku 20. století Josef Teige, nicméně ne v úplnosti.⁷⁶ Editor totiž sledoval především věcný obsah záznamů a zkracoval stereotypně se opakující formule. Jména ručitelů ponechal pouze tehdy, pokud se v daném roce vyskytla poprvé nebo pokud je považoval za historicky zajímavá. Na první pohled je patrné, že podobně koncipovaná edice doposud nemohla posloužit jako solidní základ odborného historického bádání. Tato situace se však změnila plnotextovým edičním zpřístupněním nejstarší dochované staroměstské knihy, tzv. *Liber vetustissimus*.⁷⁷

Po celé období zapisování novoměšťanů do této knihy byla více méně dodržována jednotná forma. Například osoba *XY přijala městské právo a stala se pražským měšťanem* nebo *osoba XY má městské právo (XY recepit ius civile et factus est civis Pragensis, nebo XY habet ius civile)*.⁷⁸ Nejednalo se však o univerzální šablonu a někdy docházelo k drobným modifikacím v označení městského práva (místo *ius civile* uváděno *purchrecht*), nebo namísto formulace *pražským měšťanem* se objevuje, že ten který jednotlivec se stal měšťanem našeho pana krále (*civis domini nostri regis*). Jak bude ještě uvedeno níže, některé zápisy neuvádějí ručitele, kolísá také zápis výše

⁷⁴ Například v Norimberku (80 procent), v Ženevě, Nördlingen nebo Ulmu (70 procent). B. KOCH, *Neubürger in Zürich*, s. 25–26.

⁷⁵ K latinskému termínu ručitel (*fideiussor*) srov. *Slovník středověké latiny v českých zemích 12*, (red.) Dana Martínková, Praha 1990, s. 648.

⁷⁶ J. TEIGE, *Seznamy I/1*, s. 215–252; a Josef TEIGE, *Seznamy měšťanů Pražských I/2. Staré Město 1351–1437*, Almanach královského hlavního města Prahy 5, Praha 1902, s. 24–64.

⁷⁷ *Liber vetustissimus*, fol. 11r–15v, 87r–118r.

⁷⁸ V mladších obdobích se namísto *recepit ius civile* objevuje formule *suscepit ius civile* nebo již česká podoba zápisu *přijal jest městské [sic] právo*. *Liber vetustissimus*, fol. 240v aj. K tomu srov. totožné formuláře zápisu v Olomouci a ve Vratislavi J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 124, pozn. 21.

zaplacené částky a řada zápisů je doplněna zpřesňujícími nebo doplňujícími informacemi, které při komplexním pohledu umožňují alespoň částečné rozkrytí pozadí přijímání novoměšťanů.

Zápisy o přijetí byly pravděpodobně zapisovány až po zasedání přijímací komise. Písař si nejspíše během jednání činil poznámky, na jejichž základě následně s určitým časovým odstupem do knihy zapisoval. Můžeme tedy uvažovat ještě o pomocných písemnostech v podobě volných lístků či listů, případně složek nebo sešitů. Kniha byla již v době svého používání věcně rozdělena a bylo zapisováno do svázané knihy.⁷⁹ Zápisy začínají na fol. 11r a s mezerami pokračují až na fol. 17v. Jsou psány ve dvou sloupcích, některé z nich jsou přeškrtnuty vlnovkami nebo rovnými čarami.⁸⁰ Lze odhadovat, že se ve psaní podle Jaroslavy Brichové vystříдалo 4 až 5 písařských rukou, podle Hany Pátkové až 10 rukou.⁸¹ Další záznamy o přijetí novoměšťanů začínají na fol. 87r a pokračují až do fol. 115v. Postupují stejným způsobem jako v předchozím případě, ale jsou více upravené, bez škrtnutí a oprav. Zdá se, že jsou psány pouze jednou písařskou rukou, snad se zásahy dalších jednoho až dvou písařů. Písmo se výrazněji mění až na fol. 105v až 115v. Zápisy tohoto charakteru dále pokračují na fol. 116v a končí na fol. 118v. Od roku 1974 je ztracen fol. 86r-v, na němž zřejmě byli zapsáni další přijatí měšťané na přelomu třicátých a čtyřicátých let 14. století.⁸²

V případě olomouckých zápisů Jaroslav Mezník konstatoval, že při zápisu velmi záleželo na písaři, který ten který zápis vyhotovil. Zatímco někteří olomoučtí písaři zachytili jen křestní jméno, jiní byli svědomitější a uvedli znaků více, nebo když byli velmi pečliví, mohli uvést všechny identifikační znaky zapisované osoby (to znamená jméno, příjmení nebo přídomek, druh vykonávaného řemesla nebo živnosti, místo původu). V Olomouci z celkem šesti písařů, kteří se podíleli na sepisování nově přijatých měšťanů, lze zpracovat původ měšťanů pouze pro období zápisů Augustina Schönfelda,

⁷⁹ H. PÁTKOVÁ, *Úvodní studie*, in: *Liber vetustissimus*, s. 21, 48.

⁸⁰ Například mřežovaný je zápis o přijetí nožíře Václava Zunklika v roce 1361. *Liber vetustissimus*, fol. 98r, který podle Pátkové klasifikace vyhotovil písař N1.

⁸¹ Jaroslava Brichová mezi lety 1320 až 1367 napočítala celkem dvacet písařů a notářů staroměstské kanceláře. U čtrnácti známe i jejich písařskou ruku, u zbylých šesti pak pouze jméno nebo torzovité údaje z jejich života. Na základě připojené tabulky lze určit, že dle této autorky do seznamu novoměšťanů zapisovali nejméně tři písaři, které označila písmeny C, F a CH. J. BRICHOVÁ, *Kancelář*, s. 146–147, 199–201. O „maximalistický“ pohled na jednotlivé písařské ruce v *Liber vetustissimu* se pokusila Hana Pátková, jež upřednostnila detailnější rozlišení většího počtu písařských rukou. Dle přehledu, který sestavila tato autorka, zápisy vyhotovili písaři B, E, C1, F, N1, AA, BB, CC, DD a EE. H. PÁTKOVÁ, *Úvodní studie*, in: *Liber vetustissimus*, s. 22–42.

⁸² H. PÁTKOVÁ, *Úvodní studie*, in: *Liber vetustissimus*, s. 20.

který byl při zapisování svědomitý a původ zapsal téměř u 70 procent osob. Ostatní zápisy pak použil pouze jako podpůrné. U zaměstnání byla příznivější situace a vedle zápisů Augustina lze využít i část dalšího písaře – Jana z Černotína – neboť z jejich období známe zaměstnání u více než 80 procent přijatých měšťanů.⁸³

Na rozdíl od Jaroslava Mezníka jsem se na základě několika důvodů rozhodl zpracovat kompletní pražské seznamy. Předně mezi paleografy doposud nepanuje shoda na počtu a určení jednotlivých písařských rukou v *Liber vetustissimu*, kdy vlastně ani jmenovitě neznáme jednotlivé písaře, nevíme nic o jejich původu, vzdělání ani národnosti.⁸⁴ Krom toho při ohledání je zjevné, že v prameni nelze vysledovat místa, kde by bylo zapsáno výrazně více informací, než jinde. Provedené analýzy knih přijímání za měšťany jednoznačně prokázaly, že evidence nově přijímaných osob v nich byla velmi nedokonalá a mezerovitá, podobně jako tomu při zápisu trhu s nemovitostmi nebo s evidencí berních poplatníků. Lze odhadovat, že z různých příčin nebylo místo původu uvedeno u více než poloviny nově přijatých měšťanů, i když i zde existují výjimky.⁸⁵ Nadto se někteří autoři v poslední době vyslovili proti přeceňování role svědomitosti písařů při zaznamenávání povolání nebo místa původu novoměšťanů. Domnívám se, že princip zápisu do staroměstských seznamů odpovídal tomu cyryšskému. Povolání nově přijatého měšťana nebylo jednoduše uvedeno proto, jelikož nevstupoval do žádného cechu a pro město neměl tak velký význam.⁸⁶ Osoby bez uvedení zaměstnání se také nemusely žádnému řemeslu vyučit a jednalo se o sedláky, sluhy, nádeníky, měšťany, kteří přešli ke šlechtě, kupce nebo obchodníky. Mezi jedinci bez uvedení zaměstnání jsou uvedeny jak osoby nejbohatší, tak nejchudší.⁸⁷

Již jsem také upozornil na to, že v pražských seznamech nemuselo dojít k zapsání zaměstnání jednoduše proto, že se jak u nově přijatého měšťana, tak u ručitele, jednalo o příslušníky městských elit, kteří se neživili řemeslem. Ne všichni nově přijatí měšťané

⁸³ J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 123–126.

⁸⁴ J. BRICHOVÁ, *Kancelář*, s. 109. K tomu srovnej H. PÁTKOVÁ, *Úvodní studie*, in: *Liber vetustissimus*, s. 22–42.

⁸⁵ Například v Curychu bylo do roku 1435 místo původu zapsáno u téměř 90% novoměšťanů. Bruno KOCH, *Neubürger in Zürich. Migration und Integration im Spätmittelalter*, Weimar 2002 (= *Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte* 40), s. 23.

⁸⁶ Na Staré Město pražské bylo přijato velmi málo osob, věnujících se výrobě potřeb pro otop a svícení. Domnívám se, že se jednalo o málo významné řemeslníky a v seznamech novoměšťanů jsou jednoduše uvedeni bez názvu povolání.

⁸⁷ Obě skupiny jsou ovšem zřídka označeny i v berních knihách. Bez důkladného prosopografického výzkumu tak zkoumaný vzorek osob nemůže poskytnout plnohodnotnou výpověď. Srov. B. KOCH, *Neubürger in Zürich*, s. 25–26.

museli být přespolního původu. Množství jedinců na Starém Městě žilo jako neplnoprávní obyvatelé, zámožnosti se domohli až ve druhé třetí generaci od usazení ve městě a teprve synové nebo vnuci přijali plné městské právo.⁸⁸ Během pobytu ve městě a integrací do společnosti mohl identifikátor „místa původu“ ztratit své opodstatnění a byl nahrazen identifikátorem jiným, jenž mohl buďto z místa původu vycházet, nebo mohl nabývat zcela nové podoby. Navíc uvedení přízviska mnohokrát nemuselo vždy indikovat skutečné místo původu. U několika měšťanů se objevují dvě lokality původu, u jiných se pak původní místo, odkud rodina pocházela, stalo charakteristickým příjím, jež se vžilo pro označování rodinných příslušníků (například z Rokycan, ze Znojma, z Chebu aj.). Krom toho nově příchozí měšťan mohl před svým příchodem do Prahy vystřídat i několik dalších městských aglomerací, než se definitivně usadil na Starém Městě. Pokud takovýto putující řemeslník zůstal měšťanem v místě svého původního bydliště, v seznamech přijatých měšťanů nemůže být zachycen. Vzhledem k malému počtu zapsaných novoměšťanů z Malé Strany a Nového Města pražského, se můžeme domnívat, že přijetí městského práva v jedné části se mohla automaticky přenášet i při přestěhování do jiné. Dle mého soudu je tedy nejlepším řešením statistické vyhodnocení tohoto pramene jako celku a to samozřejmě s přihlédnutím ke zvláštnostem staroměstského prostředí a zvyklostem písařů, kteří jej vytvářeli.

Jak si povšiml Josef Teige, seznamy novoměšťanů nejsou úplné. Po roce 1324 víme o velkém množství měšťanů – majitelů domů, kteří museli přijmout městské právo v době vedení zápisů do *Liber vetustissimu*, kde však uvedeni nejsou. Jaroslava Břichová usuzovala, že buďto nebyla vedena důsledná evidence, nebo že existovaly ještě zvláštní seznamy nově přijímaných měšťanů, které se však nedochovaly.⁸⁹ Domnívám se, že k vytvoření žádné speciální evidenční knihy nedošlo. Odporuje tomu výše nastíněné srovnání s jinými královskými městy v Čechách a na Moravě, na jehož základě se zdá, že potřeba samostatné evidence novoměšťanů v domácím městském prostředí přichází až v 15. století. Autorka však pominula dvě zásadní skutečnosti. Za prvé ne každý majitel domu či nemovitosti na Starém Městě pražském musel nebo chtěl přijmout plné městské právo. Za druhé je jisté, že na potomky plnoprávných měšťanů městské právo přecházelo automaticky. V seznamech se samozřejmě objevují i notoricky známá příjímí

⁸⁸ Tato skutečnost velmi limituje studium dobově podmíněné migrace, možnost sledování vztahu mezi přistěhovalectvím a demografickými krizemi, stejně jako rozkrytí střednědobých a dlouhodobých trendů teritoriálně nebo sociálně strukturovaného městského přistěhovalectví. M. NODL, *Sociální aspekty*, s. 16.

⁸⁹ J. BRICHOVÁ, *Kancelář*, s. 110.

významných rodin. V těchto případech zřejmě docházelo buďto k znovupřijímání městského práva, případně k jeho přijetí pod dojmem opuštění města rodiči. Nadto u některých měšťanů je výslovně uvedeno, že nepotřebují ručitele, protože již delší čas pobývají ve městě.⁹⁰

Relativně dlouhé sledované období vyvolává také problémy. V prameni se někdy objevují dva stejnojmenní příslušníci jedné rodiny. U Františků Hopfnerů, kdy jeden se objevuje roku 1336 a druhý poprvé ručil až roku 1391, problém s identifikací nevyvstává.⁹¹ Je totiž patrné, že vzhledem k velké časové prodlevě se nepochybně jedná o dva různé měšťany. V některých případech však nelze hovořit o tak dlouhém časovém odstupu a pak jsou obtížně odlišitelné jednotlivé rodinné generace (děd x otec x vnuk). Vše stěžuje i skutečnost, že ne vždy bylo u stejnojmenných příbuzných dodržováno odlišení starý nebo mladý. To se týká třeba Mikuláše Klementera staršího a mladšího. V době jejich společného působení ve městě mnohdy nevíme, zda se jedná o otce nebo jeho stejnojmenného syna, případně vnuka.⁹²

Jak to v podobných seznamech bývá obvyklé, některé zápisy jsou uvedeny dvakrát.⁹³ Tato skutečnost nastoluje otázku, zda se jednalo pouze o písarské chyby z nedbalosti, nebo jestli někteří jednotlivci nepřijímali městské právo několikrát za sebou, což by u některých obyvatel mohlo naznačovat možnost krátkodobého vystěhovalectví z města. Z celkového počtu 3376 zápisů se mi podařilo dohledat jen 16 záznamů, které se objevují zapsány duplicitně. Až na dva případy se s největší pravděpodobností jednalo o písarské chyby, kdy písář daný záznam přepsal ze svých poznámek dvakrát. Některé z nich jsou totiž identické, jiné se liší pouze nepatrně, jako v křestním jméně ručitele, uvedení příjmí nebo zaměstnání navíc. To je i případ dvakrát

⁹⁰ Roku 1369 je to výslovně uvedeno při přijetí městského práva šenkem Zdeňkem z Libkovic. *Liber vetustissimus*, fol. 102r. V říšských městech se mezi novoměšťany vyskytovalo odhadem cca 20 procent osob, které již delší čas přebývaly ve městě. Bruno KOCH, *Integration von Neubürgern in die Städte des späten Mittelalters*, in: *Migration und Integration. Aufnahme und Eingliederung im historischen Wandel*, (edd.) Mathias Beer, Martin Kintzinger, Marita Krauss, Stuttgart 1997 (= *Stuttgarter Beiträge zur historischen Migrationsforschung* 3), s. 76.

⁹¹ *Liber vetustissimus*, fol. 14v, 117r.

⁹² Srov. *Liber vetustissimus*, fol. 95v, ale především Tomkovy přehledy městských rad kolem poloviny 14. století nebo zápisy v soudní knize. Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy 5*, Praha 1905, s. 64–68; V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 110, 235–236, 240–241, 248 aj.

⁹³ Mezi zápisy o přijetí se objevuje i jeden záznam, který zřejmě s přijetím městského práva nesouvisel. Na fol. 110r přichází zápis, v němž se Hanuš Schonknecht zavázal složit 180 kop grošů do třech týdnů po 26. dubnu 1381 nebo bude jat do vazby pro dlužníky. V opačném případě (že nezaplatí ani se nedostaví do vazby) mu bude uložena pokuta podle uvážení příslušného soudu, tedy městské rady (*Hannus Schonknecht debet se putare ponere XVIII sex. gr. infra 3 septimanas post festum reliquiarum proximum aut se ipsum captivitati dominorum reputare sub pena supremi iuris sui factum*), *Liber vetustissimus*, fol. 110r.

zapsaného přijetí Mikuláše ze Zhořelce. Ve druhém zápise je oproti prvnímu uvedeno i jeho zaměstnání – pasíř, podobně jako i příjímí Popel jeho ručitele pasíře Henslina.⁹⁴ Rovněž při přijetí Johla, syna Žilky kožešníka nebo Fridricha Neugrunera z Chebu roku 1359, jsou zápisy téměř identické. Pouze je v prvním případě doplněno povolání ručitele Velfla, královského krejčího. U obou dvakrát uvedených záznamů se ale vyskytuje na rozdíl od prvního zápisu jiné datum (oproti původnímu 14. února 1359 x 14. dubna 1359).⁹⁵ To ovšem potvrzuje závěry Jaroslava Mezníka, že kvalita zápisu skutečně záležela na svědomitosti a pečlivosti písaře. Ukazuje se, že písař si mohl vyhotovit skutečně podrobné poznámky. Ovšem ne vždy všechny předpřipravené údaje nakonec ať z nedbalosti nebo z jiné příčiny přepsal do městské knihy.

Všechny duplicitní zápisy byly zapsány krátce po sobě (ob několik záznamů, na stejném nebo následujícím foliu) a vyhotovila je vždy jedna písařská ruka (jednalo se pouze o písaře BB, CC a N1). Výjimku představuje dvojí přijetí městského práva Frenclinem řečeným Werkmeister ze Žatce. Poprvé byl jako novoměšťan do knihy zanesen k roku 1330. Na sklonku ledna za něj ručil Otlín, sestřenec staroměstského rychtáře Frenclina Posenpacha. Znovu se jeho jméno objevuje o šest let později. Jako Frenclinův ručitel vystupuje Oto Planer. Oproti ostatním duplicitním zápisům, které byly ve většině případů zaznamenány maximálně s ročním odstupem, je u tohoto rozdíl šestiletý.⁹⁶ Co je důležité, oba zápisy byly vyhotoveny různými písaři (první zapsala písařská ruka B, druhý písař C1). Z těchto důvodů lze usuzovat, že Frenclin Werkmeister mohl přijmout z neznámých důvodů městské právo dvakrát.⁹⁷

⁹⁴ *Liber vetustissimus*, fol. 94r, 97v. Přestože tyto zápisy byly vyhotoveny jednou písařskou rukou (N1), je mezi nimi hiát tří let (15. března 1356 x 10. září 1359). Také v tomto případě se můžeme domnívat, že Mikuláš mohl přijmout městské právo dvakrát. I když ani v tomto případě nelze vzhledem k velké podobnosti obou zápisů vyloučit písařskou chybu.

⁹⁵ *Liber vetustissimus*, fol. 97r.

⁹⁶ Pomineme-li tříletý odstup mezi dvojnásobným přijetím městského práva Mikulášem ze Zhořelce, další dlouhý odstup – téměř jeden rok – je mezi oběma zápisy u nožíře Václava Zunklika, kterému ručil další nožíř a radní Václav řečený s hůlkou (*cum baculo*). *Liber vetustissimus*, fol. 98r, 98v. Vzhledem k tomu, že písař N1 zde uvádí v prvním případě datum 20. října 1361, ve druhém 19. října 1362, jinak jsou zápisy zcela stejné, je pravděpodobné, že zápis dvakrát mylně přepsal pokaždé k jinému roku. Na nepozornost písařů (zejména písařské ruky N1, pro něž je doloženo nejvíce duplicitních zápisů, celkem 8 z 16 zjištěných) nasvědčuje také to, že ostatní zápisy se objevují o několik řádků níže, například fol. 97v, 101r, 105r, 99v a 115r dva zápisy, na témže foliantu (101r), případně hned na dalším (96v–97r). Na jeho obranu je však nutno říci, že spolu s písařskou rukou CC zapsal ze všech písařů nejvíce novoměšťanů (záznamy jeho rukou jsou na fol. 15v, 90r až 100v mezi lety 1348 až 1367). K tomu viz Tab. 2.

⁹⁷ Nemáme doklad o tom, že by se po první přijetí roku 1330 městského práva vzdal. *Liber vetustissimus*, fol. 12r, 14v. Podobně tomu mohlo být také u Leopolda z Augsburgu, který měl městské právo přijmout poprvé roku 1331 a podruhé roku 1339. První zapsání vyhotovila písařská ruka B, druhé písař C1. *Liber vetustissimus*, fol. 12v, 15v. Nejistý je případ Jindřicha Slegela z Chomutova. Ten městské právo přijal opakovaně roku 1340 a 1346. Problematické je v tomto případě ztráta folia 86r-v, na němž bylo zapsáno

POČET	PÍSAŘSKÁ RUKA ⁹⁸	JINÉ OZNAČENÍ PÍSAŘSKÉ RUKY	ZÁPISY NOVOMĚŠŤANŮ NA FOLIANTU <i>LIBER VETUSTISSIMU</i>	PŘIBLIŽNÁ DOBA ZÁPISU V <i>LIBER VETUSTISSIMUS</i>
1	B	x	11r-12v	1324–1330?
2	C1	Brichová F	13v-14v 15r-15v 17r	1330–1339
3	E	x	13r	1328–1330
4	F	x	11r 12v-14v	1327–1338
5	N1	x	15v 90r-100v	1348–1367
6	AA	x	87r-88v	1342–1344
7	BB	Richterová C	100v-150v	1367–1379
8	CC	Richterová D Mikuláš Hok	105v-115v	1379–1390
9	DD	x	116r	1364
10	EE	Richterová E	116v-118r	1391–1393

Tab. 2. Přehled písařských rukou, které zapisovaly seznamy novoměšťanů v *Liber vetustissimus*, podle H. PÁTKOVÁ, *Úvodní studie*, in: *Liber vetustissimus*, s. 22–42; J. BRICHOVÁ, *Kancelář*, s. 199–201; A. RICHTEROVÁ, *Několik příspěvků*, s. 372.

Z výše řečeného vyplývá, že nelze sledovat ani časově omezenou migraci, tak zvané krátkodobé vystěhovalectví z města (*Binnenwanderung*), protože vedené seznamy novoměšťanů nevidují osoby, které se do města nepřistěhovaly za účelem přijmout městské právo.⁹⁹ To bylo patrně běžné také na Starém Městě pražském, nicméně charakter pramene jej nedovoluje zachytit. To ovšem neznamená, že by chyběly doklady o dobrovolném nebo nuceném opuštění města. V případě nuceného opuštění města se jednalo o osoby, které pozbyly městské právo a byly vypovězeny z jeho hradeb kvůli různým spáchaným deliktům. V soudní knize bylo vedle oddílu proskripcí zapsáno několik vzdání, kdy některá z nich se objevují i v seznamu novoměšťanů.

jeho první přijetí. Nevíme tak, který z písařů samotné pořízení vyhotovil. Víme pouze tolik, že druhé přijetí městského práva zaznamenal písař N1. *Liber vetustissimus*, fol. 86r-v (dnes nedochované zápisy editovány u J. TEIGE, *Seznamy I/1*, s. 245), 89v.

⁹⁸ Písaři, kteří zapsali některé novoměšťany dvakrát, jsou vyznačeni tučně.

⁹⁹ M. NODL, *Sociální aspekty*, s. 17.

O nevelké pečlivosti písařů při zapisování svědčí ještě jedna skutečnost. Na řadě míst je porušeno chronologické pořadí zápisu měšťanů. Například zápis, v němž Jan z Letovic, písař kláštera sv. Jiří, přijal městské právo 2. listopadu 1357, předchází přijetí krejčího Jeklina řečeného Grewleicha, jež přijal městské právo v témže roce již 30. října.¹⁰⁰ Podobných dokladů lze dohledat celou řadu. Zpětně tak dokládají, že seznamy byly písaři vyhotovované čistopisy, k jejichž sepsání sloužily písařem vyhotovené stručné poznámky, které si písař během přijímání pořizoval a následně je převzal – ovšem ne vždy v chronologickém pořadí – do knihy.

Seznamy novoměšťanů se chronologicky překrývají s vedením soudní knihy s trhovými zápisy a nezanedbatelné množství jednotlivců vystupuje v obou pramenech. Časová souběžnost obou pramenů zároveň umožnila jak bližší rozkrytí rodinných vazeb, tak i identifikaci nebo zařazení měšťanů do společenského složení města. Ve vzácných případech tento souběh umožňuje postihnout majetkové poměry přistěhovalců v době jejich usazení ve městě, přesněji v době přijetí městského práva, a v omezeném vzorku zápisů je možno odhadovat stupeň jejich integrace v městské společnosti. Nutno podotknout, že vzhledem k torzovitosti a nejednotnosti zápisů se jedná o pouhý zlomek uvedených osob. I přes to kombinace údajů umožňuje mnohem plastičtěji zachytit staroměstské poměry ve sledovaném období. Někdy totiž dokážeme lokalizovat jak městské majetky a sociální postavení přijatého měšťana, tak jeho ručitele. Oba prameny nám tedy umožňují rozrýt doposud netušené společenské a rodinné vazby.

2.3. Kritika literatury

Dějinám Prahy byla věnována velká pozornost a vedle celé řady knižních monografií a syntéz lze dohledat nepřeborné množství studií nebo drobných statí. Na tomto místě není možné všechny vyjmenovat, proto se na následujících řádcích pokusme uvést po mém soudu základní autority, které zásadním způsobem ovlivnily historický výzkum pražského souměstí.

Na prvním místě je nutno zmínit mnohokrát citovaného Václava Vladivoje Tomka, který ve svém monumentálním díle *Dějepis města Prahy* shromáždil obdivuhodné množství údajů.¹⁰¹ Proto většina pojednání o Praze ve 14. století, včetně této práce,

¹⁰⁰ *Liber vetustissimus*, fol. 95v.

¹⁰¹ Pro sledované období 14. století se jedná o první tři díly, Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy 1–3*, Praha 1892.

vycházejí většinou z pramenů, které znal již Tomek. Na druhé straně Tomek v městských dějinách nespatořoval problémové okruhy. Přestože jeho heuristika je úctyhodná, nelze v jeho *Dějepis* vysledovat jednotící linii, údaje jsou zde otištěny na několika různých místech bez vzájemných souvislostí. Všechny tyto skutečnosti vedou k tomu, že si na několika místech nebo v jednotlivých dílech svojí práce dokonce odporuje.¹⁰²

Velký Tomkův záběr však vedl k tomu, že někteří badatelé bezmyšlenkovitě přejímají jím shromážděné údaje a interpretace, aniž by je pramenně verifikovali. To platí také pro přejímání údajů z jeho *Základů místopisu Pražského*. Vědní obory jako archeologie, stavební historie nebo dějiny umění opakovaně nepřihlížejí ke struktuře a specifickým podmínkám vzniku pramene. Například k příslušnému roku uvedenou osobu automaticky označují za majitele nemovitosti, aniž by si uvědomili, že nejednou docházelo v městských knihách k setrvačnosti v označování jmen jednotlivých domů. Pokud se v držení domu uvádí významný měšťan nebo známá měšťanská rodina, nezřídka se dle nich dům označoval ještě několik let poté, co byl původní majitel mrtev a nemovitost již získal nový vlastník.¹⁰³ To platilo také pro šlechtické a církevní majetky. Šlechtické nebo církevní dvory, dvorce a domy se zpravidla ještě dlouho po výbuchu husitských válek označovaly dle původních majitelů, kteří pro svoje společenské postavení představovali uvnitř městského prostoru ideální identifikátory. Zdaleka ne ve všech případech bylo v zápise doplněno zpřesňující slovo kdysi – *olim* (například dům čp. 445/I se ještě roku 1429 označoval jako *curia cellae Wilhelmi*; podobně i dům čp. 95/I – 99/I se ve 14. a 15. století nazýval jako *curia minorum de Lipa*, přestože nejpozději od roku 1406 již měla jiného majitele).¹⁰⁴ Jestliže se mezi lety 1406 až 1408 jmenuje jako majitel domu čp. 722d/I *kdysi Ebruš krčmář (olim Ebrussii tabernatoris)*, který dům vlastnil od roku 1400, jedná se o jeden z těchto dokladů.¹⁰⁵ Na základě tohoto záznamu nevíme, zda Ebruš zemřel nebo dům prodal. Co je jisté, jeho faktickým

¹⁰² Na to upozornil již J. MEZNÍK, *Praha*, s. 9. Zatímco například v prvním díle svého *Dějepis* Tomek uvádí, že pražský Žid Manne měl dva syny (Trostlina a Samuela), ve druhém díle již hovoří o třech a navíc úplně jiných synech (Lazar, Judl a Merkel). V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 326; V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 515. Bez bližšího prozkoumání nelze rozhodnout, zda se u tohoto Žida jednalo o jednu osobu, nebo dvě různé postavy.

¹⁰³ Podobnou stabilitu v pojmenování lze vysledovat i u názvů středověkých ulic. Například od druhé poloviny 14. století se dnešní Melantrichova ulice nazývala Junošovou (*platea Gynoschlini*) podle domu čp. 504/I patřícího významné staroměstské tzv. patricijské rodině Junošů, který ležel při jejím ústí na Havelský trh. To byl také případ dnešní Kamzíkove ulice, jež byla ve středověku označována jako Playerova (*in plateola dicta Pleygessel*). V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 114–120, 141 aj.

¹⁰⁴ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 34, 54–55.

¹⁰⁵ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 174, Dodatky, s. 230.

držitelem nebyl nejpozději roku 1406, kdy se dům zmiňuje *kdysi v držení krčmáře Ebruše*. Od tohoto roku jej tedy nelze uvádět jako jeho vlastníka. Obdobně se od sebe neodlišuje způsob nabití nemovitosti, zda ji nový majitel získal koupí, dědictvím, nebo jestli mu nemovitost propadla jako zástava dluhu. Všechny tyto problémy je třeba mít na paměti a při práci s Tomkovým místopisem je zohlednit.

Mnohem ucelenější výklad pochází z pera Jaromíra Čelakovského. Ten se ve své práci omezil pouze na sféru správní. Jím načrtnutý vývoj městského zřízení patří k doposud těm nejlepším. Důslednou prací s prameny Čelakovský, který měl zkušenost s literaturou o německých říšských městech, dokázal oproti Tomkovi postihnout proměnu společenského složení Prahy. Postřehl, že do městské rady pozvolna pronikali vedle zástupců předních tzv. patricijských rodin také vykonavatelé staroměstských řemesel. Jako první také mimo jiné upozornil na dočasné jmenování nové městské rady roku 1350, v níž prokazatelně zasedala většina řemeslníků.¹⁰⁶

Teprve Bedřich Mendl byl prvním historikem, kterému se podařilo vytvořit ucelenou koncepci hospodářského a společenského vývoje pražského souměstí.¹⁰⁷ Znalost rozsáhlé zahraniční německojazyčné a frankofonní literatury Mendlovi na jednu stranu umožnila přejímání nových metodologických proudů při výzkumu středověkých měst, na stranu druhou mu vtiskla základní schéma přístupu. V českých a moravských královských městech totiž podle něj podobně jako v říšských městech docházelo k soupeření dvou vrstev městského obyvatelstva – tzv. patriciátu a řemeslnictva. Právě tento souboj byl podle Mendla jedním ze základních znaků vývoje měst ve 14. století.¹⁰⁸ Studium hospodářských pramenů městské proveniencí mu však umožnilo spatřit úplně jiné středověké město, než bylo známo dosud. Velký počet podruhů a bezzemků, kteří neměli movitý ani nemovitý majetek, předluženost městských majetků, nerovnoměrnost majetkového rozložení a práv, zadluženost, chudoba, dále zjištění, že více než polovina obyvatel města neměla plné městské právo, v důsledku znamenalo konec dosavadní představy sociální harmonie v předhusitských městech. Zatímco Tomek městskou společnost pouze popisoval, Čelakovský v ní začínal tušit rozpory, Mendl dokázal nejenom rozpoznat, ale i prokázat sociální krizi předhusitských měst, která se pro něj stala logickou linií dějinného vývoje vedoucího k husitské revoluci. Detailním rozbořením

¹⁰⁶ Jaromír ČELAKOVSKÝ, *O vývoji středověkého zřízení radního v městech Pražských*, SPDMP I/2, Praha 1920, s. 124–389, zde hlavně s. 132–170.

¹⁰⁷ B. MENDEL, *Sociální krise*, s. 1–206; B. MENDEL, *Z hospodářských dějin*, s. 9–390.

¹⁰⁸ B. MENDEL, *Sociální krise*, s. 88.

pozemkového majetku, rozkrytím společenské skladby, populačního a národnostního složení českých a moravských měst (především Prahy a Brna) se Mendlovi podařilo stanovit hospodářské a společenské podmínky husitské revoluce.¹⁰⁹

Oproti Mendlovi, který za stěžejní problém městských dějin pokládal soupeření mezi patriciátem a cechy, zvláště Václav Vojtíšek a Miloš Václav Kratochvíl považovali za hlavní problém městských dějin 14. století v Čechách a na Moravě rozpor mezi rychtářem a městskou radou. Tito badatelé však zcela upozadili sociální vývoj městského obyvatelstva a změny ve složení městské rady.¹¹⁰

Poválečná marxistická historiografie vesměs vycházela z Bedřicha Mendla, ale v některých ohledech se jí podařilo pokročit dále. František Graus se snažil prokázat, že osud městské chudiny byl v době předhusitské pohnutý a i přes tendenční marxistický pohled se mu podařilo shromáždit obrovské množství pramenného materiálu, s jehož pomocí rekonstruoval sociální vazby na Starém Městě pražském ve středověku. Graus zároveň jako první upozornil na sociální diferenciaci nepatricijského obyvatelstva. Na jedné straně podle něj stáli řemeslníci a živnostníci, kteří byli do jisté míry hospodářsky i společensky nezávislí, protože vlastnili movitý i nemovitý majetek a vlastní výrobní nástroje. Naopak městskou chudinu tvořily osoby, které byly osobně závislé, skutečně nezámožné a obživu musely shánět buďto v závislém postavení (tovaryši, pacholci, děvečky), nebo způsobem, který je odsouval na okraj středověké společnosti (žebrači, nevěstky).¹¹¹

Posledním historikem, kterému se doposud podařilo zásadně změnit pohled na dějiny města, byl Jaroslav Mezník. Vedle studia národnostního složení, venkovských statků pražských měšťanů sledoval také průběh vnitřních bojů ve městech 14. století, které našly odraz ve složení městských rad.¹¹² Je až s podivem, s jakou lehkostí, samozřejmostí a přesvědčivostí dokázal formulovat svoje teze a závěry. Výběr témat umožňuje porozumět, s jakou systematičností si Mezník jednotlivými studii

¹⁰⁹ *Knihy počtů města Brna z let 1343–1365*, (ed.) Bedřich Mendl, Brno 1935.

¹¹⁰ Václav VOJTÍŠEK, *O vývoji samosprávy pražských měst*, Praha 1927 (= Samosprávná knihovna hlavního města Prahy 1), s. 11–26; Václav VOJTÍŠEK, *Soud a rada v královských městech českých*, in: Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 240–272, hlavně s. 244–245; Václav VOJTÍŠEK, *O nejstarších městských knihách českých, pražské a novobydžovské*, in: Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 350–351; Miloš Václav KRATOCHVÍL, *Šestipanské úřady v Starém a Novém Městě do roku 1547 a jejich knihy*, SPDMP 6, 1930, s. 149–264, hlavně s. 149–150.

¹¹¹ F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 34–35, 88–89.

¹¹² J. MEZNÍK, *Národnostní složení*, s. 244–276; J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 12–14; J. MEZNÍK, *Brněnský patriciát a boje o vládu města ve 14. a 15. století*, BMD 4, 1962, s. 249–349.

připravoval půdu pro pochopení fungování městské společnosti jako celku. Dané poznatky nakonec zhodnotil znamenitým způsobem v monografii *Praha před husitskou revolucí*, která vzhledem k politické situaci mohla vyjít až téměř 20 let po jejím sepsání v roce 1990. Na stránkách zmíněné práce Mezník naplno využil nové metodologické přístupy, které v dané době ještě ani nenalezly své pojmenování. Jedná se především o prosopografii, k jejímuž rozvoji jako přístupu snažícímu se pochopit kolektivní chování skupin městského obyvatelstva došlo až mnohem později. Nutno podotknout, že Mezníkovy stěžejní závěry nepozbyly platnosti ani dnes a jeho výzkumy se i nadále stávají základem moderních zpracování městských dějin.

Historickým osudům města bylo věnováno také několik syntetických přehledů, které až na nemnohé výjimky nepřinesly nové poznatky a pro období 14. století většinou vycházely z výše zmíněných prací.¹¹³ Z nejnovější pragensiální literatury považuji za vynikající počín publikace Kateřiny Bečkové, která se pokouší formou historických vedut, obrazů, fotografií a plánů představit život města v minulosti.¹¹⁴ Nelze přehlédnout, že množství z vybraných vyobrazení je publikováno vůbec poprvé a fotografie domů z přelomu 19. a 20. století se mnohokrát stávají jedinečným dokladem

¹¹³ Výjimku tvoří práce Františka Rutha, k jejímuž sepsání došlo již na počátku 20. století. Autor při jejím sestavování vycházel i z needitovaného pramenného materiálu. Vzhledem k encyklopedickému zaměření díla, které mapuje město podle domovních čísel popisných, avšak neobsahuje ani základní poznámkový aparát, je mnohdy velice obtížné verifikovat zde uvedené údaje. I přesto je dnes velmi často vyhledávána archeology a stavebními historiky při tvorbě nových stavebně-historických dokumentací. František RUTH, *Kronika královské Prahy a obcí sousedících 1–3*, Praha 1995–1996; Zdeňka FRÖLICOVÁ, *Kronika Rynečku na Starém Městě pražském*, Praha 1940; dále lze jmenovat syntetická zpracování Josef JANÁČEK a kol., *Dějiny Prahy*, Praha 1964; autor se k pražským dějinám vrátil ještě jednou v populárně laděném přehledu Josef JANÁČEK, *Malé dějiny Prahy*, Praha 1983; *Dějiny Prahy 1. Od nejstarších dob do sloučení pražských měst (1784)*, (red.) Jan Vlk, Praha, 1997, kdy za vynikající považuji kapitoly zachycující husitskou Prahu v letech 1402 až 1485 z pera Petra Čorneje; Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK, *Praha*, Praha 2000. Stručnou, ale velmi výstižnou charakteristiku Prahy během vlády Lucemburků a zejména Karla IV. publikoval František ŠMAHEL, *Cesta Karla IV. do Francie (1377–1378)*, Praha 2006, s. 110–117 v části nazvané „*Praha, Českého království hlava*“. Jednotlivým úzce vymezeným pragensiálními tématům jsou věnovány také sborníky, vzešlé z konferencí pořádaných Archivem hlavního města Prahy, které jsou publikovány v příslušných číslech *Documenta Pragensia*. Pozornost již byla mimo jiné věnována městu a vodě, pražské městské samosprávě, městským palácům, hygieně nebo stravě. Přehled všech doposud vyšlých svazků lze dohledat na <http://www.ahmp.cz/index.html?mid=64>.

¹¹⁴ Kateřina BEČKOVÁ, *Zmizelá Praha. Staré Město*, Praha 2005; Kateřina BEČKOVÁ, *Zmizelá Praha. Nové Město*, Praha 1998. Autorka tak navázala na činnost Václava Vojtíška, Václava Viléma Štěcha, Zdeňka Wirtha, Emanuela Pocha, Cyrila Merhouta a dalších předních znalců dějin města, kteří od počátku 20. století v monografické řadě představovaly z historického a uměnovědného pohledu různé městské části. Například srov. Václav Vilém ŠTĚCH – Václav VOJTÍŠEK – Zdeněk Wirth, *Zmizelá Praha 1. Staré a Nové město s Podskalím*, Praha 2002; Cyril MERHOUT – Zdeněk WIRTH, *Zmizelá Praha 2. Malá strana a Hradčany*, Praha 2002; Hana VOLAVKOVÁ, *Zmizelá Praha 3. Židovské město Pražské*, Praha 2002. Péči nakladatelství Paseka se tyto obtížně sehnatelné práce dočkaly nejenom znovu vydání, ale i dalšího pokračování. V současnosti jednotliví autoři představují různé oblasti z městských dějin. Z množství vydaných prací lze jmenovat Pavla STÁTŇÍKOVÁ, *Zmizelá Praha. Povodně a záplavy*, Praha 2012; nebo Pavla STÁTŇÍKOVÁ, *Zmizelá Praha. Trhy a tržiště*, Praha 2010.

jejich stavební podoby před asanací. Nesmíme totiž zapomínat na to, že pod nánosem novější architektury mnohdy zachycují i původní středověkou stavební podobu.

Ze stavebně historických prací je nutno zmínit monografii Jiřího Čarka, který se věnoval pražským dějinám v raném středověku. Přestože se oproti pojednávanému tématu kniha zabývá starším obdobím, jedná se o nadčasové a v mnohém nepřekonané dílo. Autor totiž jako jeden z prvních začal vnímat středověký dům jako komplex různých funkčních staveb.¹¹⁵

Praha se těšila také velké pozornosti uměnovědců a archeologů. Vzhledem k tomu, že se oba vědní obory sledovaného tématu dotýkají pouze okrajově, jsou zde pro úplnost zmíněny pouze stěžejní práce.¹¹⁶ Poslední publikací, na kterou bych rád upozornil, představuje monumentální syntéza *Staré Město pražské. Architektonický a urbanistický vývoj*. Jejími autory jsou Dobroslav Líbal a Jan Muk, kteří se po několik desetiletí podíleli na pasportizaci hlavního města, čímž velkou měrou přispěli k poznání jeho stavebních dějin. Tato práce představuje nejen završení mnohaletého historického, stavebního a architektonického bádání o vývoji města, ale v přeneseném slova smyslu i jakousi kodifikaci poznatků jedné badatelské generace.¹¹⁷

K jednotlivým tématům této práce byla až do dnešních dnů publikována celá řada děl, na něž bude upozorněno na příslušném místě. Zde bych rád upozornil pouze na tři dle mého soudu zásadní monografie, které svým inovativním přístupem nejvíce ovlivnily tuto práci. Jak samotný název napovídá, základním zdrojem inspirací pro tento výzkum se stala monografie Simona Teuschera nazvaná *Bekannte – Klienten – Verwandte*.

¹¹⁵ Jiří ČAREK, *Románská Praha*, Praha 1947. Milena Hauserová v rámci svých přednášek upozorňuje na to, že Jiří Čarek se nezaměřil pouze na zděné románské jádro, jak jej chápou ve své práci Zdeněk DRAGOUN – Jiří ŠKABRADA – Michal TRYML, *Románské domy v Praze*, Praha 2002, ale středověký dům vnímal jako soubor všech na domovní parcele stojících staveb. Na jeho rekonstrukčních nákresech spatřujeme vždy zděné románské věžové jádro, ale kolem něj i další komplex budov. To vše tvoří jeden celek – dům. Pro fungování nejstarší zástavby bude potřeba dalších výzkumů a rozsáhlých srovnávacích studií. Již nyní je však zřejmé, že v případě posledně citované práce se jedná o krok zpět. Srov. Milena HAUSEROVÁ, *Vývoj středověkého městského obytného domu ve středních Čechách*, nepublikovaná kandidátská disertační práce na ČSAV Ústav teorie a dějin umění, Praha 1988, s. 45–47; tento názor naposledy pregnančně vyjádřila M. HAUSEROVÁ, *Příspěvek k poznání*, s. 278, pozn. 10.

¹¹⁶ Emanuel POCHE a kol., *Praha středověká. Čtvero knih o Praze*, Praha 1983; Emanuel POCHE, *Praha krok za krokem*, Praha 1985. Historii a stavebnímu vývoji staroměstských domů se formou přehledové encyklopedie věnoval kolektiv autorů Pavel VLČEK a kol., *Umělecké památky Prahy 1. Staré Město – Josefov*, Praha 1996. Nutno dodat, že co se vylíčení středověkých dějin týče, není tato práce prosta chyb a omylů; z architektonického hlediska se vrcholně gotickým městem zabýval Pavel KALINA, *Praha 1310–1437. Kapitoly o vrcholné gotice*, Praha 2004; Zdeněk DRAGOUN, *Praha 885–1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře*, Praha 2002; Ladislav HRDLIČKA, *Praha podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území pražské památkové rezervace*, Praha 2005; Jan KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2005, s. 340–354.

¹¹⁷ Dobroslav LÍBAL – Jan MUK, *Staré Město pražské. Architektonický a urbanistický vývoj*, Praha 1996.

Soziabilität und Politik in der Stadt Bern um 1500, který se pokusil na základě výslechových protokolů (tak zvaných *Kundschaften*), soukromých dopisů a dochovaných literárních pramenů rozkrýt vliv společenských vazeb na politiku města na přelomu 15. a 16. století. Z jeho práce vnímám jako objevné uplatněním konceptu sociability, jako inovativního přístupu k postizení mezilidských vztahů, na konkrétním příkladu dochovaného pramenného materiálu švýcarského města Bernu. Sociabilitu lze definovat buďto jako způsobilost jedince navazovat kontakty s druhými lidmi, nebo případně jako formovatelnost člověka prostřednictvím sociálních vlivů či konečně jako schopnost člověka přizpůsobit se jiným lidem nebo sociálním podmínkám.¹¹⁸ Výzkum sociability totiž mimo jiné umožňuje právě systematické přiblížení k prostoru a formám jednání jednotlivých aktérů, stejně jako sledování začleňování nově příchozích měšťanů do již ustálených společenských struktur.¹¹⁹

Migraci a integraci v pozdně středověkém Curychu věnoval pozornost Bruno Koch, který na příkladě curyšských pramenů překročil obvyklý horizont podobných prací. Svým důrazem na zachycení integrace nově přijatých měšťanů v Curychu současně obrátil pozornost na sociální aspekty městského přistěhovalectví.¹²⁰ Sledováním velikosti majetků, politické participace a topografie usazení přistěhovalců se mu podařilo zjistit, že se od usazených měšťanů odlišovali. V úhrnu totiž disponovali menšími majetky a jen zřídka sídlili v nejlepších městských polohách. Tyto rozdíly však nebyly značné a řadě z nově příchozích měšťanů se záhy dařilo dosahovat úrovně usazených měšťanů. K nim patřili také řemeslníci, jimž se nabízela příležitost proniknout i do horní vrstvy městského obyvatelstva. Nejhůře se integrovali venkované, kteří se nevyučili žádnému řemeslu. Příliv nových měšťanských rodin vedl v důsledku k tomu, že se curyšský radní patriciát, jehož příslušníky byli i představitelé cechů, začal v průběhu 14. století uzavírat. Nově příchozím rodinám se tak nabízela stále menší příležitost ovlivňovat chod města.

Na základě dochované berní knihy z roku 1411 se prostorovou a sociální mobilitu v St. Gallen pokusil postihnout Willi Schoch.¹²¹ V této práci považuji oproti předchozím výzkumům za inovativní kladení otázek, jakým způsobem se proměny velikosti

¹¹⁸ Jan JANDOUREK, *Sociologický slovník*, Praha 2007, s. 219.

¹¹⁹ Simon TEUSCHER, *Bekannte – Klienten – Verwandte. Soziabilität und Politik in der Stadt Bern um 1500*, Köln – Weimar – Wien 1998.

¹²⁰ B. KOCH, *Neubürger in Zürich*. Na tuto práci upozornil již M. NODL, *Sociální aspekty*, s. 15.

¹²¹ Willi SCHOCH, *Die Bevölkerung der Stadt St. Gallen im Jahre 1411. Eine sozialgeschichtliche und sozialtopographische Untersuchung*, St. Gallen 1997.

vlastněného majetku odrážely ve fungování daného jedince nebo rodiny uvnitř městské společnosti. Autor mimo jiné věnoval pozornost také sociální mobilitě různých společenských vrstev jak uvnitř města, tak mezi městem a jeho předměstími. Podrobně vedené berní knihy mu umožnily zachytit individuální příklady obyvatel, kterým se podařilo nabít nebo naopak ztratit svůj majetek.

2.4. Metoda: Sociální topografie

Hierarchické uspořádání společnosti tvoří nejenom základní součást jakýchkoliv sociálních vztahů, nýbrž také ovlivňuje prostor, je prostorově strukturováno a v prostoru specificky uspořádáno. Tyto sociálně-prostorové jevy se v městském prostředí zřetelně projevují ve struktuře a topografickém rozdělení městského obyvatelstva, sociální mobilitě, vztahu obyvatel k místu jejich bydliště, stejně jako v rozrůzněné klasifikaci, uspořádání nebo vybavení městských obytných domů. Jeden z možných metodických přístupů k poznání těchto jevů, který je využit také v této práci, představuje sociální topografie (nebo také sociotopografie či sociotopografická analýza). Jedná se o interdisciplinární vědní obor, který zahrnuje historii, archeologii, dějiny umění, historickou demografii, kartografii nebo sociologii.¹²² Můžeme ji zařadit mezi kvantitativní analýzy, jejichž jádrem není statické zachycení určitého jevu, ale naopak snaha o postizení dynamických proměn.¹²³ Sociální topografie řeší otázky, jakým způsobem společenské uspořádání utvářelo sídlištní prostor a jak konstituování určité sídlištní struktury zpětně ovlivňovalo životní podmínky a společenské vztahy jejich obyvatel.¹²⁴

¹²² Dietrich DENECKE, *Die historische Dimension der Sozialtopographie am Beispiel südniedersächsischer Städte*, *Berichte zur deutschen Landeskunde* 54, 1980, s. 213.

¹²³ Konrad H. JARAUSCH – Gerhard ARMINGER – Manfred THALLER, *Quantitative Methoden in der Geschichtswissenschaft. Eine Einführung in die Forschung, Datenverarbeitung und Statistik*, Darmstadt 1985, s. 1–8; Jürgen NEMITZ, *Die historische Analyse städtischer Wohn- und Gewerbelagen: die Auswertung sozialtopographischer Quellen*, Göttingen 1989 (= Halbgraue Reihe zur Historischen Fachinformatik, Serie A: Historische Quellenkunden 3), s. 3–13.

¹²⁴ Dietrich DENECKE, *Sozialtopographie und sozialräumliche Gliederung der spätmittelalterlichen Stadt*, in: Über Bürger, Stadt und städtische Literatur im Spätmittelalter, (edd.) Josef Fleckenstein – Karl Stackmann, Göttingen 1980, s. 161. Srov. Dietrich DENECKE, *Soziale Strukturen im städtischen Raum: Entwicklung und Stand der sozial-topographischen Stadtgeschichtsforschung*, in: Die Sozialstruktur und Sozialtopographie vorindustrieller Städte, (edd.) Matthias Meinhardt – Andreas Ranft, Berlin 2005 (= Hallische Beiträge zur Geschichte des Mittelalters und der Frühen Neuzeit 1), s. 123. Na úskalí a limity sociální topografie nedávno upozornil Alfred HAVERKAMP, *Topographie und soziale Beziehungen in den deutschen Städten des Spätmittelalters*, in: Alfred HAVERKAMP, *Gemeinden, Gemeinschaften und Kommunikationsformen im hohen und späten Mittelalter. Festgabe zur Vollendung des 65. Lebensjahres*, (edd.) Friedhelm Burgard, Lukas Clemens und Michael Matheus, Trier 2002, s. 121–145.

K rozvoji sociotopografického bádání docházelo od konce šedesátých let minulého století zvláště v polské a německé historiografii.¹²⁵ V českém vědeckém prostředí však nebyla v této době debata ohledně konstituování sociální topografie a rozvoje jejich pracovních metod reflektována. Náležitosti docenění se v domácí odborné literatuře nedostalo ani ojedinělému, ale metodicky podnětnému sociotopografickému pojednání německého badatele Hanse Patze, který analyzoval zakupování příslušníků lucemburského dvora v pražském souměstí.¹²⁶ Jednotliví autoři, jako například Jaroslav Marek, Dobroslav Líbal, Vilém Lorenc, Oldřich Vičar, Jaroslav Čechura nebo Tomáš Velímský, se zaměřovali především na problematiku městských areálů, případně na utváření jejich parcelace.¹²⁷ Výjimku představuje pouze studie Jaroslava Mezníka *Národnostní složení předhusitské Prahy*, v níž se autorovi podařilo propojit výzkum národnostní struktury jednotlivých vrstev pražského obyvatelstva s jejich rozložením uvnitř městského areálu.¹²⁸ Nejnověji se sociální topografií zabýval Martin Nodl jak z metodického hlediska, tak její aplikací na sledování sociálních aspektů pozdně

¹²⁵ Monografickým zpracováním sociální topografie polských královských a řádových měst věnoval pozornost Martin NODL, *Polský koncept studia sociální topografie středověkého města*, *Mediaevalia Archaeologica* 1, 1999, s. 305–311. V německém prostředí zásadní teoretické pojednání publikovali D. DENECKE, *Sozialtopographie und sozialräumliche Gliederung*, s. 161–202 (zde na s. 162–164 i odkaz na starší literaturu) a Hans-Christoph RUBLACK, *Probleme der Sozialtopographie der Stadt im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, in: *Voraussetzungen und Methoden Geschichtlicher Städteforschung*, (ed.) Wilfried Ehbrecht, Köln – Wien 1979 (= *Städteforschung*, Reihe A: Darstellungen 7), s. 177–193. Nejnověji byla problematika sociální topografie reflektována ve sborníku *Die Sozialstruktur und Sozialtopographie vorindustrieller Städte*, (edd.) Matthias Meinhardt – Andreas Ranft, Berlin 2005 (= *Hallische Beiträge zur Geschichte des Mittelalters und der Frühen Neuzeit* 1).

¹²⁶ Mimo jiné je závažné autorovo zjištění, že některé osoby působící na panovnickém dvoře vlastnily městské nemovitosti pouze krátký čas, z čehož lze opatrně usuzovat, že se jednalo pouze o spekulativní nákup nemovitostí. Hans PATZE, *Die Hofgesellschaft Kaiser Karls IV. und König Wenzels in Prag*, *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 114, 1978, s. 755–764, hlavně s. 763–764.

¹²⁷ Jaroslav MAREK, *Areál středověkých měst*, *Sborník Matice moravské* 80, 1961, s. 227–237; Dobroslav LÍBAL – Vladimír PÍŠA, *Příspěvek k poznání půdorysného vývoje historického jádra Prahy v období raného feudalismu*, *Ochrana památek* 2, 1958, s. 19–25; Dobroslav LÍBAL, *Několik poznatků o gotické domovní zástavbě Nového Města pražského*, *Ochrana památek* 1961, s. 21–27; Dobroslav LÍBAL – Marie HEROUTOVÁ, *Raně feudální parcelace staroměstského bloku*, *Ochrana památek* 1961, s. 49–51; Dobroslav LÍBAL – Jan MUK – Milan PAVLÍK, *Raně gotické Havelské město*, *PSH*, 1966, s. 44–55; Vilém LORENC, *Několik poznámek k půdorysu Nového Města pražského*, *SP* 3, 1968, s. 117–132; Oldřich VIČAR, *Místopis Brna v polovici 14. století. Prostor uvnitř městských hradeb*, *Brno v minulosti a dnes* 7, 1965, s. 242–283; Oldřich VIČAR, *Místopis Brna v polovici 14. století. Předměstí*, *Brno v minulosti a dnes* 8, 1966, s. 226–273; Oldřich VIČAR, *Středověké městské parcelace*, *ZPP* 29/1, 1969, s. 35–38; Jaroslav ČECHURA, *K charakteru zástavby v Českých Budějovicích na přelomu 14. a 15. století*, *AH* 11, 1986, s. 245–256; Tomáš VELÍMSKÝ, *Archeologie a problematika studia středověkého městského domu a parcely*, *AH* 20, 1995, s. 71–80. K severočeským královským městům Jan SMETANA, *K topografii areálů severočeských měst ve 13. a 14. století*, *ČsČH* 27, 1979, s. 573–599. Rozlohou městských parcel se v širší srovnávací perspektivě zabýval Peter FEHRING, *Plot layout and building structures of medieval towns in central Europe*, in: *Z pravěku do středověku*. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy, Brno 1997, s. 148–155.

¹²⁸ J MEZNÍK, *Národnostní složení*, s. 244–276.

středověkého městského přistěhovalectví do západočeského královského města Stříbra.¹²⁹

Sociotopografický metodický přístup některých badatelů spočívá v tom, že nejdříve na náměstí, poté v jednotlivých ulicích a nakonec na předměstích sledují, kolik zde žilo příslušníků městských elit, různých řemesel nebo živností, případně reprezentantů cechů a městské správy. Posléze se pokouší určit prestižní části města na základě toho, jaký počet jejich obyvatel působil v městské správě nebo ve správě cechů.¹³⁰ Tato zpracování však zůstávají pouze u statistického zhodnocení a popisného představení. Podobný přístup však nesvědčí o ničem jiném než o nedostatečném využití širokých možností a metodických přístupů, jež sociální topografie nabízí. Rozložení společenských vrstev uvnitř městského prostoru nebo na předměstích, případně zachycení městské topografie kurčitému datu sice tvoří důležitou část sociotopografických bádání, nicméně se stále jedná pouze o jednu z jeho součástí. Navíc touto sumarizační analýzou lze dojít jen ke kvantitativně-statistickým výsledkům, které však pro skutečné poznání sociální topografie města postrádají komplexní výpovědní hodnotu.¹³¹

Podobně koncipované výzkumy přinášejí pouze verifikaci obecných poznatků, které dosavadní bádání již několik desetiletí předpokládalo: například koncentrace majetného obyvatelstva v centrálních městských částech nebo existence sociálních rozdílů mezi městem a předměstím.¹³² Chceme-li poznat skutečnou sociální topografii, musíme příslušníky daných společenských vrstev rozlišovat ne pouze podle vykonávaného zaměstnání nebo jejich podílu na městské správě například prostřednictvím obsazování míst v městské radě, ale zároveň na základě majetku, který zkoumaní obyvatelé vlastnili.¹³³ Domácí středověké prameny nám neumožňují postihnout majetkové poměry jednotlivců ani rodin, proto se mnohdy jediným identifikátorem majetkového postavení ve městě stává vlastnictví domu/domů v určité hodnotě. Pro námi sledované období lze soustavněji rekonstruovat domovní držbu

¹²⁹ M. NODL, *Polský koncept studia*, s. 305–311; M. NODL, *Sociální aspekty*, s. 3–96. Nejnověji k problematice sociotopografie Martin MUSÍLEK, *Městská společnost a prostor. Problémy a možnosti využití sociální topografie při výzkumu středověkých měst*, in: *Města ve středověku a raném novověku jako badatelské téma posledních dvou desetiletí*, DP 32, 2013 (v tisku). Z upraveného textu citované studie vychází i tato kapitola.

¹³⁰ Na to upozornil již M. NODL, *Polský koncept*, s. 307.

¹³¹ D. DENECKE, *Sozialtopographie und sozialräumliche Gliederung*, s. 163.

¹³² M. NODL, *Polský koncept*, s. 310.

¹³³ M. NODL, *Polský koncept*, s. 307.

pouze omezeného počtu měšťanů, kteří v letech 1351 až 1366 podíleli na trzích se staroměstskými nemovitostmi, případně byli spolu se svojí nemovitostí z jiných důvodů zapsáni do příslušného oddílu na zvody. Neznamená to však, že by daný měšťan vlastnil všech kupříkladu osm domů najednou. Nejspíše se jednalo o postupné nakupování jedněch, nebo zároveň prodej jiných doposud vlastněných nemovitostí.

Problém vyvstává v tom, že na základě krátké doby, kterou pramen zachycuje, neznáme přesnou dobu, po níž ten který měšťan určitou nemovitost vlastnil. K některým domům se váže pouze jediný zápis. Proto je někdy obtížné rozhodnout, kolik domů ve sledovaném období patřilo konkrétnímu jedinci. Prodej jedné nemovitosti však nemusel přímo souviset s nákupem jiné, navíc když je rozdíl mezi prodejem a nákupem několik let. I v nejnovější literatuře je u biografických medailonků středověkých měšťanů dáváno do souvislosti prodej jedné a nákup jiné nemovitosti. Množství příkladů z městského prostředí však dokládá, že jednotlivci i měšťanské rodiny mnohdy disponovali značnou hotovostí a prodej jednoho a nákup druhého domu spolu vůbec nemusely souviset. Přestože soudní knihy nepřinášejí ani zdánlivě komplexní přehled staroměstských domů a jejich majitelů, dle mého soudu tento typ pramenu – trhové knihy – zachycují alespoň základní tendence společenského vývoje dané městské lokality. Závažným problémem většiny městských knih je obecně to, že zachycují pouze majitele domů. Nájemníci nebo podruzi platící městskou berni tak až na vzácné výjimky unikají jakékoliv evidenci.¹³⁴

Pro období středověku jsme při pokusu o sociální diferenciaci obyvatelstva limitováni nedostatkem skutečně „tvrdých“ dat. Pro většinu vrstev městské společnosti jsou prameny dochovány vesměs nahodile, pouze pro menšinu městské populace – a většinou pouze pro jeden rok, během něž byla vedena evidence – disponujeme kompletním přehledem. Detailní analýzu lze proto provádět jen pro určité jednotlivce nebo skupiny obyvatel.¹³⁵ V obecné rovině můžeme sledovat pouze část tak zvaného populačního jádra města, tedy obyvatele, kteří ve městě vlastnili nemovité majetky a po

¹³⁴ Přehled počtu nájemníků v jednotlivých říšských městech shromáždil H. CH. RUBLACK, *Probleme der Sozialtopographie*, s. 184.

¹³⁵ Karsten IGEL, *Zwischen Bürgerhaus und Frauenhaus. Stadtgestalt, Grundbesitz und Sozialstruktur im spätmittelalterlichen Greifswald*, Köln – Weimar – Wien 2010, s. 310–312.

delší časový úsek se podíleli na politickém a hospodářském fungování městské společnosti.¹³⁶

Nicméně ani kompletně dochované údaje v jednom z nejdůležitějších typů pramenů pro sociálně topografické výzkumy – berních knihách – neposkytují odpovědi, které by nabízely alespoň zdánlivou jistotu. Z povahy svého zaměření evidují pouze osoby, které platily městskou berni, a velikost jimi vlastněného majetku, respektive nesplacené částky dlužníků. Při sledování velikosti počtu obyvatelstva a rodinných struktur přinášejí informace pouze o části městské populace a bez kombinace s jinými typy pramenů neumožňují komplexní výzkum rodin nebo domácností.¹³⁷ Nejstarší berní knihy jsou na Starém Městě dochovány až z rozmezí let 1427 až 1434, tedy již z období husitských bouří, během nichž došlo k výrazným změnám uvnitř městské společnosti.¹³⁸ Zachycují město, které prodělalo silný mocenský a majetkoprávní otřes, město zbavené značné části katolického obyvatelstva, město, v němž nastala situace vytvářela vhodné podmínky pro převrstvení politických, mocenských a majetkových vztahů.¹³⁹ Vzhledem k tomu, že berní kolektoři postupovali systematicky dle pořadí jednotlivých domů v uliční čáře nebo na náměstí, lze je s opatrností využít pro starší topografický obraz města, který nelze na základě soudní knihy v úplnosti rekonstruovat. Zmíněná opatrnost je však na místě. V průběhu druhé poloviny 14. století totiž na velkých parcelách nejednou docházelo k vysazování nových poplatných domů, které se postupně

¹³⁶ Martin Nodl na příkladě západočeského města Stříbro tyto osoby definoval tak, že musely být ve městě usazené alespoň 10 let, respektive se jednalo o berní poplatníky, kteří platili berni více než 10 let za sebou. M. NODL, *Populační vývoj*, s. 30. Tuto skutečnost však nelze vzhledem k charakteru pramene pro staroměstské prostředí až na vzácné výjimky prokázat. V našem případě se totiž jedná o rozbor trhových zápisů, ne berních knih. Navíc trhové zápisy byly vedeny relativně krátce po dobu 16 let.

¹³⁷ W. SCHOCH, *Die Bevölkerung der Stadt St. Gallen*, s. 19–30, 35–40. Sociální topografie využívá také prameny literární povahy (jako jsou různé kroniky nebo řečnické příručky), které mohou v příznivém případě vhodně doplnit celkovou mozaiku našeho poznání. K městskému kronikářství u nás nejnověji Marie TOŠNEROVÁ, *Kroniky českých měst z předbělohorského období. Úvod do studia městského kronikářství v Čechách v letech 1526–1620*, Praha 2010 (= Studie o rukopisech – Monographia 15). Bohužel v domácím prostředí se nedochovala žádná z tzv. rodinných kronik. Srov. příspěvky ve sborníku *Haus- und Familienbücher. In der städtischen Gesellschaft des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit*, (ed.) Birgit Studt, Köln – Weimar – Wien 2007. Nejstarší kronika, který pochází z pera pražského měšťana, pochází až ze sklonku 15. století. *Letopis měšťana Nového Města pražského z let 1492 až 1539*, (ed.) Bohdan Zilinskyj, PSH 17, 1984, s. 52–89.

¹³⁸ Berním knihám dochovaným na našem území se věnoval již Karl BEER, *Über Losungsbücher und Losungswesen böhmischer Städte im Mittelalter*, MIÖG 36, 1915, s. 31–95; a Rostislav NOVÝ, *Městské finanční knihy doby předhusitské a husitské*, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 4, 1960, s. 29–41. Výhrady k vnímání městské sbírky Rostislavem Novým formuloval již Jaroslav MEZNÍK, *K otázkám struktury českých měst v době předhusitské*, SPFFBU C12, 1965, s. 87, pozn. 2.

¹³⁹ *Berní knihy Starého Města pražského (1427–1434)*, (ed.) Hana Pátková, Praha 1996; srov. Martin NODL, *Elity v českých a moravských pozdně středověkých městech jako badatelský a interpretační problém*, DP 22, 2004, s. 35–36.

osamostatnily a poprvé se s nimi setkáváme ve staroměstských trhových knihách nebo později ve zmíněných berních knihách až na počátku 15. století.¹⁴⁰

Vedle horní vrstvy městského obyvatelstva rozlišujeme ve městech ještě střední vrstvu, do níž jsou nejčastěji řazeni vykonavatelé různých řemesel a živností, a příslušníky městské chudiny.¹⁴¹ Střední vrstva, v dobových písemných pramenech někdy označovaná jako „prostřední“ (*mediocres*), byla zřejmě nejpočetnější vrstvou městské společnosti a podle odhadů tvořila podle okolností 50 až 70 procent městského obyvatelstva.¹⁴² Na Starém Městě pražském byla tato vrstva značně sociálně diferencovaná. Tvořili ji jak zámožní řemeslníci mistři, tak chudí příslušníci jednotlivých živností, kteří balancovali na hranici chudoby. Soudní kniha ze své povahy zachycuje nejčastěji nejbohatší příslušníky, kterým se dařilo pronikat mezi městskou elitou, nebo řemeslníky. Ti sice nezasedali v městské radě a nebyli ani sňatkově spřízněni se starobylými měšťanskými rody, nicméně vykonávání řemesla jim umožnilo dosažení určitého společenského postavení a případně nákup městské nemovitosti. V jejich případě se jednalo o představitele vyšší střední vrstvy městského obyvatelstva. Méně zámožní řemeslníci, kteří nevlastnili nemovitý majetek, unikají evidenci. Ve skutečnosti se s nimi setkáváme až ve staroměstských berních knihách ze sklonku dvacátých let 15. století, v nichž vystupují jako nájemníci ve výstavných měšťanských domech. Přestože o jejich přítomnosti ve městě v průběhu 14. století postrádáme doklady, nemusíme pochybovat o tom, že se zde již v této době nacházeli.¹⁴³

Zcela na chvostu některých sociotopografických výzkumů se ocitla sociální mobilita městského obyvatelstva. Můžeme ji postihnout mezi jednotlivými staroměstskými společenskými skupinami. Šlo především o přechod měšťanů ke šlechtě

¹⁴⁰ B. MENDEL, *Z hospodářských dějin*, s. 254-256. Například již roku 1366 se u domu čp. 503/I připomíná pět poplatných domků. Více domů se později nacházelo například i na parcele čp. 504/I, ale i jinde. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 113-114, 115.

¹⁴¹ Základní trojvrstevný model je dnes v odborné literatuře obecně přijímán. U větších měst se někdy rozděluje čtyřvrstevně, kdy se ve střední vrstvě rozlišují její bohatší a chudší příslušníci. Srov. například F. HOFFMANN, *Středověké město*, s. 316; J. KEJŘ, *Vznik městského zřízení*, s. 287-295. Toto dělení postačí pro základní představu a popsání městské společnosti. Již nyní je však očividné, že městská společnost byla podobně jako ta dnešní mnohem více diferencována a docházelo k pohybu jednotlivých členů na pomyslném společenském žebříčku směrem nahoru, ale i dolů. Ne vždy nám však prameny umožňují tyto pohyby zachytit.

¹⁴² F. HOFFMANN, *Středověké město*, s. 327.

¹⁴³ Satirickou dobovou charakteristiku řemesel (ševců, kovářů, sladovníků a lazebníků) lze najít v *Staročeské satiry*, (ed.) Josef Hrabák, in: Památky staré literatury české 3, Praha 1947, s. 63-83.

prostřednictvím zastávání dvorských úřadů nebo zakupování venkovských statků.¹⁴⁴ Sociální mobilita však probíhala také mezi různými vrstvami městské společnosti. Často docházelo k majetkovému a tím i společenskému vzestupu na straně jedné, nebo naopak k chudnutí a společenskému propadu na druhé straně.¹⁴⁵

Jednu ze slibných možností výzkumu sociální migrace lze spatřovat ve studiu městského přistěhovalectví, které pro příklad Starého Města pražského alespoň částečně rozrývají výše zmíněné seznamy novoměšťanů z let 1324 až 1393. Přestože se v českém a moravském prostředí s nejstarší evidencí novoměšťanů setkáváme později, než v německých oblastech říše, i zde se nabízí možnost zachytit nejenom základní dobové migrační trendy, ale především integraci přistěhovalců do městské společnosti. Domácí literatura se totiž až na výjimky zaměřovala pouze na určování jejich množství, místa původu nebo zaměstnání.¹⁴⁶ Pozornost by však měla být věnována také sociálním aspektům městského přistěhovalectví, které můžeme sledovat kombinací zápisů kontinuálně vedených berních a trhových knih se záznamy knih přijímání za měšťany, v nichž jsou evidováni přistěhovalci, kteří přijali plné městské právo.¹⁴⁷

Ve světle výpovědi těchto pramenných dokladů můžeme zachytit různé životní strategie staroměstských měšťanů a rodin po usazení v novém místě svého bydliště, nebo vliv přistěhovalců na demografický vývoj města. Na základě četnosti prodeje nemovitostí lze odvodit vztah usedlých nebo nově příchozích měšťanů k jejich domu. Sociální topografie také umožňuje i na Starém Městě pražském pozorovat dynamické proměny městské společnosti, jaké představuje pronikání lidí z různých sociálních

¹⁴⁴ K mechanismům přechodu pražských měšťanských rodů ke šlechtě J. MEZNÍK, *Praha*, s. 70–76; Srov. J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 3–67. Ze zahraničního bádání lze zmínit například práci Kurt ANDERMANN, *Zwischen Zunft und Patriziat. Beobachtungen zur sozialen Mobilität in oberdeutschen Städten des späten Mittelalters*, in: *Zwischen Nicht-Adel und Adel*, (edd.) Kurt Andermann – Peter Johanek, Stuttgart 2001 (= VuF 53), s. 361–382; nebo D. DENECKE, *Die historische Dimension*, s. 224–225.

¹⁴⁵ K sociální mobilitě horních vrstev městské společnosti nejnověji Roman CZAJA, *Společna mobilność jako paradygmat badań nad patrycjatem i grupami kierowniczymi w średniowieczu*, in: *Elita władzy miasta Krakowa i jej związki z miastami Europy w średniowieczu epoce nowożytnej (do połowy XVII wieku)*, (ed.) Zdzisław Noga, Krakov 2011, s. 9–21. Otázkami úzce souvisejícími s genezí šlechty, konkrétně zachycením sociální dynamiky pronikání příslušníků jednotlivých společenských vrstev mezi šlechtu, se zabýval sborník *Zwischen Nicht-Adel und Adel*, (edd.) Kurt Andermann – Peter Johanek, Stuttgart 2001 (= VuF 53). Na základní problematice okruhy souvisejícími s raně novověkou městskou migrací upozornili Martin NODL, *Raně novověké městské migrace: perspektivy, tendence a metodické podněty německého bádání 70. až 90. let*, FHB 18, 1997, s. 289–304; a J. MILLER, *Raně novověká městská migrace*, s. 522–554.

¹⁴⁶ J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 119–150.

¹⁴⁷ Srov. přístup Martina Nodla, který se při pokusu o zachycení základních trendů přistěhovalectví do královského města Stříbra pokusil opřít o sérii dochovaných berních rejstříků z přelomu 14. a 15. století. Na jejich základě si kladl otázky, které lze v monotematickém výzkumu knih přijímání za měšťany zodpovědět jen ve velmi omezené míře, například sledování časově omezené migrace nebo problematiku krátkodobého vystěhovalectví z města. M. NODL, *Sociální aspekty*, s. 3–96.

vrstev do atraktivnějších a řemeslně specializovaných částí města, hledání jejich nového uplatnění, změny v právním postavení nebo navazování nových sousedských vztahů. Předkládaná práce se odklání od ryze kvantitativního modelu sociální topografie. Nově se pokouší přistoupit k prosopografickým analýzám, které dovolují nejen sledovat, ale i rozkrývat namnoze jen tušené a velmi těžko doložitelné úzké klientské, rodinné a sousedské vztahy staroměstských měšťanů, o jejichž významu nemusíme pochybovat.¹⁴⁸

Otázkou zůstává, do jaké míry lze zkoumání obou výše zmíněných pramenů prizmatem sociální topografie využít pro srovnání každodenního sociálního života evropských středověkých měst. Pokud chceme provádět jakoukoliv komparaci, je nutno si stanovit jasná kritéria (geografická, časová a věcná), na jejichž základě chceme zvolené městské aglomerace srovnávat.¹⁴⁹ Každé město představovalo zvláštní organismus, který byl ovlivňován specifickým vnitřním vývojem a okolními geopolitickými podmínkami, zásahy panovníka, různými nařízeními městských rad vůči vnitřním městským problémům (k nimž patřily například prostituce, nařízení ohledně krčem, kriminálních deliktů, vybírání berně apod.), velikostí, různou kvalitou městských elit, početností obyvatelstva nebo se zde nacházela odlišná společenská skladba. Středověká města byla navíc většinou zaměřena na specifický druh vývozního artiklu,

¹⁴⁸ H. CH. RUBBLACK, *Probleme der Sozialtopographie*, s. 185–186; srov. M. NODL, *Polský koncept*, s. 310. Jako modelový příklad mohou posloužit historicko-biografické výzkumy Petra Čorneje. Autor se na základě pramenů topografické povahy pokouší rozkrývat sociální síť v předhusitské a husitské Praze. Sledování majetkových poměrů pražských měšťanů nebo jejich postavení v městské správě Čornejovi umožnilo mimo jiné zřetelně demonstrovat nepřekročitelnou propast mezi životním stylem staroměstských obyvatel a z venkovského prostředí pocházejících tábořských radikálů, který nalezl odraz v první vážné krizi mezi Prahou a rodícím se tábořským svazem v letních měsících roku 1420. Petr ČORNEJ, *Šest statečných? Doplněk ke vztahům husitské Prahy a husitského Tábora*, in: Petr ČORNEJ, *Světla a stíny husitství. Události – osobnosti – texty – tradice*, Praha 2011, s. 77–100. K prosopografii nejnověji i s uvedením základní literatury Martin NODL, *Středověká prosopografie jako metodická inovace*, in: VIII. Sjezd českých historiků v Hradci Králové 10. – 12. září 1999, (ed.) Jiří Pešek, Praha 2000, s. 146–149; tuto studii autor doplnil a znovu otiskl v Martin NODL, *Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století*, Brno 2007, s. 173–202. Význam příbuzenských vazeb na příkladu německých středověkých měst demonstroval Gerhard FOUQUET, *„Freundschaft“ und „Feindschaft“. Stadtdilige Verwandtschaftsfamilien in deutschen Städten des Spätmittelalters*, in: *Die Familie in der Gesellschaft des Mittelalters*, (ed.) Karl-Heinz Spiess, Ostfildern 2009, s. 107–135 (= VuF 71). Formy a fungování rodinných a sousedských vazeb, vztahů a sítí se na základě privátních dopisů a soudních akt v pozdně středověkém Bernu pokusil rozkrýt v již zmiňované práci S. TEUSCHER, *Bekannte – Klienten – Verwandte*, hlavně s. 1–23.

¹⁴⁹ Werner DAUM – Günter RIEDERER – Harm VON SEGGERN, *Fallobst und Steinschlag. Einleitende Überlegungen zum historischen Vergleichs*, in: *Vergleichende Perspektiven – Perspektive des Vergleichs*, (ed.) Helga Schnabel-Schüle, Mainz 1998, s. 1–21; Bernahrd DIESTELKAMP, *Quellenverzeichnung als Voraussetzung und Aufgabe einer vergleichenden Städtegeschichte*, in: *Voraussetzungen und Methoden Geschichtlicher Städteforschung*, (ed.) Wilfried Ehbrecht, Köln – Wien 1979 (= Städteforschung, Reihe A: Darstellungen 7), s. 2–6.

ovlivňovaly je různé podmínky stanovené polohou a blízkostí hranic.¹⁵⁰ Všechna výše uvedená hlediska je nutno zohlednit při provádění jakéhokoliv srovnání.

Problémy komparace jednotlivých evropských metropolí ukazují také debaty na mezinárodních odborných fórech.¹⁵¹ Zásadní rozdíly nelze sledovat jen v metodickém přístupu jednotlivých badatelů. Mimo výše zmíněných problematických okruhů je pro každé město dochován různý pramenný materiál a to jak z kvantitativního, tak z kvalitativního hlediska. Zároveň písemnosti městské provenience mnohdy pokrývají různá časová období. Zatímco ve středověké Paříži je na základě doložených textů pijáckých bratrstev možno sledovat i takové detaily, do jakých hospod docházeli jednotliví měšťané, v českých a moravských královských městech jsme schopni postihnout pouze počet osob věnujících se v určitém časovém úseku vykonávání živnosti hostinského nebo šenka.¹⁵² Diametrální rozdíl v dochovaných pramenech však nevyvstává pouze při srovnání s významnými evropskými metropolemi, například s Londýnem nebo Paříží, ale i při samotném výzkumu středoevropských měst, jež měla úzké obchodní a jiné kontakty s českými a moravskými městy.

Komparace sledovaných jevů může být vedena pouze v rovině srovnatelných městských typů se shodnou funkční a hospodářskou strukturou. Například sídelní neboli rezidenční aglomerace měly zcela jinou společenskou a řemeslnickou strukturu než přístavní, horní, lázeňská nebo jiná města. Na panovnickém dvoře se scházely příjmy z celé země, jejichž značná část byla vydávána za řemeslné výrobky a služby do města. Často zde docházelo k rozvoji pouze určité specializované výroby, která byla zaměřena na produkci luxusního nebo uměleckého zboží (především oděvů, zlatnické práce apod.), mezi jehož odběratele patřili příslušníci nebo návštěvníci panovnického dvora, sídla církevní správy nebo v daném městě sídlících zemských institucí.¹⁵³ Nemuselo zde proto dojít ke konstituování kupeckých elit, jaké se vytvořily ve velkých říšských obchodních střediscích. Navíc v rezidenčních nebo sídelních městech, mezi něž patřila také

¹⁵⁰ R. NOVÝ, *Městské knihy*, s. 8; F. HOFFMANN, *Středověké město*, s. 394.

¹⁵¹ Možnosti i limity srovnání jednotlivých městských lokalit ukázala mimo jiné také sekce „*Městský prostor a společnost*“ na mediivistické konferenci v Leedsu. Program jednotlivých úzce provázaných sekcí věnovaných sociální topografii je pro rok konání 2011 dostupný na webových stránkách univerzity v Leedsu

https://imc.leeds.ac.uk/dbsql02/AQueryServlet?*context=IMC&*id=10&*formId=1&*requestType=query&conference=2011&*servletURI=https://imc.leeds.ac.uk/dbsql02/AQueryServlet

¹⁵² Martin MUSÍLEK, *Hostince, krčmy a šenky na Starém Městě pražském ve středověku*, in: *Středověké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie*, (edd.) Jána Lukačka - Martin Štefánik, Bratislava 2010, s. 57–77.

¹⁵³ F. HOFFMANN, *Středověké město*, s. 267–269.

středověká Praha, byla mnohem více prosazována nařízení reglementující pravidelné prostorové uspořádání.¹⁵⁴ Za současného stavu poznání je velmi obtížné provádět jakákoliv srovnání. Zároveň prozatím nedokážeme stanovit všeobecně akceptovatelný teoretický komparační koncept, který sociální topografii přes provedené dílčí pokusy stále ještě chybí.¹⁵⁵

Na první pohled by se mohlo zdát, že sociální topografie nepředstavuje nový metodický přístup, který by si kladl nové otázky nebo se zabýval zcela novými tématy. Novum tohoto metodického pojetí však spočívá v interdisciplinárním přístupu, který je dnes opětovaně proklamován, nicméně ne vždy důsledně uplatňován. Vlastním cílem sociální topografie však není popis určitého stavu, ale naopak snaha o zachycení dynamických proměn městské společnosti a prostoru. Prostřednictvím prosopografické analýzy, stavební historie a archeologie umožňuje rozkrytí mnohdy netušených sociálně-prostorových sítí a tím dovoluje sledovat problémy, o nichž středověké prameny bezprostředně nevypovídají. Také v našem prostředí můžeme pozorovat kariérní růst nebo naopak úpadek jednotlivců nebo měšťanských rodin, jejich strategie vyrovnávání se s nepříznivými přírodními nebo společenskými podmínkami, vztah k rodnému domu, navazování nových sousedských vztahů či sociální migraci. Podobně jako dnes také středověký člověk hledal ve městě různé možnosti uplatnění za účelem zlepšení svého postavení. Rozkrývání životních osudů jedinců, sledovaných zároveň se společenským a prostorovým vývojem dané městské lokality, přináší nejen nové souvislosti a interpretační možnosti, ale rovněž může vést k prohloubení našich poznatků o mnohovrstevné středověké, ale i raně novověké městské společnosti. Rozbor soudní knihy s trhovými zápisy, který bude předmětem následující kapitoly, nejenom vhodně doplňuje závěry staršího bádání, ale v některých aspektech dovoluje – i pře svoji omezenou výpovědní hodnotu – jít dále a svým způsobem nejenom odhalit sociální svět Starého Města pražského po polovině 14. století, ale v několika ohledech také upravit naše dosavadní vnímání staroměstské společnosti.

¹⁵⁴ Srov. D. DENECKE, *Soziale Strukturen*, s. 135.

¹⁵⁵ J. NEMITZ, *Die historische Analyse*, s. 13.

3. Prostorová mobilita a vztahy ve městě

Ve středu 13. ledna roku 1350 došlo v pražských dějinách k významné události. Český král Karel IV. se dostavil na staroměstskou radnici a provedl obměnu městské rady.¹⁵⁶ Zvláštnost okamžiku nebyla dána královou přítomností. Panovník osobně jmenoval již městské rady z let 1344 a 1348.¹⁵⁷ Neobvyklé bylo složení osob, které od této chvíle měly vládnout městu. Pouze dva členové nové rady jmenované panovníkem patřili k příslušníkům tzv. starého pražského patriciátu. Ze zbylých jedenácti členů byl jeden kramář a devět řemeslníků. V tomto případě již nešlo jen o rozšiřování staré vládnoucí vrstvy, ale roku 1350 dochází ke skutečnému zvratu ve vývoji. Poprvé v dějinách města se k moci dostala skupina obyvatelstva složená z bohatých řemeslníků a středně zámožných obchodníků, tedy celek, který dnes označujeme jako střední městskou vrstvu.¹⁵⁸

Dalekosáhlé změny ve složení městské rady, které přesvědčivě prokázal Jaroslav Mezník, však musely kolem poloviny 14. století najít odraz také v mocenských a majetkových přesunech uvnitř jednotlivých skupin městského obyvatelstva. Jak již bylo sděleno výše, sledovat majetkové převody uvnitř města umožňují dva prameny: seznamy pečetění listin a pouze doposud málo využívaná a v této práci mnohokrát zmiňovaná *Knihy soudní s trhovými zápisy*.

3.1. Seznamy pečetění listin (1331–1333, 1337)

Záznamy o pečetění listin, které zachycují koupi staroměstských nemovitostí, máme dochovány pouze pro dva celé roky 1332 a 1333, dále pro konec roku 1331 a první polovinu roku 1337.¹⁵⁹ Vedle množství jiných právních pořízení si měšťané nechávali potvrzovat listinné zápisy, týkající se nákupu nových nemovitostí, nejčastěji domů nebo platů váznoucích na staroměstských domech. Listiny byly zřejmě sepisovány těsně po konání zahájených soudů, ale k jejich pečetění nedocházelo hned. Prodleva mezi zapsáním a zpečetěním u třech písemností, o nichž existuje záznam v knize a jež se

¹⁵⁶ *Liber vetustissimus*, fol. 90b, 157b; srov. J. MEZNÍK, *Praha*, s. 47–48, 254.

¹⁵⁷ *Liber vetustissimus*, fol. 152r, 155v.

¹⁵⁸ Podrobně Jaroslav MEZNÍK, *Převrat na Starém Městě pražském roku 1350*, PSH 1, 1964, s. 7–20.

¹⁵⁹ *Liber vetustissimus*, fol. 32r–35r. Další zápisy pečetění listin se dochovaly ještě k roku 1334 a 1339 (pouze tři zápisy). Ty se však netýkají trhů se staroměstskými nemovitostmi. *Liber vetustissimus*, fol. 34r, 149r.

dochovaly v originále, kolísá v rozmezí jeden a půl měsíce až půl roku.¹⁶⁰ Spolu se jménem kupujícího se v nich zpravidla objevuje také označení předchozího majitele. V ojedinělých případech je zmiňována také přibližná lokalizace domu v jedné ze staroměstských ulic, případně u některého ze staroměstských kostelů.¹⁶¹ Z podobného velmi omezeného vzorku nelze vyvozovat žádné přesné závěry. Nicméně i tak tyto záznamy přinášejí několik důležitých údajů. Předně zápisy zachytily 200 různých jedinců, kteří ve městě nebo v jeho okolí vlastnili nemovitý majetek nebo na něm váznoucí platy (Graf 2).

Pokud bychom předpokládali, že se v seznamech budou objevovat pouze představitelé městské elity, měli bychom pravdu pouze částečně. Z dvou set uvedených jedinců 13 procent zasedalo mezi lety 1331 až 1341 alespoň jednou v městské radě a dalších 22 procent osob lze zařadit do skupiny radních rodů, či do řad tzv. starého patriciátu. Příslušníci radních elit tedy v seznamech pečetění listin zaujímají celkem 35 procent. Jejich podíl na držbě městských nemovitostí však byl vyšší. Podle údajů o pečetění listin totiž společně vlastnili více majetků, než ostatní doložené vrstvy městského obyvatelstva dohromady. K největším boháčům patřil Mikuláš Rokycanský, který zasedal v městské radě roku 1331 a 1339. Jenom Mikuláš si během dvou let nechal zpečetit listy na koupi devíti různých domů.¹⁶² Několik domů ve městě vlastnili také příslušníci tzv. patricijských rodin Olbramoviců, Rostů, Kokotoviců, Fridingerů nebo Tausentmarků. Dalších 25 procent zmíněných osob tvořili jedinci, kteří vykonávali řemeslo. Těchto osob však bylo zaručeně mnohem více i ve skupině jedinců, které se nepodařilo zařadit. I tak lze konstatovat, že se vedle radních rodů právě zámožní příslušníci jednotlivých řemesel aktivně podíleli na obchodu s městskými nemovitostmi. Mezi nejčastěji zastoupená řemesla patřili kramáři (8 zástupců, z toho byly dvě ženy - kramářky), zlatníci (4), řezníci (4), kraječi suken (3), krčmáři (3), nožíři (3), tedy ty živnosti, které patřily v městském hospodářství jak k nejmýnosnějším, tak k nejvíce zastoupeným. Zajímavá je také skutečnost, že právě zástupcům kramářů, zlatníků,

¹⁶⁰ Dochované originály dohledala J. BRICHOVÁ, *Kancelář*, s. 110–112; RBM 3, č. 1758, s. 688; č. 1854, s. 722; č. 1855, s. 722–723. K seznamům V. VOJTÍŠEK, *O nejstarších městských knihách*, s. 347, 353–354, který v nich viděl počátek radních knih.

¹⁶¹ Zmíněny jsou ulice Dlouhá, Kaprova, Celetná nebo Templová či pomístní názvy Podžidí a Na Louži. Například Ondřej solník vlastnil lázně u kostela sv. Kříže, jakýsi Beneš uváděný jako kdysi poblíž valů sv. Martina pak nedaleko tohoto kostela koupil roku 1333 dům. Srov. *Liber vetustissimus*, s. 32r–34v.

¹⁶² K němu V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 314–316.

řezníků nebo kraječům sukna se podařilo již v první polovině 14. století proniknout vedle tzv. starých patricijských rodů do městské rady (Graf 3).¹⁶³

Seznam o pečetění listin však podává ještě jeden důležitý údaj. V průběhu necelých čtyř let došlo celkem k 111 trhům s domy, venkovskými statky či s platy z nich plynoucími. Z toho bylo prokazatelně prodáno 75 staroměstských domů z předpokládaného počtu necelých 1000 domů. Připočteme-li k tomu skutečnost, že nepracujeme s kompletně dochovanými údaji (pro roky 1331 a 1337 se jedná o seznamy pouze pro několik měsíců), nelze přehlédnout, že na Starém Městě pražském došlo během necelých čtyř let ke změně majitele u cca 10 procent nemovitostí. Uvedený počet dosahoval ve skutečnosti vyšších hodnot. Můžeme totiž předpokládat, že ne všichni měšťané si nechali prodej potvrdit městskou radou, případně nedošlo k vyhotovení listinného pořízení o prodeji nemovitosti. Shromážděné údaje tedy dokládají, že na Starém Městě pražském nelze předpokládat přílišnou kontinuitu v délce držení nemovitostí jednotlivými měšťanskými rody nebo jednotlivci.¹⁶⁴ Zároveň je zřejmé, že zde již ve třicátých letech 14. století probíhal čilý trh s městišti, rentami nebo areálními platy, váznoucími na staroměstských nemovitostech, stejně jako na venkovských statcích pražských měšťanů.¹⁶⁵ Jakékoliv výzkumy městské topografie proto musejí být vedeny s velkou obezřetností a do našich úvah musí být zahrnuta značná fluktuace majetků v rukou různých majitelů (Graf 4).

Tento trend ostatně potvrzují také komplexnější údaje zmíněné soudní knihy s trhovými zápisy, která umožňuje mnohem lépe zachytit vývoj na Starém Městě pražském po polovině 14. století.

¹⁶³ Srov. seznamy městských rad u V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 610–611; doplňky k těmto seznamům shromáždil J. MEZNÍK, *Praha*, s. 251–263. Mezi majiteli nemovitostí na Starém Městě nebo okolních venkovských statků lze v seznamech doložit vysoké církevní hodnostáře nebo představitele šlechty, *Liber vetustissimus*, s. 32r–33r. Všichni tito majitelé byli zařazeni do kategorie „Bez určení“.

¹⁶⁴ Nepochybně lze ve sledovaném období doložit i opačné případy, tzn. dlouhou držbu nemovitosti v rukou jednoho měšťana. Například mezi lety 1333 až 1365 vlastnil dům čp. 588a/I Salman Galm. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 164; V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 469, pozn. 54.

¹⁶⁵ Tuto skutečnost dokládají také zápisy o prodeji nebo pronájmu rent ve formulářové sbírce *Summa Gerhardi*, č. 139, s. 474; č. 141, s. 476–477; č. 185, s. 517–519; č. 210, s. 554–555 aj.; nebo prodeje různých platů v J. ERŠIL – J. PRAŽÁK, *Archiv pražské metropolitní kapituly 1*, č. 393, s. 112; č. 397, s. 113,

3.2. Rozbor soudní knihy s trhovými zápisy (1351–1366)

3.2.1. Trhy

Pramenné zápisy dochované pro staroměstské prostředí bohužel neobsahují informace, které by doslovně popisovaly samotný průběh trhu.¹⁶⁶ Z městských nařízení je však zřejmé, že prodej domů, věčných platů na nich váznoucích nebo ostatních nemovitých majetků nabyt plné právní platnosti teprve veřejným ohlášením před čtyřmi soudními lavicemi. Po tomto ohlášení jej musel rychtář a městští přísežní ještě osvědčit listem pod městskou pečetí. Zvláštní nález z roku 1338 ustanovil, že pokud by prodávaný dům vyhořel ještě před ohlášením před čtyřmi lavicemi, škoda by spadala na prodávajícího také v situaci, že by byla vyplacena plná, nebo i jen část prodejní ceny.¹⁶⁷

Ve výjimečných případech se souběžně se zápisem do městské knihy dochovala i listina o příslušném trhu. Když roku 1359 prodával František Rokycanský svůj dům čp. 609/I na Staroměstském náměstí ševci Kunci Dlouhému, byl trh nejenom zapsán do soudní knihy, ale došlo také k vyhotovení latinské listiny, která je dnes uložena v městském archivu ve Vídni. Oproti stručnému zápisu v soudní knize *Kunc Dlouhý švec koupil dům od Františka Rokycanského ležící poblíž Jakeše Bavora (Cuncz Longus sutor emit domum erga Franciscus Rokczaner sitam penes Jaxoni Bavarí)*,¹⁶⁸ je listinný zápis mnohem podrobnější. Kromě přesnějšího určení polohy domu se zde objevuje zpráva o tom, že dům je na prodávajícím zatížen rentou 1 kopy grošů a má zřízen odtok vody přes dvory sousedních domů bečváře Gotfrida a kdysi ševce Pešla Rauczera. Vedle rychtáře také zlistinění dosvědčilo 12 konšelů a 6 přísežných.¹⁶⁹

Rovněž roku 1360, když se Káča, vdova Velfla Kamaréře, spolu se syny Václavem a Františkem vzdávala domu čp. 448/I ve prospěch soukeníka Martina, si nechala prodej potvrdit listinou, kterou dosvědčil rychtář Mikuláš Reimbot a přísežní.¹⁷⁰ Zápis v městské knize a jeho zlistinění se liší pouze v dataci. K prvnímu svolání podle

¹⁶⁶ Průběhem trhu podle tzv. Soběslavských práv se zabýval Otto PETERKA, *Der Kauf im Altstadt Prager und Brünnner Recht*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 58, 1938, s. 421–426.

¹⁶⁷ V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 286. Můžeme předpokládat, že také v Praze byly pořádány mimořádné slavnosti, tak zvané benedikce, které se nevázaly na liturgii určitého svátku, ale docházelo k nim „na požádání“. Vedle celé řady jiných událostí se jednalo také o žehnání nového domu nebo výkrop domu zemřelého. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Slavnosti církevního roku – v kostele i na ulici*, DP 12, 1995, s. 59.

¹⁶⁸ AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 180v.

¹⁶⁹ J. TEIGE, *Základy I/1*, s. 389; RBM VII/1, č. 151, s. 102–103.

¹⁷⁰ J. TEIGE, *Základy I/1*, s. 709; RBM VII/3 (1360–1361), (edd.) Bedřich Mendl a Milena Linhartová, Praha 1958, č. 676, s. 408.

soudní knihy došlo již 25. listopadu 1359, kdy jako ručitel vystupuje Jan rytíř ze Sibřiny (*Johlinus miles de Strziebrzina*). Listinné potvrzení však bylo vyhotoveno až s téměř ročním zpožděním 6. listopadu 1360.¹⁷¹

Zdá se, že ne u všech trhů došlo k jejich zapsání do soudní knihy.¹⁷² Potvrzuje to také případ testamentu Dětricha Plafuse. Zatímco od testamentářů dům získává syn Ondřeje Goldnera, v soudní knize je prvním doloženým majitelem až roku 1364 Petr z Domažlic, který dům nabyt neznámo jakým způsobem.¹⁷³ O tom, že soudní kniha nepřináší všechny uzavřené trhy s nemovitostmi, svědčí i další dochovaná listina. Probošt Mikuláš a představený zderazského kláštera Držislav podle ní prodali svůj dům rybářovi Peškovi.¹⁷⁴ Další majitel domu – Henslin (*Hainczlin*) – listinou ze srpna 1361 jednak vysvědčoval koupi domu, jednak se zavázal k věčnému platu ve výši 75 grošů z něj plynoucímu ve prospěch zderazského kláštera. Záznam o prodeji domu mezi Peškem a zderazským klášterem do městské knihy ještě zapsán nebyl. Převod domu mezi oběma měšťany však ano. Roku 1361 se v soudní knize totiž objevuje zápis, podle

¹⁷¹ „*Martinus pannicida emit domum apud Kacza quondam Wolflini Camerarii et Wenczeslaus et Franciscus filius suos [nadepsáno] sitam inter domos Franciscus pannicida et abbas Czedlecensis et Johlinus miles de Strziebrzina promisit disbrigare ius civilis et publicavit iudicio primo*“, AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 183v; k tomu srov. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 33. Určitě se jednalo o vesnici Sibřinu, která leží 7 kilometrů severně od Říčán. První zmínka o vsi pochází již z roku 1197 a roku 1349 se při jiné příležitosti výslovně uvádí jako Strziebrzina. Antonín PROFOUS – Jan SVOBODA, *Místní jména v Čechách a na Moravě 4 (S-Ž). Jejich vznik, původní význam a změny*, Praha 1957, s. 59. Podle Mezníka vesnici vlastnil roku 1360 Václav Fancův, tedy příslušník rodiny Olbramoviců. Zdá se, že Kateřina Kamaréřová tedy musela být příbuznou Fanci Albertova (majitel vesnice nejpozději od roku 1349). Muselo by tak dojít ke sňatkovému propojení dvou původně nejvýznamnějších pražských rodin Velflovců a Olbramoviců, kteří v první polovině 14. století sváděly tuhé boje o nadvládu ve městě. Nasvědčovala by tomu také skutečnost, že jiný Olbramovec, Václav syn Albertův se již roku 1344 připomíná mezi přáteli Jekla, nevlastního syna Jakuba Velflovce. Roku 1362 pak Václav Fancův postoupil vesnici spolu s blízkou Květnicí a Lhotkou dalšímu Olbramovicovi – Pešlvi Bohuslavovu. V případě Jana rytíře ze Sibřiny se nejspíše jednalo o syna Menharta Olbramova, tedy bratrance Václava a Františka. J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 59; Srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 445–446, 449; AČ 28, (ed.) Josef Teige, Praha 1912, s. 208–209. I půlroční interval mezi svoláním trhu a jeho vkladem do městských knih potvrzuje také M. KREMLIČKOVÁ, *Staroměstské soudní knihy*, s. 53.

¹⁷² Naopak majetková pozice rychtářského rodu Berů a jeho příbuzenská provázanost s ostatními předními městskými rodinami v Lounech zapříčinila ve městě od poloviny 14. století stabilitu poměrů a bezproblémově fungující správní systém. Veškeré transakce s nemovitostmi se zde odehrávaly před městským soudem. Jan MAREŠ, *Kancelář a písaři města Loun v předhusitské době I.*, Ústecký sborník historický 2003/1, Ústí nad Labem 2003, s. 121, srov. Vilém HEROLD, *O nejstarší městské knize Lounské*, SAP 21, 1971, s. 56–57.

¹⁷³ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 131.

¹⁷⁴ Listinu otiskl již Anton Schubert v *Urkunden-regesten*, s. 36; RBM VII/3, č. 989, s. 592–593; srov. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 87, 88. K domům venkovských klášterů ve středověkých městech srov. Tomáš BOROVSÝ, *Vztahy královských měst a venkovských klášterů na Moravě v pozdním středověku*, in: Sociální svět středověkého města, (ed.) Martin Nodl, Praha 2006 (= Colloquia mediaevalia Pragensia 5), s. 245; srov. Ivan HLAVÁČEK, *O vztahu venkovských klášterů a měst v pozdním středověku. Několik informací o obecné literatuře a poznámky k českým poměrům doby předhusitské*, Umění 33/2, 1985, s. 153–159; a Tomáš BOROVSÝ, *Domy venkovských klášterů ve středověkém Brně (13. – 15. století)*, BMD 14, 2000, s. 13–35.

něž zakoupil lázně poblíž brány sv. Jana lazebník Henslin od pekaře Peška. Tomek tento zápis správně připojil k lázním v čp. 329–330/I (Obr. 3).¹⁷⁵

Tato identifikace však není bezproblémová. Zatímco v listině z roku 1361 se výslovně uvádí dům s městištěm, dvorcem a dalším obecným příslušenstvím (*domum et ipsius aream, curiam et alia pertinencia universa*), v městské knize se budova čp. 329–330/I v tom samém roce (ale i později) bez výjimky uvádí jako lázně (*stuba* nebo *balneum*). Navíc poloha objektu je určena naproti Bedřichova domu nedaleko lázně řečené „Koza“ (*Koze*). Vzhledem k malé četnosti výskytu jména Bedřich se jednalo o dům čp. 207/I, v jehož držení se jakýsi Bedřich (*Wedrsich, Bedsrich*) zmiňuje mezi lety 1358 až 1364.¹⁷⁶ Naopak nic nevíme o lázni, proti níž měl dům ležet. Majitele okolních domů se Tomkovi podařilo dohledat až na počátku 15. století. Nezbyvá nám proto nic jiného, než předpokládat, že přestože tak není doloženo v jiných pramenech, někde naproti Henslinovy lázně se nacházela ještě jedna lázeň, které se říkalo „Koza“. Na hřbetu listiny bylo rukou 14. století poznamenáno, že na domě Křišťana řečeného Helm na Starém Městě ve farnosti sv. Jana vázne census 2,5 kop grošů.¹⁷⁷ Jelikož se dům čp. 329–330/I roku 1412 zmiňuje jako bývalé lázně Křišťana Helma, i tento přípisek potvrzuje správnost lokalizace původního domu-lázní zderazského kláštera k pozdějším „Helmovým lázním“ čp. 329–330/I v dnešní ulici Karolíny Světlé (dříve ulice Na Nábřeží).¹⁷⁸

Roku 1361 břevnovský opat Oldřich a představený Jan dosvědčili jedním listem, že Peškovi Bílému prodali dvorec se sladovnou, domem a přilehlým městištěm poblíž kostela sv. Kříže Staršího (později Menšího), to znamená na rohu dnešních ulic Karolíny Světlé a Konviktské. Listina alespoň částečně rozkrývá pozadí celé transakce. Sladovnu měl totiž až do konce svého života obývat Jan řečený Píčenka a jeho žena Machna. Po jejich smrti měl připadnout Peškovi a jeho dědicům. Dům, který byl zbaven povinnosti placení všech městských sbírek, však byl zatížen pravidelným ročním platem 3 kop grošů, které musel nový majitel odvádět dvakrát ročně na svátek sv. Jakuba (25. července) a na Očišťování Panny Marie (2. února). Přinejmenším ze znění listiny lze vyvozovat, že se jednalo o poměrně rozlehlý dvorec, čemuž nasvědčuje i zaplacená poměrně vysoká kupní cena 103 kop grošů (viz podkapitola *Ceny staroměstských*

¹⁷⁵ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 88.

¹⁷⁶ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 88.

¹⁷⁷ Pozice je opět určena naproti lázním řečeným *Koza* (*ex opposito balnei Koze*). RBM VII/3, č. 989, s. 593.

¹⁷⁸ Mezi lety 1412 až 1418 jsou tyto lázně nazývány *Helmovými*. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 88.

nemovitostí). Za zmínku stojí i skutečnost, že v této době jsou nedaleko v Konviktské ulici doloženy domy klášterů postoloprtského a kladrubského.¹⁷⁹ Řezník Pešek Bílý není neznámou postavou. Patřil k zámožným příslušníkům svého cechu a několikrát zasedal i v městské radě. Soudní kniha přináší svědectví o tom, že ve městě vlastnil dva domy – 888b/I v Dušní ulici a k roku 1364 dům nejspíše polohy nedaleko kostela sv. Kříže Menšího. S největší pravděpodobností se jedná o dům (dvorec), který zmiňuje i listina, ale samotný trh opět do městské soudní knihy zanesen nebyl. Pramen nás pouze informuje o tom, že Pešek Bílý (*Pesku Bili*) vlastnil dům poblíž kostela sv. Kříže Menšího vedle Peška Paducha a Huntíře (od roku 1364 pekaře Kuneše).¹⁸⁰ Všechny výše uvedené příklady nás proto nutí k opatrnosti ohledně výpovědní hodnoty zkoumaného pramene.

Trhy s městskými nemovitostmi lze rozdělit do čtyř základních kategorií:¹⁸¹

1. Domy, domky, části domů a jejich příslušenství (zahrady uvnitř města)¹⁸²
2. Zahrady vně městských zdí, vinice, pole a venkovské nemovitosti (tvrze a dvory)
3. Městiště (označovány zpravidla pozemky, na nichž stály vypálené nebo rozbořené domy; případně volné nezastavěné parcely určené k výstavbě nových domů). Někdy se jako předmět trhu uvádějí také zdi nebo jen jednotlivé místnosti (síně).
4. Hutě, pivovary, mlýny a hospodářská zařízení (například lázně, krámce nebo stáje)

Níže budeme věnovat pozornost pouze první a druhé kategorii, to znamená výhradně trhům s domy a venkovskými statky. V řadě případů je totiž obtížné rozlišitelné, zda lázně, mlýn nebo nevěstinec považovat za samostatný výrobní objekt, nebo za objekt, v němž zároveň přebýval její majitel nebo nájemce. Nezřídka se totiž jednalo o kombinaci obojího.¹⁸³ Nadto město představovalo živý organizmus a některé objekty díky novému majiteli ztrácely svoji původní funkci. Vzhledem k tomu, že na základě torzovitosti pramene nejsme schopni tyto změny postihnout, byly nakonec všechny tři typy objektů přiřazeny k trhům s domy. Lze jen upozornit na to, že ve městě je v soudní knize doloženo celkem 10 lázeňských budov (*balneum*), které se logicky

¹⁷⁹ MHB VI, (ed.) Gelasius Dobner, Praha 1785, č. 106, s. 84–86.

¹⁸⁰ AMP, Sběrka rukopisů, sign. 986, fol. 217v; srov. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 237.

¹⁸¹ Tyto kategorie v zásadě odpovídají klasifikaci Jiřího Kejře, kterou stanovil pro nemovité majetky, jež byly předmětem trhu v letech 1424 až 1436 v Kutné Hoře. J. KEJŘ, *Právní život*, s. 97.

¹⁸² Stranou byly ponechány trhy s rentami a areálními platy, které vázly na jednotlivých staroměstských nemovitostech. Hlavním důvodem je předpoklad, že se nám ze sledovaného období dochovaly informace pouze o zlomku platů. Všechny relevantní doklady shromáždil již B. MENDL, *Z hospodářských dějin*, s. 279–390 (Příloha E). O rentovním zatížení jsme mnohem lépe informováni až od počátku 15. století.

¹⁸³ Naopak máme doklady i o sociálním vzestupu majitelů. Například roku 1365 si lazebník Henslin mohl dovolit zakoupit od Františka Donata dozajisté výstavný dům čp. 565/I v Celetné ulici. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 139.

nejčastěji nacházely nedaleko řeky (například u Tomka několik z nich označeno vlastním číslem popisným),¹⁸⁴ 4 mlýny (dva se nacházely v ulici od mostu k mlýnům, jeden u kostela sv. Kříže většího a jeden je bez určení místa, Obr. 4),¹⁸⁵ a k roku 1365 je zmíněn jeden nevěstinec (*hanbeiz, hanpeyz*).¹⁸⁶

O ostatních stanovených kategoriích pramen přináší velmi málo informací. Jejich jakékoliv statické vyhodnocení by bylo pouhým hraním si s čísly. Zmíněny jsou zde pouze 4 vinice (*vinea*), kdy předmětem trhu byly i platy na nich váznoucí,¹⁸⁷ dále 20 městišť (*area*)¹⁸⁸ a konečně 24 krámců (*macellam, instita, kram, gazam*). Přestože se opět jedná o pouhý zlomek v dané době fungujících krámců, domnívám se, že by jejich rozmístění mohlo naznačovat tržní potenciál centra města. Nejvyšší počet krámců se nacházel v dnešní Masné ulici. Jednalo se výhradně o řeznické krámce.¹⁸⁹ Je zjevné, že pozdější masné krámce zde fungovaly nejpozději v polovině 14. století. Z celkového počtu 24 jich 7 bylo situováno na Havelské tržiště, které od svého založení hrálo v rámci staroměstského obchodu významnou úlohu.

Na první pohled zaráží skutečnost, že nejsou doložena pevná prodejní místa v centru města na Staroměstském rynku. Ne že by se zde nekonal různé trhy, o nichž si můžeme učinit představu na základě vyobrazení pocházejících z 19. a počátku 20. století (Obr. 5). Zdá se, že ve středověku zde nebyla nainstalována pevná prodejní místa neboli lavice na ploše náměstí. Pokud zde docházelo k prodeji, tak pouze nárazově v provizorních podmínkách. Jedním z důvodů může být skutečnost, že nejpozději v roce

¹⁸⁴ Lázně jsou doloženy v ulici Karolíny Světlé, Na Krechtách, u kostela sv. Valentina, u hradeb špitálu u pražského mostu a jinde. Budeme-li věřit údajům soudní knihy, jedna ze staroměstských lázní se měla nacházet také poměrně daleko od Vltavy, až v Železné ulici (*balneum in ferra platea*). V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 35, 58, 88, 95, 100, 171, 233, 239, 246, 248.

¹⁸⁵ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 65, 93, 220, 241, 250–252.

¹⁸⁶ Majitelem objektu se roku 1364 jmenuje Weinand z Pirny. Nevěstinec se zde připomíná ještě mezi lety 1404 až 1418. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 231.

¹⁸⁷ Po jedné na Letné a v Košířích, dvě na Petříně. Václav Vladivoj TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského 3–5. Malá strana, Hrad Pražský a Hradčany, Vyšehrad*, Praha 1872, s. 170; J. TEIGE, *Základy 1*, s. 342, 349.

¹⁸⁸ Na některých z nich došlo prokazatelně ve sledovaném období, nebo i později, k výstavbě domů. Jedná se kupříkladu o městiště v Dlouhé třídě, kde později vyrostl dům čp. 727/I nebo 722/I, nebo městiště pod budoucím domem 291b/I v postranní uličce z Konviktské do Bartolomějské. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 242. Zdá se, že již v polovině 14. století se ve městě mnoho volných nezastavěných ploch nezbyvalo a pokud se vyskytly, nacházely se v méně lukrativních městských částech. Jak již bylo řečeno výše, to ovšem neplatí pro rozlehlé parcely výstavných domů. Zastavování těchto pozemků probíhá kontinuálně v podstatě až do současnosti. Samozřejmě podobně jako jiné nemovitosti i městiště se stávala častým předmětem trhu.

¹⁸⁹ Obecně k rozmístění řeznických krámců v městském organizmu Judit MAJOROSSY, *Community and Individuality in Medieval Urban Space. The Social Topography of Butchers Through the Case of Pressburg in Comparison*, *Historica* 2, 2011, s. 6–32.

1301 byl uprostřed náměstí vztyčen sloup, u nějž byly trestány různé trestní delikty. Zde měli být za jazyk přibiti zákon porušující litkupníci tak, aby se sami odtrhli, nebo na tomto místě byli z města vymrskáváni zloději.¹⁹⁰ Pokud se při provádění podobných exekucí sešlo více lidí, bylo potřeba prostoru, kde se mohli pohodlně shromáždit. Pominout nesmíme ani skutečnost, že právě Staroměstský rynek mohl plnit funkci shromaždiště městské obce. O tom, že i v okolí Staroměstského náměstí probíhal čilý obchod, svědčí skutečnost, že soudní knihy přináší údaj o 4 krámcích v uličce proti sv. Mikuláši, tedy v nejbližším okolí rynku. Vezmeme-li v úvahu i krámce, doložené ve starším období v loubí budov dnešní staroměstské radnice a přilehlých domů, které prokazatelně fungovaly až do roku 1362, je nepochybné, že i zde byly krámce budovány. Nenacházely se však uprostřed náměstí jako na Havelském tržišti nebo v Masné ulici, ale spíše v jeho okrajových částech nebo na komunikacích, kterými se na náměstí přicházelo. Nikdy zde nedošlo k výstavbě kotců.¹⁹¹ Za zmínku stojí ještě skutečnost, že vedle dalších městských nemovitostí byly krámce předmětem trhů již ve třicátých letech 14. století, o čemž nás informují výše zmíněné seznamy pečetění listin (jednalo se celkem o 6 trhů).

3.2.2. Trhy s domy

V rozmezí let 1351 až 1366 bylo do knihy zapsáno celkem 776 trhů s domy nebo dvorci, kdy kupujícím nebo prodávajícím byl bezesporu měšťan (Graf 5). V průměru tedy na jeden rok vychází 48 trhů.¹⁹² Nejobvyklejší uváděná forma je koupil (*emit, vendidit*), nebo v několika případech také podstoupil (*resignavit*).¹⁹³ Pokud k danému počtu ještě přidáme další způsoby ve středověku běžných převodů domů, to znamená nejčastěji jejich propadnutí jako zástavy ve prospěch věřitele, jedná se celkem o 924 převodů nemovitostí z majitele na majitele. Při zajištění dluhu nemovitosti byl proveden tzv. zvod, tj. převedení zastavené nemovitosti do držení věřitele. Ve slovní formulaci se rozlišovalo, zda šlo o „uvedení jalové“, které poskytovalo dlužníkovi ještě rok a den

¹⁹⁰ V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 229, 339.

¹⁹¹ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 16, 154, 156, 161, 250–251; srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 138.

¹⁹² Pokusíme-li se porovnat situaci na Starém Městě pražském s poměry v husitské Kutné Hoře, zjistíme, že zatímco v Kutné Hoře mezi lety 1424 až 1433 připadá na rok necelých 33 trhů (celkem se Jiřímu Kejřovi podařilo napočítat 328 trhů), na Starém Městě pražském je to 48. J. KEJŘ, *Právní život*, s. 102, 96–118.

¹⁹³ K tomu srovnej velmi podobnou terminologii, která se na konci 14. století ustálila v například v královském městě Kolíně. Václav VOJTÍŠEK, *O nejstarších knihách města Kolína nad Labem*, in: Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 94.

možnost nemovitost získat zpět, čemuž pravděpodobně odpovídala formulace typu osoba XY...ductus est ad domum...pro XY sex. grossos censu retenti. Při „uvedení skutečném“ bylo pravděpodobně užíváno formulace *apropriata est domus XY pro XY sex grossos XY*.¹⁹⁴ V soudní knize se běžně zakazovalo dlužníkovi také nakládat se svým majetkem (*exhibuit* nebo *interdixit domum*), případně byl propadlý dům darován (postoupen, odevzdán) věřiteli (*data est, praesentata est*).¹⁹⁵ Tato formule se pak běžně vyskytuje po roce 1419, kdy byly městskou obcí darovány domy zkonfiskované odběhlým měšťanům. U některých zápisů jsme informováni o tom, že dům byl postoupen věřiteli, ale s časovou prodlevou se v držení domu uvádí původní majitel. V těchto případech jsme výrazně limitováni výpovědní hodnotou pramene. Nevíme totiž, zda došlo k následné dohodě o splátce dluhu mezi věřitelem a dlužníkem a k odevzdání domu ve skutečnosti nedošlo, nebo zda se původní majitel uvádí jako držitel nemovitosti pouze ze setrvačnosti, i když jím již fakticky nebyl.¹⁹⁶ Stranou byla ponechána bezplatná vzdání, darování nebo prostá zdědění domů.¹⁹⁷ Ve sledovaném období mezi lety 1351 až 1366 tedy došlo každý rok v průměru k 58 případům převodu nemovitostí (Graf 6).

Přihlédneme-li k výše řečenému, totiž že kniha pravděpodobně neobsahuje všechny trhy s nemovitostmi, výsledný počet převodů byl ještě o něco vyšší. Zobrazená tabulky přesvědčivě dokládají trend v nárůstu počtu jak trhů, tak převodů ve vztahu k jednotlivým letům. Nejvíce trhů bylo provedeno v roce 1365 (celkem 115 trhů, spolu s jiným druhem nabytí majetku 122 převodů). Spojovat toto množství buďto s epidemií moru, která měla v pražském souměstí řádit v rozmezí let 1357 až 1363 (naplno se měla projevit roku 1359) nebo hladomorem z rozmezí let 1362 až 1363, nelze.¹⁹⁸ Nejspíše se zde projevuje jiná skutečnost. Země a její hlavní město během vlády Karla IV. dlouho nezažily nepokoje nebo válečné útrapy. Za rostoucím počtem trhů, neboli za „chutí“

¹⁹⁴ Srov. A. RICHTEROVÁ, *Několik příspěvků*, s. 368–369.

¹⁹⁵ Vlastně identická forma zápisu trhů s nemovitostmi se ustálila také v Lounech. V. HEROLD, *O nejstarší městské knize*, s. 44–45.

¹⁹⁶ Byl-li trh provolán hned na nejbližších soudech, mohl majetkový převod nabýt právoplatnosti vyřízením všech čtyř stanovených provolání již měsíc a půl od koupě domu. M. KREMLÍČKOVÁ, *Staroměstské soudní knihy*, s. 59.

¹⁹⁷ Ostatně dědictví se do trhových knih obvykle nezaznamenávaly, proto tyto údaje unikají evidenci. Pro Tábor srov. F. ŠMAHEL, *Základy města*, s. 20. Společenské struktury Tábora se věnoval také Josef MACEK, *Tábor v husitském revolučním hnutí 1*, Praha 1952, s. 304–394. Předpokládaná vysoká mortalita ve středověkých městech jen podporuje naznačený trend, tedy častou změnu majitelů jednotlivých nemovitostí.

¹⁹⁸ Pavla STÁTŇÍKOVÁ, *Lidé v ohrožení*, in: Lucemburská Praha 1310–1437, Praha 2006, s. 147.

staroměstských obyvatel nakupovat nemovitosti, lze pravděpodobně shledávat právě relativní stabilitu poměrů a rostoucí hospodářskou produkci.

Častým případem propadnutí nemovitosti mohlo být také nezaplacení renty, což se však ze stručných zápisů soudní knihy nedozvíme.¹⁹⁹ Nelze však na tomto místě zcela souhlasit s názorem Františka Grause, který se ve svojí monografii zaměřené na městskou chudinu pokusil nastínit obraz zhoršování ekonomických poměrů obyvatel města právě ve druhé polovině 14. století. Jako argument mu posloužili poměrně časté doklady propadnutí zástav nemovitostí, neschopnost splácet renty a dluhy, které jsou zejména na Novém Městě pražském doloženy pro konec 14. a počátek 15. století.²⁰⁰ Domnívám se, že v polovině 14. století se ještě nejednalo o krizi. Alespoň soudní kniha naznačuje, že během klidné vlády Karla IV. vzkvétaly staroměstským měšťanům a řemeslníkům obchody, k nimž bylo potřeba hotových peněz, kterých se však řadě obyvatel nedostávalo. I proto dle mého soudu soudní kniha vykazuje zřetelnou tendenci nárůstu počtu půjček nebo zástav. Velké procento těchto půjček šlo na vrub židovským lichvářům, kteří nejčastěji půjčovali na škodu dlužníka (*recipere super dampnum debitoris*), to znamená, že při nesplacení pohledávky si věřitel mohl vypůjčit peníze nebo koupit věci u kohokoliv jiného na počet dlužníka.²⁰¹

Značná část zástav však spadala do kategorie „jalových“, to znamená, že dlužník měl ještě rok a den na splacení zapůjčené hotovosti. V několika případech se dlužník skutečně i později uvádí jako majitel zastavené nemovitosti, z čehož lze vyvozovat, že se mu podařilo ve stanovené době dostat svých závazků. Některé zástavy tedy nelze hodnotit jako chudnutí střední vrstvy, ale spíše jako jeden z nástrojů pro získání potřebné hotovosti. Jako „hypoteční“ úvěry na pořízení vlastního bydlení fakticky fungovaly také renty.²⁰² Zatímco v polovině 14. století ještě staroměstští obyvatelé investovali vypůjčené peníze, na sklonku století se vlivem zhoršených hospodářských podmínek naplno projevila krize, která se dotkla celé řady městských obyvatel. Jak ale

¹⁹⁹ K propadnutí domů kvůli nezaplacené rentě srov. F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 129.

²⁰⁰ F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 130–131.

²⁰¹ Nález o tomto nařízení v *Liber vetustissimus*, fol. 10r, 24r; srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 287.

²⁰² Když v březnu roku 1378 Bedřich, farář kostela sv. Valentina na Starém Městě pražském, vysadil dědičně řezníku Matějovi a jeho dědicům dům tohoto kostela, zavázal si jej ročním platem 50 grošů. V zápise se objevuje podmínka, že pokud nebude úrok splacen do 14 dní po jednom ze stanovených termínů, postihne nájemce pokuta 5 grošů. Kněz si zároveň vymínil, že Matěj a jeho dědici mají z domu platit městské berně a sbírky. J. ERŠIL – J. PRAŽÁK, *Archiv pražské metropolitní kapituly 1*, č. 442, s. 125. Renty nebo věčné platy mohly na domě váznout v souvislosti s odkazy zámožných měšťanů pro různé církevní instituce. Srov. J. ERŠIL – J. PRAŽÁK, *Archiv pražské metropolitní kapituly 1*, č. 319, s. 94; č. 320, s. 94; č. 325, s. 95.

přesvědčivě dokazuje František Graus, zřejmě nejhorší následky nesli – rovněž jako dnes – chudí obyvatelé, kteří neměli vytvořeny dostatečné zásoby a nemohli se opřít o fungující rodinné zázemí.

Z celkového počtu 1157 v knize doložených staroměstských domů změnila během 16 let více než polovina z nich svého majitele.²⁰³ Většina z celkového počtu 679 domů, které se staly předmětem trhu nebo převodu, vystřídal svého držitele jednou, některé domy dvakrát nebo i vícekrát (Graf 7).²⁰⁴ Můžeme si povšimnout, že nejvíce převodů bylo před soudy provoláno v letech 1364 až 1365. Naopak nejméně prohlášení ohledně převodů proběhlo v letech 1351, 1352 a 1366. Vzhledem k tomu, že oba hraniční roky nejsou soudní knihou podchyceny celé (rok 1351 – první datovaný zápis je až z 30. dubna, rok 1367 – poslední zápis je z 16. srpna 1367), zasedalo v dané době méně soudů, než bylo pro jednotlivá léta obvyklé. Navíc na soudech zachycených v knize v hraničních letech nebyla řešena trhová agenda, proto roky 1351 a 1367 nepřinášejí žádné údaje.²⁰⁵

Přestože kniha soudní s trhovými zápisy nebyla z povahy účelu svého vedení sepisována topograficky, její zápisy umožňují provést relativně přesnou lokalizaci zapsaných nemovitostí (Graf 8). Z 1157 zachycených domů se podařilo přesně lokalizovat 34 procent, pravděpodobně 54 procent staveb. U pravděpodobně lokalizovaných domů většinou známe ulici nebo náměstí, na kterém se nacházely. Prozatím nám uniká pouze jejich přesné pořadí v uliční čáře nebo na náměstí.

Ze shromážděných dat nelze vyvozovat žádné přesné závěry. I při komplexním zpracování všech údajů se totiž nutně jedná pouze o neúplný vzorek, který podává omezenou výpověď. Neznáme přesné sociální zařazení zaznamenaných jednotlivců, ani skutečnou velikost jejich majetku či faktický počet vlastněných domů. Musíme předpokládat, že kniha nezachycuje přehled všech trhů s nemovitostmi, které byly

²⁰³ Ve skutečnosti se na Starém Městě nacházelo méně domů, než uvedených 1157. Lze předpokládat, že se uvedené trhy vztahovaly k většímu počtu samostatných domů, ale vzhledem k nedokonalé evidenci je není možné přiřadit k jedné nemovitosti. Jedná se o trhy, u nichž vystupuje kupující nebo prodávající pouze pod křestním jménem. Jistým korektivem zde mohou být berní knihy z první třetiny 15. století, které přinášejí údaje o celkovém počtu necelých 1000 domů. V polovině 14. století byl ale počet domů na Starém Městě ještě o něco nižší, protože ještě nedošlo k zástavbě rozlehlých parcel novými poplatnými domy. K tomu dochází právě až ve druhé polovině 14. století. To ovšem pouze potvrzuje následující závěry o velké fluktuaci majetků, protože počet uvedených trhů se vlastně vztahuje k menšímu počtu domů.

²⁰⁴ Graf 7 nezachycuje celkový počet 1157 domů, ale pouze 679 z nich, které byly v letech 1351 až 1366 alespoň jednou předmětem trhu nebo jiného převodu z majitele na majitele. Zbýlý počet 478 domů připadá na ty, jež sice nebyly předmětem trhu, objevují se ale v soudní knize zapsány. Nejčastěji se jednalo o nemovitosti, které písaři posloužily k zpřesnění polohy prodávaných domů.

²⁰⁵ Srov. J. TRÍKAČ, *Staroměstská kniha soudní*, s. 35.

během sledovaného období ve městě uskutečněny. Navíc na základě absence jakéhokoliv pramenného korektivu (například v podobě berních knih) nám uniká také skutečná doba, po kterou dané osoby své majetky vlastnily. Zároveň pracujeme pouze s neúplným vzorkem domů, které byly buďto v daném časovém období prodány, nebo jejichž majitelé byli náhodně zapsáni při specifikaci polohy prodávaných domů. Je nutno zopakovat, že jakýkoliv výzkum založený na daném prameni se zároveň týká pouze majetného městského obyvatelstva. Až na vzácné výjimky unikají jakékoliv evidenci nemajetní příslušníci městské chudiny a nižších vrstev staroměstské společnosti.

I přes uvedené výhrady se domnívám, že schéma ukazuje základní vývojové tendence. Polské sociotopograficky laděné výzkumy v nedávné době přesvědčivě prokázaly u některých měst až nečekanou intenzitu proměn majitelů domů.²⁰⁶ Zdá se, že podobný trend lze vysledovat během krátkého časového období 16 let také na Starém Městě pražském. To dokládají dvě provedené sociotopografické sondy, které se týkají samotného centra města – Staroměstského náměstí, a jedné jeho významné části – Havelského tržiště.²⁰⁷ Vezmeme-li za základ údaje berních knih ze třicátých let 15. století, nacházelo se na Staroměstském náměstí celkem 48 domů. Vzhledem k exkluzivitě náměstí a zdejších stavebních parcel můžeme předpokládat, že uvedený počet domů byl ustálen již v polovině 14. století (Obr. 6, Obr. 7).

V knize soudní je celkem zaznamenáno 38 trhů s domy ležícími na náměstí. Některé z nich byly prodány i vícekrát. Protože postrádáme prameny, jež by mohly ozřejmit sociální postavení držitelů nemovitostí, můžeme pracovat pouze s členěním obyvatel na radní (jedinci, kteří alespoň jednou zasedali mezi lety 1351 až 1366 v městské radě), radní rody (příbuzní jednotlivců zasedajících v městské radě), radní řemeslníci (osoby, pro něž je doklad o vykonávání živnosti a které zároveň zasedaly po roce 1351 v městské radě) a řemeslníci. Mezi majiteli domů se samozřejmě uvádějí také příslušníci šlechty nebo církevní hodnostáři. U třech domů jsou majitelé známí, nicméně na základě uvedení pouhého křestního jména se nezdařilo jejich zařazení do jedné ze stanovených společenských vrstev. Přestože nemáme údaje o všech domech na náměstí, i tak jsem přesvědčen o tom, že se nejedná o pouhou „hru s čísly“. Z celkového počtu 48 předpokládaných domů se nepodařilo určit majitele pro pouhých 12 z nich, což činí

²⁰⁶ M. NODL, *Polský koncept*, s. 307–308.

²⁰⁷ K němu srovnej příspěvky ve sborníku Martin MUSÍLEK a kol., *Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie*, Praha 2012.

podíl 25 procent, kdežto u 75 procent je doložen alespoň jeden majitel. Máme tedy dochovaný přehled o třech čtvrtinách vlastníků (Graf 9). Graf zachycuje zmínku vždy o prvním (po roce 1351) a posledním (před rokem 1366) majiteli domů na Staroměstském rynku. U některých domů došlo i k několikeré výměně majitelů, u jiných známe ve sledovaném období pouze jednoho vlastníka. V těchto případech byla taková osoba započítána jako jednotka do příslušné kategorie.²⁰⁸

Podíváme-li se na zobrazenou strukturu majitelů domů na Staroměstském náměstí, zjistíme, že na počátku sledovaného období zde radní a radní rody zaujímaly většinu – vlastnili více než 50 procent všech domů. Řemeslníci spolu s živnostníky, jimž se podařilo proniknout do městské rady, pak společně necelých 15 procent. Zajímavá je držba několika domů zástupci předních šlechtických rodin pánů z Lipé a z Vartenberka. Pokud bychom v centrální části města předpokládali stabilitu v držbě nemovitostí předních měšťanských rodin, byli bychom na omylu. Nemovitosti byly prodávány nejenom uvnitř větví jednotlivých rodů nebo mezi jednotlivými rody, ale mezi novými kupujícími se začínají objevovat také zbohatlí řemeslníci.

V průběhu sledovaného šestnáctiletého období přešel domovní majetek z rukou radních nebo radních rodů celkem v 7 případech. Převaha nákupu řemeslníků se jeví ještě výraznější, neboť v této době se na Staroměstském náměstí zakoupil také Ondřej pláteník, který koupil dům od pánů z Vartenberka. Některé domy pak byly již v této době prodávány pouze mezi řemeslníky nebo radními řemeslníky. Navíc vykonávání živnosti lze nejspíše ještě předpokládat u čtyř nezařazených majitelů domů. Případ Hertvíka lékaře, který roku 1358 zakoupil dům čp. 482/I, ilustruje známou skutečnost o významném postavení úspěšných mediků uvnitř městské společnosti.²⁰⁹ Tato zjištění jsou o to závažnější, že se jedná o prestižní střed města, kde se odehrávaly všechny důležité události každodenního života a kde se nacházela staroměstská radnice – centrum městské samosprávy.

Podobný trend dokládá také provedená sociotopografická sonda, která se týká Havelského tržiště.²¹⁰ Vezmeme-li za základ údaje berních knih ze třicátých let 15. století, mohlo se v prostoru vymezeném dnešním Uhelným a Ovocným trhem nacházet

²⁰⁸ Stejný postup platí i pro Graf 10 (viz dále).

²⁰⁹ Martin MUSÍLEK, *Apatykáři na Starém Městě pražském ve středověku. Příspěvek k možnostem sociotopografické analýzy v areálu pražského souměstí na příkladě osob zabývajících se vykonáváním lékárnického povolání*, MHB 12/1, 2009, s. 97–137.

²¹⁰ M. MUSÍLEK, *In novo foro residentis*, s. 42–71.

zhruba 70 domů. Na Havelském tržišti je totiž velice obtížné retrospektivně určit alespoň přibližný počet domů. Sousední domy mohly být zakoupeny jedním majitelem a spojeny v jednu stavbu. Častěji však na velkých parcelách docházelo k vysazování nových poplatných domů, které se postupně osamostatnily a poprvé se s nimi setkáváme až na počátku 15. století ve staroměstských trhových knihách.²¹¹ Navíc se zdá, že domy v severní části dnešního Ovocného trhu směřovaly svými průčelími do Celetné ulice a jejich zadní trakty byly využívány pouze jako hospodářské zázemí nebo řemeslnické dílny.²¹² V těchto případech je opět velice obtížné rozhodnout, jakým způsobem bylo se zadními partiemi těchto parcel nakládáno (Obr. 8).

V knize soudní je celkem zaznamenáno 77 trhů s domy ležícími na náměstí. Některé z domů byly obdobně jako na Staroměstském rynku prodány i vícekrát (Graf 10). Podíváme-li se na zobrazenou strukturu majitelů domů na Havelském tržišti, zjistíme, že na počátku sledovaného období zde radní a radní rody zaujímaly většinu z identifikovaných osob – vlastnili 40 procent všech doložených domů. Řemeslníci spolu s živnostníky, jimž se podařilo proniknout do městské rady, pak společně 28 procent. Ani v této části města nepanovala stabilita v držbě nemovitostí předních tzv. patricijských rodin. Na Staroměstském náměstí a ani na Havelském tržišti však nemůžeme prokázat, že by nákup domu na náměstí byl spojen se vstupem do městské rady podobně, jak to dokládají nejnovější výzkumy Mateusze Golińskiego pro hlavní náměstí ve Vratislavi.²¹³ V průběhu sledovaného šestnáctiletého období přešel na Havelském trhu domovní majetek z rukou radních nebo radních rodů celkem v 11 případech. Některé domy byly v této době prodávány pouze mezi řemeslníky nebo radními řemeslníky. Navíc vykonávání živnosti lze nejspíše ještě předpokládat u dalších nezařazených majitelů domů už jenom proto, že je nelze přiřadit k žádné známé staroměstské tzv. patricijské rodině.

O 16 let později nelze přehlédnout výrazný úbytek majitelů z řad radních rodů ve prospěch řemeslníků. Roku 1366 vlastnili příslušníci radních rodů pouze 16 domů (z původních 31), kdežto řemeslníci již 32 domů. Dohromady tedy řemeslníci a radní

²¹¹ B. MENDEL, *Z hospodářských dějin*, s. 254-256. Například již roku 1366 se u domu čp. 503/I připomíná pět poplatných domků. Více domů se později nacházelo například i na parcele čp. 504/I, ale i jinde. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 113-114, 115.

²¹² V zadních částech parcel domů (z pohledu uliční čáry Celetné ulice) čp. 562/I byla v šedesátých letech 14. století kovárna Fridla Rolla, v čp. 563a/I sladovna kramáře Fridricha Neugrunera z Chebu. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 137-138.

²¹³ Mateusz GOLIŃSKI, *Przy wrocławskim Rynku. Rekonstrukcja dziejów własności posesji 1 (1345-1420)*, Wrocław 2011, s. 330-331.

řemeslníci disponovali 38 procenty nemovitostí, kdežto radní a radní rody pouze 28 procenty. Navíc roku 1360 bývalý staroměstský rychtář Bořuta Děpoldův prodal svůj dům mindenskému biskupovi Dětrichovi z Portic, takže přešel z rukou radního rodu do vlastnictví církve.²¹⁴ Během poměrně krátkého časového úseku je dobře zřetelný trend, při němž docházelo k obměně majitelů domů v luxusních městských částech a příslušníci radních rodin byli v držbě staroměstských domů nahrazováni zámožnými řemeslníky nebo živnostníky. Někteří z nich mohli své jmění nabýt v panovnických službách jako jakýsi František, královský kovář, nebo královský pulěř (leštič drahých kamenů) Jan. Jelikož neznáme povolání zhruba u třetiny majitelů domů, může být sledování četnosti zástupců jednotlivých řemesel mezi majiteli pouze orientační. Nejvíce zastoupeni jsou kováři (8), kteří sídlili převážně na dnešním Uhelném trhu, uprostřed kterého je ostatně v dané době zachycena kovárna.²¹⁵ Poměrně zhusta se mezi majiteli domů vyskytují také kramáři (7) nebo kraječi suken (6). Nemovitosti zde vlastnili a pohostinské zařízení zřejmě provozovali také tři krčmáři a jeden šenkýř.²¹⁶

Přestože od poloviny 14. století ve městě neustále sílila střední vrstva městského obyvatelstva, pokud budeme brát za ukazatel počet vlastněných domů, ještě nebyla podlomena hospodářská moc tzv. starého patriciátu. To dokládá další zobrazený graf. Na něm jsou všichni příslušníci domnělých patricijských rodin, kteří vlastnili na Havelském tržišti mezi lety 1351 až 1366 dům, rozděleni do čtyř skupin (Graf 11).²¹⁷ I když ve sledovaném období poklesl jejich podíl na počtu vlastněných domů, ze zobrazeného grafu je patrné, jak dominantní pozici zaujímal příslušníci tzv. starých patricijských rodů, jejichž alespoň jeden rodinný příslušník zasedal ve sledovaném období minimálně jednou v městské radě. Daná zjištění nejsou převratným objevem. Ostatně příležitosti k majetkovému vzestupu, které se nabízejí jednotlivcům podílejících se na správě věcí veřejných, byly stejné tehdy jako dnes. Za závažnější lze považovat pramennou verifikaci

²¹⁴ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 129. Na základě současných znalostí nelze rozhodnout, zda si danou nemovitost zakoupil Dětrich z Portic z titulu svého úřadu a lze ji tedy považovat za církevní majetek, nebo soukromě pro svoji osobu. Pak by musel být zařazen do kategorie „šlechtický majetek“.

²¹⁵ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 112.

²¹⁶ M. MUSÍLEK, *Hostince, krčmy a šenky*, s. 57–77.

²¹⁷ Roztřídění rodin tzv. starého patriciátu a rodin tzv. druhé generace je provedeno podle výzkumů Jaroslava Mezníka. Hlavní kritérium představuje výskyt rodinných příslušníků v městské radě. Vedle toho byla zohledněna i doba usazení rodiny ve městě (první doložená zmínka) nebo počet vlastněných nemovitostí. Mocenské postavení jednotlivých rodin ve městě podléhalo různým změnám, proto je nutno toto rozdělení vnímat pouze jako orientační. I bez výše provedeného rozdělení je ale jasně zřetelná majetková převaha rodin, jejichž příslušníci v průběhu sledovaného období zasedali v městské radě, nad ostatním městským obyvatelstvem.

předpokladu, že oblast Nového tržiště kolem sv. Havla byla zřejmě již středověkými obyvateli považována za exkluzivní městskou část. Sídlili zde hlavně příslušníci městských elit, kteří často patřili k potomkům nejpřednějších měšťanských rodin. Přestože soudní kniha dovoluje pouze omezený vzorek srovnání, umožňuje stanovení prestižních a méně prestižních městských částí. Přestože bylo Nové tržiště založeno na kraji města, bylo současníky vnímáno jako „dobrá adresa“. Roli zde hrálo několik faktů, mezi které zřejmě patřila existence výstavných domů nebo poloha jednoho z nejvýznamnějších tržišť ve městě.

Naopak podíváme-li se na sociální strukturu náměstí Na Krechtách a u sv. Jana, z 12 trhů, které se zde uskutečnily mezi lety 1351 až 1366, bylo 11 provedeno řemeslníky, vesměs lazebníky a jircháři (ti vydělávali jemné kůže). Ovšem také u Václava zetě Ješka, který si zde roku 1360 pořídil dům, lze předpokládat vykonávání živnosti (Obr. 9). Podobně vyznívá rozbor trhů v dnešní Karlově ulici, která byla ve sledovaném období nazývána jako Nožířská, Zlatnická nebo Ševcovská ulice (*platea cultellatorum, aurifabrorum* nebo *sutorum*). Mezi lety 1351 až 1352 nebyly v této ulici provedeny žádné převody nemovitostí. Teprve z rozmezí let 1353 až 1366 přináší soudní kniha údaje o celkem 42 trzích, které proběhly v Karlově ulici (Graf 12).²¹⁸

Řemeslníci spolu s radními řemeslníky se na nákupu zdejších domů podíleli více než šedesáti procenty. Příslušníci tzv. starého patriciátu se zde zakoupili pouze ve čtyřech případech. Převaha řemeslníků při nákupech je však ještě vyšší, protože člen radního rodu druhé generace Heinzl Míšeňský, který roku 1364 koupil dům čp. 184a/I, se věnoval vykonávání ševcovského řemesla. To ovšem nesnižuje prestiž Karlovy ulice. Vedle čtyř radních řemeslníků, kdy k nejznámějším patří nožířský klan Muldorferů, si zde neváhal zakoupit dům čp. 182/I i královnin švec Ješík.²¹⁹ To dokládá i skladba zdejších majitelů, která svědčí pro převažující řemeslnický ráz ulice. Skutečně zde jsou nejvíce zastoupeni řemeslníci (spolu i s řemeslníky zasedajícími v radě 57 procent), radní rody pak zaujímají podíl 15 procent.²²⁰ Zhruba čtvrtinu obyvatel Karlovi ulice se nepodařilo zařadit. Za součást komunikace byl počítán i klášter sv. Klimenta a v držení

²¹⁸ V následujících grafech je proto vždy vyznačeno období, během něž v pojednávaných ulicích nebo náměstích probíhaly trhy s domy.

²¹⁹ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 66, 147.

²²⁰ Mezi řemeslníky byly zařazeny i vdovy, u nichž je výslovně uvedeno jméno a zaměstnání jejich manžela (například Ela vdova Břena kožešníka). Přestože se mohly věnovat jinému řemeslu, než jejich zesnulí manželé, stále se jednalo o vrstvu řemeslníků. To platí i pro Dorotu Muldorferovou, která byla členkou nožířského rodu Muldorferů.

domu čp. 147/I se roku 1365 uvádějí páni z Vartenberka.²²¹ I když je řemeslnický ráz ulice zřejmý na první pohled, nezanedbatelné procento majitelů domů, které lze přiřadit k tzv. patricijským rodům, nebo zasedali v městské radě, nás nenechává na pochybách, že se stále nacházíme nedaleko centra města, poblíž prestižního dominikánského kláštera a v místě důležitého komunikačního uzlu – v oblasti významného brodu, později nástupu na Juditin a Karlův kamenný most (Graf 13).

Některé sociotopografické výzkumy shromážděný materiál používají k rozsáhlé interpretaci, která však není metodicky bezproblémová. Například tak zvané „řemeslnické ulice“ se staly dokladem koncentrace specializovaných řemeslnických odvětví v rámci určitých komunikací, které byly následně podle tohoto řemesla pojmenovány. Výzkumy uliční sítě na Starém Městě pražském, podobně jako názvy ulic nás však nutí k opatrnosti. Koncentrace řemesel v městském prostoru mohla mít odlišné příčiny a podléhala různým historickým změnám.²²² Pro řemeslníky nebylo důležité společenské ohodnocení obývaného místa, ale z povahy svého zaměstnání upřednostňovali funkční kritéria. Zcela zásadní význam měl například přístup k vodě pro kožešníky nebo pro hostinské poloha domu na významné dopravní tepně.²²³ Z prostorového uspořádání zaměstnání proto nelze bezprostředně vyvozovat jejich společenský statut.²²⁴

Podíváme-li se do Karlovy ulice, zjistíme, že mezi doloženými řemeslníky-majiteli domů skutečně tvořili většinu nožíři (spolu s dalšími kovodělnými řemeslníky jedním kovářem a mečířem 33 procent), zlatníci (16 procent) a ševci (připočteme-li

²²¹ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 60, 75.

²²² D. DENECKE, *Sozialtopographie und sozialräumliche Gliederung*, s. 177–178.

²²³ Naopak některá řemesla byla kvůli hluku nebo zápachu vytlačována na okraj městských aglomerací. K nim náleželi i štumfaři, kteří se zabírali vyděláváním kůží a byli nazýváni také jako smradaři. Zástupci podobných „zapáchajících“ živností, k nimž vedle štumfařů patřili také koželuzi, jircháři neboli bělokožci, se nacházeli v okrajových částech Nového Města pražského především při řece pod Zderazem nebo v Podskalí a Podvyšehradí. Štumfaři, kteří kůže vodou nenapouštěli a nemazali, mohli sídlit i v jiných částech města vzdálenějších od vody, V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 376–377.

²²⁴ J. NEMITZ, *Die historische Analyse*, s. 5. Srov. dnes již klasickou práci Winfrieda Schicha, v níž se pokusil na základě dochovaných pramenů rozkrýt příčiny rozdělení různých společenských vrstev ve středověkém Würzburgu. Autor vycházel z předpokladu, že s přibývajícím počtem obyvatelstva se v biskupem plánovitě budovaném městě a na předměstích vytvářely specializované řemeslnické ulice (*Gewerbegasse*), respektive řemeslnické čtvrti (*Handwerksquartiers*). Přes veškerou snahu se mu však nepodařilo v řemeslnických ulicích nebo čtvrtích lokalizovat seskupování stejných živností. Při usidlování řemeslníků totiž hrály významnou roli také funkční aspekty a potřeby jimi vykonávaného zaměstnání. Winfried SCHICH, *Würzburg im Mittelalter. Studien zum Verhältnis von Topographie und Bevölkerungsstruktur*, Köln – Wien 1977, s. 141–182 (= *Städteforschung*, Reihe A: Darstellungen 3).

k doloženým ševcům i jednoho krejčího, jedná se o podíl 27 procent).²²⁵ Dohromady tedy tři řemeslná odvětví, dle nichž byla Karlova ulice ve sledovaném období nazývána, společně zaujímala dominantní většinu 76 procent odvětví. Koncentrace řemesel na jednom místě vycházela vstříc hlavně „pohodlí“ zákazníků, kteří nemuseli při shánění konkrétního zboží obcházet celé město, ale výrobky jednotlivých živnostníků si mohli prohlédnout pohodlně na jednom místě. Co je ale důležité, v Karlově ulici nesídlili pouze řemeslníci, dle nichž se někdy nazývala, ale můžeme zde dohledat i zástupce jiných staroměstských řemesel. Víme o třech kraječích suken, dvou stolařích, jednom chirurgovi, kramářovi, uzdaři, šenkovi a dalších živnostnících. Pokud k nim připočteme ještě příslušníky tzv. patricijských rodin, které se neživily řemeslem, vidíme, že poměrně značný počet osob získával obživu jiným způsobem (téměř třetina), než by tomu napovídala název ulice. Karlova ulice odpovídala středověké představě o pevném uspořádání městského prostoru, v němž *kazde rzemeslo aneb obchod gma pohromadie stati s trhy swymi, kdez gim bude myesto vkazano, gedno druhemu neprzekazeg*.²²⁶ Nesmíme však ztrácet ze zřetele, že v rozmístění jednotlivých řemesel uvnitř města hrálo stále dominantní úlohu hledisko funkčnosti.²²⁷ Podceňovat však nelze ani estetické cítění kupujícího při výběru budoucího domova (Graf 14).

Tomu odpovídá také rozbor sociální skladby dnešní Železné ulice (*paltea ferra*), která se tak nazývala již ve středověku. Ve sledovaném období zde skutečně mezi řemeslníky dominovali železníci (Graf 15). Centrální poloha ulice, jako hlavní spojnice Staroměstského trhu s Havelským tržištěm, se však podepsala na sociální struktuře zdejších majitelů domů (Graf 16).

Zástupci řemeslníků a příslušníků tzv. starého patriciátu tady byli co do počtu téměř v rovnováze, což platí také o počtu provedených trhů (oproti Staroměstskému náměstí nebo Havelskému tržišti byl z celkového počtu 21 trhů podíl mezi tzv. patricijskými rodinami a řemeslníky téměř vyrovnán). Z významných tzv. patricijských

²²⁵ Můžeme si povšimnout, že již ve středověké Praze byli od sebe odlišováni ševci (*sutor*), opravci a zhotovitelé obuvi, a krejčí (*sartor*), tedy vyhotovitelé oblečení, kteří se stávali i značně zámožnými a záhy také pronikají do městské rady. Někdy se jejich pole působnosti zřejmě překrývalo, protože jedna a tatáž osoba je jednou nazývána jako *sutor*, jindy jako *sartor*. Obvykle však lze u jednotlivých osob v pojmenování vysledovat pravidelnost. V pramenech se setkáváme i s narůstající specializací, kdy se jmenují také ševci-obuvníci (*sutor antiquorum calceorum, caligarum sartor*).

²²⁶ Rudolf SCHRANIL, *Die sogennanten Sobieslaw'schen Rechte. Ein Prager Stadtrechtsbuch aus dem 15. Jahrhundert*, München – Leipzig 1916 (= Prager Staatswissenschaftliche Untersuchungen 4), s. 97; srov. P. ČORNEJ, *Staroměstští řezníci*, s. 35.

²²⁷ A. HAVERKAMP, *Topographie und soziale Beziehungen*, s. 144.

rodin v Železné ulici své domy vlastnily rodové větve Velflovičů (potomci Jana a Jakuba Velflova), dále Geunherové, z Trutnova nebo Nigerové. V případě Mikuláše Vážného a Matěje Kiczingera nevíme, zda se jednalo o řemeslníky, nebo příslušníky tzv. patricijských rodin. Vzhledem k tomu, že oba pravidelně zasedali v městské radě, lze je přinejmenším přiřadit k radním rodům. Také šrotěř vína Leutl může být spolu se svým synem Mikou vzhledem k vlastněnému majetku a k proniknutí do městské rady řazen k radním rodům druhé generace.²²⁸ Do kategorie neurčených osob byl zařazen také převor u sv. Tomáše František Kouřimský a jeho příbuzní Štěpán a Petr, kteří roku 1363 zakoupili domy čp. 546/I a 458b/I.²²⁹ O této rodině nevíme nic bližšího a nepodařilo se mi ani dohledat, že by některý z příslušníků zasedal v městské radě. Bez váhání je můžeme přiřadit k zámožným obyvatelům města, neboť vlastnili dva výstavné domy v jeho centru. Jeden ze členů rodiny pak dokázal získat významný církevní post v městském klášteře.

Jiný obraz, i když zřejmě podmíněný torzovitostí dochovaných údajů, podává dnešní Platněřská ulice, která byla kolem poloviny 14. století nazývána jako Ostrožnická. Její dnešní název – Platněřská – začal být běžně užíván až na počátku 15. století.²³⁰ Zde se mohlo ve středověku nacházet něco kolem 50 domů, z nichž dokážeme podle soudní knihy lokalizovat jen tři přesně (čp. 100/I, 99-95/I a zřejmě i dům čp. 190I/I). U pětadvaceti domů víme pouze to, že se nacházely v této ulici. Torzovitosti dochovaných údajů odpovídá také velký počet majitelů (z celkového množství 43 procent), které se nepodařilo zařadit do společenské struktury. Součástí dnešní Platněřské ulice byl klášter křížovníků a rozlehlý dvorec pánů z Lipé, který v sobě zahrnoval čp. 99/I až 95/I (Graf 17, Graf 18).²³¹

Oproti Karlově ulici se však v dnešní Platněřské podařilo dohledat jen jednoho zástupce povolání, dle něž se ulice ve středověku nazývala. Nicméně i kdybychom však předpokládali, že zbylí nedoložení majitelé byli platněři-ostrožníci, opět je zřejmé, že v Platněřské ulici byli podobně jako v ulici Karlově usazeni i vykonavatelé jiných živností. Zaměříme-li se na trhy provedené v ulici, zjistíme, že příslušníci tzv.

²²⁸ Mezi významnými členy obce se šrotěř vína Leutl zmiňuje již na přelomu let 1340 až 1341. *Liber vetustissimus*, fol. 150v. Zasedal v městské radě, jejíž funkční období bylo vymezeno lety 1357 až 1358. V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 65.

²²⁹ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 27, 30, 242.

²³⁰ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 191, 194; srov. Marek LAŠŤOVKA a kol., *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství 2 (O-Ž)*, Praha 1998, s. 67.

²³¹ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 53, 235.

patricijských rodin provedli v ulici více trhů, než řemeslníci. To je však způsobeno tím, že z celkového počtu 22 uskutečněných převodů nemovitostí nedokážeme hned osm kupujících zařadit do jedné ze stanovených skupin. S největší pravděpodobností však tyto osoby můžeme zařadit k zástupcům živnostníků. Ve východní části Platněřské ulice (od čp. 128/I) ve středověku začínaly uzdařské krámy, které byly přilepeny ke zdi hřbitova kostela sv. Linhart. Tato lokalita byla nazývána *v uzdařích* nebo *mezi uzdaři*.²³² Pokud bychom se však zaměřili na počátek 15. století, mezi majiteli nemovitostí v Platněřské ulici skutečně převažovali vykonavatelé hlučných řemesel jako platněři, helměři, ostružníci nebo konváři, nicméně i tak jsou zde opět doloženi i vykonavatelé jiných živností, jako sedláři, uzdaři nebo řemenáři.²³³ Právě zástupce těchto živností nacházíme jako majitele nemovitostí již v polovině 14. století, což by svědčilo pro určitou kontinuitu v rozmístění řemelných odvětví v městském prostoru.

Nebudeme se zřejmě mýlit, pokud tzv. patricijské domy v Ostružnické ulici nebudeme považovat za budovy určené k bydlení, ale budeme předpokládat, že s největší pravděpodobností byly předmětem nájmu. Nasvědčuje tomu skutečnost, že většina z tzv. patricijských majitelů vlastnila více domů, mezi nimiž nechyběly rodové domy nebo domy v lukrativnějších městských částech.²³⁴ Například jenom pro příslušníka rodiny Velflovců Franu Janova víme o držbě pěti domů a vedle toho vlastnil řadu venkovských statků. Nadto právě tento měšťan vzal roku 1359 odpuštění od města a nadále sídlil pouze na svých venkovských statcích.²³⁵ V odborné literatuře se neustále opakuje, že po roce 1309, respektive definitivně po roce 1318, ustupují přední tzv. patricijské rodiny do pozadí a přenechávají svoje pozice příslušníkům šlechty. Toto tvrzení, vycházející z díky narativních pramenů, je však pravdivé jen částečně. Prameny městské provenience ukazují poněkud odlišný pohled. Ukažme si to na příkladu příslušníků rozrodu Velflovců, kteří zaujímali významné postavení nejenom uvnitř staroměstské společnosti, ale také v celozemských záležitostech. Franův bratranec Frenclín Jakubův zastával několik let post královského podkomoří. Příslušníkům dalších tzv. patricijských rodin se dařilo udržet prostřednictvím vykonávání čelních dvorských

²³² V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 197.

²³³ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 194.

²³⁴ Toho si povšiml již František Graus, který v nákupu více nemovitostí spatřoval uložení kapitálu. Dle mého soudu však šlo bohatým měšťanským rodinám také o snahu zajistit si vcelku nenáročný příjem v podobě rent. F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 114–115.

²³⁵ AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 302–302v; J. TŘIKAČ, *Staroměstská kniha soudní*, s. 43. K domovním majetkům ve městě srov. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 239, 241, 243, 245, 253.

nebo církevních úřadů, případně půjčováním vysokých částek v hotovosti významné postavení v zemi až do vypuknutí husitských válek. Je nepochybné, že Frana Janův již ve městě nesídlil, ale podobně jako další zámožní jedinci neustále využíval možností, které mu město nabízelo; i nadále zde pronajímal vlastněné nemovitosti, případně profitoval z vybírání rentovních platů.²³⁶

Rozbor trhů, provedených na jiných staroměstských náměstích nebo ulicích s výjimkou Týnské uličky,²³⁷ Celetné ulice,²³⁸ Melantrichovy²³⁹ vyznívá podobně.²⁴⁰ Přestože se nepodařilo všechny kupující nebo prodávající zařadit do stanovených vrstev městské společnosti, podobně jako v Platněřské ulici se jednalo převážně o řemeslníky či drobné živnostníky. Nevyskytují se totiž mezi nimi notoricky známá jména předních tzv. patricijských rodin. Pokud je zde držba pro příslušníka městských elit doložena, daná nemovitost patrně nesloužila k trvalému pobytu, ale k jiným účelům. Podobně jako v jiných středověkých městech také na Starém Městě pražském se luxusní městské čtvrti nacházely v centrálních městských polohách na Staroměstském rynku a v přilehlých oblastech (Malé náměstí, Týn, Celetná ulice), na Havelském trhu a logicky také v dnešních ulicích Melantrichova a Železná, které i v současnosti tvoří přirozené spojnice obou náměstí. Pokud bychom předpokládali v těchto exkluzivních částech města stabilitu v držbě majetku, byli bychom na omylu. Podobně jako v okrajových částech města nebo v řemeslně-specializovaných oblastech se během sledovaného období domy prodávaly nebo měnily své majitele prakticky neustále. Během poklidné

²³⁶ Srov. testament Frany Janova z roku 1357 v RBM VI, č. 652, s. 366–369, v němž mimo jiné dokazuje 2 kopy věčného platu, jež vlastnil na domě Velfla Ebensteinera; srov. J. TEIGE, *Základy I/2*, s. 31, 82; vyplnění jednoho z jeho ustanovení zachytil i V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 16. Potvrzení některých ustanovení listem arcibiskupa Arnošta z Pardubic v J. TEIGE, *Základy I/2*, s. 105.

²³⁷ V Týnské uličce, tzn. v centru města, kde se nacházel Ungelt, sídlily téměř bez výjimky tzv. patricijské rodiny. Soudní kniha přináší údaje o 15 majitelích, kteří pocházeli z řad radních rodin, pouze dva majitele se nepodařilo určit a dům si zde roku 1365 mohl zakoupit pouze jeden řemeslník – mlynář Pešl. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 25.

²³⁸ Zde již nebyla převaha tzv. patricijských rodin tak výrazná, nicméně u řady osob, které se nepodařilo přesně zařadit, lze předpokládat neřemeslnický původ (Hensl Zeiselmeister, Jindřich z Gernu, Hanek Zwenczugut nebo Gudlin z Kouřimi). Dům neznámé polohy v Celetné ulici roku 1365 vlastnil také karlštejnský kaplan Fridrich. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 147.

²³⁹ Zde příslušníci radních rodin dominovali a až na zámožného kraječe sukna Pečka Budínského a Šimona Prawleyna, kterého se nezdařilo zařadit, nemůže být o exkluzivitě této ulice pochyb.

²⁴⁰ Téměř postrádáme doklady o trzích a tím i majitelích na dnešním Malém náměstí, kde lze předpokládat existenci majitelů z řad zámožných měšťanských rodin (rozlehlý dům čp. 459/I zde mezi lety 1354 až 1364 vlastnil Hanuš Rost a roku 1366 dům neznámé polohy Václav Köppel). Předpokládanou exkluzivitu tohoto městského prostoru však dokládá rozbor majitelů domů v malé uličce naproti kostelu sv. Mikuláše, tedy uličky uvnitř radničního bloku. Podíl radních rodů a řemeslníků je zde sice vyrovnaný, mezi řemeslníky však převládají zámožní staroměstští kramáři. U řady dalších osob pak lze vykonávání obchodu, případně kramářského řemesla, předpokládat (Heřman z Koblence, Mikuláš z Gubenu). V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 32, 234, 16.

vlády Karla IV. tak můžeme prostřednictvím soudní knihy spatřit dynamické proměny staroměstské společnosti, které našly odraz mimo jiné také v trzích se staroměstskými nemovitostmi.

Jestliže doposud převažovalo mínění, že v řemeslnických ulicích byla vyšší fluktuace s majetkem, sledování trhů v rámci jednotlivých ulic a náměstí Starého Města pražského toto tvrzení vyvrací. S výjimkou Malého náměstí docházelo v prestižních částech – na Staroměstském náměstí a Havelském tržišti – zhruba ke stejnému počtu trhů jak v řemeslně specializovaných ulicích nebo v okrajových částech města.²⁴¹ Zaměříme-li se na prestiž jednotlivých kupujících, zjistíme, že i v těchto centrálních městských polohách začínají při nákupu domů převažovat zámožní vykonavatelé staroměstských živností nebo řemesel. Není náhodou, že pro nezanedbatelný podíl těchto jednotlivců je doložena účast v městské radě a patřili k zámožným příslušníkům svých cechovních organizací.

Uvedené skutečnosti zřetelně dokládají, že mocenské změny ve složení městských rad, které ve svých výzkumech prokázal Jaroslav Mezník, byly podloženy také majetkovými a společenskými přesuny. O tom, že v případě zachycených změn se nejednalo o určitý stav, ale vývojový trend, svědčí skutečnost, že na počátku 15. století mezi majiteli domů na Starém Městě pražském řemeslníci výrazně převládali. Ostatně podíváme-li se na celkový počet trhů, zjistíme, že během sledovaných 16 let řemeslníci a radní řemeslníci dohromady provedli 321 trhů se staroměstskými domy (tj. 65 procent), kdežto skupiny radní a radní rody pouze 176 (35 procent).²⁴² Zatímco příslušníci řemeslníků dominují v případě jednoho provedeného trhu, příslušníci radních elit a radních rodů naopak převládají mezi jednotlivci, kteří si mohli dovolit zakoupit 3 a více nemovitostí. Jednou z hlavních příčin tohoto trendu je všeobecně známý fakt, že vrchní vrstva městského obyvatelstva nebyla homogenní. Některé rody vymíraly, jiné společensky a majetkově upadaly, další odcházely na venkov. Je příznačné, že právě soudní kniha přináší zápisy o osmnácti jedincích, kteří vzali odpuštění od města a nadále sídlili na svých venkovských statcích.²⁴³ Příslušníci městských elit tak kolem poloviny 14. století pozvolna opouštěli město a uvolněné domy byly skupovány zbylými měšťany.

²⁴¹ Například méně často byly předmětem směny také tábořské domy v držení majetných vrstev. F. ŠMAHEL, *Základy města*, s. 21.

²⁴² Zbylých 279 trhů z celkového počtu 776 provedených připadá na příslušníka ostatních společenských vrstev, nebo se nepodařilo kupující či prodávající identifikovat (srov. Graf 5).

²⁴³ Jejich přehled viz Tab. 4.

Mnozí z nich byli příslušníky středních vrstev městské společnosti. Předmětem jejich živobytí již nebylo provozování kupeckého obchodu, ale vykonávání řemesla.

Pro bohaté mistry řemeslnické organizace mělo velký význam, že díky cechovnímu hnutí získali v první polovině 14. století ve městě silnou politickou pozici. Pokud vystupovali jako jednotlivci, měli v obci minimální váhu a nemohli se měřit s příslušníky předních tzv. patricijských rodů. Za cenu bezvýznamných hospodářských ústupků ve prospěch drobných řemeslníků se však stávali představiteli jednotlivých řemeslných cechů a tudíž i početných složek městského obyvatelstva. To pochopitelně podstatným způsobem pozvedlo jejich politické postavení a ambice. Když městská rada musela souhlasit s tím, aby vedení řemeslnických organizací bylo vybíráno z řad příslušníků určitého řemesla, zachovala si právo výběru těchto osob. Je pochopitelné, že zástupce vybírala z měšťanů, kteří jim byli společensky nejbližší, tj. ze zámožných mistrů.²⁴⁴

V této době byli mnozí ze staroměstských řemeslníků mnohem bohatší, než starobylé rody. Dokládají to příklady řemeslníků, kteří si zakoupili dům na Staroměstském náměstí nebo Havelském tržišti, případně vlastnili nemovitosti na obou ryncích. Jenom Seidlin kramář podle údajů soudní knihy vlastnil na Starém Městě šest domů a jeden krávec, Lev krejčí šest domů a jeho bohatství mu podobně jako dalším měšťanům dokonce umožnilo zakoupit venkovský statek nedaleko Prahy v Běchovicích.²⁴⁵ Nabytí velkých majetků bylo doprovázeno mocenským vzestupem, který se projevoval jak proniknutím do městské rady, tak snahou vyrovnat se okázalým životním stylem a reprezentací starobylým tzv. patricijským rodům.

Soudní kniha s trhovými zápisy zachycuje v relativně krátkém časovém období 16 let dynamické proměny městské společnosti. Velice časté prodeje nemovitostí i v prestižních městských částech Starého Města pražského svědčí o nepřilíh pevném vztahu většiny měšťanů k jejich rodnému domu. Připočteme-li k trhům ještě jiné druhy převodu majetků, o nichž nás soudní kniha informuje, zjistíme, že Staré Město pražské

²⁴⁴ J. MEZNÍK, *Praha*, s. 49–57.

²⁴⁵ K majetkům Seidla kramáře V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 11, 16, 25, 103, 237, 240, 242, 245; Lev krejčí vlastnil vedle venkovského statku v Běchovicích, který koupil se vším příslušenstvím (*emit cum omnibus pertinentiis suis, videlicet pratis, pascuis, cum duabus araturis*), výstavný dům čp. 549/I na Staroměstském náměstí, dům nejisté polohy na Havelském tržišti, dále tři domy v Židovském městě a jeden dům bez určení místa. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 26, 221–222, 237, 240, 247, 249; AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 223; srov. AČ 26, s. 11; srov. J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 55. Lev se nejspíše věnoval také půjčování peněz, protože roku 1352 mu byl přiřčen dům bez určení místa v hodnotě 10 kop grošů. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 249.

bylo živoucím organizmem, v němž docházelo podobně jako dnes k časté obměně majitelů jednotlivých domů. Během sledovaného období změnilo svého majitele 679 domů, což z celkového počtu 1157 domů činí podíl 59 procent, tedy téměř dvě třetiny.²⁴⁶ Co však lze považovat za závažnější pro společenský a hospodářský vývoj města, časté prodeje domů dávaly lidem všech sociálních vrstev možnost pronikat do atraktivnějších či řemeslně specializovaných částí města. Podobně nabízely příležitost také do města nově příchozím měšťanům, kteří si mohli ve městě zakoupit dům, přijmout městské právo a stát se tak po právní stránce plnohodnotnými členy městské komunity. Středověký člověk sice vnímal sociální topografii města, v němž žil, jako určitý stav a to především v situaci, když se do města přistěhoval. Avšak postupem času si každý obyvatel začal uvědomovat také změny, k nimž neustále docházelo. Kniha soudní s trhovými zápisy nedokáže zodpovědět příčiny procesu pozvolné proměny staroměstské společnosti, které se projeví při soupeření různých společenských vrstev o nadvládu nad městem. Svoji výpovědní hodnotou však umožňuje alespoň částečné postižení jeho průběhu. V polovině 14. století byly složky střední vrstvy městského obyvatelstva natolik vyspělé, že byly schopny převzít vládu města v případě, že by jim k tomu dopomohl panovník. A tato možnost se stala skutečností, když Karel IV. v lednu roku 1350 na Staroměstské radnici vzal z rukou moc nad městem starým tzv. patricijským rodům a předal ji zástupcům střední městské vrstvy.

3.2.3. Ceny staroměstských nemovitostí

Zakoupení výstavného kamenného domu v samotném srdci města bylo současníky vnímáno jako symbol majetkového a mocenského vzestupu. Vlastnictví domu v exkluzivní části města zároveň stejně jako dnes zřetelně demonstrovalo sociální status majitele. Kniha soudní uvádí ceny, případně cenový údaj pouze u necelých 12 procent domů (pro 79 z celkového počtu 679 domů, které změnilo svého majitele). Je však nutno rozlišovat mezi skutečnou cenou trhu a výší nesplacené finanční sumy, kvůli které byl dlužník nucen postoupit dům svému věřiteli. V těchto případech jsme nuceni pouze předpokládat, že tato suma zhruba odpovídala hodnotě domu. Ve skutečnosti však tržní cena domu mnohdy dlužnou sumu převyšovala, neboť věřitel počítal při nesplacení jak se zaplacením dlužné sumy, tak s kompenzací úroků.

²⁴⁶ V rukou jednoho majitele zůstalo 478 domů, což znamená podíl 41 procent.

Složitost finančních vztahů, o nichž jsme ve zkoumaném prameni informováni víceméně nahodile, lze demonstrovat na příkladě domu mezi čp. 237/I a 352/I v dnešní Husově ulici. Jeho zdánlivá cena je doložena hned třikrát – 5,5, 26 a 33 kop.²⁴⁷ V prvním případě však pouze jeden ze staroměstských Židů jménem Aron roku 1355 zakázal disponovat majetkem (domem) v dluhu 5,5 kop kraječi suken Hainczlinovi. Poté na dům prohlásili svoji pohledávku ve výši 33 kop pražských grošů ještě Merklin Stach (1356) a Jan Swobe (1363). Roku 1363 bylo konečně Velflu Puffilovi na domě přiznáno nejspíše dlužných 26 kop. Jak jednotlivé pohledávky věřitelů dopadly a zda někomu z nich nakonec propadl, nevíme. Tento případ však názorně ilustruje, že se nelze zaměřit pouze na cenu nebo hodnotu jednotlivých domů, ale je potřeba vzít v potaz i další okolnosti. Hodnota domu mezi čp. 237/ a 352/I se v padesátých a šedesátých letech 14. století dosahovala minimálně hodnoty 33 kop, ale ve skutečnosti byla zřejmě ještě vyšší. V přehledové tabulce (Tab. 3) však byla hodnota domu oceněna na základě nejvyšší pohledávky, tedy v hodnotě 33 kop.

Problematicke cen pražských domů se zatím nejpodrobněji věnoval Jiří Čarek, který provedl rozbor cen u 170 staroměstských domů mezi lety 1400 až 1419.²⁴⁸ Při rozdělení domů do určitých cenových kategorií vycházel z předpokladu, že jejich hodnota je těsně spojena se sociální strukturou obyvatelstva. Základní dělítko, které použil ve své práci, představovala hodnota domů 50 a 100 kop grošů. Za patricije považoval toho, kdo měl nemovitý majetek v ceně nejméně 100 kop, za plnoprávného měšťana majitel domu v ceně nejméně 50 kop. Protože cena 50 kop byla poměrně vysoká, rozdělil ostatní domy ještě hranicí 20 a 4 kop na domy řemeslníků a skupinu malých domků nebo lepeniček chudiny.²⁴⁹

Zjištěné ceny se podle soudní knihy s trhovými zápisy pohybovaly v rozmezí 1 až 275 kop. Zpravidla platí, že v nejnižších cenových kategoriích převažují domy bez určení polohy, kdežto mezi domy v hodnotě nad 21 kop převládají jistě nebo alespoň přibližně lokalizované domy, ale ne vždy. Jsou příklady, kdy je dosvědčen dům v hodnotě 80, případně i 300 kop bez určení polohy. Naopak domy s jistou polohou lze dohledat i v nejnižších kategoriích. Cena známe také pro čtyři městiště, jejichž cena se pohybovala

²⁴⁷ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 78.

²⁴⁸ Jiří ČAREK, *Plán rozložení domů podle hodnoty v předhusitské Praze*, PSH 6, 1971, s. 101–105; Jiří ČAREK, *K vývoji cen staroměstských domů v letech 1400–1850*, PSH 7, 1972, s. 39–49; srov. J. JANÁČEK a kol., *Dějiny Prahy*, s. 135–136.

²⁴⁹ J. ČAREK, *Plán rozložení*, s. 101; srov. J. JANÁČEK a kol., *Dějiny Prahy*, s. 135–136.

v rozmezí 2 až 6 kop. I přes torzovitě dochované údaje se zdá, že se tržní cena výstavných domů na náměstí pohybovala v rozmezí 150 až 300 kop grošů a výrazně tak přesahovala cenu nemovitostí v okrajových částech města. Nejvyšší cenové ohodnocení se vztahuje na domy na Havelském tržišti nebo Uhelném trhu, v okolí Staroměstského náměstí nebo v Celetné ulici.²⁵⁰

CENA DOMŮ/V KOPÁCH	0-4	5-20	21-50	51-100	NAD 100
POČET DOMŮ S DOLOŽENOU TRHOVOU CENOU	10	22	21	11	15
%	12	28	27	14	19
POČET MĚSTIŠŤ	3	1	x	x	x

Tab. 3. Trhové ceny staroměstských domů a městišť podle údajů soudní knihy (1351–1366).

Dle mého soudu však Jiří Čarek při zařazování jednotlivých domů do stanovené klasifikace vycházel z mylného předpokladu, že cena uvedená při trhu s domem či jinou nemovitostí odráží jeho skutečnou hodnotu. Při svých výzkumech se zároveň dopustil závažné chyby, když nevzal v potaz rentovní zatížení jednotlivých staroměstských domů, které hrálo velkou roli v dobových nařízeních městské rady.²⁵¹ Na Starém Městě pražském například od roku 1338 platil statut kmetů, podle něž mohl být usedlým měšťanem pouze ten, kdo měl poplatný majetek, jehož cena byla o 50 kop vyšší, než hodnota na něm spočívajícího platu.²⁵² Musíme tak od sebe odlišovat soudními knhami zachycenou tržní cenu a skutečnou hodnotu nemovitosti, která se skládala z tržní ceny a platů, které vázly na dané nemovitosti. Nejčastěji se renty v předhusitském období vykupovaly v poměru 1:10, to znamená, že nový majitel renty musel tomu původnímu zaplatit zpravidla desetinásobek její ceny. Abychom se dobrali skutečné hodnoty těchto domů, musíme tedy k jejich tržní ceně připočíst desetinásobek doloženého rentovního zatížení. Až tuto výslednou sumu můžeme považovat za skutečnou hodnotu domu. Existuje celá řada dokladů, kdy tržní cena dosahovala pouze několika kop grošů, ale na

²⁵⁰ O výstavnosti zde stojících síňových patrových domů s hospodářským zázemím vypovídají také provedené archeologické a stavebně historické výzkumy. Do dnešních dní se například v jižní a východní frontě Staroměstského náměstí, nebo při ústí Melantrichovy ulice na tentýž rynek dochovaly u jednotlivých domů vstupní šíje do sklepních prostor, případně nákladně budované zděné části prvních pater. Zdejší loubí patří k jedněm z nejstarších dochovaných v Čechách. Jeho existenci lze předpokládat již na sklonku 13. století.

²⁵¹ Jaroslav MEZNÍK, *Vlastnictví rent na Starém Městě počátkem 15. století*, PSH 7, 1972, s. 50–61.

²⁵² *Das altprager Stadtrecht aus dem 14. Jahrhundert*, (ed.) Emil Franz Rössler, Praha 1845, s. 47; srov. B. MENDL, *Z hospodářských dějin*, s. 195; a J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 127.

domě vázlo hned několik platů v hodnotě leckdy dosahující dalších mnoha kop grošů. Tyto domy pak nespádají do Čarkem stanovené nejnižší kategorie, ale do kategorií vyšších. Jeho mapa tak odráží pouze výši tržní ceny staroměstských domů, nejedná se však o mapu jejich skutečné hodnoty, na jejímž základě by bylo možno uvažovat o správném sociálním zařazení jejich majitelů.²⁵³ Toto je také důvod, proč se od sebe tolik liší Mendlovy a Čarkovy údaje ohledně počtu domů v jednotlivých stanovených kategoriích.²⁵⁴ Jakékoliv zvýšení nebo snížení dané sumy tedy nemuselo být vždy provázáno se stavebními úpravami provedenými na budově, jak mnohdy chybně předpokládají archeologické a kunsthistorické práce, ale mohlo zachycovat i proměnu jeho zatížení různými platy.²⁵⁵

Situaci nesmírně komplikuje skutečnost, že se nám nedochoval kompletní seznam všech rent na Starém Městě pražském a pracujeme tedy s neúplným vzorkem informací. Navíc jednotliví majitelé postupně na domech zapisovali další a další závazky ve prospěch různých církevních nadací nebo jiných darů, renty vznikaly i při nové koupi domu a jejich počet se neustále zvyšoval.²⁵⁶ Lze předpokládat, že jsme informováni pouze o zlomku rentovního zatížení domů, proto musíme být při vyvozování jakýchkoliv závěrů velmi opatrní. Kdybychom vzali v úvahu skutečnost, že rentovní platy mohly být podobně jako úroky zahrnuty do tržové ceny, musely bychom od sebe oddělit domy svobodné bez rentovního zatížení (*liberam*), a domy zatížené rentami (*sub censu*).²⁵⁷ U svobodných domů by tržní cena odrážela skutečnou hodnotu domu, u domů zatížených rentami či věčnými platy by bylo nutno tržovou cenu navýšit o poplatky vážnoucí na domě.

²⁵³ Čarkova mapa tak zachycuje zkreslené údaje. J. JANÁČEK a kol., *Dějiny Prahy*, s. 134–136. Ve skutečnosti se na Starém Městě pražském nacházelo více exkluzivních lokalit, v nichž hodnota domů přesahovala 100 kop grošů. Naopak zde oproti jiným královským městům téměř chyběly domy a chatrče chudiny. Jak naznačují berní rejstříky, příslušníci chudiny dávali v Praze přednost nájemnímu bydlení. Cena zdejších pozemků a nemovitostí i v okrajových částech města jednoduše přesahovala jejich finanční možnosti ke stavbě nevýstavného, ale vlastního domu. K obydlím chudiny v českých a moravských městech František HOFFMANN, *Bydlení chudých vrstev ve středověkých městech*, DP 16, Praha 1998, s. 17–25.

²⁵⁴ Na Starém Městě pražském se například téměř nevyskytovaly domy pod 20 kop, naopak vezmeme-li v úvahu rentovní zatížení – podobně jako již Bedřich Mendl – bylo zde mnohem více domů s vyšší hodnotou, než uvádí Jiří Čarek. B. MENDEL, *Z hospodářských dějin*, s. 163.

²⁵⁵ B. MENDEL, *Z hospodářských dějin*, s. 163.

²⁵⁶ Pokud neměl kupující dostatek hotovosti na nákup nemovitosti, musel se zavázat dřívějšímu majiteli věčným platem. Příčinou tak byla buď kupcova nemajetnost, nebo touha majitele po důchodu, kterému dal přednost před hotovými penězi. B. MENDEL, *Z hospodářských dějin*, s. 261. Pro Brno srov. Jaroslav DRÍMAL, *Sociální složení a majetek obyvatel Brna v letech 1365 až 1509*, BMD 6, 1964, s. 210–214.

²⁵⁷ Srov. F. ŠMAHEL, *Základy města*, s. 39–40.

Sledovaný pramen tedy přináší informace o trhovách cenách zanedbatelného vzorku staroměstských domů. Na jistější půdu se dostáváme až na počátku 15. století, kdy jsou v Tomkově místopisu zachyceny ceny domů v předhusitském období. Značnou část dochovaných zápisů o rentovním zatížení editoval Bedřich Mendl. Na kombinaci těchto dvou edic si na konkrétním případě domu čp. 14/I v dnešní Kaprově ulici můžeme dokázat závažnost Čarkova omylu. Podle jím shromážděných údajů musel Jan Mugliczer, majitel domu k roku 1410, ročně odvádět 64 grošů faráři u sv. Linharta, 3 kopy faráři u sv. Valentina a 5 kop Kašparu Čtrovi (v pramenech se název rodiny nejčastěji objevuje v podobě *Schotter* nebo *Czoter*). K uvedené kupní sumě 90 kop tak musíme přičíst desetinásobek na domě váznoucích platů, to znamená 90 kop a 40 grošů. Skutečná hodnota domu se roku 1410 pohybovala kolem 180 kop grošů. Roku 1413 Jan Mugliczer prodal dům Janu Hrdému za 80 kop. V tomto roce jsou uvedeny předchozí na domě váznoucí platy. Navíc nový majitel musel platit ještě 3 kopy grošů ročně Vítu Šrámkovi. Hodnota domu tedy byla vyšší než v roce 1410 a pohybovala se kolem 200 kop grošů. Zřejmě k nárůstu rentovního zatížení domu došlo k poklesu jeho tržové ceny z 90 kop roku 1410 na 80 kop roku 1413.²⁵⁸ Vzhledem k ceně dané nemovitosti a dalším ve městě vlastněným nemovitostem je nesporné, že její majitelé patřili k vyšší střední vrstvě staroměstského obyvatelstva a lze je považovat za zámožné příslušníky řemeslníků nebo živnostníků. Podle Čarkovy klasifikace bychom však majitele domu k horní vrstvě městského obyvatelstva nepřihádili. Údaje v jiných typech pramenů, které nám umožňují zařadit jedince do společenského uspořádání města, verifikují výše řečené. Majitelům domu se totiž podařilo sňatkově proniknout do radních rodin (Jan Mugliczer), nebo posléze sami zasedali v městské radě (Jan Múček).²⁵⁹ Jenom se tak potvrzuje známé pravidlo, že v centru města sídlili pouze nejzámožnější obyvatelé. Zároveň tento příklad ukazuje, že dnešní Kaprova ulice byla ve středověku obydlena zámožnými řemeslnickými mistry, z nichž některé lze na základě hodnoty vlastněného majetku a proniknutím do městské rady přiřadit k městské elitě.

Pouze velmi opatrně lze dosažené výsledky srovnávat s jinými středověkými městy. Jednak každé město představovalo organismus sui generis, jednak se nám doklady o cenách dochovaly z různých, většinou však výrazně mladších, období. Díky precizním výzkumům Jiřího Kejře dnes víme, že v pozdně středověké Kutné Hoře ceny

²⁵⁸ B. MENDL, *Z hospodářských dějin*, s. 345.

²⁵⁹ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 14.

domů mezi lety 1424 až 1436 nepřesáhly hranici 100 kop grošů.²⁶⁰ Přestože se během husitské revoluce město dynamicky rozvíjelo a například oproti husitské Praze zde ceny vzrůstaly, z uvedeného zřetelně vyplývá propastný rozdíl v cenách domů mezi oběma největšími královskými městy. Zatímco v předhusitském období staroměstské výstavné domy dosahovaly prodejní ceny až 600 kop, v husitském městě i po poklesu cen lze dohledat domy v hodnotě nad 200 kop grošů. I tento propastný rozdíl v cenách domů nás nutí v opatrnosti, pokud chceme jednotlivé městské aglomerace – byť i jen rámcově – srovnávat. Podobný vývoj lze mezi lety 1432 až 1450 sledovat také v Táboře. Zde se Františku Šmahelovi podařilo uvnitř města vysledovat postupnou výstavbu kamenných a výstavných domů, jejichž cena se pohybovala v rozmezí 55 až 60 kop grošů. Cena tábořských městišť narůstala až do porážky polních vojsk u Lipan, po níž se ustálila na reálných cenách. Revoluční pevnost a pozdější královské město tedy v cenách nemovitostí nedosahovalo Prahy ani Kutné Hory, nicméně v polovině 15. století v cenách domů předešlo i tradiční královská města, jako například Vysoké Mýto, kde byly dva nejdražší domy koupeny za 34 a 36 kop grošů.²⁶¹

Pominout nemůžeme Vičarovu cenovou mapu brněnských městišť, sestavenou podle rejstříku městské sbírky z roku 1365. Pro srovnání se staroměstskými poměry však vzhledem k odlišnému systému ohodnocení nepřichází v úvahu. V Brně totiž neměli měšťané na základě starého privilegia krále Jana Lucemburského platit berně ze svých příbytků-domů, ale pouze z hodnoty městišť.²⁶² Nicméně vzhledem k současnosti obou pramenů stojí alespoň za zmínku. Nejhodnotnější městiště se v Brně nacházela v centrálních městských polohách kolem hlavních náměstí (dnešního Svobodova náměstí a Zelného trhu) a přiléhajících komunikacích. Nejdražší byla prodávána mezi 2,6 až 3,6 grošů za metr čtvereční.²⁶³ Některá městiště byla odhadnuta na 12, 14 nebo 24 hřiven stříbra. Pokud budeme předpokládat nejběžnější převod 1 hřivna rovná se jedna kopa (cca 64 grošů), nejdražší městiště by dosahovala hodnoty 24 kop pražských grošů.²⁶⁴

²⁶⁰ V drtivé většině případů se však trhové ceny domů pohybovaly pod hranicí 50 kop. J. KEJŘ, *Právní život*, s. 96–104.

²⁶¹ F. ŠMAHEL, *Základy města*, s. 35–45.

²⁶² B. MENDEL, *Knihy počtů*, s. 126; srov. M. ŠVÁBENSKÝ, *Z hospodářských dějin*, s. 240.

²⁶³ O. VIČAR, *Místopis Brna. Prostor uvnitř městských hradeb*, s. 275.

²⁶⁴ Nutno upozornit na skutečnost, že malý dům ještě nemusí znamenat chudý dům. Například v hlavních evropských obchodních centrech byla vysoká cena domovních parcel, čemuž mohla odpovídat i jejich relativně malá velikost. Naopak v méně významných městských lokalitách mohly domovní parcely dosahovat mnohem větších rozměrů, přestože jejich majitelé byli nesrovnatelně chudší.

Co se týče cen staroměstských nemovitostí, ukazuje se, že oproti jiným dochovaným soudním knihám je výpověď té staroměstské výrazně limitující. To dokládá také srovnání s trhovými smlouvami, které se dochovaly v listinné podobě. Jak bylo ukázáno výše, krom samotné kupní ceny totiž obsahují i klauzule, v nichž se nový majitel zavazuje dále platit renty a věčné platy váznoucí na nemovitosti. Ty ovšem již nebyly součástí zápisu trhu v městské knize. Je tedy zřejmé, že výše platů ovlivňovala výslednou tržní cenu nemovitostí, která je zásadní pro stratifikaci městského obyvatelstva. Ani u domů, které byly prodány několikrát, nelze vzhledem k torzovitosti údajů vysledovat v předhusitském období skutečný vývoj trhových cen. Už vůbec nejsme schopni zachytit spekulativní prodej nebo úvěrové machinace tak, jak se to podařilo Františku Šmahelovi na příkladu táborské trhové knihy.²⁶⁵ V podstatě lze na základě soudní knihy pouze verifikovat z logiky věci vyplývající předpoklad, že v centrálních a prestižních městských polohách byly nemovitosti dražší, než v okrajových částech města. Co však považují za závažné zjištění, trhové knihy z počátku 15. století naznačují, že i v ulicích v centru města (například dnešní Kaprova ulice), lze dohledat řemeslnické rodiny, které vlastnili dům v reálné hodnotě kolem 200 kop grošů. Tyto příklady tak opět dokládají nárůst ekonomické síly obyvatel, které starší bádání považovalo za střední vrstvu.

3.2.4. Trhy s venkovskými statky staroměstských měšťanů

Roku 1353 vzal odpuštění od města Matěj od Věže, příslušník jedné z nejmocnějších staroměstských měšťanských rodin Velfloviců, a začal trvale sídlit na svých venkovských statcích. Přestože i nadále působil v městské radě a nezpřetrhal své vazby k městu, jeho odchod byl doprovázen prodejem veškerého nemovitého majetku, včetně věžovitého domu čp. 403/I na rohu dnešních ulic Na Můstku a Rytířské ulice.²⁶⁶ Matěj byl součástí skupiny zámožných měšťanů, kteří na venkově zakupovali statky a stávali se tak vrchností poddaných, kteří k těmto statkům náleželi.²⁶⁷ Podobně jako Matěj od Věže si počínali i další jedinci, vesměs příslušníci tzv. starých patricijských rodin.²⁶⁸ Chování Matěje od Věže tak může sloužit jako modelový příklad, na němž lze demonstrovat pozvolnou proměnu staroměstské společnosti.

²⁶⁵ F. ŠMAHEL, *Základy města*, s. 44–45.

²⁶⁶ Nejnověji k tomu M. MUSÍLEK, *Rodina od Věže*, s. 333.

²⁶⁷ Naopak druhý proud představovali měšťané z jiných měst nebo poddaní z vesnic, kteří se stěhovali do měst a stávali se měšťany. J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 3, kde na s. 7–11 i přehled dosavadního bádání. Městské migraci bude věnována pozornost v další kapitole.

²⁶⁸ Na to upozornil již V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 326–329; V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 418–419.

Není pochyby o tom, že již v době panování Václava I. se setkáváme s darováním venkovského majetku (nejčastěji vesnic) jednotlivým měšťanům.²⁶⁹ Vlastnictví venkovských statků staroměstskými měšťany však prokazatelně vyplývá až z listiny z roku 1287.²⁷⁰ Spor o venkovské statky, který se rozhořel mezi břevnovským klášteřem a dvěma pražskými měšťany a jejich příbuznými, byl svěřen k posouzení pěti laickým rozhodčím. Čtyři z nich – Šimon Štuk, Dětrich Velflův, Lutold de Turri Lamblinův a Mikuláš řečený Popicz – se výslovně zmiňují jako pražští měšťané (*civis Pragensis*). Měšťanský původ však lze předpokládat i u dalšího rozhodce, Božetěcha z Kunratic, který je uveden pouze jménem. Bohužel o něm nevíme nic bližšího. Co je však jisté, v Kunraticích se v pozdější době zakupovali výhradně pražští měšťané, proto je pravděpodobné, že v případě Božetěcha se setkáváme také s měšťanem, který roku 1287 sídlil na svém venkovském statku v Kunraticích.²⁷¹ Z roku 1296 pochází další listina, v níž dva pražští měšťané jménem sirotků pronajímají za městskými hradbami ležící nemovitost Dětrichu Velflovu.²⁷² Přestože je dochován jen zlomek dokladů o držbě venkovských statků staroměstských měšťanů před polovinou 14. století, i na základě zmiňovaných listin lze předpokládat, že nejpozději na sklonku 13. století bylo vlastnictví venkovských statků pražskými měšťany obvyklé.²⁷³ Víme o tom, že si někteří z nich najímali venkovské majetky klášterů nebo je získávali jako zástavu. Jiní měšťané

²⁶⁹ Srov. například CDB V/1 (1253–1266), (edd.) Jindřich Šebánek a Sáša Dušková, Praha 1974, č. 378, s. 560–562; nebo záznam ze *Svatohavelského formuláře*, kterým Václav II. potvrdil pražskému měšťanu Mikuláši Frenclinovu a jeho ženě Kunhutě držení vsi Nusle (*Nozzel*). Ves jim připadla darem (*ex titulo donacionis*) od mincmistra Eberharda. Samotný Eberhard podle zápisu Nusle získal od Václava I. *Svatopavelský formulář*, č. 1, s. 24–25. K tomu nejpodrobněji J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 12. Otázce venkovských statků se věnoval Julius LIPPERT, *Bürgerliche Landbesitz im 14. Jahrhundert. Zur Ständefrage jener Zeit*, Praha 1902, ze kterého vycházel při svém stručném nastínění situace Vladimír KLECANDA, *Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku. Příspěvek k dějinám nižší šlechty*, Praha 1928, s. 5–6. Obdivuhodnou heuristiku venkovských statků pražských měšťanů provedl Václav Vladivoj Tomek na příslušných místech svého *Dějepis města Prahy*. Jedná se však o pouhý popis, k hlubšímu rozboru problematiky na základě svého přístupu k hospodářským a sociálním dějinám nepřistoupil. V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 326–329; V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 262–283.

²⁷⁰ RBM II, č. 1420, s. 613. Podobně je již na počátku 14. století doložena držba venkovských statků kutnohorských měšťanů. Konkrétně se jedná o známou zmínku Petra Žitavského, kteří hovoří o tom, že Pertold Pirkner si nedaleko města postavil hrádek zvaný Perštejnec, na němž pobýval spíše „z honby za zvláštnostmi než z potřeby“ (*ubi plus curiositate, quam necessitate sepius manebat*). *Chronicon Aulae regiae*, (ed.) Josef Emler, in: FRB IV, Praha 1884, s. 163. Další venkovské statky v držení kutnohorských měšťanů před polovinou 14. století shromáždil Tomáš BOROVSÝ, *Dvě studie k dějin Kutné Hory*, nepublikovaná diplomová práce na FF MU, Brno 1997, s. 25; k tomu srov. Tomáš BOROVSÝ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů v předhusitském období*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské Univerzity C 45, 1998, s. 65–75.

²⁷¹ Božetěcha za pražského měšťana považovali již Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ, *Česká listina doby Přemyslovské III. Listina měst a jejich obyvatel*, SAP 6, 1956, s. 131, pozn. 102 a 103, 132.

²⁷² RBM II, č. 2810, s. 1231.

²⁷³ Jejich přehled v Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Středověká kolonisace v zemích českých*, in: *České dějiny I/4*, Praha 1937, s. 963–969.

vlastnili doslova celé komplexy vesnic. V naprosté většině případů se jednalo o svobodné statky, které se později objevují zapsané v zemských či dvorských deskách. Nicméně k získání určitějšího obrazu dochované doklady nedostačují.²⁷⁴ Lze pouze konstatovat, že od třicátých let 14. století vlastnilo venkovské statky velké množství pražských měšťanských rodin. Mezi majiteli nacházíme podle očekávání nejenom nejpřednější tzv. patricijské rodiny, ale také zástupce zámožných řemeslníků.²⁷⁵

To je také jeden z důvodů, proč se oproti názoru Jaroslava Mezníka domnívám, že držbu venkovských statků nelze považovat za jeden ze znaků patriciátu. To, že tzv. Soběslavská práva z poloviny 15. století staví do protikladu vlastníky statků na venkově oproti ostatnímu městskému obyvatelstvu, ještě danou vrstvu nedefinuje jako patricijskou.²⁷⁶ Pouze dokládají výlučnost této držby, kterou si mohli dovolit pouze nejzámožnější měšťané, mezi nimiž – jak již bylo řečeno – však nacházíme vedle tzv. starých patricijských rodin také řemeslníky (Graf 19).

Rozbor sociální struktury majitelů venkovských statků v soudní knize sice dokládá, že naprostou převahu měly osoby, které zasedaly v městské radě, případně radní rody.²⁷⁷ Ze zobrazeného schématu však také vyplývá, že celkem 7 procent z nich prokazatelně vlastnili příslušníci řemeslníků. Vykonavatelé živností se pravděpodobně ve velké míře vyskytují i v kategorii neurčeno. Opět totiž platí, že se zpravidla daří identifikovat významné staroměstské rodiny, které užívaly stálých příjmů, naopak u méně známých rodin nebo u příslušníků řemeslníků docházelo častěji ke změně jména

²⁷⁴ J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 12.

²⁷⁵ Odkazy lze dohledat mimo jiné v edici zpráv o venkovských statcích z archivu města Prahy, *Archiv český* 26, (ed.) Josef Teige, Praha 1909 a *Archiv český* 28, (ed.) Josef Teige, Praha 1912. Od poloviny 14. století můžeme řadu informací dohledat také v erekčních nebo konfirmačních knihách, které přinášejí informace o majitelích patronátních práv ke kostelům a oltářům v celých Čechách, čímž zpřesňují také naše poznání venkovských statků staroměstských měšťanů. Srov. doklady, které shromáždil V. V. TOMEK, *Dějepis* 1, s. 328–329; nebo Josef ŠUSTA, *Poslední Přemyslovci a jejich dědictví (1300–1308)*, in: *Dvě knihy českých dějin* I., Praha 2001, s. 66–72.

²⁷⁶ „Izadny rzemeslnik any rzemeslnicze nemagi chodity w kunach any w popelicziech, nez miestiene a zemanie, kteriz magi sswa zbozie na platech a na diedinach“. R. SCHRANIL, *Die sogennanten Sobieslaw'schen Rechte*, s. 80.

²⁷⁷ Například na základě závěti Meinlina Rokycanského z roku 1346 lze odvodit, že jenom příslušníci této významné rodiny vlastnili před polovinou 14. století majetky v 9 vesnicích. RBM IV, č. 1679, s. 667–668. Jak již přesvědčivě doložil Jaroslav Mezník, více než 70 procent venkovských statků v polovině 14. století náležela buďto měšťanům, kteří zasedali v městské radě, nebo alespoň blízkým příbuzným radních. To ostatně dokládá také zobrazený graf. J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 30. Tento trend se však nepodařilo doložit pro Kutnou Horu. Zde naopak neplatí, že by velký majetek na venkově zaručoval i moc ve městě. Celkem totiž majitelé venkovských statků obsadili na přelomu 14. a 15. století pouze 20 procent všech známých míst. T. BOROVSÝ, *Dvě studie*, s. 31.

nebo k identifikaci osoby na základě jiné charakteristiky, než u jejího otce. To činí identifikaci velmi složitou, v mnoha případech i nemožnou.

Pro sledované období od sebe nelze odlišit statky velké a malé tak, jak to učinil Jaroslav Mezník. Podobně jako u staroměstských domů i v případě venkovských statků jsou údaje o cenách více než mezerovité.²⁷⁸ Pro 14. století neexistuje žádný soupis venkovských statků a v Čechách chybí i zemské desky.²⁷⁹ Můžeme vycházet pouze ze zpráv rozptýlených v městských, erekčních nebo konfirmačních knihách. Neznáme proto úplnou posloupnost majitelů jednotlivých statků. Situaci nesmírně komplikuje i skutečnost, že v předhusitském období se v okolí Prahy nenacházely ucelenější majetky, ale jednalo se o tříšť drobných statků, statečků nebo z nich plynoucích platů, přičemž i jedna vesnice měla několik držitelů.²⁸⁰ Velice často pak docházelo k úpravě vlastnických vztahů, o nichž nemáme žádné údaje.²⁸¹ Nejúplnější přehled poskytuje soudní kniha. Avšak ani ta nepřináší jejich celkový soupis, ale vypovídá pouze o trzích, které byly ve sledované době provedeny. I ty však ukazují, že držba venkovských statků byla v polovině 14. století ve staroměstském prostředí samozřejmou věcí. S venkovskými majetky se také velmi čile obchodovalo a nemůžeme vyloučit, že podobně jako v jiných středověkých městech docházelo k jejich nákupu také za účelem spekulace.²⁸²

Mezi lety 1352 až 1366 bylo provedeno celkem 65 trhů s nemovitostmi (Graf 20). Podobně jako u domů to však nejsou naše jediné informace o venkovských statcích v držení staroměstských měšťanů. Kombinací údajů v různých typech pramenů se mi podařilo dohledat zprávy o 171 majitelích, kteří drželi venkovské statky ve 137 různých lokalitách.²⁸³ Do zobrazeného přehledu byly také zařazeny čtyři případy směny

²⁷⁸ Máme doklad o trhové ceně pouze u osmi majetků. Pohybovala se v rozmezí 24 až 564 kop grošů, což byl případ koupi vsi Dřínova Velflovicem Albrechtem Kamarěšem. AČ 26, s. 169. Naopak za 24 kop grošů koupil vesnici Jeseník Václav Litoměřický. AČ 26, s. 379. Jak si již správně povšiml Jaroslav Mezník, problémem zůstává také kvalitativní úroveň jednotlivých venkovských statků. Někdy totiž byly velké dvory cennějším majetkem, než celé vesnice. J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 10.

²⁷⁹ Přehled dochovaných kvaternů lze dohledat v Dalibor JANIŠ, *Úvahy nad počátky zemských desk na Moravě*, in: Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám, (edd.) Bronislav Chocholáč, Libor Jan, Tomáš Knoz, Brno 1999, s. 245–246.

²⁸⁰ Například v padesátých letech 14. století vlastnilo vesnici Jeneč celkem sedm příslušníků rodiny Schleichenkaufů. AČ 26, s. 362.

²⁸¹ Roku 1348 rychtář a přísežní dosvědčili úpravu emfyteutických platů ve středočeské vsi Limuzy staroměstského měšťana Johlina Jakubova. RBM V/1, č. 308, s. 157–158.

²⁸² J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 3.

²⁸³ Jaroslav Mezník došel k velmi podobnému závěru. K roku 1360 napočítal v měšťanských rukou dvě městečka, 55 až 75 celých vesnic či velkých dvorů a menší majetky v řadě dalších vesnic, včetně více než třiceti patronátních práv k místním farám. Protože jsem k jednotlivým venkovským statkům zařadil i platy, je celkový počet majitelů i míst vyšší, než u Mezníka (ten pracoval se 115 majetky rukou 73 až 80 měšťanů). J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 13, 28. Podle berního rejstříku z roku 1365 dohromady 65

venkovského statku za venkovský statek, které jsou považovány za prodej dvou statků.²⁸⁴ Nikoho nepřekvapí, že se mezi majiteli objevují měšťtí úředníci (rychtáři Bořuta, Hana Beneschawer, Reimbot a Mikuláš Goldnerové) a dvorští úředníci (hofrychtář František Posenpach, mincmistr Jan Rotlev, královský podkomoří Mikuláš Jenteš, královský šenk Oldřich a zemský notář Jan z Kladska). Jako majitelka jednoho platu z vesnice Kbely se uvádí také jeptiška kláštera sv. máří Magdalény Dorota se svojí matkou Annou. Snad se jednalo o příbuzné Františka z Kbel, který vesnici postoupil Matěji Turnovskému a Václavovi Budkovu.²⁸⁵

Ne vždy se muselo jednat o vlastnictví celého dvoru, vesnice nebo pozemku. Mnohdy se držba omezovala pouze na část majetku nebo daný jedinec z venkovského statku požíval pouze platy. Nadto z příslušného zápisu není pokaždé zcela zřejmé, jakou část majetku vlastnil (Graf 21).²⁸⁶ Z v příloze zobrazeného přehledu vyplývá, že přestože celé statky převládaly, nezanedbatelný počet z celkového počtu tvořily také pouhé části a 21 procent představovaly různé platy. U některých z nich můžeme předpokládat starý původ, protože jsou buďto počítány ještě v hřivnách, nebo jejich součástí jsou naturální dávky.²⁸⁷ Například roku 1362 prohlásil před městským soudem překupník sukna Salman Galm v Templu, že vlastní na svém venkovském statku v Běchovicích plat 13 kop a 20 grošů, jehož součástí bylo také 25 kuřat a 6 kop vajec.²⁸⁸ Lze tak předpokládat, že vedle věčných platů a rent, váznoucích na staroměstských domech, část příjmů nejzámožnějších měšťanů plynula také z platů, které byly zapsány na venkovských statcích.

Důležitou součástí měšťanských majetků na venkově byla patronátní práva. Z celkového počtu 137 různých vesnic drželi staroměstští měšťané patronátního práva zhruba v jedné čtvrtině případů (38 patronátních práv). Ne vždy však platí, že tam, kde

brněnských poplatníků drželo 68 dvorů a dvorců v hodnotě necelých 1805 hřiven. Z celkového počtu poplatníků se sice jednalo pouze o 3,3 procenta, nicméně hodnota jejich majetku pro městskou sbírku obnášela 10,52 procent všeho majetku. M. ŠVÁBENSKÝ, *K hospodářským dějinám*, s. 199–200; J. DŘÍMAL, *Sociální složení*, s. 283–284; srov. Jaroslav MEZNÍK, *Venkovské statky brněnských měšťanů ve 14. a 15. století*, ČMM 79, 1960, s. 129–147.

²⁸⁴ Roku 1353 došlo ke směně majetků mezi Janem Litoměřickým a Smilem Fridingerem řečeným Štědroň, o devět let později si své statky vyměnili Bernard Seidlinův z Písku a Mikuláš Puš. AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 12v; AČ 26, s. 10; AČ 28, s. 714.

²⁸⁵ „*Dorothea domicella, monialis de claustro s. Marie Magdalene*“, AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 182, 217; AČ 26, s. 397.

²⁸⁶ Vyšší počet z celkových 171 různých měšťanů vlastnících venkovské statky, protože někteří vlastnili více statků, případně více jejich částí. Početní jednotkou je tedy jeden měšťanský majetek.

²⁸⁷ V hřivnách byl odváděn plat z vesnic Záběhlic, Roblína nebo Třebotova, AČ 28, s. 195, 366; srov. J. TEIGE, *Základy I*, s. 287. Nejčastěji se výše platu pohybovala v rozmezí 1 až 10 kop grošů.

²⁸⁸ AČ 26, s. 11.

měl měšťan patronátní právo, musel mít také majetky a naopak.²⁸⁹ Někdy totiž mohl měšťan prodat všechny majetky, ale ponechal si patronátní práva. Jindy se mohlo patronátní právo vztahovat k sousední vesnici, případně k majiteli, který v dané lokalitě vlastnil menší podíl. I když se jedná o výjimečné případy, jasně ukazují, že měšťana, který se v konfirmačních knihách zmiňuje jako držitel patronátního práva, nelze automaticky považovat také za majitele dané vesnice.²⁹⁰ Z venkovských statků pražských měšťanů přibližně z poloviny pocházely také platy odváděné k jejich oltářním fundacím. Druhá polovina byla zapsána někdy i na několika měšťanských domech. Obecně můžeme tvrdit, že vlastníci venkovských majetků poté, co získali nad příslušným oltářem patronát, převáděli na své državy také s oltáři spojené závazky.²⁹¹

Drtivá většina měšťanských majetků na venkově se nacházela v nejbližším okolí města. Necelá polovina z nich (44 procent) ležela ve vzdálenosti do 15 kilometrů od centra města, to znamená ve spádové oblasti městských trhů a v dosahu mílového práva (Graf 22). Zatímco v nejbližším okruhu města vlastnily ještě v polovině 14. století většinu venkovských statků církevní instituce, situace se zde prudce změnila v souvislosti s vypuknutím husitských bouří. Zabavené majetky byly městskými obcemi opět přerozdělovány. K jejich největším nabyvatelům patřili příslušníci nové revoluční městské elity.²⁹² I tak se již v předhusitském období podařilo měšťanům usazovat i v nejbližším okruhu středověké Prahy, na území dnešního kraje Hlavní město Praha. Blízkost venkovských majetků skýtala celou řadu výhod. Kromě odbytu hospodářské produkce na městských trzích jejich majitelům umožňovala relativní blízkost i vcelku rychlé dosažení města v nutných případech. Celkem 37 procent z nich bylo od města vzdáleno do 30 kilometrů. Pouhých 16 procent z nich (21 držav) se rozprostíralo ve větší vzdálenosti než 30 kilometrů. U čtyř majetků se nepodařilo určit ani jejich přibližnou polohu.

²⁸⁹ J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 11. To lze ostatně vysledovat i ve městě. Měšťanské rodiny, které odešly na venkov, si ve staroměstských kostelech ponechávaly svá patronátní práva. Jednotlivé kostely a oltáře totiž sloužily i jako místa zaopatření příslušníků rodu, kteří se vydali na církevní dráhu. Podceňovat však nesmíme ani rodinnou paměť a memorii. Vždyť v různých staroměstských kostelech se nacházely četné rodové nekropole.

²⁹⁰ J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 11.

²⁹¹ Často také docházelo k převodu platů k jednomu oltáři mezi různými příslušníky rodiny, nebo byl plat odváděn postupně i z několika různých majetků. K tomu srov. několikery převod platu na mši u oltáře sv. Šimona a Judy v kostele sv. Havla mezi příslušníky rodiny Velflovců R. GÁJA, *Dějiny kostela*, s. 86–87; farníky a platy ke kostelu sv. Havla důkladně rozebral již D. C. MENGEL, *Bones, Stones, and Brothels*, s. 81–96, 104–113.

²⁹² J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 21.

O výbavě a stavební podobě těchto venkovských statků mnoho nevíme. Po měšťanských dvorcích nebo tvrzích se do dnešních dnů dochovaly pouze nepatrné zbytky, případně jejich původní podobu zcela setřely pozdější stavební úpravy. Je nepochybné, že jednotliví měšťané dokázali získat buďto do dědičné držby, nebo jen do zástavy někdy i významné královské hrady (Křivoklát, Poděbrady, Přimda, Litice apod.).²⁹³ Stavby měšťanských stavitelů pak již nejspíše ve druhé polovině 14. století svojí úrovní převyšovaly i lecjaké okolní šlechtické stavby (Jenštejn, Okoř).²⁹⁴ Většina z nich však odpovídala svojí podobou typické středověké tvrzi, jejíž vzhled byl modifikován dle okolního terénu.²⁹⁵ Jedním z nejlépe dochovaných příkladů středověké tvrze v pražském okolí představují Roztoky, které kolem poloviny 14. století vlastnil pražský rozrod Olbramoviců a později bohatý kupec Reinhard z Remeše. Ve středověku tvrz tvořil oválný prostor, který byl obehnan zdí a příkopem. Uprostřed dispozice stála velká čtverhranná věž. Měla stranu přibližně 10 metrů dlouhou a byla natočena nárožím k původnímu vstupu, který pravděpodobně zůstal na původním místě. Volně stojící věž, uzavřená hradební zdí a chráněná zvenčí vodním příkopem, zřejmě sloužila jak k obranným, tak k obytným účelům (Obr. 10, Obr. 11).²⁹⁶

Protože Jaroslav Mezník zpracovával i pozdější období (jeho mapy a rozborů venkovských statků se vztahují k letům 1360, 1400, 1418, 1440), z nichž máme dochováno více písemných pramenů, mohl venkovské statky rozdělit na dvě kategorie:

²⁹³ K tomu M. MUSÍLEK, *Odras dvorské kultury*, s. 490–494, kde na s. 498 až 501 lze dohledat i přehled hradních staveb v rukou měšťanů.

²⁹⁴ *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 7. Praha a okolí*, (red.) František Holec, Praha 1988, s. 132–133; srov. Dobroslava MENCLOVÁ, *České hrady 2*, Praha 1972, s. 143–146. Problematice stavebního vývoje měšťanských venkovských statků doposud nebyla věnována žádná souhrnná pozornost. Můžeme pouze předpokládat, že zámožní jedinci, sídlící na venkově, si tato sídla nákladně opravovali nebo přestavovali. Mimo jiné byly také symbolem zámožnosti a navenek reprezentovali svého majitele. Dokladem by mohla být torzovitě dochovaná a stavebně mimořádně náročná kaple na hradě Okoři. Pokud jejími stavebníky byli skutečně příslušníci pražské rodiny Rokycanských, jednalo by se o jedno ze svědectví nákladně vybudované soukromé oratoře, která dokládá vysokou sociální úroveň obyvatel hradu. Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 395–398.

²⁹⁵ K tomu nejpodrobněji František KAŠIČKA, *Tvrze středních Čech*, Praha 1984, s. 3–7, zde na s. 16–17 také pokus o základní typologizaci; srov. Petr CHOTĚBOR – Tomáš DURDÍK, *Die Sitze der Prager Bürger in der Umgebung von Prag*, Castrum Bene 6, Praha 1999, s. 13–32, kde je zachycen stavební vývoj nejvýznamnějších objektů.

²⁹⁶ Dobroslava MENCLOVÁ, *České hrady 1*, Praha 1972, s. 275; D. MENCLOVÁ, *České hrady 2*, s. 188; F. KAŠIČKA, *Tvrze středních Čech*, s. 19–20; srov. *Hrady, zámky a tvrze 7*, s. 158–159; *Encyklopedie českých tvrzí II. (K-R)*, Praha 2000, s. 652–654; a P. CHOTĚBOR – T. DURDÍK, *Die Sitze der Prager Bürger*, s. 19. V současnosti probíhá rozsáhlá rekonstrukce zámečku, kterou doprovází podrobný stavebně historický výzkum, jehož výsledky by měli být publikovány v polovině roku 2014. Již nyní je ale zřejmé, že zřejmě nejpozději v polovině 14. století byla tato obytná věž doplněna palácem, o jehož podobě bohužel nic bližšího nevíme. Za poskytnutí informací z probíhajícího výzkumu děkuji Matouši Semerádovi.

na větší a menší majetky.²⁹⁷ Vzhledem k nemožnosti rekonstrukce hodnoty venkovských statků bylo od tohoto rozdělení opuštěno. Zopakujme, že v soudní knize se uvádí cena pouze v osmi případech. Co však vnímám jako podstatné, součástí výzkumu byla většina zápisů, které se týkají držby venkovských statků, tedy včetně všech i nepatrných platů.²⁹⁸ Ty nám totiž umožňují spatřit skutečný geografický rozsah zájmu staroměstských měšťanů o venkovské statky, stejně jako dokumentují složitost a roztržitost majetkové držby v pražském okolí (Obr. 12).

Na mapě nemohly být zobrazeny všechny v soudní knize s trhovými zápisy doložené venkovské statky.²⁹⁹ Vynechány byly ty, které se nacházely ve velké vzdálenosti od centra města a jejichž zanesení by zbytečně snižovalo čitelnost plánu.³⁰⁰ Nezachyceno zůstalo také několik dnes zaniklých vesnic, jejichž lokalizace není zcela jistá.³⁰¹ Chybí také některé statky (Škvorec apod.), u nichž lze předpokládat, že je v této době měšťané vlastnili. Nejsou však uvedeny v soudní knize a proto nebyly zaneseny do zobrazeného přehledu.³⁰² Oproti mapce Jaroslava Mezníka jsou tedy zachyceny pouze venkovské statky staroměstských měšťanů (ne novoměstských) a to včetně všech doložených platů, které na nich byly zapsány. Naopak nebyly vyznačeny patronátní práva, jelikož jsme o nich ve sledovaném období informováni jen nahodile. Výše bylo naznačeno, že zobrazená mapka zřetelně dokládá koncentraci venkovských statků

²⁹⁷ J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 10–11.

²⁹⁸ Zatímco Jaroslav Mezník ve svém přehledu venkovských statků nezaznamenával renty, které ročně nevynášely alespoň 10 kop a nebyly zapsány na jedné vesnici, v zobrazeném přehledu jsou zachyceny všechny platy. Musíme si ale opět uvědomit, že tyto renty byly vykupovány v poměru 1:10, to znamená, že jakýkoliv plat měl ve skutečnosti desetinásobnou hodnotu. I renty v hodnotě pod 10 kop tedy představovaly nezanedbatelný majetek. Přestože majitel renty vlastně nebyl vrchností a s poddanými vůbec nemusel přijít do kontaktu, šlo o majetek, který byl zapisován do zemských desk a zvyšoval tak společenské postavení jeho držitele. Zobrazením všech platů pak plastičtěji vyvstane rozložení majetkových zájmů staroměstských měšťanů. Nesníží se tím však ani kvalitativní úroveň jednotlivých typů statků, protože renty jsou od ostatních barevně odděleny. K tomu srov. J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 11 a příloha mapa k roku 1360.

²⁹⁹ Obrázky 12 a 13 zachycují pouze ty venkovské statky, které jsou zachyceny v soudní knize. Majetky doložené v jiných typech pramenů byly ponechány stranou. Přihlédnuto bylo pouze ke konfirmačním a erekcčním knihám při sledování patronátních práv staroměstských měšťanů.

³⁰⁰ Běsno (Louny, bez), Blažim (Benešov, bez), Dobříčany (okres Louny, cel), Dolany (Chomutov, cel), Lipno (Louny, bez), Lobeč (Mělník, plat), Přívlaky (Louny, cel), Radíčevy (Louny, bez).

³⁰¹ „*bonis omnibus Jordani Rechczer*“ (? , plat), neznámý dvorec poblíž Žatce (? , bez), zaniklá ves Lišice (Praha?, bez), „*Kaczemicz*“ (? , plat), Koleda (? , část), dnes zaniklá ves Nejdek, snad na jih od obce Hostivice (Praha-západ?, plat), „*suis heredibus curiam ... quondam Hynkonis de Sleben cum IIII areis; que censuantur LXXX gr.*“ (? , bez).

³⁰² Výzkum venkovských statků by si zasloužil samostatnou pozornost týmu odborníků z řad historiků, archeologů, stavebních historiků a uměnovědců. Teprve jejich spolupráce by mohla přinést přesnější dataci vzniku jednotlivých staveb i v případě, že o dané lokalitě postrádáme písemné zprávy.

staroměstských měšťanů ve vzdálenosti do 30 kilometrů od středu města.³⁰³ Měšťané vlastnili převážně celé vesnice spolu s příslušenstvím, nicméně řada z nich byla zatížena i poměrně vysokými platy.

Známá je velká koncentrace venkovských majetků v polovině 14. století v rukou několika rodin. Mezi šest rodin, které držely úhrnem nejvíce venkovských statků, patřily Olbramovici, Velflovici, Rokycanští, Beneschawerové, Bavorové a Rechczerové.³⁰⁴ Často byl tento komplex i několika desítek majetků rozdroben mezi příslušníky jednotlivých rodových větví. Přestože se jednalo o statky značně rozptýlené, v několika případech lze sledovat postupné vytváření ucelenějších statků (Obr. 13).

Podíváme-li se na další zobrazený plán, zjistíme, že v této době měšťané vlastnili nožství hradů, tvrzí nebo dvorců, k nimž se družily vesnice nebo další statky. Majetek dokázali koncentrovat ve svých rukou kupříkladu Olbramovici v okolí Škvorce.³⁰⁵ Zde jim patřila osada Škvorec s tvrzí, a dále nedaleko ležící vesnice Květnice s tvrzí, Lhota u Úval, Tuklaty s tvrzí, Přišimasy, Horka, Zlatá, Hradešín a Zeleneč.³⁰⁶ Podobnou koncentraci majetků je možno vysledovat také u Velfloviců v okolí jejich venkovských sídel-tvrzí v Dubči a Dubečku, Středoklukách nebo Chlumíně. Větší celky vesnic lze předpokládat také kolem hradů rodiny Rokycanských v Okoři a Kolodějích. U zámožných rodin postupně docházelo k scelování původně rozptýlených venkovských statků. Dělo se tak jak cíleným zakupováním, tak směnou, sňatkovou politikou nebo dědictvím. Takto například většinu venkovských statků Velfloviců ve svých rukou sjednotil před vypuknutím husitských válek poslední žijící mužský příslušník rodu – Jan Dubec z Dubče. Přestože byl tento měšťan původně zasvěcen duchovní dráze, vzhledem k hrozícímu biologickému zániku žijící členové rodu přehodnotili svůj úmysl. V upomínku na kněžskou dráhu se ještě roku 1396 nazýval žákem (*clericus*), o rok později je titulován běžným výrazem slovnutný panoš (*cliens* nebo *armiger*). Na základě dědictví po další velflovické rodové větvi se Jan Dubec někdy psal také jako od Věže (*de Turri*).³⁰⁷

³⁰³ Tak tomu bylo také například u venkovských statků norimberských měšťanů. Karl-Friedrich KRIEGER, *Bürgerlicher Landbesitz im Spätmittelalter. Das Beispiel der Reichsstadt Nürnberg*, in: *Städtisches Um- und Hinterland in vorindustrieller Zeit*, (ed.) Hans K. Schulze, Köln 1985 (= *Städteforschung A/22*), s. 80–81.

³⁰⁴ J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 29.

³⁰⁵ Ke zdejšímu hrádku Pavel KROUPA, *Ke stavebnímu vývoji hradu a zámku ve Škvorci*, *Castellologica Bohemica* 6, Praha 1998, s. 281–296.

³⁰⁶ Srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 445–446, 449.

³⁰⁷ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 439, pozn. 91; k tomu nejnověji M. MUSÍLEK, *Rodina od Věže*, s. 340.

Pro měšťana, který dosáhl jisté zámožnosti, existovaly dva navzájem provázané způsoby zlepšení společenského postavení přechodem ke šlechtě. První z nich, který byl pro 14. století nejtypičtější, představoval zakoupení svobodného venkovského statku. Vedle tohoto způsobu se setkáváme s přechodem ke šlechtě také prostřednictvím zastávání dvorských úradů.³⁰⁸ Správnost prvního předpokladu dokládá listina z roku 1428, v níž je přímo popsán mechanismus přechodu ke šlechtě Mikuláše Beneschawera – *Tu Niklas odčetl se od města i ostal svobodným v zemském právě*.³⁰⁹ Přestože se jedná o poměrně pozdní doklad, o jeho věrohodnosti pro starší období nemusíme váhat. Měšťan, který si zakoupil městské statky a rozhodl se odejít z města, se vzdal městského práva, vypořádal svůj majetek a opustil město. Mezi lety 1339 až 1359 máme v *Liber vetustissimu* a v soudní knize dochovány zápisy o celkem 18 měšťanech, kteří opustili město. Zatímco v nejstarší staroměstské knize se dvě doposud neznámá vzdání objevují zapsána mezi nově přijatými měšťany, v soudní knize byl vyčleněn speciální oddíl, kam byla měšťanská vzdání zapisována. Nejstarší měšťanské vzdání pochází z roku 1339 a týká se Velfla od Věže, příslušníka rozrodu Velflovců.³¹⁰ Pokud je jeden z jeho synů – Mikuláš II. od Věže – roku 1356 nazýván jako rytíř (*Nicklini militis in Turri*), mohlo by se užití tohoto titulu vztahovat ke skutečnosti, že rodina sídlila na venkově kontinuálně ve třetí generaci, tedy si činila nárok na toto šlechtické oslovení (Obr. 14).³¹¹

Někteří měšťané však opustili město několikrát, například Smil Fridinger řečený Štědroň hned dvakrát. Poprvé v roce 1340 a podruhé o šestnáct let později.³¹² První zápis o jeho vzdání se objevuje v *Liber vetustissimu*, druhý v soudní knize. V nejstarší staroměstské knize jsou vedle zapisů nově přijatých měšťanů v první polovině 14. století evidovány pouze dva zápisy vztahující se k opuštění města Velfla od Věže a Smila

³⁰⁸ Přejímání aristokratického sebepojetí se však týkalo pouze špiček tzv. patriciátu a jednotlivců, kteří prostřednictvím dvorské služby přecházeli ke šlechtě. Srov. M. MUSÍLEK, *Odras dvorské kultury*, s. 475–505. Po husitských válkách docházelo k povyšování měšťanů do rytířského stavu panovníkem. K tomu J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 53. Příklady pro počátek 16. století shromáždil již V. KLECANDA, *Přijímání*, s. 25–30. Několik povýšených erbovních měšťanů (Jan Vlčí hrdlo ze Všehrd, Jan Šlechta ze Všehrd, Jan Pašek z Vratu, Jan Hlavsa z Liboslavě) má V. V. TOMEK, *Dějepis 8*, s. 470–471. Na ideální příklady přechodu ke šlechtě dvou měšťanů z tirolského Bozenu upozornil Gustav PFEIFER, „*Neuer*“ *Adel im Bozen des 14. Jahrhunderts. Botsch von Florenz und Niklaus Vintler*, Pro civitate Austriae 6, 2001, s. 3–23.

³⁰⁹ AČ 26, s. 194.

³¹⁰ Tomek jej podle mého názoru násilně ztotožňoval s Velflem od Kamene, přestože Velfl od Věže je doložen i jinde. Jednalo se o jednoho ze synů Mikuláše I. od Věže, zakladatele stejnojmenné rodové větve Velflovců. Rodina patřila k nejpřednějším ve městě, kde vlastnila několik domů, stejně jako řadu majetků na venkově. Jeho otec, stejně jako potomci již prokazatelně sídlili na svých venkovských statcích. Není důvod, proč Velfla od Věže, který vzal na sklonku třicátých let 14. století odpuštění od města, neztotožnit právě s tímto Velflovcem.

³¹¹ AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 102v; srov. regest zápisu u J. TEIGE, *Základy 1*, s. 342.

³¹² Viz Tab 4.

Fridingera. Nepochybně šlo pouze o dvě výjimky. Jestli byla v této době agenda měšťanských vzdání zapisována i jinde, nevíme. Druhý zápis o opuštění města Smilem Fridingerem k roku 1356 se objevil v soudní knize. Oproti *Liber vetustissimu* samostatná rubrika věnovaná měšťanským vzdáním naznačuje, že jiná evidence těchto měšťanů po polovině 14. století skutečně vedena nebyla. Zde uvedené zápisy tedy představují alespoň do roku 1359 všechny město opustivší měšťany. Pak by ovšem mezi lety 1352 až 1359 opustilo město jen 18 měšťanů (Smil Fridinger již podruhé).

MĚŠŤAN	ZAPLACENÁ SUMA	DATUM (ROZMEZÍ) VZDÁNÍ	PRAMEN	EDICE
Velfl od Věže	x	1339	Rkp. 986, fol. 15v.	<i>Liber vetustissimus</i> , fol. 15v.
Smil Fridinger z Běchovic řečený Štědroň	x	1340	Rkp. 986, fol. 86r.	<i>Liber vetustissimus</i> , fol. 86r.
Meinlin Dubec	x	1352-1353	Rkp. 987, fol. 340.	J. TŘIKAČ, <i>Staroměstská kniha soudní</i> , s. 44.
Matěj od Věže	x	1353	Rkp. 987, fol. 27v, 340.	J. TŘIKAČ, <i>Staroměstská kniha soudní</i> , s. 41.
Mikuláš Grunwalt	x	1353	Rkp. 987, fol. 27v.	J. TŘIKAČ, <i>Staroměstská kniha soudní</i> , s. 41.
Mikuláš Slánský	x	1353	Rkp. 987, fol. 340.	J. TŘIKAČ, <i>Staroměstská kniha soudní</i> , s. 44.
Oldřich Slánský	x	1353	Rkp. 987, fol. 340.	J. TŘIKAČ, <i>Staroměstská kniha soudní</i> , s. 44.
Pešl Nymburský	x	1353	Rkp. 987, fol. 340.	J. TŘIKAČ, <i>Staroměstská kniha soudní</i> , s. 44.
Pešl z Jablonného	x	1353	Rkp. 987, fol. 340.	J. TŘIKAČ, <i>Staroměstská kniha soudní</i> , s. 44.
Bárta Pillungův	x	1356	Rkp. 987, fol. 340.	J. TŘIKAČ, <i>Staroměstská kniha soudní</i> , s. 44.
František Rokycanský	x	1356	Rkp. 987, fol. 27v, 97v, 99v.	J. TŘIKAČ, <i>Staroměstská kniha soudní</i> , s. 41, 42.
Mikuláš Rost z Popovic	x	1356	Rkp. 987, fol. 92v, 98, 174.	J. TŘIKAČ, <i>Staroměstská kniha soudní</i> , s. 41, 42, 43.
Oldřich (Ula) Beneschawer	x	1356	Rkp. 987, fol. 92v.	J. TŘIKAČ, <i>Staroměstská kniha soudní</i> , s. 41.
Smil Fridinger z Běchovic řečený Štědroň	x	1356	Rkp. 987, fol. 92v.	J. TŘIKAČ, <i>Staroměstská kniha soudní</i> , s. 41
Velfl Menhartův	x	1356	Rkp. 987, fol. 92v, 97v.	J. TŘIKAČ, <i>Staroměstská kniha soudní</i> , s. 41, 42.
Bohuslav Olbramův	x	1357	Rkp. 987, fol. 174.	J. TŘIKAČ, <i>Staroměstská kniha soudní</i> , s. 43.

MĚŠŤAN	ZAPLACENÁ SUMA	DATUM (ROZMEZÍ) VZDÁNÍ	PRAMEN	EDICE
Šimon Bohuslavův z Běchovic	x	1357	Rkp. 987, fol. 340.	J. TŘIKAČ, <i>Staroměstská kniha soudní</i> , s. 44.
Oldřich Veselský	x	1358	Rkp. 987, fol. 340.	J. TŘIKAČ, <i>Staroměstská kniha soudní</i> , s. 44.
Frana Janův	76 kop 20 grošů	1359	Rkp. 987, fol. 302-302v.	J. TŘIKAČ, <i>Staroměstská kniha soudní</i> , s. 43.

Tab. 4. Doložená vzdání staroměstských měšťanů (1339–1359).

Jednalo se tedy o pouhý zlomek z celkového počtu příslušníků městských elit trvale přebývajících ve městě. Vesměs šlo o nejvýznamnější představitele jednotlivých městských rozrodů. Mezi měšťany nacházíme tři Velflovice (Matěj od Věže, Meinlin Dubec, Frana Janův), tři Olbramovice (Velfl Menhartův, Bohuslav Olbramův, Šimon Bohuslavův z Běchovic),³¹³ dva příslušníky rodiny Slánských (Mikuláše a Oldřicha), dále po jednom členovi rodiny Rokycanských, Rostů, Nymburských ad. Mezi těmito měšťany však postrádáme příslušníky jiných významných rodin, které kolem poloviny 14. století ve městě měly velký vliv, byly zámožné, vlastnily venkovské statky a u nichž lze předpokládat na základě pozdějších dokladů přechod ke šlechtě. Mám na mysli rodiny Štuků, Silberczeigerů, z Litoměřic a jiné. Je možné, že jejich příslušníci město opustili později a v soudní knize již nemohli být zaznamenáni.³¹⁴ Případně mohli sídlit na svých venkovských statcích, ale pořád si ponechali městské právo. Ostatně i měšťané, kteří vzali odpuštění od města, udržovali úzké styky s městem. Někteří z nich, jako například Matěj od Věže, pak museli opět přijmout městské právo, protože také po roce 1353, v němž je doklad o jeho opuštění města, i nadále zasedal v městské radě.³¹⁵ Roku 1365 totiž svědčil svému strýci Frenclinu Jakubovu při přijetí městského práva.³¹⁶ Na počátku devadesátých let 14. století vystupuje jako patron oltáře sv. Šimona a Judy v kostele sv. Havla jako *Matěj z Chlumína řečený od Věže měšťan Velkého Města pražského*.³¹⁷

³¹³ V Běchovicích se nacházely dvě tvrže. Jedna v této době patřila Fridingerům, druhá Olbramovicům. *Hrady, zámky a tvrže. Praha a okolí*, s. 20.

³¹⁴ Ke šlechtě přešly na počátku 15. století některé větve rodiny Štuků, z nichž vznikly vladyské rodiny z Cholupic, z Pitkovic a z Kamenice. J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 32–33, 47.

³¹⁵ Naposledy v městské radě zasedal ještě roku 1369, tedy 16 let po svém vzdání. V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 69.

³¹⁶ *Liber vetustissimus*, fol. 100v. Podobně ručil také roku 1370 Ješkovi z Minčic. *Liber vetustissimus*, fol. 102r.

³¹⁷ „*Mathie de Clumyn dicti de Turri civis Maioris civitatis Pragensis*“, LC 5, s. 16–17. K majitelům tvrže v Chlumíně zmatečně August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrže Království českého 15*, Praha 1998, s. 266.

Opětovné přijetí městského práva ovšem neznamená, že by se znovu musel usadit ve městě. Nejpozději od počátku padesátých let trvale sídlil na svojí tvrzi v městečku Chlumíně.³¹⁸ Ještě na prahu raného novověku se nově přijatí rytíři, kteří svým původem vesměs pocházeli z měšťanského prostředí, zavazovali v zemských deskách, že se nebudou snažit proniknout mezi starožitné rody. Zároveň ale museli za sebe a své dědice slíbit, že *od stavu rytířského na budoucí a věčné časy neodstupovati, ani zase k stavu městskému se nenavracovali*. Tento zápis se v zemských deskách stereotypně opakoval a s největší pravděpodobností se jednalo o floskuli, tedy v dané době již nepotřebné ustanovení. Postrádáme totiž doklady o tom, že by byl z rytířského stavu vyloučen nově přijatý erbovník, který by nedostal svého slibu a žil nadále jako měšťan.³¹⁹ Nelze tak vyloučit, že její počátek spadá do staršího období, v němž někteří měšťané – podobně jako Matěj od Věže nebo Smil Fridinger – oscillovali mezi městem a nižší šlechtou. Všechny uvedené skutečnosti nás nutí k opatrnosti při posuzování fenoménu opouštění města a „feudalizace“ tzv. patriciátu.

Matěj od Věže byl v době smrti Dětricha Plafuse jedním z jeho sousedů. Zároveň měl za ženu jednu z dcer Reinbota Goldnera, bratra druhého Dětrichova souseda Ondřeje Goldnera.³²⁰ Právě po Reinbotu Goldnerovi zdědil Matěj venkovské statky ve Vnoři, Záběhlicích a Prači, které roku 1364 prodal bratřím Stachům.³²¹ O úzké sňatkově provázanosti měšťanských rodin nemůže být pochyb. Právě protekcí Reinbota Goldnera se Matějův bratr Jan od Věže stal farářem ve Vnoři, když ještě před tím přímluvou svého strýce Frany Janova se stal oltářníkem při oltáři Nejsvětější Trojice v kostele sv. Mikuláše na Starém Městě pražském.³²² Tyto příklady dokládají, v jaké společnosti se Dětrich Plafus pohyboval a představují jenom další z dokladů o tom, že jej lze přiřadit k této vrstvě městského obyvatelstva.

³¹⁸ „*Mathie dicti de turri, nunc moram trahentis in Clumyn*“ (1387), LC 3-4 (1373–1390), (ed.) Josef Emler, Praha 1879, s. 191–192; „*Mathias dictus de turri residens in Chlumyn*“ (1392), J. TEIGE, *Základy 1*, s. 468; „*Mathie de turri nunc moram trahentis in Clumyn*“ (1392), LC 5 (1390), (ed.) František Antonín Tingl, Praha 1865, s. 142–143; J. TEIGE, *Základy 1*, s. 469. Roku 1375 se jmenuje jako patron ve svém městečku Chlumíně (*ad oppidum suum Chlumyn*), LE 1, s. 102. Podle formulářové sbírky měl chlumínský majetek vlastnit již Matějův děd Mikuláš I. od Věže. Dozvídáme se o tom díky sporu, který vypukl po Mikulášově smrti o jeho dědictví mezi jednotlivými členy rodiny. *Summa Gerhardi*, č. 119, s. 449–451.

³¹⁹ Naopak máme doklady o tom, že v 16. století zchudlí příslušníci šlechty žili jako měšťané. V. KLECANDA, *Přijímání*, s. 30–32.

³²⁰ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 468–469.

³²¹ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 426, 442.

³²² V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 438.

Nelze sice přehlédnout skutečnost, že v druhé polovině 14. století se setkáváme s měšťany, kteří přecházejí ke šlechtě. Pokud ovšem dosavadní literatura hovořila o jistém trendu, zápisy v městských knihách nás nutí k opatrnosti. Někteří měšťané skutečně opouštěli město, nicméně většina z nich i nadále udržovala s městem úzké kontakty. Mnozí z nich se do města vraceli, zasedali zde v městské radě nebo vykonávali úřad městského rychtáře.³²³ Přechod měšťanů ke šlechtě je nepopiratelný, ve většině případů se ale tento přechod jeví přinejmenším jako nejednoznačný. Měšťané, kteří odcházeli na venkov, patřili k nejzámožnějším představitelům horní vrstvy městského obyvatelstva a dohromady vlastnili značný počet domů. Měšťan, který se chtěl dobrovolně odstěhovat z města a vzdát se městského práva, se měl povinnost do čtrnácti dnů postavit před městský soud. Během čtyř týdnů se musel vystěhovat s veškerým majetkem z města a po další tři roky nesměl znovu přijmout městské právo. Zároveň měl povinnost vyrovnat všechny dluhy, které ve městě zanechal. Odcházejícím měšťanům bylo vyměřeno také placení odchodného (*ius detractiois*), jehož výše byla nejčastěji odvozena od velikosti vlastněného nemovitého majetku.³²⁴

V prostředí zámožných a starobylých pražských rodin docházelo mimo jiné prostřednictvím držby venkovských statků k přejímání vlivů z dvorského a šlechtického prostředí. Čeští měšťané podobně jako měšťané předních říšských měst bojovali na koni jako šlechtici, nosili štít a přilbu a používali rodové znaky a pečeti.³²⁵ Například jeden z předních staroměstských měšťanů – Donat Rost – se měl roku 1345 vyznamenat udatností na výpravě Jana Lucemburského proti svidnickému vévodovi při obléhání měst Svídnice a Landshut.³²⁶ Nikoho nepřekvapí, že na počátku 15. století potomci Rostů sídlili na venkově a zřejmě již přešli do řad šlechty.³²⁷

³²³ Rychtářem na Starém Městě pražském byl mezi lety 1378 až 1390 Martin Rotlev z Koloděj. V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 63.

³²⁴ *Liber vetustissimus*, fol. 156r; srov. J. TEIGE, *Seznamy I/1*, s. 233. Lze proto předpokládat, že jednotlivý měšťané se snažili před městskou radou uvést co nejnižší hodnotu svého městského majetku. Frana Janův se roku 1359 zavázal zaplatit vysokou sumu 76 kop grošů (viz tabulka *Doložená vzdání staroměstských měšťanů*).

³²⁵ Hans PLANITZ, *Die deutsche Stadt im Mittelalter*, Graz – Köln 1954, s. 267.

³²⁶ Libri erectionum IX, Archiv Pražského hradu, Cod. III. 6, fol. LVIIIv; srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 325. Příklady aristokratického sebezpojetí pražských a kutnohorských městských elit schromáždil M. MUSÍLEK, *Odras dvorské kultury*, s. 475–505; vynikající charakteristika vídeňských rytířsko – měšťanských elit nastínil Otto BRUNNER, *Das Wiener Bürgertum in Jans Enikels Fürstenbuch*, MIOG 58, 1950, s. 550–574.

³²⁷ Týkalo se to kupříkladu Hanzi řečeného Rost, který se od roku 1403 psal po tvrzi v Jiřicích, kde prokazatelně také sídlil. Jiří ÚLOVEC – Michal RYKL, *Tvrz v Jiřicích*, okres Praha-východ, Castellologica Bohemica 4, 1994, s. 185–200.

První skutečné privilegium, kterým se staroměstským měšťanům povolovalo zakupovat majetky na venkově, zapisovat je do zemských desk a svobodně odkazovat, město obdrželo od Karla IV. až roku 1366. Co je zajímavé, daná nařízení měla platit pouze pro ty měšťany, kteří trpí s městem, to znamená pro ty, kteří měli městské právo.³²⁸ Po vydání tohoto privilegia však i nadále docházelo k přechodu měšťanů ke šlechtě, i když poslední měšťanské vzdání, zapsané do soudní knihy, je datováno do roku 1359. Proto také nesouhlasím s postupem Jaroslava Mezníka, který některé venkovské statky pražských měšťanů do svých výzkumů nezapočítával, protože jejich majitele považoval za příslušníky šlechty.³²⁹ Časté užívání titulů „slovutný panoš“ (*famosus cliens*) nebo „slovutný rytíř“ (*famosus armiger, miles*) dokládá „feudalizaci“ staroměstských měšťanů pouze zdánlivě.³³⁰ Na rozdíl od dosavadní literatury se totiž nedomnívám, že měšťan, který trvale sídlil na svém venkovském statku, musel opustit město. Znovu opakuji, že privilegium Karla IV. se vztahovalo pouze na ty měšťany, kteří i nadále trpí s městem. Nutno podotknout, že řada příslušníků tzv. starého patriciátu udržovalo úzké kontakty s městem ještě v 15. století, tedy ve druhé nebo třetí generaci, když se jejich předkové usadili na venkově.

Někdy bylo městské dědické právo pro staroměstské měšťanské rody vůči tomu zemskému výhodnější. Roku 1428 došlo ke zmíněnému vyrovnání dědictví po Hanzovi Benešovském z Prahy, který měl dva syny – Mikuláše a Hanzu. Venkovské statky ve Vrapici se dostaly Mikulášovi, Hanza získal ves Hobšovice s příslušenstvím. Zatímco Mikuláš vzal odpuštění od města, Hanza zůstal měšťanem až do své smrti. Jelikož zemřel bez potomků, odúmrt' spadla na krále. Mikuláš se domníval, že jako Hanzův bratr má na Hobšovice právoplatný nárok. V tom se ale zmínil, protože páni na zemském soudě jakákoliv práva odmítli. Nyní se do sporu vložila Mikulášova a Hanzova sestra Anna, která si jako měšťka a manželka Václava Štukova nárokovala dědictví po Hanzovi, které

³²⁸ CIM I, č. 87, s. 142–143. Podobné privilegium udělil Karel IV. roku 1371 také kutnohorským měšťanům. Jeho znění se dochovalo na pozdější konfirmaci kutnohorských privilegií králem Ladislavem Pohrobkem roku 1454. CIM II (1225–1419). Privilegia královských měst venkovských, (ed.) Jaromír Čelakovský, Praha 1895, č. 449, s. 642–643.

³²⁹ J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 13–14.

³³⁰ Termín „*armiger*“ lze vykládat ve smyslu ozbrojenec, zbrojnoš, tedy ten, co má právo nosit zbraň. Jako rytíř (*miles*) se například tituloval Mikuláš od Věže roku 1356 (*Niclinus milites in Turri*), AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 102r; srov. J. TEIGE, *Základy I/1*, s. 342. Pro označení společensky důležitější se vžil termín vladykové a rytíři (*milites*), pro nižší vrstvu býval uváděn název panoše s četnými latinskými ekvivalenty (*cliens, famulus clientalis, armiger* apod.). Miloslav POLÍVKA, *Mikuláš z Husí a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce*, Rozpravy ČSAV 92/1, Praha 1982, s. 14–15; srov. Jaroslav MEZNÍK, *Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století*, SH 37, 1990, s. 11. Sémantický rozbor termínů pán, rytíř a vladyka provedl Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997, s. 26–90.

ji bylo také podle městského práva přisouzeno. Sestra z milosrdenství postoupila polovinu zboží bratru Mikulášovi, ovšem svůj dobrý skutek neprovedla zadarmo, ale vymínila si na tomto zboží plat 4 kop grošů. Druhou polovinu zděděného majetku si nechala pro pojištění vložit do zemských desk.³³¹ Přestože se jedná o pozdní případ, názorně ilustruje, že pro rozvětvenou a rodinnými vazbami propojenou vrstvu staroměstských elit bylo v jistých situacích z právního hlediska výhodnější setrvat ve městě a svoje venkovské statky si na základě privilegia Karla IV. zápisem do zemských desk pouze pojistit.³³² Jinak hrozilo reálné nebezpečí nemožnosti zdědit majetek ani po nejbližších příbuzných, jako v případě rodiny Benešovských.

Zpřetrhat vazby s městem zabraňovala také geografická blízkost. Řada z venkovských statků pražských měšťanů se nacházela v malé vzdálenosti a pražské souměstí bylo jejich přirozenou spádovou oblastí. Pouto k městu představovalo také členství v městské radě. Olbramovice, Rokycanské nebo Velflovice nacházíme v městské radě až do počátku 15. století.³³³ Zároveň se domnívám, že užívání těchto titulů určených doposud výhradně pro šlechtu vycházelo pouze z toho, že doba jednoduše pro tyto jedince-měšťany, kteří sídlili na svých venkovských statcích, ale i nadále se angažovali ve městě a podrželi si městské právo, neměla pojmenování. Písaři užívali pro osoby sídlící na venkově označení běžné pro nižší šlechtu. Pokud se setkáme s označením rytíř (*miles*), jedná se o naprostou výjimku. Jestliže jsou měšťané označeni titulem *miles*, šlo pouze o několik případů, které ovšem nelze vztáhnout pouze k několika nejvýznamnějším příslušníkům tzv. starých patricijských rodin. Na přelomu padesátých a šedesátých let se tak totiž označuje také Mikuláš, syn kraječe suken Oty.³³⁴ Navíc potomci takto – většinou pouze jednou – označených osob však i nadále užívají pro tuto vrstvu běžná označení panoš. Tomu by nasvědčovala i situace v Kutné Hoře. Tomáš Borovský se domnívá, že ve srovnání s Prahou malý počet kutnohorských měšťanů přecházejících ke šlechtě je způsoben tím, že měšťan přecházející ke šlechtě ztratil možnost ovlivňovat pro kutnohorské měšťany životně důležitá odvětví – dolování

³³¹ AČ 26, s. 194–195.

³³² Na to upozornil již J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 51, pozn. 155. To však nemuselo platit ve všech případech. Janek Rokycanský seděním na Břvi dal během pře o venkovské statky naopak přednost zemskému soudu, i když jeho protivníkem byl staroměstský měšťan Pešík z Kunvaldu. AČ 26, s. 321, 398. Jelikož Janek své městské majetky prodal, lze předpokládat, že ve třicátých letech již přešel ke šlechtě, podobně jako další měšťané (Martin z Cách, který se nazývá jako Martin Fanach z Ostrova nebo seděním na Ostrově). AČ 28, s. 135; srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 8*, s. 436; a J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 52.

³³³ J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 51.

³³⁴ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 221, 253.

a mincovnictví. Zdejší měšťané tak přecházeli ke šlechtě pouze v případech, když se jim podařilo nahromadit dostatečně velké majetky, jako například Ruthardům nebo na přelomu let 1414 až 1415 Václavu Vorsucherovi. Kutnohorští měšťané jednoduše dávali přednost setrvání ve městě, nechávali se ovšem titulovat jako nižší šlechtici, což jim zaručovalo uvnitř města sociální výlučnost.³³⁵

Podobná situace zřejmě panovala v Praze, kde však k setrvání ve městě nemotivovala nejbohatší měšťany těžba stříbra, ale možnost podílet se na správě města. Již bylo poukázáno na to, že nejvýznamnější staroměstské rodiny zasedaly v městské radě až do počátku 15. století. Přestože se vliv tzv. starého patriciátu výrazně snížil, pořád se jednalo o podíl na řízení jednoho z největších a nejvýznamnějších měst Evropy, v němž trvale přebýval římský král a jeho dvůr. Používáním titulů, vyhrazených jinak pouze pro šlechtu, se zároveň vymezovali vůči ostatním měšťanům a v jejich očích je vyzvedával nad měšťanské prostředí. Nejednalo se však o výlučnou záležitost. Na počátku 15. století jsou těmito tituly označováni také původem řemeslníci. Jediným předpokladem zde zřejmě bylo dostatečné bohatství, umožňující nákup venkovských statků. Nejednoznačnost v titulatuře dosvědčuje také označení Jana Dubce z Dubče, již několikrát zmiňovaného příslušníka Velflovičů. Zatímco na přelomu let 1384 až 1385 zasedal v městské radě, později jsou pro něj několikrát doložena označení *cliens* nebo *armiger*, ale roku 1415 se opět označuje jako pražský měšťan.³³⁶ Také Jaroslav Mezník musel nakonec připustit, že i osoba, o níž jsme ochotni předpokládat, že definitivně opustila město, se najednou v pramenech objeví jako měšťan s typickým označením *civis Maioris civitatis Pragensis*.³³⁷

S řadou příslušníků tzv. starého patriciátu se během revoluce setkáváme jako s vrchností na venkovských statcích. Přestože se zpočátku většina z nich klonila k Zikmundovi Lucemburskému, od sklonku dvacátých let 15. století se situace začala měnit. Nejenom že mezi většinou z nich a husitským městem došlo k usmíření, ale

³³⁵ T. BOROVSÝ, *Dvě studie*, s. 32–33.

³³⁶ J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 46. V tomto směru není směrodatné ani určení, když se měšťan psal podle svého majetku, jako například František Rokycanský z Okoře, rychtář Martin Rotlev z Koloděj, Matěj od Věže sezením na Chlumíně nebo Janek Rokycanský seděním na Brzvech (Břve u Hostivic). Toto označení totiž ještě neznamená, že dotyčná osoba měšťanem není.

³³⁷ J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 46. Známý je příklad Olbramovice Pešla Bohuslavova, který se při jedné příležitosti zmiňuje jako „*honorabilis vir Peslinus Bohuslai civis Majoris Civitatis Pragensis*“. V zápise vedle sebe vystupuje označení typické pouze pro představitele šlechty spolu s příslušností k měšťanstvu. Jaroslav ČECHURA, *Městská šlechta – součást pražského patriciátu? Kotázce kontinuity pražského patriciátu 14. -16. století*, DP 9/1, 1991, s. 65.

některé z těchto osob i nadále působily ve městě jako rozhodci sporů mezi jednotlivými husitskými měšťany nebo dokonce mezi Starým a Novým Městem pražským, či vystupovaly jako svědci různých právních pořízeních, jako například Johánek Rotlev. Ani během revoluce někteří jednotlivci nezapomínali na hmotné majetky. Jan Rokycanský, syn bývalého staroměstského rychtáře Františka Rokycanského, se po roce 1423 oženil s Annou, vnučkou jednoho z nejvýznamnějších stoupenců husitství a spoluzakladatele Betlémské kaple Kříže Kramáře. Až do své smrti roku 1440 pak vlastnil ve městě dům vedle Betlémské kaple spolu s bývalou Křížovou vinicí. Příslušníci tzv. starého patriciátu tady hráli významnou roli v rámci pražského souměstí i po roce 1419. Ať zůstali ve městě jako stoupenci husitství, nebo emigrovali a následně se do města vrátili, či revoluci přečkali na svých venkovských statcích, neustále představovali společenskou vrstvu, která se aktivně podílela a měla velký vliv na dění v husitském městě.³³⁸ I během revoluce si dokázali uchovat společensky respektované postavení, o čemž svědčí jejich časté vystupování jako svědků na různých pořízeních nebo jako rozhodců.

Pokud s někým tyto měšťané uzavírali sňatky, byli to příslušníci jim rovných rodin, nebo na venkově se zakupující zámožní reprezentanti staroměstských řemesel.³³⁹ Vytváří se tak neuzavřená a oběma směry prostupná vrstva bohatých rodin, které skrz své majetkové možnosti zastávaly ve městě a v jeho okolí dominantní postavení.³⁴⁰ Zdá se, že tyto rodiny ani neměly tendenci pronikat mezi šlechtu tak, jak jim to připisují

³³⁸ Osudy jednotlivců, kteří v souvislosti s husitskými bouřemi opustili město, doposud nikdo důkladně nesledoval. Jednalo by se o náročnou práci převážně v zahraničních archivech měst, kam nejčastěji směřovali čeští emigranti (moravská města, Vídeň, Basilej, Norimberk, Žitava atd.). Kutnohorské emigraci věnovali pozornost rozbořem trhových knih J. KEJŘ, *Právní život*, s. 147–157; a Tomáš BOROVSÝ, *Kutná Hora 1437–1461*, ČNM 167/1-2, 1998, s. 22–25. Naposledy se Jiří Kejř k problematice konfiskací majetku odběhlých měšťanů vrátil ve studii Jiří KEJŘ, *Konfiskace majetku katolických měšťanů v husitských městech*, HT 16, 2009, s. 9–58. Ne se všemi závěry této souhrnné studie však lze souhlasit a dle mého soudu zde Kejř antikvoval některé v odborné literatuře tradované omyly. Srov. Martin MUSÍLEK, *Vysoká hra o velké majetky. Listy pražských obcí proti odběhlým měšťanům: formy komunikace doby husitské*, in: *Komunikace ve středověkých městech*, (ed.) Martin Čapský, Opava 2014 (v tisku).

³³⁹ Roku 1359 a 1362 se jako rytíř (*miles*) označuje Mikuláš, syn kraječe suken Oty. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 239, 253. Na sklonku 14. století, roku 1399, se uvádí „uzdař Václav, kdysi měšťan Většího Města pražského, nyní sídlící v Libochovicích“ (*Wenceslaus frenifex, olim civis Maioris civitatis Pragensis, nunc residens in Libochowicz*). J. TEIGE, *Základy 1/2*, s. 391. Na venkově se nejspíše usadil i syn Kříže kramáře, Václav. Na tyto případy upozornil již J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 48.

³⁴⁰ Tyto rodiny mezi sebou udržovaly čilé vztahy. Ručily si při různých příležitostech a díky úzké rodové provázanosti po sobě často dědily majetky, patronátní nebo jiná práva. Různé nemovitosti tak rychle přecházely z rodiny na rodinu. Mezi lety 1400 až 1402 byl Václav Štuk majitelem domu čp. 27h/I, jehož nabyl sňatkem s Annou z Vrapic, která nepochybně pocházela z rodu Velflovců. Po jeho smrti drželi dům dva jeho synové Johánek a Ondřej, kteří jej roku 1407 prodali, V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 454. Dokladů ohledně vzájemných sňatků existuje celá řada. Srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 424, 458, 467 aj. Roku 1436 potomci Velflovců Jan z Dubče a Matěj z Dubče jako svědkové poslední vůle Johánka z Koloděj (Rokycanského). Podobných dokladů můžeme opět dohledat velké množství, RT II, (ed.) Josef Emler, Praha 1872, s. 157; V. V. TOMEK, *Dějepis 8*, s. 419, pozn. 36.

kronikáři z počátku 14. století.³⁴¹ S největší pravděpodobností bohatí měšťané považovali držbu venkovských statků za dostatečnou záruku svého postavení. Přestože potomci Velfloviců, Štuků nebo Rokycanských kolem poloviny 15. století trvale sídlili na venkově, někteří se do města i vraceli a opět zasedali v městské radě nebo zde zastávali významné městské úřady (rychtáře apod.). Pražští měšťané vytvářeli v nejbližším okolí města společenskou vrstvu, doslova rozkročenou mezi okolní nižší šlechtou a městem, jejímiž hlavními znaky bylo vlastnictví velkého majetku, držba svobodného majetku na venkově a městských nemovitostí, z nichž jim plynuly renty. Někteří z nich ke šlechtě skutečně přešli. Vzdáním se městského práva a nabytím venkovského statku dotyčná osoba již nepodléhala městskému soudu, ale soudu zemskému, protože se jednalo o deskové statky. Ovšem tuto skutečnost nelze paušalizovat a je potřeba upřít pozornost na jednotlivé členy rodů, jejichž individuální pohnutky a motivace pro opuštění města nebyly jednotné.

Po polovině 14. století opustilo město několik významných jednotlivců, jejichž místa ve městě byla obsazována novými majiteli. Jak bylo ukázáno v kapitole věnované trhům se staroměstskými domy, nezřídka se mezi nimi objevují zámožní řemeslničtí mistři. Právě vzdáváním se svých majetků ve městě přispívali k pomalé proměně městské společnosti, v níž po polovině 14. století začaly přední tzv. patricijské rodiny pozvolna ustupovat do pozadí a na jejich místa nastupovali buďto zámožní řemeslníci, nebo do města nově příchozí jedinci, kteří zde dokázali učinit závratné kariéry.

3.3. Obraz města a jeho proměny

Zatímco na počátku 14. století byl rytmus městského života řízen převážně zvukem zvonů, umístěných na farních kostelech a jiných církevních stavbách, nelze vyloučit, že již ve druhé polovině 14. století se na věži staroměstské radnice objevil první orloj, který je však jistě doložený až na počátku 15. století.³⁴² Ve městě se totiž kolem poloviny 14. století zmiňuje první císařský hodinářský mistr Martin (*magister orlogii, orlogiator*) a další dva hodináři – Leopold a Herewit, o nichž víme pouze to, že museli sídlit v těsném

³⁴¹ Zejména líčení *Staročeské kroniky* tak řečeného Dalimila a *Zbraslavské kroniky* Petra Žitavského. *Dalimil*, s. 502; *Chronicon Aulae regiae*, s. 115.

³⁴² Ke zvonům ve městě Ludmila KYBALOVÁ, *Pražské zvony*, Praha 1958, s. 35–58; srov. Antonín RYBIČKA, *O českém zvonářství studie kulturní*, Praha 1885, s. 13–15. Na významnou roli zvonů ve středověku naposledy upozornil Alfred HAVERKAMP, „... an die große Glocke hängen“. *Über Öffentlichkeit im Mittelalter*, in: Alfred HAVERKAMP, *Gemeinden, Gemeinschaften und Kommunikationsformen im hohen und späten Mittelalter. Festgabe zur Vollendung des 65. Lebensjahres*, (edd.) Friedhelm Burgard, Lukas Clemens und Michael Matheus, Trier 2002, s. 277–313.

sousedství na Starém Městě pražském.³⁴³ Navíc umělecko-historický rozbor staroměstského orloje nasvědčuje tomu, že se na jeho výstavbě podílela parléřská huť. Podle mladších dokladů se současně zdá, že orloj zde musel vzniknout před rokem 1405, kdy se v městských knihách zmiňuje další hodinář – Albrecht.³⁴⁴ Přítomnost hodinářských mistrů dokládá pronikání dosud nevídaných řemeslných odvětví, jež si rychle našla svoje místo ve městě. Vynález „mechanizmu pokroku“, jak mechanické hodinové stroje nazývá přední znalec středověku Jacques Le Goff, znamenal postupné vytlačování kněžského času kostelních zvonů tím laickým, časem věžních hodin.³⁴⁵ Středověký člověk vnímal okolní městské prostředí jako jistý stav, nicméně s odstupem času si musel uvědomovat také změny, které se v jeho okolí odehrály.

V polovině 14. století jsme schopni poprvé zachytit pozvolnou transformaci městské společnosti. Vedle příslušníků tzv. starého patriciátu se na Starém Městě pražském začínají objevovat pražské rodiny, které se podobně jako Dětrich Plafus zdají být „neznámé“, ale zřejmě ve městě zastávaly větší vliv a význam, než bylo doposud předpokládáno. Mám zde na mysli například rodiny Smalfusů, Smelczerů, Ostermeyerů, Rotsmidů, Neumeisterů, Reisenkitelů, Kouřimských, Kutnerů nebo Kussenphenigů.³⁴⁶

³⁴³ Tomek se domníval, že byl do Prahy pozván císařem Karlem IV. pro vybudování jakýchsi hodin na Hradě. V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 137. Pokud by tomu tak bylo, očekávali bychom jeho usazení na Hradčanech, aby bydlel v dosahu svého díla. Soudní kniha však zachycuje Martina roku 1361 jako nabyvatele domu čp. 39/I v dnešní Kaprově ulici a domu neznámé polohy v Platněřské ulici, o tři roky později dokonce domu čp. 926a/I na Staroměstském náměstí nedaleko dnešního umístění orloje. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 195, 224, 241. Z domu sice na staroměstský orloj vidět nebylo, ale pro jeho opravu nebo údržbu stačilo přejít náměstí. Domnívám se, že není vyloučeno, že již mistr Martin mohl být konstruktérem a zároveň opravářem staroměstského orloje. Leopold a Herewit se zmiňují k roku 1363 v LE 1, s. 43. V Kutné Hoře je první orloj doložen již v první polovině 14. století. V evropských městech se mechanické hodiny začaly objevovat již od sklonku 13. století. *Dějiny hmotné kultury I/2. Kultura každodenního života od 13. do 15. století*, (red.) Josef Petrů, Praha 1985, s. 575.

³⁴⁴ Podle německého překladu jedné středověké listiny, který pochází ze 17. století, měl roku 1410 převzít funkci pražského orlojníka Mikuláš z Kadaně. V listu by mělo být doslovně uvedeno, že Mikuláš byl přijat městskou radou proto, „aby náš orloj lépe spravil, nežli jest mistr Albrecht to před ním učinil“. Zdeněk HORSKÝ, *Pražský orloj*, Praha 1988, s. 24–34. Horský však mylně propojuje mistra Martina s Mikulášem z Kadaně, jemuž měl první doložený pražský orlojník ručit při přijetí městského práva. Martin orlojník však neručil „komusi z Kadaně“ jak uvádí Horský, ale sedláři Henslinu Raganczovi z Kadaně. *Liber vetustissimus*, fol. 105r. Tento autor zároveň trvá na tom, že orloj vznikl roku 1410, přestože znění listiny prokazatelně nasvědčuje tomu, že nějaká podoba hodinového stroje (byť ne se všemi dnešními součástmi) zde stála již před tímto datem. Za termín ad quem dostavby bývá považován 4. srpen 1381, kdy byla vysvěcena radniční kaple. Rostislav NOVÝ, *Nejstarší heraldické památky staroměstské radnice v Praze*, PSH 22, 1989, s. 39. Je pravděpodobné, že v souvislosti s dostavbou radniční věže byl vyhotoven i orloj.

³⁴⁵ Srov. Jacques LE GOFF, *Kultura středověké Evropy*, Praha 1991, s. 189–190; k tomu také podrobně Bruno KOCH, *Quare magnus artificus est: migrierende Berufsleute als Innovationsträger im späten Mittelalter*, in: Neubürger im späten Mittelalter. Migration und Austausch in der Städtelandschaft des alten Reiches (1250–1550), (edd.) Rainer Christoph Schwinges, Berlín 2002 (= Zeitschrift für Historische Forschung 30), s. 409–443.

³⁴⁶ V soudní knize se zmiňují dva příslušníci rodu – Rudl a Kuncl Reisenkitel. Vzhledem k tomu, že oba zasedali v městské radě, byli jako zámožní řemeslníci zařazeni k radním rodům druhé generace. O jejich

S těmito a dalšími příjmy se nejednou setkáváme jak v zápisech soudní knihy, tak seznamů novoměšťanů. Musíme si uvědomit, že Tomkem pro jednotlivá období sestavovaný seznam nejvýznamnějších rodin vycházel pouze z jeho subjektivního hodnocení, přičemž hlavním kritériem byla četnost zmínek o té které rodině.³⁴⁷

Vzrůstající ekonomickou sílu řemeslnických a živnostenských rodin dosvědčuje následující graf (Graf 23). Ze všech trhů se staroměstskými domy, které byly provedeny mezi lety 1351 až 1366, dominovaly početně nákupy staroměstských řemeslníků.³⁴⁸ Pokud k nim připočteme i rodiny radních řemeslníků jednalo by se o 43 procent z celkového počtu 665 osob, jež si v dané době zakoupily alespoň jednu nemovitost. V kategorii radní rody a radní se jednalo pouze o 20 procent. Ve skutečnosti však radní rody a radní měly převahu mezi osobami, které si ve městě ve sledovaném období zakoupily více domů. Jak již bylo mnohokrát řečeno, řemeslníci naopak patrně převažovali mezi nezařazenými měšťany. Jejich podíl na nákupech staroměstských domů byl tedy vskutku značný. Nárůst majetku a zámožnosti řemeslnických rodin našel prokazatelně odraz i v kupní síle na trhu se staroměstskými nemovitostmi. Velký počet trhů, které byly provedeny řemeslníky v centrálních městských polohách, zároveň potvrzuje tendenci jejich postupného pronikání do luxusních městských částí.³⁴⁹

Dříve byla obecně předpokládána velká stabilita v držení majetků nejenom měšťanskými rodinami, ale i uvnitř jednotlivých sociálních vrstev středověké společnosti. Výše již bylo dokázáno, že v prvním případě se jednalo o omyl. Soudní kniha však vedle četných trhů se staroměstskými domy mezi měšťanskými rodinami

zámožnosti svědčí nejenom vlastnictví domu čp. 481/I na Staroměstském rynku, ale i venkovského statku v Řeporyjích. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 236, 239, 250–251, 259 aj.; k vlastnictví Řeporyj AČ 28, s. 202. Roku 1383 přijal městské právo kožešník Petr Reisenkittel a nelze vyloučit, že přestože tak není doloženo, i Rudl a Kuncel vykonávali toto povolání. *Liber vetustissimus*, fol. 109r.

³⁴⁷ V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 305–325; V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 436–498. I když i Tomek přiznává, že významných rodin bylo ve městě více, V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 498.

³⁴⁸ Ne ve všech uvedených případech je zřejmé, kam zařadit některé jednotlivce. Celkem šest měšťanů se sice zabývalo vykonáváním řemesel, ale zároveň je lze na základě určitých znaků přiřadit mezi radní rody. Jedná se o kraječe suken Ondřeje Habartova, ševce Kunce Dlouhého (*Longus*), Henslina Míšeňského, Mikuláše z Domažlic a konečně kramáře Oldřicha Domažlického. Přestože se jednalo o zámožné osoby, pravidelně zasedající v městské radě, bylo nakonec upřednostněno vykonávání řemesla a byli zařazeni mezi řemeslníky. S tou výhradou, že Mikuláš a Oldřich z Domažlic také mohli být příslušníky stejnojmenné radní rodiny. Bez důkladného prosopografického výzkumu však jistě doklady chybějí. Tyto příklady dosvědčují, jak je výzkum staroměstské společnosti výrazně limitován neexistujícími biogramy jednotlivých rodin, stejně jako stíráním rozdílů mezi radními rody a zámožnými řemeslníky.

³⁴⁹ Osob, které ve sledovaném období zastávaly nějaký dvorský úřad, bylo více. Jako kritérium však byla počítána účast v městské radě nebo vykonávání řemesla. Do kategorie „dvorští úředníci“ tedy byly zařazeni pouze jednotlivci, pro něž je jediným identifikátorem společenského postavení ve městě zastávání dvorského úřadu.

naznačuje také poměrně časté převody majetku mezi jednotlivými společenskými vrstvami. Staroměstské nemovitosti tak často přecházely od měšťanských držitelů do rukou panovnických, šlechtických nebo církevních a zpět. Dohromady se v krátkém sledovaném úseku 17 let jednalo o 65 trhů, které se týkaly 55 staroměstských domů. Nutno připomenout, že ne ve všech případech je opět zřejmé, zda církevní funkcionáři nakupovali z pozice církevního hodnostáře – nejčastěji faráře, nebo soukromé osoby, která byla pouze označena názvem zastávaného církevního postu.³⁵⁰ Na tyto otázky soudní kniha odpovědět nedovede (Graf 24). Nové domy často nakupovaly venkovské kláštery či vysocí církevní úředníci jako vratislavský biskup Přechlav z Pohořelé, mindenský biskup Dětrich z Portic nebo litomyšlský biskup Albrecht Aleš ze Šternberka.³⁵¹

Uvedené skutečnosti nás nutí k opatrnosti při jakémkoliv retrospektivním užití dochovaných mladších pramenů při výzkumu staroměstské topografie, stejně jako před projekcí jejich výpovědi do starších období. Podle mého názoru Michal Fiala a Jakub Hrdlička při svém nedávném retrospektivním výzkumu nezohlednili značnou frekvenci v prodeji staroměstských nemovitostí (ať již domů, rent nebo městišť), kdy ne všechny kupující lze zařadit do stejné sociální vrstvy. Vycházeli tedy hned z několika mylných předpokladů. Na rozdíl od autorů se i na základě zobrazeného grafu domnívám, že zaprvé přímá držba tzv. starého patriciátu procházela kolem poloviny 14. století hlubokou proměnou, zadruhé podobně tomu bylo i u církevních institucí, a zatřetí zdaleka ne všechny románské domy mohou být a priori počítány za patricijské.³⁵² Podobnou fluktuaci majitelů statků dokládá také okolí Prahy a potažmo i situace v celém dnešním Středočeském kraji. Majetky zde totiž velmi často přecházely mezi měšťany, šlechtou a církevními institucemi.³⁵³

Ulice, postranní uličky nebo náměstí hrály v životě středověkého člověka důležitou úlohu. Zde se odehrávaly trhy, kde si obyvatelé města mohli obstarat základní životní potřeby, zároveň však představovaly i jeviště různých forem veřejného života. Právě v těchto místech

³⁵⁰ Objevuje se zmíněný farář od sv. Valentina, Panny Marie před Týnem nebo představená (*priorissa*) z kláštera sv. Anny. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 102, 245.

³⁵¹ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 129, 182, 245.

³⁵² Srov. Michal FIALA – Jakub HRDLIČKA, *Řídící vrstva v počátcích českých měst na příkladu pražské aglomerace*, DP 15, 1997, s. 17–18; srov. postup Bedřicha Mendla, který k retrospektivnímu výzkumu využil platy, váznoucí na pražských domech. Tento postup je dle mého soudu relevantní, protože Mendl se nesnažil zachytit jednotlivé majitele platů, ale rozlišoval pouze domy poplatné a svobodné. B. MENDL, *Vici Theutunicorum*, s. 253–254.

³⁵³ J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 15.

se odehrávaly turnaje, procesí nebo jiné sváteční či každodenní události.³⁵⁴ Obraz, který soudní kniha přináší o topografickém uspořádání města je torzovitý. Nejedná se o berní knihu, takže neznáme přesnou polohu většiny domů. Vzhledem k tomu nebyla vyhotovena „klasická“ mapa povolání, v níž bývají řemeslníci přiřazováni k určitým domům. Jednotlivé části města, v nichž lze mezi majiteli domů doložit vykonavatele jedné živnosti, jsou zaznačeny různě odlišenou plochou. Vedle majitelů-řemeslníků vybraných živností jsou na schematickém plánu zakreslena jejich prodejní místa uvnitř městského areálu. Zdaleka se nejedná o přehled všech řemesel. Zaznamenána jsou jenom ta, u nichž je na základě torzovitých údajů možno uvažovat o jisté koncentraci. Zobrazené údaje je proto nutno brát s rezervou a pouze jako orientační (Obr. 15).

Dnešní Karlova ulice byla ve sledovaném období osídlena převážně nožíři, ševci a ve své části mezi čp. 155/I až 146/I zlatníky.³⁵⁵ Tomu odpovídalo také dobové označení jednotlivých částí ulice. V kumulaci majitelů nemovitostí, kteří se věnovali vykonávání jednoho řemesla, vyniká dnešní Mikulášská ulice (ulička v radničním bloku, jejíž část byla ve třetí čtvrtině 14. století zaklenuta pěti poli křížové klenby), kde sídlili především kramáři.³⁵⁶ V těsné blízkosti jejich obydlí se také nacházely kramářské krámce. Vzadu za domem Kříže kramáře (součást dnešního radničního bloku) se ještě zmiňují krámce kloboučníků. Od radnice směrem k Malému náměstí byly v loubí zdejších domů pekařské krámce. Těsně pod budovou radnice nabízeli svoje zboží kožešníci, přestože přebývali v dnešní Řetězové ulici, jež byla nazývána Kožešnickou (*platea pellificum*).³⁵⁷ Mezi čp. 605/I až 610/I ve východní části Staroměstského rynku se ještě uvádí rybí trh (*forum piscium*).³⁵⁸ Na Malém náměstí lze později vysledovat nápadnou koncentraci

³⁵⁴ Ferdinand OPLL, *Zeit und Raum. Aspekte des Alltagslebens im mittelalterlichen Wien*, in: *Lectiones eruditorum extraneorum in Facultate philosophica Universitatis Carolinae Pragensis factae* 6, Praha 2003, s. 19.

³⁵⁵ Srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 139. K zlatníkům nejnověji Dana STEHLÍKOVÁ, *Zlatnictví v Čechách v letech 1270–1324*, in: *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*, (ed.) Klára Benešová, Praha 2010, s. 440–463; srov. Dana STEHLÍKOVÁ, *Pražští zlatníci v letech 1400 až 1471*, SP 14, 1984, s. 171–187.

³⁵⁶ D. LÍBAL – J. MUK, *Staré Město pražské*, s. 174–175.

³⁵⁷ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 137–138. Nad portálem směrem do Melantrichovy ulice (vchod do přízemí radnice) se dodnes dochoval nejstarší znak na Staroměstské radnici – cechovní znak kožešníků z druhé poloviny 14. století. R. NOVÝ, *Nejstarší heraldické památky*, obr. 12.

³⁵⁸ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 140.

apatykářů a v jejich výstavných domech se mnohdy nacházely i prodejní krámce – apatyky.³⁵⁹

V Platněrské ulici v polovině 14. století sídlili ostrožníci a nožíři, v jejím východním nároží pak uzdáři, sedláři a řemenáři, kteří zde poblíž čp. 128/I měli i svá prodejní místa.³⁶⁰ O železnících sídlících převážně v dnešní Železné ulici již byla řeč. Podobně také dnešní Masná ulice si uchovala název podle zde stojících masných krámů (českých a německých). Právě v Masné a Rybné ulici či v jejich okolí sídlili staroměstští řezníci. Nedaleko masných krámců na rohu dnešní Masné a Rybné ulice (poblíž čp. 686/I) se nacházela také jatka.³⁶¹ Jak ve své nejnovější studii prokázal Petr Čornej, řeznické rodiny mezi sebou udržovaly úzké příbuzenské vztahy. Ty stály jak za soudržností cechu, tak umožnily všem členům setrvat ve městě i po vypuknutí husitské revoluce. Rodinné vazby konečně také vysvětlují, proč docházelo k rychlému počestění nově příchozích řezníků, jež si brali za manželky dcery českých mistrů.³⁶² Dnešní Dušní ulice se ještě v polovině 14. století nazývala hrnčírskou ulicí (*platea ollatorum, platea ollarum*).³⁶³ Vzhledem k tomu, že soudní kniha přináší informace pouze o jednom hrnčírři Přibíkovi, který vlastnil městiště neznámé polohy, nelze až na základě označení ulice prokázat, zda zde skutečně provozovatelé této živnosti bydleli.³⁶⁴

Proměny městské topografie nejlépe vyniknou při porovnávání údajů soudní knihy z poloviny 14. století se situací, o níž nás informují městské knihy z počátku století následujícího. Během třiceti let došlo k poměrně velkému počtu přesunů jednotlivých tržišť, které vyvolaly jak praktické potřeby fungování městského organizmu, tak zásahy panovníka. Přemístění zapáchajících nebo hlučných řemesel Karlem IV. ze Starého na Nové Město pražské je obecně známým faktem.³⁶⁵ Roku 1362 byly z rozkazu staroměstských konšelů strženy dřevěné a kamenné soukenické krámce, které stály podél tehdy ještě stojících budov staroměstské radnice. Stěžejním záměrem radních bylo zvětšit prostor staroměstského rynku, kde se odbývaly obyčejné trhy. K přesunu

³⁵⁹ Představu o vzhledu středověké lékárny si můžeme udělat na základě nejstaršího dochovaného průčelí apatyky na Starém Městě pražském, které představuje segmentový oblouk lékárny „U lilie“ (v domě čp. 458/I „U Anděla“) pocházející z 15. století. M. MUSÍLEK, *Apatykáři*, s. 107–109, 110.

³⁶⁰ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 197.

³⁶¹ Další jatka byla založena u domu čp. 691/I. V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 148–150.

³⁶² Petr ČORNEJ, *Kočička, Kurvička, Kokot a Múdrá hlavička aneb staroměstští řezníci v husitské revoluci*, PSH 40, 2012, s. 41.

³⁶³ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 206.

³⁶⁴ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 252.

³⁶⁵ CIM I, č. 49, s. 81; srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 5, hlavně pozn. 3; J. ČELAKOVSKÝ, *O vývoji*, s. 144; nebo J. JANÁČEK a kol., *Dějiny Prahy*, s. 108–112.

soukenických krámců došlo na Nové tržiště (dnešní Havelský trh), kde byly vybudovány nové prostorné kotce.³⁶⁶ Jejich stavitelé byli v úvodu zmiňovaní staroměstští měšťané Jan Steklíce a Pešl Pillungův, kteří některé kotce prodali devíti sousedům. Jednalo se o velkolepou stavbu.³⁶⁷ Dle nejstarších dochovaných pravidel měl mít každý kotec stejnou délku, výšku a šířku a mělo jich být vybudováno celkem sto. V původní středověké podobě šlo o nejdelší středověkou budovu v zemi, která svojí délkou 200 metrů překonala všechny nám známé středověké soukenické haly.³⁶⁸ V některých byly zřízeny soukenické krámy, kde se prodávalo sukno. V jiných, bez přesně stanoveného pořádku, byly krámce postřihačské, čili vlastně dílny s lisem, kde se sukno stříhalo.³⁶⁹ Velkolepý architektonický vzhled staroměstských kotců mimo jiné svědčí o podivuhodném ekonomickém profilu lucemburské Prahy.

Ve středu Havelského tržiště byl od pradávna trh se dřevem, na němž se prodávaly nejenom trámy nebo prkna, ale vlastně všechny dřevěné věci (žlaby, mísy, kola, necky či kopí).³⁷⁰ Karel IV. však později nařídil, aby došlo k jeho přesunu na Nové Město pražské, protože se tento sortiment neslučoval se sousedním prodejem sukna. I přesto byla později tato část náměstí oblíbeným místem sídla kolářů (*v kolářích, sub rotificibus*).³⁷¹ Zdá se, že přesuny jednotlivých specializovaných trhů z jednoho náměstí na jiné byly poměrně časté. Jmenovat lze například přesun kurného trhu (*forum pullorum*) od sv. Mikuláše na Linhartské náměstí nebo Uhelného trhu (*forum carbonum*) od sv. Haštala (z dnešního Kozího náměstí) na Nové tržiště.³⁷² Uvnitř města docházelo i k dalším změnám. Podobně jako dnes se měnily názvy ulic. Například označení Hrnčířská pro část dnešní Kozí ulice, jenž se zmiňuje ještě v polovině 14. století, na počátku 15. století mizí. Zároveň se mění název Ostrožnické ulice na Platněřskou. Soudní kniha tak nepřímou dokládá, že proměna majitelů jednotlivých domů a tím i vykonavatelů jednotlivých řemesel měla vliv i na rozložení jednotlivých živností uvnitř města. Znovu je nutno upozornit na to, že ne všechny ulice, které byly označovány názvem určitého

³⁶⁶ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 138.

³⁶⁷ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 47, 115, 127–128.

³⁶⁸ Dva původní krámce se zachovaly v přízemí a polopatře domů čp. 514/1 a 521/1. D. LÍBAL – J. MUK, *Staré Město pražské*, s. 170; srov. Miloš DVOŘÁK, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod 1*, PSH 34, 2006, s. 26–30.

³⁶⁹ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 164; srov. D. LÍBAL – J. MUK, *Staré Město pražské*, s. 169–170; a F. HOFFMANN, *Středověké město*, s. 255, kde lze najít vyobrazení hmotové rekonstrukce Havelských kotců.

³⁷⁰ Naproti nebo poblíž tzv. Staré rychty se nacházel také trh se slanečky (*forum piscium salsorum*). V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 165.

³⁷¹ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 165.

³⁷² V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 195, 208, 210.

povolání, musely být plně osazeny pouze jeho vykonavateli. Zároveň i nadále zůstává v platnosti skutečnost, že názvy či označení domů nebo ulic podléhaly jisté setrvačnosti a ulice mohla být nazývána podle určitého řemesla, přestože zde jeho vykonavatelé nežili, případně kdy již mezi majiteli domů neměli převahu.

Rozdělení na čtyři městské čtvrti, jež se nám dochovalo až z konce dvacátých let 15. století, nemělo vliv na výběr místa pro usazení jednotlivých měšťanů. Všechny městské čtvrti totiž zahrnovaly také bloky domů v centrálních městských polohách. Rozdělení do městských čtvrtí tedy zjevně podléhalo pouze praktickým požadavkům na obranu města nebo potřebám městské obce. V Linhartské čtvrti se však nacházelo nesrovnatelně více domů než v jiných městských čtvrtích, patřících předním šlechtickým rodům.³⁷³

Vysvětlení koncentrace šlechtických dvorců a domů v této městské části je poměrně jednoduché. V domě čp. 241/I v dnešní Husově ulici totiž byly za časů Václava IV. a snad i po nějakou dobu před tím uloženy desky zemské. Tomek se domníval, že zde mohly být uloženy už roku 1363, když se dům nazýval dvorcem pana Michalce, nepochybně příslušníka rodu pánů z Michalovic (*curia domini Michalczi*). Roku 1385 se tento dům výslovně nazýval domem desk zemských (*domus tabularum terrae*) a patřil urozenému pánovi Beneši z Choustníka, nejvyššímu písaři desk zemských.³⁷⁴ V jeho bezprostředním

³⁷³ V markraběcím Brně roku 1365 mělo 23 až 24 šlechtických rodů ve svém držení 27 až 28 městišť. Projevila se zde – podobně jako v Praze – přítomnost markraběcího dvora. Tomáš BALETKA, *Šlechtická nemovitost v Brně v době markraběte Jošta (1375–1411)*, ČMM 114/2, 1995, s. 235–256. Autor však k hlubšímu topografickému rozložení domů uvnitř města nepřistoupil, i když mohl vycházet z unikátně dochovaných brněnských berních rejstříků, které umožňují sledovat tuto držbu v dlouhém časovém horizontu. Nicméně tabulka sestavená na s. 255 vypovídá hned o několika závažných skutečnostech. V letech 1365 až 1432 docházelo jak k velké proměně počtu šlechtou vlastněných domů uvnitř města, tak k jejich velkému přesunu v rámci jednotlivých čtvrtí. Zatímco v roce 1365 dominovala se šesti šlechtickými domy Brněnská čtvrť, v roce 1375 pak čtvrť Veselá (10 a 13 jistě doložených domů). To ale může znamenat pouze jedno – podobně jako na Starém Městě pražském ani v Brně nelze počítat se stabilitou v držbě domů u příslušníků šlechty. Na otázku, proč docházelo k tak velkým proměnám v držbě domů šlechtou, však studie neodpovídá. Skutečně se zdá, že Brno je co do počtu šlechtických domů srovnatelné s Prahou, nicméně zřejmě neodráží podobnou kumulaci šlechtických majetků pouze v několika částech města (nejdříve u domu desk zemských nebo později u Králova Dvora u kostela sv. Benedikta).

³⁷⁴ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 79–80. Této nápadné kumulace šlechtických majetků si ve své studii nepovšiml ani Rostislav NOVÝ, *Šlechtická rezidence v předhusitské Praze*, DP 9/1, 1991, s. 7–26. Hlavním důvodem je skutečnost, že Nový se zaměřil pouze na kvantifikaci údajů získaných z Tomkova místopisu, aniž by shromážděný materiál vynesl na plán pražského souměstí. Dle mého soudu neobstojí ani jím vymezené chronologické období zájmu, léta 1378 až 1419. Neumožňují totiž sledovat přesuny šlechtického majetku v souvislosti se založením Nového Města, v předhusitském, husitském a pohusitském období, stejně jako nezachycují její proměny v kratších časových obdobích uvnitř města. Tato problematika by si jistě zasloužila mnohem detailnější pozornost. Na to, že pro Brno Nový pracoval s matoucími čísly Jaroslava Dřímala a tím došel i k mylným závěrům, upozornil již T. BALETKA, *Šlechtická nemovitost*, s. 256, pozn. 108. Pro Prahu totiž Nový nepracoval s předměstím, kdežto v Brně ano. Místo šesti procent mu podíl držby domů šlechtickými rody ve městě vyšla pouze na dvě procenta. Šlechticům usazeným ve Svídnicí se v širším kontextu věnoval Mateusz GOLINSKI, *Rycerstwo w mieście na przykładzie*

okolí bydleli i další úředníci. Zasedal zde i v pravidelných termínech tzv. soud menší. Před rokem 1405 došlo z neznámých příčin ke zrušení funkce tohoto domu, který posléze několikrát změnil své majitele. Až roku 1412 jej opět koupili staroměstští konšelé a se zvláštním královým svolením zde obnovili jeho původní účel.³⁷⁵ Byly zde znovu uloženy zemské desky a konaly se tu opět soudy, přinejmenším až do konce vlády Václava IV.³⁷⁶ Z pochopitelných důvodů se poblíž domu čp. 241/I soustřeďovaly dvorce významných šlechtických rodů (pánů z Rožmberka, z Landštejna, z Vartenberka, z Poděbrad, z Říčan, z Ledče, z Kolovrat nebo z Rožmitálu). Pokud lze hovořit o centrálních městských polohách jako o luxusních částech obývaných nejzámožnějšími měšťanskými rody, exkluzivní šlechtický okrsek by se nacházel v dnešní severní části Liliové ulice a v přilehlých oblastech, nacházejících se v bezprostřední blízkosti domu čp. 241/I.

Dalším důvodem zakupování předních šlechtických rodů v této části města by mohla být i její relativní „chudoba“. Prokazatelně se zde nacházely oproti jiným městským částem méně hodnotné domy, které byly obývány již ve druhé polovině 14. století převážně českými obyvateli. Tomu odpovídala i nižší hodnota zdejších městišť. Nebyl zde tedy takový tlak proti jejich scelování a tak se zde nabízela možnost zakoupit více sousedních pozemků. Některé z takto rozšířených parcel byly svoji velkou rozlohou ideální pro provoz šlechtické domácnosti, pokud zde jejich majitel právě pobýval. Nabízely jednak dostatek místa pro šlechtický doprovod, ať už se jednalo o členy šlechtického dvora, služebnictvo nebo ozbrojenou družinu, jednak svým urozeným majitelům umožňovaly budování rozlehlých reprezentativních paláců.³⁷⁷ Šlechtické dvorce dosahovaly úctyhodných rozměrů a přinejmenším svoji rozlohou odpovídaly významu, majetku a společenskému postavení svých majitelů.³⁷⁸

Świdnicy w 2. poł. XIV. w. Problem przyczyn i charakteru obecności oraz lokalizacja w przestrzeni miejskiej, in: Sociální svět středověkého města, (ed.) Martin Nodl, Praha 2006 (= Colloquia mediaevalia Pragensia 5), s. 165–172.

³⁷⁵ Stesk nad původním uložením desk zemských na Starém Městě pražském lze dohledat ještě v zápise Václava Hájka z Libočan, který je datován k roku 1512 (správně má být 1536). Objevuje se v něm stížnost na to, že na Pražský hrad již přesídlil panovník, poté tam bylo přesunuto konání zemských sněmů a teď tam byly odneseny i zemské desky. Václav HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, (ed.) Jan Linka, Praha 2013, s. 1070. Záznam demonstruje pokles moci a prestiže Starého Města pražského v první polovině 16. století, kdy jeho významná úloha v husitském a pohusitském období byla nenávratně minulostí.

³⁷⁶ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 173–174.

³⁷⁷ Srov. R. NOVÝ, *Šlechtická rezidence*, s. 15–16; a Hubert JEČNÝ, *Středověké paláce v Praze*, SP 5, 1971, s. 65–67.

³⁷⁸ Rozlohou na první pohled vynikají parcely, na nichž stál dvorec pánů z Rožmberka (čp. 213, 219, 948a/I), z Lipé (99, 98, 97, 96, 95/I) a z Poděbrad (222, 946/I). V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 53–54, 73–74, 86.

Během vlády Karla IV. došlo k zásadní stavební proměně města, které se rozrostlo, získalo nové hradby a uvnitř vyrůstaly novostavby kostelů, klášterů nebo výstavných šlechtických a měšťanských paláců.³⁷⁹ Pokud byly v úvodu zmíněny výstavné měšťanské domy s věží, ve druhé polovině 14. století se jim přibližovaly také další výstavné domy, většinou patrové, nákladně vybudované z kamene nebo z cihel.³⁸⁰ I když řada staroměstských tzv. řadových domů postrádá pravidelnou půdorysnou osnovu, lze mezi nimi dohledat dva základní dispoziční typy. První z nich měl široký průjezd a vedle něho obdélnou místnost (tzv. dům s průjezdem). Jednalo se buďto o krám nebo o dílnu, což bylo odvislé od zaměstnání majitele. Až za ní se nacházelo schodiště do patra, kde bylo vlastní obydlí majitele. Druhý tzv. síňový typ měl původně v celé šířce velkou síň s plochým stropem, která byla orientována do hloubky.³⁸¹ Za síní se nacházel vchod do dvora a vstup do zadní užší místnosti se dvěma křížovými klenbami. Podobnou, původně neklenutou, širokou síň měl i dům Kříže kramáře (známější jako dům Mikše kožešníka), který se stal kolem roku 1460 součástí Staroměstské radnice. I zde se setkáváme s tendencí oddělit od sebe veřejný a soukromý prostor. Síň v tomto domě byla určena pro jednání s příchozími, kteří neměli mít přístup do obytného poschodí.³⁸² Oba typy byly v průběhu 14. století rozšiřovány pomocí loubí. Také staroměstské domy mívaly již ve 13. století jednotraková dvorní křídla, jedno až čtyři, takže zde vznikla uzavřená dispozice se středním nádvořím, v měšťanském prostředí zcela neobvyklá. Zároveň byly zakládány na širokých parcelách, které umožnily uplatnění vícekrídlé jednotrakové dispozice, jež byla jinak vyhrazena pouze budování hradů nebo středověkých paláců.³⁸³

V severní oblasti Židovského Města, která byla nazývána „Na hampejzu“, je mezi lety 1365 až 1418 zmiňována v domě bývalé čp. 208 (Žid.) v poloze Na Krechtách existence nevěstince (německy označován jako *hanbeiz*, *hanpeys*; latinsky *antiquum*

³⁷⁹ J. JANÁČEK a kol., *Dějiny Prahy*, s. 131–138; D. LÍBAL – J. MUK, *Staré Město pražské*, s. 121–217. K tomu plasticky i s uvedením základní přehledové literatury F. ŠMAHEL, *Cesta Karla IV.*, s. 110–117.

³⁸⁰ Doklad o tom, že i méně výstavné staroměstské domy byly patrové, lze dohledat v V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 81, když se jako dvoupatrový připomíná další ne příliš výstavný dům čp. 255/I Kříže kramáře, který přiléhá k Betlémské kapli (*palatium inferius et superius*).

³⁸¹ K typologii staroměstských domů M. HAUSEROVÁ, *Vývoj středověkého městského obytného domu*, s. 158–159. Hloubkový stavebně historický průzkum sousedních domů čp. 509/I a 510/I v Havelské ulici nedávno provedli Michael Rykl a Milena Hauserová. Dílčí poznatky publikovali v M. RYKL, *Výpověď stavební historie*, s. 298–322; a M. HAUSEROVÁ, *Příspěvek k poznání*, s. 275–285.

³⁸² J. JANÁČEK a kol., *Dějiny Prahy*, s. 134–135; E. POCHE a kol., *Praha středověká*, s. 323; P. VLČEK a kol., *Umělecké památky 1*, s. 138.

³⁸³ P. VLČEK a kol., *Umělecké památky 1*, s. 24. Jedním z takovýchto paláců byl Rotlevovský dům čp. 541/I. D. LÍBAL – J. MUK, *Staré Město pražské*, s. 176–178.

gallimordium).³⁸⁴ Právě v jeho blízkém okolí již roku 1365 stála krčma a šenk. Poloha taberny je udávána „*retro hanpeyz*“, tzn. za nevěstincem. Shodou okolností nemovitost roku 1365 zakoupil krčmář Pešek od svého jmenovce. Nedaleko se také nacházel dům šenkýře Jekela.³⁸⁵ Později na počátku 15. století poblíž provozoval krčmu v domě čp. 200/I Henslin Tanfelder.³⁸⁶ Řada dalších taberen a šenků je poté zmíněna nedaleko jako domy nejisté polohy. Není bez zajímavosti, že vedle Židů byli právě krčmáři soudobými prameny často spojováni s půjčováním peněz na úrok, o jejichž zhoubném vlivu se běžně zmiňovali ve svých kázáních kněží.³⁸⁷ Ostatně v *Liber vetustissimu* nacházíme mezi lety 1318 až 1328 celou řadu zápisů o pokutách, které plynuly z krčem a šenků za různé prohřešky. Mezi postiženými osobami nacházíme velké množství jmen, která patřila příslušníkům významných měšťanských rodin.³⁸⁸

Vedle výstavných šlechtických paláců, kamenných měšťanských domů nebo velkolepých, byť teprve rozestavěných, církevních staveb se na Starém Městě pražském nacházely v době jeho největšího rozkvětu během císařské vlády Karla IV. také místa, kde bylo možno potkat prostitutky a jimž se počestní měšťané vyhýbali.³⁸⁹ Jedno z takových míst lze na základě nepřímé výpovědi pramenů situovat právě do této lokality. Zde se každodenně hrálo v kostky a podle zprávy faráře Fridricha z kostela sv. Valentina nebylo roku, aby zde nebyli zavražděni alespoň dva nebo tři lidé.³⁹⁰ V okolí nevěstince se nacházely pouze malé domky chudiny, jejichž polohu se Tomkovi většinou nepodařilo topograficky určit, několik domů nevěstek, rozlehlé zahrady a městská

³⁸⁴ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 231. K Tomkově lokalizaci nevěstince kriticky Alexandr PUTÍK, *On the Topography and Demography of the Prague Jewish Town prior to the Pogrom of 1389*, *Judaica Bohemiae* 30-31, 1994–1995, s. 29–30. Srov. Arno PAŘÍK, *Židovské město pražské. Přehled stavebního vývoje do poloviny 19. století*, in: *Pražská asanace 1993*, Kateřina Bečková (ed.), Praha 1993, s. 14–15. K pražským nevěstincům Wojciech IWAŃCZAK, *Prostytucja w późnośredniowiecznej Pradze*, in: *Biedni i bogaci. Studia z dziejów społeczeństwa i kultury*, (ed.) Anna Kizys, Varšava 1992, s. 95–104; D. C. MENGEL, *Bones, Stones and Brothels*, s. 218–244; David Charles MENGEL, *From Venice to Jerusalem and Beyond: Milíč of Kroměříž and the Topography of Prostitution in Fourteenth-Century Prague*, *Speculum* 79, 2004, s. 407–442.

³⁸⁵ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 247.

³⁸⁶ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 214; Dodatky, s. 239. Přehled všech šenků a taveren na Starém Městě pražském podal M. MUSÍLEK, *Hostince, krčmy a šenky*, s. 71–77.

³⁸⁷ F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 90.

³⁸⁸ *Liber vetustissimus*, fol. 9r.

³⁸⁹ Rozkvět města za císařské éry podal V. LEDVINKA – J. PEŠEK, *Praha*, hlavně s. 130–180; a naposledy Václav LEDVINKA, *Praha pod vládou lucemburské dynastie*, in: *Lucemburská Praha 1310–1437*, (edd.) Jaroslava Mendlová – Pavla Státníková (edd.), Praha 2006, s. 13–39. Srov. František KAVKA, *Místo Prahy v politicko-hospodářském konceptu vlády Karla IV.*, in: František KAVKA, *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepiscetví*, Praha 2002, s. 258–266; nebo Lenka BOBKOVÁ, „*Civitas Pragensis, sedes et caput regni nostri Bohemie*“ krále Jana Lucemburského, in: *V komnatách paláců – v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám*, (ed.) Kateřina Jíšová, Praha 2007, s. 61–78.

³⁹⁰ *Visitační protokol*, s. 82; srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 3*, s. 215–16.

zed'.³⁹¹ Nedocházelo tak k rušení bohatých staroměstských měšťanů hospodským ruchem, o nějž v rámci dané lokality nebylo nouze. Potvrzuje jej nejenom značná koncentrace levných a nevýstavných krčem a šenků, jejichž provoz byl obecně z důvodu hlučnosti omezován městskými statuty, stejně jako poloha hampejzu přímo u židovské fortny (branky k řece Vltavě), kterou se vycházelo v severozápadním směru na protější břeh.

Nedaleko odtud proti proudu řeky se ve středověku nacházelo smetiště, později nazývané „Na Krechtách“ a staroměstská katovna (Obr. 16). Pravý Vltavský břeh zřejmě po celou dobu sloužil k ukládání městského odpadu, v 17. století se však situace stala neudržitelnou. Na Ungerově plánu Starého Města pražského, stejně jako Židovského Města z roku 1690 zdejší hromady odpadků dosahovaly takových rozměrů, že je na svých schematických plánech zakreslili i soudobí autoři.³⁹² V přílehlých částech města můžeme na počátku 15. století vysledovat jistý úpadek a mezi majiteli zdejších nemovitostí lze dohledat chudinu, zelníky nebo čističe odpadů a záchodů (*rex cloacarum, rex foeni*).³⁹³

Z výše řečeného je zřejmé, že proměna města se netýkala pouze společenské skladby jeho obyvatel, ale měla také vliv na uspořádání staroměstského areálu a v neposlední řadě se podepsala i na stavební a funkční podobě měšťanských domů. Právě obytné domy středověkého původu se na rozdíl od kostelů, klášterů nebo hradů vyznačovaly v průměru nesrovnatelně častějšími přestavbami. Ty odpovídaly jak uměleckým nárokům svého majitele, tak především potřebám každodenního života jeho obyvatel. Nejnovější výzkumy ukazují, že mnohem častěji než jsme si doposud byli ochotni připouštět, docházelo k rušení a opětovné obnově různých částí domů. Postupně

³⁹¹ K „lidem na okraji“ středověké společnosti s uvedením základní literatury srovnej Martin NODL – František ŠMAHEL, *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 460–481; a F. HOFFMANN, *Bydlení chudých vrstev*, s. 22–25.

³⁹² K tomu také C. STRAKA, *Plán Starého Města*, s. 249. V současnosti je v západní medievistice rozvíjena problematika tzv. „Umweltgeschichte“, jež se zabývá vzájemným vztahem mezi člověkem a okolní přírodou. Tento vztah se snaží rekonstruovat na základě aplikace přírodovědeckých poznatků v historii. V oblasti městských dějin se jedná především o srovnání zemědělského zázemí jednotlivých středověkých měst, výzkum fyzikálně-geografických předpokladů pro jejich vznik (například rozdíly při založení města na řece, mořském břehu, významné cestě apod.) nebo o ekologický vztah města a jeho okolí, včetně způsobu, jakým společnost nakládala se svým odpadem. Tento přístup se pokusil nedávno na příkladu fungování městského špitálu a ekologických aspektů jeho provozu přesvědčivě demonstrovat Christoph SONNLECHNER, *Der "ökologische Fussabdruck" Wiens im spätmittelalter - eine Annäherung*, in: *Europäische Städte im Mittelalter*, (edd.) Ferdinand Opll, Christoph Sonnlechner, Innsbruck - Wien - Bozen 2010 (= *Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte* 52), s. 351–364. Srov. Ferdinand OPLL, *Leben im mittelalterlichen Wien*, Wien – Köln – Weimar 1998, s. 42–54.

³⁹³ V. V. TOMEK, *Dějepis* 2, s. 209, 392.

také probíhala proměna ucelených partií domu podle opotřebovanosti, finančních možností a jak připouští Michael Rykl, do určité míry snad i vkusu jejich majitelů.³⁹⁴ V této práci samozřejmě nešlo podat celkový stavební vývoj města, z nějž mohly být nastíněny toliko hrubé kontury. Díky stavebně historickým výzkumům však dnes víme, že ve druhé polovině 14. století proběhla vrcholně gotická přestavba většiny staroměstských domů, která do jisté míry sjednotila jejich vzhled.

3.4. Židovské Město

Součástí staroměstského areálu byla ve středověku a raném novověku také početná židovská obec.³⁹⁵ Měšťané a židovští obchodníci nebo lichváři spolu udržovali po celé období středověku čilé kontakty.³⁹⁶ Židovské osídlení v Praze patří spolu s Magdeburkem a Merseburgem k nejstarším židovským lokalitám ve východní části Říše.³⁹⁷ První zmínka se vztahuje k roku 1096, avšak o skutečném sídlišti (*vicus Judeorum* nebo později *platea Judeorum*) lze na Starém Městě hovořit až k roku 1273 (Obr. 17).³⁹⁸

Někteří autoři se domnívají, že Židé byli usazeni také v podhradí na Malé Straně.³⁹⁹ Nelze vyloučit, že židovské osídlení se uvnitř pražské aglomerace přesouvalo podobně, jako později v Norimberku nebo Frankfurtu nad Mohanem. Kronikář Kosmas židovské osídlení na sklonku 11. století situoval na významnou komunikaci spojující

³⁹⁴ M. RYKL, *Výpověď stavební historie*, s. 309.

³⁹⁵ Většinu pramenů, které se týkají židovského obyvatelstva, s nepříliš velkou spolehlivostí přetiskli Bohumil Bondy a František Dvorský v *K historii Židů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (906–1620)*, (edd.) Bohumil Bondy a František Dvorský, Praha 1906. Dějiny pražské židovské obce brilantně nastínil František ŠMAHEL, *Husitské Čechy. Struktury – procesy – ideje*, Praha 2008, s. 410–426. Zde na s. 637 i odkaz na základní literaturu k tématu. Nejnověji se pražskou židovskou obcí zabývala Eva DOLEŽALOVÁ, *Pražská židovská obec ve středověku a její mezinárodní kontakty*, in: Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, Praha 2007, s. 349–357. Její práce, postavená na neúplné sekundární literatuře, verifikuje v literatuře často tradované omyly. Jedním z nich je i tvrzení, že během pražského pogromu v roce 1389 bylo zavražděno na 3000 Židů. Jak bude ukázáno níže, Alexandr Putík svojí topografickou sondou přesvědčivě dokázal, že ve 14. století počet všech Židů uvnitř osady nepřesáhl jednoho tisíce hlav.

³⁹⁶ K dějinám Židů ve středověku obecně Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských (1198–1253). Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 399–402; Josef ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011, s. 242–245; k dějinám židovského obyvatelstva přehledně Tomáš PĚKNÝ, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2001, kdy kapitoly o středověku lze dohledat na s. 11–49.

³⁹⁷ *Germania Judaica I.*, (edd.) Ismar Elbogen – Aron Freimann – Chaim Tykocinski, Tübingen 1963, s. 270.

³⁹⁸ Ke Kosmově zmínce z roku 1096 *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, in: MGH Scriptorum rerum Germanicarum Nova Series 2, (ed.) Bertold Bretholz, Berlín 1923, s. 152. Edice kroniky je volně dostupná na www.dmgh.de. Starší vydání v *Letopisy české od roku 1196 do roku 1278*, in: FRB II, (ed.) Josef Emler, Praha 1874, s. 301. Srov. *Germania Judaica I.*, s. 271–272.

³⁹⁹ Dřevěnou synagogu na Malé Straně předpokládal Wilfried BROSCHE, *Das Ghetto von Prag*, in: Die Juden in den böhmischen Ländern, (ed.) Ferdinand Seibt, München – Wien 1983, s. 88; srov. F. ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, s. 414.

Pražský hrad a Vyšehrad (*in suburbio Pragensi et vico Wissegrandensi*).⁴⁰⁰ Tomu by nasvědčovaly i nejnovější archeologické výzkumy. Ty zachytily v tomto prostoru, tzn. v blízkém okolí dnešní Spálené ulice, několik pohřebišť, které vykazují nápadnou podobnost.⁴⁰¹ Pokud přijmeme jednu z možných interpretací, že pohřbené osoby byli příslušníci židovského etnika, šlo by do těchto míst situovat nejstarší židovský funebrální okrsek. Zřejmě nebude náhoda, že všechny zmíněné hroby se nacházejí nedaleko nebo v prostoru pozdější Židovské zahrady. Židovská zahrada (*ortus Judaeorum, cimiterium Judaeorum*) představovala až do sklonku 15. století ústřední židovské pohřebiště v zemi.⁴⁰² Na základě dosavadních znalostí se však můžeme pouze dohadovat, zda se poblíž v raném středověku nacházelo také nejstarší židovské osídlení. Kdy (a zda vůbec) došlo k jeho přesunu do pozdější polohy Židovského Města, nevíme. Co je však zřejmé, roku 1234 byla židovská osada na Starém Městě pražském začleněna do nově budovaných městských hradeb.⁴⁰³

Pokud budu hovořit o Židovském Městě, mám na mysli zmíněný židovský okrsek (*vicus Judaeorum*), v jehož rámci směli Židé ve středověku držet nemovitosti. Ten byl uvnitř městského areálu vymezen šesti nebo sedmi branami.⁴⁰⁴ Jak je obecně známo, až

⁴⁰⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, s. 152. K počátkům židovského osídlení Prahy Ignát HERMANN – Josef TEIGE – Zikmund WINTER, *Pražské Ghetto*, Praha 1902, s. 15–20; Zikmund WINTER, *V ohradě měst a městských zdech*, Praha 1916, s. 227–228. Kniha je volně dostupná na webové adrese <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/Welcomedo>. V raném novověku se okolní křesťanští obyvatelé pokoušeli o zbourání Staré synagogy. Při jedné z příležitostí, po požáru v ghettu roku 1689, zdejší Židé oponovali tím, že je to stavba velmi památná a že zde měla stát již 700 let. Petr ULÍČNÝ, *Architektura pražských synagog 16. a 17. století*, *Umění* 61/2, 2013, s. 120. Nejnověji se židovským osídlením v říši komplexně zabýval Alfred Haverkamp. Pro pražskou židovskou obec se na základě širokého srovnávacího studia židovských obcí v jednotlivých městech přiklání k jejímu pravděpodobnému založení kolem poloviny 11. století. Alfred HAVERKAMP, *Beziehungen zwischen Bischöfen und Juden im ottonisch-salischen Königreich bis 1090*, in: Trier – Mainz – Rom. Stationen, Wirkungsfelder, Netzwerke, (edd.) Anna Esposito, Heidrun Ochs, Elmar Rettinger, Kai-Michael Sprenger, Regensburg 2013, s. 64.

⁴⁰¹ Zdeněk DRAGON, *K otázce tzv. pohřebiště cizích kupců v Bartolomějské ulici na Starém Městě pražském*, in: Civitas & Villa, Miasto i wieś w średniowiecznej europieśsrodkowej, Vratislav – Praha 2002, s. 235–240; Michaela WALLISOVÁ, *První etapa výzkumu židovského hřbitova na Novém Městě pražském. Předběžná zpráva*, AP 14, Praha 1998, s. 141–148; Michaela WALLISOVÁ, *Předběžná zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v letech 1997–2000 na židovském hřbitově ve Vladislavově ulici na Novém Městě pražském*, AP 16, Praha 2002, s. 73–97; Michaela SELMI WALLISOVÁ, *Židovský hřbitov ve Vladislavově ulici*, SP 25/2, 2009, s. 54–65. Z archeologického hlediska prostor újezdu sv. Martina, kam ve středověku spadala také Židovská zahrada, na základě nejnovějších výzkumů revidoval a doplnil Tomasz CYMBALAK – Michael RYKL – Matouš SEMERÁD, *Nejstarší pozůstatky měšťanské gotické zástavby na Novém Městě v Praze. Aktuální pohled na základě výsledků posledních archeologických výzkumů*, SP 27/2, 2011, s. 14–42. Nejnovější nález podobných hrobů v lokalitě Na Perštýně Veronika STAŇKOVÁ, *Předložení výsledků archeologického výzkumu z prostoru nově budované kanalizační šachty před domem čp. 347*, SP 29/2, 2013, s. 50–63.

⁴⁰² V. V. TOMEK, *Základy 2*, s. 68–71; V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 231–232, 308.

⁴⁰³ F. ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, s. 414.

⁴⁰⁴ O sedmi branách uvažují také autoři v nejnovější monografii k dějinám židovské osady *Židovské Město pražské na vedutách, fotografiích a pohlednicích*, (ed.) Edmund Orián, Praha 2004, s. 40–42.

na výjimky, kdy dostali Židé v Čechách a na Moravě povolení k výstavbě domů od vrchnosti (panovníka, šlechty apod.), nesměli vlastnit nemovitosti.⁴⁰⁵ To se týkalo i domů, které jim propadly jinde ve městě v případě nesplacených půjček, jež museli obratem prodat.⁴⁰⁶ Jestliže se Židé usazovali mimo vymezený areál, dělo se tak pouze formou pronájmu, nebo prostřednictvím zmiňovaných vrchnostenských privilegií.⁴⁰⁷

Při výzkumu topografie pražského Židovského Města můžeme vycházet z několika dochovaných středověkých městských knih.⁴⁰⁸ Na jejich základě však lze vymežit Židovské Město pouze negativně, v jeho okrajových částech, respektive v místech, kde vedle sebe ležely domy židovských a křesťanských majitelů (Obr. 18). O konkrétní podobě židovského osídlení tedy nemáme z období středověku konkrétnější údaje. Alexandr Putík ve své rozsáhlé topografické studii předpokládal, že se zde na přelomu 14. a 15. století nacházelo přibližně 79 domů, z nichž 65 bylo obýváno Židy.⁴⁰⁹ Díky těmto výzkumům správně korigoval oproti předchozím nadhodnoceným odhadům na 750 židovských obyvatel.⁴¹⁰ I tak se v rámci střední Evropy jednalo o rozsáhlé židovské sídliště, přesahující počtem obyvatel a rozlohou židovské osady v předních říšských městech.

Topografická rekonstrukce středověkého areálu Židovského Města běžně probíhá na základě kombinace středověkých a raně novověkých pramenů.⁴¹¹ Ani v 17. století však nejsme schopni na základě několika soupisů pražského obyvatelstva, stejně jako

⁴⁰⁵ Srov. nařízení Václava IV. z roku 1393 otištěné v CIM I, č. 112, s. 179–181.

⁴⁰⁶ B. MENDL, *Z hospodářských dějin*, s. 181.

⁴⁰⁷ Z pozdějších období máme doklady o porušování těchto zaběhnutých zvyklostí. Jednou věcí jsou právní ustanovení a vůle či možnosti jejich vymáhání, jinou je pak realita. V sedmdesátých letech 16. století došlo k velkému tlaku na vystěhování Židů z obsazených křesťanských domů. Dokonce se zde hovoří i o Židech, kteří přebývali v nájmu u křesťanských hospodářů. J. TEIGE, *Základy I/2*, s. 119–120.

⁴⁰⁸ Jedná se o soudní knihu s trhovými zápisy pro polovinu 14. století, sérii trhových knih z počátku 15. století a zejména berní knihy z let 1427 až 1434. R. NOVÝ, *Městské knihy*, s. 146, 152. Ze všech těchto údajů vycházel Václav Vladivoj Tomek při sestavování své topografie Starého Města pražského. Symptomatická je skutečnost, že na svém historickém plánu města je prostor židovské osady vykreslen pouze přibližně tečkováním.

⁴⁰⁹ A. PUTÍK, *On the Topography*, s. 7–46.

⁴¹⁰ A. PUTÍK, *On the Topography*, s. 42–45.

⁴¹¹ Naposledy se pokouší hranice raně novověkých farností stanovit Robert Gája. Přesným topografickým zjištěním hranic jednotlivých farností lze nepřímo rekonstruovat i rozlohu Židovského Města v raném novověku, ne však židovského osídlení, které v této době podobně jako ve středověku expandovalo za jeho hranice. Studie na toto téma teprve vzniká, nicméně vpublikována je již rozsah svatohavelské farnosti v R. GÁJA, *Dějiny kostela*, hlavně s. 89–92. Sociální a ekonomický mikrosvět havelské farnosti na příkladu Jana Steklíceho a jedno dcery Markéty vynikajícím způsobem rozkryl již D. C. MENGEL, *Bones, Stones, and Brothels*, s. 83–148. K tomu srovnej výzkumy farnosti sv. Valentina, které provedl Pavel B. KŮRKA, „*Tu, kdež nyní slove u sv. Valentina na rynečku*“. *Dějiny a místopis kostela a farnosti sv. Valentina na Starém Městě pražském*, PSH 33, 2004, s. 109–180, hlavně s. 128–136; srov. Pavel B. KŮRKA, „*Urozenost, ctnost, krása i umění. Za nic nestojí, když peněz není*“. *Správa a majetek záduší kostela sv. Valentina na Starém Městě pražském v raném novověku*, PSH 34, 2006, s. 93–126.

různých plánů a map, zachytit přesné vymezení židovského osídlení.⁴¹² Víme pouze to, že mezi lety 1652 až 1653 při generální vizitaci počtu obyvatel v Českém království se pochozí komise do Židovského Města neodvážila vstoupit kvůli ohrožení svého zdraví.⁴¹³ Členové komise proto nařídili, aby se všichni domácí i cizí Židé mužského pohlaví shromáždili. Napočítáno bylo 1492 mužů starších 20 let a 598 chlapců ve věku 10 až 20 let. Je zřejmé, že v raném novověku byla židovská osada mnohem početnější než ve středověku.⁴¹⁴ Patrně došlo i k prostorovému rozšíření osady, protože farnost sv. Valentina byla neustále zmenšována o domy, které si zakupovali Židé. Podobně se Židům podařilo zakupovat domy nedaleko kostela sv. Mikuláše, v dnešní Kaprově ulici a dokonce prý získali i zadní polovinu domu čp. 932b/I „U Zlaté trubky“, který svojí přední polovinou ležel na Staroměstském rynku. Některé z těchto domů byly v průběhu třicetileté války definitivně začleněny do židovského ghetta.⁴¹⁵ Na základě zmíněných

⁴¹² Jedná se o Plán Starého a Židovského Města pražského z roku 1641 Matouše Ungra, dále Křížovnický plán Prahy z let 1649 až 1653; Plán židovského ghetta z roku 1690 a plán Václava Josefa Veselého z roku 1729. *Plán Starého a Židovského Města pražského 1641*, (ed.) Karel Kuchař, Praha 1983; k plánu také Cyril STRAKA, *Plán Starého Města pražského z r. 1641*, PAM 29/1, Praha 1917, s. 242–250; *Křížovnický plán, 1649–1653*, AMP, Sběrka map a plánů, sign. MAP P 1 A/2231; Plán židovského ghetta z roku 1690 (dnes uložen v archivu ÚDU v Praze) byl otištěn v P. VLČEK a kol., *Umělecké památky 1*, s. 555; *Plán Starého Města pražského z roku 1729 (Plán mlynáře Václava Josefa Veselého)*, in: Zvláštní otisk z Časopisu Společnosti přátel starožitností českých v Praze 18, (ed.) Josef Teige, Praha 1910. Přehledně k dějinám židovské obce během třicetileté války včetně množství dobových vyobrazení *Židovské Město pražské*, s. 21–24.

⁴¹³ V zápise se přímo praví „wegen groszen salva venia gestanks und ohne verletzung der gesundheit“. Václav LÍVA, *Berní rula 3. Pražská města*, Praha 1949, s. 9. S největší pravděpodobností tento zápis lze vykládat jak otřesnými hygienickými podmínkami panujícími v osadě, tak nechutí pochozí komise navštěvovat židovská obydlí a přijít do přímého styku s příslušníky židovského etnika. Ostatně k tomu byli zvoleni zvláštní hejtmani a jejich zástupci ze Starého i Nového Města, kteří měli být se situací v osadě dobře obeznámeni. Na špatné hygienické podmínky v ghettu si stěžuje také komise z roku 1623, podle níž „nečistot, smradu a neřádu před domy jich bývá“. CIM I, č. 309, s. 539–540.

⁴¹⁴ V. LÍVA, *Berní rula 3*, s. 9, pozn. 13; srov. Václav LÍVA, *Studie o Praze pobělohorské 3. Změny v domovním majetku a konfiskace*, SPDMP 9, Praha 1935, s. 5. Podle jiných pramenů zde bylo k roku 1638 napočteno 7815 osob, později v roce 1680 zde mělo žít v 318 domech 7113 osob starších deseti let. P. ULÍČNÝ, *Architektura pražských synagog*, s. 120, pozn. 3. Rozdíl mezi těmito zprávami a údajem Berní ruly je propastný. Nabízí se zde otázka, zda roku 1638 a 1680 skutečně proběhlo sčítání, nebo zda došlo pouze k značně nadhodnocenému odhadu počtu židovského obyvatelstva. Nelze souhlasit s Petrem Uličným v tom, že pražská židovská obec tvořila polovinu všech obyvatel Starého Města. Stačí si vedle sebe postavit rozlohu Židovského Města a zbylou zastavěnou staroměstskou plochu, stejně jako nesouměrný počet domů křesťanských a židovských, přičemž křesťanských bylo mnohokrát více. Přestože pražská židovská obec byla zaručeně jednou z největších ve střední Evropě, k umírněnosti nás nutí i srovnání s relativně málo početnými židovskými komunitami v předních říšských městech. Například ve významném obchodním centru Frankfurtu nad Mohanem sídlilo ve středověku jen několik židovských rodin, tedy pouze několik desítek či stovek Židů. K. BÜCHER, *Die Bevölkerung*, s. 526–532. Odhady počtu 4000 hlav k roku 1389, nebo 10000 až 15000 k roku 1599 jsou značně přehnané. Tyto dle mého soudu nadsazené odhady počtu židovského obyvatelstva v Praze publikoval W. BROSCHE, *Das Ghetto*, s. 117–119.

⁴¹⁵ CIM I, č. 309, s. 539–540. Na to upozornil již P. B. KŮRKA, *Tu, kdež nyní slove*, s. 134; K zakupování Židů mimo osadu na počátku 17. století I. HERMANN – J. TEIGE – Z. WINTER, *Pražské Ghetto*, s. 120–121; Z. WINTER, *V ohradě měst*, s. 261–264; srov. Václav VOJTÍŠEK, *O rozšíření Židovského města pražského roku*

raně novověkých soupisů byl v minulosti přeceňován počet Židů v středověké Praze. Rád bych upozornil na skutečnost, že tyto údaje nelze přenášet hluboko do minulosti a pokoušet se s jejich prostřednictvím rekonstruovat početnost židovské obce ve středověku. Soupisy vznikaly s velkým odstupem a zároveň k jejich sepsání došlo za změněných podmínek. Například z roku 1608 pochází první popis židovského domu, který měl být dvoupatrový a jeho spodek již kamenný.⁴¹⁶ Starší doklady nemáme, nicméně se v odborné literatuře obecně předpokládá, že středověká stavení v osadě zdaleka nebyla tak výstavná. Zřejmě zde převládalo dřevo a je otázka, zda zdejší domy byly patrové.

Středověké osídlení se koncentrovalo kolem tzv. Nové, později Staronové synagogy, která byla postavena někdy po polovině 13. století.⁴¹⁷ Zda se původní židovské osídlení v této části města nacházelo v okolí Staré synagogy, která se nejspíše zmiňuje roku 1142, nelze tvrdit.⁴¹⁸ Jistá je skutečnost, že ve 14. století došlo k vymezení židovského osídlení několika branami.⁴¹⁹ Přestože v okolí Staré synagogy i nadále přebývaly židovské rodiny, jednalo se domy, které vlastnili křesťané, a centrum obce bylo přeneseno ke Staronové synagoze. Na základě stížností v okolí Židovského Města sídlících farních kostelů se zdá, že osada v průběhu 14. století podobně jako v raném novověku vzkvétala a mnohem častěji se setkáváme s tím, že se Židé usazovali vně vymezeného okrsku. Jimi obývané domy však stále spadaly pod městské právo. Židé často odmítali platit městskou sbírku či poplatky farářům, z čehož vznikaly spory. Tato situace v důsledku vedla k tomu, že se faráři okolních kostelů mnohdy marně bránili usazování Židů v domech poplatných k jejich farnosti (Obr. 19).⁴²⁰

1622–1623. *Příspěvek k dějinám židů pražských*, Kalendář česko-židovský 1915–1916, s. 32–40. K identifikaci domovního znamení Lydia PETRÁŇOVÁ, *Domovní znamení staré Prahy*, Praha 2008, s. 274.

⁴¹⁶ I. HERMANN – J. TEIGE – Z. WINTER, *Pražské Ghetto*, s. 120–121

⁴¹⁷ P. VLČEK a kol., *Umělecké památky 1*, s. 552–554; srov. A. PUTÍK, *On the Topography*, s. 8–9; a *Židovské Město pražské*, s. 38–39.

⁴¹⁸ A. PUTÍK, *On the Topography*, s. 9. Ne se všemi autorovými topografickými závěry se lze ztotožnit. Slabinu této práce lze shledávat v tom, že autor vycházel pouze z Tomkovy edice, k rozboru příslušných zápisů v soudní knize již nepřistoupil. Tomek však editoval pouze registry, respektive části zápisů, které se vztahovaly k topografii města. V soudní knize můžeme dohledat zásadní informace, které Tomek v prvním díle svých *Základů starého místopisu Pražského* pomínil. Jak ještě bude ukázáno níže, kniha ve svých dalších oddílech přináší množství dalších informací k soužití křesťanského a židovského obyvatelstva v rámci města.

⁴¹⁹ F. ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, s. 414. Ve *Starých letopisech českých* se k roku 1514 tyto židovské fortny výslovně zmiňují, protože se u nich měli shromažďovat lidé, kteří chtěli zaútočit na Židy, V. V. TOMEK, *Dějepis 8*, s. 483

⁴²⁰ Známá je například stížnost faráře u sv. Valentina Fridricha, který upozorňuje na to, že se v jeho farnosti nacházelo 11 židovských domů, z nichž jejich majitelé neodváděli stanovené platy, čímž jeho farnosti vznikala škoda. *Visitační protokol*, s. 82. Naopak jak se na počátku 16. století židovské osídlení

Staroměstská židovská obec nebyla vůči Starému Městu nijak opevněna. Její areál vymezovala linie v ulici stojících domů, případně jejich zadní části.⁴²¹ Šestice v písemných pramenech doložených bran, k nimž je nejspíše nutno připočíst jednu postranní branku mezi předasanačními čp. 165 a 166 (Žid.), zřejmě pouze vymezovala židovský okrsek a nedokázaly zabránit několikerému vyplnění osady.⁴²² Na západě židovské osídlení přiléhalo k městské zdi, v níž byla prolomena tzv. židovská fortna (*portula inter Judaeos*).⁴²³ Židovské osídlení se nekonzentrovalo pouze do branami vymezeného okrsku. Ze soudních knih trhových ze 14. a 15. století zřetelně vyplývá, že si Židé zcela běžně kupovali domy vně osady a naopak uvnitř Židovského Města sídlili také křesťané. Pokud je v soudní knize doložen zápis „*Pešek Goschel koupil dům od Mary Budobské a Šimona ležící v Židech mezi domy Mertlina Žida a Válka*“, domnívám se, že tento záznam uvnitř Židovského Města prokazatelně dokládá nejenom blízké sousedství křesťanských a židovských domů, ale i skutečnost, že domy uvnitř židovské osady byly křesťany také obývány.⁴²⁴ Několik domů, které se později opět ocitají v rukách

postupně rozšiřovalo i do farnosti kostela sv. Mikuláše, docházelo k sepisování listin, které upravovaly platy židovských majitelů pro záduší kostela. J. TEIGE, *Základy I/2*, s. 106.

⁴²¹ Z mnoha pramenných dokladů víme, že hlavní osídlení se koncentrovalo podél tzv. Židovské ulice (*platea Judaeorum*). K názvu ulice M. LAŠTOVKA a kol., *Pražský uličník 2*, s. 235–236.

⁴²² K šestici bran V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 216; jeho lokalizaci bran se pokusil zpřesnit A. PUTÍK, *On the Topography*, s. 40–41; srov. F. ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, s. 414. Několik nových informací k velkému pogromu roku 1389 shromáždil ve výborné studii Daniel SOUKUP, *Latinské a české verše o pražském pogromu roku 1389. ke dvěma pozapomenutým žakovským skladbám*, *Česká literatura* 5, 2012, s. 711–726; Daniel SOUKUP, *Literární postava Žida Jony – Errata*, *Česká literatura* 6, 2012, s. 969–971; s kritickým zhodnocením narativních zpráv, zasazených do širšího kontextu Daniel SOUKUP, *The Alleged Conversion of the Olomouc Rabbi Moses in 1425. Contribution to the Host desecration Legends in Medieval Literature*, *Judaica Bohemiae* 48/1, 2013, s. 23–25. Nedávno vyšel český překlad edice *Anonymní hebrejská kronika z raně novověké Prahy*, (ed.) Abraham David, Praha 2013. Zde na s. 73 je zmínka i o pražském pogromu z roku 1389, kterým se vlastně vyprávění „*O vypovězení a zázracích a jiných novinách a zvěstech, jež se přihodily pro naše smrtelné hříchy*“, jak je text kroniky nadepsán, začíná.

⁴²³ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 257; srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 135. Některé raně novověké veduty naznačují, že v původní hradební zdi mohly být směrem k řece Vltavě vyraženy dva průchody.

⁴²⁴ „*Pesco goschelo emit domum erga Maram Budobczki et erga Schimonem sita inter Judaeos inter domos Mertlini Judaei et Walek*“. AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 212v; V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 246. K tomu srov. další zápis v AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 201r: „*Jakeš služebník pana císaře koupil dům od kožešníka Petra ležící mezi domem Lva krejčího a židovskými domy*“ (*Jaxo servitor domini imperatorii emit domum erga Petrum pellificem sitam inter domos Leonis sartoris et domos Judaei*). Další podobné zápisy lze dohledat v AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 203v, 220r. (*Seydil pellifex emit domum erga Hlabini inter iudaeos sita penes Riblla Judea; nebo Ula Nezil emit domum retro domum ipsius Neslini erga Judaeum Slanzky*). Podobných zápisů, kdy si „*v Židech*“ (*inter Judaeos*) kupují domy Židé i křesťané jsou doloženy desítky. Bohužel až na výjimky neznáme přesnou polohu těchto domů. Víme pouze to, že ležely v Židovském Městě. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 246–248. Podobné doklady pocházejí i z poloviny 16. století. Například roku 1552 došlo k uzavření smlouvy mezi Židem Majerem a farářem kostela sv. Mikuláše o tom, že Majer má dávat z pokoje, který odkoupil od perníkáře Jana a připojil jej ke svému židovskému domu, 10 grošů. J. TEIGE, *Základy I/2*, s. 105.

židovských majitelů, věnoval uvnitř Židovského Města svým služebníkům Karel IV.⁴²⁵ V Praze tedy můžeme potvrdit poznatky dosavadního bádání o tom, že v některých městech (například v Kolíně nad Rýnem, Vídni, Řezně nebo Trevíru), v nichž bylo židovské osídlení od křesťanského odděleno zdí, bránami nebo jinými stavebními prvky, žili uvnitř židovské osady často vedle sebe Židé a křesťané doslova dům od domu.⁴²⁶ Zaručeně tak docházelo k sousedským a jiným kontaktům, které lze jen hypoteticky předpokládat, případně odvozovat z nemnoha dochovaných zpráv.

O prolínání obou prostředí svědčí doklady o Židech, kteří byli pokřtěni dobrovolně, nenásilnou formou.⁴²⁷ Například roku 1429 předstoupila před plnou staroměstskou radu ve věci urovnání sporného dědictví Katruše, křtěná Židovka, manželka plzeňského měšťana Ondráčka.⁴²⁸ Přestože se jednalo o pokřtěnou Židovku, která byla provdána za plzeňského měšťana, v zápise městské knihy je zmíněn také její syn Šavdaj, jenž nebyl pokřtěn. Je zjevné, že otázka konfese nebyla v pohusitské Praze vždy striktně dodržována. Ostatně i pokřtěná Židovka Katruše se ještě dokázala dohodnout s pražskými Židy Mojžíšem a Jonášem. Nejednalo se o doklad jediný. Ke známým konvertitům patřil kupříkladu také Mistr Pavel Žídek, autor *Správovny*, u nějž se jeho etnický původ odrazil v užívaném příjímí.⁴²⁹ Ani na Starém Městě nechybějí zprávy o Židech-řemeslnících, zejména řeznících.⁴³⁰

⁴²⁵ „Pan císař podstoupil nebo daroval židovský dvůr nebo dům Mikuláši Streylinovi ležící poblíž Slávičky Židovky a poblíž Na Ramhoffu“ (*Dominus imperator resignavit seu dedit curia Judaeorum seu domum Niczkoni Streylin sitam penes Slauiscam Judeam et proprie bey dem ramhoffe*). AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 220v; V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 243; další doklady shromáždil V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 217–218. Na panovníka tyto nemovitosti nejspíše přecházely formou odúmrti, jelikož Židé byli součástí jeho komory.

⁴²⁶ Srov. Alfred HAVERKAMP, *Die Judenviertel in deutschen Städten während des späten Mittelalters*, in: Alfred HAVERKAMP, *Gemeinden, Gemeinschaften und Kommunikationsformen im hohen und späten Mittelalter. Festgabe zur Vollendung des 65. Lebensjahres*, (edd.) Friedhelm Burgard, Lukas Clemens und Michael Matheus, Trier 2002, s. 246.

⁴²⁷ Za dobročinnost pro pokřtěné Židy, kteří ztratili svoji původní obživu, se přimlouval již pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic. Bez jejich podpory totiž hrozilo, že se vrátí „jako pes k tomu, co vyvrhlí“. V. V. TOMEK, *Dějepis 3*, s. 220–221, pozn. 9. Samozřejmě konvertovali také křesťané k judaismu. K oboustranným dobrovolným individuálním konverzím Jean-Claude SCHMITT, *Konverze Hermanna Žida*, Praha 2010, s. 178–187. Velmi podrobný seznam konvertitů pro *regnum teutonicum* shromáždil Alfred HAVERKAMP, *Baptised Jews in German Lands during the Twelfth Century*, in: *Jews and Christians in Twelfth-Century Europe*, (edd.) Michael A. Singer – John van Engen, Notre-Dame 2001, s. 255–310. Konvertité se samozřejmě objevují i později. Například roku 1555 byl pokřtěný Žid Pavel Šmukýř zvolen kostelníkem u sv. Mikuláše. J. TEIGE, *Základy I/2*, s. 109.

⁴²⁸ Zápis byl součástí rukopisu *Knihy pamětní a zápisní*, AMP, Sběrka rukopisů, sign. 2099, fol. 287, která však podlehlá požáru Staroměstské radnice. Naštěstí zápis editoval B. MENDL, *Z hospodářských dějin*, s. 174, pozn. 3.

⁴²⁹ František ŠMAHEL, *Praha minulosti a současnosti očima Pavla Žídka*, in: *V komnatách paláců – v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám*, Kateřina Jíšová (ed.),

V nedochovaném soupisu židovských nájemníků na Starém Městě pražském z let 1518 až 1526 se vedle řezníků jmenují ještě brusiči, jeden bradýř a lékáři.⁴³¹ Lze říci, že právě vykonávání lékárnického povolání bylo pro staroměstské židy charakteristické a díky svým dovednostem dokázali proniknout i do blízkosti panovníka. Například roku 1417 byl Václavem IV. odměněn „za věrné služby“ židovský lékař Feifl.⁴³² Ojediněle se vykonávání řemesla odrazilo i na jednom z židovských náhrobků, na němž se uvádí, že se nebožtík „živil prací svých rukou“.⁴³³

Podobně jako křesťanská středověká společnost byla společensky hierarchizována a strukturována i židovská komunita. Vedle zámožných lichvářů typu Lazara nebo Pinkase či věhlasných rabínů (Jicchak ben Moše, Avigdor ben Jicchak Karo atd.), jejichž konexe sahali až na panovnický dvůr, se zde nacházela také celá řada středně zámožných nebo chudých členů.⁴³⁴ V českých zemích nemáme doklady o tom, že by za měšťany byli přijímáni Židé, jako je tomu například v Augsburgu, Frankfurtu nad Mohanem nebo v jiných říšských městech.⁴³⁵ Určitější zmínky o prvních příslušnících pražské židovské obce se dozvídáme na sklonku 13. století. Mezi nimi vyniká Žid Mušlín, který půjčoval finanční obnosy jak královskému podkomořímu Burchardovi z Magdeburgu, tak špitálníkům od Panny Marie pod řetězem. Nelze vyloučit ani jeho podíl na těžbě stříbra v kutnohorské oblasti. Jako Burchardův věřitel se totiž objevuje ve Svatopavelské formulářové sbírce, kde se vyskytuje ve společnosti předních měšťanských rodů, jejichž podíl na exploataci a dalším zpracování stříbra je nepochybný.⁴³⁶ V listině z roku 1302, v níž jeho vdova

Praha 2007, s. 79–80. Právě pokřtění Židé byli velmi často označováni příjímím Žídek, podobně jako mezi lety 1386 až 1388 doložený vrátný královny Johany Bavorské Vavřinec Žídek. V. V. TOMEK, *Dějepis 3*, s. 24.

⁴³⁰ B. MENDL, *Z hospodářských dějin*, s. 174, pozn. 4.

⁴³¹ V. V. TOMEK, *Dějepis 8*, s. 474. Nedochovaným rukopisem je *Kniha radní a trhová (1518–1523)*, AMP, Sběrka rukopisů, sign. 2109 a 2110; k tomu R. NOVÝ, *Městské knihy*, s. 153; a J. ČELAKOVSKÝ, *Soupis*, č. 46, s. 62; a č. 47, s. 62.

⁴³² Německý zápis z rukopisu *Knihy pamětní a zápisní (1400–1454)*, AMP, Sběrka rukopisů, sign. 2099, fol. 87, která shořela při požáru Staroměstské radnice, přetiskl B. MENDL, *Z hospodářských dějin*, s. 174, pozn. 4.

⁴³³ F. ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, s. 424.

⁴³⁴ Stručné biogramy významných rabínů a židovských učenců působících v Praze lze dohledat v *Germania Judaica I.*, s. 275–276.

⁴³⁵ Pro Frankfurt K. BÜCHER, *Die Bevölkerung*, s. 721–722; souhrnně k tomu Alfred HAVERKAMP, *Judenvertreibungen im Mittelalter und Frühneuzeit – Erscheinungsformen und Zusammenhänge, Betrachtungsweisen und Erkenntnischancen*, in: Alfred HAVERKAMP, *Gemeinden, Gemeinschaften und Kommunikationsformen im hohen und späten Mittelalter. Festgabe zur Vollendung des 65. Lebensjahres*, (edd.) Friedhelm Burgard, Lukas Clemens und Michael Matheus, Trier 2002, s. 380; srov. velmi zajímavou studii Alfred HAVERKAMP, „*Concivilitas*“ von Christen und Juden in Aschkenas im Mittelalter, in: Alfred HAVERKAMP, *Gemeinden, Gemeinschaften und Kommunikationsformen im hohen und späten Mittelalter. Festgabe zur Vollendung des 65. Lebensjahres*, (edd.) Friedhelm Burgard, Lukas Clemens und Michael Matheus, Trier 2002, s. 315–345.

⁴³⁶ *Svatopavelský formulář*, č. 69, s. 67; srov. M. MUSÍLEK, *Pět tisíc hřiven*, s. 121–122.

Avigdor spolu se svým zetěm a Mušlínovými potomky prohlašuje všechny své pohledávky vůči johanitům od Panny Marie pod řetězem za splacené, upozorňuje na další příslušníky pražské židovské obce na počátku 14. století. Svědky porřízení totiž byli pražští Židé Baruch, Vogel, Izák a jakýsi Swargeueranus.⁴³⁷ Další doklady o pražských Židech přináší *Liber vetustissimus*, kde nejčastěji vystupují spolu se staroměstskými měšťany buďto jako věřitelé města, nebo jako pronajímatelé skladů.⁴³⁸ V soudní knize s trhovými zápisy se v oddíle věnovaném prodeji nemovitostí zmiňuje celkem 13 Židů (Arnold, Aron syn Zmoyela a zřejmě i bratranec Neklina, Ebruš, Mertlin, Neklin, Slánský, Zibeweiber).⁴³⁹ Samozřejmě nechybí ani zámožní Židé Pinkas a Lazar, nebo Židovky Ribla a Slávička (*Slauisca*).⁴⁴⁰ Z povahy pramene se většinou jedná o majitele domů nebo o věřitele, kterým propadl dlužníkem zastavený majetek.⁴⁴¹ Několikrát se mezi lety 1352 až 1365 zmiňuje i Staronová synagoga (*nova scola judaeorum*), která sloužila jako hlavní bod pro určování domů stojících v jejím okolí.⁴⁴²

Velice často vstupovali v kontakt se Židy městští písaři. Jestliže novoměstský písař Mikuláš se roku 1402 přičinil o narovnání mezi Markétou Šlechtovou a Židem Josefem z Chotěboře, později se sám uvádí jako jeho dlužník. Sporné pohledávky byly

⁴³⁷ RBM II, č. 2763, s. 1207.

⁴³⁸ *Liber vetustissimus*, Rejstřík, s. 543. K pronájmu pražských ungeltů Franz PICK, *Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte der Stadt Prag im Mittelalter 1. Das Prager Ungeld im 14. Jahrhundert*, MVGD 44, 1906, s. 277–321.

⁴³⁹ K Židu Zubeweiberovi srov. AMP, Sbíрка rukopisů, sign. 987, fol. 20v (*Zibenweiber Judei, domo Zubeweiber*); srov. B. MENDL, *Z hospodářských dějin*, s. 248. Tomek jej a jeho dům ve svém místopise nezachytil.

⁴⁴⁰ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 47, 78, 220–221, 223, 243, 246–248. Podobně jako Daniel Soukup se domnívám, že Žid Pinkas zmíněný spolu s Jonášem v latinské básnické skladbě *Dialogus super Magnificat* by mohl být totožný s tímto Pinkasem. Na základě nemnoha zmínek se zdá, že kolem poloviny 14. století zastával uvnitř židovské komunity významné postavení, byl zámožný a svoje jmění uplatňoval ve finančních obchodech. Přestože je ztotožnění obou pravděpodobné, věrohodné doklady chybí. Srov. D. SOUKUP, *Literární postava*, s. 969–970. Obezřetnost je namístě, jelikož uvnitř židovské komunity platila podobně jako v té křesťanské také obliba jistých jmen. V situaci, kdy městské knihy většinou pojmenovávají Židy pouze křestními jmény, může dojít k záměně velmi lehce. Na Pinkasův majetek ve městě odkazuje ještě i jedna kupní smlouva na dům z roku 1404. *Codex Přemyslaeus. Regesty z výpisků z dvorských register Václava IV. z doby kolem a po roku 1400*, in: Archiv český 39, (ed.) Ivan Hlaváček, Praha 2013, č. 291, s. 193.

⁴⁴¹ „Aron syn Zmoyelův zabránil v disponování domem Hainczlina kraječe suken v 5,5 kopách“ (*Aron filius Zmoyeli exhibuit domum Hainczlini panicidae in 5,5 sex.*), V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 78.

⁴⁴² V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 21, 246–247. Když roku 1415 král Václav IV. potvrdil dědičnou držbu Březnice Petru Zmrzlíkovi ze Svojsína, zbavil tento majetek všech dluhů u židovských věřitelů. Následujícího roku nechal královský podkomoří Jan z Lestkova na žádost Petra Zmrzlíka „ve školách a ulici židovské“ biřicem provolat, že pokud by měl někdo ze Židů na Březnici dlužní úpisy, aby je do 14 dnů okázal, jinak po tomto termínu ztratí platnost. *Archiv český 2*, (ed.) František Palacký, Praha 1842, č. 438, s. 203. Na to nejnověji upozornil Tomáš VELÍMSKÝ, *Páni ze Svojsína. Rod velmožů, pánů a rytířů z povodí Mže*, Praha 2013, s. 90. Praxe městské rady ve vztahu k židovské obci je z tohoto zápisu zřejmá. Podobně jako jinde ve městě byla také v Židovském Městě potřebná sdělení provolávána městským biřicem jak v Židovské ulici, tak v jednotlivých synagogách (školách).

vyřešeny až po několika letech.⁴⁴³ Mikuláš tak na jednu stranu z pozice svého úřadu pomáhal vyřizovat dlužní záležitosti mezi měšťany a Židy, na stranu druhou sám patřil k židovským dlužníkům. Těch bylo v předhusitské Praze velké množství a údaje o nich přinášejí městské knihy pro dluhy. K dlužníkům židovských lichvářů patřili vesměs drobní řemeslníci a živnostníci. Požadovaná finanční hotovost byla vypůjčena pouze na krátkou dobu a zpravidla nepřesáhla výše 10 kop pražských grošů.⁴⁴⁴ Ne vždy nesplacený dluh u Židů končil propadnutím zástavy, tedy nejčastěji domu nebo městiště věřiteli. Poměrně dobře jsme informováni o postupném narůstání dluhu novoměstského měšťana Mikuláše Šlechty u Žida Josefa z Chotěboře. Když dluh vzrostl na 45 kop, propadl jeho dům věřiteli. Vdově po Mikulášovi a jejímu synovi se však podařilo sehnat mocné ochránce, dům jim byl vrácen a dluh snížen na 28 kop.⁴⁴⁵

Vzhledem k tomu, že roku 1399 většina staroměstských městských knih podlehlá požáru radnice, nelze hospodářskou činnost Židů postihnout v úplnosti. Vedle střední a spodní vrstvy městského obyvatelstva však židovského úvěru využívali také příslušníci městských elit. Dozvídáme se, že na přelomu 13. a 14. století nejbohatší měšťané jako Mikuláš od Věže vypomáhali městské obci s dluhy u Židů. Poskytnuté sumy jim byly obcí vyplaceny až později. Pražští měšťané někdy půjčovali Židům svoje peníze za účelem výhodných zisků, o něž se následně rozdělili. Přestože se městská rada několikrát pokusila svými výnosy zamezit vzájemným peněžním obchodům měšťanů a Židů, vzhledem k jejich oboustranné výhodnosti neměla šanci na úspěch a nařízení nebyla dodržována. Měšťany zřejmě od podobných půjček neodrazovaly ani přísné tresty – nejdříve pokuta, při opětovném porušení následovala ztráta majetku a vypovězení z města.⁴⁴⁶

Výše zmíněný Mikuláš od Věže byl zakladatelem jedné z větví nejmocnějšího měšťanského rozrodu Velflovičů.⁴⁴⁷ Obecný trend pronikání příslušníků špiček tzv. městského patriciátu do dvorských funkcí a tím i blízkosti panovníka lze demonstrovat na několika příslušnících této rodiny. Na sklonku 13. století se prvním měšťanem v

⁴⁴³ B. MENDL, *Z hospodářských dějin*, s. 176–179. Žid Josef z Chotěboře vlastnil dům čp. 213 (Žid.) poblíž Staronové synagogy. V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 218.

⁴⁴⁴ K soudním knihám pro dluhy M. KREMLIČKOVÁ, *Staroměstské soudní knihy*; k tomu srov. F. GRAUS, *Chudina městská*, s. 90–95.

⁴⁴⁵ B. MENDL, *Z hospodářských dějin*, s. 177.

⁴⁴⁶ K tomu nejnověji M. MUSÍLEK, *Pět tisíc hřiven*, s. 128–129.

⁴⁴⁷ M. MUSÍLEK, *Příběh tří Mikulášů*, s. 2–5.

úřadu podkomořího zmiňuje Dětrich Kamarěř, bratr Mikuláše od Věže.⁴⁴⁸ Přestože přesnou náplň úřadu podkomořího v této době neznáme a v literatuře se o ní vedou spory, je jisté, že podkomoří dohlížel na královská města. Co je pro nás důležité, měl na starosti také židovský regál, neboli dohlížení na vybírání židovských dávek.⁴⁴⁹ Do podkomořského úřadu ve dvacátých letech 14. století pronikl i Dětrichův synovec Frenclin Jakubův. Z formulářové sbírky *Codex Jacobi* víme, že právě Frenclin Jakubův ve funkci podkomořího měl usmiřovat rozváděné židovské obce.⁴⁵⁰ Setkáváme se tedy s příkladem kontaktů příslušníků městských elit se zástupci židovských obcí v Čechách a na Moravě. K těmto kontaktům docházelo nejenom prostřednictvím obsazování podkomořského úřadu špičkami tzv. městského patriciátu, ale vrátíme-li se oklikou opět k Mikulášovi od Věže, také běžným úvěrovým podnikáním v rámci pražského města. Pominout však nesmíme ani vzájemnou spolupráci v rámci samosprávných městských orgánů, zejména prostřednictvím funkce židovského rychtáře. Ti byli v Praze vybíráni dva – vždy jeden Žid a křesťan, vybíraný z příslušníků městské elity.⁴⁵¹ Podobně jako v říšských městech také v Praze lze sledovat oboustranně výhodnou spolupráci mezi příslušníky horní vrstvy městského obyvatelstva a zámožnými židovskými lichváři. Dochované dobové prameny naznačují, že pražské pogromy byly mnohdy prováděny městskou luzou a de facto směřovaly proti zájmům zámožných kupců a obchodníků.⁴⁵²

⁴⁴⁸ M. MUSÍLEK, *Pět tisíc hřiven*, s. 119.

⁴⁴⁹ L. JAN, *Václav II.*, s. 38–42; F. ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, s. 415; Zdeněk FIALA, *Komorník a podkomoří. Pojednání o počátcích a vzájemném poměru obou do konce 13. století*, Sborník historický 2, Praha 1954, s. 57–82; pro Moravu srov. Libor JAN, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000, s. 70–72. K tomu nejnověji *Curia ducis, curia regis. Panovnický dvůr za vlády Přemyslovců*, (edd.) Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka, Praha 2011, s. 76–78, 96–97. Oba autoři se zaměřili na domněle úplnou heuristiku všech pramenných zmínek, týkajících se jednotlivých dvorských úřadů. Shromážděný materiál následně rozdělili do tří chronologických celků (úřady do konce 12. století, 1197–1253, 1253–1306), což jim v důsledku zabránilo vnímat jednotlivé úřady v delším časovém horizontu a správně postihnout jejich vývoj. Ve svědečných řadách pak úplně rezignovali na to nejdůležitější – rozkrývání příbuzenských a klientských vztahů, které by umožnilo postihnout i zákulisí boje o obsazování úřadů jednotlivými dvorskými nebo mocenskými klikami. Abstrahovali tak na možnost posunout dvorské bádání v domácím prostředí o kus dopředu. Tím, že nedokázali rozpoznat podkomoří, kteří pocházeli z měšťanského prostředí, došlo dle mého soudu k podcenění vlivu vzájemných rodových uskupení šlechty a rodících se pražských a kutnohorských městských elit.

⁴⁵⁰ *Codex epistolaris Johannis regis Bohemiae*, (ed.) Theodor Jacobi, Berlin 1844, č. 162, s. 68.

⁴⁵¹ F. ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, s. 415. Významnému postavení židovských rychtářů ve městě by mohl nasvědčovat fakt, že jeden z nich – Pešl (*Peschlinus iudenrichter*) – totiž roku 1346 vystupuje jako ručitel při uzavření smíru mezi Matěje od Věže a dalšími významnými staroměstskými měšťany. *Liber vetustissimus*, fol. 183r. Podobně Pešl ručil roku 1350 a 1362 dvou do města nově přijatým měšťanům. *Liber vetustissimus*, fol. 90v, 98v.

⁴⁵² Srov. F. ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, s. 419–420. K pogromům srov. dnes již klasickou práci František GRAUS, *Pest – Geissler – Judenmorde. Das 14. Jahrhunderts als Krisenzeit*, Göttingen 1987 (= Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 86), s. 380–389; nebo sborník

Pro ně totiž židovští finančníci typu Lazara nebo Pinkase, představovali výhodné obchodní partnery.

Když si roku 1392 chtěli Jindřich Lacembok z Chlumu a pražští měšťané Anděl apatykář a Jan Player vypůjčit 100 kop grošů, museli se k této půjčce spojit „opatrní Židé“ (*prudentis Judeis*). Listina dlužníků tak ze zdvořilosti připisuje Židům titul obvyklý jinak jen pro měšťany. Tato půjčka patrně přesahovala možnosti jednotlivce, proto se k ní museli spojit Židé z Prahy, z Jihlavy a Kutné Hory.⁴⁵³ Zřetelně tak vyplývá najevo známá skutečnost, že jednotlivé židovské komunity v Čechách mezi sebou udržovaly kontakty a provozovaly společné obchody.

Zatímco z přelomu 13. a 14. století máme doklady o tom, že si někdo pojistil částku „v Židech“ nebo „u Židů“ (*in Judea* nebo *apud Judeos*), z pozdějších období známe i přesné mechanismy půjčování *super damnum* (někdy v městských knihách přepisováno i jako *dampnum*).⁴⁵⁴ Zpravidla byl dluh mezi zámožnými měšťany utvrzován tak, že pokud dlužník nezaplatil včas, měl jeho věřitel právo opatřit si na jeho útraty peníze u křesťanů nebo u Židů (latinský termín je *recipere super damnum* a německý *auf schaden nehmen*).⁴⁵⁵ Zápisy dokládají, že v drtivé většině případů si dotyčný obstarával peníze u Židů. V jednom z oddílů soudní knihy s trhovými zápisy z let 1351 až 1367 se objevuje hned několik těchto záznamů, které doposud unikaly badatelské pozornosti a jež dovolují blíže rozkrývat tyto půjčky.⁴⁵⁶ V několika desítkách zápisů se mezi dlužníky objevují příslušníci horní vrstvy městského obyvatelstva, tedy vesměs nejzámožnější jedinci, dále příslušníci šlechty a také některá města. Jednalo se o zcela běžnou záležitost. Zapůjčené částky rozhodně nebyly malé a pohybovaly se v řádu

Judenvertreibungen in Mittelalter und früher Neuzeit, (edd.) Friedhelm Burgard, Alfred Haverkamp, Gerd Mentgen, Hannover 1999 (= *Forschungen zur Geschichte der Juden* 9).

⁴⁵³ *Kniha soudní pro větší dluhy (1400–1483)*, Archiv hlavního města Prahy, Sběrka rukopisů, sign. 997, fol. 8r; srov. B. MENDEL, *Z hospodářských dějin*, s. 179–180.

⁴⁵⁴ M. MUSÍLEK, *Pět tisíc hřiven*, s. 128. K židovské lichvě F. GRAUS, *Pest – Geissler – Judenmorde*, s. 352–370. Až na vzácné výjimky zprávy o hospodářské činnosti Židů mnohdy představují jediné informace o jejich činnosti. Nedostatek relevantních pramenů je také jedním z důvodů, proč pořád v domácím prostředí postrádáme souhrnnou monografii k dějinám židovského obyvatelstva. Ostatně právě židovské úvěry jsou základem charakteristiky židovského osídlení v Praze do poloviny 14. století v *Germania Judaica II/2*, (ed.) Zvi Avneri, Tübingen 1968, s. 659–662; srov. *Germania Judaica III/2*, (edd.) Arye Maimon – Mordechai Breuer – Yacov Gugenheim, Tübingen 1995, s. 1116–1151. Raně novověkým peněžním obchodem věnovala pozornost Marie BUŇATOVÁ, *Peněžní obchod pražských židů v době předbělohorské*, *Theatrum historiae* 6, Pardubice 2010, s. 249–262, kde je na s. 249, pozn. 2 citována i základní literatura k poměrům v pražském raně novověkém ghettu. Článek je volně dostupný na <http://dspace.upce.cz/>. Lze jen velmi pozitivně kvitovat snahu Univerzity Pardubice zpřístupňovat výstupy svých absolventů v elektronické podobě.

⁴⁵⁵ Nález o tom v *Liber vetustissimus*, fol. 24r; V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 287; srov. B. MENDEL, *Z hospodářských dějin*, s. 180–181.

⁴⁵⁶ AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 301r–302v.

desítek kop pražských grošů.⁴⁵⁷ Zatímco drobné půjčky pražskému obyvatelstvu byly pojišťovány pouze drobnými směnkami, k jejichž pálení docházelo při židovských pogromech, vysoké obnosy v hodnotě i několika desítek kop byly zapisovány do městských knih. Pro zámožné židovské obchodníky se tak jednalo o mnohem lepší pojištění jejich pohledávek, než v případě lehce zničitelných papírových směnek.

Prameny městské proveniencie ukazují poněkud jiný obraz soužití křesťanů a Židů v pražském souměstí, než formulářové sbírky nebo narativní prameny. Tento pohled je sice na prvním pohled strohý svým účetním charakterem, nicméně právě náznaky doslova každodenního soužití, kterou zachycuje, jsou nesmírně důležité pro naše správné pochopení jejich koexistence. Ukazují, že křesťané a Židé vedle sebe dokázali ve městě pokojně žít. Nejenom v oddělených částech města, ale u Židů žijících mimo osadu, i doslova dům od domu. Nechci zde hovořit o harmonii nebo přátelských vztazích. Ostatně několik pogromů, církevní nařízení nebo zprávy ve formulářových sbírkách nás před přílišným optimismem varují. Spíše chci upozornit na to, že ve vzájemných vztazích křesťanů a Židů, nemusela vždy panovat animozita. V případě pražského Židovského Města se zdá, že zdejší židovské obci se dařilo velmi dobře a až do raného novověku expandovala i za hranice bránami vymezeného okrsku. Nic na tom nezměnilo ani několik pogromů. Zároveň křesťanští měšťané se nezdráhali zakupovat nemovitosti uvnitř židovské osady. To našlo odraz také v šíření znalosti češtiny mezi židovským obyvatelstvem. Nejpozději od poloviny 14. století byla její znalost téměř samozřejmou potřebou.⁴⁵⁸ Mezi pražskými Židy také od druhé poloviny 14. století přibývají typicky česká jména, příjmy a tzv. příjmení.⁴⁵⁹ Vůči Židům byla velmi mírná

⁴⁵⁷ Například roku 1356 „Bernard Seidlinův z Písku prohlásil, že obdržel u Židů, u Lazara a u jeho bratra Merklína 20 kop grošů na škodu dlužníků Mikuláše rytíře ve Věži, svého bratra Mikuláše, Matěje od Věže a Václava, syna Stacha“ (*Bernhardus Seydlini de Pieska publicavit, quod recepit apud Judeis, apud Lazarus et apud Merklinum fratrem suum XX sex. gr. super dampnum Nicklini militis in Turri, super Nicklinum, fratrem suum, et super Matiam in Turri et super Wenceslaum, filium Stachonis*). AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 102v; srov. regist v J. TEIGE, *Základy 1*, s. 342. Lazar a Merklin byli nepochybně synové známého staroměstského Žida Manneho, V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 515.

⁴⁵⁸ F. ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, s. 417–418.

⁴⁵⁹ Na ně upozornil již V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 515–517. Srov. výše křestní jméno Slávička nebo příjmy Slánský. Zdá se, že pokud v nevýstavných domech Židovského Města přebývali křesťané, jednalo se převážně o příslušníky českého etnika. Nemyslím teď však majitele zdejších domů, k nimž zřejmě v polovině 14. století patřili buďto zámožní staroměstští měšťané (jako například Lev krejčí), nebo obdarovaní panovníkovi služebníci. Vzhledem k tomu, že zde noví dvorští nabyvatelé nesídlili, tyto domy buďto obratem prodávali, nebo je užívali k nájemnému bydlení chudších městských vrstev. Nemusíme tedy pochybovat o tom, že mezi nájemníky-obyvatele těchto křesťanských domů patřili osoby, nesoucí vesměs česká jména.

také tzv. Soběslavská práva z poloviny 15. století, která jim namísto límce povolovala „ožidlí“, tzn. součást oděvu navlékanou přes hlavu, jež byla často opatřena kapucí.⁴⁶⁰

Vedle každodenního styku daného sousedstvím z městských knih vyniká úzká obchodní a finanční spolupráce s příslušníky městských elit. Jisté sebevědomí a bezpečnost zdejší židovské obce dokládají také slavnosti, zvláště ty, které se odehrávaly mimo sídliště. V domácím prostředí se jednalo o účast Židů při panovnickém vjezdu do města nebo při oslavě jeho korunovace.⁴⁶¹ Známa je také skutečnost, že pražští Židé navštěvovali kázání Konráda Waldhausera v kostele sv. Havla. Přestože se tomu někteří křesťané bránili, Konrád je napomínal, neboť doufal, že by se někteří z nich mohli obrátit na křesťanskou víru.⁴⁶² Na rozdíl od Karla IV. je v dobových pamfletech jeho syn Václav IV. považován za podporovatele Židů, a to i přes to, že reálně proti židovským komunitám vystupoval přinejmenším stejně utilitárně, jako jeho otec. Zároveň je zřejmé, že panovník k židovskému obyvatelstvu v českých zemích vždy přistupoval pouze velmi pragmaticky jako ke služebníkům svoji komory a Židé mu sloužili zejména jako zdroj financí.⁴⁶³

V průběhu 14. století staroměstská židovská obec vzkvétala až do pogromu v roce 1389. Přestože o samotné události jsme informováni v pramenech, nevíme, jaký důsledek měla na židovské osídlení. Pohledem městských knih ale k žádným převratným změnám nedošlo. Trhové knihy z počátku 15. století s jedenáctiletým odstupem zachycují Židovské Město osídlené jak Židy, tak i křesťany. Zdá se, že velký pogrom neměl tak velký dopad na samotné židovské osídlení v Praze, jak se doposud předpokládalo. Soudní kniha svojí limitovanou výpovědí nedokáže zdaleka zodpovědět všechny kladené otázky. Domnívám se ale, že středověké židovského osídlení uvnitř staroměstského areálu předznamenává pozdější raně novověký vývoj, který směřoval k expanzi židovského osídlení i mimo oblast původně vymezené osady tak, jak jej zachycují staroměstské raně novověké veduty a plány. Co je však mnohem závažnější, potvrzuje skutečnosti známé z židovských osad jiných středověkých měst. Neukazuje

⁴⁶⁰ F. ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, s. 421. K židovskému oblečení V. V. TOMEK, *Dějepis 3*, s. 220–221; povšechně Ludmila KYBALOVÁ, *Dějiny odívání. Středověk*, Praha 2001, s. 120–121.

⁴⁶¹ Pro Brno a Olomouc srov. *K historii Židů*, č. 46, s. 37.

⁴⁶² V. V. TOMEK, *Dějepis 3*, s. 287–288.

⁴⁶³ Lze připomenout postup Karla IV. proti židovské osadě v Norimberku, či pobouření Václava IV. nad pogromem v Praze roku 1389. Za rozhořčením panovníka můžeme shledávat zlost nad podvázáním jeho příjmů z židovské osady. K tomu nejnověji Alfred HAVERKAMP, „*Kammerknechtschaft*“ und „*Bürgerstatus*“ der Juden diesseits und jenseits der Alpen während des späten Mittelalters, in: *Die Juden in Schwaben*, (edd.) Michael Brenner – Sabine Ullmann, München 2012, s. 11–40.

tuto část jako ghetto, oddělené od zbytku městského obyvatelstva, ale naopak nasvědčuje tomu, že vztahy mezi křesťany a Židy byly mnohem provázanější, než jsme doposud předpokládali. To ostatně dokládají i dlužní zápisy, které byly do této městské knihy zapsány. Vzhledem k vzájemnému užitku vedle sebe museli staroměstští Židé a křesťané žít ve vzájemné shodě. Nic na tom nemohlo změnit ani negativní vnímání židovského osídlení, stejně jako útoky proti židovskému obyvatelstvu.

4. Migrace na Starém Městě pražském ve 14. století

Ve všech vrstvách středověké společnosti hrála migrace socializační i sociokulturní úlohu. Množství a územní rozsah migračních pohybů ale závisel na celé řadě různých hledisek: míře osobní závislosti, sociální a stavovské příslušnosti, věku, pohlaví nebo rozsahu rodinných a přátelských vazeb. Migrační aktivity však ovlivňovaly jak subjektivní vlastnosti, tak dobové kolektivní představy.⁴⁶⁴ V českých zemích nedocházelo k tak masové migraci jako v pozdně středověké říši, kde díky kvantitativnímu výzkumu Rainera Christopa Schwingese a jeho týmu dnes víme, že zde bylo zhruba 40 000 migrantů za rok. Co je důležité, zjištěný počet migrantů vykazuje alespoň v říšských oblastech v průběhu jednotlivých let relativní stabilitu a dlouhodobost.⁴⁶⁵

Za migraci budeme v této práci v souladu s definicí Hans-Jörga Gilomena považovat trvalé nebo dočasné opuštění místa bydliště. Nebudou se na ní vztahovat žádná omezení ohledně vzdálenosti nebo dobrovolnosti či nedobrovolnosti daného aktu. Naopak jako mobilita bude označován pouhý pohyb v prostoru beze změny místa bydliště.⁴⁶⁶

Doposud vytvořené migrační modely se snaží zachytit a systematizovat základní činitele, které ovlivňují migraci. Dnes se nejčastěji užívá klasifikace, jež pracuje se dvěma velkými skupinami faktorů, s tak zvanými push a pull faktory.⁴⁶⁷ Push faktory se vztahují k místu původu a většinou se jedná o negativní vnější vlivy, které stojí za odchodem jedince z původního místa bydliště. Těmto faktorům, které vycházejí z ekonomické, politické, sociální, kulturní nebo náboženské oblasti, byla věnována velká pozornost.⁴⁶⁸ Jsou dostatečně známé a základní migrační důvody jsou vlastně i dnes stejné jako v minulosti. Sledované prameny nám však nedokážou u jednotlivých osob tyto faktory objasnit, i když za většinou případů dobrovolné migrace stála touha po zlepšení dosavadních životních podmínek. Naopak tak zvané pull faktory souvisejí s cílovým místem a jedná se o jakési shrnutí migračního potenciálu města. Jinými slovy pull

⁴⁶⁴ M. NODL, *Sociální aspekty*, s. 3.

⁴⁶⁵ R. C. SCHWINGES, *Neubürger und Bürgerbücher*, s. 49–50; srov. R. C. SCHWINGES, *Bürgermigration im Alten Reich*, s. 17–37. Srov. B. KOCH, *Integration von Neubürgern*, s. 75–76.

⁴⁶⁶ H. J. GILOMEN, *Einleitung. Neue Forschungen*, s. 14–15.

⁴⁶⁷ Tuto problematiku naposledy shrnul a základní migrační modely nastínil Vilém ZÁBRANSKÝ, *Stát se měšťanem. Sociální mobilita a migrace do pražských královských měst v první polovině 17. století*, nepublikovaná disertační práce obhájená na FF UJEP, Ústí nad Labem 2012, s. 19–23.

⁴⁶⁸ B. KOCH, *Neubürger in Zürich*, s. 180–181; srov. V. ZÁBRANSKÝ, *Stát se měšťanem*, s. 20.

faktory vyjadřují, v čem je dané město pro migranty přitažlivé a co jim může nabídnout. Bruno Koch při výzkumu curyšské městské společnosti považoval za zásadní ekonomický potenciál, kulturní blízkost, komunikaci a rámcové politické podmínky.⁴⁶⁹

Ve 14. století se ojediněle můžeme setkat s účetními záznamy kupců nebo šlechticů na cestách. Dokazují, jak někteří sociálně výluční jedinci často cestovali na velké vzdálenosti. Nejvyšší míru migrace mezi městskými obyvateli vykazovali na konci středověku řemeslníci a umělci, o jejichž migračních trendech se dozvídáme až později a ve velmi omezené míře. Jednu z nejvýznamnějších dochovaných knih nákresů a stavebních plánů vytvořil pikardský stavitel (*artifex*) Villard de Honnecourt, který se vyučil mezi lety 1220 až 1230 na stavbách katedrál v Remeši, Laonu a Chartres, aby se posléze odebral do Uher. Villard ve svých zápiscích skicoval stavební nákresy, stroje, liturgické náčiní, ale zpodobňoval také lidi a zvířata. Zatímco Villard cestoval ze své vůle, v pozdním středověku se jednoroční cesta na zkušenou stane pro řemeslníky povinností.⁴⁷⁰

Lze to dokumentovat na příkladu paměti (*Memorien*) ševce, klášterního knechta a posléze i humanisty Johanna Butzbacha (1478–1516), který se narodil do rodiny Konráda Butzbacha, měšťana-tekadlece z Butzachu. Jako malý chlapec byl dán na výchovu k jednomu mistrovi do rodného dolnofranského Miltenbergu. Otce to stálo „jen“ šest zlatých guldenů a dvacet loktů sukna. Butzbach vzpomíná na těžkou dřinu. Často pracoval od tří nebo čtyř hodin od rána až do deseti nebo jedenácti hodin večer. K jeho povinnostem patřilo nošení vody, poklizení domu, obstarávání ohně, vyřizování objednávek ve městě i za jeho hradbami; o svátcích pak obcházel mistrovi dlužníky a upozorňoval je na jejich dluhy. Vše musel snášet za nadávek a spílání pána domu a jeho rodiny. Mnohokrát také zůstával o hladu a žízni. Po skončení výuční lhůty se Butzbach přestěhoval do Mohuče, kde sehnal odpovídající místo jako švec ve službách místního kláštera. Také tady musel vykonávat více činností, než jen ševcovinu. Mimo jiné povinnosti v pět hodin ráno nosil vodu do sakristie, ministroval při mši a pomáhal s pohoštěním klášterních návštěv. Přestože osobně zažil ne příliš příjemný život v klášteře, nakonec vstoupil do benediktinského řádu a po studiu v Nizozemí se stal významným humanistou.⁴⁷¹ Ve staroměstském a potažmo českém prostředí se podobný

⁴⁶⁹ B. KOCH, *Neubürger in Zürich*, s. 181.

⁴⁷⁰ N. OHLER, *Reisen im Mittelalter*, s. 419–420.

⁴⁷¹ N. OHLER, *Reisen im Mittelalter*, s. 422–424.

typ ego dokumentů – pamětí, které by nás informovaly o osudech konkrétních osob-migrantů, nedochovaly.⁴⁷² Proto jsme odkázáni na zlomkovitou rekonstrukci životních osudů jednotlivců z jiných pramenů, jež lze následně porovnávat se skrovnými zahraničními doklady.

V této práci se zaměříme převážně na jeden z nejrozšířenějších typů středověké cílené migrace, to znamená na městské přistěhovalectví. Zatímco v německé historiografii má studium problematiky přijímání za měšťany velkou tradici, v české literatuře tomuto problému byla doposud věnována pouze okrajová pozornost.⁴⁷³ Tohoto tématu se dotkli pouze v úvodu k edici Josef Teige, Jaromír Čelakovský, František Graus a Václav Vojtíšek.⁴⁷⁴ Především na příkladu staroměstského seznamu nově přijatých měšťanů se pokusíme postihnout základní tendence, specifika a skutečný vliv přistěhovalectví na život staroměstských obyvatel.⁴⁷⁵ Seznamy novoměšťanů spolu s rozbořem soudní knihy s trhovými zápisy zdaleka neumožňují tak hluboký vhled do běžného života migranta, jako v případě Villarda de Honnecourt nebo Johanna Butzbacha. Na jejich základě se však v průběhu 14. století můžeme pokusit poodhalit městské přistěhovalectví nejenom uvnitř Starého Města pražského jako celku, ale i migraci obyvatel v rámci jeho jednotlivých městských čtvrtí. Pouze ve výjimečných případech dovoluje také rozkrývat životní strategie a kariéry do města nově příchozích jedinců a tím postihnout skutečný vliv přistěhovalectví na středověký způsob městského života.

⁴⁷² V českých a moravských městech (s výjimkou Chebu) totiž postrádáme doklady o soukromých měšťanských knihách nebo kronikách, které známe z okolních střeoevropských – především však říšských – měst. E. ISENMANN, *Die deutsche Stadt*, s. 764–765.

⁴⁷³ W. EBEL, *Der Bürgereid*; Adalbert ERLER, *Bürgerrecht und Steuerpflicht im mittelalterlichen Städtewesen*, Frankfurt am Main 1963; srov. studie ve sborníku *Neubürger im späten Mittelalter. Migration und Austausch in der Städtelandschaft des alten Reiches (1250–1550)*, (edd.) Rainer Christoph Schwinges, Berlín 2002 (= *Zeitschrift für Historische Forschung* 30).

⁴⁷⁴ J. TEIGE, *Seznamy I/1*, s. 215–233; J. ČELAKOVSKÝ, *O vývoji*, s. 45; F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 69, pozn. 175; Václav VOJTÍŠEK, *Z nejstarších právních dějin města Plzně*, in: Václav Vojtíšek, *Výbor rozprav a studií*, Praha 1953, s. 145. Důkladného rozboru se péčí Miroslava Flodra dostalo brněnskému městskému právu. Z mnoha jeho prací lze jmenovat například Miroslav FLODR, *Brněnské městské právo. Zakladatelské období (– 1359)*, Brno 2001 (= Knižnice Matice moravské 7).

⁴⁷⁵ Samozřejmě ve výrazně omezeném pohledu, než jaký umožňují prameny jiných evropských metropolí. Zde mám na mysli Londýn, kde je na počátku 16. století doloženo kolem 2000 mužských cizinců. Velký příliv cizinců vedl dokonce k vytvoření k usazování jednotlivých etnik v různých městských čtvrtích. Například Tottenham měl být obsazen Francouzi. V Londýně se však pohybovalo také velké množství zahraničních kupců – Italů, obchodníků Hansy apod., kteří po vyhnání Židů z Anglie roku 1290 zaujali jejich pozice a etablovali se do role královských bankéřů, stejně jako nejvýznamnějších obchodníků. Nils JÖRN, *Überlegungen zur Aufnahme fremder Kaufleute und Handwerker in England im 15. und 16. Jahrhundert*, in: *Fremdheit und Reisen im Mittelalter*, (edd.) Irene Erfen a Karl-Heinz Spieß, Stuttgart 1997, s. 196–197.

4.1. Městské právo

Když bylo roku 1341 vydáno usnesení přísežných a staroměstské obce *o učinění a vymyšlení psaného práva*, byli ke složení tohoto písemného pořízení zvoleni Ondřej Goldner, Henslin Matějův z Chebu, Jindřich Kadaňský a Oldřich Pleyer.⁴⁷⁶ Zmínění měšťané patřili mezi důvěryhodné osoby, které uvnitř městské komunity požívaly velké autority. První náběhy ke kodifikaci městského práva nalzáme v souborech právních zásad, jež vymezovaly postavení kupeckých osad. Z nich se zachovala práva pro osadu pražských Němců na Poříčí z let 1174 až 1178, která jim měl udělit po vzoru svého děda Vratislava II. (1061–1092) kníže Soběslav II. (1173–1178).⁴⁷⁷ V nich se setkáváme s nejstarším pokusem o regulaci počtu nově příchozích obyvatel. Výslovně se zde nařizuje, aby *kterýkoliv příchozí nebo host příšlý z jakékoliv země by chtěl zůstat s Němci v obci, požíval zákona i obyčeje německého* (*Quicumque advena vel hospes de quacunq[ue] terra veniens cum Theotunicis voluerit manere in civitate, legem et consuetudinem Theotunicorum habeat*).⁴⁷⁸

Tato osada Němců v pražském podhradí se měla spravovat na základě svého národního práva a jednalo se o společenství osobně svobodných osob (*noveritis, quod Theutonici liberi homines sunt*). Nedávné archeologické nálezy na Náměstí Republiky odhalily kolem kostela sv. Petra na Poříčí, kam bývá tato osada nejčastěji umístována, nákladnou a reprezentativní kamennou architekturu. Nelze vyloučit, že právě svobodní obyvatelé, kteří se rekrutovali z řad zámožných kupců, mohli patřit k jedněm ze stavitelů těchto výstavných objektů.⁴⁷⁹ Otázkou zůstává, zda se skutečně jednalo o původní centrum pravobřežní podhradní aglomerace, kde nejspíše sídlili také Románi a Židé (*Romanis et Judeis*), nebo pouze o uzavřený okruh osob, které se snažily právně vymezit

⁴⁷⁶ *Das altprager Stadtrecht*, s. 191; srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 278.

⁴⁷⁷ CDB I, č. 290, s. 255–257; Jiří KEJŘ, *K privilegii knížete Soběslava II. pro pražské Němce*, *Právněhistorické studie* 14, 1969, s. 241–258; F. HOFFMANN, *Středověké město*, s. 393. Sepsání privilegia již v době Soběslava II. potvrzuje také Václav Vojtíšek, i když upozorňuje na to, že se v něm objevují také mladší vpisky a úpravy. Václav VOJTÍŠEK, *O privilegii knížete Soběslava pro pražské němce a jeho konfirmacích*, in: Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 311–322. K otázce původu a geneze městského práva J. KEJŘ, *Vznik městského zřízení*, s. 137–146. Základní ustanovení městského právo říšských měst shromáždil A. ERLER, *Bürgerrecht und Steuerpflicht*.

⁴⁷⁸ CDB I (805–1197), (ed.) Gustav Friedrich, Praha 1904–1907, č. 290, s. 257; srov. RBM I (600–1253), (ed.) Josef Emler, Praha 1855, č. 365, s. 161.

⁴⁷⁹ K tomu srov. souhrnnou prezentaci archeologického výzkumu Petr JUŘINA a kol., *Náměstí Republiky. Výzkum století*, Praha 2009. Zde sídlící němečtí kupci (*vicus Teutonicorum*) totiž měli právo svobodné a dědičné držby domů, volili si vlastního rychtáře a měli také svého faráře v kostele sv. Petra. V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 25, 71.

vůči ostatním obyvatelům rodící se aglomerace. V privilegii je totiž kníže striktně odlišuje od etnických Čechů (*Boemis*). Na základě tohoto negativního vymezení se dozvídáme o tom, že i Češi měli vlastní domácí právo, z jehož pravomoci byli poříční Němci vyjmuti (*sic etiam a Boemis eorumque lege vel consuetudine sunt diversi*).⁴⁸⁰

Das Bürgerrecht, ius civilis nebo městské právo představovalo pro středověkého měšťana jedno z nejdůležitějších práv, které pro něj přinášelo nový pojem svobody a jež znamenalo ochranu před násilím. Zprávy o přijímání nových měšťanů do těchto kupeckých osad lze nalézt v listinách ze 13. století.⁴⁸¹ Ve 14. století nebyly novoměšťanům kladeny žádné velké překážky. Zásadní podmínkou pro přijetí městského práva bylo vlastnictví nemovitého majetku ve městě. Zde lze sledovat hlavní rozdíl mezi plnoprávným měšťanem (*civis, Bürger*) a obyvatelem (*incole*). Někteří řemeslníci, kteří žili v podnájmu a ve městě nevladnili ani dům, ani jiný nemovitý majetek, tedy nemohli zpočátku patřit mezi plnoprávné měšťany.⁴⁸² K průlomům dochází podle některých badatelů na konci 14. století, podle jiných až za husitské revoluce, když bylo městské právo udělováno i řemeslníkům, kteří pracovali v najatých prostorách a vlastní nemovitost pravděpodobně neměli.⁴⁸³ Ze staroměstských seznamů novoměšťanů, vedených do roku 1393 však jasně vyplývá, že v tomto období byla na Starém Městě pražském u novoměšťanů držba nemovitosti jednou z podmínek přijetí. To ovšem nevylučuje skutečnost, že v ostatních městech tomu mohlo být jinak.⁴⁸⁴ K rozvolnění vztahu mezi měšťanským právem a držbou nemovitosti mohlo dojít i dříve, případně náhradou za zvýšení odváděného poplatku. Oproti poměrům v říšských městech se však zdá, že v domácím městském prostředí bylo přijetí městského práva mnohem snazší.

⁴⁸⁰ CDB I, č. 290, s. 257.

⁴⁸¹ V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 173, 301–303.

⁴⁸² Srov. F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 69; a E. ISENMANN, *Die deutsche Stadt*, s. 133–134.

⁴⁸³ J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 127.

⁴⁸⁴ Například v Olomouci, kde v zápisech nalezneme zmínku o domu pouze dvakrát, tuto otázku nelze podle Jaroslava Mezníka spolehlivě rozhodnout. Dále se však tento autor přiklonil k názoru, že v 15. století vlastnictví domu v Olomouci podmínkou pro přijetí nebylo, J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 128, 130. Na obtížné řešení této otázky vzhledem k různým podmínkám, vnitroměstským zvyklostem a nařízením upozorňuje i E. ISENMANN, *Die deutsche Stadt*, s. 134–136. Postupně však i v Praze docházelo k uvolňování těchto nařízení. Roku 1417 se usnesli mistři i tovaryši cechu měšečníků, usedlí sousedé i obyvatelé bez domů na zásadách mravného chování. Vedle nastupující morality reformního hnutí se zde setkáváme také s rozvolňováním poměrů. Doba před výbuchem husitské revoluce obchodu příliš nepřála a měšťané obecně chudli. Navíc městské nemovitosti již byly natolik zatížené rentami a věčnými platy, že se pro chudší řemeslníky a živnostníky stávaly nedostupnými. To ostatně dokládají také nová nařízení staroměstského kožešnického cechu. Tato ustanovení se týkala mistrů, kteří pro chudobu nemohli dojít cechu a měšťanství. Těm se stanovovala lhůta dvou let. Pokud se nevzmohli do této doby, měli ve městě pracovat jako tovaryši. Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 219.

V řemeslnických statutech často narážíme na artikule, v nichž se přijetí městského práva přímo vyžaduje pro získání mistrovského práva.⁴⁸⁵ Jinak řečeno, pokud chtěl někdo vstoupit do cechu a samostatně vykonávat ve městě řemeslo, musel přijmout městské právo.⁴⁸⁶ Jestliže ještě dané řemeslné odvětví nemělo vlastní cech, přijetí mistrovství a městského práva udělovala městská rada.⁴⁸⁷ To ovšem neznamená, že každý samostatně vyrábějící živnostník byl měšťanem. Motivace u 50 příslušníků radních rodů byla jiná. Zde šlo oproti většině přijímaných řemeslníků především o možnost zasedat v městské radě a podílet se na správě města nebo vykonávat úřady, které spadaly do jeho pravomoci (litkupníci, směnárníci, dohlížitelé nad kupci, výsadní svědci neboli genanti, či konečně rychtáři jednotlivých trhů).⁴⁸⁸ To všechno byly ekonomicky zajímavé úřady, které svému vykonavateli zajišťovaly značný zdroj příjmů.

Povinnosti při přijetí městského práva vyjmenovává také několik usnesení a výroků městské rady. Je v nich jasně označena kategorie plnoprávného usazeného měšťana (*ein purger, der pey uns gessesen ist*). Po zaplacení přijímací taxy, která tvořila 32 grošů (vlastně půl kopy) musel ještě příchozí složit slib, že bude alespoň tři roky a jeden den trpět s městem v dobrém i zlém, to znamená, že bude po stanovenou dobu poctivě a pravidelně platit městské berně.⁴⁸⁹ Kdo přišel na Staré Město pražské, aby se zde usídlil, musel se dle nařízení ucházet o městské právo do čtyř neděl.⁴⁹⁰ Pokud se stihl přihlásit během uvedené lhůty, byl na jeden rok osvobozen od placení městské berně (*schol er ein iar der losung vrey und ledig sein*).⁴⁹¹ Městské právo na Starém Městě pražském mohl přijmout zachovalý muž nebo žena (samostatná vdova), kteří podali

⁴⁸⁵ Městské právo musel v šedesátých letech 14. století podle soukenického statutu přijmout například ten, kdo se chtěl stát v Jihlavě mistrem. B. MENDL, *Sociální krise*, s. 185, zde jsou i na s. 144–148, 156–157 a 185–186 otištěny úryvky cechovních statut ze 14. století, které stanovovaly podmínky pro přijetí do cechu; srov. Otto PETERKA, *Das Gewerberecht Böhmens im 14. Jahrhundert*, Wien – Leipzig 1909, s. 11–27. Podobné podmínky panovaly také v říši. E. ISENMANN, *Die deutsche Stadt*, s. 136–139.

⁴⁸⁶ Podobně jako v Olomouci ani v Praze nebyla hlavní motivací drtivé většiny přijatých možnost zasedat v městské radě. Tato možnost pro ně přicházela v úvahu více méně v teoretické rovině. Měšťané a neměšťané nebyli rozlišováni ani před městským soudem, kde existovala jistá diferenciací prostřednictvím vlastněného majetku. J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 127, 129.

⁴⁸⁷ Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 184.

⁴⁸⁸ J. ČELAKOVSKÝ, *O vývoji*, s. 166.

⁴⁸⁹ *Liber vetustissimus*, fol. 156r; srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 301–303. Například když roku 1357 krejčí Jeklin Tegel přijal městské právo, slíbil na svou čest po tři roky a tři dny trpět v dobrém i zlém s městem. *Liber vetustissimus*, fol. 95v. Tyto zápisy se nevyskytují pravidelně, ale zřejmě záleželo na písaři. Nicméně nebudeme daleko od pravdy, pokud budeme předpokládat, že dotyčný na místě skládal příslušný slib a tento předpis byl natolik běžný, že se s ním počítalo jako se samozřejmostí. Právě placení městských dávek bylo jednou ze základních podmínek přijetí městského práva v říšských městech, A. ERLER, *Bürgerrecht und Steuerpflicht*, s. 18–27.

⁴⁹⁰ *Das altprager Stadtrecht*, č. 22, s. 15.

⁴⁹¹ *Liber vetustissimus*, fol. 156r; srov. *Das altprager Stadtrecht*, s. 94–95.

záruku tím, že zakoupili ve městě nemovitost (dům), nebo že postavili dva měšťany jako rukojmí.⁴⁹² V souladu s výše zmíněným nařízením se museli zavázat, že nejméně po tři léta vytrvají ve městě a budou s ním trpět v dobrém i zlém. Po zaplacení výše zmiňovaného poplatku, který jim však mohl být odpuštěn, byli přijati za plnoprávné měšťany a jejich jméno bylo zapsáno do seznamu.⁴⁹³

Někdy byla učiněna výjimka a byla stanovena lhůta, do kdy má nově příchozí měšťan splnit podmínky přijetí. Když roku 1330 přijal městské právo Albert z Brna, měšťané jej osvobodili od placení městské sbírky na dva roky tak, že musí na svém pozemku u sv. Kříže na Starém Městě pražském do stanovených dvou let vybudovat dům.⁴⁹⁴ Naopak vzdání se městského práva mohlo proběhnout buď následkem trestu, nebo svobodným odřeknutím.⁴⁹⁵ Dobrovolné opuštění města – vzdání městského práva – bylo omezeno v kapitole o venkovských statcích vyjmenovanými ustanoveními, o nichž se dozvídáme v nařízení městské rady z roku 1344.⁴⁹⁶

Rovněž mohl být přijat za měšťana ten, kdo si vzal za manželku dceru nebo vdovu staroměstského mistra. Podobným způsobem se šikovným přespólním mistrům nabízela možnost sociálního vzestupu. Formou sňatku mohli pronikat nejenom do rodin zámožných staroměstských mistrů, ale i do řad plnoprávných měšťanů.⁴⁹⁷ Staroměstské právní předpisy příliš neznevýhodňovaly, neomezovaly, případně naopak nepreferovaly určitou sociální vrstvu nebo právně vymezenou skupinu obyvatel. Dokázaly však své nabyvatele chránit. Z několika pozdějších zápisů v *Liber vetustissimus* se dozvídáme o

⁴⁹² V zápisech o přijetí městského práva objevuje zmínka o tom, že ten který měšťan je již usazen, protože ve městě vlastní dům (*possessionatus est habens domum* nebo jen *domum habet*). Nejsou výjimkou ani zápisy, v nichž je uvedeno i jméno původního majitele (*Mikuláš z Radslavic přijímá městské právo a je usazen, když koupil dům Peška z Mělníka*). *Liber vetustissimus*, fol. 98v, 105r, 116v. To se ale nemuselo týkat pouze jednotlivců. Roku 1351 přijali zároveň městské právo tři bratři Blahut, Svatoslav a Mařík z Makotřas bez ručitele. V zápise se výslovně uvádí, že mají vlastní dům (*habent domum propriam*), *Liber vetustissimus*, fol. 91v.

⁴⁹³ J. TEIGE, *Seznamy I/1*, s. 227.

⁴⁹⁴ „*dederunt cives libertatem per duos annos tantum, quod edificare debeat in area sua ad sanctam Crucem sita in ipsa civitate Pragensi*“, *Liber vetustissimus*, fol. 13r.

⁴⁹⁵ Seznam několika osob, vypovězených z města pro krádež, byl zapsán v *Liber vetustissimus*, fol. 59v. V tomto případě ale nevíme, zda šlo o plnoprávné měšťany, protože u pěti uvedených osob se jednalo vesměs o služebníky zámožných měšťanů. O tom, že pod svícnem bývá někdy největší tma, svědčí také skutečnost, že zločinu krádeže se dopustil také Pešek ze Sibřína, který byl sluhou rychtáře Mikuláše Posenpacha. V *Liber vetustissimu* lokalita *Strziebrzin* neurčena. Roku 1349 se však jako *Strzyiebrzina* jmenuje vesnice Sibřina nedaleko Řičan u Prahy. A. PROFOUS – J. SVOBODA, *Místní jména 4*, s. 59. Jedná se o tu samou vesnici, jako na pořízení Káčy Kamarěřové z roku 1360.

⁴⁹⁶ *Liber vetustissimus*, fol. 156r; V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 302.

⁴⁹⁷ J. TEIGE, *Seznamy 1*, s. 227. V květnu 1365 přijal městské právo Matěj, který si vzal vdovu Bertolda Schusslera, a při svém přijetí již nepotřeboval ručitele. Sňatek uzavřený s dcerou počestného měšťana byl tedy považován za dostačující záruku. *Liber vetustissimus*, fol. 99r.

tom, že pokud roku 1397 Václav z Hradčan chtěl obvinít Sulka z Prahy, dotazoval se konšelů, zda je Sulek skutečně staroměstským měšťanem. Konšelé Křišťan Helm a Vítek následně nahlédnutím do pořizovaných zápisů zjistili, že je to pravda. Podobně konšelé Ješek z Mostku a Mareš postupovali u kauzy Mikuláše z Prahy.⁴⁹⁸

Podíváme-li se na mladší tzv. Soběslavská práva, k jejichž sepsání došlo někdy před polovinou 15. století za změněné politické a společenské situace, zjistíme, že podmínky pro přijetí městského práva se v průběhu 14. a 15. století příliš neměnily. Přestože se jedná o mladší ustanovení, lze předpokládat, že oproti jiným zvyklostem a právním normám při přijímání městského práva k velkým změnám nedošlo. V ustanovení se praví, že *Item kdo chce měšťáninem býti, ten má list svého zachování přinést, a potom púl kopy a čtyři groše dáti a potom rok svobodně seděti a více s městem trpěti; a za to má rukojmí zastaviti, aby tři léta s městem trpěl, a potom aby se bral, kam by chtěl, ač by mu se nelíbilo více v městě býti; avšak měl-li by které zboží nemovité, jakožto domy, dědiny, platy, tehdá také v tom roce má z toho platiti.*⁴⁹⁹

Formování těchto základních podmínek pro přijetí můžeme sledovat od první třetiny 14. století. Jedná se o stanovení výše poplatku, počtu ručitelů, délku osvobození od městských dávek nebo čas, po který musí nově přijatý měšťan trpět s městem.⁵⁰⁰ Právě tyto zvyklosti byly následně kodifikovány v zmíněných tzv. Soběslavských právech. S několika z těchto nutných podmínek se setkáváme i v probíraných seznamech. Ve 14. století bylo přijímání novoměšťanů na Starém Městě pražském běžnou záležitostí. Proto pouze v některých záznamech a jen jaksí mimoděk se dozvídáme o dalších podmínkách, které můžeme na sklonku středověku a v raném novověku považovat za naprostou samozřejmost.⁵⁰¹ Mám na mysli již ve 14. století

⁴⁹⁸ *Liber vetustissimus*, fol. 199v.

⁴⁹⁹ *Die sogennanten Sobieslaw'schen Rechte. Ein Prager Stadtrechtsbuch aus dem 15. Jahrhundert*, (ed.) Rudolf Schranil, Mnichov a Lipsko 1916, s. 78.

⁵⁰⁰ Jednalo se o běžné podmínky, které se postupně konstituovaly ve většině evropských středověkých měst. K nepsaným pravidlům patřilo netolerování dvojitého měšťanství (*double burghership*), i když i v tomto případě lze v rozvinutých západních oblastech najít výjimky. Marc BOONE – Peter STABEL, *New Burghers in the Late Medieval Towns of Flanders and Brabant: Conditions of Entry, Rules and Reality*, in: *Neubürger im späten Mittelalter. Migration und Austausch in der Städtelandschaft des alten Reiches (1250–1550)*, (edd.) Rainer Christoph Schwinges, Berlín 2002 (= *Zeitschrift für Historische Forschung* 30), s. 319–320.

⁵⁰¹ Naposledy se problematice městského přistěhovalectví na Starém Městě pražském v letech 1600 až 1653 věnoval ve svojí disertační práci V. ZÁBRANSKÝ, *Stát se měšťanem*, s. 40, 77–91. Pro jím sledované období se pro pražská města dochovalo téměř 500 podobných listin. Ty již v raném novověku umožňují mimo jiné odhalit i základní motivaci k migraci, tedy fenomén, který je pro středověk prakticky nepostižitelný. Srov. starší výzkum Wilhelm HANISCH, *Die Prager Neubürger im dreissigjährige Krieg. Volkszugehörigkeit, Herkunft, Beruf*, *Zeitschrift für Geschichte der Sudetenländer* 6/2, 1943, s. 155–174.

užívání zachovacích a výhostních listů. Dokladů v seznamech přichází velmi málo, proto nelze rozhodnout, zda se jednalo o nutnou samozřejmost, která však k všeobecné známosti nebyla zaznamenávána, nebo jestli šlo o výjimky, kdy tyto písemnosti byly vyžadovány pouze u konkrétních osob.

4.2. Městské přistěhovalectví (1324–1393)

Staroměstské seznamy novoměšťanů zachycují celkem 2874 různých osob.⁵⁰² Z nich bylo 1750 nově přijatých měšťanů a 1124 ručitelů, kteří dohromady ručili v 1584 případech.⁵⁰³ V průměru tedy vychází na jeden rok 25 přijatých měšťanů, což se příliš neliší od průměru v jiných středověkých městech.

	Smp 1324-1393	Olomouc 1424-1473	Augsburg 1288-1497	Frankfurt 1311-1400	Ravensburg 1324-1415	Curych 1351-1545
Počet přijatých měšťanů za 1 rok	25	21,5	12	32	37	28

Tab. 5. Počty přijatých měšťanů v jednom roce v jednotlivých evropských městech.⁵⁰⁴

Změny v počtu přijatých měšťanů v průběhu jednotlivých desetiletí nás nutí k zamyšlení, zda jsou dochované zápisy úplné (Graf 25). Při odpovědi nelze dojít ke zcela bezpečným závěrům. V první kapitole bylo odkázáno na to, že dnes postrádáme fol. 86r-v.⁵⁰⁵ Úplné zřejmě nebudou ani oba krajní roky. Zatímco v roce 1324 se se zápisem prvního novoměšťana začalo až koncem srpna, v opačném případě, roku 1393, byl poslední záznam proveden 14. října.⁵⁰⁶ Převážně však podobně jako v Olomouci jdou zápisy plynule za sebou po celý rok. Vzhledem k tomu, že se nejspíše na Starém Městě

⁵⁰² Josef Teige napočítal celkem 1783 přijatých osob. J. TEIGE, *Seznamy I/2*, s. 31. Tato odchylka mohla být způsobena tím, že Teige zahrnul mezi přijaté měšťany i několik ručitelů.

⁵⁰³ Některé osoby se zaručili hned za několik novoměšťanů.

⁵⁰⁴ Údaje pro Augsburg převzaty z Claudia KALESSE, *Bürger in Augsburg. Studien über Bürgerrecht, Neubürger und Bürger anhand des Augsburger Bürgerbuchs I (1288–1497)*, Augsburg 2001, s. 201–203. Zde přehled přijatých měšťanů za rok u dalších měst, včetně porovnání s předpokládaným počtem obyvatel. K Ravensburgu srov. R. C. SCHWINGES, *Neubürger und Bürgerbücher*, s. 43–44. Pro Švýcarsko srov. B. KOCH, *Neubürger in Zürich*, s. 18. Pro srovnání uvádím, že v Jihlavě bylo mezi lety 1360 až 1385 přijato 58 měšťanů, což znamená v průměru dva měšťany za rok. Zápisy jsou však pro nejstarší období značně mezerovité, proto jim nelze přikládat velkou váhu. Helmut ALTRICHTER, *Die Iglauer Neubürger 1360–1649 nach Beruf, Herkunft und Volkszugehörigkeit*, Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte 2, 1938, s. 91–92.

⁵⁰⁵ Tyto zápisy se však dochovaly v edici Josefa Teigeho, která však není příliš spolehlivá. J. TEIGE, *Seznamy I/1*, s. 245–246.

⁵⁰⁶ *Liber vetustissimus*, fol. 11r, 118r.

pražském jednalo také o jedinou evidenci novoměšťanů, je jejich úplnost až na uvedené případy pravděpodobná.

Také v pražských seznamech lze vysledovat, že si ručili navzájem nově přijatí měšťané. Například zatímco dne 9. května 1354 přijal bez ručitele městské právo Pešek z Tuchlovic, hned vzápětí ručí Chotěborovi z Poštovic.⁵⁰⁷ Podobně jako v Olomouci, také na Starém Městě pražském docházelo k přijímání více osob, které se zabývaly provozováním stejného řemesla. Můžeme předpokládat, že ručitelů, kteří vykonávali tutéž živnost jako nově příchozí měšťané, bylo zajisté více, než ve skutečnosti uvádí pramen. Pokud roku 1378 přijímají hned po sobě městské právo nožíři Jindřich Crancz a Mikuláš Scheubel a ručí jim tytéž osoby – Jindřich s Věncem a Petr Seher, mohlo by se v případě těchto mužů jednat také o nožíře.⁵⁰⁸ Přestože to není explicitně uvedeno, u Jindřicha s Věncem se to jeví jako pravděpodobné. Zřejmě se jednalo o syna nožíře Henslina s Věncem, který svědčil několikrát v předcházejících letech. Navíc vykonávání nožířského povolání bylo v rodině obvyklé. Ještě na počátku 15. století koupil dům čp. 150/I Štěpán s Věncem, opět nožíř.⁵⁰⁹ Často se v zápisech stává, že u jisté osoby je zaměstnání uvedeno pouze jednou, přestože svědčí několikrát. Bez prosopografického výzkumu by nám tyto souvislosti a skutečnosti unikaly.⁵¹⁰ Podobně i roku 1381 přijímá městské právo krejčí Martin z Meziříčí. Jako ručitel vystupuje Werner Grabner, ovšem bez určení živnosti. Nicméně právě Werner Grabner již roku 1351 přijal městské právo. Při tomto aktu se výslovně jmenuje jako krejčí. V ten samý den pak ručil za přijetí ještě dalšímu krejčímu: Martinovi (Mertelovi) ze Žatce.⁵¹¹

Jaroslav Mezník v období písařské činnosti Jana z Černotína ve skupinových zápisech, při nichž bylo přijato více měšťanů najednou, za něž ručili stejní ručitelé, doplňoval k jednotlivým osobám, u kterých tak nebylo uvedeno, zaměstnání jejich ručitelů. Domnívám se, že co lze důvodně předpokládat u praxe Jana z Černotína, však

⁵⁰⁷ *Liber vetustissimus*, fol. 93v. Podobně tomu bylo také v Olomouci. J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 124. Jednou roku 1358 jako ručitel vystupuje sladovník a přísežný z Nového Města pražského Heinczlin (*Heinczlinus iuratus Nove Civitatis melczer*). V tomto případě se nejspíše jedná o Heinla sladovníka, jenž se zmiňuje v novoměstské radě roku 1360. V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 86; *Liber vetustissimus*, fol. 96r. Heinczlin tedy nebyl staroměstským měšťanem, ale vzhledem ke své konšelské funkci na Novém Městě byl zřejmě shledán dostatečně způsobilým ručitelem.

⁵⁰⁸ *Liber vetustissimus*, fol. 105v.

⁵⁰⁹ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 75.

⁵¹⁰ Například roku 1378 svědčil zlatník Václav Kříž při přijetí zlatníkovi Bernardu z Dolní Paseky, ale v jeho případě nebylo písařem zaměstnání uvedeno. Co je důležité, bylo zmíněno při jednom z předchozích ručení, podobně jako u ševce Mikuláše Polanera. *Liber vetustissimus*, fol. 104v, 105r, 105v, 103v, 104r, 107v.

⁵¹¹ *Liber vetustissimus*, fol. 92r, 107r.

nelze doložit ve staroměstských seznamech.⁵¹² Při několika hromadných přijetích zde nemuselo jít vždy o vykonavatele stejného řemesla nebo alespoň příbuzné živnosti, proto je pracováno pouze s těmi případy, když je v prameni zaměstnání výslovně uvedeno, nebo když je známo odjinud.⁵¹³ V důsledku tento přístup stojí také za menším počtem identifikovaných řemeslníků na rozdíl od Mezníkem zkoumaného vzorku v Olomouci (Graf 26).⁵¹⁴ Oproti Mezníkovým výzkumům zobrazený graf zachycuje celkem 50 osob, které ve sledovaném období přijaly městské právo a jež lze začlenit mezi radní rody, respektive k příslušníkům tzv. patriciátu. Z celkového počtu přijatých osob se jednalo o 3 procenta. Dohromady tedy dokážeme do společenské struktury města zařadit 59 procent obyvatel. Řemeslníci tvořili nejvyšší podíl z těchto zařazených novoměšťanů (56 procent), což bylo dáno tím, že řemeslník musel dosáhnout měšťanského práva k tomu, aby se mohl stát mistrem. Seznam zachycuje osoby, které aspirovaly na to stát se samostatnými mistry, tedy movité příslušníky jednotlivých řemeslnických odvětví. Nevyskytují se zde nebo u jmen přijatých měšťanů nejsou uvedena nesamostatná řemesla nebo drobné živnosti, které neměly vlastní cech.

Podobná situace vyvstává také v souvislosti se sociálním složením ručitelů (Graf 27). Zde však oproti přijímaným měšťanům příslušníci radních rodů zaujímají 13 procent z celkového počtu.⁵¹⁵ Jinak podíl zařazených osob je stejný jako v předchozím případě, to znamená 59 procent. Mezi ručiteli se tedy pochopitelně vyskytuje více příslušníků radních rodů než u přijatých měšťanů. Nutno podotknout, že vzhledem k jejich postavení ve městě bychom mohli očekávat, že jejich podíl bude výrazněji. Poměrně velký počet řemeslníků-ručitelů (45 procent z celkového počtu ručitelů) však odpovídá známé skutečnosti, že většinou jako ručitelé nově přijatých měšťanů vystupovaly zpravidla osoby, zabývající se vykonáváním stejného zaměstnání. Toto

⁵¹² Samozřejmě i zde si navzájem ručili řemeslníci, kteří vykonávali stejné nebo podobné zaměstnání (ševci, krejčí, krčmáři, lékaři nebo rukavičníci). Nejednalo se však o pravidlo. Pokud tak není v prameni explicitně uvedeno, nelze tuto skutečnost automaticky předpokládat. *Liber vetustissimus*, fol. 100v, 106v, 108v, 113r, 113v, 180v.

⁵¹³ V jeden den bylo najednou přijato například více pasířů (1352, 1355, 1357, 1359), provazníků (1356, i přes německý zápis jejich jména je zřejmé, že se jednalo o Čechy; je u nich také výslovně uvedeno, že sídlí ve městě – *sunt residentes*), měšečníků-tobolečníků (1357), mečířů (1359), vetešníků (1365, 1381) nebo ševců (1365), *Liber vetustissimus*, fol. 92v, 94r, 95v, 96v, 97v, 100r, 110v. Často docházelo také ke grafickému odlišení těchto záznamů písařem. U některých z nich jsou jména zachycena svorkou k jednomu zápisu, čímž si písař usnadňoval při přepisu svých záznamů práci. *Liber vetustissimus*, fol. 94r aj.

⁵¹⁴ J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 124, 131, pozn. 46.

⁵¹⁵ V městské radě v době ručení mezi lety 1324 až 1393 zasedalo celkem 125 osob, mezi nimiž dominovali příslušníci radních rodů (46 procent), dále zde jsou zastoupeni radní řemeslníci (29 procent) a neurčeno zůstalo 25 procent osob.

pravidlo však neplatilo vždy. Vzhledem k tomu, že na Starém Městě pražském se za novoměšťana často zaručily dvě osoby najednou, docházelo i k případům, kdy se mezi ručiteli vyskytl příslušník radního rodu a řemeslník, dva řemeslníci apod.⁵¹⁶ Jednoduše řečeno předpis ohledně sociálního postavení ručitelů neexistoval a co zobrazený graf dokládá především, ručení nepatřilo k nepsaným povinnostem osob zasedajících v městské radě, protože potom by bylo zastoupení radních rodů výrazně vyšší (Graf 28).

Pouze 7 procent osob se totiž během svého zasedání v městské radě zaručilo za nově příchozího měšťana. Ze 14. století nemáme dochovány všechny seznamy městských rad (doposud známe 48 seznamů). Jejich počet je však dostatečný na to, abychom mohli říci, že účast v městské radě automaticky neznamenala povinnost ručit nově příchozím (Graf 29). Podíváme-li se na další graf, podíl osob, které vystupují jako ručitelé a alespoň jednou během svého života vykonávali konšelský úřad, se oproti předchozímu schématu zdvojnásobil (14 procent). Podíl radních na ručení se na první pohled jeví jako nízký. Tento fakt je však způsoben také celkovým nízkým počtem osob, které mohly ve sledovaném období proniknout do městské rady. Zatímco v jejich případě se jedná o několik desítek měšťanů, přijatých osob bylo 1750, nehledě na obdobně vysoký počet ručitelů. Ve skutečnosti ale 186 jedinců, kteří alespoň jednou zasedali v městské radě, ručilo mnohonásobně vícekrát, než ostatní ručitelé, kteří do městské rady nepronikli. To by mohlo nasvědčovat tomu, že za přijatého měšťana mohli vedle příbuzných, přátel, mistrů stejného řemesla ručit také konšelé pouze proto, že v dané době zasedali v městské radě. Tento fenomén nelze přeceňovat a nemůžeme jej zdaleka vztáhnout na všechny případy ručení. Pokud však za ručením nestála jen úřední povinnost, lze předpokládat i jiné vazby mezi přijatými měšťany a jejich ručiteli.

Pro období od poloviny 14. století do počátku husitských válek se podařilo vysledovat jistou pravidelnost v zasedání obyčejných soudů, které se konaly převážně buď v úterý, ve čtvrtek nebo v sobotu. Tyto dny představují 94 procent z celkového počtu všech identifikovaných soudních zasedání.⁵¹⁷ Přijímání nových měšťanů se odehrávalo v průběhu celého roku a bylo víceméně rovnoměrně rozloženo do všech dní v týdnu (Graf 30). Výjimku představovala pouze neděle, v níž došlo k přijímání pouze ve

⁵¹⁶ Mezi ručiteli se vyskytují také dva kněží. Roku 1368 se kněz Petr zaručil sedmi kopami censu uloženými na radnici za Pesolda z Řezna (*et pro eo septem sex. census habens in pretorio fideiussit*). *Liber vetustissimus*, fol. 101r. V témže roce se za Jiřího ze Lvového zaručil kněz Oldřich (*Ulricus presbiter*). *Liber vetustissimus*, fol. 101v.

⁵¹⁷ J. TŘÍKAČ, *Staroměstská kniha soudní*, s. 31–32. Zde jsou uvedeny i starší názory na tuto věc.

dvaceti případech. K tomuto dni se uvádí vždy jeden přijatý měšťan a neděle tedy nejeví žádné známky abnormalnosti vůči zkoumanému celku. Je pravděpodobné, že se v těchto případech jednalo pouze o mylnou dataci písaře, který si spletl denní datum. Rok přijetí je uveden ve všech případech, v 93 z nich (5 procentech) chybí zápis denního data.

4.2.1. Přijetí městského práva jako indikátor hospodářského vývoje města

Zatímco knihy městských dávek zachycují obyvatelstvo v určitém stavu, zápisy o přijetí měšťanů ukazují pohyb obyvatelstva. Pokud se ve městě rozvíjelo nějaké řemeslo, muselo nutně přijímat nové síly. Souhlasím tedy s názorem starší literatury, že zápisy novoměšťanů vyjadřují tendenci hospodářského vývoje ve městě.⁵¹⁸ Obecně je předpokládáno, že v dobách krize nebo pokud existuje špatná situace na trhu, je přijímáno méně novoměšťanů-řemeslníků, než v období konjunktury, a zároveň mnohem pomaleji roste jejich majetek ve městě.⁵¹⁹

Složitější je ale dle mého soudu tvrzení, že nízký populační přírůstek a vysoká úmrtnost ve středověkých městech znemožňovaly, aby větší skupina obyvatelstva existovala, aniž by přibírala do města nově přijaté členy.⁵²⁰ Zatímco olomoucké a frankfurtské seznamy tuto tendenci potvrzují tím, že jsou v nich vysokým procentuálním ohodnocením zastoupeni řezníci a pekaři, tedy řemesla, která se nejvíce bránila přílivu cizích pracovníků, v staroměstských seznamech se vyskytují velmi sporadicky. Během sedmdesáti let vedení seznamu byli za novoměšťany přijati pouze čtyři řezníci a tři pekaři. Alespoň pro Staré Město pražské tak neplatí premisa, že počet přijímaných měšťanů musí alespoň zhruba odrážet skutečný poměr početnosti jednotlivých řemesel. Prozatím postrádáme věrohodné analytické potvrzení populační nesoběstačnosti středověkých měst.⁵²¹ Již bylo zmíněno, že staroměstské řeznické rodiny mezi sebou udržovaly velice úzké vazby a s největší pravděpodobností bylo velice obtížné do této de facto uzavřené společenské skupiny proniknout. Nasvědčují tomu i případy třech přijatých novoměšťanů-řezníků, kterým buďto svědčí opět řezníci, nebo do jejich řad

⁵¹⁸ J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 134–135.

⁵¹⁹ Vzájemnou souvztažnost migrační frekvence a vývoje majetkových poměrů migrantů prokázaly výzkumy pro Curych v 15. století. B. KOCH, *Neubürger in Zürich*, s. 158–159.

⁵²⁰ J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 134–135.

⁵²¹ Na to upozornil M. NODL, *Raně novověké městské migrace*, s. 290, pozn. 2; srov. Martin NODL, *Národnostní vývoj předhusitského Stříbra*, ČČH 94/3, 1996, s. 530.

pronikají sňatkem.⁵²² Příklad staroměstských řezníků by pak ale dokládal, že skupina vykonavatelů tohoto ve městě početného povolání byla populačně soběstačná a nepotřebovala doplňovat svoje stavy nově příchozími měšťany.

Problematická interpretace zaměstnání je v dosavadní literatuře dostatečně známa.⁵²³ Při zkoumání této problematiky narážíme na několik terminologických problémů. Název zaměstnání představoval ve středověku pouze jeden ze způsobů, jak identifikovat osoby. Zároveň se však jednalo o způsob nejpřirozenější a proto nejrozšířenější.⁵²⁴ Řada takto zmíněných osob se totiž v pramenech zmiňuje pouze jednou a další doklady výkonu dané živnosti postrádáme. Samotný název mohl být přezdívkou nebo se mohl udržovat pouze ze setrvačnosti. Také ve staroměstském prostředí podobně jako v jiných městech nemuselo povolání ve spojitosti s osobním jménem vždy označovat hlavní zaměstnání.⁵²⁵ V těchto případech lze provozování dané profese pouze předpokládat, ale nelze jej nijak až na samotná výše zmíněná označení prokazatelně dokázat. Navíc v pramenech často byla jedna osoba označována hned několika zaměstnáními.⁵²⁶ Takovýchto příkladů pro Staré Město pražské existuje několik.⁵²⁷ Můžeme proto předpokládat, že ve středověku nebyli ve staroměstském

⁵²² Řezníku Petrovi svědčil při přijetí Lev řezník. Roku 1377 se novým měšťanem stává řezník Michal manžel Heringerové. Uvedení jména manželky jako identifikačního znamení je velmi řídký, proto v tomto případě nelze vyloučit možnost, že právě sňatek s vdovou Heringerovou umožnil Michalovi přijetí městského práva. *Liber vetustissimus*, fol. 97v, 101r, 105v. Výjimku tak představuje – i když ne zcela – pouze řezník Mikuláš Mních, který přijal městské právo roku 1368. Mezi lety 1362 až 1366 je v držení domu v Dlouhé ulici jmenován stejnojmenný řezník, který již mezi 1362 až 1363 zasedal v městské radě. V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 66. S největší pravděpodobností se jednalo o stejnojmenného otce Mikuláše, který roku 1368 přijal bez ručitele městské právo.

⁵²³ Metodickým problémům věnoval pozornost F. ŠMAHEL, *Základy města*, s. 26–35, 98–107.

⁵²⁴ J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 121.

⁵²⁵ F. ŠMAHEL, *Základy města*, s. 75.

⁵²⁶ Například Henslin Tanfelder se mezi lety 1402 až 1403 označuje jako krčmář (*tabernator*), ale později 1405 až 1406 vystupuje jako „Henslin šenk bílého piva“ (*Henslini pincernae albae cerevisiae*) nebo „Henslin, který čepuje bílé pivo“ (*Henslini, qui propinat albam cerevisiam*). V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 214, Dodatky, s. 239.

⁵²⁷ Pokusil jsem se na tuto problematiku upozornit na případech staroměstských hostinských, krčmářů a šenků. U nich totiž dochází k výkyvům v označení nejčastěji. I v soudní knize jsou krčmáři (*tabernatores*) někdy označováni i jako sluhové, soukeníci nebo povozníci. K tomu M. MUSÍLEK, *Hostince, krčmy, šenky*, s. 57–56. Podobně se Jindřich Weis při ručení roku 1376 uvádí jako kovář (ručil platněři), kdežto roku 1386 se objevuje jako nožíř (ručil čepelníkovi). V tomto případě nevíme, zda se Jindřich věnoval oběma zaměstnáním, nebo jestli se jedná o dvě různé osoby (otce a stejnojmenného syna). Nakonec proto byly obě osoby započítány jako dva různí měšťané. *Liber vetustissimus*, fol. 105r, 113v. Pokud byl Václav z Klatov roku 1390, kdy přijal městské právo, označen jako sklenář a malíř (*vitreator et pictor*), lze za kombinací těchto zaměstnání shledávat výrobce skla, který se věnoval i jeho malování. Do přehledu je však zanesen pouze jako sklenář. *Liber vetustissimus*, fol. 115r. Navíc sklenáři a malíři byli na Starém Městě pražském od roku 1348 sdruženi v jednom cechu. Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 196–197. Častěji dochází v seznamech novoměšťanů k tomu, že je u nějaké osoby zaměstnání uvedeno pouze jednou, případně ve výjimečných případech je zaměstnání dohledatelné v jiném typu pramene.

prostoru zástupci některých zaměstnání (kovodělných, potravinářských aj.) od sebe příliš odlišování, respektive se jejich povolání vzájemně překrývala.⁵²⁸

Přehled zaměstnání přijatých měšťanů je rozděleno do skupin tak, jak se v domácí literatuře vyvinuly na základě skupin, které pro Frankfurt nad Mohanem na sklonku 19. století stanovil Karl Bücher.⁵²⁹

ŘEMESLNÍCI A ŽIVNOSTNÍCI V SEZNAMECH NOVOMĚŠŤANŮ (1324–1393)									
SKUPINY ZAMĚŠTNÁNÍ	VYKONÁVANÁ PROFESE	1324-1333	1334-1343	1344-1353	1354-1363	1364-1373	1374-1383	1384-1393	CELKEM
1. Kov	brusič (<i>sleiffer</i>)	-	-	-	-	-	1	-	1
	cínař (<i>cingisscher</i>)	-	-	1	-	-	-	1	2
	čepelník (<i>clingensmid</i>)	-	-	-	-	3	2	2	7
	jehlář (<i>acufex</i>)	-	-	-	1	-	-	-	1
	klempíř (<i>flascher</i>)	-	-	-	-	-	-	2	2
	konvář (<i>kanlgiser, canulator</i>)	-	-	1	-	3	2	1	7
	kotlář (<i>rotsmit</i>)	-	-	-	-	2	3	-	5
	kovář (<i>faber</i>)	-	-	1	1	2	2	1	7
	mečíř (<i>gladiator</i>)	-	-	-	2	5	4	-	11
	nožíř (<i>cultellator, cultellarius, cultellifaber</i>)	2	3	12	17	18	24	8	84
	ostrožník (<i>drechsler</i>)	-	-	-	-	-	1	3	4
	pasíř (<i>cingulator, gurtler</i>)	-	-	11	21	7	2	1	42
	platněř (<i>platner, torifex</i>)	1	1	2	8	1	6	3	22
	tavič (<i>smelczer</i>)	-	-	-	-	-	-	1	1
	zlatník (<i>aurifaber</i>)	-	9	6	6	4	22	7	54
železník	-	-	-	-	1	1	-	2	

⁵²⁸ Srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 345.

⁵²⁹ Srov. J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 132–134; nebo starší práci F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 206–207. Výhodou tohoto postupu je, že lze přehledně srovnávat jednotlivé městské lokality. Nevýhodou představuje především různá míra specializace městských řemesel a tudíž ne vždy vhodně stanovené kategorie.

ŘEMESLNÍCI A ŽIVNOSTNÍCI V SEZNAMECH NOVOMĚŠŤANŮ (1324–1393)									
SKUPINY ZAMĚŠTNÁNÍ	VYKONÁVANÁ PROFESE	1324-1333	1334-1343	1344-1353	1354-1363	1364-1373	1374-1383	1384-1393	CELKEM
	<i>(ferrator)</i>								
	Celkem	3	13	34	56	46	70	30	252
2. Topivo, svítivo	svíčník <i>(candelarius)</i>	-	-	-	1	-	-	1	2
	Celkem	-	-	-	1	-	-	1	2
3. Textil	kraječ sukna <i>(pannicida)</i>	-	-	1	1	-	2	-	4
	pláteník <i>(linicida)</i>	-	-	2	-	1	-	-	3
	postřihač <i>(rasor pannum)</i>	-	-	-	2	-	2	-	4
	provazník <i>(zeyler)</i>	-	-	-	6	-	-	-	6
	soukeník <i>(pannifex, tuchmacher)</i>	2	-	-	-	-	1	1	4
	střihač <i>(rasor)</i>	-	-	-	-	3	7	-	10
	tkadlec/tkadlena <i>(textor, textrix panni)</i>	-	-	-	-	-	-	2	2
	valchář <i>(kemler, walcher, fullo)</i>	-	-	-	-	4	2	1	7
	vlnář <i>(lanifex)</i>	-	-	-	-	2	-	2	4
	Celkem	2	-	3	9	10	14	6	44
4. Kůže	jirchář <i>(cerdo, rimer)</i>	-	1	2	3	1	5	1	13
	měšečník <i>(peutler, nadelfasser, thasscher, bursifex, bursator)</i>	-	-	4	3	1	1	1	10
	sedlář <i>(sellarius, sellator, satler)</i>	1	-	-	2	3	5	1	12
	tobolečník <i>(tascher, tasner)</i>	-	-	-	4	2	1	-	7
	uzdář <i>(frenarius, frenifex)</i>	-	-	-	-	4	4	4	12
	Celkem	1	1	6	12	11	16	7	54
5. Dřevo	bečvář <i>(doleator, doliator, pinter)</i>	-	3	-	7	-	-	4	17
	češíř <i>(picariator, perchemer, pechrer)</i>	-	-	-	-	-	2	1	3

ŘEMESLNÍCI A ŽIVNOSTNÍCI V SEZNAMECH NOVOMĚŠŤANŮ (1324–1393)									
SKUPINY ZAMĚŠTNÁNÍ	VYKONÁVANÁ PROFESE	1324-1333	1334-1343	1344-1353	1354-1363	1364-1373	1374-1383	1384-1393	CELKEM
	kolář (<i>rotifex</i>)	-	-	-	-	-	-	1	1
	truhlář (<i>tisscher</i>)	-	-	-	1	-	-	-	1
	Celkem	-	3	3	8	-	2	6	22
6. Potraviny	hrachovník (<i>vendens pysum</i>)	-	-	-	-	-	1	-	1
	chmelař (<i>humulator</i>)	-	-	-	1	-	1	-	2
	kurař/kurařka (<i>pullator, pullatrix</i>)	-	-	-	-	3	-	-	3
	mlynář (<i>molendinarius</i>)	-	-	1	-	-	1	-	2
	pekař (<i>pistor</i>)	-	1	-	-	-	2	-	3
	perníkář (<i>libetarius, perator</i>)	-	-	2	5	3	-	-	10
	prodavač tuku, olejník (<i>arvinarius</i>)	-	-	1	-	-	-	-	1
	rybář (<i>piscator</i>)	-	-	-	-	-	6	-	6
	řezník (<i>carnifex</i>)	-	-	-	1	1	2	-	4
	sladovník (<i>braseator, brasarius, melczer</i>)	1	-	-	1	1	3	-	6
	syrník (<i>caseator</i>)	-	-	-	-	1	-	-	1
	Celkem	1	1	4	8	9	16	-	39
7. Oděv a obuv	hedvábník (<i>seidenneter</i>)	-	-	-	-	1	1	-	2
	kabátník (<i>cabatnik</i>)	-	-	-	-	1	-	-	1
	kloboučník (<i>pileator, piller</i>)	-	-	-	-	-	-	1	1
	kožešník (<i>pellifex</i>)	5	5	9	7	5	25	10	66
	krejčí (<i>sartor</i>)	1	10	37	12	17	54	11	142
	nohavičník (<i>caligator</i>)	-	-	-	-	-	-	1	1
	obuvník (<i>sutor antiquorum calceorum, caligarum sartor, sartor caligarum</i>)	-	-	-	2	2	-	-	4
	rukavičník (<i>cyrotecarius,</i>	-	-	4	4	7	9	3	27

ŘEMESLNÍCI A ŽIVNOSTNÍCI V SEZNAMECH NOVOMĚŠŤANŮ (1324–1393)									
SKUPINY ZAMĚŠTNÁNÍ	VYKONÁVANÁ PROFESE	1324-1333	1334-1343	1344-1353	1354-1363	1364-1373	1374-1383	1384-1393	CELKEM
	<i>hantschuster</i>)								
	švec (<i>sutor</i>)	2	16	14	15	37	55	10	149
	tandlěř (<i>tendler</i>)	-	-	-	-	-	1	-	1
	vetešník (<i>renovator, mentler</i>)	-	-	-	5	11	9	-	25
	Celkem	8	31	64	45	81	153	36	419
8. Stavby, zeminy	hrnčíř (<i>toppler, topper</i>)	-	-	-	-	-	1	-	1
	rourař (<i>rursmundel</i>)	-	-	-	-	-	1	-	1
	sklenář (<i>glasser, vitreator</i>)	-	-	-	1	1	-	2	4
	Celkem	-	-	-	1	1	2	2	6
9. Jiná řemesla	apatykář (<i>apothecarius</i>)	-	-	1	2	-	1	2	6
	holič (<i>barbier</i>)	-	-	-	-	-	1	-	1
	koníř (<i>mango</i>)	-	-	-	-	-	1	-	1
	krčmář (<i>tabernator</i>)	-	-	-	1	-	7	2	10
	lazebník (<i>balneator</i>)	-	-	-	-	-	-	1	1
	malíř (<i>pictor, maler</i>)	-	-	-	-	2	2	11	15
	páterník (<i>paternik</i>)	-	-	-	-	-	2	-	2
	pergamenář (<i>pergamenista</i>)	-	-	-	-	-	1	-	1
	šenkýř (<i>pincernator</i>)	1	1	1	-	1	5	1	10
	vazač knih (<i>ligator librorum</i>)	-	-	-	-	1	-	-	1
	vážník (<i>vaginator</i>)	-	-	-	-	-	1	-	1
	zahradník (<i>gartner</i>)	-	-	-	-	-	-	1	1
	zrcadlník (<i>spigler</i>)	-	-	-	-	-	1	-	1
	Celkem	1	1	2	3	4	22	18	51
	10. Obchod	kramář (<i>institor</i>)	-	-	-	2	1	19	3
obchodník (<i>mercator</i>)		-	-	1	1	1	3	1	7

ŘEMESLNÍCI A ŽIVNOSTNÍCI V SEZNAMECH NOVOMĚŠŤANŮ (1324–1393)									
SKUPINY ZAMĚŠTNÁNÍ	VYKONÁVANÁ PROFESE	1324-1333	1334-1343	1344-1353	1354-1363	1364-1373	1374-1383	1384-1393	CELKEM
	Celkem	0	0	1	3	2	22	4	32
11. Jiná zaměstnání	komorník (<i>camerarius, komorník</i>)	2	1	-	-	-	-	-	3
	lékař (<i>medicus, phisicus, cyrologus</i>)	-	-	3	-	2	5	-	10
	maštalář (<i>marstallerz</i>)	-	-	-	-	-	1	-	1
	stavitel (<i>magister operis</i>)	-	-	-	-	-	1	-	1
	nosič (<i>auftrager</i>)	-	-	-	-	-	2	-	2
	písař (<i>scriptor, notarius</i>)	1	3	4	2	6	2	5	23
	právník (<i>iurisperitus</i>)	-	-	-	1	-	-	-	1
	řečník (<i>causidicus, prolocutor</i>)	-	-	1	-	-	-	-	1
	sluha/sluzebná (<i>servitor, servitrix, famulus, domesticus</i>)	1	-	-	2	-	6	2	11
	trakař (<i>portifex</i>)	-	-	-	-	-	-	1	1
	úředník (<i>beneficiarius</i>)	1	-	-	-	-	-	-	1
	vrátný (<i>portulanus</i>)	-	-	-	-	-	-	1	1
	Celkem		5	4	8	5	8	17	9
12. Zaměstnání neurčeno	Počet osob	-	-	-	-	-	-	-	723
	Celkem shrnutí	21	54	125	151	172	335	119	977

Tab. 6. Přehled zaměstnání přijatých měšťanů (1324–1393).

Při rozboru této tabulky si musíme uvědomit, že zkoumaný pramen zachycuje pouze osoby přijaté za měšťany. Navíc zaměstnání uvádí pouze u necelých dvou třetin novoměšťanů. Některá řemesla byla na Starém Městě provozována, aniž by přijímala nové pracovníky, kteří by se přistěhovali odjinud. Pouze výjimečně se v seznamech novoměšťanů vyskytují měšťanští synkové, na něž zřejmě městerské právo přecházelo

automaticky.⁵³⁰ Nadto mnohá řemesla v průběhu 14. století ještě neměla pevnou cechovní strukturu a po jejich vykonavatelích nebylo požadováno přijetí městského práva.⁵³¹ Počet živností se ve městě řídil základními ukazateli: potřebností a poptávkou městského obyvatelstva po jimi produkováném zboží. Málo početná řemeslná odvětví šla jinou cestou – sdružováním. Z řádu staroměstských malířů a štítařů víme, že se zde spojila i spolu zdánlivě nesouvisející řemeslná odvětví – sklenáři, vazači knih, řezbáři, pergameníci, zlatotepci, iluminátoři a další příbuzní řemeslníci.⁵³² Ne všechna řemesla ale vyžadovala vstup do cechu. Byly také svobodné živnosti, u nichž se rozhodnutí o vstupu nechávalo na uvážení každého.⁵³³ To se však týkalo zpravidla jen málo výnosných řemesel. Zatímco v soudní knize je v kategorii „Topivo, svítivo“ doloženo hned několik řemeslných odvětví (3 olejníci, 1 svíčník, 1 uhlíř a 2 voštníci), zápisy novoměšťanů zachytili po dobu sedmdesáti let pouze dva svíčníky, kteří přijali městské právo.

Karel IV. vydal roku 1364 privilegium ve prospěch novoměstských pasířů, měšečníků a tobolečníků, v němž stanovil, že tato řemesla směla být provozována pouze na Novém Městě pražském. Staroměstským a malostranským konšelům se v něm zároveň nařizovalo, aby zamezili prodeji tohoto zboží na zdejších trzích, a to s výminkou výročních trhů.⁵³⁴ I tak po roce 1364 přijímají zástupci těchto řemesel na Starém Městě pražském měšťanské právo (po roce 1364 se jednalo o 10 pasířů, 3 měšečníky a 3 tobolečníky). Oproti předcházejícímu období se zejména u pasířů nejednalo v počtu přijatých měšťanů o výrazný propad. Vysvětlení je dvojí. Buďto toto nařízení nebylo – a to i vzhledem k přetrvávající animozitě mezi jednotlivými městskými částmi za tiché podpory staroměstské rady – dodržováno, nebo příslušníci těchto řemesel přijímali mistrovství a městské právo na Starém Městě pražském, ale svoji živnost provozovali v dílnách na Novém Městě. Je také pravdou, že do roku 1364 byli staroměstští pasíři přijímáni vesměs skupinově po přibližně šesti osobách (v letech 1352, 1355, 1357 a 1359). Po roce 1364 se objevuje přijímání pouze jednotlivců. I z toho lze vyvozovat, že před rokem 1364 postrádali pasíři na Starém Městě pražském vlastní cech jako

⁵³⁰ Srov. J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 134.

⁵³¹ Jinak ve všech ustanoveních cechovních organizací bylo přijetí městského práva jednou ze základních podmínek opravňujících uchazeče ke vstupu. Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 188–191; V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 387.

⁵³² Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 196.

⁵³³ To se týkalo staroměstských postřihačů sukna. Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 213.

⁵³⁴ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 386.

korporaci a za skupinovým přijetím městského práva zřejmě stálo – přestože tak není uvedeno – i potvrzení nabytí mistrovského titulu před městskou radou.

Oproti Olomouci se mezi přijatými měšťany na Starém Městě pražském téměř nevyskytují obchodníci (7 výskytů) a zemědělci, respektive osoby pracující v prvovýrobě. Osoby věnující se výhradně zemědělství nebyly dostatečně movité na to, aby mohly ve 14. století přijmout městské právo v jednom z nejvýznamnějších evropských měst.⁵³⁵ Výjimku představovalo několik venkovských rychtářů, jejichž dobré majetkové poměry jsou dostatečně známy.⁵³⁶ Zámožní kupci a obchodníci se v seznamech objevují, ale u jejich jména nebylo toto zaměstnání uvedeno a nelze je podobně jako příslušníky tzv. starého patriciátu rozeznat podle příjmí. Maloobchodem se zabývali převážně kramáři (25), u speciálních druhů zboží i apatykáři (5), kteří jsou v prameni také zastoupeni.⁵³⁷

Seznam ve skutečnosti neodráží význam některých řemesel, zvláště těch stavebních. Jak kameníci, tak tovaryši všech odvětví patřili k vrstvám městské společnosti, které často migrovaly za prací. Historici umění někdy mylně pracují s písemnými prameny městské provenience, když předpokládají, že počet kameníků zmíněných v berních nebo soudních knihách odráží stavební či jinou vyspělost dané městské lokality. Při vyhodnocování podobných typů pramenů si musíme uvědomit, že zachycují pouze určitý segment městské společnosti. Většinou se jedná pouze o majetné měšťany, kteří ve městě vlastní nemovitý majetek. Budeme-li předpokládat, že kameníci mnohdy putovali od stavby ke stavbě se svojí hutí, často si ve městě ani nezakoupili nemovitost, ani nepřijali městské právo, pak jsou pro nás v podstatě „nezachytitelní“, přestože ve městě po nějaký čas pobývali. Jejich stálou přítomnost ve městě nepřímo dokládají časté změny majitelů jednotlivých domů. Jak ukazují nejnovější stavebně-

⁵³⁵ J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 136–137. Jiná situace panovala na Novém Městě, které bylo i díky své poloze více propojeno s venkovským zázemím. Roku 1388 vlastnil dům čp. 427b/II sedlák Vítek (*Vitko villanum*), roku 1413 například koupil sedlák Mařík z Ořechu (*Marzyk villanus de Orzech*) dům čp. 435b/II od Hanuše skalníka za 5 kop grošů. V. V. TOMEK, *Základy 2*, s. 147. V okolí sídlili pouze drobní a málo zámožní řemeslníci a živnostníci, kteří zřejmě vzhledem k nevýnosnosti svého povolání museli k ubytování vyhledávat pouze okrajové části Nového Města pražského. Většinou přebývali v dřevěných a nevýstavných domech. V rovině hmotného zajištění se tak dostávali na roveň nejbohatším sedlákům, jaké představovali Vítek nebo Mařík z Ořechu, kteří si mohli dovolit zakoupit v dané městské části vlastní nemovitost. Již v předhusitském období tak docházelo ke stírání majetkových rozdílů mezi nejchudšími městskými vrstvami na straně jedné, nejbohatšími příslušníky venkovského obyvatelstva na straně druhé.

⁵³⁶ Roku 1344 přijal městské právo Henslin rychtář z Rožmitálu, roku 1392 Ješek, syn rychtáře z Kněževse. *Liber vetustissimus*, fol. 117v, 88v.

⁵³⁷ Velký počet obchodníků ve středověkých městech předpokládal také J. MEZNÍK, *K otázce struktury*, s. 87.

historické výzkumy, noví vlastníci mnohdy sahalí k opakovaným stavebním přestavbám nebo úpravám nově nabytých staveb tak, aby lépe vyhovovali jejich představám a požadavkům.⁵³⁸ Hojné stavební zásahy si pravidelně vyžádávaly požáry nebo povodně. Během vlády Karla IV. byla Praha zároveň doslova stavenišťem církevních staveb, výstavných městských paláců nebo hradeb.

Ve městě se nacházela celá řada kameníků-zedníků, kteří se dlouhodobě věnovali běžné údržbě či drobným rekonstrukcím výstavných městských domů, nebo se podíleli na výstavbě nových staveb, což dokládají údaje soudní knihy, která zachytila celkem čtyři ve městě usazené zedníky.⁵³⁹ Jedná se o výjimku potvrzující pravidlo. Tito čtyři zedníci ve městě vlastnili nemovitosti a patřili k usazeným obyvatelům. I to však naznačuje, že ve středověké Praze se nabízela možnost sociálního vzestupu také pro vykonavatele tohoto povolání.⁵⁴⁰ V seznamu novoměšťanů se však objevuje pouze jeden stavitel a to známý Petr Parlér, který roku 1379 jako *Magister Petrus magister operis in castro artifex* přijal městské právo.⁵⁴¹ V jeho případě se ale jednalo o výjimku. Jak bude ukázáno níže, rodina díky svému postavení a profesním kvalitám dokázala záhy proniknout do horní vrstvy městského obyvatelstva. Postrádáme ale informace o drobných zednících, kamenících, omítačích (*tüchner*) nebo pokrývačích, kteří se věnovali běžné údržbě měšťanských domů, opevnění apod. Dozvídáme se o nich jen zřídka na základě několika málo dochovaných smluv o vykonání určitého díla.⁵⁴²

Téměř čtvrtinu osob, které byly mezi lety 1324 až 1393 přijaty za měšťany, tvořili krejčí nebo ševci. To dokládá nejenom výsadní postavení krejčovského cechu ve městě, který patří k nejstarším cechovním organizacím v Čechách, ale i skutečnost, že pražští krejčí museli šít na zakázku jak pro okolní venkovské zázemí, tak pro panovnický dvůr

⁵³⁸ Srov. časté stavební zásahy v domě čp. 509/I na Havelském tržišti. M. RYKL, *Výpověď stavební historie*, s. 298–309.

⁵³⁹ Jenom pro srovnání, v průběhu 14. a na počátku 15. století ve městě působilo 46 různých kameníků a 59 zedníků, nehledě na další doložená stavební řemesla. V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 385; k organizaci kamenických hutí *Dějiny hmotné kultury I/2*, s. 575–580.

⁵⁴⁰ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 39, 102, 236.

⁵⁴¹ *Liber vetustissimus*, fol. 109v. Přitom z jiných pramenů víme, že stavitele bylo zřejmě zapotřebí u každé stavby. Srov. například dohled mistra stavby (*magister operis*) roku 1326 na výstavbu kostela sv. Havla. LE 1, s. 114; regist publikován také v RBM III, č. 1202, s. 468–469. K tomu naposledy R. GÁJA, *Dějiny kostela*, s. 92. Přehled stavitelů v pražských městech má V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 381–382. Na pražskou huť, která fungovala jako hlavní rozhodce ve sporech jiných hutí, upozornil již Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 195–196.

⁵⁴² Například k roku 1387 se zmiňuje zedník Vaněk z Poříčí. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 137; srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 382; a B. MENDEL, *Z hospodářských dějin*, s. 267–268. Huť kameníků vznikla při stavbě chrámu sv. Víta. Zdá se ale, že zedníci měli na těchto stavbách nižší postavení než kameníci, což zřejmě plynulo z menších nároků na jejich kvalifikaci. Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 195. V běžném stavebním provozu města tomu však bylo naopak.

nebo pro ve městě usazené příslušníky církve a šlechty.⁵⁴³ Ostatně královnin krejčí Adam přijal roku 1379 městské právo a další královští ševci jako Velfl, Ješek, Mikuláš nebo Smil ručili jiným měšťanům při přijetí městského práva, vesměs opět ševcům nebo krejčím.⁵⁴⁴ Pokud se v řemeslnických statutech objevují klauzule, mající omezit konkurenci dvorských řemeslníků, seznamy novoměšťanů to nenaznačují. Jak bylo řečeno, dvorští krejčí a ševci přijímali městské právo nebo ručili jiným řemeslníkům. Vše ovšem spočívá v problému, že neznáme přesné mechanismy fungování dvorních dodavatelů nebo řemeslníků.⁵⁴⁵ Nevíme, zda byli jmenováni panovníkem na neomezenou dobu, jaké měli výsady a výhody oproti jiným vykonavatelům téhož zaměstnání. Přitom nelze určit, zda ve svých rukou drželi výhradní monopol na dodávky a výrobu určitého zboží pro královský dvůr. Navíc je nepochybné, že některé osoby označení dvorský užívaly i nadále v době, kdy už k dvorským dodavatelům nepatřily. Byl to totiž jedinečný a tudíž i nezaměnitelný identifikant daného jednotlivce uvnitř městské společnosti, stejně jako odkaz na jeho bývalé výsadní postavení a zároveň potvrzení tak říkajíc „dobré značky“ a kvality práce daného řemeslníka. Někteří krejčí nebo ševci se také zmiňují ve službě šlechtických nebo církevních hodnostářů, jako roku 1359 Ondřej, krejčí pana Čenka z Lipé.⁵⁴⁶

Tuto skutečnost také odráží vysoká specializace uvnitř těchto řemesel. Již roku 1318 si museli staroměstští krejčí vymezit pole působnosti s vetešníky, roku 1404 vznikl spor mezi ševci a prtáky.⁵⁴⁷ Vše se týkalo snahy odstranit mezi jednotlivými odvětvími soutěž. Vedle krejčích a ševců se na Starém Městě setkáváme také s čepičníky, kloboučníky, nohavičníky nebo kabátníky. Významné postavení si i nadále udržel trh a zpracování kůží a kožešin. Soudní kniha zachycuje nejenom na 30 kožešníkům jako majitelů domů, ale kožešníci patřili také k nejpočetněji zastoupeným novoměšťanům. Ve sledovaném období městské právo přijalo 66 vykonavatelů tohoto zaměstnání.

⁵⁴³ Pro počátek 15. století to potvrzuje také studie Jaroslav MEZNÍK, *Pražská řemesla počátkem 15. století*, PSH 7, 1972, s. 34. Například výrazný nárůst počtu přijatých krejčích v polovině čtyřicátých let 14. století mohl souviset s poptávkou nově konstituovaného dvora Karla IV.

⁵⁴⁴ *Liber vetustissimus*, fol. 96v, 100r, 102r, 109v, 113v. Staročeská satira „O ševcích“ dokládá, že se líní ševci stávali terčem všeobecného posměchu, stejně jako upozorňuje velké sociální rozdíly mezi jednotlivými vykonavateli této živnosti. *Staročeské satiry*, s. 63–67.

⁵⁴⁵ V nejstarších krejčovských statutech z roku 1318 se tovaryšům (*chnecht*) zakazuje služba u dvorských krejčírů (*hofsneider*), protože to jsou lidé poddaní a nesvobodní. *Liber vetustissimus*, fol. 19r-v; srov. Z. WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 187.

⁵⁴⁶ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 182. Vedle krejčího se ve městě uvádí také jeho pištec Mikeš jako majitel domu nejisté polohy nedaleko paláce svého pána ve Zlaté ulici nebo na blízku (*Mixio fistulator domini Czenkonis*). V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 236.

⁵⁴⁷ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 387.

Pravý opak lze říci o staroměstských hrnčířích. Jestliže se ještě v polovině 14. století dnešní Dušní ulice nazývala hrnčířskou, jednalo se zřejmě jen o anachronismus.⁵⁴⁸ Během sedmdesáti let přijal městské právo pouze jeden hrnčíř (*toppler*) Fridrich z Českého Šternberka.⁵⁴⁹ Vysvětlení však nelze hledat pouze ve skutečnosti, že hrnčíři pravděpodobně nepatřili k zámožným staroměstským řemeslníkům. Archeologicky se na Starém Městě pražském prozatím nepodařilo najít ani jednu hrnčířskou pec. To může být způsobeno tím, že v Dušní ulici byly doposud prováděny pouze malé archeologické výzkumy, které nemusely na tyto pece narazit.⁵⁵⁰ Hrnčíři obecně patřili k řemeslníkům, kteří byli ve městě spíše trpěni. Jejich každodenní práce s jílem nebo hlínou nepřispívala k čistotě města. Obtížný byl také kouř, který unikal z pecí při vypalování výrobků. Dalším důvodem mohla být nebezpečnost provozu hrnčířských dílen pro městský organizmus a vlastně neustálé nebezpečí plynoucí z práce s otevřeným ohněm při vypalování keramiky. Tyto aspekty vedly k tomu, že převládala snaha vytlačit hrnčíře a jiná obtížná řemesla ze středu města na předměstí či na samotný okraj, kde nebyla tak hustá zástavba, a tím i menší nebezpečí případného požáru.⁵⁵¹ Hrnčířské vypalovací pece byly nalezeny na Novém Městě pražském. Nejstarší z nich lze datovat již do 14. století (dnešní Truhlářská ulice). K vypalovanému sortimentu ve zdejších sedmi pecích však nepatřily jen hrnce nebo hrnky všech velikostí, džbánky, pokličky nebo misky, ale značnou část vsázky tvořily také kachle.⁵⁵² Silná hrnčířská produkce však zřejmě panovala v nedalekém Berouně, řadu dílen známe ze Sezimova Ústí a odjinud.⁵⁵³ Stejně jako existovala specializace královských či poddanských měst na produkci sukna, jiná se zaměřovala na výrobu hrnců a keramiky.⁵⁵⁴ Komplexní archeologický výzkum ale chybí, takže do budoucna lze očekávat potvrzení nebo korekci

⁵⁴⁸ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 206–207.

⁵⁴⁹ *Liber vetustissimus*, fol. 107v.

⁵⁵⁰ Za konzultaci ohledně hrnčířských dílen v pražském souměstí jsem zavázán díkem Janu Havrdovi a Tomaszi Cymbalakovi.

⁵⁵¹ Jaromír ŽEGKLITZ, *Topografie pražských hrnčířských dílen a jejich podoba v 16. – počátek 17. století*, *Postmediaevální archeologie 1*, Praha 1990, s. 215; srov. *Dějiny hmotné kultury I/2*, s. 758.

⁵⁵² Vojtěch KAŠPAR – Jaromír ŽEGKLITZ, *Hrnčíři z Truhlářské ulice*, in: Petr JUŘINA a kol., *Náměstí Republiky. Výzkum století*, Praha 2009, s. 78–83.

⁵⁵³ Na předměstích Sezimova Ústí byla archeologickým výzkumem zjištěna nápadná kumulace hrnčířských dílen, která může naznačovat širší odbyt. Miroslav RICHTER – Rudolf KRAJÍČ, *Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 2 (Levobřežní předměstí – archeologický výzkum 1962–1988)*, Praha – Sezimovo Ústí – Tábor 2001, s. 152; srov. J. ŽEGKLITZ, *Topografie pražských hrnčířských dílen*, s. 215.

⁵⁵⁴ Některá města však žádnou řemeslnou specializaci nevykazují, jako České Budějovice v polovině 16. století. Řemeslná výroba zde nebyla určena pro širší trh, což dokládá jasná početní převaha potravinářských živností, stejně jako malý počet specializovaných obchodníků, který odkazuje na přímé spojení řemeslníka se zákazníkem. F. KAVKA, *Třídní struktura*, s. 173.

těchto závěrů. Platí to také pro novoměstskou Hrnčířskou ulici, která se řadí k nejlépe prozkoumaným lokalitám v Praze, v nichž sídlili hrnčíři. Pro tuto ulici se v době na konci 15. století, kdy tu postupně vznikaly další významné hrnčířské dílny, začal paradoxně užívat její dnešní název Truhlářská.⁵⁵⁵ I tento případ vypovídá jak o nestálosti pojmenování středověkých ulic, tak o omezené výpovědní hodnotě zkoumaných dokladů. Co je však očividné, písemné prameny – alespoň pro případ Starého Města pražského – zachycují oproti jiným řemeslným odvětvím až nápadně nízký počet hrnčířů.

S velkým množstvím krejčích a ševců je ovšem v ostrém rozporu naopak malý počet soukeníků nebo obecně příslušníků textilních řemesel, zařazených do kategorie „Textil“.⁵⁵⁶ Zatímco v Olomouci přijatí soukeníci převyšovali všechny ostatní přijaté řemeslníky, na Starém Městě máme doklad pouze o čtyřech přijatých soukenících. Jaroslavu Mezníkovi se podařilo na základě vzácně dochovaného pramene – bratislavské třicátkové knihy z let 1457 až 1458 – doložit, že v Olomouci skutečně soukenictví nesloužilo pouze pro místní trh, ale sukno bylo vyváženo i do vzdálenějších oblastí. V bratislavské knize totiž lze najít celou řadu dokladů o tom, že zde bylo velmi často proclíváno sukno vyrobené v Čechách a na Moravě, konkrétně v Brně, Olomouci, Jindřichově Hradci, Chrudimi, Jihlavě a v Slavonicích.⁵⁵⁷ Navíc skutečný objem sukna z Olomouce musel být ale mnohem vyšší, protože při vývozu do Uher nebyla cesta přes Bratislavu nejvýhodnější.⁵⁵⁸ Nemůže být pochyby o tom, že vyjmenovaná města patřila k centrům soukenické výroby u nás. Zároveň je zřejmé, že pražské souměstí k výraznému producentovi sukna nepatřilo, což dokládá i nízký počet výskytů jeho výrobců a zpracovatelů v seznamech novoměšťanů. Ne že by ve městě nepůsobili, vše ale nasvědčuje tomu, že vyráběli pouze pro místní trh, či se věnovali překupnictví sukna,

⁵⁵⁵ V. KAŠPAR – J. ŽEGKLITZ, *Hrnčíři z Truhlářské ulice*, s. 82.

⁵⁵⁶ Bedřich Mendl se domníval, že to bylo způsobeno tím, že staroměstští soukeníci měli málo majetných příslušníků. Dle mého mínění však soukeníci nepatřili k nejhudším řemeslům ve městě. Vždyť soukenické krámce se nacházely v centru města před radnicí. Navíc například Konráda Kussenpheniga za chudého měšťana rozhodně označit nemůžeme. Přestože soukenictví nepatřilo k hlavním řemeslným odvětvím ve městě, příčiny nízkého počtu přijatých soukeníků je třeba hledat jinde.

⁵⁵⁷ Výraznou převahu soukeníků v Chrudimi prokázal svým výzkumem již B. MENDL, *Sociální krise*, s. 118. Na sklonku 14. století zde živnost provozovalo 151 soukeníků (necelých 30 procent z doložených řemesel). Až s velkým odstupem následovala další řemesla (50 ševců, 41 řezníků ad.). Na silné zastoupení soukeníků mezi přijatými měšťany upozornil již H. ALTRICHTER, *Die Iglauer Neibürger*, s. 95. V 16. století již byla Jihlava bezesporu významným soukenickým centrem. Význam českého sukna jako vývozního artiklu zhodnotil již František GRAUS, *Český obchod se sukem ve 14. a 15. století. K otázce významu středověkého obchodu*, Praha 1950, s. 108–111.

⁵⁵⁸ J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 137–138.

jako v soudní knize zmíněný zámožný překupník Salman Galm, který sídlil v domě čp. 588/I v dnešní Templové ulici.⁵⁵⁹ V Brně tvořila textilní řemesla roku 1365 dohromady 15 procent, na Starém Městě pražském podle soudní knihy kolem poloviny 14. století 8 procent všech doložených řemeslníků (roku 1429 pak podle Mendla 13 procent); v rámci staroměstských novoměšťanů, u nichž se podařilo v letech 1324 až 1393 určit živnost, představovala 4 procenta, v Olomouci bylo konečně mezi přijatými měšťany 19, 7 procent příslušníků textilních řemesel, jejich podíl na počtu přijatých řemeslníků činil téměř 23 procent.⁵⁶⁰

ŘEMESLNÍCI A ŽIVNOSTNÍCI V SOUDNÍ KNIZE S TRHOVÝMI ZÁPISY (1351–1366)		
SKUPINY ZAMĚSTNÁNÍ	VYKONÁVANÁ PROFESE	1351-1366
1. Kov	cínař (<i>stagnifusor</i>)	1
	hamerník (<i>hamirsmit</i>)	1
	kotlář (<i>kupferschmyd</i>)	1
	kovář (<i>faber</i>)	19
	mečíř (<i>gladiator</i>)	4
	mědilitec (<i>kuphersmid, messinkslaer</i>)	2
	nožíř (<i>cultellator</i>)	21
	pasíř/pasířka (<i>cingulator/cingulatrix</i>)	7
	platněř (<i>platner</i>)	1
	střelec (<i>balistator</i>)	1
	zámečník (<i>slosser</i>)	3
	zlatník (<i>aurifaber</i>)	18
	zlatotepec (<i>auripercussor, goltslaer</i>)	1
	železník (<i>ferrator</i>)	7
	Celkem	87
2. Topivo, svítivo	olejník (<i>oleator</i>)	3
	svíčník (<i>candelator</i>)	1
	uhlíř (<i>carbonista</i>)	1
	voštník (<i>wachsgiser</i>)	2
	Celkem	7
3. Textil	barvíř (<i>barbitonsor</i>)	1
	kraječ suken (<i>pannicida</i>)	27
	pláteník (<i>linicida</i>)	5
	postřihač (<i>rasor pannum</i>)	2
	soukeník (<i>pannifex</i>)	3
	tkadlec/tkadlec příže (<i>textor, telista</i>)	2

⁵⁵⁹ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 164.

⁵⁶⁰ J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 138.

ŘEMESLNÍCI A ŽIVNOSTNÍCI V SOUDNÍ KNIZE S TRHOVÝMI ZÁPISY (1351–1366)		
SKUPINY ZAMĚSTNÁNÍ	VYKONÁVANÁ PROFESE	1351-1366
	tkaničnick (bortner)	1
	valchář (walcher)	2
	vlnář (lanifex)	4
	Celkem	47
4. Kůže	jirchář (cerdo, rimer)	17
	měšečník (peutler, nadelfasser, thasscher, bursifex, bursator)	7
	řemenář (corrigiator)	2
	sedlář (sellarius, sellator)	4
	tobolečník (tascher)	1
	uzdář (frenarius, frenifex, czaumstricker)	8
	Celkem	39
5. Dřevo	bečvář (doleator, doliator, pinter)	5
	dřevař (ligneor, praemptor lignorum)	2
	kolář (rotifex)	4
	soustružník (drechsler)	1
	stolař (mensator, qui facit mensas, tyscher)	2
	tesař (carpentarius)	7
	Celkem	21
6. Potraviny	herinečník (heronger)	2
	hokyník/hokyně cibulářka (penesticus/penestica, quae vendit poma et pira)	2
	hrachovník (hrachobnik)	1
	kurař (hunerer, pullator)	4
	medník (mednik)	1
	mlynář/mlynářka (molendinarius/molendinatrix)	7
	pekař/pekařka (pistor/pistrix)	25
	perníkář (lebetecarius, lebetarius)	3
	rybář (piscator, fisher)	4
	řezník (carnifex)	30
	sládek (braxator cerevisiae)	3
	sladovník (braseator, brasarius, melczer)	45
	solník (salator, qui vendit sal, salczschuster)	2
	vaječník (emptor ovarum)	1
Celkem	130	
7. Oděv a obuv	čepičník (myter)	1
	hedvábník (sydenarius)	1
	kloboučník/kloboučnice (pileator/huterin)	2
	koželuh (lederer)	1

ŘEMESLNÍCI A ŽIVNOSTNÍCI V SOUDNÍ KNIZE S TRHOVÝMI ZÁPISY (1351–1366)		
SKUPINY ZAMĚSTNÁNÍ	VYKONÁVANÁ PROFESE	1351-1366
	kožešník (<i>pellifex</i>)	32
	krejčí (<i>sartor</i>)	20
	rukavičník (<i>cirotecarius, hantschuster</i>)	3
	švec (<i>sutor</i>)	44
	švadlena (<i>sutrix</i>)	1
	tandlér (<i>tandler, tendler</i>)	5
	vetešník (<i>renovator, mentler</i>)	20
	Celkem	130
8. Stavby, zeminy	dlaždič (<i>beleger</i>)	1
	hrnčíř (<i>lutifigulus</i>)	1
	kameník (<i>lapicida</i>)	3
	mísař (<i>scultellator, qui vendit et emit scutellis</i>)	2
	pokryvač (<i>czigeldecker, qui tegit tecta</i>)	1
	sklenář (<i>glaser</i>)	1
	zedník (<i>murator, mawrer, steinmecz</i>)	4
	Celkem	13
9. Jiná řemesla	apatykář/apatykářka (<i>apothecarius/apotecarissa</i>)	4
	holič (<i>barbirsor</i>)	1
	iluminátor (<i>illuminator</i>)	1
	inkoustník (<i>tyntener</i>)	1
	knihař (<i>ligator</i>)	1
	koníř (<i>mango</i>)	4
	koštěř/koštěř vína (<i>examinator</i>)	3
	krčmář (<i>tabernator, angiser, angyser</i>)	23
	lazebník (<i>balneator, balniator</i>)	7
	malíř/malířka (<i>pictor/pictrix</i>)	2
	pulér (<i>pulier</i>)	1
	pergamenář (<i>faciens antiqua pellicia</i>)	1
	pícník (<i>pabulator, picznyk</i>)	2
	šenkýř (<i>pincerna, pincernator</i>)	11
	šrotěř vína (<i>vasator, schroter</i>)	1
	zahradník (<i>gertler</i>)	1
	Celkem	64
10. Obchod	kramář/kramářka (<i>institor/institrix</i>)	36
	obchodník (<i>mercator</i>)	1
	překupník dříví/sukna (<i>subemptor</i>)	2
	Celkem	39
11. Jiná zaměstnání	hospodyně (<i>domicella</i>)	4
	chirurg (<i>cyrologus</i>)	1
	kuchař (<i>coci, coquus</i>)	2

ŘEMESLNÍCI A ŽIVNOSTNÍCI V SOUDNÍ KNIZE S TRHOVÝMI ZÁPISY (1351–1366)		
SKUPINY ZAMĚSTNÁNÍ	VYKONÁVANÁ PROFESE	1351-1366
	lékař (<i>medicus, fisicus</i>)	7
	lojovník (<i>unsliter qui fundit saepum</i>)	2
	nevěstka (<i>meretrix</i>)	1
	orlojník (<i>orlogiator</i>)	1
	písař (<i>scriptor, notarius</i>)	18
	pištec (<i>fistulator, figellator</i>)	5
	povozník (<i>vector</i>)	5
	právník (<i>jurista</i>)	2
	řečník (<i>causidicus, prolocutor</i>)	4
	sluha (<i>famulus, servitor</i>)	7
	šafář (<i>procurator</i>)	2
	učitel (<i>scolar</i>)	1
	vrátný (<i>hostiarius</i>)	1
	Celkem	63
12. Zaměstnání neurčeno	Počet osob	875

Tab. 7. Přehled zaměstnání doložených v soudní knize (1351–1366).

Abychom správně pochopili tuto tabulku, musíme se vrátit k sociální struktuře staroměstského obyvatelstva tak, jak nám ji zobrazuje soudní kniha. Zatímco v kapitole o trzích jsme se zabývali pouze měšťany, kteří uvnitř města vlastnili dům nebo dvorec, nyní se podívejme na sociální strukturu všech měšťanů, tedy i těch, kteří ve městě vlastnili městiště, kráмец, zahradu, vinici nebo venkovský statek, byli však současně staroměstskými měšťany. V soudní knize bylo zaznamenáno celkem 1875 těchto osob (Graf 31).

Nejedná se však o zcela věrohodný obraz staroměstské společnosti. Ten soudní kniha z povahy svého vedení ani ukázat nemůže. Jednak nezachycuje všechny městské obyvatele, jednak se víc než 40 procent jedinců nepodařilo zařadit do společenského uspořádání města. V literatuře se však obecně předpokládá, že i při neúplnosti počtu řemeslníků je procentuální poměr poměrně spolehlivým ukazatelem počtu jednotlivých skupin řemesel.⁵⁶¹ Důležitá je však skutečnost, že z doložených osob se povedlo u 584 měšťanů prokázat, že se jednalo o řemeslníky. Z tohoto počtu pak celkem 36 řemeslníků dokázalo alespoň jednou proniknout do městské rady, kdy v knize jsou zmíněni i další

⁵⁶¹ Ve většině českých a moravských měst se počet osob, u nichž se podaří zjistit povolání, v rozmezí cca 50 až 70 procent. J. MAREK, *Společenská struktura*, s. 85.

příslušníci těchto radních řemeslnických rodin.⁵⁶² Na první pohled se jejich podíl na celku – 3 procenta – může zdát malý. Musíme si však uvědomit, že se jedná o pouze krátký časový úsek. Mezi lety 1351 až 1366 známě 14 městských rad, v nichž v ideálním případě zasedalo 252 osob. Jelikož v několika radách zasedali stejní měšťané, byl jejich počet ve skutečnosti ještě nižší. Ve sledovaném období tak příslušníci řemeslníků dokázali obsadit necelou šestinu míst v radě.

Graf však přináší ještě jeden zajímavý údaj. Budeme-li mezi neurčenými osobami předpokládat opět řemeslníky, dostáváme se k tomu, že příslušníci tzv. starých patricijských rodin uvnitř horní a střední vrstvy městského obyvatelstva zaujímali 20 procent. To není mnoho, uvědomíme-li si, že ve městě žili také nájemní řemeslníci (nižší střední vrstva) a příslušníci chudiny. I tak si je možno udělat přibližný obrázek o tom, jak málo početná byla horní vrstva městského obyvatelstvu vůči zbylé městské populaci. Během 16 let soudní kniha ve městě zachycuje 360 aktivních příslušníků tzv. starých patricijských rodin včetně žen. Postrádáme však několik osob, které v dané době zasedaly v městské radě, ale ve městě se je na základě údajů soudní knihy nepodařilo dohledat. Šlo však pouze o jednotlivce. Nebudeme zřejmě daleko od pravdy, pokud počet příslušníků tzv. starých patricijských rodin včetně žen a dětí ve městě velmi hrubě odhadneme na 1000 osob, což by odpovídalo asi jedné desetině všeho městského obyvatelstva.

Obě zobrazené tabulky dokládají velkou řemeslnou specializaci na Starém Městě pražském ve středověku. Ukazuje se, že jej lze jen velmi obtížně poměřovat s dalšími českými a moravskými středověkými městy.⁵⁶³ Celkem je v seznamech nově přijatých měšťanů a soudní knize pro 14. století uvedeno 106 druhů řemesel nebo zaměstnání (oproti 89 druhům v seznamech novoměšťanů). Při bližším pohledu nám neunikne, že se vyskytuje nezanedbatelné množství řemesel, která se vyskytují buďto v jednom nebo druhém prameni. Společně však plasticky ukazují řemeslnou specializaci, hlavně v kategoriích „Jiná řemesla“ a „Jiná zaměstnání“. Zatímco Mezníkovi se v Olomouci podařilo dohledat pouze trojici jiných řemesel a dvě jiná zaměstnání, na Starém Městě

⁵⁶² Některé řemeslnické rody dokázaly již zasedat v městské radě v několika generacích. Jedná se například o kraječe sukna Seidlina a jeho otce Otu. V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 611; V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 64.

⁵⁶³ Například v Českých Budějovicích se Františku Kavkovi podařilo v polovině 16. století dohledat jen 43 až 55 řemesel a živností. František KAVKA, *Třídní struktura Českých Budějovic v první polovině 16. století. Příspěvek k dějinám českých měst v první polovině 16. století*, SH 4, 1956, s. 173. Pro moravská královská města srov. J. MAREK, *Společenská struktura*, s. 85–101; nebo Ludmila SULITKOVÁ, *Hlavní tendence brněnské řemeslné výroby od počátků města do zániku cechovního sdružení*, BMD 12, 1994, s. 18.

pražském bylo ve druhé polovině 14. století různých řemeslných odvětví nesrovnatelně více, což dokládá i zobrazená tabulka.⁵⁶⁴

	Staré Město pražské 1351–1366	Znojmo 1442	Louny 1460	Tábor 1432–1450
1. Kov	14	12	3	14
2. Topivo, svítivo	4	1	0	1
3. Textil	9	6	4	9
4. Kůže	6	5	3	2
5. Dřevo	6	9	5	7
6. Potraviny	14	8	3	7
7. Oděv, obuv	11	5	5	7
8. Stavba, zeminy	7	5	1	3
Celkem	71	51	24	50

Tab. 8. Druhy řemesel v českých a moravských královských městech v 15. století.⁵⁶⁵

I zde se však projevuje neúplnost zpracovávaných údajů. Jestliže roku 1328 městská rada potvrdila cechu platněřů, helměřů a štítářů, že ve městě nesmí pracovat nikdo bez městského práva, seznamy novoměšťanů a soudní kniha zachycují ve sledovaném období pouze zástupce platněřů. Helměři a štítáři chybí. Ve městě jistě působili, jsou však pravděpodobně ukryti mezi neurčenými osobami.

Jedněmi z nejpočetnějších řemesel ve středověkých městech byli sladovníci.⁵⁶⁶ Zatímco soudní kniha zmiňuje 45 vykonavatelů tohoto zaměstnání, v celém sledovaném období bylo přijato pouze šest nových sladovníků, což zdaleka neodpovídalo významu řemesla. Tento rozpor ještě vynikne, pokud víme, že již roku 1330 městská rada zakazovala sladovníkům vykonávat řemeslo bez přijetí městského práva. To platí také pro řezníky, soukeníky a kraječe sukna.⁵⁶⁷ Počet přijatých měšťanů je oproti značnému množství jeho vykonavatelů uvnitř města mizivý. Vysvětlením lze najít v dodatku k řeznickým statutům z roku 1343, v němž se potvrzuje dávný obyčej, že totiž cechovní právo mají mít pouze synové mistrů a ti, kteří se k dcerám nebo vdovám přiřadí.⁵⁶⁸

⁵⁶⁴ Seznam všech řemeslných odvětví doložených v Praze ve 14. a na počátku 15. století má Tomek. Dohromady se mu jich podařilo napočítat 225. V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 383–385. Ve skutečnosti byla převaha řemeslných odvětví na Starém Městě ještě výraznější, pokud bychom k zobrazenému vzorku připočítali ještě „Jiná řemesla“ (20) a „Jiná zaměstnání“ (22).

⁵⁶⁵ Údaje převzaty z J. MACEK, *Tábor v husitském revolučním hnutí 1*, s. 346.

⁵⁶⁶ Naposledy k tomuto řemeslu Martin NODL, *„Sahaje vína rozliš piva“*. *Sladovníci, krčmáři a pijáci*, *DaS 6*, 2002, s. 7–12.

⁵⁶⁷ Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 190–191.

⁵⁶⁸ Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 194.

Setkáváme se zde de facto s uzavřením cechu přílivu nových mistrů. Tomu odpovídají pouze čtyři přijatí řezníci, z nichž jak již bylo prozrazeno výše u řezníka Michala, manžela Heringerové lze díky uvedení příjmí podle manželky důvodně předpokládat nabytí mistrovského titulu sňatkem.⁵⁶⁹ V soudní knize během 16 let vykonávalo toto řemeslo 30 osob. Stěžejní příčinu uzavření řeznického cechu můžeme spatřovat nejenom v omezení konkurence, ale i v rovině věcně právní. Ve městě fungoval jen omezený počet masných krámců, který sám o sobě výrazně limitoval počet vykonavatelů této živnosti. Důvodů pro uzavírání řemesel mohlo být více. V krejčovském řádu je roku 1318 spíláno na to, že se ve městě usadí kdejaký pacholek, který se z vlastní moci prohlásí za mistra, nabere si spoustu látek na šití a poté uteče. Přitom také často docházelo k šití nekvalitních oděvů ze zbytků látek.⁵⁷⁰

Přestože postrádáme doklad, pravděpodobně podobně jako u řezníků také u soukeníků a kraječů sukná se zaměstnání dědilo převážně z otce na syna. Jednotliví řemeslníci – a známo to je o soukenících – jednoduše nechtěli brát za tovaryše měšťanské synky, jejichž otcové nebyli z řemesla. Nově přijatí mistři tak do cechu pronikali pouze výjimečně. Tomu nasvědčuje i bližší pohled na přijaté měšťany-soukeníky a kraječe suken, mezi nimiž vystupují osoby s uvedením místa původu, což by svědčilo tomu, že se skutečně jednalo o nově příchozí měšťany (z Benešova, Kralovic, Budyně nad Ohří, Žatce apod.).⁵⁷¹ Za celé sledované období jich však bylo pouhých 8 (4 kraječi suken a 4 soukeníci), kdežto ve městě jich je doloženo mezi lety 1351 až 1366 – i s výhradou neúplného vzorku. Ve skutečnosti jich bylo více – celkem 30.

Domnívám se, že výše nastíněné důvody stojí také za markantním rozdílem mezi podílem potravinářských řemesel přijatých a usazených měšťanů. Soudní kniha nás informuje o vyspělé potravinářské výrobě uvnitř města, kde vedle nezbytných řemesel jako pekařů, perníkářů, rybářů, řezníků nebo sládků a sladovníků (pivo stále patřilo k základním pokrmům) zde nacházíme i prodavače herynků, hrachu, kuřat nebo medníky, solníky či prodejce vajec. Naopak v seznamech novoměšťanů je jednak doloženo méně řemeslných odvětví, jednak jejich podíl mezi ostatními řemesly je výrazně nižší (2,4 procenta novoměšťanů proti 8,6 procentům v soudní knize). Zdá se

⁵⁶⁹ *Liber vetustissimus*, fol. 97v, 101r, 111r, 150v.

⁵⁷⁰ *Liber vetustissimus*, fol. 19r-v. Ke statutům staroměstských krejčích také Bedřich MENDL, *Počátky našich cechů*, ČČH 33/1-2, 1927, s. 4–5.

⁵⁷¹ *Liber vetustissimus*, fol. 13v, 88v, 93v, 108r, 110r, 114r.

tedy, že právě potravinová řemesla se buďto nejvíce bránila přílivu nových mistrů, nebo nám jejich vykonavatelé unikají v kategorii neurčeno.

SKUPINA ZAMĚSTNÁNÍ	Seznamy novoměšťanů 1324–1393		Soudní kniha 1351–1366	
	Počet	%	Počet	%
1. Kov	252	14,8	87	5,7
2. Topiva a svítiva	2	0,1	7	0,5
3. Textil	43	2,5	47	3,1
4. Kůže	54	3,2	39	2,6
5. Dřevo	21	1,2	21	1,4
6. Potraviny	39	2,4	130	8,6
7. Oděv a obuv	420	24,7	130	8,6
8. Stavby, zeminy	7	0,4	13	4,2
9. Jiná řemesla	51	3	64	0,9
10. Obchod	32	1,9	39	2,6
11. Jiná zaměstnání	56	3,3	63	4,2
12. Zaměstnání neurčeno	723	42,5	875	57,6
Celkem	1700 ⁵⁷²	100	1515	100

Tab. 9. Srovnání skupin zaměstnání v seznamech přijatých měšťanů (1324–1393) a v soudní knize (1351–1366).⁵⁷³

Uvnitř jednotlivých českých a moravských středověkých měst lze dohledat jistou specializaci (soukenictví, hornictví apod.), což navozuje otázka, zda lze i na Starém Městě vyzorovat výrobní artikly, které by kvantitou či kvalitou své produkce přesahovaly lokální trh. Již bylo upozorněno na to, že Starému Městu pražskému mohlo se co do množství řemesel konkurovat jen málokteré středověké město v Čechách a na Moravě. Seznamy nově přijatých měšťanů, stejně jako soudní kniha však jenom potvrzují dosavadní předpoklady. Staré Město bylo centrem kovodělné a potažmo i zbrojní výroby nejenom pro vzdálený trh, ale zřejmě i pro celou zemi. V jednotlivých řemeslně specializovaných ulicích se zde vyráběli pláty zbroje, helmice, štíty, meče,

⁵⁷² Zbylých 50 osob můžeme spolehlivě zařadit k příslušníkům tzv. starého patriciátu, tedy k měšťanům, kteří se převážně nezabývali provozováním řemesla. Lze je považovat za kupce a obchodníky. Sice je dokážeme zařadit do společenské skladby města, ale jejich skutečný způsob obživy nám prozatím uniká, proto byli ponecháni stranou. Celkový počet přijatých měšťanů ale byl tedy 1750 jednotlivců.

⁵⁷³ Doklady řemeslné struktury v 15. století pro Znojmo (1442), Louny (1460) a Tábor (1432–1450) má J. MACEK, *Tábor v husitském revolučním hnutí 1*, s. 344.

dýky, nože, drátěné košile nebo kuše.⁵⁷⁴ Není pochyb o tom, že se jednalo o zámožná řemesla, která zažívala ve druhé polovině 14. století konjunkturu. Například roku 1328 městská rada potvrdila řád, podle nějž ve městě nesměli pracovat bez městského práva žádní platněři, štítaři ani helměři. Až roku 1336 však platněři požádali staroměstskou radu o schválení předpisů týkajících se učedníků a tovaryšů. Z nich si můžeme učinit představu jak o náročnosti, tak o výnosnosti tohoto řemesla v Praze. Tovaryši totiž museli mistrovi platit z učení plné dvě kopy grošů, což bylo oproti ostatním řemeslům velmi mnoho, a bratrstvu platněřů pak 15 grošů. Také výuční doba byla nebývale dlouhá – plné čtyři roky. Učedník navíc musel mistrovi složit zálohu 2 kop grošů, že neuteče. Za těchto tvrdých podmínek se mistři-platněři neustále potýkali s nedostatkem kvalitních učedníků, kteří často utíkali. V tomto směru jsou však statuta mírná. Pokud by učedník utekl a do čtyř neděl se zpět navrátil, mohl i přes to dosloužit a doučit se. Čas investovaný do dlouhého vyučení tak nemusel být promarněn. Objevuje se zde i ustanovení, že tovaryš, který by na mistra zdvihl zbraň, aniž by jej poranil, měl být vyloučen. I to byl zřejmě jeden z rysů zbrojařských řemesel. Při hádce či konfliktu nebyl problém v afektu sáhnout v dílně po zbraní. Že se nejednalo o dílčí prohřešky, ale běžnou realitu, svědčí skutečnost, že toto nařízení vůbec proniklo mezi radou schvalovaná statuta.⁵⁷⁵

Není tedy divu, že v seznamech novoměšťanů patří platněři k početněji zastoupeným řemeslníkům, kteří přijali městské právo (22 osob).⁵⁷⁶ Tomu ale neodpovídá jejich počet v soudní knize, kde se objevuje pouze 1 platněř. To může být způsobeno jistou stálostí v držbě domů uvnitř těchto kovodělných řemesel, kterou však soudní kniha – na rozdíl od berních knih – zachycuje jen zřídka. Kvůli hluku se podobně jako nožíři tato řemesla sdružovala uvnitř městského organismu do jednoho místa. Vzhledem ke konjunkturu zbrojních řemesel tu lze předpokládat stabilitu v držení jednotlivých domů. Pokud soudní kniha zachycuje majitele domů sousedících s

⁵⁷⁴ Jeden kroužkař (*rinker*), výrobce kroužkové zbroje, se nechal do cechu malířů a štítařů zapsat na počátku 15. století. Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 196–197. Statuta cechu střelců z roku 1360 vydal již O. PETERKA, *Das Gewerberecht Böhmens*, s. 93–97. Nejnověji se problematice věnoval Miloslav POLÍVKA, *Vývoj zbrojních řemesel v Praze na konci 14. a v první polovině 15. století*, DP 6/1, 1986, s. 47–74. Na základě rostoucí specializace těchto zbrojních řemesel, kterou dokládá soudní kniha i seznamy novoměšťanů, mám narozdíl od tohoto autora za to, že naopak ve 14. století skutečně došlo k rozvoji těchto odvětví na Starém Městě pražském. To dokládá i jejich výrazné početní zastoupení mezi ostatními staroměstskými řemesly.

⁵⁷⁵ Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 190–191.

⁵⁷⁶ Kategorie kovodělných řemesel představuje jednu z mála oblastí, v níž počet doložených druhů řemesel oproti soudní knize převažuje v seznamech novoměšťanů.

prodávanou nemovitostí, v městských částech, kde panovala jistá stálost v držbě, nejsme schopni právě tento fenomén postihnout. To je zřejmě i případ Platněřské ulice. Pokud se v ní podařilo zachytit v převážné většině příslušníky jiných řemesel než platněřů-ostrožníků, ještě to neznamena, že zde zástupci tohoto řemesla nepřevažovali. Jestliže se zde ve středověku nacházelo něco kolem 50 domů, z nichž se nepodařilo určit 23 majitelů, není vyloučeno, že právě mezi nimi převažovali platněři.

Co je však nepochybné, zástupci kovodělných zaměstnání tvořili jak mezi novoměšťany, tak mezi majiteli nemovitostí zanesenými v soudní knize významné početní zastoupení. To souvisí ještě s jedním výrobním odvětvím, které je zařazeno do kovodělných zaměstnání a jež zřejmě zaujímal ve městě výsadní postavení. Mám na mysli staroměstské zlatnické a zlatotepecké mistry. Leckde ještě dnes můžeme obdivovat jejich výrobky na královskou, církevní nebo šlechtickou objednávku.⁵⁷⁷ Zlatnictví i na základě nově přijatých měšťanů zažívalo v bohatnoucím městě velkou prosperitu a v rámci sledovaného období přijalo městské právo 54 zlatníků.

Nikoho zřejmě nepřekvapí, že ve skupině nově příchozích měšťanů měli výrazné zastoupení také kramáři a obchodníci. Kramáři patřili ve městě k jednomu z nejpočetnějších řemesel a odpovídá tomu i množství nově přijatých kramářů (25). Ve městě se zmiňují i obchodníci (*mercatores*), kterých bylo přijato mnohem více, než pramen uvádí, protože u zámožných obchodníků z říšských nebo belgických či nizozemských měst tato skutečnost neuváděla. Také počet různých překupníků byl ve městě výrazně vyšší. Není však zřejmé, zda se jednalo o druh vykonávané živnosti, nebo jestli šlo o osoby, které pravidelně jmenovala městská rada k dohledu nad jednotlivými trhy. V těchto případech byli jako *subemptores* označováni spíše litkupníci.⁵⁷⁸ Nicméně nemůže být pochyb o tom, že právě Salman Galm v Templu se obchodem se sukrem skutečně živil.⁵⁷⁹

Mezi významné profese ve městě patřili také písaři, notáři, právníci nebo řečníci. Soudní kniha nás informuje o 18 písařích, kteří ve městě vlastnili dům. Celkem 23 písařů pak přijalo nově městské právo. Tento trend jenom odráží známý nárůst významu písemné agendy v průběhu 14. století. Vedle kovodělných řemesel, soukeníků a písařů

⁵⁷⁷ Srov. D. STEHLÍKOVÁ, *Pražští zlatníci*, s. 171–172; k jejich řádu B. MENDEL, *Počátky našich cechů*, s. 9.

⁵⁷⁸ Například k letům 1366 a 1368 v *Liber vetustissimus*, fol. 164v–165v, ale i jinde. Pražskými litkupníky se zabýval již Franz PICK, *Beiträge zur Wirtschaftsgeschichteder Stadt Prag im Mittelalter 2. Das Gästerecht*, MVGD 44, 1906, s. 456–464; srov. M. DVORÁK, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod 1*, s. 21–52.

⁵⁷⁹ Zmiňuje se jako překupník sukna (*emptor panum*). V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 164.

však nemůžeme zapomenout ani na další v době Karla IV. vzkvétající řemeslo: na malíře, malíře skla a různé iluminátory knih a kodexů.⁵⁸⁰ Ostatně jeden vazač knih Pavel přijal městské právo roku 1372.⁵⁸¹

V čem však Staré Město vynikalo, bylo množství řemesel a živností v kategoriích „Jiná řemesla“ a „Jiná zaměstnání“.⁵⁸² Na tomto místě nemá cenu vyjmenovávat jednotlivá odvětví, na něž je možno se podívat v připojených tabulkách. Za zmínku ale stojí skutečnost, že obecně Praha nebo pražská města byla i v souvislosti se vznikem univerzity centrem lékařství a chirurgie. Napovídá tomu i velká koncentrace apatykářů.⁵⁸³ Přehlédnout nelze ani značný počet hostinských, krčmářů a šenků.⁵⁸⁴ Oba prameny pak zachycují pouze velmi malý zlomek skutečného počtu služebného personálu od sluhů, služebných, šafářů, úředníků, vrátných, trakařů, nosičů nebo komorníků.

Mají-li být seznamy o přijetí měšťanů pramenem, který má zachycovat obyvatelstvo v pohybu, měly by také ukázat tendenci hospodářského vývoje jednotlivých kratších období. Seznamy novoměšťanů nám potvrzují dominanci krejčích a ševců mezi přijatými řemeslníky. Významné místo mezi nimi zauímají také nožíři, pasíři (vyráběli přezky k opaskům), zlatníci, nebo později písaři, kramáři nebo malíři. Ke skokovému nárůstu v počtu přijatých malířů dochází až v posledním sledovaném období po roce 1384. Mohlo se jednat ještě o doznívající reakci na černou smrt, stejně jako o snahu řemesla nabrat nové mistry jako protiváhu proti dalším v bratrstvu zastoupeným řemeslným odvětvím, která se později stejně osamostatnila. Odraz zde však také mohla najít větší poptávka ze strany panovnického dvora a jeho příslušníků.⁵⁸⁵ Dokladem může být nádherná iluminovaná bible Václava IV. Co však zmíněná tabulka zobrazuje především, je výše nastíněné uzavírání cechů nově příchozím mistrům. Zatímco mezi nově přijatými měšťany dominuje téměř po celé 14. století několik řemesel, ve městě

⁵⁸⁰ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 382; k malířství Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 286–297.

⁵⁸¹ *Liber vetustissimus*, fol. 103r.

⁵⁸² Srov. přehledy řemeslných odvětví na Starém Městě pražském a v Brně u B. MENDEL, *Sociální krise*, s. 96, 123–126. Pro Lucemburské období však vycházel z Tomkových údajů, které byly shromážděny pro všechna tři města. Pro staroměstské prostředí proto nemají dostatečnou relevanci, jelikož rozdíl v sociální struktuře pražských měst byl značný. Rozbor berních knih však Mendlovi umožnil sledovat jeden velmi důležitý fenomén, který na základě soudní knihy nelze postihnout. Podařil se mu zjistit jak počet řemeslníků-hospodářů, kteří provozovali živnost a ve městě vlastnili dům, tak poplatníků, bydlících v nájmu.

⁵⁸³ M. MUSÍLEK, *Apatykáři*, s. 97–137.

⁵⁸⁴ M. MUSÍLEK, *Hostince, krčmy a šenky*, s. 57–77.

⁵⁸⁵ K objednavatelům početných obrazů, zlatnických výrobků nebo rukopisů patřili také představitelé jednotlivých řeholních domů. T. BOROVSÝ, *Vztahy královských měst*, s. 245.

vypadala situace jinak. Velmi početné zde byly potravinářské živnosti – sladovníci, řezníci a pekaři – které však doplňovaly svoje mistry pouze z osedlých měšťanů.

1344-1353		1354-1363		1351-1366 ⁵⁸⁶		1364-1373		1374-1383		1384-1393	
krejčí	37	pasíři	21	sladovníci	45	ševci	37	ševci	55	krejčí malíři	11
ševci	14	nožíři	17	ševci	44	nožíři	18	krejčí	54	kožešníci ševci	10
nožíři	12	ševci	15	kramáři	36	krejčí	17	kožešníci	25	nožíři	8
pasíři	11	krejčí	12	kožešníci	32	vetešníci	11	nožíři	24	zlatníci	7
kožešníci	9	platněři	8	řezníci	30	pasíři rukavičníci	7	zlatníci	22	písaři	5
zlatníci	6	kožešníci bečváři	7	kraječi suken	27	písaři	6	kramáři	19	uzdáři bečváři	4
měšečníci rukavičníci písaři	4	provazníci	6	pekaři	25	kožešníci mečíři	5	rukavičníci	9	platněři rukavičníci kramáři	3

Tab. 10. Seznam řemesel podle počtu přijatých měšťanů (šedivě zaznačeny nejpočetnější řemesla podle údajů soudní knihy).

Řemeslnou skladbou se Staré Město pražské vymykalo domácím poměrům a spíše se blížilo významným říšským městům. Po cechovní vzpouře v Norimberku proti tamnímu patriciátu se do tzv. malé městské rady mohli navrátit zástupci osmi řemesel: řezníci, pekaři, koželuzi, kováři, krejčí, kožešníci, suknáři a sladovníci.⁵⁸⁷ Můžeme si povšimnout, že až na koželuhy, kteří byli císařem přesídleni na Nové Město pražské, mají identická řemesla ve městě nejvyšší zastoupení. Podobně jako v Norimberku také na Starém Městě pak nacházíme v městské radě nejčastěji zástupce kramářů, ševců a krejčích, pekařů, kožešníků, nožířů, řezníků nebo kovářů. Mimo to v městské radě ještě nacházíme zástupce šrotěřů vína a kraječů suken. Právě postavení kraječů suken a fakt, že ve městě přebývali překupníci sukna, nasvědčuje tomu, že do města bylo ve velkém sváženo sukno z měst, které se specializovaly na jeho výrobu a Staré Město pražské hrálo významnou roli v obchodu se zahraničními i domácími druhy suken.⁵⁸⁸ Zde pak bylo sukno krájeno a dále zpracováváno. Následně z něj byly vyhotovovány oděvy nebo jiné výrobky. Staré Město tak mohlo ve 14. století sloužit jako oděvní a obuvní centrum celé země.

⁵⁸⁶ Sloupec obsahuje údaje o nejpočetněji zastoupených řemeslných odvětvích v soudní knize.

⁵⁸⁷ Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 201.

⁵⁸⁸ Srov. M. DVOŘÁK, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod 1*, s. 26–27.

Tomu nasvědčují i údaje v další tabulce. Pokud se pokusíme srovnat počty přijatých měšťanů v jednotlivých středověkých městech – na Starém Městě pražském, ve Frankfurtu, Curychu, Říši a Olomouci – zjistíme již výše řečené.

SKUPINA ZAMĚŠTNÁNÍ	Staré Město 1324-1393		Frankfurt 1311-1400 ⁵⁸⁹		Curych 1351-1545 ⁵⁹⁰		Říše ⁵⁹¹		Olomouc 1445-1473 ⁵⁹²	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
1. Kov	252	25,8	97	13,9	252	12,9	-	17,8	76	14
2. Topiva a svitiva	2	0,2	4	0,6	-	-	-	-	14	2,6
3. Textil	43	4,4	55	7,9	349	17,9	-	20,2	123	22,7
4. Kůže	54	5,5	30	4,3	405	20,8	-	13,9	35	6,5
5. Dřevo	21	2,2	54	7,8	161	8,3	-	8,8	31	5,7
6. Potraviny	39	4	104	14,9	290	14,9	-	13	112	20,7
7. Oděv a obuv	420	43	200	28,8	- ⁵⁹³	-	-	-	109	20
8. Stavby, zeminy	7	0,7	26	3,7	187	9,6	-	7,7	24	4,4
9. Jiná řemesla	51	5,2	81	11,7	15	0,8	-	1,2	12	2,2
10. Obchod	32	3,3	22	3,2	93	4,8	-	7,4	4	0,8
11. Jiná zaměstnání	56	5,7	22	3,2	196	10	-	10	2	0,4
Podíl mezi určenými	977	100	695	100	1948	100	-	-	542	100
12. Zaměstnání neurčeno ⁵⁹⁴	723	41	2041 ⁵⁹⁵	74,6	3451	63,9	-	-	81	13
Celkem přijatých měšťanů	1700	-	2736	-	5399	-	-	-	623	-

Tab. 11. Srovnání struktury přijatých řemesel.⁵⁹⁶

⁵⁸⁹ Podklady převzaty z K. BÜCHER, *Die Bevölkerung*, s. 411.

⁵⁹⁰ B. KOCH, *Neubürger in Zürich*, s. 164, 259.

⁵⁹¹ Údaje byly převzaty z práce B. KOCH, *Neubürger in Zürich*, s. 259, který je čerpal z databanky projektu Rainera Christopha Schwingese „*Migration und Austausch. Neubürger im alten Reich des späten Mittelalters*“ na univerzitě v Bernu.

⁵⁹² J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 136.

⁵⁹³ Uvedeno společně s kategorií „Textil“.

⁵⁹⁴ Údaj v procentech vyjadřuje jejich podíl z celku, to znamená, že například u Starého Města pražského činil z celkového počtu 1750 přijatých měšťanů podíl těch, kteří nebyli zařazeni do společenské skladby města, nebo se u nich nepodařilo určit zaměstnání, činil 41 procent. Připomínám, že pro 50 osob patřilo k příslušníkům tzv. starého patriciátu, u 977 novoměšťanů bylo určeno jejich zaměstnání. Přestože tak v tabulce pro přehlednost uvedeno není, procentuální podíl osob, u nichž se nepodařilo určit zaměstnání, byl vypočítán z celkového počtu 1750 novoměšťanů.

⁵⁹⁵ Mezi lety 1311 až 1400 skutečně známe z Frankfurtu zaměstnání u necelé třetiny novoměšťanů. Situace se však po přelomu století mění a mezi lety 1401 až 1500 je naopak řemeslo uvedeno téměř u 70 procent z nich. K. BÜCHER, *Die Bevölkerung*, s. 412.

Příliv nových krejčí a ševců do města byl skutečně velký i ve srovnání s Frankfurtem nebo Olomoucí.⁵⁹⁷ Jinak však příliv nových řemeslníků zhruba odpovídá jak na Starém Městě, tak ve Frankfurtu. Pokud v Curychu přijalo mezi lety 1351 až 1545 (195 let) měšťanské právo 99 lékařů, na Starém Městě jich bylo v letech 1324 až 1393 (70 let) jen 10, naopak poměr hostinských se pohybuje 15 v Curychu oproti 20 v Praze (počítání krčmáři i šenci). Osoby působící v prvovýrobě se v pražských seznamech neobjevují. Oproti Olomouci bylo na Starém Městě přijato málo olejníků nebo obecně výrobců topiva a svítiva, kteří jsou však uvedeni v soudní knize. Jejich velký podíl v Olomouci pravděpodobně dokládá, že se zde jednalo o vývozní artikl.⁵⁹⁸

Vzhledem k torzovitosti údajů je nutno tento přehled brát pouze orientačně. I tak však dle mého soudu vykazuje jednu základní tendenci. Zatímco u markrabského města Olomouce je zřetelně rozpoznatelná řemeslná specializace, Staré Město pražské se ve struktuře přijímaných řemesel příliš nelišilo od významných říšských nebo švýcarských obchodních center. Olomoučtí soukeníci a výrobci svítiv pracovali nejenom pro místní trh, ale zásobovali širší než místní trh nebo své zboží i vyváželi. Proto se jim dařilo dobře ekonomicky a oproti jiným městům zaujímají mezi přijatými měšťany vyšší procentuální zastoupení. Na Starém Městě nebo ve Frankfurtu se tito řemeslníci jednoduše soustředili pouze na zásobení místního trhu a jejich živnost nebyla zdaleka tak výnosná. Navíc vzhledem k řemeslné specializaci a bohatství sídelních měst se nemohli svým majetkem a postavením rovnat jiným, výnosnějším řemeslům.

4.2.2. Velký mor roku 1380 a jeho dopady na staroměstskou společnost

Podíváme-li se na počty přijatých měšťanů k jednotlivým rokům, vyvstává otázka, do jaké míry může jejich množství k jednotlivým letům odkazovat na demografické krize městské společnosti. Vnitřní souvislosti mezi demografickým a sociálním vývojem středověkého města jsou dostatečně známé (Graf 32). Hned na první pohled je zřejmé, že v určitých letech docházelo k enormnímu nárůstu přijatých měšťanů. Průměr

⁵⁹⁶ Stanovené soubory řemesel si ne vždy odpovídají, proto muselo dojít k jistým korekcím. Skupina řemesel „Oděv a obuv“ byla spojena v případě Curychu a Říše do oddělení „Textil“. Kategorie hostinští a lékaři byly sdruženy do „Jiná řemesla“. Prvovýroba a správa spojeny do skupiny „Jiná zaměstnání“. U těchto kategorií je nutno brát ohled na neúplnost.

⁵⁹⁷ Naopak v Augsburgu zaujali ševci mezi nejčastěji přijímanými řemeslnými odvětvími pátou pozici. C. KALESSE, *Bürger in Augsburg*, s. 246.

⁵⁹⁸ J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 139, pozn. 69.

přijatých měšťanů vychází 25 osob za rok. Tento průměr však do jisté míry ovlivňuje abnormální nárůst přijatých novoměšťanů v roce 1381. Pokud vezmeme v úvahu průměr ze všech ostatních let (mimo 181 přijatých osob v roce 1381), vyjde nám průměr o něco nižší – necelých 23 měšťanů přijatých za jeden rok. Budeme-li dále za neobvyklý nárůst počtu přijatých měšťanů v jednotlivých letech považovat dvojnásobek tohoto průměru, lze za výjimečné co do počtu přijatých považovat léta 1357–1359 (128), 1364–1365 (94), 1368 (62), 1373 (69), 1382–1383 (143), 1391 (47) a samozřejmě rok 1381 (181). Ve všech těchto letech bylo přijato téměř nebo více než dvojnásobek průměrného počtu. Velký nárůstu přijatých měšťanů mezi lety 1381 až 1383 nás však nutí k ostražitosti.

Nemůže být pochyby o tom, že všechny zápisy týkající se let 1379 až 1383 psala jedna písařská ruka CC. Na fol. 106v začínají zápisky k roku 1379 a až do fol. 109r pokračují zápisy v chronologickém pořádku za sebou až do roku 1383. Zde jsou přerušeny devátým zápisem mincovních počtů a po něm následuje zápis přijatých měšťanů v letech 1384, pak opět dalších měšťanů z let 1379 až 1381, které jsou dovedeny až do fol. 110r, po němž následují městská statuta. Vzhledem k malému počtu škrtnů se zdá, že písař přijaté měšťany dozapisoval až s odstupem od jejich přijetí. Vše nasvědčuje tomu, že celou tuto pasáž zapsal najednou nebo v krátkém časovém horizontu (stejně písmo, ingoust). Výpisky, ze kterých při tom vycházel, však neměl uspořádány v řádném chronologickém pořadí, proto se k některým rokům musel vracet. Pokud tak učinil, vždy tuto část oddělil nadpisem *Anno domini* a s uvedením příslušného roku. Tomu nasvědčuje i fakt, že v dalších doplněních přijatých měšťanů se neopakují ani osoby z předchozích částí, ani dny. V drtivé většině zápisů převažuje formule *přijímá městské právo (recepit ius civile)*, jenom na fol. 109v až 110r v několika málo případech písař CC použil sloveso *acquisivit*. Používal jej zpravidla pro významnější osoby, mezi kterými nechybí ani Petr Parlér, zámožná vdova rychtáře Hany Benschawera, i když ne bezvýhradně. Vzhledem k tomu, že v jednom zápise použil omylem obě slovesa, můžeme soudit, že je užíval v synonymním významu *přijal* nebo *nabyl (získal) městské právo*.⁵⁹⁹ Domnívám se, že výše řečené naznačuje, že enormní výkyv v počtu přijatých nebyl způsoben chybou v jejich evidenci, ale skutečně velkým počtem zapsaných měšťanů.

⁵⁹⁹ „*Domina Mara Marete Margaretha recepit ius civile relicta Hanse Beneschawer acquisivit ius civile*“. *Liber vetustissimus*, fol. 109v.

Největší morová epidemie, která řádila v Evropě kolem poloviny 14. století, udeřila v českých zemích až s třicetiletým odstupem roku 1380.⁶⁰⁰ Trvala v letním období od počátku května nebo června do konce září roku 1380 a odhaduje se, že znamenala úbytek obyvatelstva o 10 až 15 procent.⁶⁰¹ Tomek připomíná i pozdější zprávu Eneáše Silvia Picolominiho, že jen u kostela sv. Štěpána prý mělo být během čtyř měsíců pochováno 3500 mrtvých.⁶⁰² Jan z Jenštejna nejspíše ještě v říjnu roku 1380 varoval svého známého před morem, který měl panovat v Čechách, ale hlavně v Praze.⁶⁰³ V jednom z nálezů velké obce z roku 1380 se připouštělo, že kdyby v čas moru jeden z konšelů, který měl dohlížet na sepsání kšaftu, zemřel před tímto aktem, mělo postačit svědectví písaře a druhého konšela.⁶⁰⁴ Zdá se, že právě na tuto populační depresi staroměstského obyvatelstva reagovala městská rada a cechy přijímáním většího počtu novoměšťanů a tím i nových cechmistrů, kteří měli nahradit ty zemřelé. Dopad morové rány z roku 1380 na městskou populaci musel být skutečně značný, protože ještě v letech 1382 a 1383, tedy s téměř tříletým odstupem od velkého moru, bylo stále přijímáno nadprůměrné množství novoměšťanů. Katastrofickou mortalitu se podařilo roku 1380 prokázat také na základě úmrtnosti kléru, šlechty nebo poklesu imatrikulací na univerzitě.⁶⁰⁵ Jelikož ve městech vedle sebe žili měšťané a faráři v každodenním

⁶⁰⁰ Jako „mor“ zde budou nazývány všechny epidemie, které měly za následek hromadné vymírání obyvatelstva s vědomím toho, že samotné označení mor-pest je ve středověkých pramenech velmi neurčitý a mnohoznačný termín.

⁶⁰¹ Lenka BOBKOVÁ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české IVb. (1310–1402)*, Praha – Litomyšl 2003, s. 12; k černé smrti srov. Eduard MAUR, *Příspěvek k demografické problematice předhusitských Čech (1346–1419)*, AUC – Philisophica et historica 1, 1989, s. 14–21, 26–31. Zde i všechny doklady narativních pramenů, které v souvislosti s touto epidemií často uchovaly paměť i na předešlé morové vlny.

⁶⁰² V. V. TOMEK, *Dějepis 3*, s. 324; srov. E. MAUR, *Příspěvek k demografické problematice*, s. 29–30. Údaj je zřejmě nadsazen, i když rozlehlý hřbitov u kostela sv. Štěpána sloužil jako pohřebiště i jiných novoměstských farních kostelů. Nicméně záznam dokládá, že ještě šedesát let od morové epidemie bylo na tuto katastrofu ve městě negativně vzpomínáno. Eduard MAUR, *Mory v Praze 1348–1419 ve světle úmrtnosti farního kléru*, DP 7, 1987, s. 156–157, pozn. 4. Eduard Maur byl zároveň prvním historikem, který upozornil na velký nárůst nově přijatých měšťanů na Starém Městě pražském roku 1381 a dal jej do souvislosti s „černou smrtí“ (s. 153). Podobné doklady se dochovaly také pro polovinu 14. století v Brně. Několik událostí se mělo odehrát v době moru (*tempore pestilencie*) a měšťan Albert Ferreus prý zemřel na jeho následky. Jaroslav MEZNÍK, *Mory v Brně ve 14. století*, MHB 3, 1993, s. 230–231; Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava (1310–1423)*, Praha 1999, s. 312. V roce 1380 bylo sepsáno 12 testamentů staroměstských měšťanů ze 196 dochovaných, což může být také jedním z nepřímých dokladů silné epidemie v Praze.

⁶⁰³ F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 126.

⁶⁰⁴ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 319.

⁶⁰⁵ Podobnou tendenci vykazují i údaje provolacích desk dvorských. Zatímco běžně bylo povoláno 59 odúmrtí šlechtického majetku, v roce 1381 jich bylo 182 (a to jsou zápisy z tohoto roku neúplné), roku 1382 119, roku 1383 113 a ještě roku 1386 plných 86. E. MAUR, *Mory v Praze*, s. 148, 152. Tyto doklady ukazují, že zhoubné následky moru se ve společnosti podobně jako na Starém Městě pražském projevovaly i po několik následujících let.

těsném kontaktu, lze předpokládat, že doložená tendence vysoké úmrtnosti v řadách kléru měla svůj odraz také uvnitř městské společnosti.⁶⁰⁶

Pokud však nárůst nově přijatých měšťanů po roce 1380 spojíme s důsledky morové epidemie, je zřejmé, že by se na zkoumaném vzorku měly podobně podepsat i předchozí – i když ne tak fatální – morové epidemie. Obecně se předpokládá, že velké vlny nákazy se v Čechách šířily mezi lety 1357 až 1363, 1369 až 1371 a v roce 1390.⁶⁰⁷ Podle seznamu novoměšťanů se zdá, že k nadprůměrnému nárůstu nově přijatých osob došlo v letech 1357, 1359, 1363 a 1364 zřejmě opět v reakci na populační depresi. Podobně se tyto údaje shodují i v letech 1373 nebo 1391.⁶⁰⁸ Na základě zkoumaného vzorku se prokazuje, že seznamy novoměšťanů co do počtu přijatých v jednotlivých letech skutečně reagovaly na abnormální populační depresi způsobenou morovými epidemiemi. Ve zkoumaném případě nelze vysledovat jinou změnu demografických nebo ekonomických podmínek ve městě například prostřednictvím zvyšování nebo snižování poplatků za přijetí městského práva tak, jak se to podařilo prokázat v městech Nördlingen, Esslingen a Švábském Halle.⁶⁰⁹

Naznačenému trendu odpovídá také rozbor konfirmačních knih (od roku 1358) a provolacích desk dvorských. Přestože se opět jedná o neúplný přehled, konfirmační knihy zachytily mezi 1. červencem 1357 až 30. červnem 1364 proti normálu nárůst počtu kněžských úmrtí 2,7 krát, mezi lety 1363 až 1364 dokonce téměř pětkrát.⁶¹⁰ Na tuto epidemii zřejmě reagovalo přijetí téměř dvojnásobného počtu nových měšťanů v letech 1364 a 1365 (podobně se shodují i v nárůstu mortality kněží a předpokládaného zvýšení úmrtí měšťanů roku 1367 nebo 1390). Také starší výzkumy z říšských měst (například z Lübecku) prokázaly podobnou tendenci. Během morové epidemie byl přijímán pouze nízký počet měšťanů. K jejich masovému přijímání naopak docházelo v dalších letech po jejím odeznění.⁶¹¹

Jestliže jsou naše úvahy správné, můžeme usuzovat nejenom na faktický vliv moru na městskou populaci, konkrétně na mužské příslušníky střední a horní vrstvy

⁶⁰⁶ E. MAUR, *Příspěvek k demografické problematice*, s. 39.

⁶⁰⁷ Morová epidemie roku 1390 je doložena jak ve vyprávěcích pramenech, tak v synodálních statutech, v nichž se nařizuje prosebné procesí za ukončení moru. E. MAUR, *Příspěvek k demografické problematice*, s. 34, 32; F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 126. Připomínám, že v roce 1391 bylo přijato 47 nových měšťanů, což je téměř o polovinu více, než v „běžných“ letech.

⁶⁰⁸ E. MAUR, *Mory v Praze*, s. 151.

⁶⁰⁹ Srov. M. NODL, *Sociální aspekty*, s. 13.

⁶¹⁰ E. MAUR, *Mory v Praze*, s. 148.

⁶¹¹ C. KALESSE, *Bürger in Augsburg*, s. 205.

městského obyvatelstva. Mortalita jiných než dospělých mužských příslušníků měšťanských rodin, včetně dalších společenských vrstev, uniká přesnější evidenci. Ze starších výzkumů víme, že morové rány v Praze neměly zásadní vliv na nedostatek námezdné práce a tudíž nedocházelo k nárůstu mezd. Mzdových údajů je však tak málo, že nedovolují bezpečnější závěry. Po smrti Karla IV. zřejmě došlo k poklesu městského hospodářství a tím vznikal přebytek pracovních sil i při předpokládaném výrazném zmenšení jejich počtu.⁶¹² U řemeslnických mistrů byla situace jiná. Některá řemeslná odvětví mohly dál vést vdovy, či mohli být za mistry přijati tovaryši. Skutečné řešení předpokládaného problému s nízkým počtem osob, které by vzhledem k vzestupu úmrtnosti během morové epidemie vykonávaly potřebná řemesla, však představovalo pouze zvýšení počtu nově přijímaných přespolních mistrů. Ostatně mezi měšťany, kteří byli přijati mezi lety 1381 až 1383, tvořily osoby s udáním místa původu více než 60 procent.

Seznamy novoměšťanů zároveň verifikují starší předpoklady, že morové epidemie v padesátých až sedmdesátých letech výraznější ztráty obyvatelstva nezpůsobily. V padesátých a šedesátých letech sice bylo v průběhu několika let přijato více novoměšťanů (i dvojnásobek proti normálu), ale zdaleka to není tolik, jako po velké vlně černé smrti v roce 1380. Zároveň lze přesněji vymezit období, v němž nákazy v dané lokalitě zasáhly s velkou intenzitou. Na Starém Městě zřejmě epidemie udeřily po roce 1355, a dále v letech 1363, 1367, 1372, 1380 a 1390. Toto určení je ve shodě s krátkodobými nárůsty mortality pražského farního kléru. Jenom pro srovnání, v Brně se přímé zprávy o morových epidemiích dochovaly pro roky 1349, 1356 a 1372. Také v Praze můžeme po roce 1349 zaznamenat mírně nadprůměrný počet nově přijatých měšťanů. Je možné, že mor byl roku 1350 zatažen do Prahy poutníky v souvislosti s prvním ukazováním říšských klenotů na dnešním Karlově náměstí.⁶¹³ Ve skutečnosti ale seznamy novoměšťanů potvrzují starší předpoklady, že morová vlna v roce 1349 až 1350 pražské souměstí – na rozdíl od Brna nebo Chebu – příliš silně nezasáhla.⁶¹⁴

⁶¹² E. MAUR, *Příspěvek k demografické problematice*, s. 45. Podle Burkarda Zinka velký mor v Augsburgu de facto znamenal polepšení životních podmínek obyvatelstva. Rozsáhlé vymírání zdejších měšťanů totiž mělo za následek rapidní snížení cen všeho zboží, z čehož panovala velká radost. Kdo přežil, ten podle kronikáře zbohatl. Jak ale dodává, mnoho lidí na venkově a ve městě epidemii nepřežilo. F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 127. V našich zemích a ani v Praze však nikdy nedošlo k tak velkému úbytku obyvatelstva, aby se to projevilo ve zlepšení životních podmínek.

⁶¹³ E. MAUR, *Příspěvek k demografické problematice*, s. 17; k Brnu srov. J. MEZNÍK, *Mory v Brně*, s. 234, který uvádí silné morové epidemie v Brně v letech 1349, 1357–1360, 1369–1372 a kolem roku 1380.

⁶¹⁴ Srov. E. MAUR, *Mory v Praze*, s. 147.

Zkoumaný pramen však nepotvrzuje, že by prostřednictvím morových epidemií mělo dojít k výrazné proměně národnostní struktury. Metoda rozboru jmen nepodává zcela jisté výsledky, nicméně jsem přesvědčen o tom, že zachycuje alespoň základní vývojové tendence. Proces počest'ování Starého Města pražského byl nastartován nejpozději ve třicátých letech 14. století (viz kapitola o národnosti). Mory v tomto směru tedy nelze považovat za hlavní hybatele, ale za pouhé urychlovatele migračních, to ještě ale neznamená národnostních, přesunů. Je důležité upozornit na to, že moru nepodléhali jenom němečtí obyvatelé města, ale i ti čeští. Seznamy novoměšťanů spíše ukazují relativně vyrovnaný příliv osob s českými a německými jmény, i když jejich většina logicky pocházela ze zemí Koruny české.

Zatímco v Praze a jejím okolí tedy velký mor roku 1380 udeřil s nebývalou silou, byly v Čechách i oblasti, které zůstaly největší morovou vlnou téměř nedotčeny. Podle nejnovějších rozborů berní knihy a berních rejstříků ze západočeského královského města Stříbra se zdá, že v letech 1380 a 1381 došlo ve městě a v jeho okolí pouze k minimálnímu úbytku populace. Velice nízký úbytek stříbrských poplatníků lze vztáhnout na jejich každoroční výměnu (vystěhovalectví, pravidelná úmrtnost). Analýza stříbrské situace tak potvrzuje všeobecně známý fakt, že morová epidemie měla pouze teritoriálně podmíněnou působnost. Některá místa byla postižena pouze minimálně, jiná dokonce nemusela být nákazou vůbec zasažena.⁶¹⁵ To odráží také výsledky provedeného rozboru. Při některých víceletých krizích totiž byla Praha postižena málo nebo snad vůbec (1349, 1360–1362).

Značné populační ztráty staroměstského obyvatelstva z letních měsíců roku 1380 bylo nutno rychle zacelovat, jinak město nemohlo plnit svoji základní ekonomickou funkci, bez níž by se hospodářství v celém soustátí zhroutilo. Výkyvy v počtu přijatých novoměšťanů lze tedy interpretovat právě jako snahu městské rady a řemeslnických cechů reagovat na populační deprese, způsobené morovými ranami. Pramen tak může posloužit jako další korektiv demografických výzkumů ve středověku, které se mohou opírat pouze o nemnoho věrohodných dat.⁶¹⁶ Statické zpracování výsledků tak vykazuje překvapivou shodu s dalšími výzkumy a tím i verifikuje spolehlivost tohoto druhu pramenů. Potvrzuje také dosavadní mínění, že vlna morové epidemie roku 1380 měla na

⁶¹⁵ Martin NODL, *Západočeské Stříbro v roce 1380. Kvantitativní analýza vlivu moru na demografický vývoj středověkého města*, MZK 29, 1994, s. 7–13.

⁶¹⁶ Pro městské prostředí lze zmínit brněnské berní rejstříky, v nichž značně kolísá počet poplatníků. E. MAUR, *Příspěvek k demografické problematice*, s. 19; k tomu M. NODL, *Populační vývoj Stříbra*, s. 7–12.

společnost zhoubný vliv. Jedním dechem ale musíme dodat, že mortalita v našich zemích ve druhé polovině 14. století nikdy nedosáhla takové úmrtnosti, kterou se podařilo zjistit v západních a jihoevropských zemích.

4.2.3. Geografický horizont staroměstského přistěhovalectví

Pramen uvádí místo původu celkem u 51 procent nově příchozích měšťanů (882 osob). Z lokalit, které se podařilo identifikovat, připadá většina 67 procent (591 novoměšťanů) na domácí území (Čechy a Morava). Ze zahraničí pocházelo 33 procent osob (291 novoměšťanů). Staroměstské seznamy se procentuálním podílem množství uvedených míst původu nemohou rovnat ani s Olomoucí (mezi lety 1445 až 1457 je původ uveden téměř u 70 procent zapsaných), ani s chebskými zápisy (39,9 procent).⁶¹⁷ Nedomnívám se však, že to nutně musí znamenat nereprezentativnost zkoumaného vzorku. Zápisy o přijetí městského práva totiž nezachycují výhradně osoby, které se do města přistěhovaly, a podařilo se jim zde získat městské právo. Vyskytují se mezi nimi také jedinci, kteří se nechávali zapsat, pokud bylo jejich měšťanské právo považováno za sporné, nebo i někteří bývalí příslušníci nižších vrstev společnosti, jež dosáhli mistrovství a tím i měšťanského práva.⁶¹⁸ Pokud tedy seznamy uvádějí místo původu u 51 procent osob, lze předpokládat, že zbylá polovina alespoň zčásti připadá na domácí živel.⁶¹⁹ U těchto osob mohlo dojít ke změně identifikátoru a přízvisko místa původu mohlo nahradit jiné příjmení nebo charakteristická přezdívka.

Identifikace místních jmen představuje ve středověkých pramenech vždy složitý problém. Neustálená forma zápisu, měnící se správa a zaniklé lokality ztěžují identifikaci. Seznamy novoměšťanů v tomto nejsou výjimkou. Při výskytu více lokalit stejného jména je pravděpodobnější původ měšťana z lokality bližší, případně významnější. V několika případech nebyla lokalita sestavovatelkou rejstříku v *Liber vetustissimu* Věrou Smolovou určena nebo byla dle mého názoru stanovena mylně. Seznam těchto revidovaných lokalit uvádím v poznámce.⁶²⁰ Evidence pramene nebyla

⁶¹⁷ J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 140, 143.

⁶¹⁸ Příklad sporného městského práva se mohl týkat ševce Šimona Čepice. Ten totiž roku 1358 zaručil za ševce Václava z Moravy. Sám však městské právo přijal až roku 1374. Není ovšem zcela jisté, zda se v tomto druhém případě nejednalo o stejnojmenného syna. *Liber vetustissimus*, fol. 96r, 104r.

⁶¹⁹ Místo původu: české země (34 procent, 591 osob), zahraničí (17 procent, 291 osob), neurčeno (49 procent, 858 osob). Srov. J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 140.

⁶²⁰ Nejdříve je uveden originální název místa tak, jak jej lze dohledat v rejstříku edice *Liber vetustissimu*, v závorce pak její lokalizace: Wilhelmswerd (Dlouhá Třebová), A. PROFOUS, *Místní jména 4*, s. 366; Guenheim (Gundheim, Porýní-Falc); Stremburg (Český Šternberk); Königsbruck (správně má být

úplná a při vyhodnocování je nutno jisté obezřetnosti, protože některé osoby se s místem svého původního bydliště uvádějí pouze jednou.⁶²¹ Původ bývá většinou ke jménu připojen předložkou „de“. U nemnoha adjektivních forem (například Ješek Bechyně, Ješek Stríbrský nebo krejčí Henslin Třeboňský) není zcela jasné, zda značily místo původu, nebo jestli šlo o označení bydliště před příchodem do Prahy. Mohlo se však také jednat o užívané příjmy nebo přezdívku, které neměly s místem původu nic společného. Místo původu lze na základě tohoto přízviska pouze předpokládat, nicméně pokud se v písemných pramenech zmiňují pouze jednou, nelze nikterak věrohodně prokázat.⁶²²

U příslušníků tzv. starých patricijských rodin nebylo započítáno místo původu (například u Rokycanských, z Chebu, z Domažlic, z Jiřetína, z Kutné Hory – od Hory, Nymburských, z Písku, z Mělníka apod.). Nemůže být pochyb o tom, že se jednalo o potomky do města dříve příchozích měšťanů, čili se nejednalo o novoměšťany, ale o členy rodů po několik generací usazených v Praze. Jméno jejich původu bylo užíváno pouze jako neměnné rodové tzv. příjmení. Někdy je však obtížné stanovit, zda se jednalo o z dané lokality příchozího jedince, nebo jestli to byl příslušník jedné z tzv. patricijských rodin. Situaci komplikuje i skutečnost, že zatímco například příslušníci rodiny Beneschawerů se nejčastěji uvádějí německou podobou svého jména, není tomu tak vždy. Především v seznamu novoměšťanů se objevuje několik osob, označených neutrálním latinským přízviskem *de Beneschaw*. Aby toho nebylo málo, Benešov patřil k měštům, odkud na Staré Město proudil velký počet měšťanů. Vzhledem k nízké účasti novoměšťanů na městské správě lze předpokládat, že v případech, kdy daná osoba

Königsbrück); Schmollen (dle mého soudu se jedná o Schmölln, město v Durynsku, které leží nedaleko českých hranic a poprvé je písemně doloženo již roku 1066); Lintwurm (Jezlová), A. PROFOUS, *Místní jména 2*, s. 139; Grecz (pokud uvedeno bez rozlišení, vždy považováno za Hradec Králové, u jiných Hradců zpravidla uvedeno odlišení); Döbeln (Duben v Míšni); Wisschaw (Vysočany), A. PROFOUS, *Místní jména 4*, s. 664–665; Wlkerzowa a Netwancz (zřejmě zaniklé vsi Vlkonice a Netvořice, což by dokládaly problémy německého pisáře s jeho přepisem, správnost lokalizace by mohl potvrzovat fakt, že obě vsi ležely ve Středočeském kraji nedaleko Prahy), A. PROFOUS, *Místní jména 4*, s. 194; A. PROFOUS, *Místní jména 3*, s. 218); Torgaw (Turgau, město v Sasku, poprvé zmíněno roku 973 jako Torgove); Kuneš ze Sendražic spíše než ze Sendraže (okr. Náchod) pocházel ze Sendražic, které se nacházejí v okrese Kolín a poprvé se zmiňují již roku 1340, A. PROFOUS, *Místní jména 4*, s. 43; Benessius de Weisswasser není Beneš z Bílé vody, ale Beneš z Bělé pod Bezdězem (srov. *Liber vetustissimus*, fol. 112v, s. 323, A. PROFOUS, *Místní jména 1*, s. 39, kdy se již roku 1337 Bělá nazývá také jako Weisswasser).

⁶²¹ Například Václav Schram se v zápise o udělení městského práva roku 1379 jmenuje jako ze Znojma, když později ručil při přijetí Hany Pesoldova, místo původu se u jeho jména již neuvádí. *Liber vetustissimus*, fol. 105v, 114r.

⁶²² *Liber vetustissimus*, fol. 107r, 113r, 117v. Někdy se vyskytují osoby, které se označují jednak adjektivní formou, jednak přízviskem (například kožešník Petr z Turnova nebo Petr Turnovský). V těchto případech je nepochybné, že daná osoba z této lokality skutečně pocházela. *Liber vetustissimus*, fol. 114r, 114v, 116v.

zasedala v městské radě, lze ji počítat za příslušníka původní ve městě usazené rodiny. V situacích, kdy je i osoba přijímaného nebo ručitele neznámá, je zřejmě nutno tohoto jedince považovat za nově příchozího měšťana.

Na první mapě, jež je zobrazena v příloze (Obr. 20), je v letech 1324 až 1393 zachyceno místo původu nově přijatých měšťanů na Starém Městě pražském v rámci hranic dnešní České republiky. Vpravo nahoře lze spatřit také detail původu jednotlivých osob, které pocházely z katastru dnešního kraje Hlavní město Praha. Vzhledem k dlouhému sledovanému období jsem se nakonec rozhodl získané údaje zobrazit do map se současným státoprávním vymezením hranic. Právě během období sedmdesáti let, které je předmětem našeho zkoumání, docházelo ve sledovaném středoevropském prostoru k výrazným mocenským a územním změnám. Za Jana Lucemburského došlo k postupnému získávání slezských knížectví a tento proces vyvrcholil za Karla IV. Bylo by velmi obtížné sledovat u jednotlivých zemí přesné datum jejich připojení ke Koruně. Prakticky neřešitelné by pak bylo vynesení tohoto postupného procesu spolu s příchozími do jedné mapy.

Pramen přináší údaje také o 1124 ručitelích. Na druhé mapce (Obr. 21) jsou proto vyobrazena místa, odkud pocházeli právě osoby ručitelů (zopakujme, že pominuty byly rodiny tzv. starého patriciátu nebo ty, u nichž se označení místa původu stalo jejich příjímím). V těchto případech nevíme, jak dlouho ručitelé ve městě pobývali, domnívám se ale, že i tak se jedná o zajímavý ukazatel, který vesměs potvrzuje migrační trendy přijatých měšťanů. Stejně místo původu se stává indikátorem vazeb mezi měšťany a novoměšťany a u ručitelů odkazuje i na integraci uvnitř staroměstské společnosti. Třetí mapa pak zachycuje místo původu příchozích a ručitelů dohromady (Obr. 22).

Zobrazené údaje přesvědčivě dokládají, že nejvíce novoměšťanů pocházelo z významných královských měst (Cheb, Plzeň, Žatec, Hradec Králové nebo České Budějovice). Zaměříme-li pozornost na do mapy promítnutý průběh významných zemských stezek, spatřujeme, že migrace de facto tyto cesty kopíruje a právě z městských lokalit ležících na těchto tepnách pocházelo nejvíce novoměšťanů. Vysoký podíl příchozích z Kutné Hory (18) jenom potvrzuje známou provázanost obou nejvýznamnějších královských měst v zemi. Pomineme-li přistěhovalce z dalších městských částí nebo sousedních vesnic, velké množství nově příchozích pocházelo z okolních nebo nedalekých královských měst Benešova, Berouna, Rakovníka, Žatce, Slaného, Litoměřic, Mělníka nebo městečka Jílového u Prahy. Poměrně silně jsou

zastoupena také severočeská města Kadaň, Chomutov, Most, Ústí nad Labem nebo Děčín. Pokud rozbor olomouckého materiálu prokázal, že nově příchozí měšťané pocházeli z Čech jen sporadicky, podobný trend ukazuje i staroměstský materiál. Z Moravy až na výjimky měšťané pocházeli pouze ze tří velkých měst Olomouce, Brna a Znojma. Nic na tom nezmění ani skutečnost, pokud si do této mapy promítneme místo původu jak přijatých měšťanů, tak jejich ručitelů.

Schwingesovy kvantitativní výzkumy ukázaly v prostoru římské říše absenci přistěhovalců z českého a moravského prostředí (vyjma Prahy, z níž pocházelo asi 20 přistěhovalců). Na východě přistěhovalectví v podstatě končilo na Odře, čili ani z polského království neproudilo do říše příliš mnoho migrantů. Naopak pražské seznamy dokládají v průběhu 14. století poměrně silnou migraci v opačném směru, to znamená, z říšských oblastí směrem do Čech, respektive do Prahy.⁶²³

NÁZEV KRAJE (podle dnešního státoprávního rozdělení)	POČET PŘIJATÝCH MĚŠŤANŮ 1324–1393	%
Středočeský kraj	189	32
Ústecký kraj	95	16
Plzeňský kraj	58	9,8
Praha	48	8,1
Jihočeský kraj	44	7,5
Karlovarský kraj	34	5,7
Hradecký kraj	26	4,4
Liberecký kraj	24	4,1
Pardubický kraj	24	4,1
Jihomoravský kraj	18	3
Vysočina	16	2,7
Olomoucký kraj	9	1,5
Moravskoslezský kraj	5	0,9
Zlínský kraj	1	0,2
Celkem místo původu určeno	591	100

Tab. 12. Místo původu přijatých měšťanů dle dnešních krajů.

To ostatně potvrzuje také tabulka, v níž jsou místa původu nově přijatých měšťanů rozdělena podle jednotlivých krajů. K hlavním spádovým oblastem Prahy patřily vedle nejbližších oblastí (dnešní kraj Hlavní město Praha) také středočeský region, dále severní Čechy a Plzeňsko.

Na dvou mapkách, které zachycují nově přijaté měšťany ze zahraničí, byly schématicky znázorněny všechny země Koruny české ve svém největším rozsahu, tedy i

⁶²³ R. CH. SCHWINGES, *Bürgermigration*, s. 27. Na to upozornil již M. NODL, *Sociální aspekty*, s. 14, pozn. 59.

včetně Braniborska (Obr. 23, Obr. 24).⁶²⁴ Pominuto nebylo ani vynesení hlavních transevropských obchodních cest, které jak je dobře známo, se území Čech vyhýbaly a nic na tom nezměnila ani snaha Karla IV.⁶²⁵ Množství přijatých novoměšťanů se nepochybně stává jedním z ukazatelů hospodářských kontaktů mezi místem jejich původu a novým domovem. Je evidentní, že krátké připojení Branibor k českým zemím nestačilo k tomu, aby se vytvořila silnější hospodářská pouta. Přímo z těchto oblastí nepocházeli žádní staroměstští novoměšťané (příchod po jednom měšťanovi je doložen z Kodaně a z Gdaňsku, tato města nebyla kvůli přehlednosti do mapy zobrazena).⁶²⁶ Díky výzkumům Františka Grause víme, že české země byly zapojeny do obchodu s flanderským sukrem,⁶²⁷ avšak z Belgie patrně pocházel pouze jeden měšťan (konkrétně z města Damme), které ve středověku sloužilo jako předsunutý přístav města Brugg.⁶²⁸

Mapa zřetelně ukazuje zahraniční centra, která byla nejpřirozenější základnou přílivu nových obyvatel na Staré Město.⁶²⁹ Předně se jednalo o města ve Slezsku – Žitavu, Vratislav, Budyšín a Zhořelec. Svou roli zde sehrála jak jejich zeměpisná blízkost k českým hranicím, tak fakt, že většina z nich byla po polovině 14. století přičleněna k českému království. Ostatně úzké hospodářské kontakty s těmito městy jsou dostatečně známy.⁶³⁰ S největší pravděpodobností Vratislav a zdejší kupci byli spojnicí staroměstských kupců a obchodníků dále na východ (přes Krakov) nebo na sever (přes Toruň).⁶³¹ Jakousi zprostředkovatelskou roli Vratislavi potvrzuje také skutečnost, že většina do města nově příchozích měšťanských rodin pocházela z Krakova nebo

⁶²⁴ K postupnému připojování vedlejších zemí k české Koruně přehledně Lenka BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české IVa. (1310–1402)*, Praha – Litomyšl 2003, s. 108–112, 340–346, 552–579.

⁶²⁵ František GRAUS, *Die Handelsbeziehungen Böhmens zu Deutschland und Österreich im 14. und zu Beginn des 15. Jahrhunderts*, *Historica* 2, 1960, s. 81, 104–107. K pražskému obchodu v době Karla IV. srov. Josef JANÁČEK, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, Praha 1955, s. 16–17; F. KAVKA, *Místo Prahy*, s. 268–273; a Jaroslav MEZNÍK, *Der ökonomische Charakter Prags im 14. Jahrhundert*, *Historica* 17, 1969, s. 43–91.

⁶²⁶ Jednalo se o obchodníka Hainczlina Kodaňského a Jindřicha Seueriniho z Gdaňsku. *Liber vetustissimus*, fol. 100r, 114r.

⁶²⁷ F. GRAUS, *Die Handelsbeziehungen Böhmens*, s. 83–84.

⁶²⁸ U Jindřicha z Damme však není jisté, zda se nejednalo o stejnojmenné dolnosaské město Damme, které leží v okrese Vechta. *Liber vetustissimus*, fol. 105r, 160r.

⁶²⁹ Srov. mapku, kterou se stavil již František Graus, F. GRAUS, *Die Handelsbeziehungen Böhmens*, s. 97. Graus však vycházel z neúplné Teigehe edice a do mapy nezanesl místa původu ručitelů. Zároveň se omezil jen na oblast říše a Rakouska.

⁶³⁰ Ferdinand TADRA, *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských*, Praha 1897, s. 41–42; nejnověji M. DVOŘÁK, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod 1*, s. 34; srov. M. DVOŘÁK, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod 2*, s. 39–43.

⁶³¹ Grzegorz MYŚLIWSKI, *Wrocław w przestrzeni gospodarczej Europy (XIII–XV wiek). Centrum czy peryferie?*, Wrocław 2009, s. 237–246.

Braniborska.⁶³² Vratislav tedy fungovala jako jakýsi nárazník. Měšťané přicházející ze severně položených oblastí se nejdříve usazovali zde a až posléze migrovali dál směrem na jih. Další významným centrem, odkud do Čech proudili noví měšťané, bylo Míšeňsko, Pilsensko a vůbec německá strana podkrušnohoří.⁶³³ Již výše bylo ukázáno, že velké množství měšťanů pocházelo také z Chebu. Zdá se, že ve 14. století byla tato oblast propojena hospodářskými a společenskými vazbami s Čechami mnohem více, než se doposud soudilo. Tento fakt odráží i velký počet novoměšťanů pocházejících ze severočeských měst. Na jednu stranu byly pěstovány příhraniční kontakty mezi jednotlivými městy, na stranu druhou byly obě oblasti napojeny na hospodářské a obchodní centrum země.

Dalšími významnými centry, odkud na Staré Město proudili nově příchozí osoby, představovala dvě říšská města nedaleko hranic – Řezno a Norimberk.⁶³⁴ Tato města sloužila jako prostředníci mezi Hansou a zbytkem středoevropských měst.⁶³⁵ Zároveň ležela na významné cestě, kterou bylo do Prahy dopravováno flanderské sukno (cesta přes Cáchy – Kolín nad Rýnem – Frankfurt nad Mohanem – Norimberk, někdy s oklikou přes Řezno).⁶³⁶ Dominance těchto obchodnických center ještě vynikne, pokud k z Řezna a Norimberka příchozím měšťanům připočteme i ručitele, kteří odtud pravděpodobně také pocházeli. Právě vynesení přijatých a ručitelů zároveň ukazuje, že dalším významným obchodním centrem v říši, s nimiž pražští měšťané udržovali kontakty, byl Kolín nad Rýnem. Dokládají to nejenom Kolínští měšťané, kteří se od druhé poloviny 13.

⁶³² Gerhard PFEIFFER, *Das Breslauer Patriziat im Mittelalter*, Breslau 1929, s. 106–122; k tomu srov. geografický horizont krakovských radních v Zdisław NOGA, *Geografia imigracji do krakowskiej elity władzy w średniowieczu i epoce nowożytnej (do połowy XVII wieku)*, in: *Elita władzy miasta Krakowa i jej związki z miastami Europy w średniowieczu i epoce nowożytnej (do połowy XVII wieku)*, (ed.) Zdisław Noga, Kraków 2011, s. 23–32; srov. Zdisław NOGA, *Krakowska rada miejska w XVI wieku. Studium o elicie władzy*, Kraków 2003.

⁶³³ Města Pirna, Míšeň nebo Drážďany ležela na významné labské vodní obchodní cestě, která se v Čechách připomíná již v 11. století. F. GRAUS, *Die Handelsbeziehungen Böhmens*, s. 92.

⁶³⁴ F. TADRA, *Kulturní styky*, s. 43–46; F. GRAUS, *Český obchod*, s. 34–43. Srov. Karl BOSL, *Die Sozialstruktur der mittelalterlichen Residenz- und Fernhandelsstadt Regensburg. Die Entwicklung ihres Bürgertums vom 9.–14. Jahrhundert*, München 1966 1966 (= Bayerische Akademie der Wissenschaften philosophisch-historischen Klasse, Neue Folge 63), s. 46–49. Obchody mezi Prahou a Řeznem na počátku 15. století jsou zachyceny v práci Franz BASTIAN, *Das Runtingerbuch (1383–1407) und verwandtes Material zum regensburger-süddeutschen Handel und Münzwesen 1. Darstellung*, Regensburg 1944, s. 596–615. K vzestupu norimberských měšťanů ve středoevropském obchodu od konce 14. století J. JANÁČEK, *Dějiny obchodu*, s. 23–25. V obchodu s Čechami však musíme také upozornit na významné postavení bavorské Kouby (Chamu), které dokládá 12 přijatých měšťanů pocházejících z tohoto města. Srov. F. GRAUS, *Český obchod*, s. 34; srov. Miloš DVOŘÁK, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod 2*, PSH 35, 2007, s. 17–26.

⁶³⁵ Philippe DOLLINGER, *Die Hanse*, Stuttgart 1998, s. 299–301.

⁶³⁶ F. GRAUS, *Die Handelsbeziehungen Böhmens*, s. 85. Roku 1373 se Fridl Klementer zaručil za Kunce Perra z Hersbrucku, kdy Hersbruck představovalo významné město na tzv. „Zlaté stezce“ mezi Prahou a Norimberkem. *Liber vetustissimus*, fol. 103v.

století usazovali především v Brně, ale série řady celních nařízení pro české kupce nebo naopak panovníkem udělených privilegií pro kolínské kupce v Čechách.⁶³⁷ Nápadná je absence frankfurtských měšťanů. Jejich pasivitu v obchodu s Čechami potvrzují také městské knihy, v nichž se obchodníci z Frankfurtu nevyskytují.⁶³⁸

Přirozenou spádovou oblast představovalo také jižní Bavorsko (Pasov), ale zejména rakouské země (z nich především Vídeň a Salcburk). Právě z rakouských zemí byly dováženy nedostatkové komponenty každodenního použití jako sůl (Salcburk) nebo maso. Z Prahy sem naopak putovaly produkty českého zemědělství (obilí, víno) a výrobky českých řemesel (sukno, plátno, čepce, klobouky, závoje, kalhoty, výrobky z kožešin, kůže i ze dřeva).⁶³⁹ To zpětně potvrzuje pozici Starého Města pražského jako centra výroby běžných oděvů a jejich součástí. Shromážděné údaje tak verifikují naše dosavadní představy ohledně hospodářských kontaktů našich zemí se zahraničím. Zároveň dosvědčují, že migrace na Staré Město pražské postupovala po hlavních obchodních cestách. Ukazuje se, že Staré Město bylo střediskem rozsáhlé oblasti, zahrnující nejen celé Čechy, ale i příhraniční území a nedaleko hranic ležící obchodní center. Hlavními pojiťky s Moravou pak byla bezvýhradně velká královská města.⁶⁴⁰ Tuto skutečnost dokládá i následující tabulka.

ZEMĚ (podle dnešního státoprávního rozdělení) ⁶⁴¹	POČET PŘIJATÝCH MĚŠŤANŮ 1324–1393	%
Německo	185	63,5
Rakousko	46	15,8
Polsko	33	11,3
Francie	6	2,1
Belgie	5	1,7
Itálie	5	1,7
Slovensko	4	1,4
Maďarsko	3	1
Švýcarsko	2	0,7
Dánsko	1	0,4
Nizozemí	1	0,4
Celkem místo původu určeno	291	100

Tab. 13. Místo původu přijatých měšťanů dle dnešních států.

⁶³⁷ Srov. doklady v F. GRAUS, *Český obchod*, s. 24–30, který dokládá, že v Kolíně jsou doloženy i české obchodní lodě, takže čeští obchodníci ve 14. století nepoužívali pouze suchozemské cesty, ale i řeky.

⁶³⁸ Na to upozornil již F. GRAUS, *Die Handelsbeziehungen Böhmens*, s. 88.

⁶³⁹ Celkovou bilanci zahraničního obchodu Praha částečně kryla českým raženým stříbrem a pražskými groši. M. DVOŘÁK, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod 1*, s. 57.

⁶⁴⁰ Hlavní směry obchodních cest včetně dobových dokladů o jejich průběhu nastínil F. GRAUS, *Český obchod*, s. 112–113.

⁶⁴¹ Z území dnešní České republiky bylo místo původu uvedeno u 591 osob.

Více než 60 procent osob pocházelo z území dnešního Německa, dále 15 procent z Rakouska, jež je následováno Polskem (převážně Slezské oblasti). Z ostatních zemí na Staré Město mířili zpravidla jen jednotlivci. Jednalo se i o příslušníky apatykářského rodinného klanu z Florencie, z nějž přijali staroměstské právo Anděl, jeho bratr Matěj, synovec Ludvík (Lojza) a roku 1353 apatykář Augustin.⁶⁴²

O sociálním postavení jednotlivých novoměšťanů toho víme málo. Proto se pokusme alespoň s pomocí místa původu určit, z jakého prostředí pocházela většina přijatých.

	Královské město		Město		Městečko		Vesnice	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Staré Město pražské 1324-1393	257	29	368	42	86	10	162	18

Tab. 14. Přistěhovalectví podle sociální stratifikace míst původu.⁶⁴³

Nejvíce nových měšťanů pocházelo z královských (29 procent) nebo z jiných – většinou zahraničních – měst. Odtud pocházely téměř dvě třetiny všech nově přijatých měšťanů. Městské právo z pochopitelných důvodů přijímaly hlavně movité osoby, které si mohly dovolit ve městě zakoupit dům a které mohly zaplatit přijímací poplatek. Chudším jedincům nezbývalo nic jiného, než přijít do Prahy s vědomím toho, že je pro ně městské právo nedostižné. Otázkou zůstává, jaký byl jejich faktický počet a zda se v jejich případě jednalo o migraci dočasnou (sezonní) nebo trvalou. K majetkovému a tím i společenskému vzestupu někteří z nich využívali i možností, které jim nabízela menší města nebo městečka a až odtud následně zamířili do Prahy. Tedy běžné schéma pohybu obyvatel bylo pravděpodobně podobné jako v Olomouci: „vesnice – menší město – Staré Město pražské“ nebo „vesnice – menší město – větší město – Staré Město pražské“. Opět se ukazuje, že starší mínění o tom, že ve 14. a 15. století pocházela polovina až dvě třetiny příchozích z vesnic, je omyl. Jak v Olomouci, tak na Starém Městě pražském pocházela většina novoměšťanů z královských nebo jiných měst. Celkem 10 procent

⁶⁴² Roku 1369 ještě Jindřich ze San Floriana, které leží v benátské oblasti. *Liber vetustissimus*, fol. 93r, 102r, 106r, 106v, 109v. Ke kontaktům českých obchodníků s Benátkami Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 357–358; srov. F. GRAUS, *Die Handelsbeziehungen Böhmens*, s. 93–95; nejnověji M. DVOŘÁK, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod 2*, s. 12–16.

⁶⁴³ Zařadit do jednoho z typů sídel se nepodařilo 11 lokalit.

příchozích, kteří pochází z městeček, lze interpretovat jako nárůst hospodářské síly těchto převážně poddanských lokalit.

Aby bylo možno srovnat stěhování obyvatelstva na Staré Město pražské s poměry v jiných městech, rozdělíme místa původu do skupin podle vzdálenosti od města. Jestliže má mít přehledová tabulka smysl, řídit se při tom budeme Bücherovou klasifikací, kterou převzal také Mezník pro Olomouc. Jedná se však o přehled veskrze schematický. Uvedení vzdálenosti totiž někdy může být klamným měřítkem, neboť mnohdy záleželo mnohem více na hospodářských kontaktech, než na vzdálenosti.⁶⁴⁴

Město a období	0-15 km		15-30 km		30-50		nad 50 km	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
SMP 1324-1393	52	6	279	32	248	28	292	33
Olomouc 1445-1457	11	8,0	23	16,5	23	16,5	82	59,0
Cheb 1442-1490	162	78,7	22	10,5	10	4,7	13	6,1
Frankfurt 1311-1400	1166	47	981	39	222	9	124	5

Tab. 15. Přistěhovalectví podle vzdálenosti místa původu.⁶⁴⁵

Ze zobrazené tabulky vyplývá, že z nejbližšího okolí Starého Města pražského přijalo městské právo jen 6 procent příchozích. Neznamená to však, že by do Prahy neproudili i přistěhovalci z nejbližšího zázemí. Město však tvořilo spádovou oblast pro všechna městečka a vesnice v širokém okolí. Někteří obyvatelé mohli dát přednost životu v menší lokalitě a do města pouze dojížděli nabízet své zboží. Lze předpokládat, že venkovské zázemí Prahy bylo využíváno také k pěstování potravin a chovu dobytka pro výživu lidnaté aglomerace. Vesničané nebo sedláci nemohli vzhledem ke svým majetkovým poměrům dosáhnout na přijetí městského práva. Většinu venkovských majetků v okolí Prahy vlastnili církevní instituce nebo staroměstští měšťané, kteří buďto městské právo vlastnili, nebo jej opakovaně přijímali z jiných důvodů. U osob, které odsud proudily do města, se jednalo převážně o chudší obyvatele, kteří v Praze hledali obživu v podřízeném postavení jako tovaryši, děvečky nebo nádeníci. Pokud přijímali městské právo, dělo se tak až když se jim s odstupem času podařilo ve městě získat určitý majetek. Tím se nejvíce blíží situaci v Olomouci. Naopak Cheb nebo Frankfurt tvořily spádovou oblast

⁶⁴⁴ J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 147.

⁶⁴⁵ Neurčeno 11 lokalit (například neurčité názvy zemí nebo územních celků jako Uhry, Štýrsko, Rakousko, Morava, Kouřimsko apod.).

pro nejbližší oblast. Případ Chebu je ostatně poměrně zajímavý. Jako hraniční město byl velmi přitažlivý pro okolní městečka a obce. Vzhledem k tomu, že se však jednalo o město tranzitní, nelákal zdaleka tolik nově příchozí ze vzdálenějších oblastí. Obchodní a jiné kontakty se staroměstskými kupci však umožňovali zdejším měšťanům přijímat městské právo na Starém Městě pražském. Pro Cheb by tedy platila migrační posloupnost „chebské zázemí – Cheb – Staré Město pražské (nebo jiné významné obchodní centrum v říši)“.⁶⁴⁶

Na základě shromážděných údajů lze sledovat také počet novoměšťanů, kteří pocházeli z tak zvaného *migračního jádra*, které si můžeme pro Prahu vymezit okruhem cca 50 kilometrů od centra města, odkud pocházelo nejvíce příchozích (Graf 33).⁶⁴⁷

Můžeme si povšimnout, že ve sledovaném období nedocházelo k přílišným výkyvům v poměru mezi osobami, které na Staré Město přicházeli z migračního jádra (do 50 kilometrů od centra města) nebo ze vzdálenějších oblastí. Patrné jsou pouze dva zvýšené počty nově příchozích z větší než 50 kilometrové vzdálenosti od Prahy. Jedná se o roky 1368 a 1381. Velký mor z roku 1380 zasáhl nejenom pražské souměstí, ale i celé střední Čechy. Lze se domnívat, že skokový nárůst nově přijatých měšťanů ze vzdálenějších oblastí je jen dalším potvrzením demografického úbytku obyvatelstva v Praze a přilehlých oblastech středních Čech v souvislosti s touto krizí. I když v roce 1381 skokově narostl také počet přistěhovalců z migračního jádra, je oproti běžnému stavu zřetelně patrné především zvýšení počtu osob pocházejících z větší vzdálenosti.

4.2.4. Poplatky za přijetí

V říšských městech bylo přijetí městského práva vázáno na zaplacení velmi vysokého poplatku (*Bürgeraufnahmegeld*). I další omezení v podobě držby nemovitosti nebo spodní hranice zdaňovaného majetku naznačují, že přijetí městského práva bylo vyhrazeno určité, majetkově výlučné skupině.⁶⁴⁸ Na počátku vedení záznamů, v letech 1324 a 1325 se platilo nejdříve 34 a poté 30 grošů. Od roku 1327 se poplatek za přijetí ustálil na běžné výši 32 grošů, to znamená půl kopy grošů respektive půlku hřivny

⁶⁴⁶ Pět měšťanů z Chebu přijalo městské právo ve Frankfurtu. K. BÜCHER, *Die Bevölkerung*, s. 448.

⁶⁴⁷ Bücher hovořil o tzv. „*pravidelné oblasti přistěhování*“, která u něj činila 150 kilometrů. K. BÜCHER, *Die Bevölkerung*, s. 454; Bruno Koch si migrační jádro vymezil vzdáleností cca 40 kilometrů od centra města. B. KOCH, *Neubürger in Zürich*, s. 151. Většina českých a německých přistěhovalců do Střibru přicházela z regionu vzdáleného vzdušnou čarou 1 až 30 kilometrů. M. NODL, *Národnostní vývoj*, s. 550.

⁶⁴⁸ Toto konstatování však neplatí univerzálně. V říšských městech získávali městské právo i příslušníci nižších sociálních skupin (například v Salcburku). M. NODL, *Sociální aspekty*, s. 11, pozn. 39.

(pokud byla přepočítávána nejběžnějším poměrem, kdy se jedna hřivna rovná 64 grošům). I když jeho výše kolísala, někteří přijatí měšťané jednoduše platili bez uvedení důvodu nižší sazbu (v rozmezí 6 až 31 grošů), jiní naopak sazbu dvojnásobnou.⁶⁴⁹ S nástupem písaře N1 (1348–1367) se od roku 1349 údaje o výši zaplaceného poplatku zapisovaly jen výjimečně. I na základě pozdějších záznamů lze předpokládat, že se jeho hodnota ustálila na 32 groších. Jejich zaplacení při přijetí bylo patrně považováno za takovou samozřejmost, že nebyla potřeba tento údaj uvádět. Znovu se výše poplatku začíná objevovat až za písařů CC (1379–1390) a EE (1391–1393) v roce 1379, i když zdaleka ne tak pravidelně, jako v předcházejících obdobích. Přestože výše poplatku nebyla podobně jako v říšských městech závratná, je nepochybné, že zaplatit půl kopy v hotovosti si nemohl dovolit úplně každý. V tomto směru se ale nejednalo o snahu vytvořit z přijetí plného městského práva výsadní záležitost, která by se týkala jenom nejbohatších měšťanů. Stanovená výše poplatku měla zaručit, aby městské právo nepřijímali také lidé nemajetní nebo málo movití příslušníci staroměstských řemesel. Jistý znak sociální výlučnosti, byť bez puncu elitního chování, tedy můžeme rozpoznat i ve výši staroměstských poplatků.

Právě díky několika zápisům písaře CC se dozvídáme o tom, jak bylo následně s poplatkem nakládáno. Tento písař totiž několikrát poznamenal, že ten který měšťan zaplatil 32 grošů, které si mezi sebe rozdělili přítomní konšelé. Často také neopomenul uvést jméno purkmistra.⁶⁵⁰ Zdá se, že poplatky za přijetí sloužily primárně jako příjem přítomných radních. Uvádění jména purkmistra nebylo samoúčelné. Pozdější zápisy specifikují, že jako nejvýše postavená osoba v městské hierarchii měl na starosti rozdělování vybraných peněz.⁶⁵¹ Výše vybraných částek byla pro přítomné konšely zanedbatelná. Nejspíše byla použita k zaplacení personálu (zejména písařů) a zbytek možná posloužil k úhradě obcerstvení, případně připravených pokrmů. Vyloučit nemůžeme ani úhradu útraty v jednom ze staroměstských šenků.

⁶⁴⁹ Jako například roku 1341 krejčí Ješek z Ústí. *Liber vetustissimus*, fol. 86r-v (fol. 86r-v dnes ztracen); srov. J. TEIGE, *Seznamy I/1*, s. 246.

⁶⁵⁰ Když roku 1380 přijal městské právo Jan Hindopelicz z Gubenu, dal 32 grošů, které si mezi sebou rozdělili konšelé. Přítomen byl purkmistr Václav z Chebu (*dedit XXXII gr., quos domini inter se diviserunt. Wenceslaus de Egra magister civium*). *Liber vetustissimus*, fol. 106r. Podobně Ondřej Hoffel z Čáslavi roku 1379 zaplatil za přijetí 32 grošů, které si mezi sebou opět rozdělili konšelé (*dedit XXXII gr., domini inter se diviserunt*), *Liber vetustissimus*, fol. 105v. Podobných příkladů lze ale dohledat více. *Liber vetustissimus*, fol. 106r (*domini inter se diviserunt*), 106v (*pecunia est divisa*).

⁶⁵¹ *Liber vetustissimus*, fol. 106r (*magister Petrus Schotter divisit inter dominos XXXII gr.; dedit XXXII gr. quos Pesco Weiswasser magister civium inter dominos divisit; Frana inter dominos divisit; dedit XXXII gr., quos Wernherus inter dominos divisit*).

Někdy byla během přijetí městského práva stanovena určitá podmínka. Například Jakub z Brázdimi přijal městské právo s tím závazkem, že každý rok musel do městské sbírky darovat jednu kopy grošů.⁶⁵² Výše stanovené částky se lišila. Mikuláši Sršovi byla částka vyměřena dokonce na 10 kop grošů.⁶⁵³ Nevíme jistě, zda tyto poměrně vysoké stanovené částky nesouvisely s tím, že daní jednotlivci nesplňovali jednu ze základních podmínek přijetí městského práva, to znamená, že ve městě nevlastnili dům. Jinak obecně platilo pravidlo, že kdo vlastnil ve městě dům, byl po zaplacení částky 32 grošů zproštěn na rok placení berně. Naopak jiní přijatí měšťané mohli být zproštěni poplatku úplně, jako roku 1365 malíř Verner.⁶⁵⁴

4.2.5. Zachovací a výhostní listiny

Přestože to seznamy novoměšťanů pouze naznačují, můžeme předpokládat, že již ve 14. století bylo po nově příchozích měšťanech požadováno písemné doložení dobré způsobilosti a původu. To se v praxi vztahovalo především k tomu, že žadatel o městské právo pocházel z řádného manželského lože.⁶⁵⁵ Ve zlatnickém řádu se totiž po roce 1324 ustanovuje, že kandidát musí nejprve přinést vysvědčení z města, kde pracoval. Jedno z pozdějších nařízení požaduje, aby uchazeč dokázal, že byl zplozen v řádném manželství a že má právoplatnou manželku. Další statuta vyžadovala přijetí městského práva a podobně jako při jeho přijetí podmínku alespoň po tři léta trpět s městem. Manželské děti dědily členství v cechu po svých rodičích. Stejně zvýhodnění byli ti, kteří pojali za manželku vdovu po mistrovi.⁶⁵⁶ Povinnost zachovacího listu se uvádí také ve statutech litomyšlských krejčích z roku 1363 nebo novoměstských uzdářů, sedlářů a ševců z roku 1391. Explicitně se zde jmenují podmínky přijetí městského práva: předložení listů původu a zachování, složení zkoušky mistrovství a zaplacení příjmného (to znamená platu).⁶⁵⁷ Doklad o tom, že se nově příchozí měšťan musel vykázat listem o svém narození, místu původu a o své zachovalosti také na Novém Městě pražském, pochází potvrzení krejčovských a ševcovských statut novoměstskou radou roku 1404.⁶⁵⁸

⁶⁵² *Liber vetustissimus*, fol. 102v.

⁶⁵³ *Liber vetustissimus*, fol. 15r.

⁶⁵⁴ *Liber vetustissimus*, fol. 100v.

⁶⁵⁵ Rozbor zachovacích a výhostních listů ze 17. století provedl V. ZÁBRANSKÝ, *Stát se měšťanem*, s. 77–91.

⁶⁵⁶ Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 188–189.

⁶⁵⁷ Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 209, 212.

⁶⁵⁸ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 387.

Zachovací listy byly na počátku 15. století běžné i ve Lvově a jiných městech.⁶⁵⁹ V některých městech byly zároveň ve 14. století stanoveny závazné lhůty, do kdy je musejí bývalý poddaní získat od svých vrchností tzv. zhostné listy, které jsou v Čechách doloženy až od poloviny 15. století.

Seznamy novoměšťanů evidují pouze několik případů, kdy se v příslušném zápise stanovuje doba, do které musel příslušný příchozí dodat požadovaný list (v zápisech označovaný nejčastěji jako *littera*). Podobný list měl předložit roku 1380 Fridrich původem z Míšně a nyní z Mnichova, který měl ukázat listinu do sv. Havla.⁶⁶⁰ Při přijetí tkadlece Franci z Benešova bylo o čtyři roky později poznamenáno, že vlastní dům u kostela sv. Františka a že zachovací list (*litteras*) předložil již 9. července.⁶⁶¹ O tom, že se v těchto případech skutečně jednalo o zachovací list, svědčí další doklad. Když roku 1380 přijal městské právo kožešník Erhart z Ostrova nad Ohří, měl *dopravit jeden list, kterým by se zachoval, za šest týdnů počítaných od nynějška*.⁶⁶² Podobně také roku 1389 je u zápisu Františka Muldava z Freiberga poznamenáno, že má donést zachovací list (*litteram conservationis*).⁶⁶³

Občas byla novoměšťanovi stanovena volná lhůta, během níž musel požadované dokumenty předložit. Například roku 1381 konšelé stanovili Reklinovi, rychtáři ze Žatce, lhůtu odkladu, během které může po 13 dní volně přicházet a odcházet z města. Lhůta se počítá od následujícího pondělí.⁶⁶⁴ Při přijetí Parcifala, syna Frenclina z Plzně a zároveň zetě Jeklina Salmana, se uvádí, že Parcifal zaplatil 32 grošů, které Werner rozdělil mezi konšele, předložil zachovací list a tím byl přijat mezi měšťany.⁶⁶⁵

Jediný doklad o tom, že i staroměstští konšelé vydávali v tomto období zachovací listiny, svědčí zápis o přijetí Oldřicha Lecha z Řezna. Ten přijal městské právo 13. prosince 1381, při čemž mu ručil Hanza Hucher. Zápis však pokračuje: *tentýž Oldřich*

⁶⁵⁹ *Album civium Leopoliensium 1*, s. 4–19 aj. Podle rejstříku byli ve Lvově přijati mezi lety 1388 až 1783 pouze dvě osoby pocházející z Prahy. Švec Matouš z Prahy roku 1529 a mnohem později (1687) Jan Vilhel Fideler. *Album civium Leopoliensium 1*, s. 78, 331.

⁶⁶⁰ „*debet litteras presentare usque Galli*“, *Liber vetustissimus*, fol. 106r.

⁶⁶¹ *Liber vetustissimus*, fol. 109v.

⁶⁶² „*Et debet idem portare unam litteram de Slackenwerd, qualiter se conservaverit, infra sex ebdomas a data presencium computando*“, *Liber vetustissimus*, fol. 110r.

⁶⁶³ *Liber vetustissimus*, fol. 114v. Další doklady o zachovacím listu jsou v *Liber vetustissimus*, fol. 107r (*litteram*), 109r (*litteram solus servavit*).

⁶⁶⁴ „*Domini consules posuerunt ac dederunt sue Recglini iudici de Sacz terminum treugarum veniendi et recedendi pacificum XIII dierum inclusive a proxima veniendi veniente feria secunda continuo computando*“, *Liber vetustissimus*, fol. 110v.

⁶⁶⁵ „*dedit XXXII gr., quos Wernherus inter dominos divisit et portaret literas et hic residere debet*“, *Liber vetustissimus*, fol. 106r.

*Lech obdržel list od města 26. července 1384.*⁶⁶⁶ Oldřich Lech tedy přijal městské právo, kterého se po uplynutí tříleté lhůty vzdal. Od staroměstských konšelů si navíc vyžádal vystavení zachovacího listu, kterým se nejspíše potřeboval vykázat v jiném městě. Zda se vrátil zpět do Řezna, nebo se stěhoval jinam, nevíme. I tento příklad však ukazuje značnou migraci staroměstského obyvatelstva. Přestože se o zachovacích listech dozvídáme až v osmdesátých letech 14. století, byly patrně na Starém Městě pražském běžnou součástí přijímání nových měšťanů po celé 14. století. Ve stejné době staroměstští konšelé zároveň vystavovali zachovací listy měšťanů, kteří chtěli město naopak opustit. Dokládají to jak zápisy v seznamech novoměšťanů, tak některé řemeslná statuta nejstarších staroměstských cechů.

4.2.6. Přijímání městského práva příslušníky tzv. patriciátu

Příslušníci tzv. patricijských rodin, kteří v průběhu 14. století přijali na Starém Městě pražském městské právo, představují fenomén, kterému doposud nebyla věnována žádná pozornost. Z celkového počtu přijatých měšťanů se jednalo o 50 jednotlivců, kteří tvořili podíl 3 procenta. Městské právo přijímali rovnoměrně v průběhu sedmdesáti sledovaných let, z čehož vyplývá, že privilegium Karla IV. ohledně svobodného zakupování a dědění venkovských statků staroměstskými měšťany nemělo na tento proces vliv.⁶⁶⁷ Potomci těchto rodin se stávali měšťany automaticky a tudíž nepotřebovali svoje práva potvrzovat jeho dodatečným přijetím. Pokud ovšem městské právo nabývali automaticky, musíme zodpovědět otázku, proč docházelo k jeho znovupřijetí. Vysvětlení se nabízí pouze jedno: buďto oni, nebo jejich otcové vzali odpuštění od města tím, že se městského práva vzdali. Pokud by tomu bylo skutečně tak, jenom by se potvrzovala domněnka o tom, že významné měšťanské rody vlastnily venkovské statky již před polovinou 14. století. Připomeňme si, že nejstarší měšťanská vzdání pocházejí z let 1339 a 1340, naopak nejstarší přijetí městského práva příslušníky tzv. patriciátu lze datovat do roku 1328, 1329 a 1330, když městské právo přijali Mikuláš Rost, Frenclin od Kamene a Václav Geunher.⁶⁶⁸

O jejich motivaci k znovupřijetí městského práva již byla také řeč. Tzv. Soběslavská práva přinášejí ustanovení, podle něž se konšelem na Starém Městě

⁶⁶⁶ *Liber vetustissimus*, fol. 112r.

⁶⁶⁷ CIM I, č. 87, s. 142–143.

⁶⁶⁸ *Liber vetustissimus*, fol. 11v, 12r. Následovali je i další měšťané, jako například roku 1333 Henslin Bavor, *Liber vetustissimus*, fol. 13v.

pražském mohl stát pouze jedinec, který přijal městské právo a tři roky trpěl s obcí. Další ustanovení zřejmě směřovalo právě proti z města odešlým jedincům. Radním se totiž mohl stát pouze měšťan, *keriz sse wsseho sweho zbozie s miestem trpy, kterez ma na zemy y w miestie* a městu z něj také odváděl předepsané platy.⁶⁶⁹ Městské právo patrně znovupřijímali proto, aby mohli nejenom zasedat v městské radě, ale také se podílet na správě města nebo vykonávat výnosné a vlivné městské úřady.⁶⁷⁰ Právě litkupníci, směnárníci, dohlížitelé nad kupci, výsadní světci neboli genanti, či rychtáři jednotlivých trhů byly vybírání z nejbohatších měšťanských rodin.⁶⁷¹ To všechno byly ekonomicky zajímavé úřady, které svému vykonavateli zajišťovaly značný zdroj příjmů a umožňovali mu uplatňovat i vliv v jeho hospodářství. Stačí se podívat do seznamů o jejich ustanovování v *Liber vetustissimu*, kde mezi nominovanými úředníky převládají příslušníci tzv. patricijských rodin.⁶⁷² Roku 1339 se mezi ručiteli jednoho z litkupníků zlata a stříbra Artleba Rotleva jmenují Petr Vigolais a právě Frenclin od Kamene.⁶⁷³ I zmiňovaný Václav Geunher zasedal po přijetí městského práva v městské radě, podobně jako později například Mikuláš Rost.⁶⁷⁴ Seznamy městských rad jsou v této době ještě mezerovité, proto nelze doložit účast v městské radě pro Frenclina od Kamene, i když i tu lze důvodně předpokládat. Rodina patřila k radním rodům, které pravidelně dosazovaly své zástupce mezi konšeli.

Významní příslušníci tzv. patricijských rodin svědčili při přijetí městského práva univerzitním mistrům, zámožným a vlivným zahraničním obchodníkům nebo také členům královského dvora.⁶⁷⁵ Při znovupřijetí městského práva si jejich příslušníci ručili

⁶⁶⁹ R. SCHRANIL, *Die sogennanten Sobieslaw'schen Rechte*, s. 60–61.

⁶⁷⁰ Například Václav Geunher přijal roku 1330 městské právo a již roku 1337 zasedal v městské radě. *Liber vetustissimus*, fol. 12r. Objevují se však i výjimky. Roku 1382 přijal městské právo pražský rychtář (obou měst pražských) Martin Rotlev. Jako jeho ručitel vystupoval Henslinus Harrer. *Liber vetustissimus*, fol. 112v. Martin Rotlev, který je ve funkci rychtáře spojených měst pražských doložen již od roku 1377, tedy po nějaký čas musel tento úřad zastávat, aniž by byl plnoprávným staroměstským měšťanem. Bud' to jej do tohoto úřadu dosadil přímo panovník nebo mohl mít pouze novoměstské městské právo a to staroměstské přijal až později. Vzhledem k jeho postavení mincmistra však mohl tento úřad vykonávat také na základě svého společenského postavení, značné zámožnosti nebo osobní autority. Délku setrvání Martina v jednotlivých úřadech má V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 46, 63.

⁶⁷¹ J. ČELAKOVSKÝ, *O vývoji*, s. 166.

⁶⁷² Například *Liber vetustissimus*, fol. 25r,v (1332), 61v (1332?), 153v (1344) aj.

⁶⁷³ *Liber vetustissimus*, fol. 148v.

⁶⁷⁴ Mikuláš Rost roku 1328 přijal městské právo, aby již roku 1340 zasedal v městské radě. *Liber vetustissimus*, fol. 11v, 12r; srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 610–611. K litkupníkům nad zlatem a stříbrem M. DVOŘÁK, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod 1*, s. 22.

⁶⁷⁵ Například roku 1343 svědčil Janu Popovi, komorníkovi Jindřicha Korutanského (*camerarius Iohannis ducis Karinthie*), radní Konrád z Domažlic. Roku 1373 se Hana Beneschawer zaručil za mistra Jindřicha Puchsenmeistera, *Liber vetustissimus*, fol. 87v, 103v.

také sobě navzájem, což opět ukazuje na neustálou vzájemnou vazbu mezi staroměstskými měšťany a jedinci, kteří město opustili.⁶⁷⁶ Celkem třikrát ručil různým měšťanům Bartoš Štuk, přestože sám městské právo přijal až roku 1381 a není pro něj doklad o tom, že by zasedal v městské radě. Nejspíše mohl být volen za ručitele díky svému původu (rodina Štuků patřila jedněm z nejstarších usazených ve městě), nebo nelze vyloučit, že mohl uvnitř městské společnosti zastávat významné postavení na základě svých charakterových nebo jiných vlastností.⁶⁷⁷ Městské právo znovupřijímaly i osoby, které prokazatelně ve městě nesídlily, jako například roku 1357 Jakub z Jílového, u nějž je výslovně uvedeno, že sídlí v Brázdimi (*residens in parvo Brazdiracz*). Ručitelem mu byl Martin Stach, další příslušník tzv. starého patriciátu.⁶⁷⁸ Na tomto místě můžeme jmenovat také roku 1371 přijetí městského práva Šimonem Bohuslavovým, který se výslovně uvádí jako rytíř (*Simon Bohuslai miles*) a jehož ručitelem byl Ješek Rott.⁶⁷⁹

Co vedlo tyto jednotlivce ke znovupřijetí městského práva? Jedním z důvodů mohla být snaha znovu zasedat v městské radě a mít vliv jak na správu města, tak prostřednictvím městských úřadů na jeho hospodářství. Nemohou to být však důvody jediné. Domnívám se, že hlavní roli v tomto hrálo také dědictví. Výše bylo ukázáno, že univerzální model pro opuštění města sestavit nejde a nejspíše se jednalo o individuální rozhodnutí každého měšťana. Pokud tedy vzal opuštění od města a přesídlil na venkov, stal se z něj šlechtic. Jak bylo ukázáno na příkladu rodiny Beneschawerů, feudalizace jedné z větví rodiny měla za následek skutečnost, že nemohla dědit ani po nejbližších rodinných příbuzných, kteří zůstali usazeni ve městě.

Nabízí se ještě jedna možnost, která úzce souvisí se zahraničním obchodem. Není pochyb o tom, že příjmy příslušníků tzv. starých patricijských rodin pocházely převážně z kupectví a rentiérství. Je možné, že někteří příslušníci těchto mnohdy rozvětvených rodin se záměrně vzdávali staroměstského práva, aby mohli přijmout městské právo v jiném městě tak, jak o tom máme doklady u některých zahraničních kupeckých rodin. Znovupřijetí měšťanství na Starém Městě mohlo souviset s neúspěšným pokusem o

⁶⁷⁶ Roku 1346 Jindřich Dětrichův ručil Smilu Fridingerovi řečenému Štědroň z Běchovic roku 1346 při přijetí městského práva. Za Hanu Pesoldova se zaručil Václav Schram, za Hanu Mělnického Bohuslav z Miličina v Týně, za Jakuba Frenclina jeho bratranec Matěj od Věže. *Liber vetustissimus*, fol. 89v, 95v, 100v, 114r. Ručitelem Františka Rosta z Popovic byl jakýsi František, kterého lze pravděpodobně identifikovat s Františkem Rokycanským, který v dané době roku 1384 zasedal v městské radě, *Liber vetustissimus*, fol. 109v.

⁶⁷⁷ *Liber vetustissimus*, fol. 106v, 113v, 114r.

⁶⁷⁸ *Liber vetustissimus*, fol. 95r, s. 295.

⁶⁷⁹ *Liber vetustissimus*, fol. 102v.

usazení v jiném městském centru, případně s ukončením kupeckého obchodování a odchodem „na odpočinek“ na venkovské statky. Jedná se však pouze o pravděpodobné důvody tohoto jevu, nicméně proč docházelo i k několikerému opouštění a navracení se do města (například u Smila Fridingera), věrohodně vysvětlit nedovedeme.

4.2.7. Šlechtici přijímající městské právo

Právo na přijímání pánů, zemanů a panošů (*landleute, rittere a knechte*) staroměstští konšelé obdrželi až roku 1410 od krále Václava IV., i když můžeme předpokládat, že jeho ustanovení byla uplatňována již dříve. Městská rada mohla vzít kohokoliv z nich pod svoji ochranu, ovšem za přesně stanovený plat desáté části z každého výnosu šlechtických majetků.⁶⁸⁰ V ojedinělých případech se setkáváme s tím, že někteří šlechtici přijímají městské právo ještě před vydáním privilegia Václava IV. V předhusitském období se však většinou jednalo o takové příslušníky nižší šlechty, jejichž mocenská pozice nebyla nikterak silná a kteří ve městě nehráli žádnou významnou úlohu.⁶⁸¹ Z toho také vyplývá velký problém s identifikací. Ne vždy panuje jistota, že pro osoby označené křestním jménem a místem původu se nejednalo o šlechtický predikát.⁶⁸² I tak z předhusitského období byli do seznamu novoměšťanů zapsáni prokazatelně pouze tři příslušníci nižší šlechty, kteří přijali městské právo.⁶⁸³ Jednalo se roku 1386 o vrchního písaře zemských desk (*vicenotarius tabularum terre*) Mikuláše ze Žebnice, jemuž při přijetí městského práva ručil Václav Štuk z Cholupic, příslušník původně staré tzv. patricijské rodiny Štuků. Ten v této době sídlil na svých venkovských statcích a nelze vyloučit, že přešel ke šlechtě.⁶⁸⁴ Roku 1371 se v seznamech objevuje vladyka Ješek z Vrbice (*Iesco de Wurbicz wladica*), kterému ručil staroměstský rychtář Hana

⁶⁸⁰ CIM I, č. 128, s. 204–206.

⁶⁸¹ J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 54.

⁶⁸² Situace se změnila po husitských válkách. Vzhledem k nárůstu politické moci Starého Města pražského na celozemské úrovni se i pro šlechtice stává lákadlem zasedat v městské radě. Šlechtického původu byli v pohusitském období staroměstští konšelé Aleš z Krajnic, Jan Ratajský, Zikmund z Kotenčic a snad i někteří další. J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 54. To ovšem nepřímou naznačuje, že přijmout městské právo na Starém Městě a zasednout v místní radě neznamenovalo žádné ponížení.

⁶⁸³ Podobný trend dokazují také polské výzkumy nebo příklady ostatních českých a moravských královských měst (vyjma markraběcího Brna), M. GOLIŇSKI, *Rycerstwo w mieście*, s. 169–170. Za sporný případ považují přijetí Zikmunda Hulera v srpnu 1381. Zápis totiž zní: „Zikmund Huler přijal městské právo pod podmínkou, že se jeho manželka Debona vzdá svých práv“ (*Sigismundus Huler recepit ius civile. Sic tamen, quod Debonis uxoris sue sibi resignare pati debet*), *Liber vetustissimus*, fol. 110v. Podoba zápisu by mohla nasvědčovat tomu, že manželka Zikmunda Hulera mohla být buďto šlechtického původu, nebo měšťankou jiného města, a konšelé si vynutili, aby se svých dosavadních práv vzdala. Ostatně Hulerové pocházeli – podobně jako Heckelové nebo Ruduschové – z řad štaufské ministeriality. František KUBŮ, *Chebský městský stát. Počátky a vrcholné období do počátku 16. století*, České Budějovice 2006, s. 75.

⁶⁸⁴ *Liber vetustissimus*, fol. 113v.

Beneschawer.⁶⁸⁵ Na počátku listopadu roku 1370 přijal městské právo Oldřich písař desk zemských, který byl zřejmě také šlechtického původu. Dozvídáme se o tom z formy zápisu o přijetí. Městské právo totiž přijímá pod poplatkem 1,5 kopy grošů, které má zaplatit jménem jednoroční sbírky ze všech svých statků v zemi polovinu na sv. Jiří a polovinu na sv. Havla tak, že ze všech jiných břemen nebo dávek má být absolutně vynechán.⁶⁸⁶ Již před vydáním privilegia Václava IV. na Starém Městě pražském fungovala praxe přijímání šlechticů, kteří museli do městské kasy odvést jistý podíl ze svých statků. Jenom připomeňme, že Oldřichovi při přijetí ručil Frana Donatův, příslušník rodiny, která byla ve městě usazena od první poloviny 14. století.

Roku 1377 přijal plné městské právo Jan Falcký z Krakovce se svojí ženou Amálií (*Omelia*).⁶⁸⁷ Ze zápisu v městské knize, který se od všech ostatních nápadně liší, víme, že se skutečně jednalo o majitele Krakovce a ne o osobu, jež by pocházela z osady pod hradem. Předně je Jan z Krakova titulován jako *dominus* – pán, což u ostatních zápisů této písařské ruky schází a to i u příslušníků rodin tzv. starého patriciátu. Nadto žádný jiný zápis nezmiňuje (a již vůbec ne jmenovitě) manželku novoměšťana, případně skutečnost, že městské právo je přijato nejenom pro nově příchozí, ale i pro jejich dědice (*ius receperunt civile pro se et heredibus suis*). Co je zajímavé, jako majitel hradu se uvádí mezi lety 1363 až 1376. Nejspíše se jednalo o nemanželského syna Rudolfa II. Slepého, falckraběte rýnského (1329–1353). Díky svému původu se mu podařilo proniknout mezi českou šlechtu a jeho tři potomci (bratři Jan, Hanek a Vilém) se objevují jako majitelé různých zboží. Přestože se zřejmě někdy před rokem 1386 stal vlastníkem hradu jeden z milců krále Václava IV. Jíra z Rostok a hrad jim nepatřil, stále používali predikátu z Krakovce.⁶⁸⁸ Nelze vyloučit, že mezi přijetím městského práva Janem z Krakovce a nabitím hradu Jírou z Rostok by mohla být blíže neznámá souvislost.

Zápisy v *Liber vetustissimu* dle mého soudu prokazatelně dokládají, že podobně jako v italských městech také alespoň ve staroměstském prostředí příslušníci šlechty mohli ve vzácných případech přijmout městské právo a trvale se usadit již v předhusitském období ve městě. Rozhodně se však nejednalo o rozšířený trend. Pokud dosavadní literatura hovořila o „feudalizaci“ patriciátu a pronikání měšťanů na venkov, představuje výrazně jednostrannou tendenci, kterou nedoprovází analogicky silný

⁶⁸⁵ *Liber vetustissimus*, fol. 102v.

⁶⁸⁶ *Liber vetustissimus*, fol. 102v. Zápis se znovu opakuje na fol. 105r.

⁶⁸⁷ *Liber vetustissimus*, fol. 105v.

⁶⁸⁸ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého 8*, Praha 1996, s. 102.

pohyb z venkova, to znamená ze šlechtického prostředí do města.⁶⁸⁹ Na základě držby nemovitostí uvnitř města je zřejmé, že na Starém Městě pražském vlastnila dům nebo dvorec celá řada významných šlechtických rodů (páni z Lipé, z Rožmberka, z Landštejna, z Ústí, z Michalovic, z Říčán, z Vartenberka, z Rýzemberka, z Poděbrad apod.). Tyto rody je však vlastnily jako svobodný zemský statek, vyjmutý z městské pravomoci. Nejedná se tak o pronikání šlechty do řad měšťanstva, ale šlechta usazená ve městě si i nadále udržuje – alespoň v předhusitském období – svojí sociální výlučnost a nemá potřebu podílet se na správě vnitroměstských záležitostí formou zasedání v městské radě.

4.2.8. Několikanásobná migrace

O několikanásobné migraci nově přijatých staroměstských měšťanů v rámci středoevropských měst vypovídají hlavně přízviska a místa původu u jednotlivých novoměšťanů. Pokud například roku 1377 přijal městské právo Oldřich Žitavský z Řezna, lze předpokládat, že před příchodem na Staré Město pobýval v Řezně, případně ještě před tím v Žitavě.⁶⁹⁰ Mohl ovšem s Žitavou udržovat pouze obchodní styky, případně odtud pocházeli jeho předkové.

Patrnější je tento fakt u Fridricha, který přijal městské právo o tři roky později. V jeho případě se přímo hovoří o Fridrichovi pocházejícím z Míšně, ale nyní žijícím v Mnichově (*Fridricus nacione de Miza nunc de Munchen*).⁶⁹¹ O jejich zámožnosti nicméně svědčí skutečnost, že ručiteli byli Hanza Litoměřický a Henslin Harrer, příslušníci tzv. starého patriciátu. To byl ostatně další charakteristický rys ručitelství ve městě. Mezi ručiteli nově příchozích měšťanů velkých říšských měst zpravidla nacházíme příslušníky starých a významných staroměstských tzv. patricijských rodin. Bohatství, moc a obchodní zájmy šly ruku v ruce tenkrát jako dnes. Výše zmíněná skutečnost však naznačuje ještě něco jiného. Nepřímo také dokládá rozvětvené obchodní styky předních pražských kupeckých rodin v oblasti říše a jejich předních městských aglomerací.⁶⁹² Není náhodou, že nejvíce dokladů o podobných ručeních se vztahuje k městům, která leží nejbližší k hranicím Českého království, pro něž jsou známé intenzivní obchodní

⁶⁸⁹ Na to upozornil již J. ČECHURA, *Městská šlechta*, s. 64.

⁶⁹⁰ *Liber vetustissimus*, fol. 105v.

⁶⁹¹ *Liber vetustissimus*, fol. 106r.

⁶⁹² Ručiteli Alberta, syna kdysi Sternera z Řezna, byli roku 1382 dva konšelé Zikmund Huler a Jan Pleyer, kteří se za něj zavázali, že Albert chce tři roky se vším svým majetkem trpět s městem. *Liber vetustissimus*, fol. 112v. Roku 1376 ručil při přijetí Heinczlina Pilgreima z Norimberka měšťan Martin Čotr. *Liber vetustissimus*, fol. 105r.

kontakty s Čechami a odkud na Staré Město pražské přicházelo nejvíce přistěhovalců. Na prvním místě lze jmenovat bavorská města Norimberk a Řezno, dále například Pasov, Kolín nad Rýnem, z rakouských zemí Vídeň, ze slezských měst Vratislav nebo Žitavu.

Například roku 1332 přijal městské právo Konrád Nindertheimer, který se stal zakladatelem rodové moci na Starém Městě pražském. Když jeden z jeho potoků Heřman na sklonku 14. století sepisoval svoji poslední vůli, patřil k jednomu z nejmovitějších staroměstských měšťanů. Tento Konrád roku 1346 ručil při přijetí městského práva svému bratru Rudgerovi z Řezna. Nebýt této náhody, nevěděli bychom, že s největší pravděpodobností i Konrád pocházel z tohoto bavorského obchodního centra. Přestože seznamy novoměšťanů jmenují staroměstského konšela Ditlina Hopfnera pouze jeho příjímím, díky údajům soudní knihy se dozvídáme, že pocházel z Kolína nad Rýnem. Roku 1344 pak ručil svému krajanovi Janu Gresserovi, který pravděpodobně pocházel z téhož města.⁶⁹³ Již roku 1343 přijal městské právo výše zmíněný Herman Žitavský z Řezna. O rok později svědčil při přijetí městského práva dalšímu řezenskému měšťanovi – Goczlinovi Frumoltovu z Řezna.⁶⁹⁴ Podobně Jindřich z Gernu (v Bavorsku) a z Řezna nejdříve roku 1344 přijímá městské právo, aby roku 1356 ručil dalšímu řezenskému kupci Rudlovi Hertovi a o čtyři roky později Petru Tellerovi, který pocházel také z Řezna.⁶⁹⁵ Naopak František Rokycanský vlastnil dům v Řezně, což mu vytvářelo podmínky pro obchodní aktivity na místních i vzdálenějších trzích.⁶⁹⁶

Zatímco apatykář Anděl z Florencie se nejspíše hned zpočátku usadil na Starém Městě pražském, jeho bratr Jan Stucfuchs nejdříve zamířil do Žitavy a až se čtyřletým odstupem roku 1384 přijal staroměstské právo. Při jeho přijetí mu ručil právě bratr Anděl, který se ještě v témže roce zaručil i za svého synovce Lojzu z Florencie.⁶⁹⁷ Oba muži – Anděl a Lojza – dokázali záhy proniknout do panovnického okolí a stát se

⁶⁹³ *Liber vetustissimus*, fol. 88r. Město je uvedeno pouze jako Kolín (*Colonia*) a není jisté, zda se nejednalo o středočeský Kolín. Obě města se v seznamech odlišují jen nepravidelně (například *Colonia super* nebo *de Reno*), proto nebyl na mapce přijatých měšťanů pro nejednoznačnost uveden.

⁶⁹⁴ *Liber vetustissimus*, fol. 87r, 88r.

⁶⁹⁵ *Liber vetustissimus*, fol. 88r, 94r, 98r.

⁶⁹⁶ M. DVOŘÁK, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod 1*, s. 67. Vzácné údaje o kupecké praxi podává obchodní smlouva, kterou roku 1352 uzavřel brněnský měšťan Jindřich Fuchs s řezenským kupcem Haimramem. Podle této smlouvy se Jindřich podílel 40 hřivnami na Haimramových obchodech a výdělek si dělili na polovinu. Haimram se dále zavázal, že vezme na cestu Jindřichova syna a seznámí ho se zvyklostmi kupecké činnosti. Lze předpokládat, že podobná smlouva nebyla ojedinělá a zkušenosti se zahraničním obchodem měla celá řada dalších měšťanských rodin nejenom z Brna, ale i dalších královských měst. Jaroslav MEZNÍK, *Jindřich Fuchs. Příspěvek k vývoji brněnského měšťanstva ve 14. století*, in: Jaroslav MEZNÍK, *Tvář stárnoucího středověku. Výbor článků a studií*, (edd.) Tomáš Borovský – Martin Wihoda – David Kalhous – Demeter Malaták, Brno 2008, s. 151–161.

⁶⁹⁷ *Liber vetustissimus*, fol. 160r, 109v.

dvorními dodavateli. Zda jim přesídlení umožnily kontakty s apatykářem Augustinem, který přijal městské právo roku 1353, není zřejmé, nicméně topografická blízkost jimi vlastněných domů v okolí dnešního Malého náměstí by tomu mohla napovídat. Nadto víme, že Augustin roku 1381 ručil při přijetí krajanovi Matějovi z Florencie.⁶⁹⁸ Se svým rodným městem tedy udržoval kontakty. Migrační strategie některých rodin byly různé. Jednotliví členové se pokoušeli usadit ve více městech najednou a až podle následného úspěchu nebo neúspěchu se přesouvali do jedné lokality. Pokud se měšťanovi podařilo uchytit v jiném městě, zřejmě sloužil jako zprostředkovatel a zastánce i dalších příchozích jedinců.

Tyto konkrétní příklady jen dokládají výše řečené a také to, co nám ukazuje geografický horizont staroměstské migrace. K nejvýznamnějším obchodním centrům, s nimiž Staré Město udržovalo kontakty, byla ve 14. století města Řezno a Norimberk. Příklad rodiny Nindertheimerů a Hopfnerů ovšem také dokumentuje skutečnost, že některé rodiny se usazovaly v obou městech, případně pro ně nebyl problém přesídlit a učinit v místě nového bydliště závratné kariéry.⁶⁹⁹ Když kupříkladu roku 1358 posílal český výběrčí papežského desátku do Brugg 1783 florénů, procházely tyto peníze rukama dvou bratrů, z nichž jeden byl usazen v Praze a druhý v Kolíně nad Rýnem.⁷⁰⁰ Měšťané jednotlivých měst udržovali i po svém odchodu i nadále úzké kontakty, díky nimž si navzájem pomáhali v místě nového působení.

4.2.9. Městská rada

Ze správního hlediska se městské obyvatelstvo dělilo na městskou obec (*statgemeinde, communitas, universitas civium*), do které patřili všichni usedlí sousedé, plnoprávní měšťané (*alle purger reich und arm*), kteří řádně plnili svoje povinnosti. Právě z těchto plnoprávných měšťanů byli vybíráni rychtáři a zpočátku 12, později 18 konšelů nebo kmetů (*ratsleute, consules, schepfen, scabini*), kteří byli vázáni přísahou panovníkovi (odtud přísežní – *gesworne*). Městské rady byly každoročně obnovovány podkomořím nebo hofrychtěrem. Právě oni měli dohlížet na dodržování míru a klidu ve městě, stejně jako dbát o jeho finanční a hospodářskou prosperitu. Do nové městské rady byli vždy z důstojných měšťanů voleni ještě tak zvaní obecní starší (*gemeinelteste, seniores*

⁶⁹⁸ *Liber vetustissimus*, fol. 93r, 106v; srov. M. MUSÍLEK, *Apatykáři*, s. 103–107.

⁶⁹⁹ *Liber vetustissimus*, fol. 13r, 89v.

⁷⁰⁰ F. GRAUS, *Český ochod*, s. 28. Další doklady tamtéž na s. 29.

communitatis). Vzhledem ke svým zkušenostem byli zváni k rozhodování v záležitostech obzvláštní důležitosti. Mimo městskou obec, které náležel vedle rychtáře a přísežných podíl na správě města, stáli obyvatelé (*bewohner, inquilini, incole*), jež byly pouze v městské ochraně. K nim patřili drobní řemeslníci, podruzi a čeled'.⁷⁰¹

Městské rady byly zpravidla obnovovány jednou za rok. U některých z nich však neznáme přesnou délku jejich působení. Seznamy novoměšťanů však nabízejí možnost také velice opatrně zpřesňovat dobu, během které jednotlivé městské rady zasedaly.⁷⁰² Například městská rada 1380 zasedala mezi dubnem 1380 až březnem 1381. Funkční období další městské rady označované jako rada 1381 je známa mezi listopadem 1381 a březnem 1382. Mezi doloženými funkčními obdobími jednotlivých městských rad tak někdy panuje poměrně značná časová mezera i několika měsíců a nevíme přesně, jak dlouho fungovaly. Vzhledem k tomu, že někteří radní se často objevují jako ručitelé při přijetí nových měšťanů, aniž by je k nim vázala profesní, rodinná nebo jiná příslušnost, lze velmi opatrně předpokládat, že se za nově přijaté měšťany zaručili pouze na základě výkonu svého konšelského úřadu.

Tuto skutečnost si můžeme demonstrovat na příkladu dlouholetého konšela Jindřicha Vestfala. Funkční období městské rady 1380 bylo doposud známé jen do března roku 1381. Vzhledem k tomu, že máme dochován i seznam následující rady, víme, že Jindřich byl členem pouze rady 1380. Podezřelá je skutečnost, že Jindřich Vestfal se ještě v průběhu roku 1381 zaručil v různých dnech za devět novoměšťanů.⁷⁰³ Funkční období rady 1380 by tak šlo hypoteticky posunout až do září 1381, oproti dosavadnímu doloženému měsíci březnu, v němž Jindřich naposledy ručil svému krajanovi krčmáři Bernardovi z Vestfálska.⁷⁰⁴ Opatrnost je však na místě. Nelze vyloučit, že Jindřich Westfal zaujímal v rámci městské společnosti respektované postavení a jako ručitel mohl být buďto dosazován nebo vybírán do této role nově příchozími měšťany. Podobně i možnost předpokládat delší působení rady 1381 až nejméně do 24. března 1382 (ne 4. března, jak má Tomek), protože v tomto datu Zikmund Huler (opět člen této

⁷⁰¹ V. VOJTÍŠEK, *O vývoji samosprávy*, s. 11–13.

⁷⁰² Z celkem 1597 případů ručili prokazatelně měšťané, kteří v době ručení zastávali konšelský úřad, ve 173 případech (11 procentech).

⁷⁰³ *Liber vetustissimus*, fol. 107r, 110v, 111r, 111v.

⁷⁰⁴ *Liber vetustissimus*, fol. 112r.

městské rady) svědčil Konrádu Stalerovi.⁷⁰⁵ Podobných ukázek však lze dohledat více.⁷⁰⁶ S velkou opatrností se tak zápisy o přijetí městského práva mohou stát být nápomocny při dalším výzkumu staroměstských rad.

V seznamech se často setkáváme také s mnohoručitelstvím. Oldřich Čotr se podobně jako někteří další měšťané zaručil zároveň za tři nově příchozí měšťany.⁷⁰⁷ V některých zápisech se dokonce přítomní konšelé vyjmenovávají.⁷⁰⁸ Jestliže se nedostavili nasmlouvaní ručitelé nebo v případě potřeby se ručitelství s největší pravděpodobností ujímali přítomní konšelé nebo přísežní.⁷⁰⁹

V jedné ze společných rad Starého a Nového Města pražského se Mezníkovi nepodařilo od sebe odlišit staroměstské a novoměstské konšele. Dle seznamu novoměšťanů se však nabízí možnost některé z nich jistě identifikovat, protože se v zápisech objevují jako staroměstští měšťani-ručitelé.⁷¹⁰ Nabízí se také možnost revidovat městské hodnostáře nebo úředníky, jako rychtáře, podrychtáře, židovské rychtáře nebo městské písaře a notáře. Lze tak doplnit některé nové dosud neznámé osoby, které vykonávaly úřad staroměstského rychtáře. Tomek například ve svých seznamech neuvedl Frenclina Rupertova, který se v zápisech novoměšťanů s přídomkem rychtář (*iudex civitatis*) uvádí v letech 1337 a 1343.⁷¹¹ Někteří měšťané se zde jmenují také jako purkmistři. Obecně se purkmistr v záhlavích soudních knih v předhusitské době příliš nevyskytuje a první zmínka pochází až z roku 1366.⁷¹² Významné postavení purkmistra našlo odraz také v samotných zápisech. Někdy totiž

⁷⁰⁵ *Liber vetustissimus*, fol. 112v. Zikmund Huler přijal městské právo roku 1381 a hned následujícího roku již ručil jiným měšťanům. Celkem se mezi lety 1382 až 1388 zaručil za sedm měšťanů, včetně svého bratra Ondřeje. *Liber vetustissimus*, fol. 108v, 109v, 110v, 112r,v, 114r.

⁷⁰⁶ *Liber vetustissimus*, fol. 86r-v, který je dnes ztracen); srov. J. TEIGE, *Seznamy I/1*, s. 246.

⁷⁰⁷ *Liber vetustissimus*, fol. 102r. Podobně i konšel Pecha uzdář roku 1384 svědčil při přijetí dvěma měšťanům. *Liber vetustissimus*, fol. 109v.

⁷⁰⁸ Při přijetí krejčího Fridlina z Flander se jmenují přítomní konšelé Kunc Glaser a Martin Lobel. Ručil mu další člen městské rady: Fridlin Kussenphenig. *Liber vetustissimus*, fol. 106v; V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 70. V radě se uvádí pouze Erhart Lobel. V případě uvedení křestního jména Martin se tedy mohlo jednat o chybu, protože jak Kunc Glaser, tak Fridlin Kussenphenig v městské radě v dané době zasedali. Objevuje se zde opět přípisek, že si konšelé zaplacený poplatek rozdělili.

⁷⁰⁹ V jednom zápise se dokonce zmiňuje „Martin uzdář přijal městské právo od Manka Goldnera“ (*Martin frenifex receipt ius civile circa Mank Goldner*), *Liber vetustissimus*, fol. 108r.

⁷¹⁰ J. MEZNÍK, *Praha*, s. 258, srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 69. Ke staroměstským konšelům náleželi: Hensl bečvář, Petr valchář, Mikeš Hradecký, kožešník Jindřich Knauer, Ješek Hunt, Pešek Drobnice, Kunc Kollinger, Ješek Domče, Hensl Hauer, Mikuláš Červený, třepeč Ondřej, Jakub Martinův, nožíř Mikuláš Reuhel, Petr Turšim z Mišně, Frencl Kornauer, kraječ suken Ondřej a Frana Donatuv. Zbylých dvanáct konšelských míst připadá na novoměstské.

⁷¹¹ *Liber vetustissimus*, fol. 14v, 87v.

⁷¹² M. KREMLIČKOVÁ, *Staroměstské soudní knihy*, s. 23. Jako purkmistr se uvádí několikrát mezi lety 1329 až 1331 Mikuláš Bílý. *Liber vetustissimus*, fol. 12r, 12v.

písař zřetelně zarámováním nebo podtržením zvýraznil zápisy typu *v přítomnosti purkmistra Ludlina řezníka (Ludlino carnifice magistro civium existente)* nebo *purkmistra Rudlina platnéře (Rudlino platner magistro civium existente)*.⁷¹³

Roku 1361 rychtář spolu se staroměstskou radou zajali z neznámých příčin kněze Martina z metropolitní kapituly sv. Víta a nechali jej veřejně utopit v pytli ve Vltavě. Tento skutek vyvolal velký hněv císaře, který okamžitě sesadil rychtáře i městskou radu. Zároveň si Karel IV. vymínil, že se do města nevrátí, dokud všichni vinní měšťané město neopustí.⁷¹⁴ Přestože měli konšelé ve městě výsadní postavení a velkou měrou se podíleli na správě věcí veřejných, i jejich moc měla svoje limity. Právě existence silné panovnické moci v českých zemích byla příčinou toho, že zde nikdy nedošlo ke konstituování uzavřeného patriciátu jako ve svobodných říšských městech.⁷¹⁵ Přemyslovští, stejně jako Lucemburští panovníci nikdy nedopustili, aby ambice předních pražských a kutnohorských rodin přerostly příslušné meze. Ostatně k jednomu z nejznámějších vystoupení měšťanských rodin došlo roku 1309 v době nepokojů po vymření Přemyslovců, během něž si Jindřich Korutanský a další pretendenti přemyslovského dědictví jen obtížně razili cestu do království.⁷¹⁶

Dohled panovníka a faktické podřízení měst královskému podkomoří byl jedním z důvodů, proč nahromaděné poklady drahého kovu měly pro ekonomický vývoj pouze omezený účinek a jejich podstatná část se mohla stát dokonce sterilně uloženým drahým kovem.⁷¹⁷ Negativní zeměpanské zásahy do městského hospodářství se zřetelně projeví roku 1319 panovníkovými násilnostmi vůči boháčům, odmítajícím půjčky nebo dary. Právě žárlivý pohled panovníka na akumulaci drahého kovu v měšťanských rukou mohl představovat zásadní deformaci vztahů mezi králem-dlužníkem a měšťany-věřiteli, což v důsledku vedlo k ukládání velkých majetků do nemovitostí místo toho, aby se staly základem velkých obchodních domů podobně, jako tomu bylo v zahraničí. Jestliže nevybíravé způsoby Jana Lucemburského při vymánání půjček od zámožných měšťanů znamenaly podvázání hospodářského vývoje, zásahy Karla IV. do složení městských rad roku 1350 definitivně pohřbily rodinám tzv. starého patriciátu naději na neomezenou nadvládu města.

⁷¹³ *Liber vetustissimus*, fol. 90v, 91r.

⁷¹⁴ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 48.

⁷¹⁵ Na to upozornil již J. MEZNÍK, *K otázce struktury*, s. 76, 87.

⁷¹⁶ K tomu naposledy M. MUSÍLEK, *Zajetí českého panstva*, s. 139–163.

⁷¹⁷ Podrobně M. MUSÍLEK, *Pět tisíc hřiven*, s. 130–131.

5. Sociální mobilita staroměstského obyvatelstva

Roku 1364 byl druhým pražským arcibiskupem zvolen Jan Očko z Vlašimi, sekretář a dlouholetý rádce Karla IV. Jmenování do této vysoké funkce bylo vyvrcholením jeho zásluh, které vykonal ve službách svého pána – římského císaře a českého krále. Právě jeho působení po boku Karla IV. vyzdvihl ve své Kronice pražského kostela Beneš Krabice z Weitmile. Podle něj *Jan Očko od let svého mládí, ještě když byl mladšího věku a zastával nižší hodnost, byl vždy věrným přívržencem téhož pána, byl jako věrný služebník účasten všech jeho soužení a úsilí a byl do nich zasvěcen.*⁷¹⁸ Právě angažovanost budoucího pražského arcibiskupa jako rádce a sekretáře Karla IV. byla považována za hlavní důvod, proč byl do úřadu zvolen a již starší bádání jej chápalo jako akt odměny císaře jeho věrnému služebníkovvi. Kronikář zde zachytil základní vztah symbiózy mezi patronem a jeho klientem – věrnost. Jan Očko z Vlašimi však pocházel z původně měšťanského rodu, jednoho z mála, kterému se skutečně skrz dvorskou službu podařilo proniknout nejenom mezi nižší, ale později i vyšší šlechtu.⁷¹⁹ Tento příklad se tak stává dokladem nejenom sociální mobility, ale i dalšího významného principu klientelismu – odměny klientovi za věrné služby.

Obecně většina domácích autorů považuje za hlavní důvod osobní podřízenosti některých obyvatel středověkých měst chudobu a závislost na boháčích prostřednictvím půjček.⁷²⁰ Oproti střední vrstvě chudina netvořila samostatnou či právně nebo jinak vymezenou vrstvu městského obyvatelstva a proto představuje při výzkumu městské společnosti obtížně uchopitelné téma. Při obvyklém středověkém opozitním uvažování byla městská společnost jednoduše dělena na bohaté a chudé, aniž by bylo specifikováno, kdo a za jakých podmínek byl do té které skupiny zařazován.⁷²¹

⁷¹⁸ Beneš KRABICE Z WEITMILE, *Kronika pražského kostela*, in: *Kroniky doby Karla IV.*, Praha 1987, s. 236.

⁷¹⁹ K Očkovu měšťanskému původu Vladimír RŮŽEK, *Česká znaková galerie na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361. Příspěvek ke skladbě královského dvora Karla IV.*, SAP 38, 1988 s. 215–219. Jan Očko nikdy neztratil osobní kontakt s měšťany. Jako jeho přítel se jmenuje například staroměstský rychtář Václav Bořutův, V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 479. Značnou sociální mobilitu prostřednictvím církevních úřadů sledoval Rudolf HOLBACH, *Kirchen, Karrieren und soziale Mobilität zwischen Nicht-Adel und Adel*, in: *Zwischen Nicht-Adel und Adel*, (edd.) Kurt Andermann – Peter Johaneck, Stuttgart 2001, s. 311–360.

⁷²⁰ B. MENDEL, *Z hospodářských dějin*, s. 202–205; srov. F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 90, 97, 101.

⁷²¹ K městské chudině srov. práce F. GRAUS, *Městská chudina*; Jirí PEŠEK, *Ponížení a odstrčení. Úvodní slovo na konferenci Archivu hl. města Prahy o problémech městské chudiny a uzavřených substruktur uvnitř městské makrosociální společnosti*, DP 16, Praha 1998, s. 9–11; ze zahraniční literatury Karl BOSL, *Das Problem der Armut in der Hochmittelalterlichen Gesellschaft*, in: *Sitzungsberichte österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 294*, Vídeň 1974, s. 3–29; Bronislav GEREMEK, *Slitování*

Ani Dětrich Plafus si se svojí ženou Markétou nemohli při pravidelných návštěvách kostela sv. Havla nevšimnout postávajících nebo posedávajících žebráků.⁷²² Ve zlatnickém řádu z roku 1323 jsou jmenovány tři různé kategorie služebníků, kteří přebývají v domech mistrů. Mělo se jednat o tak zvané geselle, knechty a žebráky.⁷²³ Alespoň na Starém Městě pražském se jednalo o běžný jev, protože v malířském řádu z roku 1348 se mluví o žebrácích, přebývajících u mistrů s takovou samozřejmostí, že ustanovuje dokonce předpisy o úpravě jejich pohřbu.⁷²⁴ Lze předpokládat, že vzhledem ke křesťanskému milosrdenství mohl také výstavný dům Dětricha Plafuse sloužit jako obydlí pro příslušníky chudiny. Co je jisté, chod domácnosti se neobešel bez stálé přítomnosti služebnictva – pacholků a děveček. Ti zřejmě přebývali v některých částech domu, případně v jeho hospodářském zázemí, přičemž zde mohl bydlet i značný počet nájemníků. Jedna z prvních zmínek o drobných řemeslnících jako podsedcích pochází ze čtyřicátých let 14. století.⁷²⁵ Na příklad podle údajů berního rejstříku z roku 1429 se v domě čp. 402/I uvádí vedle majitele dalších šest nájemníků. Výstavné staroměstské domy dokázaly pojmout nejenom rodinu majitele se služebnictvem. Ve zmíněných berních rejstřících lze v několika domech dohledat dokonce až 15 různých nájemníků. K pronájmu byly ve středověku využívány zadní trakty domů nebo různé přístavky, které často zabíraly celou délku parcely. Řada z nich k nájemnímu způsobu bydlení sloužila až hluboko do 19. století.⁷²⁶

a šibenice. *Dějiny chudoby a milosrdenství*, Praha 1999; Martin RHEINHEIMER, *Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450–1850*, Praha 2003.

⁷²² Výslovně se zde žebrající chudáci zmiňují k roku 1388 (*pauperibus ante fores Ecclesiae*). LE 3 (1385–1390), (ed.) Clemens Borový, Praha 1879, s. 284. Čekání na almužnu před kostelem nebylo nic neobvyklého. Například špitálníkům v Litomyšli bylo roku 1407 vydáno nařízení, v němž byli vyzýváni, aby si v případě nemoci nelehali před kostelem za účelem žebroty na ustlaná lože, ale aby nechali žebrat jen cizí žebráky. Chudí prosící o almužnu se scházeli také před novoměstským kostelem sv. Štěpána nebo před kostelem sv. Michala v Opatovicích. Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst 2. Život veřejný v XV. a XVI. věku*, Praha 1892, s. 109; Kateřina JÍŠOVÁ, *Péče o nemocné a chudé na Novém Městě pražském v pozdním středověku*, MHB 10, 2005, s. 343–344. Žebráky před různými pražskými kostely nebo před farními kostely jiných královských měst zmiňuje také *Visitační protokol pražského arcijáhensví pražského arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379–1382*, (edd.) Ivan Hlaváček a Zdeňka Hledíková, Praha 1973, s. 122, 235 aj.

⁷²³ F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 47–48, 63, pozn. 142.

⁷²⁴ "A také příkrovu a svéc nemají žádnému pójčeti než tovarišóm a dievkám bratrským, kteříž jim na každý den slúžie anebo jich almužníkóm". V původním německém zápisu jsou uvedeni jako *almusner* nebo *almusnerin*. *Das Buch der Prager Malerczeche 1348–1527*, (edd.) Adalbert Patera a Ferdinand Tadra, Praha 1878, s. 66.

⁷²⁵ Na to upozornil již J. ČELAKOVSKÝ, *O vývoji*, s. 138, pozn. 75.

⁷²⁶ O cenách za nájemní bydlení jsme informováni pouze nahodile. Za nájem domů ve „vykřičeném“ novoměstském Krakově platila jedna nájemkyně roku 1391 3 groše týdně a o šest let později již 4 groše za týden, tedy poměrně vysoký nájem. F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 84. Výši několika domovních činží snad na Starém Městě pražském nebo v Kutné Hoře a výdaje na opravu různých součástí domu (oprava skel,

Za chudinu lze obecně považovat nemajetnou vrstvu městského obyvatelstva, jejíž příslušníci nemohli vykonávat samostatnou živnost a prostředky k obživě museli hledat v závislém postavení. Tomuto významu odpovídá také využívání daného termínu v dobových pramenech, i když středověcí autoři někdy chápali chudinu v širším slova smyslu. Jako *pauperes* nebo *arme leute* bylo v pozdně středověké písemné tradici označováno také venkovské obyvatelstvo nebo obecně poddaní. Z výše řečeného vyplývá, že představitelé městské chudiny představují ve 14. století na Starém Městě pražském nezachytitelné téma. Nemajetní obyvatelé nevlastnili nemovitost, s níž by mohli obchodovat, tudíž se nemohli stát plnoprávními měšťany. Zprávy o nich jsou nahodilé a různé kronikářské nebo jiné zápisy nás informují jen o účasti chudiny na různých významných událostech toliko o jejich existenci.⁷²⁷

Úhrnem lze odhadovat, že nejnižší vrstvy zahrnovaly asi třetinu městského obyvatelstva, z níž jen malá část vlastnila domky nebo jiné nemovitosti. Městská chudina zpravidla nevytvářela vlastní politický program, ale stávala se radikalizujícím činitelem při městských bouřích nebo jiných vyhocených situacích. Je evidentní, že zaujímala ve středověku v pražském souměstí hospodářsky podřadné postavení. Její příslušníci byli finančně závislí na zámožných obyvatelích a jejich pozice byla ještě zhoršována právní nerovnoměrností. Velmi přesně vystihuje stav chudiny a jejího závislého postavení v pozdně středověké Praze jeden z výroků kazatele Jana Želivského „*čí chleba jíš, toho píseň zpívej*“.⁷²⁸ O tom, že ne vždy však musel být vztah patron – klient pouze v rovině zažitého schématu, ale že jejich vztah mohl mít podobně jako v případě Karla IV. a Jana Očka z Vlašimi také nádech přátelství, budou i následující řádky.

5.1. Příklady sociálního vzestupu

*Vniveč se náhlá pocta zas obrátí, ježto se nikdy toho, kdo povznesen byl, nit nezdloží, nýbrž se zkrátí, neboť štěstěny kolo se mění jako tvář luny.*⁷²⁹ Těmito slovy varoval kronikář Petr Žitavský pražské a kutnohorské měšťany, kteří se roku 1309 pokusili zajmout přední zemské šlechtice v Sedleckém klášteře a v Praze. Právě vrtkavé kolo

okenic, prken v podlaze apod.) k roku 1510 ze zlomku dosud neznámého účtu editoval Josef MACEK, *Hospodářský účet z 15. století*, in: *Prameny a studie k českým dějinám 1*, Praha 1951, s. 53, 56. Na velký počet nájemníků, které dokázaly pojmout staroměstské domy, upozornil již K. BEER, *Zur älteren Bevölkerungstatistik*, s. 74–87.

⁷²⁷ F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 24–25; srov. Marie BLÁHOVÁ, *Slavnosti v Praze v historiografii doby Karla IV.*, DP 12, 1995, s. 72.

⁷²⁸ F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 168.

⁷²⁹ *Zbraslavská kronika*, s. 158; srov. latinský originál v *Chronicon Aulae regiae*, s. 115.

Štěstěny hrálo ve středověku velkou roli. Fortuna byla považována za původkyni nečekaných pohrom, zákeřných nemocí, náhlých ožebračení a drtivých porážek. Toto přesvědčení platilo téměř v celé středověké Evropě.⁷³⁰ Kronikářova aluze na počínání pražských a kutnohorských měšťanů je zde zřejmá. Podle Petra Žitavského se snažili dosáhnout svému stavu nepřiměřeného povýšení, což se jim zpočátku také podařilo. Vrtkává paní Fortuna však krátce na to opět zlomyslně otočila kolem osudu a z původních vítězů se stali poražení a psanci. Všem zajatým pánům se totiž podařilo osvobodit a strůjci jejich pokoření byli – alespoň podle mínění zbraslavského kronikáře – po právu potrestáni. Jelikož se pokoušíme rekonstruovat sociální svět Starého Města pražského, můžeme si ukázat několik příkladů někdy až neuvěřitelné sociální mobility, která se nabízela obratným měšťanům. Čím byl ale strmější vzestup, tím byl někdy i prudší pád. Na následujících příkladech si lze demonstrovat možnosti sociálního vzestupu třech různých postav – tovaryše, obchodníka a řemeslníka.

Za jeden z nejznámějších dokladů sociálního vzestupu lze považovat Burkarda Zinka.⁷³¹ Původně se jednalo o chudého augsburského tovaryše, který cestoval za prací po Německu. Na tom není nic pozoruhodného. Tovaryši velice často migrovali, o čemž máme doklady i z Čech a Moravy.⁷³² Pozoruhodná je skutečnost, že po vystřídání několika destinací se Burkard opět usadil v Augsburgu, kde se stal váženým a zámožným měšťanem. Dokonce se oženil se šlechtičnou, avšak ani tak se mu nepodařilo proniknout do řad uzavřeného augsburského patriciátu.⁷³³ O svém putování, v němž nám podává informace o životě převážně chudých vrstev, sepsal kroniku, která se stává nedocenitelným zdrojem informací.

Podobně zářivý vzestup proběhl také u obchodníka Zikmunda Hulera. V pozadí jeho závratné kariéry v Čechách stál nejspíše obchodní dům Runtingerů, který sem tohoto původem chebského měšťana vyslal jako svého faktora. Když 8. srpna 1381 přijímal staroměstské městské právo, byl spolujatelem velkého domu čp. 837/II na Novém Městě pražském.⁷³⁴ Velice záhy se s ním setkáváme také jako se členem městské rady a roku 1383

⁷³⁰ K tomu podrobně ve vynikající práci Martin NEJEDLÝ, *Fortuny kolo vrtkávé. Láska, moc a společnost ve středověku*, Praha 2003, 69–87, kde lze dohledat i nejrozsáhlejší dobová vyobrazení jak Fortuny, tak kola osudu.

⁷³¹ F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 48–49.

⁷³² O příchozích tovaryších do Čech a na Moravu se zmiňuje již O. PETERKA, *Das Gewerberecht Böhmens*, s. 98.

⁷³³ K. ANDERMAN, *Zwischen Zunft und Patriziat*, s. 381–382.

⁷³⁴ M. DVOŘÁK, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod 1*, s. 71–74.

vystupuje také jako ručitel dalších nově přijatých měšťanů.⁷³⁵ Obrovské finanční prostředky, které vydělal na svých obchodech, investoval do nákupu nemovitostí ve městě, venkovských statků a také do půjček králi. To mu vyneslo nejenom post královského podkomoří, ale i jednoho z jeho milců a později i nejmocnějšího a zároveň také nejobávanějšího politika na královském dvoře. Odtud pro něj vedla přímá cesta na popraviště. Vaz mu zlomila aféra s nezaplaceným královským dluhem opolským vévodům.⁷³⁶

Roku 1354 zakoupil parcelu v Bartolomějské ulici jakýsi zlatník Pešek Mašant.⁷³⁷ Během následujících dvou let na parcele vystavěl dům. O devět let později přijal městské právo. Pešek s největší pravděpodobností po jistou dobu ve městě žil, než se mu podařilo přijmout městské právo. Tento konkrétní příklad dokládá postupný majetkový vzestup jednotlivců nebo rodin, které nesly česká jména, zároveň však i obrovské možnosti, které se ve městě otvíraly pro schopné jedince.

5.2. Klienti

V Praze docházelo až hluboko do 14. století ke konfliktům mezi měšťanskými rody, které často končily ozbrojenými střety jednotlivých spřízněných rodinných klanů.⁷³⁸ Jaromír Čelakovský si povšiml, že z důvodu doposud primitivní a nedostatečně rozvinuté městské správy nezbyvala chudším obyvatelům jiná cesta pro zaručení své bezpečnosti, než se svěřit do ochrany mocného měšťana.⁷³⁹ Zamožní a vlivní pražští měšťané si zavazovali chudší spoluobyvatele tím, že je ochraňovali a pomáhali jim při případných soudních jednáních. Ovládnutí městského soudnictví dávala významným měšťanským rodům do rukou de facto neomezenou moc nad chudými obyvateli. Svoji přísahou měli možnost obvinít nebo naopak očistit jiného měšťana. Naopak prestiž a tudíž i mocenský vliv patrona ve městě se odvíjel od počtu jeho klientů. Cena za podobnou ochranu však byla pro některé obyvatele města poměrně vysoká. Nemajetný obyvatel města se většinou musel svému patronovi zavázat, že se stane jeho klientem a že se zbraní v ruce bude ochoten posílit houf v bojích proti jeho městským a vnějším nepřátelům.

⁷³⁵ Mezi měšťany, za něž se zaručil, nechyběl jeho bratr Ondřej a dále měšťané z Chebu, Řezna a Mnichova. Svoji roli zde sehrály i kontakty vytvořené během působení v roli faktora. *Liber vetustissimus*, fol. 108v, 109v, 110v, 112v, 112r, 114r.

⁷³⁶ M. DVOŘÁK, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod 1*, s. 73–74.

⁷³⁷ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 102.

⁷³⁸ M. MUSÍLEK, *Zajetí českého panstva*, s. 153–154.

⁷³⁹ J. ČELAKOVSKÝ, *O vývoji*, s. 142–143.

„Ochráncem“ chudého měšťana se pak zpravidla stával ten měšťan, který na jeho domě vlastnil rentu.⁷⁴⁰

O zákaz najímání těchto klientů jednotlivými tzv. patricijskými rody, s jejichž pomocí udržovali svoji nadvládu nad městem a ostatními méně mocnými měšťany nebo měšťanskými rody, se několika nařízeními pokoušeli i panovníci. První zákaz měšťanských klientů na Starém Městě vydal roku 1287 král Václav II.⁷⁴¹ Ten se zřejmě minul účinkem, protože v první polovině 14. století následuje celá série různých nařízení, týkajících se této vnitroměstské problematiky. Množství různých výnosů je zřetelným svědectvím o neklidné situaci ve městě, v němž neustále probíhaly drobné ozbrojené konflikty a záští. Velkou roli v nich sehráli nejenom významní měšťané, ale také jejich ozbrojení klienti (*pfaffenknecht*). V nařízení z roku 1327 byly pokuty vyměřovány dle druhu zbraně, s níž byl ten který ve městě přistižen.⁷⁴² O pět let později bylo nošení zbraně podmíněno vlastnictvím majetku vyššího než 10 hřiven nebo se za něj měl někdo s takovýmto majetkem zaručit.⁷⁴³ Roku 1335 následovala další dvě statuta staroměstské rady.⁷⁴⁴ V prvním se stanovovaly tresty za ozbrojenou účast na bojích ve městě. Kdo neměl na zaplacení pokuty, mohl si trest buďto odsedět v mostecké věži vedle křížovnického kláštera, nebo byl na čtvrt roku až rok vypovězen z města.⁷⁴⁵ Druhé, nazvané *De familiaribus festivalibus*, se přímo dotýkalo zákazu tak zvaných „svátečních pacholků“ (Mendlův překlad termínu *suntagsknecht*).⁷⁴⁶

Roku 1339 bylo rychtářem a přísežnými zakázáno jakékoliv shluknutí (*ein sampnung*). Pod vysokou pokutou se zakazovalo srocování a ozbrojené útočení na nepřátele ve městě (*congregatis amicis suis currit super inimicos vel inimicum suum*).⁷⁴⁷ O rok později bylo toto nařízení ještě specifikováno. Pokud by někdo někomu učinil škodu a bál se pomsty, má to neprodleně ohlásit na městské radě, která se zasadí o urovnání

⁷⁴⁰ J. MEZNÍK, *Praha*, s. 26, 41–43.

⁷⁴¹ RBM II, č. 1418, s. 610–612; *Das altprager Stadtrecht*, s. 169. Srov. B. MENDEL, „*Vici Theutunicorum*“, s. 256–257.

⁷⁴² *Liber vetustissimus*, fol. 57r. Není vyloučeno, že následujících pět zápisů o ručení se může vztahovat k tomuto nařízení. Je také možné, že zachycují přední měšťany, kteří se zaručili za svoje provinilé klienty. *Liber vetustissimus*, fol. 57v.

⁷⁴³ *Liber vetustissimus*, fol. 63r. Používání zbraní v Praze potvrzuje k roku 1309 také Petr Žitavský, *Chronicon Aulae regiae*, s. 127.

⁷⁴⁴ J. MEZNÍK, *Praha*, s. 26, 41–43; O rozšíření institutu muntmannů v německých městech nejpodrobněji H. PLANITZ, *Die deutsche Stadt*, s. 268. Tito závislí měšťtí obyvatelé se v pramenech domácí provenience nejčastěji označovali jako *clientes*, *familiares*, v německých listinách pak výrazy *muntleyt*, *piderbman* (*pyderbmannen*, *biderbmannen*) nebo právě *suntagsknechten*.

⁷⁴⁵ RBMIV, č. 151, s. 57.

⁷⁴⁶ *Liber vetustissimus*, fol. 22v; *Das altprager Stadtrecht*, č. 42, s. 29–30; RBM IV, č. 166, s. 64–65.

⁷⁴⁷ *Liber vetustissimus*, fol. 150r.

rozepří. Kdyby se však dotyčný i po vynesení právního rozsudku strachoval z odvety, má právo shromáždit své přátele (*frewnden*) a bránit se ve svém domě.⁷⁴⁸ Roku 1342 se městská rada musela k danému tématu opět vrátit a podobně jako v roce 1287 bylo ustanoveno šest mužů, kteří měli konečně učinit přítrž neustálým soukromým válkám a záštím.⁷⁴⁹

Z nedatovaného zápisu Svatopavelského formuláře se dozvídáme, jak mohl podobný vztah patrona a klienta vypadat. Menhart Velflův (*Meinhardus quondam filius Wolflii*), jeden z pěti synů zakladatele rozrodu Velflovičů měšťana Velfla, povolil někdy kolem roku 1330 svému sousedovi krejčímu Baierovi (*C. sartor Babarus*) postavit na svém městišti dům. Ten se mu na oplátku zavázal zhotovit veškerý potřebný oděv pro celou Menhartovu *familiam*. Po krejčířově smrti mohla vdova celý dům prodat, ale předkupní právo zůstalo v rukou Velflovice a jeho rodiny.⁷⁵⁰ Je pravděpodobné, že podobné oboustranně výhodné vztahy byly nejenom i nadále udržovány, ale i dále rozvíjeny.

V zaběhnutém systému zápisu do seznamů novoměšťanů se ale vyskytují také výjimky, které vybočují z jistého stereotypu a dovolují nám blíže nahlédnout na některá specifika, k nimž patří i možnost rozkrytí jistých klientských vazeb. Občas docházelo k tomu, že fideiussor za přijímaného měšťana také zaplatil poplatek.⁷⁵¹ V těchto případech můžeme jisté klientské nebo přátelské vazby pouze hypoteticky předpokládat. Domnívám se, že za klienta Johlina Rupertova můžeme označit krejčího Mikuláše ze Žatce, který přijal městské právo roku 1338. Johlin Rupertův za něj totiž nejenom ručil, ale i zaplatil plnou taxu 32 grošů.⁷⁵² Měšťan-patron pak mohl mít i zájem na tom, aby se jeho klient stal plnoprávným měšťanem, případně se v souvislosti s jeho ručením mohlo jednat o poděkování za dobře odvedené služby.

⁷⁴⁸ *Liber vetustissimus*, fol. 150v.

⁷⁴⁹ V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 281–282.

⁷⁵⁰ *Svatopavelský formulář*, č. 6, s. 29. K tomu srov. B. MENDL, *Z hospodářských dějin*, s. 196, kde jsou i další doklady. Roku 1365 přijal městské právo Chval, švec Jindřicha Habarta (*Chualo sutor Hainrici Hawardt*), za něhož se zaručil Jindřich Habart. *Liber vetustissimus*, fol. 100v.

⁷⁵¹ Roku 1383 se zámečník Mikuláš z Plzně zaručil za Mikuláše Kopola a zároveň za něj zaplatil 12 grošů, *Liber vetustissimus*, fol. 108v. Podobně Mařík z Chabařovic, který pobývá poblíž nožičky Kuppherscheima, roku 1381 byl zproštěn poplatku, protože se za něj svým listem zaručil pan z Koldic (*recepit ius civile gratis ad petitionem domini de Coldicz*), *Liber vetustissimus*, fol. 106v. Zda se jednalo o dřívějšího panského ševce, nebo jestli si u něj nechával pouze šít na zakázku, nelze rozhodnout.

⁷⁵² *Liber vetustissimus*, fol. 14v. Podobně roku 1380 za Jakeše Smyrsprota zaplatil taxu 32 grošů příslušník rodiny Olbramoviců Jakeš Menhartův, *Liber vetustissimus*, fol. 106r.

Vše souviselo s vnímáním rodin ve středověkých městech. Vedle nejužšího rodinného kruhu, který tvořil hospodář, jeho rodiče, žena a děti, zde existovala právě ona zmíněná *familiam*, tedy sdružení nebo spolek všech obyvatel domu, a to i včetně sluhů nebo služek, děveček, tovaryšů, přebývajících po dobu učení u svých mistrů apod.⁷⁵³ Domácnost hospodáře se tedy nevztahovala ke konkrétnímu domu, ale ke společenství lidí podléhajících jednomu hospodáři. Čeládka podléhala mnohem více svému pánovi, což potvrzuje i nařízení z roku 1335, kterým se uznává jeho právo k zastávání svého *náchlebníka (brotesse)* i před městskou radou.⁷⁵⁴ Vedle služebníků-klientů, kteří pro svého pána vyráběli požadované zboží nebo se jej zastávali se zbraní v ruce proti ozbrojené tlupě nepřáteleného rodu, lze vazbu patron-klient demonstrovat na příkladě třech skupin obyvatelstva: služebnicích, osobních písařích a kaplanech. Ty mohou naznačit pestrost sociálního světa staroměstské společnosti, kde můžeme ve vzácných případech vedle obecně služebného poměru dohledat i příklady osobní náklonosti, případně i přátelství nejenom mezi sobě rovnými, ale právě i ve vztazích pán a jeho služebník.

5.2.1. Sluhové

Prostupnost středověké společnosti na svých obou pomyslných pólech umožňovala schopným jedincům společenský vzestup. Na základě domácích středověkých pramenů můžeme jen velmi obtížně a často pouze v náznacích sledovat životní strategie jednotlivců, případně zachytit případy jejich sociálního růstu. Ve staroměstské knize soudní s trhovými zápisy z let 1351 až 1367 lze v krátkém časovém úseku 16 let dohledat několik zápisů, v nichž si dům na Starém Městě pražském zakupují osoby označované jako *famulus*, *servitor*, *servus* nebo *cliens*, tedy sluha, služebník nebo tovaryš.⁷⁵⁵ Ať už se jednalo o služebníky dvorské, jako jakýsi Jakeš *servitor domini imperatoris*, který si zakoupil dům v Židovském městě, nebo služebníky šlechtické či předních měšťanských rodů, nemusíme pochybovat o tom, že se vesměs jednalo o jednotlivce, kterým služba u mocných a bohatých patronů umožnila dosáhnout určitého jmění a tím zlepšit své sociální postavení.

⁷⁵³ K tomu příspěvky ve sborníku *Haus und Familie in der Spätmittelalterlichen Stadt*, (ed.) Alfred Haverkamp, Kolín nad Rýnem 1984, zvláště Alfred HAVERKAMP, *Einführung*, s. VIII–IX; srov. E. ISENMANN, *Die deutsche Stadt*, s. 779–780.

⁷⁵⁴ *Liber vetustissimus*, fol. 22v; srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 285.

⁷⁵⁵ Ke služebníkům obecně V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 392. Osoby ve služebném poměru se hojně vyskytují i v jiných pramenech, například ve *Visitační protokol*, s. 83 (*familiaris Peslini Bohuslaj*) aj.

JMÉNO	DŮM ČP.	ROK	ULICE
Maršík sluha Františka Rokycanského ⁷⁵⁶	49 (vzadu)	1353	V uličce vedle ulice Valentinské
Mikuláš sluha Jakeše z Uhelného trhu ⁷⁵⁷	756	1364	Haštalská
Pavel sluha Oty kraječe suken ⁷⁵⁸	Neurčeno	1353-1357	U kostela sv. Haštala
Slávek sluha pánů z Rožmberka ⁷⁵⁹	197b	1366	Annenská
Václav sluha kdysi Stacha ⁷⁶⁰	Neurčeno	1365	Na Perštýně
Wolfhart sluha Slanerů ⁷⁶¹	682b	1364-1365	Rybná ulice
Jakeš císařský sluha ⁷⁶²	81 (Žid.), 77 (Žid.)	1360	V ulici U Tří studní
Jakeš sluha ⁷⁶³	Neurčeno	1366	Bez určení polohy

Tab. 16. Sluhové a služebníci vlastníci dům podle soudní knihy s trhovými zápisy (1351–1366).

Někteří si mohli dovolit zakoupit pouze nevýstavné nemovitosti v okrajových částech města, jiní jako Slávek, sluha pánů z Rožmberka, nedaleko domu svých zaměstnavatelů.⁷⁶⁴ Dalším jako Wolfhartovi, bývalému sluhovi Slanerů, se možná nabízela možnost splnění jeho „snu“. Roku 1364 se totiž jmenuje jako majitel malého domku s pivovarem (*brasiatorium cum domuncula*). Vedle označení Wolfhart sluha Miky Slanera (*servitor Mika Slaner*) se pro něj začíná užívat také Wolfhart krčmář (*tabernator*). Snad proto nebude zcestné vyslovit doměnkou, že Wolfhartovi služba u Slanerů pomohla k nabytí malého jmění, které mu umožnilo zakoupit domek s pivovarem a věnovat se provozování krčmářské živnosti. Vzhledem k tomu, že zdaleka ne všichni měšťané zachycení v knize jsou uvedeni svým zaměstnáním jako sluha, můžeme předpokládat, že počet podobných osob byl ve skutečnosti vyšší.⁷⁶⁵

To ostatně prokazuje také seznam novoměšťanů. Mezi lety 1324 až 1393 bylo přijato za měšťany celkem 12 osob označených jako sluha nebo služebník. Ve středověkých městech se nejednalo o výjimku, ostatně také ve Frankfurtu byli do městských knih zapisováni služebníci, kteří přijali městské právo. Dochovaly se záznamy celkem o 54 knechtech, kteří byli mezi lety 1311 až 1400 přijati za plnoprávně měšťany. Z nich byli pouze tři

⁷⁵⁶ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 55.

⁷⁵⁷ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 248.

⁷⁵⁸ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 243.

⁷⁵⁹ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 69.

⁷⁶⁰ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 107.

⁷⁶¹ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 172.

⁷⁶² „*servitor domini imperatoris*“, V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 221.

⁷⁶³ Ješek se nepřipomíná v soudní knize, ale v jedné listině svatovítské kapituly, podle které měl z jeho domu plynout census 30 grošů ke kostelu sv. Valentina. J. TEIGE, *Základy 1/2*, s. 271.

⁷⁶⁴ Najímání měšťanů-řemeslníků do panských služeb zámožnými šlechtici bylo poměrně běžné. V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 346, pozn. 21.

⁷⁶⁵ Přehled počtu klientů v Norimberku z roku 1449 po jednotlivých čtvrtích K. BÜCHER, *Die Bevölkerung*, s. 32–33, na s. 35 vyjmenovává i dobové vymezení osob, které nebyly považovány za měšťany (*die nit purger sint*): 1. měšťané a jejich rodiny, 2. neměšťané, 3. duchovní a služební personál, 4. Židé; podobně byl dělen i soupis obyvatelstva Frankfurtu K. BÜCHER, *Die Bevölkerung*, s. 177–197.

synové měšťanů, 10 si městské právo vyženilo a 41 z nich platilo běžnou výši berně.⁷⁶⁶ Pokusíme-li se blížeji podívat na staroměstský soubor 12 osob, zjistíme, že jednalo převážně o sluhy významných měšťanských rozrodů (z Cách či Freiburgerů), nebo zámožných staroměstských řemeslníků (kramářů, sladovníků). Městské právo však přijali také služebníci církevních hodnostářů (Vidman, sluha kdysi sedleckého opata), předních zemských šlechticů (pánů z Rožmberka) nebo příslušníků panovníka či panovnického dvora.⁷⁶⁷ Někdy se patroni stávali ručiteli svých služebníků, jako například roku 1385 Jakub Beneschawer svého sluhy (*famulus*) Mikeše.

JMÉNO	ROK PŘIJETÍ	RUČITEL
Vidman sluha kdysi sedleckého opata ⁷⁶⁸	1325	bez ručitele
Frank sluha kdysi Peška sladovníka ⁷⁶⁹	1359	Matěj Rez
Konrád sluha kdysi Leublina kramáře ⁷⁷⁰	1359	kramář Konrád z Norimberka
Pešík z České Lípy sluha Jana z Cách ⁷⁷¹	1374	Hanko Kaphun
Ješek z Kolína sluha kdysi Pechy Kotka ⁷⁷²	1376	Henslin Strasser
Ondřej Chret sluha pana Oldřicha z Rožmberka ⁷⁷³	1380	Mistr Jan lékař
Kuna z Vídně služebná braniborské markraběnky ⁷⁷⁴	1381	Mikuláš Geytner
Malý sluha Freibergera (<i>Mali famulus Fribergeri</i>) ⁷⁷⁵	1383	František Glaser
Martin Struss sluha Pechy od Kokotů ⁷⁷⁶	1383	bez ručitele
Kunc Blank z Schmölln kramář, který byl služebníkem pana faráře od sv. Mikuláše ⁷⁷⁷	1383	Franišek Rokycanský
Beneš kdysi sluha pana Hermana z Lopuče ⁷⁷⁸	1384	Pecha uzdář
Mikeš sluha Jakoubka ⁷⁷⁹	1385	Jakub Beneschawer

Tab. 17. Přehled sluhů, kteří mezi lety 1324 až 1393 přijali městské právo.

Někteří ze sluhů a služebných zastávali uvnitř městské society takové postavení, že se objevují jako ručitelé nově přijatých měšťanů.⁷⁸⁰ Do závislého postavení se někdy

⁷⁶⁶ K. BÜCHER, *Die Bevölkerung*, s. 421.

⁷⁶⁷ Roku 1380 přijala městské právo Mara vdova kdysi Friczlina královského sluhy. Zaručil se za ní Bernard Niger. *Liber vetustissimus*, fol. 106r.

⁷⁶⁸ *Liber vetustissimus*, fol. 11r.

⁷⁶⁹ *Liber vetustissimus*, fol. 97v.

⁷⁷⁰ *Liber vetustissimus*, fol. 97v.

⁷⁷¹ *Liber vetustissimus*, fol. 104r.

⁷⁷² *Liber vetustissimus*, fol. 105r.

⁷⁷³ *Liber vetustissimus*, fol. 106r.

⁷⁷⁴ *Liber vetustissimus*, fol. 110v.

⁷⁷⁵ *Liber vetustissimus*, fol. 108r.

⁷⁷⁶ *Liber vetustissimus*, fol. 108r. Majitel krámců (*gazam habet*).

⁷⁷⁷ *Liber vetustissimus*, fol. 108r.

⁷⁷⁸ *Liber vetustissimus*, fol. 113r. Lopuč je dnes zaniklá tvrz nedaleko Kopidlna (okres Jičín).

⁷⁷⁹ *Liber vetustissimus*, fol. 113v. Jakoubkem nejspíše myšlen Jakub Beneschawer, významný staroměstský měšťan.

dostávali také staroměstští řemeslníci. Roku 1383 se jmenuje kraječ sukna Martin jako sluha (*famulus*) Kačky, stejně jako v témže roce přijal městské právo kramář Kunc Blank, který byl služebníkem pana faráře od sv. Mikuláše.

JMÉNO	ROK RUČENÍ	PŘIJATÝ MĚŠŤAN
Pesold služebník ⁷⁸¹	1341	Pavel bečvář
Jindřich služebník pana plebána ze Zbečna, který sídlí u dvorce pánů z Landštejna ⁷⁸²	1341	Mikuláš ze Saské Kamenice kožešník
Oldřich čeledín (<i>domesticus</i>) pánů z Lanštejna ⁷⁸³	1347	Ješek z Klatov krejčí
Ludvík sluha Františka Rokycanského ⁷⁸⁴	1355	Vavřinec Maisner
Mikuláš Neuunger sluha ⁷⁸⁵	1355	Kuneš Mikuláše Neuungera tobolečník
Bertold služebník kdysi Goppolda ⁷⁸⁶	1357	kovář Fridl Nožič
Ješek Metelice pomocník (<i>famulus</i>) berně ⁷⁸⁷	1361	Václav Vajčíčko švec
Křížek služebník Mistra Wenera, městského písaře ⁷⁸⁸	1365	Václav v Dlouhé ulici sirník
Mikuláš z Kadaně Olbramův klient a sluha (<i>cliens et famulus</i>) ⁷⁸⁹	1368	Hereš ze Strašnic
Pavel sluha Mikuláše Jenteše ⁷⁹⁰	1370	Kříž z Děčína
Martin sluha Kačky kraječ sukna ⁷⁹¹	1383	Fricek sedící před Týnem páterník

Tab. 18. Přehled sluhů, kteří v letech 1324 až 1393 ručili nově přijatým měšťanům.

Ne vždy šlo o cílevědomé osoby, pro něž služba nabízela možnost společenského povznesení, nebo jen dobrého bydla. Dosvědčuje to několik zápisů z *Liber vetustissimu* o pokutách, které byly městu placeny někdy mezi lety 1318 až 1328 za prohřešky učiněné ve staroměstských krčmách a hospodách. Vedle množství zámožných měšťanů se zde někdy jmenují také jejich služebníci, například měšťana Budka, Frenclina Rolla, Mikuláše Charmana nebo Alharda.⁷⁹² Někteří sluhové se také dopouštěli drobných krádeží, za což byli vypovězeni z města.⁷⁹³ O tom, že pod svícem někdy bývá největší tma, svědčí i skutečnost, že mezi

⁷⁸⁰ Roku 1355 svědčil Ludvík sluha (*servitor*) Františka Rokycanského Vavřinci Meisnerovi. V témže roce ručil sluha (*servus*) Mikuláš Neuunger při přijetí svého syna tobolečníka Kuneše Mikuláše Neuungera. *Liber vetustissimus*, fol. 94r.

⁷⁸¹ *Liber vetustissimus*, fol. 86r-v (dnes ztracen); J. TEIGE, *Seznamy I/1*, s. 246.

⁷⁸² *Liber vetustissimus*, fol. 86r-v (dnes ztracen); J. TEIGE, *Seznamy I/1*, s. 246.

⁷⁸³ *Liber vetustissimus*, fol. 89v.

⁷⁸⁴ *Liber vetustissimus*, fol. 94r.

⁷⁸⁵ *Liber vetustissimus*, fol. 94r.

⁷⁸⁶ *Liber vetustissimus*, fol. 95r.

⁷⁸⁷ *Liber vetustissimus*, fol. 98r.

⁷⁸⁸ *Liber vetustissimus*, fol. 100r.

⁷⁸⁹ *Liber vetustissimus*, fol. 101r.

⁷⁹⁰ *Liber vetustissimus*, fol. 102r.

⁷⁹¹ *Liber vetustissimus*, fol. 109r.

⁷⁹² *Liber vetustissimus*, fol. 9r.

⁷⁹³ *Liber vetustissimus*, fol. 59v.

vypovězenými knechty byli také Pešek ze Střibřína a Štěpán, kteří byli ve službě staroměstského rychtáře Mikuláše Velflova z Chebu.

Jen velmi vzácně se dozvídáme o výjimečném vztahu pána a jeho sluhy. Roku 1348 nechal zřídit mši soukeník Jan u sv. Linharta za duši svého sluhy Kunclina (*famulus*). Někdy bylo na služebníky pamatováno v kšaftech, jako kupříkladu roku 1472 Anna z Dehnic věnovala všechen svůj svršek a statek v domě čp. 190h/I své služebnici Barboře z Vraného.⁷⁹⁴ Často se jednalo o oblečení nebo o součásti vybavení domácnosti. Obecně lze ale říci, že středověké městské právo příslušníky chudiny znevýhodňovalo, neboť pro sluhy a služky byly stanovovány zostřené tresty. Například pokud zapálili dům svého pána, měli být v požáru upáleni.⁷⁹⁵ I jejich prostřednictvím se pokoušel načrtnout neradostné postavení chudiny v předhusitském městě, které podle něj muselo nutně vést k husitské revoluci. Domnívám se, že výše nastíněné příklady však ukazují, že i chudina byla vnitřně značně diferencována. Byl rozdíl mezi obyčejným sluhou a osobním sluhou zámožného měšťana, šlechtice nebo církevního hodnostáře, kterého již za člena chudiny označovat nelze. Služebníkům a jiným příslušníkům chudiny se však nabízela také možnost sociálního vzestupu. Jak ukazují příklady ze soudní knihy a seznamů novoměšťanů, někteří dokázali této příležitosti bezezbytku využít pro zlepšení svého hmotného, právního i společenského postavení ve městě.

5.2.2. Písaři

Soudní kniha v kombinaci se zápisy novoměšťanů umožňuje sledovat kariérní a hmotný vzestup také u několika staroměstských písařů. Pozvolný nárůst úvěrových obchodů znamenal také nárůst písemné agendy, jejíž zvládnutí přesahovalo možnosti jednotlivce. Bohatí pražští měšťané a obchodníci si proto nejpozději od počátku 14. století začínali najímat osobní písaře nebo notáře. Písaře měl zcela jistě ve dvacátých letech 14. století královský podkomoří Frenclín Jakubův, o jehož rozsáhlé korespondenci s panovníkem, duchovními i světskými osobami nás informují záznamy ve formulářové sbírce *Codex Jacobi*.⁷⁹⁶

⁷⁹⁴ J. TEIGE, *Základy I/2*, s. 414.

⁷⁹⁵ Všechna tato právní ustanovení týkající se chudiny a shromáždil František Graus. F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 101–102.

⁷⁹⁶ František ZOUBEK, *Frenclín Jakubův z Prahy. Obrázek historický z doby Jana Lucemburského*, PAM 8, Praha 1870, s. 241; srov. RBM IV, č. 754, s. 293–295.

V nejstarší lounské městské knize se k roku 1350 dochoval širší badatelské obci neznámý opis velmi zajímavé listiny. Jedná se o dluh města vůči dvěma staroměstským měšťanům – Ulovi Silberczeigerovi a jeho zeti Oldřichu Czokovi.⁷⁹⁷ Zápis v městské knize nelze zařadit do kontextu lounské kanceláře v této době. Připojený dodatek, který podle opisu netvořil s vlastním textem listiny jednotný celek, oznamuje pečeť podkomořího a je dán téhož dne v Praze. Je zjevné, že tato listina, respektive její pozdější opis, byla produktem kanceláře podkomořího. Důvodem jejího sepsání byl vysoký dluh města Loun staroměstským měšťanům ve výši 94 kop spolu s 39 kopami úroků. Jako podkomoří se zde zmiňuje Frenclin Jakubův z Prahy (*Frenclinus Iacobi de Praga Boemiae subcamerarius*). Pokud je mi známo, jedná se o první listinný doklad o tom, že Frenclin Jakubův zastával úřad podkomořího. Vykonávání tohoto úřadu bylo jinak známo pouze z formulářových sbírek. Pravděpodobně nebudeme daleko od pravdy, pokud osobu vyhotovitele listiny označíme za osobního Frenclina pisaře, který zároveň s povýšením Frenclina na post královského podkomořího postoupil do úřadu podkomořského pisaře.

Prvním známým osobním pisařem je Jan, kterému roku 1335 ve své závěti odkázal 10 kop grošů Konrád z Litoměřic.⁷⁹⁸ Haně Pátkové se podařilo v pražském souměstí doložit celkem osm pisařů, kteří působili mezi lety 1350 až 1404 ve službách jednotlivých měšťanů.⁷⁹⁹ Nejedná se však o výčet všech v seznamech novoměšťanů uvedených pisařů a už vůbec ne o údaje o všech pisařích, kteří jsou doloženi ve službách jednotlivých měšťanů. Následující tabulka tedy uvádí rozšířený seznam soukromých pisařů staroměstských měšťanů v letech 1324 až 1419. Údaje Hany Pátkové lze ještě doplnit o soukromé pisaře, na něž upozornil na sklonku předminulého století Ferdinand Tadra.⁸⁰⁰

⁷⁹⁷ *Kniha soudní 1347–1362*, SOkA Louny, sign. I C 1, fol. 9r–10r; na to upozornil již Jan MAREŠ, *Kancelář a pisaři města Loun v předhusitské době I.*, Ústecký sborník historický 2003/1, Ústí nad Labem 2003, s. 133; u Oldřicha Czoka se však nejednalo o otce Uli Silberczeigera, jak tvrdil Vilém Herold, nýbrž o jeho zetě (v zápise uveden jako „*Ulricus Czok eius gener*“). Srov. V. HEROLD, *O nejstarší městské knize*, s. 41.

⁷⁹⁸ Regest kšaftu, který byl sepsán roku 1335 a o čtyři roky později stvrzen přísěnými, byl editován v RBM IV, č. 754, s. 293–295; srov. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 161; K němu také Antonín RYBIČKA, *Závět Kunrata Litoměřického roku 1335*, PAM 8, Praha 1870, s. 147.

⁷⁹⁹ Hana PÁTKOVÁ, *Soukromí měšťanští pisaři v Praze ve 14. století*, DP 27, 2008, s. 64–65.

⁸⁰⁰ F. TADRA, *Kanceláře a pisaři*, s. 173–174.

JMÉNO	ZAMĚŠTNAVATEL	DOLOŽEN V LETECH
Jan ⁸⁰¹	Konrád z Litoměřic	1335
Fridrich ⁸⁰²	písař Klementera	1341
Mikuláš ⁸⁰³	Ondřej bratr Budkův	1350
Jan ⁸⁰⁴	Budek a jeho žena Maruše	1356
Reinbot ⁸⁰⁵	kdysi rychtářův písař (Hana Beneschawer?)	1362
Matěj ⁸⁰⁶	Frana Seidlinův	1366
Merbot ⁸⁰⁷	písař Baumrergera	1366
Jan ⁸⁰⁸	Ula Silberczeiger	1371–1381
Hánek ⁸⁰⁹	Pavel Litoměřický	1371
Jakub ⁸¹⁰	Ostrva soukeník	1373
Jan ⁸¹¹	písař Rotleva	1374
Mikuláš z Turnova ⁸¹²	Matěj z Turnova	1375
Lev ⁸¹³	Mikuláš Jenteš	1375
Petr ⁸¹⁴	písař pražského měšťana Klementera	1377
Michal z Brugg ⁸¹⁵	Mikuláš Dlouhý (Longus)	1381
Mikuláš ⁸¹⁶	Henslin Zárovský	1385
Matěj ⁸¹⁷	Ostrvova vdova	1390–1395
Jakub ⁸¹⁸	Otta kraječ suken	1398–1405
Jan z Boleslavi ⁸¹⁹	František Rokycanský	1402–1404

⁸⁰¹ RBM IV, č. 754, s. 293–295; srov. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 161.

⁸⁰² „*Fridericus notarius Clementeri*“, *Liber vetustissimus*, fol. 86r-v (fol. 86r-v dnes ztracen); J. TEIGE, *Seznamy I/1*, s. 246.

⁸⁰³ „*Nicolaus notarius Andree, fratris Buckonis*“, *Liber vetustissimus*, fol. 91r.

⁸⁰⁴ „*Johannes, notarius Budconis civis et Maruschae relictae ejus*“, Ferdinand TADRA, *Kanceláře a písaři v zemích českých*, Praha 1892, s. 174; srov. opět k roku 1356 „*honeste matrona domina Marusse, relicta olim Johannis, notarii Budconis, civis Pragensis*“, J. TEIGE, *Základy I/2*, s. 82.

⁸⁰⁵ „*Reinbot quondam notarius judicii*“, V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 252. Hana Beneschawer vykonával úřad rychtáře v letech 1367 až 1371.

⁸⁰⁶ „*Mathias notarius Franae Seidlini*“, V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 259.

⁸⁰⁷ „*Merboth notarius Baumbergerii*“, V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 21.

⁸⁰⁸ „*Johannes notarius Silberczeigeri*“, *Liber vetustissimus*, fol. 102v; srov. F. TADRA, *Kanceláře a písaři*, s. 174.

⁸⁰⁹ „*Hanco notarius domini Pauli concivis Leuthmericzensis*“, *Liber vetustissimus*, fol. 102v.

⁸¹⁰ „*Jacobus, scriptor Ostrwae*“, F. TADRA, *Kanceláře a písaři*, s. 174.

⁸¹¹ F. TADRA, *Kanceláře a písaři*, s. 174.

⁸¹² „*Nicolaus de Turnaw notarius Mathie de Turnaw*“, *Liber vetustissimus*, fol. 104v.

⁸¹³ F. TADRA, *Kanceláře a písaři*, s. 174.

⁸¹⁴ F. TADRA, *Kanceláře a písaři*, s. 174.

⁸¹⁵ „*Michel de Bryg scriptor Longi Nicolai*“, *Liber vetustissimus*, fol. 111r.

⁸¹⁶ „*Nicolaus notarius Henslini de Zoraw*“, *Liber vetustissimus*, fol. 113r; srov. F. TADRA, *Kanceláře a písaři*, s. 174, podle něž se mohlo jednat o potomního nejvyššího písaře desk zemských, královské urbury v Kutné Hoře a dokonce i královského podkomoří Mikuláše z Prahy. K němu stále nejpodrobněji V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 487, 488 pozn. 91, 489. Pokud se toto ztotožnění zakládá na pravdě, jednalo by se u Mikuláše o obrovský společenský vzestup. Z obyčejného osobního písaře nízkého původu se dokázal doslova „vyšvihnout“ mezi měšťskou elitu a také prostřednictvím sňatku s bohatou vdovou apatykáře Augustina se stal jedním z nejbohatších staroměstských měšťanů. Nákup venkovských statků včetně hradu Okoře lze považovat za logické vyústění jeho vzestupu. M. MUSÍLEK, *Odras dvorské kultury*, s. 501.

⁸¹⁷ „*Mathias notarius Ostrwonisse /Ostrowinae/*“, V. V. TOMEK, *Základy 2*, s. 34, 182, 312.

⁸¹⁸ „*Jacobum notarium olim Otikonis pannicidae*“, V. V. TOMEK, *Základy 2*, s. 208.

JMÉNO	ZAMĚSTNAVATEL	DOLOŽEN V LETECH
Jan ⁸²⁰	Mikšík lazebník	1404
Jan ⁸²¹	Markéta, vdova Jana Kolesa	1414

Tab. 19. Přehled doložených soukromých měšťanských písařů staroměstských měšťanů.⁸²²

Pro české prostředí je unikátní zmínka o písaři významného pražského měšťana Šimona od Bílého lva Laurinovi, kterému jeho zaměstnavatel ve své závěti z roku 1433 odkázal pět kop grošů a spolu s několika dalšími osobami také *všechno rúcho své chodície*.⁸²³ Odkaz množství různých kusů oblečení sám o sobě neobvyklý není, pokud ovšem budeme předpokládat, že k těmto věcem neměl jejich majitel emotivní vztah a jejich odkazem vlastně nevyjádřil svoji těsnou vazbu k obdarovanému. Na jiném místě svého kšaftu však Šimon odkazuje veškeré dluhy, *jakož v registrách psáno stojí* svojí sestře Marii a jejím potomkům. Podobně již o jeden rok dříve další pražský měšťan Mikuláš od Vrše oznamuje, že *pan Hašek z Walštejna, Divišek ze Srbče i jiné rozličné osoby zuostaly jsú mi v jistých dluziech vinovaty, jakož to plnějie v mých početních knihách stojí popsáno*.⁸²⁴ Vedle třech dochovaných zlomků kupeckých knih se jedná o jedny z prvních dokladů, v nichž je dosvědčena existence register nebo privátních knih počtů v rukou pražských měšťanů. Podobně nebyly do kupeckých knih vedených v hanzovních městech Lübecku nebo Kielu zapisovány výlučně obchodní záležitosti, ale také dlužní úpisy různých osob.⁸²⁵ Přestože můžeme existenci podobných knih na základě analogií se zahraničím předpokládat, z období středověku se dochovala pouze zlomkovitá torza.⁸²⁶ Výše doložení měšťanství písaři, stejně jako pozdní zmínka o registrech vedených jedním z pražských měšťanů dovolují předpokládat, že kupecké knihy nebo registra, do nichž byly zapisovány také dlužné částky, existovaly v českém prostředí již dříve. Zřejmě od počátku 14. století písaři svým zaměstnavatelům pomáhali zajišťovat plynulý chod kupeckých obchodů formou vedení knih nebo register, zapisovat rozsáhlou

⁸¹⁹ „Johannes notarius Francisci de Rokyczano“, V. V. TOMEK, *Základy 2*, s. 204; „Johannes de Boleslavia, notarius Francisci de Rokyczan“, F. TADRA, *Kanceláře a písaři*, s. 174.

⁸²⁰ „Johannis notarii olim Mixikonis“, V. V. TOMEK, *Základy 2*, s. 250.

⁸²¹ „Johannes, scriptor Margarethae relictae Johannis Coleso“, F. TADRA, *Kanceláře a písaři*, s. 174.

⁸²² K tomu srov. přehled rychtářských písařů, který pro 14. a 15. století sestavila A. RICHTEROVÁ, *Několik příspěvků*, s. 370, pozn. 71. Většina z nich zřejmě patřila i k osobním písařům jednotlivých rychtářů, nezpochybnitelné doklady však postrádáme, proto nebyli v zobrazené tabulce uvedeni.

⁸²³ J. TEIGE, *Základy I/1*, s. 757.

⁸²⁴ J. TEIGE, *Základy I/1*, s. 60.

⁸²⁵ Evamaria ENGEL – Frank-Dietrich JAKOB, *Städtisches Leben im Mittelalter. Schriftquellen und Bildzeugnisse*, Köln – Weimar – Wien 2006, s. 159.

⁸²⁶ František GRAUS, *Tři zlomky českých kupeckých knih z doby předhusitské*, ČsČH 4, 1956, s. 644–654.

úvěrovou agendu, stylizovat upomínkové listy na zaplacení dluhů případně měli za úkol pomáhat s úředními záležitostmi spojenými s funkcí v městské radě či vyhotovováním jiných písemností.

Od roku 1362 došlo k rozšíření povinností staroměstského písaře o úlohu městského posla, což s sebou neslo novou povinnost chovat tři koně. Přitom došlo k navýšení jeho ročních příjmů na 80 kop. Je pochopitelné, že na osobu městského notáře (písaře či protonotáře), neboli vedoucího městské kanceláře, který se účastnil diplomatické a politické činnosti města, působil jako poradce rady a její mluvčí, byly kladeny vysoké nároky jak na jeho kvalifikaci a vzdělání, tak i na určité osobní vlastnosti. Co se jejich společenského postavení týče, patřili písaři vesměs do skupiny zámožnějších středních vrstev s majetkem v rozmezí 50 až 100 kop.⁸²⁷ Někteří písaři si ve 14. století vedli soukromé knihy, v nichž si zaznamenávali věci důležité pro chod města.⁸²⁸ Jiní se proslavili spíše nechvalně, jako novoměstský písař Mikuláš, který byl roku 1391 svojí funkce zbaven, protože falšoval městské listiny.⁸²⁹ Tyto příklady dokládají, že pole působnosti veřejných a soukromých písařů bylo mnohem širší, než si dnes dovedeme připustit. Zároveň naznačují, že se nám dochovaly jenom zlomky skutečné původní produkce (ať soukromé, nebo veřejné).⁸³⁰ Malý počet památek tedy nemusí nutně znamenat, že zde podobná agenda vedena nebyla, ale je možné, že se pouze nedochovala.

Podle nejnovějších výzkumů Grzegorze Myśliwskeho se od první poloviny 15. století začala objevovat čeština také ve Vratislavi. Její znalost od druhé poloviny téhož století ve Slezsku postupně narůstala. Již z konce 14. století pocházejí doklady, podle nichž řada vratislavských kupců v dané době ještě neuměla číst, ale preferovali znalost praktickou, zejména počítání.⁸³¹ Vratislavští kupci podobně jako ty pražští tedy museli do svých osobních písařů vkládat velkou důvěru, protože ti nejenom vedli veškerou

⁸²⁷ A. RICHTEROVÁ, *Několik poznámek*, s. 388. k tomu také J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Česká listina doby Přemyslovské III.*, s. 99–159 (k písařům a notářům hlavně s. 131–136).

⁸²⁸ V rukopise soukromé knihy nejspíše jednoho ze staroměstských písařů (Národní knihovna, sign. K XIX) jsou některé zápisy datovány již do roku 1394. Neznámý písař si zde zaznamenával právní předpisy, přepis důležitých listin apod. A. RICHTEROVÁ, *Několik příspěvků*, s. 374–375. Z pozdější doby – druhé poloviny 15. století – se dochovala například rozsáhlá literární činnost zhořeleckého městského písaře Jana Frauenburga, na níž nedávno upozornil Martin BARUS, „Schweig, Meyde, Leyde, bess do kombt besser Zceyt“. *Der Görlitzer Stadtschreiber Johann Frauenburg: Lebensweg, Amtstätigkeit und literarische Schriftwerke*, in: *Historica* 2, 2011, s. 33–57.

⁸²⁹ J. ČELAKOVSKÝ, *O vývoji*, s. 157.

⁸³⁰ Srov. Čeněk ZÍBRT, *Bohemica XIV. a XV: století v cizích bibliothekách*, ČČM 83, 1909, s. 434–435, 437.

⁸³¹ G. MYŚLIWSKI, *Wrocław*, s. 181–207.

písemnou agendu, ale dozajista měli přehled o všech prováděných obchodech. To si uvědomovali i současníci. Nelze se divit tomu, že písaři byli ve středověku nazýváni „okem města“ nebo „rozumem města“. Příručka novoměstského písaře Prokopa nás informuje o tom, že městský písař měl klíče od obecní truhly, v níž byly uchovávány důležité listiny.⁸³²

Z množství zápisů v soudní knize vyplývá, že si nově zvolený rychtář do úřadu přivedl svého písaře.⁸³³ Dokládá to také rukopis (AMP, Sběrka rukopisů, sign. 988), který do jisté míry vybočuje specifičností svých písařských rukou a jejich častým střídáním oproti ostatním dochovaným soudním knihám. U písařů, kterým bylo vedení knihy svěřeno, lze vysledovat pravidelnou závislost na změnách personálního obsazení úřadu rychtáře. Vždy s nástupem nového rychtáře se objevuje další písařská ruka, starší písaři se většinou i nadále alespoň částečně účastnili zapisování vkladů, pravděpodobně však v podřízeném postavení právě rychtářovu písaři.⁸³⁴ Do funkce rychtářova písaře byli dosazeni osobní notáři rychtářů Hany Beneschawera, Martina Stacha nebo Martina Rotleva. Za Martina Rotleva, který úřad staroměstského rychtáře zastával dvanáct let, se vystřídalo několik písařů. Když však roku 1390 nastoupil nový rychtář, Ješek Ocas, měl zase jiného písaře. Spojitost v nastupování nového rychtáře a jeho písaře je důležitá. Nově nastupující rychtář si patrně opatřil nového nebo si k sobě vybíral písaře ze „známých rukou“. Osobní závislost písařů na rychtářích dokládá také zápis z roku 1385, v němž písař H. pravil, že *Ondřej, povozník mého pána Rotleva, nabyl právo nad... (vector domini mei Rotlevi)*.⁸³⁵ Významní staroměstští měšťané také často ručili osobním písařům při jejich přijetí za plnoprávné měšťany.⁸³⁶ Z uvedených dokladů je zřejmé, že kariérní, sociální a hmotný vzestup soukromých měšťanských písařů úzce souvisel s osobou zaměstnavatele.

Pominout nelze ani příklad Lva, zřejmě osobního písaře rychtáře Mikuláše Jenteše. Ferdinand Tadra a Josef Nuhlíček jej ještě považovali za veřejného notáře.⁸³⁷

⁸³² V. VOJTÍŠEK, *O vývoji samosprávy*, s. 16; srov. V. VOJTÍŠEK, *O studiu městských knih*, s. 78.

⁸³³ První zmínka o rychtářském písaři z roku 1362. F. TADRA, *Kanceláře a písaři*, s. 166; srov. M. KREMLIČKOVÁ, *Staroměstské soudní knihy*, s. 10.

⁸³⁴ A. RICHTEROVÁ, *Několik příspěvků*, s. 370. Mira Kremlíčková sestavila podle soudních knih 14. století přehled jak rychtářů a podrychtářů, tak jejich písařů. M. KREMLIČKOVÁ, *Staroměstské soudní knihy*, s. 106–111; srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 64.

⁸³⁵ M. KREMLIČKOVÁ, *Staroměstské soudní knihy*, s. 60–62, 112–113.

⁸³⁶ Například roku 1371 Ula Silberzeiger svému písaři Janovi, nebo roku 1385 Henslin Zárovský svému písaři Mikulášovi. *Liber vetustissimus*, fol. 102v, 113r.

⁸³⁷ Josef NUHLÍČEK, *Veřejní notáři v českých městech, zvláště v městech pražských*, Praha 1940, s. 94 (číslo 172, Lev řečený Jenteš).

Mira Kremličková však přesvědčivě doložila, se nejspíše jednalo o osobního písaře Mikuláše. Později byl s nástupem svého pána do rychtářského úřadu povýšen na rychtářského písaře. Lev měl však blízké vztahy k Mikuláši Jentešovi i v pozdější době a nelze vyloučit, že byl po řadu let přímo jeho osobním služebníkem.⁸³⁸

Mezi lety 1411 až 1419 zastával úřad nejvyššího písaře královské kanceláře Jan z Weilburka, často také uváděn jako z Weidy (*de Wida, de Wayda*). Rodina pocházela z nasavského hrabství v Porýní a roku 1390 byla přijata mezi staroměstské měšťany.⁸³⁹ Jeho stejnojmenný otec působil jako nejvyšší staroměstský písař, kde ho po smrti vystřídal syn Jan, který mezitím obdržel doktorát duchovního práva na Karlově vysokém učení. Od roku 1411, kdy vstoupil do dvorských služeb, úřad nejvyššího staroměstského písaře zastával až do smrti Václava IV. jeho bratr Zikmund z Weidy (Weilburka).⁸⁴⁰ Rodině se podařilo dosáhnout dobrého společenského i hmotného zajištění. Jan z Weidy se totiž koupil domohl velkého množství domů, přičemž některé na něj spadly po nezaplacení dlužníků.⁸⁴¹ Na příkladu Weilburků si můžeme povšimnout skutečnosti, že některé rody si dokázaly vytvořit monopol v obsazování městských úřadů. Například post nejvyššího písaře na Starém Městě pražském rodina obsazovala nepřetržitě téměř po 29 let. Velkou roli při tom sehrála osobní oblíbenost Jana z Weidy ve staroměstském prostředí stejně jako vstup Jana z Weidy do dvorských služeb ve funkci královského protonotáře.

Podobně závratné kariéry dosáhl také Jakub Sachs (*Saxo*), který začínal jako písař mince a urbury v Kutné Hoře.⁸⁴² Později se mu podařilo přesídlit na Staré Město pražské a stal se královským písařem. Sňatkem s dcerou Jindřicha Glase pronikl do okruhu významných staroměstských rodin, což se odrazilo v tom, že byl zvolen také do městské rady.⁸⁴³ Při svém pobytu v Kutné Hoře se stal autorem bible (dnes uložena v univerzitní knihovně v Göttingen). Významného postavení dosáhli i jeho předpokládaní synové Petr a Jindřich.⁸⁴⁴

⁸³⁸ M. KREMLIČKOVÁ, *Staroměstské soudní knihy*, s. 112–113.

⁸³⁹ *Liber vetustissimus*, fol. 115r.

⁸⁴⁰ Jan z Weilburka vlastnil několik domů v okolí kostela sv. Haštala. Zakoupil se však také na venkově, kde mu patřilo zboží v Lobči spolu s poddanými, secími dvory, vinicí, řekou a lesy. V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 210–211, 493–494.

⁸⁴¹ A. RICHTEROVÁ, *Několik poznámek*, s. 389–390.

⁸⁴² Otakar LEMINGER, *Pozůstatky knihy počtů města Hory Kutny ze XIV. století*, Kutnohorské příspěvky 2, 1925, s. 10–11.

⁸⁴³ V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 69.

⁸⁴⁴ Zmiňuje se „Wenzel Peter gennant Sachs, schreiber der Kutenberger Münze“, *Codex Přemyslaeus*, č. 244, s. 158; roku 1350 přijal městské právo Jindřich Sachs. *Liber vetustissimus*, fol. 91r.

Mezi městskými písaři lze vysledovat také přátelské vazby. Týká se to zejména Jana Lancmana a Oldřicha z Faknova. Při sepisování svojí poslední vůle Jan Lancmanův označil Oldřicha nejenom za jednoho z vykonavatelů své závěti, ale také za svého milého přítele.⁸⁴⁵ Ukazuje se, že schopným a vzdělaným písařům se nabízela možnost nejenom proniknout a socializovat se uvnitř staroměstské společnosti, ale i posléze udržovali i čilé sousedské a přátelské vazby nejenom mezi sebou, ale prostřednictvím sňatků i s tzv. patricijskými rody. Někteří písaři, jimž se podařilo ve městě uchytit, tak představují jeden z dalších dokladů prostupnosti horní vrstvy staroměstské společnosti.

5.2.3. Kaplani

Kaplanem byl nejčastěji označován kněz ustanovený k službě při některé kapli nebo oltáři, zvláště soukromých. Velmi často zastával také funkci kancléře svého pána.⁸⁴⁶ Staroměstští měšťané si velice záhy začínají budovat vlastní rodové kaple jak ve městě, tak na svých venkovských rezidencích. Zde postačí vyjmenovat dva příklady za všechny. Známa je olbramovická soukromá kaple v rodovém domě čp. 932/I na Staroměstském rynku, stejně jako nákladně vybudovaná kaple na hradě Okoři, jejímiž stavebníky byli s největší pravděpodobností příslušníci staroměstské měšťanské rodiny Rokycanských.⁸⁴⁷ Soukromí kaplani jednotlivých pražských měšťanů se objevují v různých typech pramenů. Roku 1333 se v seznamech pečetění listin zmiňuje Jindřich, kaplan Ondřeje Štuka.⁸⁴⁸ Mezi lety 1364 až 1366 se v soudní knize zmiňuje Karule kaplan konšelů (1364), dále Mikuláš kaplan Jana Rosta (1365) a Frenclin kaplan Hany Litoměřického.⁸⁴⁹ Další kaplany staroměstských měšťanů z přelomu 14. a 15. století shromáždil Bedřich Mendl. Vlastního kaplana měli například vdova Frany Biskupa (*Bischofa*), Augustin apatykář, Freiburgerova vdova, Kristýna z Podviní (vdova Uli

⁸⁴⁵ *Liber vetustissimus*, fol. 197r-v.

⁸⁴⁶ K tomu nejnověji Tomáš SOMER, *Smil z Lichtenburka. Příběh velmože bouřlivého věku*, České Budějovice 2013, s. 182–184.

⁸⁴⁷ Olbramovická kaple zmíněna v LE 2, s. 220, ale i jinde. K Okoři nejnověji T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie*, s. 395–398, kde lze najít odkaz i na základní literaturu. Soukromé kaple se ale nacházely také v jiných domech, například v čp. 605/I U Zvonu nebo později v čp. 460/I nebo v domě někdy sedleckého opata 445/I. K řezenským soukromým kaplím srov. Martin HOERNES, *Die Hauskapellen des Regensburger Patriziats. Studien zu Bestand, Überlieferung und Funktion*, Regensburg 2000 (= Regensburger Studien und Quellen zur Kulturgeschichte 8).

⁸⁴⁸ *Liber vetustissimus*, fol. 33v.

⁸⁴⁹ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 204, 244. Roku 1365 se ještě připomíná Fridrich kaplan z Karlštejna. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 147.

Pleyera), zřejmě syn Lva kramáře Lev Mladší (*Juvenis*) a mnoho dalších měšťanů (celkem Mendl uvádí 15 osob).⁸⁵⁰

Soukromé kaplany často zmiňují testamenty.⁸⁵¹ Dozvídáme se, že vlastního kaplana měl roku 1357 Frana Janův, o rok později rychtář a přísední vysvědčili odkaz platu měšťanem vlastnímu kaplanovi.⁸⁵² Jindřich Czigler a jeho vdova Gedruda (*Henricum Cigler et Gedrudem relictam eius*) totiž Janovi, kaplanovi v kapli sv. Anny v kostele sv. Havla, odkázali dvě kopy grošů censu (*Johanni presbitero, ipsorum capellano*).⁸⁵³ Vzhledem k tomu, že Jindřich a jeho žena Gertruda byly i zakladatelé tohoto oltáře, setkáváme se i s běžnou praxí hmotného zabezpečení osobních kaplanů, kteří byli často vázáni k rodovým oltářům v jednotlivých staroměstských farních kostelech, nebo získávali obročí od kostelů ležících na venkovských statcích. Ostatně vlastního kaplana měl i Jindřichův syn Thomlin Czigler, jehož poslední vůli dosvědčil mimo jiné také jeho kaplan Antonín (*Anthonyus, meyn capplan*).⁸⁵⁴

Dle mého soudu je nezpochybnitelné, že jednotliví staroměstští měšťané běžně užívali služeb svých osobních kaplanů. Vedle funkce zpovědníků a dohlížitelů na soukromá zbožná nadání se díky svému vzdělání stávali také osobními kancléři jednotlivých měšťanů. Podobně jako písaři nebo služebníci byli velmi často osobně svázáni se svým patronem úzkými vazbami, u nichž nelze vyloučit ani přátelství.

5.3. Rodinné vazby a sňatky

Jedny z nejstarších svatebních smluv, které jsou dochovány v domácím prostředí a týkají se pražského souměstí, pocházejí z formulářové sbírky *Summa Gerhardi*, k jejímuž vyhotovení došlo někdy na přelomu třicátých a čtyřicátých let 14. století. Písemná vyhotovení svatebních smluv měla stereotypně se opakující jednotnou formu. Muž zapsal svojí nastávající určitou finanční částku, tak zvaný ranní dar (*Morgengabe*), nevěsta svému muži přinesla různě vysoké věno, které však často nevyplácela v hotovosti, ale je mu pojištěno výnosy některých statků (ať již ve městě, nebo na

⁸⁵⁰ B. MENDEL, *Z hospodářských dějin*, s. 376. Některé doklady má již V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 119, 129, 213, 251.

⁸⁵¹ Roku 1363 Mikuláš řečený Rod odkázal svému zpovědníku Duchkovi černý plášť s kožešinou. J. TEIGE, *Základy I/2*, s. 673. Již roku 1359 daroval Albert Velflův svému oltářníku Janovi v kapli sv. Prokopa v pražském chrámu dvě kopy grošů ročního censu, RBM VII/1, č. 141, s. 97.

⁸⁵² RBM VI, č. 652, s. 366–369.

⁸⁵³ RBM VII/1, č. 17, s. 20–21; *Urkunden-regesten*, s. 111.

⁸⁵⁴ RBM VII/5, č. 1322, s. 797–798; *Urkunden-regesten*, s. 111.

venkově).⁸⁵⁵ Alespoň dle finančních částek, které se objevují ve formulářové sbírce, se poměr mezi ranním darem a věnem pohyboval přibližně v poměru 2:1. Co do výše nasmlouvaných částek výjimku tvoří pouze svatební smlouva mezi staroměstským měšťanem Frenclinem Jakubovým a panem Půtou z Vildenberka. Pokud zámožný staroměstský měšťan a královský podkomoří chtěl sňatkově proniknout mezi šlechtu, musel svojí dceři Kláře zaplatit na svoji dobu obrovské věno 300 hřiven stříbra. Tato svatební smlouva v sobě jen stěží ukrývá vypočítavost otců. Zatímco Frenclinovi se podařilo provdat dceru za zřejmě ne příliš movitého, ale přesto příslušníka šlechty, Půta naopak prostřednictvím věna Frenclinovi dcery pro jeho syna Procka získal vysoký finanční obnos. Aby náhodou nedošlo při splácení k mýlce, je zde stanoveno, že jedna hřivna se rovná 64 grošům.⁸⁵⁶

Můžeme-li věřit formulářovým zápisům, je na nich důležitá ještě jedna věc. Díky sňatku dětí pražského malíře Eberharda (Eberlina) s dětmi Jakuba, prubíře mince z Kutné Hory, se dozvídáme o tom, že sňatkové aliance a propojení mezi pražskými a kutnohorskými rodinami neprobíhalo pouze v rovině příslušníků městské elity.⁸⁵⁷ Sňatek Jindřicha, syna Gotzlina Gelfradova ze Žatce, se dcerou Oldřicha Playera Marou pak ukazuje, že pražští měšťané zase neváhali svoje děti provdávat za měšťany jiných královských měst. Porovnáme-li zápisnou částku manžela (200 kop) a věno (100 kop), také Goczlin Gelfradův byl zajisté zámožným měšťanem.⁸⁵⁸ Staroměstské rody však udržovaly rodinné vazby také s Malostranskými měšťany. Doklad o tom podává sňatek syna staroměstského měšťana Stempsila se dcerou Jana, měšťana z Malé Strany.⁸⁵⁹ Zápisy v této formulářové sbírce by tak mohly naznačovat příbuzenské, manželské a kmotrovské vazby mezi měšťany z různých českých a moravských měst, tedy jeden z charakteristických prvků života městských elit, který je dnes detailně známý

⁸⁵⁵ Zápisy o dvou jitřních darech se podařilo dohledat také v soudní knize s trhovými zápisy. M. KREMLIČKOVÁ, *Staroměstské soudní knihy*, s. 37.

⁸⁵⁶ *Summa Gerhardi*, č. 110, s. 135–136. Přestože se nám zpráva o tomto sňatku dochovala pouze ve formulářové sbírce, považuje ji Šusta i Mezník za pravdivou. Srovnej Josef ŠUSTA, *Karel IV. Otec a syn*, in: *České dějiny II/3*, Praha 1946, s. 98; J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 49. Naopak Kateřina, dcera pana Proška z Vildenberka, se provdala za brněnského měšťana Dětricha Maurice. Po Dětrichově smrti uzavřela Kateřina sňatek znovu, tentokrát se šlechticem Smilem z Letnice a Kunštátu. J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 130, pozn. 202. Tento již výše zmíněný případ však nelze brát za jasný doklad sňatku mezi měšťanem a šlechticem, protože Dětrich Mauricův je v pramenech zmiňovaný také jako šlechtic s přídomkem z Vlasatic. J. MEZNÍK, *Brněnský patriciát*, s. 273–274.

⁸⁵⁷ *Summa Gerhardi*, č. 113, s. 442–443.

⁸⁵⁸ *Summa Gerhardi*, č. 115, s. 444.

⁸⁵⁹ *Summa Gerhardi*, č. 114, s. 443–444.

z hanzovního prostředí.⁸⁶⁰ Jen velmi vzácně jsme informováni o velmi problematicky rekonstruovatelných rodinných vazbách mezi řemeslníky. Roku 1399 se dozvídáme, že Dorota, manželka Jana Vicztuma rukavičkáře, spolu s Křišťanem, oba děti zesnulého Henslina Tornfesta krejčího, dali biřicem na městském soudě provolat masný krám, který jim připadl smrtí jejich tety Kateřiny, vdovy po řezníku Cviklinovi.⁸⁶¹

Velice záhy nacházíme také právní předpisy, které upravovaly uzavírání sňatků v dané městské lokalitě a týkaly se mimo jiné také nerovnorodým sňatkům. Například ve *Stručných poučeních právních*, kompilaci norimberského práva, která byla sepsána kolem roku 1400, je uvedeno, že pokud mělo dojít ke sňatku mezi ženou a jejím sluhou nebo mužem a jeho služkou, bylo k tomu zapotřebí zvláštního povolení.⁸⁶² Dosavadním bádáním málo využitý zůstal seznam několika svatebních smluv a zápisů nazvaný *Nupcie* (svatby), které byly učiněny před městskou radou. Přestože jsou datovány do rozmezí let 1452 až 1518 a jsou tedy výrazně mladší než v námi sledované době, lze si na jejich příkladě učinit určitější představu o základních principech, jež tyto smlouvy vykazovaly i ve starším období. Z dochovaných zápisů vyplývá, že byly zapisovány dle jednotnéhoustru a lišily se od sebe jen v detailech. Svým obsahem se příliš neliší od formulářů, dochovaných z počátku 14. století. Stěžejním předmětem těchto smluv bylo podobně jako dnes písemné potvrzení majetkových nároků obou budoucích manželů, případně jejich pojištění na různých statcích.⁸⁶³

Doposud se mělo za to, že nám dochované prameny nedovolují vystoupit z hranice otcovské a synovské linie.⁸⁶⁴ Jistý schematický koloběh biologické existence rodiny ve městě předpokládá také Mojmir Švábenský. V první generaci měšťan zbohatne kupectvím, ve druhé se syn stává rentiérem, ve třetí nebo pozdější generaci přechází na krátkou dobu do dvorské služby, pak do šlechty, nebo chudne.⁸⁶⁵ Jedná se však o velice zjednodušené schéma, které neodpovídá skutečnosti. Předně ve většině případů v pramenech zachycujeme pouze prvního známého příslušníka rodu, což ovšem nevyklučuje, že rodina byla ve městě usazena již po několik generací. Není také pravda, že

⁸⁶⁰ M. NODL, *Elity*, s. 39. Další záznamy svatebních smluv *Summa Gerhardi*, č. 111, s. 441; č. 112, s. 441–442; č. 168, s. 503–504.

⁸⁶¹ J. ERŠIL – J. PRAŽÁK, *Archiv pražské metropolitní kapituly 1*, č. 659, s. 184.

⁸⁶² Bedřich MENDEL, *Tak řečené Norimberské právo v Čechách*, Praha 1938, s. 94.

⁸⁶³ *Knihá nálezů, smluv a zápisů před radou 1452–1518*, Archiv hlavního města Prahy, Sběrka rukopisů, sign. 2141, fol. 211r–232r; k tomu srov. R. NOVÝ, *Městské knihy*, s. 148; a J. ČEKLA KOVSKÝ, *Soupis rukopisů*, s. 62–63 (č. 48).

⁸⁶⁴ M. NODL, *Elity*, s. 38–39.

⁸⁶⁵ M. ŠVÁBENSKÝ, *K hospodářským dějinám*, s. 212.

by většina bohatých měšťanů vstupovala do dvorské služby nebo přecházela ke šlechtě. Každý jedinec uvažoval individuálně. Příkladů, které neodpovídají tomuto schématu je tolik, že se nejedná o příslovečné výjimky potvrzující pravidlo, ale dokládají, že se jedná o nesprávné zjednodušení. Ostatně důkladná prosopografická analýza doposud „neznámých“ staroměstských rodin tomu dává za pravdu. Například také u významných staroměstských tzv. patricijských rozrodů jsme schopni vysledovat jednotlivé generace od druhé poloviny 13. až do počátku 16. století.⁸⁶⁶

Podobně i řemeslnické klany ve městě sídlily po několik generací (nožíři Mugliczerové, Kussenphenigové aj.). Dle mého soudu jsou výše vyjmenované předpoklady, které ve skutečnosti nevycházejí z důkladné znalosti městské společnosti, zavádějící. Jak bylo na několika případech ukázáno, měšťanské rodiny setrvaly ve městě i po několik generací, než se jim podařilo proniknout mezi plnoprávné měšťany (Múčkové, rodina Ješka Prasete atd.).⁸⁶⁷ Vzhledem k příznivější pramenné situaci se s nimi setkáváme ve městě ještě hluboko v 15. století. Zdá se, že se za krátkou biologickou přítomností některých rodin ve městě může skrývat více skutečností. Mám na mysli především hygienické podmínky, dále doložená migrace, politické okolnosti (vnitroměstské nepokoje, pozdější revoluční dění), vymírání rodin, což byl i případ Dětricha Plafuse, a v neposlední řadě také nejednotnost v užívání měšťanských příjmí.

Jak přesvědčivě na příkladu německého města Höxteru prokázal Hans Rüthing, k určitému ustálení v označování docházelo až v souvislosti se vzrůstem společenského významu té které rodiny.⁸⁶⁸ Předchozí generace nám unikají jednoduše proto, že jejich představitelé nesli jiné pojmenování či přezdívkou. To ovšem platí i pro příslušníky městské elity.⁸⁶⁹ Ve staroměstském prostředí však někdy docházelo ještě k jednomu

⁸⁶⁶ Srov. například rodinu Velfloviců, jejichž příslušníci jsou ve městě nebo v jeho okolí doloženi až do 16. století. M. MUSÍLEK, *Rodina od Věže*, s. 340.

⁸⁶⁷ K rodině Ješka Prasete viz níže.

⁸⁶⁸ H. RÜTHING, *Der Wechsel von Personennamen*, s. 222–223.

⁸⁶⁹ Zmínit lze na tomto místě opět příklad Dětricha Plafuse nebo Smila Fridingera z Běchovic, řečeného Štědroň, jehož děti syn Petr a Dorota se nazývali již jen jeho přízviskem: potomci Štědroň. Jeho české příjmí se mezi měšťanskými elitami stalo pro jeho osobu natolik signifikantní, že tak byli označováni také jeho potomci, nehledě na starobylý rodinný původ nebo tradice. Tento krátký exkurz názorně ilustruje skutečnost, že také někteří z potomků významných měšťanů druhé poloviny 13. století se mohou skrývat pod jiným rodovým označením, než bychom očekávali. M. MUSÍLEK, *Ministr Eberhard* (v tisku). Například ve čtyřicátých letech 14. století se v seznamech novoměšťanů vyskytují dva měšťané: Mikuláš z Jiřetína a Jindřich Slegel z Chomutova. Nebýt náhodou dochovaného zápisu, v němž se oba uvádějí výslovně jako bratři, o jejich blízké příbuznosti bychom neměli ani ponětí (*Nicolaus de Iuerteyn, frater Henricus Slegel de Comotov*). Mikuláš je navíc jednou uveden přízviskem z Jiřetína, podruhé z Chomutova. Podobně roku 1389 dvě podoby příjmí u nově přijatého měšťana Mikuláše z Vídně připustil při zápisu

způsobu pojmenování, který ve své studii nepostihl ani Hans Rüthing. Občas se totiž stávalo, že mužští potomci nepřijali pojmenování nebo přízvisko po svém otci, ale byli označováni příjímím matčiny rodiny. Například bratranec Petra Pillunga, Barta, syn Rudlův, se později označuje výhradně jako Pillungův, protože jeho matka Alžběta byla dcerou tohoto významného měšťana. Svoji roli zde sehrál zajisté fakt, že po smrti Petra rod Pillungův vymřel po meči a rodové příjímí zjevně přešlo na Bartu, potomka rodiny po přeslici.⁸⁷⁰ Podobně také švagr Henslina Ziesselmeistera, Vavřinec, syn Martina kramáře (*Laurentius Martini*), byl nazýván jako Vavřinec Zeisselmeister. V osmdesátých a devadesátých letech 14. století několikrát zasedal v městské radě. Zřejmě jako dědictví na něj přešel dům Konráda Ziesselmeistera čp. 101/I nacházející se poblíž kostela sv. Matky Boží na Louži, který se ještě i později nazýval dlouho Zeisselmeisterovým. Zda se tak stalo na základě dědictví Konrádova domu, nebo tím, že se Vavřinec stal poručníkem nezletilých dětí Henslina Zeisselmeistera, nevíme. Jedno je jisté, že Vavřinec pod novým příjímím Zeisselmeister proslul mezi lety 1400 až 1413 jako dlouholetý hofrychtěř královských měst.⁸⁷¹ Příklady lze dohledat ale i později v porevoluční Praze. Zámožná dcera významného husitského měšťana a politika Václava Štrábocha Anna byla v prvním manželství provdána za Matěje, který byl nazýván výhradně významným a všem měšťanům známým příjímím Štráboch.⁸⁷² Jedná se o jeden z dalších dokladů „krátké“ kolektivní paměti. Namísto jmen starých rodů se pojmem ve městě stávají příjímí nových husitských politiků, kterým na jejich místa mnohdy dopomhly právě nepokoje husitských bouří. Napříště se jména jako Štráboch, Domšík nebo Dětrichovec stávají synonymem nové porevoluční městské elity.

Přestože nelze detailně sledovat vazby, které měli řemeslníci k předním tzv. patricijským rodům, některé doklady je alespoň naznačují. Za závažné považuji zjištění, že rodiny tzv. starého patriciátu a zámožných řemeslníků prokazatelně navzájem udržovaly čilé obchodní, sousedské a sňatkové vazby. Výše doložené zakupování domů zámožnými řemeslníky a řemeslnickými mistry zákonitě muselo vést k vytváření sousedských vazeb, které byly zesíleny i v případech, když se tyto osoby setkávaly v městské radě. Starší literatura předpokládala, že přestože zástupci řemeslníků

jeho jména sám písař (*Nicolaus Sigeldyct vel Engeldyct de Wyenna*). *Liber vetustissimus*, fol. 86r-v, 89v, 90v, 114v.

⁸⁷⁰ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 480–481.

⁸⁷¹ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 496; V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 54.

⁸⁷² V. V. TOMEK, *Dějepis 8*, s. 441–442.

dokázali již na začátku 14. století postupně pronikat do městské rady, mezi nimi a příslušníky tzv. starého patriciátu měla stále panovat jen obtížně překročitelná společenská přehrada. Toto mínění není dle mého soudu úplně přesné. V Praze se totiž nikdy nevytvořila uzavřená vrstva radních rodů, tzv. *Geslechter*, podobně, jako k tomu došlo v říšských městech. Zástupcům staroměstských řemesel se podařilo proniknout do městské rady již v první polovině 14. století. Naopak typické představitele tzv. patriciátu v téže době zachycujeme činné v obchodu nebo jako osoby, které se zabývaly řemeslem.⁸⁷³

Zámožní řemeslničtí mistři si podobně jako příslušníci tzv. starých patricijských rodin kupovali a přestavovali rozlehlé kamenné domy v centrálních městských polohách, zakupovali nemovitosti na venkově a prostřednictvím obsazování míst v radě se podíleli na správě věcí veřejných. Podobně jako Lev krejčí, Seidlin kramář, pekař Pešek, nožíř Henslin s věncem nebo kožešník Hiltprand se domohli takového majetku, že se nemuseli věnovat svému řemeslu, ale zabývali se velkoobchodem a podobně jako tzv. patricijské rodiny majetek rozmnožovali půjčkami nebo výnosem nájemních domů nebo rent na nich váznoucích.⁸⁷⁴ Nasvědčovala by tomu také zpráva z roku 1385, podle níž

⁸⁷³ Na Starém Městě pražském se například jako řemeslník uvádí k roku 1364 Fridlin Roll, který je označen jako kramář (*institor*). V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 16; B. MENDL, *Z hospodářských dějin*, s. 342. Roku 1433 se jmenuje ještě zlatník Mikuláš, syn Augustina Rolla. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 64. Mezi lety 1405 až 1411 vlastnil dům čp. 157b/1 zlatník Václav Rott. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 39. Naopak kožešník Jeklin Rotlev byl roku 1400 majitelem domu čp. 669/1. V. V. TOMEK, *Základy 1*, Dodatky, s. 228. Na počátku 15. století domy ve městě vlastnilo několik osob, které byly označovány příjímím od Kamene nebo Kokot (zlatník Jan od Kamene, řezník Jan řečený Kokot, Ambrož syn Kokota). Tato příjímí dříve patřila významným tzv. patricijským rozrodům. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 33, 174 a Dodatky, s. 200. Vykonáváním řemesla se pravděpodobně živil také František Glaser, člen početného měšťanského rodu, který byl nejspíše řezníkem. K tomu P. ČORNEJ, *Kočička, Kurvička, Kokot a Múdrá hlavička*, s. 43. Vyloučit nelze ani příbuznost kožešníků Petra a Ondřeje Schottera z významnou tzv. patricijskou rodinou Schotterů (častěji se v literatuře označují jako Čotrů, i když se jako v *Liber vetustissimu*, tak i v soudní knize setkáváme pouze s označením Schotter, k počestění příjímí rodiny tedy muselo dojít až později, před koncem 14. století). *Liber vetustissimus*, fol. 105v, 108r (Petr vystupuje jako ručitel), fol. 108v (Ondřej přijímá roku 1383 městské právo); srov. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 243, 250 aj. Otázka možného společenského poklesu a přechodu příslušníků tzv. patriciátu k vykonávání řemesla by si zasloužila samostatnou pozornost. Výjimku představuje pouze švec Kunc Beymer, který se výslovně uvádí jako syn Fridlina Rolla. Když roku 1361 přijímal městské právo, jeho otec zároveň vystupoval jako jeho ručitel. Jedná se tak o nezpochybnitelný doklad o tom, že synové předních tzv. patricijských rodin se mohou uvnitř městské komunity označovat jiným příjímím. Zároveň je patrné, že i syn významného měšťana, příslušníka tzv. starých patricijských rodů, se mohl již po polovině 14. století zabývat vykonáváním řemesla. *Liber vetustissimus*, fol. 98r.

⁸⁷⁴ Mezi městské elity dokázal proniknout bohatý kožešník Hiltprand spolu se svým zetěm Seidlinem, za něž se spolu s kožešníkem Kuncem Bavorem zaručili roku 1358 při přijetí městského práva. *Liber vetustissimus*, fol. 96r. Mnozí staroměstští kožešníci i nadále udržovali úzké obchodní styky s Bavorskem, odkud zřejmě pocházel i Hiltprand. Nejenom že jeho zeti ručil Kunc Bavor, ale sám Hiltprand již roku 1359 ručil Albertovi Svevovi z Augsburgu. *Liber vetustissimus*, fol. 96v. Ostatně z bavorského Chamu (Kouby) pocházel také otec významného husitského politika Jeronýma kloboučník a kožešník Ludvík Šrol. *Liber vetustissimus*, fol. 109v.

mělo být v Rakousku zabaveno zboží několika kupců z českých zemí, mimo jiné i Jiřímu z Chamu a Lvovi, nejspíše právě Lvovi krejčímu v závratné sumě 1100 kop grošů. Jako odvetné opatření byl zabrán majetek jakéhosi rakouského Žida. Král Václav IV. zajistil narovnání škod prostřednictvím zvolených rozhodců.⁸⁷⁵ Co je však důležité, daná zmínka dokládá, že se Lev krejčí již skutečně věnoval zahraničnímu velkoobchodu a peněžnictví ve značných sumách, několikanásobně přesahujících tržní ceny nejvýstavnějších staroměstských domů.

Pozadu však nezůstávali ani v honosné reprezentaci prostřednictvím okázalých pečeti. Právě tyto skutečnosti dosavadní bádání nebralo v potaz. Podíváme-li se ale kupříkladu na soubory dochovaných pečeti, jejichž majiteli byli měšťané, zjistíme, že již od poloviny 14. století přibývá dokladů užití pečeti nejenom mezi příslušníky tzv. patriciátu, ale také mezi řemeslníky. Jejich používání bylo spontánním a autonomním důsledkem vývoje sociálního statusu vrstvy městského obyvatelstva, která usilovala o upevnění svojí pozice. První měšťanské pečeti se začínají objevovat po polovině 13. století v okruhu osob, které se věnovaly těžbě a zpracování stříbra (mincmistr Eberhard, Jindřich Avis a další). Uvědomíme-li si, že nejstarší šlechtické pečeti pocházejí z konce 12. století, časový rozdíl není tak velký.

O významu erbovních znamení, jež jednotlivé měšťanské rodiny užívali, svědčí také spor dvou předních pražských tzv. patricijských rodin Lamperfulerů a Rostů roku 1350 o rozdílnost jejich znaků. Celá sporná záležitost, dochovaná v jednom ze zápisů nejstarší staroměstské knihy, byla předložena staroměstskému soudu jako kompetentní instituci a tam pak traktována jako běžná civilní pře mezi dvěma stranami. Sám předmět sporu, stejně jako i jasné určení příslušného soudního místa jasně dokládají význam měšťanského znaku a zároveň jeho přednostní platnost v pražském městském

⁸⁷⁵ Tuto zprávu, stejně jako opatrnou identifikaci Lva se Lvem krejčím má V. V. TOMEK, *Dějepis 3*, s. 334; jako Lva krejčího jej identifikoval již bezpochyb M. DVOŘÁK, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod*, s. 74–75. Domnívám se však, že Miloš Dvořák zde spojil dvě osoby: Lva krejčího a Lva Rakovnického ze Žatce. Zatímco Lev krejčí je ve městě doložen na konci padesátých let 14. století, Lev Rakovnický přijímá městské právo až roku 1369. Oba měšťani následně ručili několikrát nově přichozím, nicméně pro oba existovaly charakteristické znaky. Lev se zásadně ve všech pramenech uvádí pouze jako krejčí, kdežto Lev Rakovnický se nikdy jako krejčí neuvádí, ale vždy s přídomkem Rakovnický ze Žatce. *Liber vetustissimus*, fol. 101v, 130v; V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 247 aj. Na to, že se Lev krejčí věnoval i finančnictví a půjčkám, upozornil již J. MEZNÍK, *Praha*, s. 58, pozn. 26. Roku 1361 dlužili synové brněnského měšťana Václava Swertzera pražským měšťanům Lvovi krejčímu, Petru Litoměřickému a Lvovi Mladému (*Leoni Juveni*) 150 kop grošů.

okruhu.⁸⁷⁶ Jednotlivé tzv. patricijské rodové větve v dané době používaly k rozlišení různé barevné provedení téhož znaku, případně se odlišovaly klenotem. Například tři větve rodiny Rokycanských používaly stejný erb. Rozlišujícím znakem jednotlivých větví byl rozdílný klenot – rohy, křídlo nebo křídlo doplněné ve spodní části klenotu křížkem.⁸⁷⁷

Ve 14. století bylo v staroměstském prostředí běžné užívání pečeti a určitého znaku jako identifikátoru osob nebo rodů. Mimo dochovaných pečeti, z nichž řada patřila i řemeslnickým rodinám, to dokládají také poměrně běžné zápisy v městských knihách, v nichž měšťané oznamují ztrátu svého pečetidla z důvodu, aby nedošlo k jeho zneužití. V několika případech víme, že jeden řemeslnický rod užíval stejné nebo pouze mírně modifikované pečetní znamení. Například roku 1361 Jan zlatník se svým bratrem Petrem zlatníkem prodali mistru a konventu pražského špitálu své zákupní právo k mlýnu ve vsi Slivenci. Oba zlatníci k listině přivěsili pečeti, na nichž můžeme spatřit štít

⁸⁷⁶ *Liber vetustissimus*, fol. 181r; zápis editoval již Rostislav NOVÝ, *Počátky znaků měst českých*, SAP 26, 1976, s. 407–408. Jaroslav Mezník se domníval, že označení rozrodu Lamperfulerové (transkripce pojmenování této rodiny i na základě různosti jejich dobového zápisu značně kolísá, přebírám proto přepis Rostislava Nového dle zápisu *Liber vetustissimus*) v sobě zahrnuje příslušníky dvou významných pražských tzv. patricijských rodin Rupertů a Negelů. Jako svědci daného pořízení totiž vystupují za Lamperfulery Enderlin Rupert a Frana Negel. J. MEZNÍK, *Praha*, s. 18, 22. Není však správné další autorovo mínění, že by se příslušníci rodiny již nikde jinde nevyskytovali. V *Liber vetustissimus* se totiž jmenuje ještě Jakub Lamperfuler k roku 1313 a 1315 jako nájemce rybního skladu, dále roku 1312 pak Jeklin Lamperfuler jako jeden z měšťanů, kteří vyplatili Janovi Lucemburskému a jeho synovi 1100 kop pražských grošů, ale v knize vystupují i jinde, *Liber vetustissimus*, s. 259 a Rejstřík, s. 555 (heslo Lemperfiller, kde jsou i všechny v rámci této městské knihy dochované formy zápisu příjmení). Několik dalších členů této rodiny shromáždil také Tomek, V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 323, 325 a V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 468. I podle dalších podobných zápisů v *Liber vetustissimus*, v nichž si navzájem svědčí nebo ručí významné pražské měšťanské rodiny, se mi jeví jako pravděpodobnější, že Lamperfulerové ve skutečnosti tvořily samostatný rod, který byl s Ruperty a Negeli pouze nějakým nám neznámým způsobem spřízněn. Proto jim jejich členové svědčili před městským soudem. V daném sporu mohlo jít spíše o střet tradiční v Praze usazené rodiny Lamperfulerů s nově do města příchozí rodinou Rostů. Zatímco Lamperfulerové se ve městě vyskytují již na přelomu 13. a 14. století, alespoň podle Tomka zauímají první příslušníci Rostů významnější postavení až na sklonku dvacátých let (Donat Rost dokonce až po roce 1344). Přestože o samotném vzniku erbovních znamení v měšťanském prostředí nevíme nic bližšího, šlo by tímto způsobem vysvětlit, jak se mohly v pražském okruhu vyskytnout dvě rodiny s podobným znaméním.

⁸⁷⁷ M. FIALA, *Heroltské figury*, s. 33–36; srov. M. FIALA, *Obecné figury*, s. 21–32; srov. Zdeněk M. ZENGER, *Česká heraldika*, Praha 1978, s. 70; Tomáš KREJČÍK, *Pečeť v kultuře středověku*, Ostrava 1998, s. 51–74; Martin MUSÍLEK, *Odras dvorské kultury v městském prostředí ve 13. a 14. století*, in: *Dvory a rezidence ve středověku 2. Skladba a kultura středověké společnosti*, (edd.) Dana Dvořáčková a Jan Zelenka, Praha 2008 (= *Supplementum Mediaevalia Historica Bohemica 2*), s. 477–481; Martin MUSÍLEK, *Městské elity ve službách Lucemburků*, in: *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, (edd.) Lenka Bobková a František Šmahel ve spolupráci s Pavlínou Maškovou a Robertem Novotným, Praha 2012, s. 461–463. Užívání pečeti v měšťanském prostředí říšských měst nastínil Erich KITTEL, *Siegel*, Braunschweig 1970, s. 367–382. Ke vztahu měšťanů k listinnému pořízení srovnej J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Česká listina doby Přemyslovské III.*, s. 130–136. V Bardějově v 15. století již měšťanské erby sloužily jako identifikátor „dobré obchodní značky“ a používaly se jako potvrzení uzavřených obchodů. Mária PETROVIČOVÁ, *Meštianske znaky alebo meštianske erby? Príspevok k meštianskej heraldike v Bardejove v 15.–17. storočí*, in: *Kontinuita a diskontinuita genealógie a heraldiky*, Martin 2010, s. 86–90.

rozdělený neobvyklým vidlicovým řezem. Kromě intulace o jejich rodové spřízněnosti napovídá také mírně modifikovaná dělicí linie, stejně jako kosmé mřežování horní třetiny Petrovi pečeti (Obr. 25, Obr. 26).⁸⁷⁸

Známá je existence znakových galerií, které byly buďto součástí exteriérů různých budov, nebo byly nákladně malovány v interiéru. Na základě dříve běžných, nicméně dnes poskrovnu dochovaných památek je evidentní, že se zde vedle zemské symboliky objevovaly erby předních šlechtických nebo měšťanských rodin. Jmenovat lze znakovou galerii na arkýři pětiboké kaple Karolina, kde můžeme vedle erbů Čech a Moravy spatřit také znaky zámožných měšťanů, napojených svými finančními aktivitami na panovnický dvůr (Ula Silberczeiger, Pavel z Jenštejna, Rotlevové). Podobě reprezentativní je také znaková galerie v domě čp. 2/I „U Kohouta“ a jinde.⁸⁷⁹

Již v polovině 14. století se však v heraldických souborech setkáváme také s erby řemeslnických rodin, které zaujímají vedle těch tzv. patricijských rovnocenné postavení. Mám zde na mysli nejstarší znakovou galerii na Staroměstské radnici, která je rozdělena do tří úrovní.⁸⁸⁰ V horní (nejvyšší) lze spatřit komunální reprezentaci měšťanstva (znak Starého Města pražského) v souvislosti se zemskými znaky (plaménková orlice sv. Václava, erb českého království, moravského markrabství, lucemburského vévodství, pražského arcibiskupství a vyšehradské kapituly). Následují dvě řady individuálních erbů jednotlivých staroměstských rodin, mezi nimiž nechybí ani znaky významných řemeslníků, kteří v dané době (šedesátých letech 14. století) zasedali v městské radě (Lev krejčí, Zweijahrové a zřejmě i dalších). Rostislav Nový měl skutečně pravdu v tom, že měšťanská reprezentace nebyla výlučně v rukou tzv. patriciátu, ale že se na ní podíleli i řemeslníci. Na rozdíl od Nového se však nedomnívám, že dochované štíty by neměly mít žádný význam.⁸⁸¹ Naopak. Předně znaky byly pravděpodobně usazeny společně

⁸⁷⁸ SÚA Praha, Fond/sbírka: ŘKř, inv. č. 302. K listině přivěsil svoji pečeť také další zlatník Matěj, který užíval znak odsazeného břevna; k tomu Michal FIALA, *Heroltské figury ve znacích měšťanů Starého Města pražského v době předhusitské*, Heroltská ročenka 1989, Praha 1989, s. 37–38. Ve stejném roce přivěsil svoji pečeť k jiné listině konšel a kraječ sukna Zdeněk. SÚA Praha, Fond/sbírka: AZK, inv. č. 1718. Podobných dokladů lze ale dohledat celou řadu (viz citované studie Michala Fialy). Srov. Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s. 302–303.

⁸⁷⁹ M. MUSÍLEK, *Odras*, s. 486–490.

⁸⁸⁰ Staroměstské radnici již byla věnována značná pozornost ve starší literatuře. Zde postačí zmínit práce Václav VOJTÍŠEK, *Staroměstská radnice*, Praha 1948; nebo Václav VOJTÍŠEK, *Čtení o Staroměstské radnici v Praze*, Praha 1926.

⁸⁸¹ R. NOVÝ, *Nejstarší heraldické památky*, s. 63. Zde na s. 42–55 i překreslení všech vyobrazených erbů a jejich interpretace.

s dokončením hrubé stavby.⁸⁸² Celkovem zde můžeme napočítat 18 štítů. Pokud si uvědomíme, že v dané době měla městská rada 18 členů, je nasnadě, že se nejednalo o náhodu. Vezmeme-li v úvahu, že v pojednávané galerii nejsou znaky všech rodin tzv. starého patriciátu (chybí i ty nejvýznamnější, které však prokazatelně v dané době stále přebývaly v Praze – Olbramovici, Rotlevové, Glaserové, Negelové, Čotrové ad.), je zřejmé, že daný znakový soubor lze s největší pravděpodobností vztáhnout k městské reprezentaci-radě, která byla ve funkci v době dostavby nové radniční věže a budovy. Nasvědčuje tomu i výzdoba gotického kamenného schodiště, které mělo nést erby konšelů, za nichž bylo vybudováno, a vedlo přímo z náměstí do prvního patra (zřítilo se roku 1519).⁸⁸³ Opět se setkáváme s individuální reprezentací městské rady-konšelů, tedy vlastních zhotovitelů díla, a ne s představiteli nejvýznamnějších městských rodů, jak se domníval Rostislav Nový. Identifikovaným erbům (a ne u všech je možno Nového interpretaci považovat za bezproblémovou) by nejvíce odpovídala městská rada zasedající v letech 1365 až 1366 (prvním ohledání můžeme propojit se znaky v galerii celkem 9 měšťanů, 3 znaky pravděpodobně nebyly dokončeny).⁸⁸⁴ Tomu by mohlo odpovídat i nedovytesání všech erbů – jednoduše se to během funkčního období této rady nestihlo. Vyloučit nelze ani možnost, že galerie byla financována z obecního rozpočtu a k jejímu nedokončení došlo z důvodu vyčerpání stanovené částky. Pokud by byly tyto domněnky správné, šlo by dokončení radniční věže ad quem klást do rozmezí let 1365 až 1366.⁸⁸⁵ Nikoliv tedy tzv. patricijové, ale zastupitelský sbor celé „universitas civium“ se zde zřetelně podíleli na politické reprezentaci obce jako společenství osob, které jsou si vědomy svého postavení.

Při pokusu o co možná nejpřesnější charakteristiku městských elit je důležité postižení fenoménu jejich uzavřenosti nebo prostupnosti. Podíváme-li se na v různých pramenech rozptýlených dokladech o vzájemné sňatkové spřízněnosti tzv. patricijských

⁸⁸² Na to upozornili již Josef TEIGE – Jan HERAIN, *Staroměstský rynek v Praze*, Praha 1908, s. 32–34.

⁸⁸³ Spadla „zábradla či cimbuří kamenných schodů v radnici, s erby konšelů, za kterých dělány byly, ačkoliv žádného větru nebylo“. Karel KIBIC, *Staroměstská radnice v Praze*, SP 5, 1971, s. 46; srov. P. VLČEK a kol., *Umělecké památky 1*, s. 137.

⁸⁸⁴ Starší bádání se rozbořem jednotlivých erbů nezabývalo. Ještě na počátku 20. století byla většina erbů neidentifikována, nebo určena mylně (*Nám jest většinou neznámo, kterým rodinám by znaky ty patřily*). J. TEIGE – J. HERAIN, *Staroměstský rynek*, s. 33, na s. 176 až 177 vyobrazení znaků. Oba autoři však správně vtušili, že pokud by došlo k jejich identifikaci, zjistili bychom jména radních, kteří se v polovině 14. století nejvíce zasloužili o vybudování radnice. Již při restauračních pracích v roce 1882 však došlo k pozměnění původní barevnosti erbovní galerie, proto je nutno dnešní stav polychromie přijímat značně kriticky.

⁸⁸⁵ Na to, že se radní věž připomíná jako dostavěná již roku 1365, upozornil bez uvedení pramene Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy 9*, Praha 1893, s. 375 (zde se jedná o doplňující odkaz k textu osmého dílu V. V. TOMEK, *Dějepis 8*, s. 60).

rodin ve 14. století, musíme potvrdit předpoklady dosavadního domácího bádání v tom, že jednotlivé rody byly vzájemně úzce sňatkově propojeny. Pokud měl Velflovic Jindřich Dětrichův několik dcer, neváhal je provdat za příslušníky dalších významných rodin. Anna se roku 1349 uvádí jako vdova Fricka Rota, Kuna naopak jako manželka Elbla Waczingera a Kateřina jako manželka Václava Domažlického.⁸⁸⁶ Další Velflovic, Mikuláš od Věže, byl v prvním manželství s Annou, dcerou Peška Hanla, ve druhém se oženil s Dorotou Pušovou. Roku 1342 se Johlin Bavor jmenuje nejspíše po přeslici jako *příbuzný kdysi Velfla Kamaréře (nepos quondam Wolflini Camerarii)*.⁸⁸⁷ Podobně se můžeme jenom dohadovat, zda za sňatkem Matěje od Věže a neznámé dcery Reinbota Goldnera bylo sousedství obou rodin. Matěj byl majitelem čp. 403/I a Goldnerové zřejmě vlastnili ob jeden dům ležící objekt 401/I.⁸⁸⁸ Konečně roku 1359 se Anna, manželka Alberta Velflova, zmiňuje jako sestra Mikuláše Štuka.⁸⁸⁹ K těmto dokladům je nutno připočíst ještě sňatek Anny, dcery Jakuba Velflova, s Kryštofem z Ypern a zřejmě úspěšný pokus Frenclina Jakubova provdat svoji dcera Kateřinu za Procka z Vildenberka.⁸⁹⁰

Tento rozsáhlý genealogický exkurz není samoučelný. Můžeme si totiž povšimnout, že rozrod Velflovců byl sňatkově spřízněn hned s několika nejpřednějšími městskými rodinami Rotů, Waczingerů, Domažlickými, Puši, Štuky a Goldnery.⁸⁹¹ Vedle toho se nezdráhali svoje děti provdávati i za do města nově příchozí zahraniční obchodníky. Ambice rodu názorně ilustruje také pokus sňatkově proniknout mezi šlechtu. Stává se tak zřejmým dokladem předpokládané sňatkové provázanosti rodin tzv. starého patriciátu. Pokud si uvědomíme, že v pramenech nacházíme doklady pouze o zlomku uzavřených sňatků, význam a rozsah těchto vazeb vytane v plném rozsahu.

Jejich sledování komplikuje nejenom torzo, v němž jsou dochovány, ale i skutečnost, že mnohdy jedna osoba uzavřela během svého života několik sňatků. Například dvakrát byla provdána dcera Jana Stekliceho Margareta, která poprvé

⁸⁸⁶ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 466, pozn. 44.

⁸⁸⁷ *Liber vetustissimus*, fol. 41r; V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 475, pozn. 76. Vyloučit nelze ani sňatkové propojení mezi Veflovici a Rokycanskými. Roku 1340 se jmenuje jakýsi Bolek Rokycanský, který nese pro staroměstské prostředí netypické křestní jméno, která však bylo běžné v jedné z větví Veflovců – konkrétně u potomků Jakuba Velflova. V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 316.

⁸⁸⁸ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 131; RBM VII/3, č. 964, s. 575.

⁸⁸⁹ RBM VII/1, č. 141, s. 97.

⁸⁹⁰ V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 310. K tomu srovnej rozvětvenost rodinných vztahů druhé významné staroměstské tzv. patricijské rodiny – Olbramoviců, jež vyplývá z rozdělení velkého dědictví mezi potomky měšťana Olbrama. J. TEIGE, *Základy I/1*, s. 279–280.

⁸⁹¹ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 445.

uzavřela sňatek s Olbramovicem Šimonem Bohuslavovým, podruhé s významným měšťanem Hanou Beneschawerem.⁸⁹² O dvou sňatcích Mikuláše od Věže už byla také řeč.⁸⁹³ Nejednalo se o nic výjimečného. V době, kdy byla na dnešní poměry vyšší úmrtnost, a v době, v níž byli často uzavírány sňatky mezi snoubenci s propastným věkovým rozdílem, se nelze divit. Někteří příslušníci horní vrstvy městského obyvatelstva však udržovali také kontakty se šlechtou. Poručníky Barty Pillungova, bratrance posledního mužského příslušníka rodu Petra, se roku 1379 stali Jindřich a Beneš páni z Dubé, pro „nějaké zvláštní svazky“, jak uvádí Tomek.⁸⁹⁴ Ne vždy však bylo manželství spokojené. Například roku 1356 se zmiňuje nešťastné manželství neznámé dcery Oldřicha Planera, která byla provdána za Mikuláše Pfeffera. V tomto případě dokonce došlo k obvinění manžela z vraždy, neboť měl svoji ženu uškrtit.⁸⁹⁵

Rozkrytí přátelských, sousedských a rodinných vazeb nám umožňují také dochované testamentsy.⁸⁹⁶ Martin Nodl nedávno zavedl do domácího odborného diskursu v souvislosti s problematikou výzkumu středověkých testamentů velice silný termín abnormalita. Ve své promyšlené studii se zabývá otázkou, do jaké míry bylo ve středověku v domácím prostředí běžné vyhotovení testamentu. Na základě úvah, které porovnávají předpokládaný roční populační pokles městské společnosti s počtem dochovaných kšaftů, dochází k závěru, že vyhotovení testamentu bylo něčím abnormálním. Za „abnormální“ bych však neoznačil příležitostné dochování domácích kšaftů, ale za jistý druh abnormality lze spíše chápat neustálé juvenilní pokusy domácí literatury o jejich „kvantifikovatelnost“ a rozsáhlé interpretace, jež ve skutečnosti vzhledem k dochovanému zlomku nemůže zkoumaný materiál unést.⁸⁹⁷ Oproti Martinu Nodlovi jsem naopak přesvědčen o tom, že v rámci horní a střední vrstvy městského obyvatelstva bylo vyhotovení testamentu – a to jak v ústní, tak v písemné podobě –

⁸⁹² Plastický portrét Markéty Steklicové nastínil D. C. MENGEL, *Bones, Stones, and Brothels*, s. 83–86.

⁸⁹³ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 461, pozn. 33.

⁸⁹⁴ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 481.

⁸⁹⁵ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 478, pozn. 83.

⁸⁹⁶ K testamentům srovnej sborník *Pozdně středověké testamentsy v českých zemích. Praměny, metodologie a formy využití*, (edd.) Kateřina Jíšová a Eva Doležalová, Praha 2006.

⁸⁹⁷ To se týká výzkumu středověké zbožnosti. Martin NODL, *Středověký testament jako abnormalita*, in: *Pozdně středověké testamentsy v českých zemích. Praměny, metodologie a formy využití*, (edd.) Kateřina Jíšová a Eva Doležalová, Praha 2006, s. 73–85. Jiný pohled nastínil Tomáš MALÝ, *Co nabízejí (raně novověké) testamentsy? Zamyšlení nad možnostmi kvantifikace*, ČMM 126, 2007, s. 251–266.

poměrně běžné.⁸⁹⁸ Alespoň v případě staroměstské společnosti mě k tomu vede hned několik důvodů.

O relativně běžném užívání testamentů v městském (potažmo staroměstském) prostředí totiž vypovídají opět dochované formulářové sbírky. *Summa Gerhardi* přináší několik vzorových testamentů, které byly s největší pravděpodobností užívány jako vzor pro vyhotovování dalších posledních vůlí.⁸⁹⁹ Podobně jako v *Sumě Gerhardi* některé testamenty staroměstských měšťanů jsou zapsány také v další formulářové sbírce: *Svatopavelském formuláři*.⁹⁰⁰ Z běžného úzu, kdy dochází k rozdělení veškerého majetku movitého i nemovitého se vymyká závět' kožešníka Konráda, který vlastnil dům v Celetné ulici. Tento řemeslník ji totiž nechal sepsat před nastoupením svojí poutnické cesty do Říma.⁹⁰¹ Nelze však pominout zjištění Aleny Richterové, že všechny testamenty, které byly vyhotoveny v podobě listinného pořízení, jsou kromě několika drobných odchylek shodné u všech písařů i v různých jazykových variantách, což by opět mohlo nasvědčovat jejich „sériovému“ vyhotovování.⁹⁰² Nadto například v prostředí hansovních kupců bylo vyhotovení testamentů naprosto běžnou záležitostí. Vzhledem k tomu, že jejich daleké cesty za obchodem byly mnohdy velmi nebezpečné, máme dochováno i více kšaftů pro jednu osobu tak, jak byly před každou obchodní cestou sepisovány.⁹⁰³

Pokusil jsem se shromáždit všechny testamenty, které jsou dochovány pro staroměstské měšťany až do roku 1419.⁹⁰⁴ Vzhledem k tomu, že není dochována žádná

⁸⁹⁸ Běžnou formu ústního pořízení testamentu před svědky přiznává i Martin Nodl. Domnívá se však, že k písemnému vyhotovení kšaftu sahali měšťané a měšťanky až ve chvíli, když chtěli do budoucna upravit komplikované či přímo spory vyvolávající majetkoprávní vztahy v rodině. Testamenty nekonfliktní povahy pak mají svědčit především o vyšším právním povědomí majitele. M. NODL, *Středověký testament*, s. 75–76. S tím však nelze souhlasit, protože do kategorie „nekonfliktních“ spadá převážná většina testamentů – vlastně všechny, u nichž nemáme doklady o následných sporech. Všechny tyto testátory šmahem označit za právně vyspělejší měšťany nelze.

⁸⁹⁹ Někdy písař dokonce ponechal i jména kšaftujících nebo osob, jimž svůj majetek odkazovali. *Summa Gerhardi*, Úvod, s. 307; *Summa Gerhardi*, č. 97, s. 423–425; č. 98, s. 425–427; č. 100, s. 432–434; č. 101, 102, s. 434–435; č. 105, s. 436–438; č. 106, s. 438.

⁹⁰⁰ *Svatopavelský formulář*, č. 60, s. 63; č. 64, s. 65–66 (Meingota Rokycanského).

⁹⁰¹ *Svatopavelský formulář*, č. 60, s. 63; srov. *Summa Gerhardi*, č. 103, 104, s. 435–436, kde se nachází závět' dalšího kožešníka, Konráda, který však ve svém kšaftu rozděluje majetek mezi svoji ženu a syna Mikuláše.

⁹⁰² A. RICHTEROVÁ, *Několik poznámek*, s. 425.

⁹⁰³ Horst WERNICKE, *Der Hansekaufmann als Gast in fremden Landen – Aufnahme und Verhalten*, in: *Fremdheit und Reisen im Mittelalter*, (edd.) Irene Erfen a Karl-Heiz Spieß, Stuttgart 1997, s. 183.

⁹⁰⁴ Započítal jsem také testamenty z formulářových sbírek. Konkrétně se jedná o ty, v nichž je uvedeno jméno i z jiných pramenů doloženého měšťana (například kšaft Meingota Rokycanského, Jindřicha Sueva a dalších). Naopak pominuty byly zápisy, v nichž se objevují neznámí nebo na základě uvedení pouze křestního jména obtížně identifikovatelní měšťané. Platí to i v případech, když jsou uvedeni jako svědci

specializovaná městská kniha, do níž by byly zapisovány, předpokládám, že jich bude nanejvýš několik desítek. Ve skutečnosti jich je prozatím 196, ale lze předpokládat, že toto číslo není konečné.⁹⁰⁵ Testamenty však ve sledovaném období nevyhotovovali pouze nejbohatší měšťané, ale máme doklad řady kšaftů obyčejných řemeslníků nebo živnostníků (Graf 34).

Jejich počet navyšují také zápisy v soudní knize. Velice často se zde totiž dozvídáme o testamentářích, to znamená, vykonavatelích poslední vůle zemřelých měšťanů.⁹⁰⁶ Jedná se tedy o případy, kdy se samotný kšaft nedochoval, ale o jeho sepsání (nebo chceme-li existenci) jsme informováni nepřímo, na základě písemného zaznamenání jeho vyplnění testátory. Takovýchto případů v soudní knize přichází několik desítek (podařilo se mi jich napočítat 53).⁹⁰⁷ Zatímco z dochovaného zlomku jazykově převažují do roku 1419 latinsky vyhotovené závěti, ve 14. století se tu a tam setkáváme s testamenty německými. Pokud můžeme prozatím soudit, čeština se začíná objevovat až na počátku 15. století.⁹⁰⁸

Bylo by iluzorní se domnívat, že vyhotovení poslední vůle znamenalo hladký průběh převedení dědictví. Dokumentují to zápisy ve zmiňované formulářové sbírce *Summa Gerhardi*. Například po smrti měšťana Velfla došlo ke sporu jeho synů o mýto v Mělníku, nebo rozepři mezi matkou a synem o dědictví o výnos 10 kop.⁹⁰⁹ Několik záznamů, týkajících se sporných záležitostí ohledně dědictví nacházíme v nejstarší

odjinud známí měšťané (jmenovat lze kšaft neznámého měšťana, jehož svědky měli být bratři Dětrich, Johlin a Bolek Jakubovi. *Summa Gerhardi*, č. 109, s. 439).

⁹⁰⁵ Jenom městských knihách Kolína nad Labem z let 1376 až 1401 je podle nejnovější analýzy dochováno 198 testamentů, nehledě na mnohem příznivější situaci na Novém Městě pražském. Jan VOJTÍŠEK, *Testamenty a testamentární praxe v kolínských městských knihách 1376–1401*, nepublikovaná diplomová práce FF UK, Praha 2011. K nejucelenějšímu souboru testamentů z Nového Města pražského srov. Olga FEJTOVÁ – Kateřina JÍŠOVÁ, *Měšťanské testamenty jako badatelské téma. Projekt zpracování pražských testamentů od 15. do 17. století na základě počítačové databáze*, in: *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, (edd.) Kateřina Jíšová a Eva Doležalová, Praha 2006, s. 15–20.

⁹⁰⁶ Na to, že se vedle běžně užívaných formulí se v testamentech uvádějí také jména tak zvaných *testamentarii*, to jest vykonavatelů poslední vůle, kteří měli dohlížet na její správné uskutečnění, upozornila již A. RICHTEROVÁ, *Několik poznámek*, s. 425. Běžně bývají testamentáři označováni také jako *gescheftleut* nebo *gescheftis*, RBM VII/5, č. 1322, s. 797–798; srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 320.

⁹⁰⁷ Mezi osobami, které si pořizovaly poslední vůli, lze opět dohledat dvorské nebo městské úředníky. Nechybí mezi nimi pochopitelně ani písaři.

⁹⁰⁸ O tom, že testamenty byly vyhotovovány také v listinné podobě a ne pouze jako zápisy do městských knih, svědčí doklad z roku 1450, kde se výslovně zmiňuje *testament český na pergameně*. J. TEIGE, *Základy I/1*, s. 742; již roku 1366 nebo 1416 se zmiňují *literam testamentalem* Frany Janova a Ješka z Meziříče, RBM VI, č. 652, s. 366–369; V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 13, 16. Z roku 1412 se dochoval česky psaný testament Jana Čunšíkova a o čtyři roky později byl také česky sepsaná poslední vůle Elišky, manželky Petra Langkasta. *Liber vetustissimus*, fol. 195r, 199r.

⁹⁰⁹ Srov. *Summa Gerhardi*, č. 123, s. 454–455; č. 127, s. 457; zápis editoval také J. TEIGE, *Základy I/1*, s. 460.

staroměstské knize *Liber vetustissimu*. Jedná se především o vyřízení různých záležitostí vdov bohatých měšťanů Alžběty od Kamene nebo Markéty, vdovy po hofrychtěři Frenclinovi Posenpachovi.⁹¹⁰ V lednu roku 1380 vyvrcholil spor mezi Henslinem Zeisselmeisterem na straně jedné, bratry Mikulášem a Jakubem Ortlinovými a Mikulášem Čotrem na straně druhé, ohledně odkazu Konráda Klementera k oltáři sv. Václava v kostele sv. Jiljí. Ve sporu vystupuje jako přátelský arbitr pražský arcijáhen a vizitátor Pavel z Janovic, který určil, že pokud se obě strany nedohodnou na prezentaci kněze k tomuto oltáři, mají kněze jmenovat střídavě obě strany. Na počátku roku 1380 se však znesvářené strany dohodly na společném knězi Jiřím ze Slaného.⁹¹¹ Časté spory vznikaly mezi obdarovanými církevními institucemi a právoplatnými dědici. Roku 1359 byl z rozkazu papeže Inocence VI. vydán list konventu a rektorovi u kostela sv. Mikuláše právě ohledně vyřešení sporů, které vyplývaly z odkazů staroměstských měšťanů.⁹¹²

Pokud někdo zemřel bez závěti, to znamená, pokud ji nechtěl, nemohl nebo nestihl vyhotovit, vstupují do jednání o pozůstalosti měšťtí radní. Například roku 1419 purkmistr, konšelé a přísežní oznámili rozhodnutí o rozdělení majetku zemřelého Jana Strupina mezi jeho dědice.⁹¹³ Je pravděpodobné, že podobně jako dnes se většina měšťanů pokoušela předcházet vnějším zásahům do rodinných záležitostí a snažila uspořádat svoje věci v podobě poslední vůle ještě před svým skonem. Máme doklady také o tom, že staroměstská rada poskytovala právní naučení do jiných měst ve sporech o pozůstalosti měšťanů, kteří zemřeli bez pořízení závěti.⁹¹⁴

Oproti mínění Martina Nodla se domnívám, že testamentsy byly celkem obvyklé. Jejich existenci dokládají jak formule ve formulářových sbírkách, dochovaných již z přelomu 13. a 14. století, tak zprávy o testamentářích, které se dochovaly v zápisech soudní knihy. Nic na tom nemění ani skutečnost, že jejich běžnému rozšíření neodpovídá počet jejich dochování, který je výrazně nižší, než v jiných evropských zemích. Na základě tohoto malého vzorku nelze provádět žádné kvantitativní výzkumy. Nicméně

⁹¹⁰ *Liber vetustissimus*, fol. 41r, 49r, 53r. Kniha, do níž byly zapisovány věci důležité pro paměť, obsahuje i zápisy několika testamentů předních pražských měšťanů ze 14. a 15. století.

⁹¹¹ Jaroslav ERŠIL – Jiří PRAŽÁK, *Archiv pražské metropolitní kapituly. Katalog listin a listů z doby předhusitské 1 (- 1419)*, Praha 1956, č. 468, s. 131–132.

⁹¹² J. TEIGE, *Základy I/2*, s. 106.

⁹¹³ AMP, Sběrka rukopisů, sign. 992, fol. 35r; J. TEIGE, *Základy I/1*, s. 167; srov. A. RICHTEROVÁ, *Několik poznámek*, s. 434.

⁹¹⁴ Například roku 1407 zasílali svoje vyjádření ve věci jedné českobudějovické měšťanky. *Listy do Budějovic zaslané z let 1405–1526*, in: AČ 21, (ed.) Václav Schulz, Praha 1903, s. 188–189; srov. A. RICHTEROVÁ, *Několik poznámek*, s. 425.

shromážděný materiál ukazuje, že písemné vyhotovení poslední vůle nebylo vlastní pouze příslušníkům městských nebo radních elit, ale řadu kšaftů máme dochováno pro staroměstské řemeslníky nebo živnostníky. Přehlédnout nejde ani fakt, že zhotovitelkami asi čtvrtiny dochovaných testamentů byly ženy – z celkového počtu vyhotovilo vlastní testament 44 žen (22 procent) a 152 mužů (78 procent).⁹¹⁵ Co je však důležité, poslední vůle nám umožňují nejenom rozkrývat rodinné genealogické vazby, ale prostřednictvím odkazů lze sledovat i další osoby, které se nacházely v testátorově okruhu. Prostřednictvím správců odkazů také poodhalují rodinné, sousedské nebo přátelské vztahy.⁹¹⁶

Například roku 1362 se Jordan Rechczer stal vykonavatelem poslední vůle boháče Seibota Benešovského, za což získal podíl na podacím právu k oltáři Všech Svatých v Týnském chrámu.⁹¹⁷ Velice často se v závětech odkazují dary, nejčastěji v podobě aniversárií, za duše zemřelých předků.⁹¹⁸ Vyvozovat z nich závěry ohledně zbožnosti středověkého člověka by však bylo metodicky chybné. Nevíme, do jaké míry se v jednotlivých případech skutečně projevila zbožnost zhotovitele kšaftu, nebo jak se na jeho konání podepsaly dobové požadavky nebo očekávání jeho okolí. Dochovaný materiál totiž dokazuje, že v prostředí horní a střední vrstvy městského obyvatelstva byly odkazy za spásu své duše a duší svých předků běžné. Bohužel nedokážeme rozhodnout, do jaké míry to byl projev upřímné osobní zbožnosti, jak se na ní podepsaly dobové „módní“ trendy nebo ve kterých případech se jednalo pouze o součást reprezentace společenského postavení.⁹¹⁹

⁹¹⁵ Z počtu 43 žen bylo 23 doložených vdov. Pravděpodobně jich ale v dochovaném vzorku bylo více, jenom se o tom v poslední vůli nečiní zmínka.

⁹¹⁶ Srov. kupříkladu testament Frany Janova, RBM VI, č. 652, s. 366–369; srov. RBM V, č. 118, s. 65–67.

⁹¹⁷ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 469, pozn. 57.

⁹¹⁸ Srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Projevy religiozity v Praze v době předhusitské*, in: Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 229–244.

⁹¹⁹ Jakékoliv kladení otázek ohledně vnitřní zbožnosti středověkého člověka a její poměrování na základě učiněných zbožných odkazů je dle mého soudu metodicky špatné. Jak bylo řečeno výše, jejich počet nemusel mít se zbožností jedince nic společného. Zároveň na základě dochovaných pramenů je na první pohled patrné, že vzhledem k absenci jakýchkoliv ego dokumentů se jedná o nepostižitelný fenomén, který musí nutně skončit předpokládaným typem odpovědi – nevíme, nebo pouze na základě dojmů či dohadů autora. Právě tuto dle mého soudu metodicky nesprávnou otázku si naposledy položila Eva DOLEŽALOVÁ, *Mysleli to měšťané se svou vírou vážně? Osobní i institucionální formy zbožnosti*, *DaS 11*, 2012, s. 41–43. Na rozdíl od této autorky se domnívám, že zbožné skutky středověkých lidí nemusely být v naprosté většině případů motivovány skutečnou vírou. Existuje totiž mnoho dokladů, kdy docházelo mezi pozůstalými ke sporům ohledně toho, kdo a za jakého majetku má platit odkazy, které zemřelí napsal do svého kšaftu. Domnělé „hluboké“ zbožnosti středověkého člověka také odporují nejnovější zahraniční výzkumy, podle nichž v prostředí francouzské šlechty byla průměrná paměť na zemřelé 20 let, což víme z toho, jak se šlechtici ptali na své předky (maximálně je zajímala linie prarodičů). Tyto příklady ukazují, jak krátká byla sociální paměť ve středověku. Nutno podotknout, že vzhledem k počtu zemřelých ve městech ve

Vraťme se ale zpět ke sňatkům. Roku 1364 staroměstský měšťan Hensel Zeisselmeister (v pramenech často rodina jmenována jako Czeisselmeister) pojistil své manželce Alžbětě, dceři Volflina Galma, 150 kop na svém domě v Celetné ulici. Alžběta dala svému manželovi věnem 100 kop grošů pojištěných spolu s dalšími dvěma sty kopami na dvoře, snad v Dejvicích.⁹²⁰ Tento dvůr má podle smlouvy Henslin držet až do doby, než mu vynese slibovaných 300 kop. Co je však důležité, listinu dosvědčili vedle předních staroměstských měšťanů Mikuláše Klementera, Konráda Zeisselmeistera, překupníka sukna Salmana Galma v Templu (v Chrámě) nebo Pešla z Nymburka také kramář Seidlin. Všichni svědci se výslovně uvádějí jako *lidé svatební* (*legittimos homines nupciales*).⁹²¹ V jeho případě se vedle Lva krejčího jednalo o jednoho z nejzámožnějších staroměstských řemeslníků, který pravidelně zasedal v městské radě. Podobně jako ostatní zmínění měšťané, jež vlastnili domy v centrálních městských polohách a je pro ně doložena držba i několika venkovských statků, jej můžeme přiřadit k horní vrstvě městského obyvatelstva. Nemůže být pochyby o tom, že Seidlin udržoval přátelské styky s předními tzv. patricijskými rodinami, a proto mohl být přítomen sňatku Henslina Zeisselmeistera s Alžbětou Galmovou. K listině bylo přivěšeno pět pečetí, z nichž druhá z nich – Konráda Zeisselmeistera – je dnes bohužel ztracena. Vedle pečetí Mikuláše Klementera, Salmana Galma a Pešla Nymburského se dochovala i pečeť Seidlina kramáře, na níž můžeme v pečetním poli spatřit postřihačské nůžky. Znak je lemován opisem +SIGILLUM.SEIDLIENI.⁹²²

Na základě provedeného rozboru majetků svatebčanů nelze vyloučit, že přítomnost Pešla z Nymburka nevyplývala pouze z jeho postavení ve městě. Pešl totiž vlastnil dům čp. 565/I v Celetné ulici, který ležel nedaleko domu čp. 561/I „U Vrše“ Henslina Zeisselmeistera v téže ulici. Nelze vyloučit, že za jejich dobrými vztahy stálo také blízké sousedství. To můžeme tvrdit i v případě Salmana Galma, který vlastnil mezi lety 1359 až 1365 čp. 588/I v Templové ulici, opět nedaleko Henslina domu. Jeho

skutečnosti neměly církevní instituce ani možnost sloužit fyzicky aniversaria za všechny zemřelé. Pak již v drtivé většině případů nastupovalo obecné sloužení mší za zesnulé. Nesnažím se zde nastínit, že by středověký člověk nevěřil v Boha a že by spásal za duši svoji a svých předků nebyla skutečná. Snažím se pouze upozornit na to, že na kladení určitých otázek prostě naše prameny svojí výpovědní hodnotou nedostačují. Zároveň si musíme uvědomit, že při projevech zbožnosti nemusela víra představovat jedinou motivaci. Nadto nám uniká kompletní evidence zbožných odkazů, neboť většinou šlo o darování majetku bez listinného pořízení.

⁹²⁰ J. ERŠIL – J. PRAŽÁK, *Archiv pražské metropolitní kapituly 1*, č. 356, s. 103.

⁹²¹ Archiv Pražského hradu – Archiv metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 299-XIII/18.

⁹²² APH – AMK, sign. 299-XIII/18.

přítomnost na svadbě proto nemusela souviset jenom s příbuzenským vztahem k Alžbětě Galmové (Obr. 27, Obr. 28).

Když roku 1380 staroměstský měšťan Hensel Zeisselmeister pořídil svůj testament, za vykonavatele jmenoval své dva švagry, pražské měšťany Mikuláše Policzera a Vavřince, syna kramáře Martina.⁹²³ Jak již bylo řečeno výše, kramář Vavřinec se stal poručníkem Henslinových nezletilých dětí, po Henslinovu bratru Konrádovi zdědil dům čp. 101/I a dokonce byl označován příjímím Zeisselmeister. Pod tímto označením posléze proslul i jako hofrychtěř královských měst.⁹²⁴ Rodina Zeisselmeisterů tedy nejenom udržovala přátelské styky s radními řemeslníky, ale co je mnohem závažnější, jejich příslušníci začali ve druhé polovině 14. století sňatkově pronikat do tzv. patricijských rodin. Zatímco doposud se s řemeslníky setkáváme v dvorském prostředí jako s výhradními dodavateli určitého druhu zboží nebo služeb, díky nashromážděnému bohatství a konexím se jim na sklonku 14. století daří – jako v případě kramáře Vavřince Martinova řečeného Zeisselmeister – vedle původních tzv. patricijských rodin proniknout do vysokých dvorských úřadů. Mezi lety 1390 až 1396 totiž vykonával úřad královského hofrychtěře Prokop Galm, Salmanův syn, a nelze tedy vyloučit, že právě úzké vazby mezi rodinami Galmů a Zeisselmeisterů stály za pozdějším povýšením Vavřince do téhož úřadu.

Podobných příkladů, kdy docházelo ke sňatkovému pronikání řemeslníků do řad původních tzv. patricijských rodin, existuje více. Zikmund vzal roku 1356 odpuštění od města a zakoupil hrad Okoř, kde pravděpodobně trvale přebýval. Ani přechod na venkov mu ale nezabránil v tom, aby svoji dceru Kláru neprovdal za kraječe suken Jiřího z Oslova, majitele domu čp. 349a/I na dnešním Perštýně.⁹²⁵ Marek Čotr mladší měl na počátku 15. století za manželku dceru pražského měšťana Petra Drobnice, která mu přinesla věnem dvůr se třemi poplužními a s podsedy v Hostivicích.⁹²⁶ V jednom ze zápisů staroměstské pamětní knihy se roku 1437 zmiňuje Eliška vdova Otlová, sestra Jana z Dubče. I když to tak nevypadá, Eliška a její bratr Jan byli potomci původní tzv. patricijské rodiny Velflovičů. Jejím manželem nebyl malostranský měšťan Jan Otík, ale

⁹²³ J. ERŠIL – J. PRAŽÁK, *Archiv pražské metropolitní kapituly 1*, č. 473, s. 133.

⁹²⁴ Jeho syn Jeroným se od roku 1416 stal purkrabím na arcibiskupských statcích v Rožmitálu. V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 496.

⁹²⁵ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 457. Jako přítel Františka Rokycanského se roku 1410 uvádí také apatykář Henslin Weiswasser.

⁹²⁶ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 495.

spíše staroměstský zámožný zlatník Otlín, jenž byl majitelem velkého domu čp. 158/I vedle kostela Panny Marie na Louži.⁹²⁷

Velice záhy se setkáváme s případy, kdy nově příchozí měšťané sňatkově splývali s rody, které lze uvnitř města považovat za elitní.⁹²⁸ Pokud kolem roku 1371 dvě dcery Petra Parlěře byly provdány jedna za neznámého zlatníka a druhá za kameníka a pomocníka jejich otce Michala z Kolína nad Rýnem, jedná se vždy o uzavření sňatku na stejné úrovni. Rodina Parlěřů však vzhledem ke svému významnému postavení jako stavitelů nejpřednějšího chrámu v zemi velice záhy sňatkově pronikala do řad městské elity. Roku 1389 byl Jan Parlěř zasnouben s Helenou, dcerou a zároveň dědičkou bohatého měšťana Jana od Hory a zároveň vdovou po některém příslušníkovi rodiny Rotlevů, snad Jiřím. Právě Helena mu nejspíše věnem přinesla dům čp. 555, 554/I „U Srpů“ na rohu Staroměstského náměstí a Celetné ulice. Po její brzké smrti se Jan Parlěř stal poručníkem jejich synů z prvního manželství – Alberta, Petra, Jana, Václava a Benedikta Rotleva.⁹²⁹

Rozkošatělý rod Parlěřů je také názorným příkladem migrace stavitelů. Jindřich Parlěř z Kolína nad Rýnem, otec Michala a Petra, zřejmě pocházel z této obchodní metropole. Postupně se přesunul do švábského Gmündu, kde řídil zdejší stavbu kostela sv. Kříže. Jeho bratr, Jan z Gmündu, přijal jméno tohoto města do svého příjímí, přestože mezi lety 1356 až 1363 působil jako stavitel dómu v Basileji a později také ve Freiburgu im Breisgau. Také Petr Parlěř přišel do Čech sám, nicméně záhy se zde zabydlel celý

⁹²⁷ „pani Sudka z Chrastu wdowa po nebozczi Janowi z Dubeczka“, *Kniha pamětní 1417–1480*, Archiv hlavního města Prahy, Sběrka rukopisů, sign. 992, fol. 170v; srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 8*, s. 419, pozn. 36, 122, 203, 218. Již někdy mezi lety 1379 až 1380 pořídil svůj testament řemeslník Štěpán, syn Henslina Sleichera. Jeho poslední vůli dosvědčili vedle rychtáře Martina Rotleva a přísedících také Lev krejčí a příslušník tzv. starého patriciátu Kunclín Glaser, kteří k listině přivěsili svoje pečeti. J. ERŠIL – J. PRAŽÁK, *Archiv pražské metropolitní kapituly 1*, č. 463, s. 130. Ve městě se mezi lety 1353 až 1357 zmiňuje švec Leopold Sleicher, majitel domu neznámé polohy na Linhartském náměstí a člen městské rady. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 45.

⁹²⁸ Doklad sociálního vzestupu prostřednictvím výhodného sňatku lze v seznamech novoměšťanů najít celou řadu. Roku 1380 přijal městské právo Parcifal, syn Frenclina z Plzně a zeť Jeklina Salmana, již roku 1344 Jan z Chebu, zeť Bohuslava Olbramova. *Liber vetustissimus*, fol. 106r, 88r. Roku 1381 se stal staroměstským měšťanem Oldřich z Nabočan, manžel vdovy měšťana Klementera. *Liber vetustissimus*, fol. 107v. Samozřejmě existují i pozdější doklady. Společenské povznesení se nabízel také v podobě sňatku. Roku 1518 se dochoval zápis svatební smlouvy mezi koláčníkem Jakubem a Annou, slouženou kdysi švecem Jiřím Kořínkem. AMP, Sběrka rukopisů, sign. 2141, fol. 230v.

⁹²⁹ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 474, 485; srov. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 28. Petr Parlěř z Gmündu byl ženatý několikrát. Třetí manželkou byla Druda, dcera Bartoloměje z Hammu, který zemřel v Kolíně nad Rýnem, čtvrtou manželkou byla Anežka Burská (*de Bur*), V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 483; srov. Josef NEUWIRTH, *Peter Parler von Gmünd, Dombaumeister in Prag, und seine Familie*, Prag 1891, s. 20, 25, zde na s. 113 i rodokmen rodiny. Zjednodušené genealogické schéma je také v *Dějiny hmotné kultury I/2*, s. 577.

rodinný klan jeho obdobně vyškolených příbuzných.⁹³⁰ Nejednalo se však o dočasné angažmá, jak již bylo řečeno, Parlářové sňatkově pronikali do řad zámožných staroměstských měšťanů a lze je považovat za příslušníky městské elity.

Pokud bychom předpokládali, že staroměstští měšťané, kteří se usazovali na venkově, budou sňatkově splývat s okolní šlechtou a budou tedy přecházet do řad šlechty, byli bychom na omylu. Existují sice morganatické sňatky mezi těmito jedinci a příslušníky okolní nižší šlechty, je jich však dochováno jen velmi malé množství na to, abychom mohli hovořit o „feudalizaci“ patriciátu a jeho splývání s nižší šlechtou.⁹³¹

Výše bylo doloženo, že mezi majiteli venkovských statků v okolí Prahy se objevují nejenom tzv. patricijové, ale i zbohatnutí řemeslníci nebo do města nově příchozí zámožní obchodníci. Rodiny vlastníci venkovské statky uzavíraly sňatky nejenom mezi sebou navzájem, ale i se zámožnými příslušníky staroměstských řemesel či s do města nově příchozími osobami. Rozkrytí rodinných vazeb Henslina Zeisselmeistera dokumentuje, že radní vrstva a nejmajetnější měšťané Starého Města pražského netvořili nejpозději ve 14. století uzavřenou mocenskou elitu. Naopak byli elitou otevřenou, do níž mohli pronikat jak zámožní řemeslníci, tak i přistěhovalci, kteří neměli před svým příchodem do města žádné vazby a u nichž hrálo nejdůležitější úlohu jejich bohatství, sňatková politika nebo obchodní kontakty.

5.4. Cechy, bratrstva a řemeslnické rody

Středověká bratrstva a cechy jsou v dobových pramenech označovány různým způsobem. Nejstarší doklad téměř všech používaných výrazů se dochoval k roku 1387 z královského města Žatce. Rychtář a přísežní zde prohlásili bratrstva a cechy za škodlivé pro město (v latinské znění se objevuje pasus *connodaciones innung dicte, conragaciones personales, composiciones pecuniales, fraternitates candelarum, habitudo et alia statuta singulorum mechanicorum*). Do cechovních ustanovení po přelomu

⁹³⁰ Petrův starší bratr Michal pracoval pro cisterciáky ve Zlaté Koruně, ve svatovítské huti působili dva Petrovi sinovci – Mikuláš a Jakub. Petr CHOTĚBOR a kol., *Petr Parlář. Svatovítská katedrála 1356–1399*, Praha 1999, s. 11, 16–17, na s. 144 až 145 zde lze spatřit i vyobrazení náhrobních desek Matyáše z Arrasu a Petra Parláře, které jsou dnes uloženy ve Valdštejnské kapli Svatovítské katedrály. Srov. J. NEUWIRTH, *Peter Parler von Gmünd*, s. 5–33.

⁹³¹ Přehled sňatků brněnských měšťanů s okolní nižší šlechtou J. MEZNÍK, *Brněnský patriciát*, s. 326–327. Tomáši Borovskému se podařilo v předhusitské Kutné Hoře dohledat pouze dva morganatické sňatky. V případě Anežky, dcery kutnohorského rychtáře Andrese Plumela, je zajímavé, že i po svém sňatku s Alešem Kolovratem ze Zruče nepřestala být počítána mezi kutnohorské měšťany. T. BOROVSÝ, *Dvě studie*, s. 32.

14. století pronikala čeština. Statuta pražských zlatníků z let 1324 až 1368, stejně jako statuta malířů a štítařů z roku 1348 užívají pojmů *bruderschaft* nebo *czech*. V Praze se ve 14. století korporace nejčastěji označovaly latinským výrazem *fraternitas*, objevuje se však i výraz *cecha*.⁹³²

V českých a moravských městech nepropukaly mocenské střety mezi tzv. patriciátem a cechovními organizacemi srovnatelné se zápasy známými z prostředí říšských, italských, flanderských nebo hanzovních měst.⁹³³ Když roku 1341 obdrželi staroměstští krejčíři potvrzení svých práv, nepochybně se jednalo o články nové, které vznikly kompromisním ujednáním mezi zástupci cechu a městskou radou. Tomu odpovídala také struktura nařízení. Městská rada brala pod ochranu zákazníky a cechu nařizovala a stanovala jasná pravidla prodeje. Naopak se ale zaručila, že krejčířské mistry bude chránit jak od konkurence vetešníků (ti šaty ani boty nešili, ale pouze opravovali), tak před nepokoji tovaryšů.⁹³⁴ Nevidíme zde tedy rozpor mezi radními a zámožnými mistry, ale naopak snahu po oboustranně výhodném kompromisu.

To ale neznamená, že by v předhusitském období nedocházelo k sociálním střetům. Přestože jsme o nich informováni pouze sporadicky a více méně nahodile, lze konstatovat, že při nich docházelo ke spojení chudých obyvatel s řemeslníky. Podobná hnutí, o nichž máme zprávy roku 1378 z Brna nebo roku 1391 z Jihlavy, však neměla vlastní politický program. Za cíl si kladla pouze odstranění největších problémů, s nimiž se nemajetní obyvatelé středověkých měst setkávali. Mezi ně patřily stížnosti na machinace s mincemi, špatnou váhu chleba nebo stížnosti na vysoké berní zatížení.⁹³⁵

Roku 1377 byl za psance prohlášen uzdař Zoeb se svými 14 společníky, s nimiž se měl spolčit proti rychtáři a konšelům Starého a Nového Města pražského. U devíti z vůdců povstání se dozvídáme i druh vykonávané živnosti. Veskrze se jednalo o málo výnosná řemeslnická odvětví, jejichž vykonavatelé patřili k chudším městským obyvatelům (2 uzdaři, 2 pasíři, 1 platněř, 1 sladovník, 2 sluhové). V čele těchto nepokojů tedy nestáli chudí obyvatelé, ale řemeslníci, kteří měli v rámci hnutí největší majetek.⁹³⁶ Podobná vystoupení chudiny však vždy nekončila pokojným smírem mezi rebelujícími a

⁹³² B. MENDEL, *Z hospodářských dějin*, s. 377, tabulka s. 282–375; H. PÁTKOVÁ, *Bratrstvie ke cti*, s. 70–71.

⁹³³ M. NODL, *Elity*, s. 37.

⁹³⁴ Zámožní řemeslníční mistři nezapomněli ani na své děti, kterým se snažili zjednat určité výhody. *Liber vetustissimus*, fol. 19r-v; srov. Z. WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 194.

⁹³⁵ Jaroslav MEZNÍK, *Hnutí řemeslníků a chudiny v Brně roku 1378*, ČsČH 9, 1961, s. 637–651; Jaroslav MEZNÍK, *Pozdvížení v Jihlavě roku 1391*, ČMM 89, Brno 1970, s. 189–200; k tomu souhrnně F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 1*, s. 400–404.

⁹³⁶ F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 137–138.

zástupci městské správy. Například roku 1366 došlo k pokutování staroměstských soukeníků kvůli *bratrství a spolčování, které mezi sebou měli (propter fraternitatem et eynungen, quam habuerunt inter se)*. O příčinách tohoto hnutí nevíme nic bližšího. Stručný záznam ještě doplňuje informace, že jeden soukeník byl s'tat a dalších 17, kteří se účastnili nepokojů, bylo vypovězeno z města. Vzhledem k výši trestu zřejmě nešlo o obvyklé cechovní spiknutí, ale staroměstští konšelé se zřejmě museli soukenického hnutí a jeho požadavků obávat.⁹³⁷ Zda šlo o politické vystoupení proti městské radě, nebo o jiný důvod jako ve stejné době v královském městě Žatci, nevíme.⁹³⁸ Jistá je pouze skutečnost, že představitelé soukeníků a kraječů sukna se jeví uvnitř městského organismu jako nejradikálnější. Roku 1337 totiž staroměstští přísežní zakázali právě soukeníkům a kraječům sukna všechny spolky a spiknutí (*uniones vel conspiraciones*) a sami jim ustanovily čtyři přísežné mistry.⁹³⁹

Vzhledem k tomu, že k zápisu do staroměstské soudní knihy došlo roku 1366, můžeme se pokusit identifikovat zaznamenané proscibované soukeníky mezi majiteli domů. Přestože víme u všech vykonávané zaměstnání a většina z nich je uvedena svým příjmím, podařilo se mi identifikovat ze 17 jednotlivců pouze jednoho. Tím byl zřejmě vůdce skupiny, soukeník Konrád Kussenphenig.⁹⁴⁰ Ten se roku 1339 připomíná jako ručitel Elblina Czaslawera, jednoho ze jmenovaných litkupníků zlata a stříbra.⁹⁴¹ Konrád byl majitelem domu blíže neurčené polohy v Židovském městě a od roku 1353 mu zřejmě kvůli nesplacenému dluhu propadl Reczkgreglův dům neznámé polohy.⁹⁴² Naposledy se jako majitel tohoto domu v židovském městě jmenuje roku 1361.⁹⁴³ O tom, že potrestání se týkalo pouze jeho osoby a nemělo tedy fatální důsledky pro celou rodinu, svědčí skutečnost, že mezi lety 1381 až 1391 celkem čtyřikrát ručil různým měšťanům při přijetí městského práva nejspíše jeden z jeho potomků nebo příbuzných

⁹³⁷ Zápis, který pochází ze staroměstské knihy soudní, editoval již B. MENDL, *Sociální krise*, s. 201 (příloha 1), a k celé události se vyjádřil na s. 180. K tomu také F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 137–138.

⁹³⁸ V Žatci podala roku 1360 městská rada stížnost proti soukeníkům, kteří měli městu škodit krájením sukna. Soukeníci se však bránili tím, že jim byl výkroj sukna dovolen a svoje tvrzení doložili i privilegii králů Jana Lucemburského a Karla IV. B. MENDL, *Sociální krise*, s. 180.

⁹³⁹ *Liber vetustissimus*, fol. 15r, 151r; regest statutů v RBM III, č. 1612, s. 631 a RBM IV, č. 850, s. 335; srov. J. ČELAKOVSKÝ, *O vývoji*, s. 138; další doklady o nepokojích a tajných jednání soukeníků v Hradci Králové nebo v Chrudimi shromáždil Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 202–203; srov. B. MENDL, *Počátky našich cechů*, s. 324–325, 327.

⁹⁴⁰ V zápise se uvádí bez křestního jména, pouze *Kussenphenig byl s'tat (Kussenphenig est decollatus)*. Vzhledem k ojedinělému příjmení se ale nejspíše jednalo o výše zmíněného Konráda, u nějž se v oddělení o trzích hovoří bez uvedení zaměstnání. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 246.

⁹⁴¹ *Liber vetustissimus*, fol. 148v.

⁹⁴² V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 249–250.

⁹⁴³ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 246.

Fridlin Kussenphenig.⁹⁴⁴ Když roku 1381 přijal městské právo Jiří (Jurgo) Rotlev, rychtář na Novém Městě pražském, při jeho přijetí vystupuje jako ručitel Ula Silberczeiger. Tento záznam je zajímavý hned z několika hledisek. Předně Jiří Rotlev přijímá městské právo rok před svým bratrem Martinem.⁹⁴⁵ Oba bratři zřejmě měli v nájmu staroměstský rychtářský úřad s přestávkami v letech 1378 až 1390.⁹⁴⁶

Přestože vlastnili venkovské statky, na počátku osmdesátých let se rozhodli opět usídlit ve městě, o čemž svědčí přijetí městského práva oběma bratry. Bezvýznamná nebyla ani osoba ručitele, kterým byl známý boháč Ula Silberczeiger. Ten se jako člen městské rady uvádí naposledy roku 1374 a i když doklady chybějí, s největší pravděpodobností přesídlil na své venkovské statky.⁹⁴⁷ Ve městě se pak objevuje pouze zřídka, například právě oku 1381, kdy se zaručil za Jiřího Rotleva. Co je však důležité, u zápisu je uvedeno, že purkmistrem byl Fridlin Kussenphenig. Kussenphenigové v této době ve městě zastávali významné postavení a udržovali kontakty i s nejpřednějšími městskými rody. Vzhledem k tomu, že u jiných zápisů podobné sdělení chybí, lze se domnívat, že Fridlin byl tomuto aktu osobně přítomen. Přestože u některých přijatých měšťanů zcela chybí údaj o zaplacení poplatku, i když je nepochybné, že jej museli zaplatit, u zámožných a známých měšťanů nikdy nechybí formule: *dali 32 grošů, které si mezi sebou rozdělili konšelé*.⁹⁴⁸ Jako by obě strany měly zájem na tom, aby i po formální stránce nemohl tomuto aktu nikdo nic vytknout, případně později napadnout a aby vše proběhlo dle stanovených pravidel. Je možné, že právě i z tohoto důvodu byl k záznamu doplněn dovětek o osobě, která v době aktu zastávala úřad purkmistra.

U soukeníků Míče Schustela, Kunce Kolnera a Waltera Tinkenspulera považují ztotožnění na základě pouze jednoho znaku (křestního jména nebo vykonávaného povolání) za neprůkazná.⁹⁴⁹ Zbytek měšťanů se mi nepodařilo identifikovat ani

⁹⁴⁴ *Liber vetustissimus*, fol. 106v, 107r, 115v, 117r. Na počátku 15. století se ve městě jako držitelé několika domů uvádějí výše zmíněný Fridlin, Pavel a kraječ suken Mikuláš. Srov. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 35, 36, 73, 205 aj. Roku 1392 získal Fridlin od rezníka Václava Glasera dva mastné krámy na Starém Městě. J. ERŠIL – J. PRAŽÁK, *Archiv pražské metropolitní kapituly 1*, č. 585, s. 163–164.

⁹⁴⁵ Ručitelem byl Henslin, příslušník významné staroměstské tzv. patricijské rodiny Harrerů. *Liber vetustissimus*, fol. 112v.

⁹⁴⁶ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 472–473; Jiří Rotlev zastával úřad novoměstského rychtáře v letech 1381–1382, 1384, 1385, 1385–1386, 1387–1389, V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 85.

⁹⁴⁷ Roku 1356 koupil polovinu dvoru a tvrze v Běchovicích. O šest let později se uvádí pouze v držení Běchovic, proto můžeme předpokládat, že dokoupil i druhou polovinu Běchovického zboží. AČ 26, s. 11; srov. J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 55. K jeho zasedání v radě V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 65–69.

⁹⁴⁸ „*dedit XXXII gr., quos domini diviserunt inter se*“. *Liber vetustissimus*, fol. 110r.

⁹⁴⁹ V soudní knize se zmiňuje kraječ sukna Míč (hypoteticky Míč Schustel), soukeník Kunc (mohlo jít o vypovězené soukeníky Kunce Kolnera nebo Kunce Wachsenberga), a konečně dva měšťané nesoucí

hypoteticky, což nasvědčuje tomu, že se nejednalo o významné měšťany nebo zámožné řemeslnické mistry, ale spíše o méně majetné řemeslníky, kteří ve městě přebývali v nájmu. Nelze vyloučit, že právě vlastnictví domu a tedy největší „bohatství“ předurčovalo Kussenpheniga k vedoucí pozici mezi spiklenci. Vzpomeňme na to, že mezi ručiteli litkupníků se jmenují převážně zámožní staroměstští měšťané.

Na příkladu několika řemeslnických rodin, včetně zmíněných Kussenphenigů, lze demonstrovat shodné rysy jejich významného postavení uvnitř městské society. Nechci zde prezentovat komplexní rodinné biografické monogramy, ale spíše chci upozornit na několik zajímavých aspektů. Příslušníci nožířské rodiny Muldorferů se často zmiňují jak v soudní knize, tak v seznamu nově příchozích měšťanů. Prvním známým příslušníkem rodiny byl nožíř Václav Muldorfer, který si roku 1354 zakoupil dům čp. 175/I v dnešní Karlově ulici. Uvnitř nožířské komunity zastával významné postavení. Několikrát zasedal v městské radě a ručil dvěma nožířům, kteří přijali městské právo. V držení tohoto domu se později uvádí jeho žena Dorota, od níž dům odkoupil Jekl Zweijahr, zakladatel další nožířské dynastie Zweijahrů. Co je zajímavé, právě Zweijahrové jsou jednou z mála staroměstských rodin, u nichž lze vysledovat kontinuitu v držbě jednoho domu v delším časovém úseku. Dům „U půl kola“ drželi ve třech generacích mezi lety 1362 až 1419.⁹⁵⁰ Vyobrazení domovního znamení „půl kola“ proniklo také do jejich rodového erbu, jehož vyobrazení lze spatřit na arkýři Staroměstské radnice. Také Muldorferové dokázali udržet svoje pozice ve městě až do husitství. Zatímco v druhé generaci se ještě Seidlin a Jakeš Muldorferové věnovali nožířskému řemeslu, pokud bude pravdivá domněnka o příbuznosti, Hanuš a Jiljí Muldorferové se na počátku 15. století zabývali kožešnictvím. Muldorferové nerezignovali ani na církevní dráhu. Kupříkladu Jakub Muldorfer se roku 1408 uvádí jako kněz.⁹⁵¹ Je dějinným paradoxem, že rodina Muldorferů, kterou bychom v polovině 14. století rozhodně za patricijskou neoznačili, musela po roce 1419 čelit revoluční hrozbě a vypovězení z města. O sedmdesát let později byli její příslušníci starší literaturou počítáni za příslušníky německých tzv. patricijských rodin, které musely uprchnout z rozbouřeného města. Zatímco Jiljí

křestní jméno Walter (Walter Tinkenspuler). V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 75, 117, 132, 186. Jakákoliv identifikace těchto tří osob může být vedena za současného stavu poznání pouze v hypotetické rovině. Roku 1358 ručil při přijetí městského práva rukavičkáku Kunešovi měšecník Henslin zeť Phizelpacha (*Henslinus gener Phizelpach*). Nelze vyloučit, že se jednalo o zetě jednoho z vyhnaných soukeníků Enderlina Flisenpacha (*Enderlin Flisenpach*). *Liber vetustissimus*, fol. 95v.

⁹⁵⁰ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 63.

⁹⁵¹ K rodině Muldorferů srov. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 45, 63, 73, 139, 245; srov. *Liber vetustissimus*, fol. 95r, 95v, 97r, 105r,

Muldorfer opustil rozbouřené město, jeho žena Margareta ve městě zůstala a ještě roku 1424 se uvádí jako majitelka domu čp. 671/I.⁹⁵² Muldorferové tak dokládají mocenský a společenský vzestup jedné z řemeslnických rodin, který lze sledovat minimálně po dobu sedmdesáti let.

Řemeslnické rody dokázaly úspěšně podnikat jak na Starém, tak na Novém Městě pražském. Přestože u nikoho z rodiny Prasů (*Prass, Prasse, Prassie*) není výslovně zmíněno zaměstnání, je pravděpodobné, že byli řemeslnického původu. Zakladatelem rodiny byl zřejmě Ješek řečený Prase, který roku 1357 koupil dům čp. 424a/I na Uhelném trhu od Frany Scheublina za 70 kop grošů.⁹⁵³ Vedle toho již po polovině 14. století vlastnil venkovský statek v Kněževsi a zasedal ve staroměstské radě.⁹⁵⁴ Jeho potomci se usadili v obou městských částech. Pavel Prase byl majitelem domu čp. 714/I v Dlouhé ulici, několikrát ručil dvěma nově příchozím měšťanům z Kolovče a zájmy měl i na Novém Městě.⁹⁵⁵ Zde podnikal ve velkém další příslušník rodiny, Mikuláš Prase. Vedle vlastnictví domu a několika krámců mu patřila také vápenka a cihlářská dílna. Podobně jako Muldorferové také příslušníci rodiny Prasů získávali významná církevní obročí. Jan Prase se stal farářem v Křečhoři (okres Kolín) a později kanovníkem vyšehradským podobně jako Oldřich Prase.⁹⁵⁶ Nelze přehlédnout, že do vyšších pater městské společnosti se dařilo pronikat i rodinám, jež nesly typicky česká příjmení. A to příslušníci rodiny Prasů nebyli v tomto směru na Starém Městě pražském zdaleka jedinou výjimkou.

Dětřicha Plafuse, podobně jako další mnohé rodiny lze s největší pravděpodobností zařadit k horní vrstvě. Jednotlivci jako Dětřich nebo Konrád Kussenphenig ve městě vlastnili poměrně značný nemovitý majetek a jejich zástupcům se dařilo výjimečně proniknout do městské rady. Byli již natolik bohatí, aby mohli zakládat vlastní kaple nebo nákladná zbožná nadání v různých staroměstských kostelích. Je ale signifikantní, že Dětřicha zachycují prameny ve chvíli, kdy se jeho rod ocitá na

⁹⁵² V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 169. Podobný osud potkal také rodinu Mugliczerů, kteří si však dokázali ve městě udržet svoje pozice díky výhodným sňatkům. Uršula Mugliczerová byla totiž manželkou významného staroměstského politika Zikmunda Kbelského. Právě příbuzenství se Zikmundem Kbelským, který byl několikrát konšelem v předhusitských městských radách a měl úzké kontakty i na husitské radní, pravděpodobně umožnilo Leonardovi Mugliczerovi zůstat ve městě i po vypuknutí husitských válek. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 23.

⁹⁵³ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 108, 248; k Ješkovi srov. *Liber vetustissimus*, fol. 89r, 91v.

⁹⁵⁴ AČ 28, s. 719.

⁹⁵⁵ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 178, srov. *Liber vetustissimus*, fol. 110r, 110v.

⁹⁵⁶ V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 183.

prahu své biologické existence. Se soukeníkem Konrádem Kussenphenigem se naopak setkáváme v okamžiku, kdy pomyslná šťastná hvězda začíná stoupat. Přestože on sám svoje snažení zaplatil životem, jeho potomci si dokázali svoje pozice ve městě nejenom uhájit, ale i upevnit. Budeme-li postavení rodiny uvnitř městské společnosti hodnotit na základě vlastněného majetku ve městě a podílem na řízení města, nelze pochybovat o tom, že se jim na sklonku 14. století podařilo proniknout do horní vrstvy městského obyvatelstva.

Na příkladu těchto dvou jednotlivců lze demonstrovat i základní tendenci vývoje staroměstské společnosti v polovině 14. století, kterou pregnantně vyjádřil Jaroslav Mezník. Podle něj některé rody vymíraly nebo odcházely na venkov, jiné, byť jen dočasně, společensky a majetkově upadaly. Na uprázdněná místa se neustále tlačily rody nové, které buďto nově přišly do města, nebo zde byly nějaký čas usazeny ale až nyní se domohly dostatečné starobylosti, vážnosti a zámožnosti, aby mohly uvažovat o společenském povznesení, stejně jako o odpovídajícím podílu na správě věcí veřejných. I nadále docházelo ke stírání rozdílů mezi nejbohatšími rody tzv. starého patriciátu a dalšími měšťanskými rozrody.

Vzestup příslušníků střední vrstvy v průběhu 14. století znamenal i na Starém Městě pražském zajištění základních práv v zájmu širokých vrstev městské společnosti.⁹⁵⁷ To se dělo prostřednictvím cechů, jejichž zárodky se ve staroměstském prostředí utvářely na sklonku 13. století. Od poloviny 14. století existovaly organizace, které sjednocovaly příslušníky jednotlivých řemesel a dovedly prosazovat jejich zájmy. Ovšem i členství v cechu, které příslušníkům zajišťovalo ochranu před konkurencí, odbyt jejich vlastního zboží a určité sociální jistoty, bylo výlučnou záležitostí.⁹⁵⁸ Například podle znění nejstaršího dochovaného cechovního řádu – krejčovského – bylo jednou z podmínek pro členství zaplacení vysokého vstupního poplatku 30 grošů a záruky ve výši 4 kop, že bude nový mistr nejméně rok trpět s městem. Výše poplatku dokládá, jak málo tovaryšů mohlo dosáhnout mistrovství. Jednalo se o běžný trend,

⁹⁵⁷ Rozvoj střední městské vrstvy plasticky popsal již J. MEZNÍK, *Praha*, s. 49–57.

⁹⁵⁸ Většina řemeslnických řádů stanovuje práva pozůstalých, pokud zemřel mistr nebo v situaci, že odešel do ciziny. Jestliže měl zemřelý nebo odešlý mistr syna, podle zlatnického řádu z roku 1324 mohl zůstat členem bratrstva, i když by třeba nebyl zlatníkem. Pokud se vyučil zlatnickému řemeslu, měl za přijetí do cechu zaplatit dvě libry vosku. Mnohem více za přijetí však museli zaplatit přespolní uchazeči, kteří měli ještě povinnost uhradit přijímací poplatek 64 grošů. O. PETERKA, *Das Gewerberecht Böhmens*, s. 60; srov. B. MENDEL, *Sociální krise*, s. 148.

protože obdobná ustanovení pronikla do dalších dochovaných řádů platnéřského (1328) nebo sladovnického (1330).⁹⁵⁹

Za účelem lepší obrany a prosazování svých zájmů se tovaryši začali pevněji organizovat a začali zakládat své vlastní cechy, které byly později nazývány jako „menší pořádky“. K jejich rozvoji však docházelo později až od druhé poloviny 15. století. První zpráva o tovaryšském spolku u nás pochází z roku 1432. Podle této zprávy se staroměstští tovaryši-rukavičníci měli scházet bez vědomí cechmistrů v hospodě a ze svého středu si měli vyvolit vlastní zástupce, „starší tovaryše“, jakousi obdobu cechmistrů.⁹⁶⁰ Jedná se o jeden z prvních dokladů o tom, že středověké hospody a krčmy sloužily jako místo shromáždění a hrály významnou úlohu při konstituování různých bratrstev. Vytvoření tohoto spolku vyvolalo ostrou reakci mistrů-rukavičníků. Spor nakonec vyřešil až zásah městské rady. Konšelé nařídili, že tovaryši ani pacholci nejenom nesmějí navštěvovat hospody bez vědomí cechmistrů, ale nesmějí si ani volit své starší či se jinak organizovat.⁹⁶¹

Také seznamy nově příchozích měšťanů zachycují pouze devět jednotlivců, kteří vedle přijetí městského práva zároveň obdrželi mistrovský titul a byli přijati do příslušného cechu (3 rukavičníci, 3 pasíři, 1 švec a u 2 nebylo zaměstnání určeno). Nízký počet těchto dokladů vyplývá z toho, že si každý cech vedl vlastní evidenci nově přijatých mistrů a žárlivě střežil svůj monopol. V našem prameni se tedy spíše jednalo o výjimku, kterou v souvislosti s přijetím městského práva zaznamenal svědomitý písař N1. Vyloučit nelze ani možnost, že na této formě zápisu trvali i do města a cechu přijatí měšťané, protože přestože tato písařská ruka zapsala nejvíce novoměšťanů, záznamy o přijetí mistrovství se objevují pouze na foliantech 90v a 91r. Zápis měl standardizovanou podobu: *přijal mistrovský titul ve svém řemesle (recepit magistratum in arte sua)* nebo

⁹⁵⁹ O bohatství vykonavatelů tohoto povolání vypovídají kázání Jana Želivského, který za hříšná zaměstnání považoval zlatníky, malíře, krumpléře, výrobce kostek a právě krejčí. Za překážku obecního blaha označoval všechny pekaře, řezníky, ševce a všechny malíře obrazů a zlatníky. F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 44, 99, kde lze dohledat i přehled nejstarších řemeslnických řádů pro jednotlivé části pražského souměstí. K počátku cechů Z. WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 180–230; B. MENDL, *Sociální krise*, s. 141–153; nebo přehledně Zlata BRÁTKOVÁ v kapitole *Cechy a řemesla v době lucemburské*, in: Lucemburská Praha 1310–1437, (edd.) Jaroslava Mendelová a Pavla Státníková, Praha 2006, s. 110–122. K cechu staroměstských řezníků, který nejspíše fungoval již na sklonku třicátých let 14. století, kdy se zmiňují jejich „starší“ (*seniores carnifices*) nejnověji P. ČORNEJ, *Kočička, Kurvička, Kokot a Múdrá hlavička*, s. 7–129 (hlavně s. 27 a 35–36). Zde na s. 40 i podmínky pro přijetí mezi mistry řeznického cechu, které se od ostatních cechů příliš nelišily.

⁹⁶⁰ Z. BRÁTKOVÁ, *Cechy a řemesla*, s. 121–122.

⁹⁶¹ Z. WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 750–751.

*učiněn jest v cechu jejich spolubratrem (factus est in fraternitate eorum confater).*⁹⁶² Z těchto zmínek vyplývá, že tato řemesla ještě zřejmě neměla vytvořen vlastní cech, proto docházelo pouze zástupci městské rady k „přiznání jejich mistrovství“. Podobně byli takto zapisováni i staroměstští pasíři. Ti v dané době měli vlastní bratrstvo, nikoli však ještě cech.⁹⁶³

V profesních sdruženích jsou poměrně běžné seznamy označované jako *Anime magistrorum*, kde měla být zapisována jména zemřelých členů, podobně jako třeba v knize pražských malířů.⁹⁶⁴ Když roku 1402 založili kovářští a zámečnickí tovaryši ve Frankfurtu nad Mohanem bratrstvo, získali pro něj v místním dominikánském klášteře oltář a pohřební místo v křížové chodbě. Zároveň byla založena kniha, která sloužila až do roku 1524, do níž měli být zapisováni jak všichni současní, tak budoucí členové. Na prvních čtyřech stranách byla zároveň rozepsána různá usnesení a nařízení, jež museli všichni členové bezpodmínečně dodržovat. Během více než stoletého užívání kniha nese známky poškození a části textu jsou již nečitelné. Jako celek však stále vypovídá o vnitřním životě jednoho z frankfurtských cechů. V nařízeních různých bratrstev a cechů nalézáme většinou ta samá nařízení a ustanovení, podle nichž se museli jejich členové řídit. K nim patřila vnitřní organizace, pořádání bohoslužeb, společných schůzí nebo podpora společných zájmů.⁹⁶⁵

Kromě ryze ekonomických zájmů plnily cechy také funkci sociální, zahrnující pořádání různých společenských akcí, k nimž patřila také reprezentace řemesla při slavnostních příležitostech, udržovaly vzpomínku na zemřelé členy, čímž zároveň pěstovaly a upevňovaly kolektivní paměť.⁹⁶⁶ Ve Frankfurtu nad Mohanem mělo zmiňované bratrstvo zámečníků v dominikánském klášteře vlastní oltář, který roku 1487 nechali jeho členové vyzdobit malbami. Při nedělních a slavnostních dnech zde zapalovali svoje svíce a pořádali společné bohoslužby, jichž se účastnily rodiny všech členů korporace, nebo procesí. Zda měli také vlastní tavernu, nevíme. V každém případě společné schůzky konali u „svoji flašky“ (*ihrer Flasche*). Ze seznamu členů se dozvídáme, že přestože mezi zapsanými převažují řemeslníci obrábějící a zpracovávající kovy, bratrstvo nebylo uzavřeno a lze zde najít i zástupce jiných městských živností. Bylo sem

⁹⁶² *Liber vetustissimus*, fol. 90v, 91r.

⁹⁶³ Srov. Z. WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 184.

⁹⁶⁴ H. PÁTKOVÁ, *Bratrství ke cti*, s. 84, pozn. 11.

⁹⁶⁵ K. BÜCHER, *Die Bevölkerung*, s. 610–612.

⁹⁶⁶ P. ČORNEJ, *Kočíčka, Kurvička, Kokot*, s. 27.

samostatně zapsáno i několik žen, nejspíše vdov bývalých členů.⁹⁶⁷ Přestože ve sledovaném období podobné knihy doloženy nemáme, nemusíme pochybovat o tom, že na Starém Městě pražském panovaly uvnitř bratrstev a cechů identické poměry jako ve Frankfurtu.

Roku 1518 vyšla v Norimberku tzv. Frantova práva. Skladba má formu cechovních statut, které představeným pijáckého cechu sděluje Jan Franta.⁹⁶⁸ Jedná se o velmi rozsáhlý text, který je prokládán různými příběhy. Její význam tkví v tom, že nám zprostředkovává pohled na fungování cechovní organizace v pozdně středověkých Čechách. Můžeme totiž předpokládat, že zde uvedená převrácená nařízení byla obvyklá, jinak by nebyla podkladem pro žertovné pojetí pijáckého bratrstva. Členem bratrstva kupříkladu nemá být nikdo, kdo by v neděli nepropil více, než si vydělá za celý týden. V tomto ustanovení lze spatřovat reminiscenci na zákaz práce v neděli.⁹⁶⁹ Ostatně kritika řemeslníků, kteří myslí pouze na hromadění majetku a peněz, je zde více než zřejmá.

Podobné doklady o činnosti cechovních korporací lze dohledat také na Starém Městě pražském. Od roku 1448 byl farní kostel sv. Martina Menšího nazýván podle nového zasvěcení jako kostel sv. Eligia (*ecclesia sancti Eulogii*).⁹⁷⁰ Zasvěcení kostela novému patronovi sv. Eligiovi, který je chápán jako patron zlatníků a kovářů, nejspíše souvisí s usazením vykonavatelům tohoto zaměstnání v jeho okolí. Zatímco ve 14. století zde převažovali nožíři, v polovině 15. a 16. století se zde vyskytovali jako majitelé nemovitostí právě zlatníci. Roku 1451 odkázal zlatník Stanislav na stavbu kostela 2 kopy grošů. Roku 1593 starší zlatnického cechu spolu s dalšími mistry odsouhlasili odevzdání kaple sv. Eligia panu Jiřímu z Lobkovic a na Chomutově pod tou podmínkou, že každý rok budou moci oslavit jeho památku v jakémkoliv pražském kostele, který si vyberou. Za kapli a přilehlý domek Jiří z Lobkovic zaplatil zlatnickému cechu 200 kop míšeňských grošů. Páter Jan František Beckovský k roku 1680 uvedl, že biskupskou čepici sv. Eligia, neboli Nomomagenského biskupa (zcela jistě myšleno město Noyon ve Francii, kde se Eligius stal roku 640 biskupem, latinsky *Noviomagus*), daroval zlatníkům tří pražských

⁹⁶⁷ K. BÜCHER, *Die Bevölkerung*, s. 612.

⁹⁶⁸ H. PÁTKOVÁ, *Bratrstvie ke cti*, s. 93–95; edice *Frantové a grobiáni*, (ed.) Jaroslav Kolár, Praha 1959, s. 21–54.

⁹⁶⁹ *Frantové a grobiáni*, s. 25.

⁹⁷⁰ *Knihy trhová 1437–1451 (–1454)*, Archiv hlavního města Prahy, Sběrka rukopisů, sign. 90, fol. 158r.

měst Karel IV. Beckovský zároveň doplnil seznam dalších vzácných relikvií, které měli být v kostele sv. Eligia uloženy.⁹⁷¹

Až do zrušení kaple v roce 1783 zde pražští zlatníci mívali slavnost vždy v neděli po sv. Eligiu. Můžeme-li věřit Václavu Hájkovi z Libočan, měl se dar Karla IV. – bohatě zdobená koruna – vždy na sváteční mši v den sv. Eligia ukazovat přítomným. Zároveň byla posazena na hlavu každého přítomného zlatníka, jako výraz úcty ke světcům.⁹⁷² Tento zvyk byl obnoven roku 1879 v kostele sv. Klimenta a později Nejsvětějšího Salvátora.⁹⁷³ V původním kostele sv. Martina Menšího lze uvažovat o kapli sv. Eligia, která mohla být založena pražskými zlatníky po vzácném daru Karla IV.⁹⁷⁴ V polovině 15. století patrně převážil mezi ostrožníky vliv zlatníků, kteří si prosadili přenesení patrona na celý kostel. Výjimečné je v Čechách dochování rukopisů s legendou a oficiem sv. Eligia, patrona zlatníků. Je známo, že liturgická roucha, kalichy a monstrance, užívané při bohoslužbách, bývaly někdy také vlastnictvím či darem korporace.⁹⁷⁵ Podobně jako ostrožníci a později zlatníci i vykonavatelé jiných řemesel se usazovali ve městě převážně na jednom místě. Jeho centrem byl většinou poblíž ležící kostel, v němž si bratrstva nebo cechy zřizovala vlastní oltáře. Zatímco staroměstští ostrožníci se scházeli v polovině 14. století v kostele sv. Martina Menšího, malíři a štítaři si založili oltář sv. Lukáše v kostele Panny Marie na Louži.⁹⁷⁶ Vedle běžných povinností, k nimž patřila oslava dne patrona bratrstva, se jeho členové účastnili také významných událostí, jako byly panovnické korunovace nebo procesí.⁹⁷⁷ Jeden z nejstarších dokladů pochází z doby těsně před vypuknutím husitských bouří. Mistr Křišťan z Prachatic, farář v kostele sv. Michala, domluvil den před okazováním říšských ostatků velké procesí, kterého se měli zúčastnit také faráři kostelů Panny Marie před Týnem, sv. Mikuláše a sv. Benedikta. Procesí se mělo za hojné účasti staroměstských věřících ubírat od Karlova mostu přes

⁹⁷¹ J. TEIGE, *Základy I/2*, s. 387.

⁹⁷² V. HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, s. 816 (fol. 349).

⁹⁷³ F. RUTH, *Kronika královské Prahy 2*, s. 484.

⁹⁷⁴ Karel IV. měl cechu věnovat prsten, mitru a ostatky sv. Eligia, na něž si zlatníci měli vyhotovit relikviář ve tvaru darované mitry. Z. WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 210.

⁹⁷⁵ Hana PÁTKOVÁ, *Bratrství ke cti Božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha 2000, s. 15. Bohatou výbavu středověkého kostela sv. Havla, jejíž velká část pocházela z darů místních farníků, rekonstruoval D. C. MENGEL, *Bones, Stones, and Brothels*, s. 99–101.

⁹⁷⁶ Dozvídáme se o tom z jejich cechovní knihy. *Das Buch der Prager Malerzeche*, s. 61–62. K bratrstvu Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 196–197, 207–208, 210, 211. Zde i pozdější přenesení oltáře do kostela Panny Marie před Týnem.

⁹⁷⁷ Staroměstští malíři a štítaři se měli na den patrona sv. Lukáše zúčastnit slavnostní bohoslužby a cech každoročně byla na oltáři zapalována „sviece z devíti liber vosku, dobře zmalovaná, zlatem a stříbrem pěkně ozdobená“. Všichni mistři a jejich ženy také museli zúčastnit pohřbu každého člena bratrstva. *Das Buch der Prager Malerzeche*, s. 62.

Staroměstské náměstí a Celetnou ulicí ke Královu Dvoru, potom přes část Nového tržiště u sv. Havla a dále Novým Městem až ke kapli Božího Těla.⁹⁷⁸

Kromě pohřbů a bezprostředně po nich sloužených vigiliích a zádušních mší organizovaly korporace ještě další bohoslužby. Předně se slavil svátek světce, jenž byl sdružením uctíván. V těchto případech bylo obvyklé sloužení vigilií v předvečer jeho svátku. V samotný den svátku se konala mše. Patronát se začal alespoň u některých pražských korporací vyhraňovat. Malíři uctívali sv. Lukáše, zlatníci sv. Eligia a obchodníci pak sv. Mikuláše. Cechy také dohlížely na sloužení zádušních mší za své zesnulé členy, které se konaly nejčastěji čtyřikrát do roka o suchých dnech. Výjimečné nebyly ani mše sloužené i několik dní v týdnu. Snad každodenní mše sloužil kaplan bratrstva mladších kramářů (*fraternitas institorum iuniorum*) v kostele sv. Havla.⁹⁷⁹

O tomto bratrstvu se poprvé dozvídáme roku 1356, když Štěpán, syn Alberta řečeného Jiran odkázal tomuto bratrstvu svůj dvorec na Novém Městě pražském (čp. 36/II). Z jeho výnosů měly být zřízeny pravidelné týdenní mše u oltáře Dvanácti apoštolů v kostele sv. Havla s tím, že při zvýšení příjmů korporace měly být zřízeny další mše. O dvanáct let později městská rada potvrdila tento původní odkaz i jeho podmínky. Kontrolu nad platem i patronátním právem měli mít vždy čtyři bratři správci (*procuratores*) zvolení z řad členů bratrstva.⁹⁸⁰ Pokud by se společně nedohodli na zvolení a prezentaci kněze, měla připadnout tato povinnost mistru-správci (*magister*). Pokud ani mistr do čtyř týdnů nejmenoval kaplana, tato povinnost měla spadnout na celou komunitu bratrstva. Pokud by ani členové bratrstva nesplnili tento úkol, právo na řečené místo dosadit kněze bude postoupeno po šesti týdnech navždy viktrikům kostela. Jako správci-prokurátoři vystupovali v roce 1368 kramáři Jindřich Werger řečený Hofmeister, Henslin Freiburger a Konrád z Norimberka (jmenován také jako starší-senior bratrstva). Bratrstvo zaniklo roku 1388 vyměněním všech členů a vdovy dříve jmenovaných spolu s vdovou a se syny Mikuláše Vídeňského změnili původní plat na stálé beneficium u oltáře Dvanácti Apoštolů.⁹⁸¹

⁹⁷⁸ V. V. TOMEK, *Dějepis 3*, s. 626.

⁹⁷⁹ H. PÁTKOVÁ, *Bratrstvie ke cti*, s. 60.

⁹⁸⁰ Počet čtyř cechmistrů-správců byl obvyklý i pro ostatní cechy. Jejich hlavní a vlastně i jedinou povinností bylo vybírání členských příspěvků a jejich uchovávání v pokladnici. Z. WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 230.

⁹⁸¹ LE 3, č. 423, s. 283–284; LC 3-4, s. 199; RBM VI, č. 467, s. 257–259. Srov. H. PÁTKOVÁ, *Bratrstvie ke cti Božie*, s. 60 a s. 136 (roku 1409 se zmiňuje bratrstvo kramářů, které zřídilo bohoslužby při kostele sv. Martina Menšího); nejnověji k bratrstvu také R. GÁJA, *Dějiny kostela*, s. 83. Bratrstvo nejspíše příliš početné nebylo, pokud zaniklo vyměněním členů.

Náboženská bratrstva působila při městských farních kostelích, nejčastěji v královských městech. Nejstarší doklady jsou k dispozici právě z Prahy, z let 1327 až 1328, ve vazbě na katedrální kostel sv. Víta. Doklady jsou ovšem k dispozici i z dalších měst.⁹⁸² Náleželo k nim zřejmě i bratrstvo mladších kramářů, čemuž by nasvědčovali pouze čtyři známí členové a relativně krátké době trvání bratrstva (kolem třiceti dvou let, čili vlastně pouze po dobu jedné generace). Roku 1360 je doložen dům bekyní, který založil jeden ze členů bratrstva Henslin Freiburger. Pravděpodobně se jednalo o dům č. 792c/I nedaleko dnešního Obecního dvora. Na sklonku 14. století se v něm jako almužnice (*elemosinaria*) zmiňuje Henslinova vdova Klára. Jako sídlo bekyní, od počátku 15. století pod patronací rodiny Geunherů, se tento dům uvádí až do vypuknutí husitských válek.⁹⁸³ Henslin se svojí ženou Klárou neváhali své bohatství vkládat do zbožných nadání a darů, k nimž patřila angažovanost Henslina v bratrstvu mladších kramářů, v případě Kláry pak po smrti manžela vstup do společenství bekyní. To u staroměstských měšťanek sice nebylo neobvyklé, nicméně nelze to považovat ani za samozřejmost. Ostatně osoby, hluboce cítící a prožívající svou víru, se nacházely ve všech společenských vrstvách.

Podíváme-li se na majetky zmíněných čtyř měšťanů-členů bratrstva mladších kramářů, které vlastnili ve městě podle údajů soudní knihy, zjistíme, že Konrádovi z Norimberka v padesátých letech propadl pro neplacený dluh na čas dům čp. 359/I v Martinské ulici,⁹⁸⁴ Mikuláš z Vídně držel dům čp. 465/I v Melantrichově ulici a později čp. 938/I s kramářským krámcem a vším příslušenstvím na Staroměstském rynku. Posledně jmenovaný dům zakoupil od kramáře Seidla.⁹⁸⁵ Henslin z Freiberga, který se častěji nazýval jako Freiburger, vlastnil ve městě několik domů. Co je důležité, mimo jiné se uvádí jako majitel domu neznámé polohy na Uhelném trhu.⁹⁸⁶

Problém vyvstává s Jindřichem řečeným Werger, kterého soudní kniha neuvádí. Vzhledem k postavení a majetkům výše jmenovaných členů bratrstva se však nemohlo jednat o osobu neznámou. Domnívám se, že se ve skutečnosti spíše jedná o příslušníka známé rodiny Vážných (Weger, Weiger, Weyer). Soudní kniha zmiňuje Mikuláše

⁹⁸² Robert ŠIMŮNEK, *Královská města*, in: Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy, (edd.) František Šmahel a Lenka Bobková, Praha 2012, s. 335; srov. H. PÁTKOVÁ, *Bratrstvie ke cti*; Z. WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 229.

⁹⁸³ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 204.

⁹⁸⁴ Později roku 1364 k němu ještě přikoupil dům čp. 64/I v Židovském Městě v dnešní Jáchymově ulici. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 47, 106.

⁹⁸⁵ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 10, 114.

⁹⁸⁶ Zřejmě vlastnil dům čp. 792c/I v ulici U Obecního dvora, V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 45, 204, 288.

Vážného (Wegera) jako majitele domu čp. 492/I v Železné ulici, a zřejmě blízkého přítele Dětricha Plafuse, protože spolu s Fancou z Berouna byli vykonavateli jeho závěti a roku 1363 prodali jeho dům Držkovi, synou Ondřeje Goldnera.⁹⁸⁷ Přestože se v knize Jindřich nezmiňuje, je jisté, že někteří členové této rodiny měli vazbu k farnosti sv. Havla. To je ostatně společným znakem všech jmenovitě známých členů bratrstva. Přijmeme-li výše nastíněnou domněnku o identifikaci, až na Jindřicha řečeného Vážný (Weger), zmínění měšťané drželi nemovitosti ve farnosti sv. Havla, případně poblíž Uhelného trhu a pěstovali vztahy se zde žijícími osobami. Zmínění členové bratrstva (senior a čtyři prokurátoři) patřili nejbohatším představitelům kramářského řemesla. Až na Jindřicha (pro nějž chybějí doklady) všichni zasedali alespoň jednou v městské radě (což platí i pro Mikuláše Vážného ze Železné ulice). Nezřídka se také objevují jako ručitelé nově příchozích měšťanů, ať už jako vykonavatelé konšelského úřadu, kvůli svému respektovanému postavení ve městě nebo skrz přátelské vazby.⁹⁸⁸

Podle znění své poslední vůle, sepsané roku 1335 a stvrzené ještě o čtyři roky později, měl být členem jakéhosi bratrstva také Konrád Litoměřický, přední městský měšťan, který se ale nevěnoval vykonávání řemesla. V tomto případě s největší pravděpodobností muselo jít spíše o náboženské bratrstvo, ne cechovní korporaci.⁹⁸⁹ Nic bližšího nevíme také o bratrstvu kupců (*fraternitas mercatorum*), o němž se činí zmínka k roku 1382 při kostele Panny Marie před Týnem.⁹⁹⁰ Mohlo by se ale jednat o náboženské bratrstvo, které sdružovalo kupecké rodiny, sídlící na Staroměstském náměstí a v Celetné ulici. Nasvědčovalo by tomu i místo hlavní svatyně bratrstva – kostel Panny Marie před Týnem.

Přestože stěžejním účelem bratrstev byla primárně náboženská funkce, pominout nelze ani fakt, že některá z nich sdružovala vrcholné představitele dobové společnosti. Známé jsou například schůzky královských rádců v domě čp. 587/I Jana Brunonova,

⁹⁸⁷ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 117, 238; RBM VII, č. 964, s. 575 (*Niclas Weger in der Eysengassen*).

⁹⁸⁸ Kupříkladu Konrád z Norimberka také ručil při přijetí městského práva třem měšťanů. Roku 1352 to byli během jednoho dne dva pasíři, jimž nejspíše ručil proto, že v této době zasedal v městské radě. O vztazích mezi staroměstskými kramáři vypovídá skutečnost, že roku 1359 svědčil při přijetí Konrádovi, kdysi sluhovi kramáře Leublina. *Liber vetustissimus*, fol. 92v, 97v. Mikuláš z Vídně svědčil také třem měšťanům mezi lety 1364 až 1371, podobně jako Henslin z Freibergu, který jako ručitel vystupuje u dvou osob z Bavorska: malíře Henslina z Augsburgu a Merbota z Řezna. *Liber vetustissimus*, fol. 100r, 100v, 102v; 93v, 102r, 102v.

⁹⁸⁹ RBM IV, č. 754, s. 293–295; V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 161; J. TEIGE, *Základy I/1*, s. 460; srov. *Summa Gerhardi*, č. 123, s. 454–455.

⁹⁹⁰ *Visitační protokol*, s. 103. K roku 1382 se jmenuje kaplan korporace Mikuláš z Krakova. H. PÁTKOVÁ, *Bratrstvie ke cti*, s. 136.

probošta Lübeckého a později kaminského biskupa, neboli v Hánkově dvoře, kde měli být v jedné malé světnici namalovány nahé lazebnice.⁹⁹¹ Již roku 1382 však došlo k založení bratrstva Těla a Krve Páně (nazýváno také jako bratrstvo Obruče a kladiva), které si vybudovalo kapli Božího těla na Karlově náměstí.⁹⁹² Přestože bratrstvo bylo oficiálně otevřeno všem zájemcům, ve skutečnosti do něj pronikaly pouze osoby zámožné, protože od svých členů vyžadovalo štědré finanční dary. Sociální výlučnost bratrstva dokládá nařízení, podle kterého člen, který chtěl bratrstvo opustit, musel zaplatit pět kop grošů památného. Známí členové bratrstva naznačují, že se zde zpočátku konstitoval okruh osob (duchovních, šlechtických nebo měšťanských), které měly úzké vazby na panovnický dvůr a na úřad vyšehradského purkrabí. Mezi vyšehradskými many můžeme najít celou řadu budoucích husitských válečníků a politiků celostátního formátu.⁹⁹³ Můžeme připomenout, že ve druhé polovině 14. století máme doklady o tom, že tento úřad zastávali také příslušníci významných staroměstských rodin Velflovičů a Olbramoviců, nebo osob, které byly na Starém Městě usazeny.⁹⁹⁴ Provázanost staroměstského prostředí s tímto úřadem je již ve druhé polovině 14. století nadevší pochybnost. Toto propojení pravděpodobně stálo za tím, že uvnitř bratrstva Těla a Krve Páně získali vedle šlechtických příslušníků staroměstští měšťané velký vliv, který na počátku 15. století bezesporu převládl. Není bez zajímavosti, že mezi členy bratrstva byli podle jmen a příjmů výhradně etničtí Češi.⁹⁹⁵ Ostatně víme, že král toto bratrstvo podporoval.⁹⁹⁶ Bratrstvo tak představovalo šlechticko-měšťanské společenství, které díky svým vazbám na dvůr Václava IV. mohlo sloužit vedle čistě náboženských účelů

⁹⁹¹ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 157.

⁹⁹² Miloslav POLÍVKA, *K šíření husitství v Praze. Bratrstvo a kaple Božího těla na Novém Městě pražském v předhusitské době*, FHB 5, 1983, s. 95–118; nejnověji se tomuto bratrstvu věnoval Jan HRDINA, *Kaple Božího těla na Novém Městě pražském v době předhusitské – dvě drobné sondy*, SP 29/2, 2013, s. 21–38. Autor zaměřil svoji pozornost na objasnění dvou doposud v souvislosti s tématem opomíjených otázek: proč byla kaple zasvěcena právě sv. Felixovi a Adauktovi a odkud byly ostatky (*ostensio reliquiarum*) vlastně ukazovány. Hrdina přesvědčivě dokládá, že patronát byl vybrán zámožnými pražskými měšťanskými kruhy, protože sv. Felix a Adaukt byli ve druhé polovině 14. století vnímáni jako patroni štěstí a bohatství. U druhé otázky se i na základě rozboru dobových svědectví přiklání ke starší vrstvě badatelů a ukazuje, že ostatky byly ukazovány z věže stojící poblíž kaple.

⁹⁹³ P. ČORNEJ, *První pražská defenestrace*, s. 43–44.

⁹⁹⁴ Již roku 1355 tento úřad zastával Johln Jakubův, mezi lety 1373 až 1380 pak Menhart Olbramův. Roku 1360 byl vyšehradským purkrabím a zároveň proboštem Dětřich z Portic, který si roku 1360 zakoupil dům čp. 404/I na Havelském tržišti. RBM 6, č. 13, s. 13–14; V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 44; V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 129.

⁹⁹⁵ S tím souvisí i darování Kaple Božího těla českému univerzitnímu národu. V. V. TOMEK, *Dějepis 3*, s. 203, pozn. 99; srov. M. POLÍVKA, *K šíření husitství*, s. 99.

⁹⁹⁶ Alespoň podle doložených jmen hejtmanů (mistrů) bratrstva se zdá, že později v něm převážil měšťanský vliv nad šlechtickým. V. V. TOMEK, *Dějepis 3*, s. 202–203; k tomu také H. PÁTKOVÁ, *Bratrstvie ke cti*, s. 17. Zde jsou na s. 18–20 vyjmenovaná další doložená bratrstva Božího těla.

také k prosazování společných mocenských a politických cílů. Jak to bylo v dvorském prostředí Václavova dvora běžné, v bratrstvu nechyběla esotericko-symbolická mystika, která se projevovala v jeho znaku, v němž se nacházela obruč a kladivo. Podivný název *fraternitas de czecha* neslo také jedno bratrstvo v Kutné Hoře. I zde byli hlavními členy nejbohatší měšťané, kteří roku 1388 založili kapli Božího těla v chrámu sv. Barbory.⁹⁹⁷ V tomto případě se spíše jednalo o bratrstvo zámožných kupců, které svojí povahou odpovídalo podobnému seskupení při Týnském kostele v Praze.

Z nemnoha zmínek lze vyvozovat, že pro období 14. a 15. století je potřeba od sebe odlišovat bratrstvo a cech, i když v obou případech není terminologie užívání přesná. Bratrstvo lze chápat jako spolek, jehož primárním účelem bylo zajišťování společných pobožností a řádného pohřbu jeho členů. Proto do něj vstupovali i jiní měšťané, nejenom mistři a vykonavatelé příslušného zaměstnání. Tato bratrstva nebyla uzavřená a mohl do nich vstoupit prakticky kdokoliv. Například v bratrstvu malířském byli zapsáni i zástupci mnoha jiných řemesel, podobně jako v bratrstvu krejčích. Známe i cechovní statuta, která ustanovují, že pokud se syn nějakého mistra věnuje jinému řemeslu, musí vystoupit z cechu, ale může zůstat jako člen bratrstva. Konstituováním cechů do korporací bratrstva jako dobrovolné a dobročinné spolky nezanikla. Každé bratrstvo mělo svůj vlastní znak-cech (z německého *zeichen*) na korouhvích a svících, který dal také cechům jejich název.⁹⁹⁸ Nadto právě z bratrstev se mnohdy konstituovaly také řemeslnické cechy. Ty si často ponechaly také bratrská ustanovení, ale přidaly k nim navíc nařízení živnostenská. V rovině korporativní byly cechy nekompromisní, sdružovali pouze zástupce stejné nebo spřízněné živnosti a pro ostatní zájemce to byla společenství uzavřená. Často vedle sebe fungoval jak cech, tak také bratrstvo. Stávalo se, že se u některých cechů nejdříve vyvinula korporace a až později bratrstvo (například u staroměstských krejčích). V ceších, kde bylo spojeno více různých zaměstnání, někdy docházelo k úpravě volby cechmistrů. Například zástupci malířů se obávali, že vzhledem k narůstajícímu počtu jiných sdružených řemesel by mohlo dojít k poklesu jejich postavení, a proto si již roku 1348 při založení bratrstva vymínili, že mistrem nesměl být nikdo jiný než malíř.⁹⁹⁹

⁹⁹⁷ Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 229–230.

⁹⁹⁸ Srov. znamení jednotlivých cechů v *Práva Starého Města pražského*, in: Výbor z literatury české 2. Od počátku 15. až do konce 16. století, (ed.) Karel Jaromír Erben, Praha 1868, s. 337–339.

⁹⁹⁹ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 391; WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 229–230; srov. B. MENDL, *Počátky našich cechů*, s. 10–11.

5.5. Společnost na Starém Městě pražském ve 14. století

Většina ze staroměstských měšťanů, kteří vedle rychtáře, členů městské rady a obecních starších potvrzovali na počátku čtyřicátých let 14. století svojí přítomností přijetí městských statut týkajících se osob obviněných ze zabití, si uvědomovali své nadřazené postavení nad ostatními obyvateli města.¹⁰⁰⁰ Mezi 66 zmíněnými osobami však nenalezneme všechny příslušníky horní vrstvy staroměstského obyvatelstva.¹⁰⁰¹ Ani horní vrstva městského obyvatelstva totiž nebyla homogenní. Zatímco zmíněná městská statuta dosvědčilo 5 zástupců Olbramoviců a Rokycanských, čtyři příslušníci rodiny z Chebu nebo tři Velflovici, příslušníci jiných významných rodů, o níž se dozvídáme z pramenů i později, chybí (například postrádáme zástupce rodů z Benešova, Zwiflingerů nebo Znojemských).¹⁰⁰² Naopak řada zmíněných jednotlivců se později mezi městskými elitami nevyskytuje. Příznačná je také skutečnost, že na počátku čtyřicátých let 14. století mezi předními zástupci městské obce nacházíme také tři zástupce řemesel – dva kraječe suken a jednoho šrotěře vína.¹⁰⁰³ S největší pravděpodobností výše zmíněný seznam zahrnuje tu skupinu měšťanů, kteří měli ve městě v dané době největší vliv. Zároveň se u zapsaných jednotlivců jednalo o nejbohatší měšťany.

Výzkumy z šedesátých let minulého století se snažily přiblížit základní znaky a vývojové tendence horní společenské vrstvy v českých a moravských královských městech, která je v domácí literatuře běžně označována jako patriciát.¹⁰⁰⁴ Často k tomu

¹⁰⁰⁰ *Liber vetustissimus*, fol. 150v.

¹⁰⁰¹ K seznamu V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 272, pozn. 76; a J. MEZNÍK, *Praha*, s. 45, pozn. 63. Dětrich Plafus sice mezi uvedenými měšťany chybí, ale zmíněn je kupříkladu jeho soused z čp. 401/I Ondřej Goldner (*Andreas Goldner*). *Liber vetustissimus*, fol. 150v.

¹⁰⁰² Na seznamu nacházíme z celkového počtu 67 osob (rychtář Václav Rokycanský, 11 radních a 55 členů obce) 5 Rokycanských, 5 Olbramoviců, 3 Velflovice, 3 příslušníky rodu z Chebu nebo 3 zástupce rodiny Pleyerů. Dohromady 9 rodin zde mělo dva zástupce, 30 rodů je zastoupeno pouze jedním příslušníkem. *Liber vetustissimus*, fol. 150v.

¹⁰⁰³ Jmenovitě se jedná o Ulu, syna kraječe suken Jana, Otu kraječe suken a Leutlina šrotěře vína (*Leutyl Weinschroter*). *Liber vetustissimus*, fol. 150v. U posledně jmenovaného se druh jeho povolání mohlo stát také příjímím příznačným pro jeho osobu.

¹⁰⁰⁴ Otázce existence patriciátu v českých a moravských středověkých městech se naposledy věnoval M. NODL, *Elity*, s. 23–49. O shrnutí problematiky pro raně novověkou městskou společnost se pokusila Helena PEŘINOVÁ, *Od patriciátu k elitě. Definice horní měšťanské vrstvy raného novověku v posledních padesáti letech*, ČČH 104/1, 2006, s. 111–122. I v českém prostředí se někteří autoři pokusili používat pojem meliorát. Tomáš VELÍMSKÝ, *Cruciburgensis magister monetae aneb historie jednoho omylu. Příspěvek k dějinám městského meliorátu v českých zemích ve druhé a třetí čtvrtině 13. století*, in: Civitas & Villa, Miasto i wieś w średniowiecznej europieśrodkowej, Wrocław – Praha 2002, s. 201–208. K tomu naposledy kriticky M. MUSÍLEK, *Mincmistr Eberhard (v tisku)*. Vědomě nechávám stranou další příslušníky městských elit (intelektuální, duchovní, šlechtické apod.) a věnuji se pouze osobám nebo rodům, které byly prokazatelně měšťanské.

docházelo pod vlivem západoevropské literatury. Zvláště z německých oblastí byl převzat postup, který se pokouší termín patriciát definovat s pomocí důležitých charakteristických znaků.¹⁰⁰⁵ Jaroslav Mezník chápal patriciát ve středověkých městech jako horní nebo vedoucí vrstvu městského obyvatelstva, která se vyznačovala velkým bohatstvím a vlivem.¹⁰⁰⁶ Tuto vrstvu tvořily rody, které byly vzájemně propojeny sňatky a svoje významné postavení si ve městě udržovaly po několik generací.¹⁰⁰⁷ Příjmy patricijů pocházely především z obchodu a z důchodů, jež plynuly z nemovitého majetku.¹⁰⁰⁸

Počet těchto znaků se liší dle klasifikací jednotlivých autorů, je různý dle zkoumaného města nebo regionu a kolísá v rozmezí od několika jednotek až k několika desítkám atributů.¹⁰⁰⁹ Protože neznáme skutečnou velikost vlastněného majetku, nezbyvá nám nic jiného, než za hlavní znaky elitní vrstvy považovat výjimečné bohatství (tedy nejvyšší doložené individuální majetky), postavení ve městě (prostřednictvím zasedání v městské radě) a dále vzájemné rodinné a společenské vazby (sňatky, příbuznost). Limity tohoto postupu jsou zřejmé. Na Starém Městě pražském, ale i v celé řadě dalších měst, jsme schopni pro jednotlivé měšťany určit počet vlastněných domů, a

¹⁰⁰⁵ Takto ostatně postupovali i dva autoři, kteří dle mého soudu k dané problematice skutečně přinesli něco nového: Jaroslav Mezník a v podnětném zamyšlení Martin Nodl. Jaroslav MEZNÍK, *Z problematiky středověkého patriciátu*, ČsČH 11, 1963, s. 628–637; M. NODL, *Elity*, s. 23–49.

¹⁰⁰⁶ Na bohatství staroměstské rodiny Geunherů a Rotlevů pamatuje ještě Pavel Žídek ve své *Správně: „Opět byli lidé bohatí jakožto Kauher, Rotleb a jiní, ješto zlata více měli, než nyní pražští měšťané stříbra“*. M. Pavla Židka *Správně*, (ed.) Zdeněk V. Tobolka, Praha 1908, s. 17. O velkém bohatství staroměstských rodin svědčí i nařízení městské rady z roku 1330. Rychtář a přísežní v tomto roce vydali nařízení o trestání nezvedených mladých měšťanů, kteří své jmění prohrávají, *Liber vetustissimus*, fol. 58r; na to poukázal již V. V. TOMEK, *Kniha Starého města*, s. 580. Musíme ale upozornit na to, že velikost majetku staroměstských měšťanů byla ve srovnání s majetkem měšťanů jiných českých a moravských měst (například s Chrudimí nebo Českými Budějovicemi) obrovská. Srov. F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 86; nebo B. MENDL, *Sociální krise*, s. 106, 115.

¹⁰⁰⁷ Zde opět nesouhlasím s v odborné literatuře často skloňovaným názorem, že dochované prameny nám nedovolují vystoupit za hranice otcovské a synovské linie. Bylo by iluzorní představovat si, že nám středověké prameny umožní rozkrýt městskou společnost jako celek. To je případ pouze několika málo městských lokalit (Dortmund, Minden nebo Lucemburk). V těch ostatních je dochován jen zlomek pramenných údajů, které nám umožňují osvětlit fungování pouze části městské společnosti, nejčastěji její horní nebo střední vrstvy. Soustavným studiem domácích pramenů však můžeme dle mého soudu rozkrýt rodinné klany, jež ovlivňovaly chod města po několik generací. Problém je v tom, že až na výjimky v domácím prostředí neprobíhá soustavný výzkum měšťanských rodů a chybí biografie jejich významných představitelů. Nejnověji s odkazem na domácí i zahraniční literaturu M. MUSÍLEK, *Příběh tří Mikulášů*, s. 2–15.

¹⁰⁰⁸ J. MEZNÍK, *Z problematiky*, s. 628–637. Téměř veškerou domácí literaturu včetně zásadních zahraničních titulů k tomuto tématu nedávno shromáždil M. NODL, *Elity*, s. 23–49, proto si dovoluji odkázat pouze na tuto práci.

¹⁰⁰⁹ Nejnověji k tomu Eberhard ISENMANN, *Die deutsche Stadt im Mittelalter (1150–1550)*, Wien – Köln – Weimar 2012, s. 749–775. Podobně jako při snaze o definici středověkého města. K tomu nejnověji Franz IRSIGLER, *Annäherungen an den Stadtbegriff*, in: *Europäische Städte im Mittelalter*, (edd.) Ferdinand Opll, Christoph Sonnlechner, Innsbruck 2010, s. 15–30.

pokud máme štěstí, tak i jejich kupní cenu nebo skutečnou hodnotu. Testamentů, které dokládají vlastnictví dalších movitých předmětů či peněžní hotovosti máme velmi málo a ze sledovaného období jen pro zlomek měšťanů. Platí tedy výhrada, že jak individuální, tak celkový majetek ve městě nebudeme nikdy schopni postihnout v úplnosti. Zároveň nemusí mít platnost zásada, že nejuvlivnější osoby musely automaticky zasedat v městské radě. Toto rozhodnutí podléhalo těžko zjistitelným individuálním podmínkám. Významná pozice ve městě také mohla vycházet z jiných než mocenských důvodů, například výjimečnými charakterovými vlastnostmi, vzděláním apod. Nutno podotknout, že postrádáme také úplný seznam městských rad.

I přes tyto výhrady jsem přesvědčen o tom, že dochované prameny umožňují pronést určité závěry. Studium staroměstského prostředí a jeho zásadních specifik, které jsem se pokusil nastínit v předcházejících kapitolách, mě nakonec vedlo k domněnce, že podobně jako po nedávném odmítnutí patriciátu v Kutné Hoře Tomášem Borovským, ani na Starém Městě pražském nelze během 14. století hovořit o patriciátu ve vlastním slova smyslu tak, jak je chápán v západní literatuře.¹⁰¹⁰ Proto je v této práci označován jako tzv. starý patriciát či příslušník tzv. starého patriciátu. Termínem tzv. patriciát (patricij, patricijský) je míněna obecně horní vrstva městského obyvatelstva, konkrétně rody, které dosavadní literatura označovala za patricijské.¹⁰¹¹ Vesměs se tyto rody shodují s Tomkovým vyjmenováním významných staroměstských rodin v prvním a druhém díle *Dějepis města Prahy*.¹⁰¹² Přitom jsou vesměs totožné s rodinami tzv. starého patriciátu a bez výjimky se jedná o radní rody.

Jaroslav Mezník se domníval, že na Starém Městě pražském lze příslušníky tzv. starého patriciátu mimo jiné identifikovat na základě výše zmíněných městských statut z roku 1341, ve kterých jsou vedle rychtáře a členů městské rady zmíněni i nejpřednější členové obce. Mezník předpokládal, že přestože nejde o úplný seznam, jmenované

¹⁰¹⁰ Tomáš BOROVSÝ, *Správa města a radní vrstva v předhusitské Kutné Hoře*, in: Historie 96. Celostátní studentská vědecká konference, Hradec Králové 1997, s. 68. Nedávno došlo k odmítnutí patriciátu ve vlastním slova smyslu i pro hansovní město Lübeck, kde se vytvořila dostupná vrstva zámožných rodin. Stěžejním posuzovacím kritériem byl obchodnický um. E. ISENMANN, *Die deutsche Stadt*, s. 774–775.

¹⁰¹¹ Například až do třetí čtvrtiny 14. století navrhuje řídící vrstvu královských měst označovat termínem starý radní patriciát Ludmila SULITKOVÁ, *Patriciát nebo vrchní vrstva? Zamyšlení nad charakterem horní vrstvy městského obyvatelstva v Brně v předbělohorském období*, in: Notum facimus universis collegis... K životnímu jubileu Ludmily Sulitkové, (edd.) Hana Jordánková – Michaela Hrubá, Ústí nad Labem 2006, s. 217.

¹⁰¹² V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 305–325; V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 436–498. Již z rozdílu ve stránkovém rozsahu je evidentní, jak se od počátku 14. století rozšiřují pramenné možnosti rozkrývání jednotlivých měšťanských rodin.

staroměstské rodiny zde vystupovaly oproti městské obci jasně do popředí a svoji nadřazenou pozici ve městě tímto zápisem zřetelně deklarovaly.¹⁰¹³ Na základě rozboru staroměstských městských rad se Mezníkovi podařilo doložit, že od druhé poloviny 14. století postupně docházelo k rozpadu této vrstvy městského obyvatelstva. Uprázdňené pozice ve městě zabírali nově příchozí obchodníci především z italských měst a říšských oblastí, příslušníci střední vrstvy nebo původem staroměstské rodiny, které dokázaly ve druhé polovině 14. století nabýt značného jmění.¹⁰¹⁴

Dle mého soudu nejvhodnější označení pro rodiny tzv. starého patriciátu je používat termín radní rody nebo neuzavřená radní vrstva. Ze všech sledovatelných ekvivalentů totiž do poloviny 14. století, kdy se ve staroměstském prostředí hovoří o nezlomené moci tzv. patriciátu, vykazují tyto rody pouze dva znaky: velké bohatství a vliv na správu města. Přestože radní rody v první polovině 14. století měly skutečně značný vliv na správu města formou obsazování velkého množství míst v městských radách, ani v této době se nejednalo o naprostou dominanci. Již od počátku 14. století totiž do městské rady pronikali nejenom řemeslníci, ale i *homines novi*, osoby, které se ve městě nově usadily. Za příklad můžeme vzít vzestup příslušníků rodiny Rostů před polovinou 14. století, stejně jako Nindertheimerů nebo rodiny z Remeše či z Florencie na jeho konci. Naopak ze stejné doby již známe množství dokladů o tom, že se příslušníci tzv. starého patriciátu označují podle vykonávané živnosti (apatykářství u Playerů, kožišnictví u Klementerů nebo soukenictví u rodiny z Mělníka apod.).¹⁰¹⁵ U patricijských rodin v Norimberku, Kolíně nad Rýnem nebo jinde bylo naprosto zapovězeno a považováno za dehonestující vykonávání řemesla. Vykonávání živnosti by vedlo k okamžité ztrátě postavení a rodinné cti. U některých rodin tak odpadá další v souvislosti s příslušností s patriciátem skloňované kritérium, to znamená, že se jednalo výhradně o osoby, které se nezabývaly řemeslem. Pronikání řemeslníků do této vrstvy zároveň vylučuje její exkluzivitu. Zde již nelze hovořit o dalším užívání termínu patriciát byť i s vědomím jeho sémantického posunu. Pronikání – i když velmi zámožných – řemeslnických mistrů do vůdčí vrstvy totiž znamená de facto negaci základního

¹⁰¹³ Mnohem dříve (již roku 1287) došlo ve Vratislavi k sepsání seznamu tamních předních patricijských rodin, které si činili nárok na správu města. G. PFEIFFER, *Das Breslauer Patriziat*, s. 57–69.

¹⁰¹⁴ J. MEZNÍK, *Praha*, s. 49–84.

¹⁰¹⁵ Jako kožešník se několikrát zmiňuje Ortl Klementer. Nemůže být pochyb, že Pešl Mělnický byl kraječem sukna. V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 64–65.

obsahového významu tohoto pojmu. Jednoduše řemeslník, respektive osoba živící se vykonáváním rukodělného zaměstnání, nemůže být označovaná za patricije.

Poprvé je řemeslník kramář Konrád v městské radě doložen roku 1288. Těchto dokladů přibývá na počátku 14. století.¹⁰¹⁶ V některých radách zasedalo i více řemeslníků najednou, jako v radě 1318, v níž nalézáme po jednom pekaři a krejčím. Podle příjmí se zde nacházel i jeden do města příchozí měšťan – Oldřich bratr Merboty z Heimburka. Některé další osoby (Jakub Dědovec, Jan bratr Dětmarův nebo u Oldřicha Pusela) nedokážeme věrohodně zařadit do společenské struktury města.¹⁰¹⁷ Z 12 členů této městské rady dvě místa obsadili řemeslníci a jedno do města zřejmě nově příchozí měšťan.¹⁰¹⁸ Podobně vyznívá i rozbor rady z roku 1331, v níž kromě Oldřicha z Heimburka vystupují zároveň dokonce tři kraječi suken a jeden pekař, dále rady zasedající v letech 1337 až 1338 aj.¹⁰¹⁹ Příslušníci tzv. starého patriciátu měli v první polovině 14. století skutečně ještě pevnou pozici ve městě,¹⁰²⁰ nicméně nejednalo se o naprostou převahu uvnitř městské komunity. Jak již bylo ukázáno, v několika radách nebyla čtvrtina konšelů jmenována z těchto rodů a ani z řad příslušníků tzv. druhé patricijské generace, nýbrž z řad řemeslníků nebo ve městě krátce usazených rodů. Oproti říšským městům (například Norimberku) tedy na Starém Městě pražském nedošlo k úplnému vyčlenění řemeslníků ze správy města. Naopak již v první polovině 14. století jim byla v některých radách vyčleněna až třetina konšelských míst.

Převaha některých řemeslných odvětví je při studiu seznamů městských rad poměrně zřetelná. Jednalo se hlavně o staroměstské krejčí a ševce. V rámci městského organizmu šlo o velice běžné a žádané zaměstnání. Významu řemesla odpovídá jak nejstarší statuta (1318), tak jejich pozdější úprava roku 1341. Zde vidíme kompromis mezi městskou radou a zástupci tohoto řemesla, které v průběhu 14. století ve městě zažívalo zlaté časy. Nasvědčuje tomu alespoň bezkonkurenčně nejvyšší počet nově přijatých měšťanů, kteří vykonávali krejčovské řemeslo (mezi lety 1324 až 1393 přijalo městské právo dohromady 142 krejčích a 149 ševců). Ne ve všech případech se jednalo o zámožné řemeslnické mistry, neboť sociální rozrůzněnost uvnitř cechu byla jistě velká. Nicméně tento počet ukazuje, že krejčovský cech jako celek se mohl opřít o výraznou

¹⁰¹⁶ Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 183, pozn. 1.

¹⁰¹⁷ V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 609.

¹⁰¹⁸ K této radě doplňující informace J. MEZNÍK, *Praha*, s. 252.

¹⁰¹⁹ V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 610; J. MEZNÍK, *Praha*, s. 253.

¹⁰²⁰ J. MEZNÍK, *Praha*, s. 45–48.

podporu svých členů. Ne že by všichni krejčí ve městě měli jednotné požadavky. Rozdílné cíle měl zámožný mistr, který zasedal v městské radě, nebo na pokraji chudoby živořící živnostník. V několika zásadních věcech se však dokázali shodnout. To našlo odraz také v silné vyjednávací pozici vůči městské radě a dalším řemeslům, která nebyla buďto tak početná, nebo tak dobře organizovaná. Roku 1341 se zástupcům krejčovského cechu podařilo vyjednat nejenom potvrzení starých výsad, ale došlo také k přidání nových kompromisních nařízení, výhodných pro obě strany. Jednalo se o elementární hospodářská ustanovení, která měla chránit vykonavatele této živnosti před konkurencí a nepokoji uvnitř cechu. V tom byli určitě zajedno jak zámožní cechmistři, tak drobní řemeslníci.¹⁰²¹

To dokládá, že staroměstská horní vrstva byla prostupná. Nabízela možnost jak společenského povznesení, tak i pádu dle oblíbené středověké hříčky s kolem Štěstěny, o čemž byla řeč v předchozích kapitolách. Ve staroměstském prostředí se mi také nepodařilo dohledat žádné náznaky ani sebemenší snahy po doložení „dobrého původu“. Pokud byla městskou radou vydávána nařízení, mající zajistit sociální výlučnost, vždy byla vedena pouze v majetkové rovině, to znamená, stanovením určité výše příslušného poplatku (za nošení zbraně apod.).¹⁰²² Konečně charakteristický znak uzavřenosti domnělého starého patriciátu nepotvrdily ani uzavírané sňatky, držba majetků na venkově nebo uzavírání morganatických sňatků se šlechtou. Naopak zde docházelo v říšském prostředí k zapovězenému k příbuzenskému prolínání tzv. patricijských rodin a příslušníky řemeslníků, kteří se zároveň zakupovali na venkově. Nelze zde tedy hovořit o známém *Geschlechter*, to znamená o rodově úzce propojeném patriciátu říšských měst, kdy tyto rodiny uzavíraly sňatky pouze mezi sebou, a tato vrstva byla uzavřená pro všechny ostatní zájemce o členství. V říšských městech tak došlo k zřetelnému vyčlenění několika rodin z horní vrstvy městského obyvatelstva.¹⁰²³ Pripomeňme na tomto místě sňatek Anny, dcery Jakuba Velflova, s do města nově příchozím yperským měšťanem Kryštofem, nebo sňatek neznámé dcery ve městě teprve nedávno usazeného Pavla

¹⁰²¹ *Liber vetustissimus*, fol. 19r-v; srov. Z. WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 194.

¹⁰²² Například roku 1521 došlo v Norimberku k vydání tzv. tanečního statusu, který jasně vymezoval 42 rodin (*Geschlechter*), jejichž příslušníci byli každý rok zváni na tanec na radnici. Jednalo se o sociálně výlučnou záležitost, jíž se mohli účastnit právě a jen tyto rody. O uzavřenosti norimberských patricijských rodin hovoří také to, že počet 42 rodin nebyl stanoven hned na počátku, ale postupně docházelo k doplňování původních 20 rodin novými jmény. Naopak v Kolíně nad Rýnem byla moc a neprostupnost tamního patriciátu zlomena roku 1396. E. ISENMANN, *Die deutsche Stadt*, s. 753, 758–759.

¹⁰²³ Po určitou dobu například v Norimberku nebo Kolíně nad Rýnem. E. ISENMANN, *Die deutsche Stadt*, s. 758–759.

z Jenštejna s Menhartem Olbramovým, příslušníkem Obramoviců. Ostatně na Starém Městě exkluzivitu horní vrstvy netvořil ani zvláštní poplatek, požadovaný při přijetí plného měšťanství. Částka 32 grošů sice znamenala limit pro málo majetné či nemajetné měšťany, pro mnohé řemeslníky nebo živnostníky však žádný zásadní limit pro přijetí městského práva svoji výší nepředstavovala.

Nabízí se jednoduché vysvětlení. Jak už to tak v Čechách bývá, za nejpodstatnější kritérium společenského postavení – ať skutečného nebo nárokovaného – většina tehdejší společnosti, stejně jako té dnešní, považovala dostatečné bohatství. Dokladů rychle zbohatnuvších jednotlivců, nárokujících si ve společnosti výsadní postavení, znají české dějiny bezpočet a odráží se i v dobových popěvcích. Například v písních „žáků darebáků“ se velmi často objevují narážky na moc peněz. Při jejich pročitání se člověk neubrání podivu nad aktuálností těchto více než šest set let starých popěvků: *Groš, jenž jest všech věcí cena a pohodlná všem otměna* nebo *Mamon vyhrál, mamon vládne, mamon všechněm panuje*.¹⁰²⁴ Skutečným dobovým paradoxem jsou ve středověku řemeslníci, označovaní titulem rytíř (*miles*), jako výše zmiňovaní staroměstští měšťané Mikuláš, syn kraječe suken Oty (těsně po polovině 14. století) nebo na sklonku 14. století uzdař Václav.

Pro rodiny tzv. starého patriciátu lze do poloviny 14. století užívat také termín radní rody, radní vrstva nebo s výhradami radní patriciát, protože obsazování většiny míst v městské radě bylo jedním z hlavních znaků této vrstvy. V tomto případě skupina nejbohatších měšťanů a měšťanských rodů sice ovládala městskou správu, ale od zbytku městského obyvatelstva se neodlišovala ani stavovsky a ani se nebránila tomu, aby její řady byly doplňovány nejbohatšími měšťany.¹⁰²⁵ Po roce 1350 panovník výrazně zasáhl do zaběhnutých zvyklostí a o radních rodech již hovořit nelze. Do městské rady se totiž dařilo proniknout radě nových osob, které však konšelský úřad nevykonávaly pravidelně. Většinou zde zasedaly pouze za svoji osobu na základě svých výjimečných schopností nebo bohatství, ale tato výlučnost se nepřenášela na jejich potomky. Potomci

¹⁰²⁴ *Písně žáků darebáků. Výbor ze středověké poesie žákovské 2.*, (ed.) Rudolf Mertlík, Praha 1951, s. 34–36 (*Vláda peněz*), 82–83 (*Za peníze všechno*); *Středověké písně cechu žákovského*, (ed.) Radovan Krátký, Praha 1958, s. 199–200 (*Peníze, ach, peníze...*).

¹⁰²⁵ Srov. J. MEZNÍK, *Z problematiky*, s. 837. Podobný vývoj probíhal také v jiných českých a moravských městech včetně Chebu, který se v mnohém od ostatních měst odlišoval. I zde se však ve 14. století mísil vliv původních rodin, které pocházely ještě z řad štaufské ministeriality, a do městské rady nově proniknuvších řemeslnických rodů. F. KUBŮ, *Chebský městský stát*, s. 80.

tzv. starého patriciátu zůstávali i nadále v městské radě, jejich vliv a majetky ještě stále nešlo přehlédnout, nicméně ze své dominantní pozice byli vytlačeni.

Nejedná se však o snahu odmítnout užitečný a zavedený pojem patriciát. Z uvedení ale vyplývá, že tento termín nelze pro horní vrstvy staroměstského obyvatelstva užívat; alespoň ne tak, jak tento pojem chápe a definuje západní literatura. Pokud jsem ještě v závěru sborníku k Havelskému Městu souhlasil s vymezením tzv. starého patriciátu, musím svůj předchozí názor korigovat. Jistá nevyhraněnost termínu městská elita, jenž lze v nejširším slova smyslu definovat jako osoby, které v městském prostředí zaujímají vedoucí nebo jinou významnou úlohu, a to díky svým individuálním vlastnostem, profesionálním kvalitám či sociálnímu postavení, se pro staroměstské prostředí zdá být pozitivem.¹⁰²⁶ Dle mého soudu nejlépe postihuje mnohvrstevnatost a složitost sociálního světa horní vrstvy staroměstského obyvatelstva, které se pokoušely držbou venkovských statků oddělit od ostatního městského obyvatelstva. Za příslušníky městských elit tak mohou být považováni zámožní řemeslničtí mistři, kteří mnohdy disponovali v úhrnu větším majetkem, než původní tzv. patricijské rody. Souslovím městské (staroměstské apod.) elity je tedy označována „horní vrstva“ nebo „vůdčí vrstva“ městského obyvatelstva a to s vědomím jeho obsahové nevyhraněnosti.¹⁰²⁷ Na jednu stranu se jedná o poměrně širokou a obecnou charakteristiku, na druhou stranu ve složitých společenských poměrech, které panovaly v pražském souměstí, ani stanovením řady zpřesňujících a vymezujících kritérií jen obtížně docílíme přesné definice této společenské vrstvy.

5.6. Integrace novoměšťanů do staroměstské společnosti

Přijímání nových měšťanů patřilo k jednomu ze základních znaků pozdně středověkých měst. Po příchodu měšťana do města započal nezbytný proces – jeho integrace. Pokud se město chtělo prosperovat a rozšiřovat počet svých plnoprávných měšťanů, patřila integrace nově příchozích k jednomu z elementárních úkolů městské správy.¹⁰²⁸ Několik

¹⁰²⁶ Srov. například *Velký sociologický slovník 1*, (red.) Alena Vodáková – Miloslav Petrušek, Praha 1996, s. 252–253; J. JANDOUREK, *Sociologický slovník*, s. 72; Ludmila SULITKOVÁ, *Městské elity ve středověku a raném novověku (na příkladu moravského královského města Brna)*, in: Sršatý Prajz. Erik Šefčík (1945–2004), Sborník k nedožitým 65. narozeninám historika a archiváře, (edd.) Jiří Hanzal a Ondřej Šefčík, Praha 2010, s. 29–50.

¹⁰²⁷ Otázky užívání pojmu patriciát i pro pozdější dobu, to znamená pro druhou polovinu 14. století, se dotkla také Michaela MALANÍKOVÁ, *Regina Španová – možnosti využití mikrohistorie na příkladu života obyvatelky středověkého Brna*, BMD 22, 2009, s. 90.

¹⁰²⁸ K základním metodologickým obtížím a otázkám B. KOCH, *Neubürgerin Zürich*, s. 193–197.

základních aspektů integrace novoměšťanů do staroměstské společnosti si lze demonstrovat na příkladu Fanci z Berouna, souseda, přítele a vykonavatele závěti Dětricha Plafuse.¹⁰²⁹

První zmínku o Fancovi nacházíme roku 1330, když přijal městské právo. Při tom se za něj zaručil řečník Oldřich.¹⁰³⁰ Pro movité měšťany představovalo přijetí městského práva první krok na jejich cestě k integraci, neboť jim do budoucna zajišťovalo podíl na správě města. Pro nově příchozí řemeslníky se jeho přijetí postupně stávalo nezbytnou podmínkou k tomu, aby mohli samostatně vykonávat svoje povolání. Pozvolna se však objevovaly předpisy, které měly alespoň zpočátku omezit konkurenci novoměšťanů. Například v pekařských statutech z Litomyšle z roku 1357 došlo poprvé k znevýhodnění mladého nebo nově příchozího mistra. Ten musel pro omezení konkurence péct první rok sám. Znevýhodnění spočívalo v tom, že jiní mistři měli k dispozici učně a tovaryše. Napekli toho mnohem více, než osamoceně pracující mistr.¹⁰³¹ To ostatně dokládají také nová nařízení staroměstského kožešnického cechu, která se týkala mistrů, jež pro chudobu nemohli dojít cechu a měšťanství. Těm se stanovovala lhůta dvou let. Pokud se nevzmohli do stanoveného termínu, měli ve městě pracovat jako tovaryši.¹⁰³²

O tom, že vedle novoměšťanů evidovaných v seznamech do města proudili i další přistěhovalci, k jejichž socializaci uvnitř městské společnosti docházelo již před přijetím městského práva, svědčí několik zápisů, v nichž vystupují přijímané osoby bez ručitele.¹⁰³³ Takto byly obecně přijímány osoby, které vykonávaly obecně prospěšné nebo respektované zaměstnání. Nejčastěji se setkáváme s lékaři nebo malíři.¹⁰³⁴ Bez

¹⁰²⁹ Fanca se někdy uvádí místo Berouna s přízviskem „de Bern“. Zřejmě nedopatřením se tak dostal i do Tomkova místopisu. V rukopisu soudní knihy však lze číst jeho přízvisko skutečně jako z Berouna. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 117, 237, 238.

¹⁰³⁰ *Liber vetustissimus*, fol. 12r.

¹⁰³¹ Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 205.

¹⁰³² Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 219.

¹⁰³³ Z celkového počtu 1750 přijatých měšťanů se jednalo o 180 osob (necelých 10 procent). Často bývá uvedeno pouze „*ručí sám sobě*“ (*solus promisit, crediderunt sibi absque fideiussore*), například v *Liber vetustissimus*, fol. 95r, 101v, 114r aj. Někteří novoměšťané byli přijati bez ručitele také v Olomouci. J. MEZNÍK, *Noví olomoučtí měšťané*, s. 124.

¹⁰³⁴ *Liber vetustissimus*, fol. 102r. Roku 1351 lékař Alex neměl ručitele, ale sám slíbil v dobré vůli trpět s městem, *Liber vetustissimus*, fol. 91v. Podobně bez ručitele byli přijati lékař Mistr Jan z Pruska, lékař Pešík Kriger nebo malíř Klaus z Erfurtu (*sine fideiussione, quia pictor*), *Liber vetustissimus*, fol. 108r, 111r, 116v.

Podobně i UP2714 Petr Regenpogen Sine fideiussore, quia pictor (stejně i UP2715), ALE! UP2722 Mikuláš z Chotěboře malíř má ručitele

ručitele však byli mnohokrát přijímáni jedinci, kteří ve městě vlastnili dům.¹⁰³⁵ U některých přistěhovalců se objevuje formule, že je již dlouho usazen ve městě a proto je přijat bez ručitele.¹⁰³⁶ Možnost získat staroměstské právo se zřejmě nabízela také novoměstským měšťanům. Roku 1376 získal bez ručitele městské právo Kříž Kuševor z Všeboře mající dům na Koňském trhu a Hašek z Litoměřic sídlící na Novém Městě.¹⁰³⁷ Také ve staroměstských zápisech nejsou výjimečné zápisy, v nichž někteří měšťané přijímají městské právo a později ručí jiným měšťanům.¹⁰³⁸ Všechny tyto příklady nasvědčují tomu, že ne vždy muselo jít o integraci nového přistěhovalce, ale mnohdy městské právo přijímaly osoby, které již byly v rámci staroměstské společnosti socializované. Jak dlouho však byli ve městě osazeni, než přijali městské právo, nevíme.

Další zmínky o Fancovi máme až s téměř dvacetiletým odstupem. Roku 1354 Fanca z Berouna (*Fanza de Verona*) vystupuje jako testamentář paní Mary f (zbytek jména nebo označení zaměstnání chybí, protože roh folia je ohořelý).¹⁰³⁹ O dva roky později koupil od Seidlina z Berouna dům čp. 422/I na Uhelném trhu (Obr. 29).

Nákup domu od Seidlina, který podle přízviska také pocházel z Berouna, mohlo být pouze náhodné. Spíše se jednalo o doklad vzájemné vazby dvou měšťanů, kteří pocházeli ze stejného města a společně se ocitli v novém prostředí. Podíváme-li se na místo původu novoměšťanů a jejich ručitelů, zjistíme, že občas se za nově příchozí zaručily osoby, které pocházely ze stejného města, kraje nebo země.¹⁰⁴⁰ Celkem se sice jedná jen o 37 případů, musíme si však uvědomit, že zdaleka ne u všech měšťanů bylo uvedeno místo jejich původu, což platí jak pro novoměšťany, tak pro ručitele. Můžeme předpokládat, že podobné vazby byly mnohem četnější.¹⁰⁴¹ Ostatně odkaz na svoje mateřské město si Fanca z Berouna uchoval i na Starém Městě pražském. Používal totiž pečeť, v jejímž pečetním poli byl vyobrazen medvěd kráčeující po trávníku, s obojkem na

¹⁰³⁵ Například Beneš z Mnichova Hradiště „koupil dům kraječe sukna Martina v Dlouhé ulici, díky čemuž je dostatečně osedl“ (*emit domum Martini pannicide in Longa platea. Per hoc sufficienter est residens*), *Liber vetustissimus*, fol. 15v, 87v, 91v, 106r, 109v aj.

¹⁰³⁶ *Liber vetustissimus*, fol. 105r.

¹⁰³⁷ *Liber vetustissimus*, fol. 105r.

¹⁰³⁸ Například bečvář Křišťan z České Lípy roku 1351 přijal městské právo, aby o sedmnáct let později ručil při přijetí městského práva Pešlovi. *Liber vetustissimus*, fol. 92r, 100v.

¹⁰³⁹ AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 102r.

¹⁰⁴⁰ Například roku 1355 přijal městské právo vetešník Herman z Norimberka, *Liber vetustissimus*, fol. 93v. Později se při přijetí městského práva zaručil za valcháře Henslina z Chebu valcháři a Kunce z Bamberka, *Liber vetustissimus*, fol. 95r, 100v.

¹⁰⁴¹ Oldřich Veselský z Třeboně přijal městské právo roku 1355 a již roku 1362 svědčil nově příchozímu měšťanovi, který pocházel také z Třeboně. *Liber vetustissimus*, fol. 94r, 100r. Podobně v letech 1392 a 1393 se Jindřich z Litomyšle zaručil za dva novoměšťany z Vysokého Mýta. *Liber vetustissimus*, fol. 117v, 118r.

hrdle, za nímž na trávníku vyrůstá strom.¹⁰⁴² Medvěd ve Fancově znaku představoval aluzi na erbovní znamení středočeského královského města Berouna, odkud podle přídomku pocházel. Součástí berounského erbu je totiž hnědý nebo černý medvěd na skalnaté půdě kráčející doleva (Obr. 30, Obr. 31).¹⁰⁴³

Naposledy se Fanca z Berouna v držení domu čp. 422/I uvádí roku 1375. Po Fancově smrti jej vlastnila jeho vdova Ela a ještě roku 1386 byl dům ze setrvačnosti nazýván jako Fanci z Berouna (*domus dicta Fanczonis de Verona*).¹⁰⁴⁴ Roku 1362 vystupoval spolu s Mikulášem Vážným jako vykonavatel závěti svého přítele Dětricha Plafuse při příležitosti prodeje Plafusova domu čp. 402/I.¹⁰⁴⁵ Roku 1364 koupil další dům nejisté polohy na Uhelném trhu od Johlina Rotleva.¹⁰⁴⁶ V březnu roku 1368 byl Fanca z Berouna jedním z vykonavatelů závěti Thomlina řečeného Czigler, který zřejmě vlastnil dům čp. 399/I na Havelském tržišti.¹⁰⁴⁷ V lednu 1369 ručil při přijetí městského práva Enderlinu Smirsprotovi z Jílového.¹⁰⁴⁸ Fanca zemřel někdy mezi lety 1375 až 1378.

V letech 1362 až 1363 a 1368 až 1369 zasedal podvkrát v městské radě.¹⁰⁴⁹ Fanca tedy patřil k jednomu z mála novoměšťanů, kterým se povedlo po přijetí městského práva proniknout do městské rady. Celkem se to ze sledovaného vzorku 1718 osob podařilo 32 jedincům, tedy pouhým dvěma procentům z nich (Graf 35). Vedle Fanci z Berouna se to povedlo i některým dalším měšťanům.¹⁰⁵⁰ Převážně se ale jednalo o příslušníky tzv. starých patricijských rodin, o jejichž motivech přijímání městského práva bylo pojednáno výše. To dokládají také seznamy staroměstských rad 14. století.

¹⁰⁴² M. FIALA, *Obecné figury*, s. 22.

¹⁰⁴³ K erbovnímu znamení královského města Berouna Jiří ČAREK, *Městské znaky v českých zemích*, Praha 1985, s. 74–75. Vyobrazení Fancovi pečeti lze dohledat na www.monasterium.net.

¹⁰⁴⁴ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 108. Další majitel se zmiňuje až roku 1410 a byl jím Janek Běhal.

¹⁰⁴⁵ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 238.

¹⁰⁴⁶ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 237.

¹⁰⁴⁷ Pro něj a jeho rodiče je doložen vztah k místnímu farnímu kostelu sv. Havla. *Urkunden-Regesten*, s. 111–112; zřejmě Thomlinův otec Jindřich Šváb vlastnil dům čp. 399/I na Havelském tržišti, V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 132; *Summa Gerhardi*, č. 99, s. 427–432. Ve stejné době ve městě doložen také Jindřich Šváb, královský šenk (oba vystupují zároveň v městské radě 1344 až 1348), V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 611.

¹⁰⁴⁸ *Liber vetustissimus*, fol. 102r.

¹⁰⁴⁹ V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 66, 68. Do rady 1362 byl jmenován Dětrichem, midenským arcibiskupem 21. června 1362, *Liber vetustissimus*, fol. 163r, roku 1362 se ještě připomíná jako *Fanza de Verona magister civium* na rozhodnutí městské rady o majetkových záležitostech Jakeše Bolkova s insertem listiny Bolka Jakubova, *Liber vetustissimus*, fol. 178v.

¹⁰⁵⁰ Roku 1359 přijal městské právo kramář Fridrich Neugruner z Chebu. V témže roce si také zakoupil dům čp. 563a/I v Celetné ulici. V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 140. Od roku 1362 zasedal několikrát v městské radě. V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 66–67. Za vším mohl státá Fridrichův přímluvce a ručitel Jordan Rechzer, majitel mnoha venkovských statků a zřejmě spolumajitel domu na Staroměstském rynku. *Liber vetustissimus*, fol. 96v, 97r; AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 188r; srov. AČ 26, s. 160. K tomu také V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 430–431.

Zasedaly v nich také osoby, které jsou uvedeny přídomkem z jiného města a nejednalo se u nich o ustálené příjmy (ze Žitavy, z Marburgu, z Mühlahausen, z Norimberka, ale i Ješek Šmatlan z Benešova, který prokazatelně nebyl příslušníkem klanu Beneschawerů, a další).

Výrazně jsme limitováni tím, že o Fancovi nemáme dvacet let žádné zprávy. Nevíme, s jakým majetkem do města přišel, pokud zde již vlastnil dům tak kde. Víme pouze to, že od roku 1356, kdy si zakoupil dům na Uhelném trhu, se s ním setkáváme častěji. Lze předpokládat, že koupí výstavného kamenného domu s loubím dosáhl jak jisté zámožnosti, tak postavení ve společnosti. Osob, které lze ve městě považovat za skutečné „*homines novi*“ se podařilo do městské rady proniknout v první generaci jen zřídka a většinou s delším časovým odstupem od přijetí městského práva. V případě Fanci z Berouna se jednalo o 32 let, u Jindřicha Schauflera, který přijal městské právo roku 1376, pak let jedenáct. U něj se setkáváme se skutečností, že v městské radě již zasedají jeho potomci a jeho příbuzní pronikají také do výnosných církevních obročí ve městě.¹⁰⁵¹

Z výše řečeného je však zřejmé, že proniknout mezi městskou elitu bylo na Starém Městě pražském obtížné. Můžeme se pouze dohadovat, zda za tím stály majetkové poměry nově přijímaných měšťanů, které v drtivé většině případů neznáme. Zřejmě pouze na základě předpokladu mohly být výrazně nižší, než běžné majetky městských elit. Nejspíše bylo potřeba delšího časového období pro to, aby se nově příchodzí měšťan zapojil do společenských struktur a byl svými sousedy považován za „spolehlivého“. Na tomto místě je nutno opět upozornit na to, že soudní kniha nemůže plnohodnotně suplovat údaje berních knih a při pokusu zachytit uvnitř městského organismu osoby, které ve sledovaném období přijaly městské právo, jsme výrazně omezeni výpovědní schopností pramene. Pro většinu přistěhovalců ale přijetí staroměstského práva představovalo společenský vzestup. Namísto venkovského královského nebo poddanského města či městečka se stali měšťany jednoho z největších měst v Evropě, od roku 1355 také sídla císaře římské říše.

Dohromady se mi podařilo z celkového počtu 803 měšťanů, kteří přijali mezi lety 1344 až 1373 městské právo, identifikovat pouze necelých 15 procent majitelů

¹⁰⁵¹ *Liber vetustissimus*, fol. 105r; V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 71. Mezi lety 1403 a 1413 v radě zasedal zřejmě jeho syn Mikuláš Schaufler a další příslušník rodu – Jan – byl roku 1390 oltářníkem v kostele sv. Michala v Opatovicích. V. V. TOMEK, *Dějepis 5*, s. 73, 75, 232.

nemovitostí v soudní knize (137 osob).¹⁰⁵² Většinou se jednalo pouze o zámožné řemeslnické mistry, nebo příslušníky tzv. starých patricijských rodin. Zásadní problém nespočívá v tom, že by přistěhovalci nevlastnili ve městě dům. Nízký počet určených měšťanů padá na vrub nedostatečné dobové identifikaci osob. Proto se ostatně podařilo propojit osoby významných měšťanských rodin, u nichž bylo tzv. rodinné příjmení již ustáleno. U řemeslníků a jiných osob přicházejí alespoň dva atributy – křestní jméno a název povolání – jen zřídka. Novoměšťané, označení pomocí lokality původu, pak mohli v městském organizmu vystupovat s jiným příjímím, přezdívkou, nebo naopak od seznamu novoměšťanů s názvem svého povolání.

O více než úspěšné integraci a sociálním vzestupu rodiny Parlérů, Hulerů, nebo písařských Weilburků již byla řeč. Socializace Fanci z Berouna nebyla tak jednoduchá, jako u migrujících tovaryšů, o níž se dozvídáme na sklonku 14. století. To se totiž rozhořel spor mezi mistry a tovaryši zámečnického řemesla. Doposud totiž platilo pravidlo, že po příchodu nového tovaryše spadala na mistra povinnost pohoštění, k čemuž se měli zbíhat tovaryši z celého města. Samozřejmě využívali volné chvíle a možnosti zadarmo se najíst a napít. Zároveň se však všichni seznámili s nově příchozím tovaryšem, jemuž se naskýtal ideální příležitost navázat kontakty s ostatními tovaryši. Právě tento zvyk byl mistrům trnem v oku a snažili se jej zakázat.¹⁰⁵³

Integraci Fanci z Berouna dokládá jak přátelský vztah s nedalekým sousedem Dětrichem Plafusem, tak s dalším sousedem Thomlinem Cziglerem. Vždyť domy čp. 399/I a 402/I ležely v těsném sousedství, dům Fanci z Berouna byl od nich vzdálen jen pár kroků. Zda tito měšťany společně navštěvovali jednu z krčem, jež se nacházely na Havelském tržišti, nevíme, ale lze to předpokládat podobně, jako jejich osobní kontakt s farářem od sv. Havla Václavem Tausentmarkem. Sociální síť místních farníků však byla ve skutečnosti mnohem širší. Podíváme-li se na zakladatele nebo donátory kostela sv. Havla, zjistíme, že se jednalo o osoby, které v dané farnosti vlastnily dům, který se nacházel na dohled od kostela. Doslova v těsném sousedství kostela vlastnili dům Jan Steklíce (později jeho dcera Markéta), Hana Beneschawer, Jan Rotlev, Václav Tausentmark (svatohavelská fara), Mikuláš od Věže nebo rychtář Bořuta.¹⁰⁵⁴ I když Fanca z Berouna patřil k farníkům kostela sv. Martina ve zdi, hospodářsky byl spjat

¹⁰⁵² Z celkového počtu 137 osob bylo 82 identifikováno jistě, 40 pravděpodobně a 15 nejistě.

¹⁰⁵³ Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 228–229.

¹⁰⁵⁴ D. C. MENGEL, *Bones, Stones, and Brothels*, s. 92.

s provozem Havelského tržiště, o čemž svědčí i koupě druhého domu, který se zde měl nacházet.¹⁰⁵⁵ Měšťanské rodiny ze sousedství nebo příbuzní navštěvovaly společné mše ve svém farním kostele, svědčily si na různých důležitých právních pořízeních, uzavíraly vzájemné sňatky a mnohdy vyznávaly i společnou politickou a náboženskou linii.

Nezřídka kdy si navzájem ručili také příbuzní. Nejčastěji se objevuje vztah tchán-zeť. Uzavření sňatku s dcerou zámožného měšťana se leckdy stávalo motivací k migraci do nového prostředí. Lze předpokládat, že právě role tchánů jako ručitelů měla usnadnit nejenom vstup do města nově přibývajícím zeťům, ale i přimluvou, protekcí nebo věnováním know-how usnadnit integraci uvnitř staroměstské společnosti. Například roku 1369 se za trojici nově přijatých měšťanů zaručil Petr Čotr. Mezi nimi byl i jeho stejnojmenný synovec.¹⁰⁵⁶ O rok dříve se za Jakuba Knauera zaručil jeho příbuzný Jindřich.¹⁰⁵⁷ Za Oldřicha Rokycanského se roku 1371 zaručila příbuzná a vdova Oldřicha Rokycanského. V témže roce ručil při přijetí svému bratru Františkovi Ješek Rot.¹⁰⁵⁸ Když roku 1343 přijímal městské právo Albert z Jindřichova Hradce, zeť Jindřicha Mělnického, zaručil se za něj Rudl Mělnický, Jindřichův příbuzný. Jako druhý ručitel vystupuje Ota Roll, který měl zřejmě vazby na město Mělník, protože spolu s Rudlem Mělnickým svědčil dalším osobám pocházejícím z Mělníka. Na příkladu tří rodin tzv. starého patriciátu (z Jindřichova Hradce, Mělnických a Rollů) tak lze v náznaku demonstrovat jejich provázanost, která se projevila v ručení při přijetí městského práva jedním ze členů rodiny.¹⁰⁵⁹

Ne vždy však za spoluprací měšťanských rodin musely stát pouze mocenské, reprezentativní nebo obchodní zájmy. V rozhodnutí městské rady v majetkových záležitostech Velflovice Jakeše Bolkova se objevuje insert listiny jeho otce Bolka Jakubova z roku 1350. Na něm kromě Bolkova bratra Johlina Jakubova a bratrance

¹⁰⁵⁵ Mapa předpokládaného středověkého průběhu hranic zdejších farností u R. GÁJA, *Dějiny kostela*, s. 90.

¹⁰⁵⁶ *Liber vetustissimus*, fol. 102r. Ručitelem kramáře Henslina ze Žatce, zeť Uli Silberczeigera, byl roku 1359 Jordan Rechczer. *Liber vetustissimus*, fol. 97r. Hynek z Myslova zeť hofrychtěře Bernarda Černého (1381–1383) přijal městské právo roku 1381 a zaručil se za něj radní Karel z Turnova. *Liber vetustissimus*, fol. 110v; srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 300.

¹⁰⁵⁷ *Liber vetustissimus*, fol. 101r.

¹⁰⁵⁸ *Liber vetustissimus*, fol. 102v, 103r.

¹⁰⁵⁹ *Liber vetustissimus*, fol. 87v. Roku 1383 přijal městské právo Václav z Plzně, zeť Václava Geunhera, zaručil se za něj další významný měšťan František Kamaréf. *Liber vetustissimus*, fol. 109r. Mikulášovi z Jindřichova Hradce, zeti Waczingera, svědčil roku 1350 při přijetí městského práva Pešl Harrer a Albert z Jindřichova Hradce, zeť Jindřicha Mělnického. *Liber vetustissimus*, fol. 91v. Ve stejném roce přijal městské právo Petr Knížkův z Loun, zeť Fridlina Czwirnera. Tento rodinný svazek by mohl dokládat také předpokládaná národnostně smíšená manželství. Nově příchozí měšťan s typicky českým jménem si totiž vzal ženu významného měšťana-nožíře, který naopak nese typicky německé jméno. *Liber vetustissimus*, fol. 108r.

Františka Janova vystupují měšťané Rembot Goldner a Merclin Stach. Tyto svědky Bolek považoval za své přátele, když je označuje za *amicorum meorum*.¹⁰⁶⁰ Podobně roku 1381 přijal městské právo Jindřich Heider, přítel Heřmana Nindertheimera (*Henricus Heider amicus Hermani Nindertheimeri*).¹⁰⁶¹ Roku 1381 přijal městské právo Ondřej přítel Loblinův (*Andreas amicus Loblini*). Zaručil se za něj právě výše jmenovaný přítel měšťan Lobel.¹⁰⁶²

Někdy se mezi nově příchozím měšťanem a ručitelem zmiňuje obchodní vztah. Například roku 1352 se Kuneš z Klášterce zaručil za svého společníka (*socius*) Ješka z Boleslavi.¹⁰⁶³ Někteří podnikatelé se sdružovali v konsorciích nebo malých skupinách (*societas*, případně měšťan uzavírá obchod *cum sociis suis*), jež ve své nerozvinuté formě představovaly pouze dočasné spojení kapitálu. Například v hanzovních městech podobná společenství tvořili obchodník a jeho tichý podílník, který do obchodu vložil počáteční kapitál. Stěžejním důvodem vytváření konsorcií bylo rozložení podnikatelského rizika probíhajícího obchodu – riziko, zisk nebo ztráty pak byly rozloženy rovnoměrně a následně rozděleny podle předem dohodnutých podílů mezi všechny společníky.¹⁰⁶⁴

Pouze ve vzácných případech se mi kombinací údajů soudní knihy a seznamu novoměšťanů podařilo dohledat místo bydliště jak nově přijatého měšťana, tak jeho ručitele. Na základě blízkého susedství je pravděpodobné, že si při přijetí městského práva ručili staroměstští susedé. Jedná se tedy o další doklad toho, že někteří měšťané byli ve městě již po nějaký čas usazeni. Mezitím se jim podařilo navázat bližší kontakty s okolními měšťany, a až později přijali plné městské právo. Pokud roku 1368 Přibka z Dlouhé ulice ručí Mačkovi z Dlouhé ulice jde o jeden z těchto příkladů.¹⁰⁶⁵ Když roku 1358 přijal městské právo svíčník Petr, zaručili se za něj svíčník Václav Antonínův a Blahuta. Oba ručitelé byli susedy z Dlouhé ulice.¹⁰⁶⁶ Podobně ševci Václavovi z Železné ulice (od roku 1359 majitel čp. 485b/I) ručil při přijetí jeho sused šrotěř vína Leutlin

¹⁰⁶⁰ *Liber vetustissimus*, fol. 179r.

¹⁰⁶¹ *Liber vetustissimus*, fol. 107r.

¹⁰⁶² *Liber vetustissimus*, fol. 110v.

¹⁰⁶³ *Liber vetustissimus*, fol. 93r. Podobně roku 1356 ručil zlatník Oldřich Treusil svému společníkovi (*socer suus*) zlatníkovi Mikuláši Hekklerovi. *Liber vetustissimus*, fol. 94v, podobně i na fol. 91v a 98r (společníci Kuncel Silberzceiger a Mertin z Ústí; Oldřich Nezel a Mikuláš Czegel ze Stříbra).

¹⁰⁶⁴ M. MUSÍLEK, *Pět tisíc hřiven*, s. 121.

¹⁰⁶⁵ *Liber vetustissimus*, fol. 101v.

¹⁰⁶⁶ *Liber vetustissimus*, fol. 96r; V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 169, 236.

(vlastník čp. 493/I v Železné ulici).¹⁰⁶⁷ Docházelo také k situacím, že si ručitel nebo nově příchozí měšťan zakoupili dům v sousedství až s odstupem času. Roku 1357 se za ševce Havla, majitele domu čp. 227/I v Husově ulici, zaručil švec Henslin, od roku 1362 vlastník domu nejisté polohy v Karlově ulici. I v tomto případě by se mohlo jednat o pravděpodobné sousedy (dům čp. 227/I se totiž nachází blízko rohu dnešních ulic Karlovy a Husovy).¹⁰⁶⁸ Roku 1341 se za uzdáře Hanzlina (dům neznámé polohy na Linhartském náměstí) zaručil švec Ješek z Ústí nad Labem, majitel domu neznámé polohy v Platněřské ulici. Můžeme se domnívat, že také v tomto případě se za svého přítele zaručil jeho soused.¹⁰⁶⁹ Když se roku 1364 rozhodl přijmout městské právo kovář Kunc z Dlouhé ulice, zaručil se za něj pekař Hainczlin Neupek, který vlastnil dům nedaleko od Kunce u kostela sv. Haštala a v Kozí ulici.¹⁰⁷⁰ Sousedy s největší pravděpodobností byli také švec Beneda, od roku 1364 majitel domu nejisté polohy v dnešní Husově ulici (uvádí se však u kostela sv. Jiljí), a Klára, vdova Kříže krejčího, která vlastnila dům čp. 238, 239/I nedaleko kostela sv. Jiljí.¹⁰⁷¹ Beneda přijal městské právo roku 1364, nejspíše krátce po zakoupení domu v Husově ulici, a jeho sousedka Klára při tom vystupovala jako jeho ručitelka.

Z těchto torzovitých údajů nelze vyvozovat žádné přesné závěry. Městské právo na Starém Městě pražském přijímaly pouze zámožné osoby, které si mohly dovolit zakoupit ve městě dům. Ze shromážděných údajů vyplývá, že řada osob již ve městě přebývala před přijetím městského práva. Jednalo se tedy o osoby integrované, kterým se podařilo socializovat ještě před samotným aktem přijetí. Co však vnímám jako závažné, zdá se, že novoměšťané-řemeslníci většinou vlastnili v řemeslnických částech města a až později pronikali do lukrativních okrsků. Tomu by odpovídala i velká frekvence ve změně majitelů staroměstských domů. Jednoduše uvnitř města probíhal nejenom proces přistěhovalectví, ale i vnitřní sociální mobility spojené s finančním a společenským vzestupem některých rodin. To byl ostatně také příklad Fanci z Berouna, který patřil k jedněm z mála měšťanů, jimž se jako přistěhovalcům podařilo proniknout hned v první generaci do městské rady. Středověký člověk podobně jako ten dnešní

¹⁰⁶⁷ *Liber vetustissimus*, fol. 93v; V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 30.

¹⁰⁶⁸ *Liber vetustissimus*, fol. 95r.

¹⁰⁶⁹ *Liber vetustissimus*, fol. 86r-v (fol. 86r-v dnes ztracen); J. TEIGE, *Seznamy I/1*, s. 246; V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 45, 251.

¹⁰⁷⁰ *Liber vetustissimus*, fol. 99v; V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 207.

¹⁰⁷¹ *Liber vetustissimus*, fol. 99v; V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 80, 248.

využíval pro svoje začlenění do společnosti také různé strategie. K těm nejběžnějším patřilo uzavření sňatku nebo vstup do bratrstva či cechu.

6. Národnostní poměry ve městě ve 14. století

Sledování národnostního složení českých a moravských středověkých měst patří v domácí historiografii k letité tradici a výjimku nepředstavuje ani pražské souměstí.¹⁰⁷² Domácí bádání na základě rozboru kronikářských zpráv předpokládalo, že ve středověké Praze mělo uvnitř městské společnosti převahu německé obyvatelstvo a že užívání německého jazyka zde převažovalo nad českým, což naznačuje také několik kronikářských svědectví. Petr Žitavský ke korunovaci krále Jana Lucemburského roku 1311 poznamenal, že měšťané po ulicích prozpěvovali česky, jejich větší část však německy. Ve třicátých letech 14. století tentýž opat zbraslavského kláštera v souvislosti s příchodem Blanky z Valois do Čech výslovně uvádí, že ve všech městech království a před králem se užívalo více jazyka německého nežli českého.¹⁰⁷³ Tak řečený Dalimil ve své kronice zachytil také spory mezi oběma národnostmi, i když jejími hlavními aktéry jsou pouze v kronice několikrát zmiňované přední tzv. patricijské rody.¹⁰⁷⁴ Václav Vladivoj Tomek ale postřehl, že navzdory těmto svědectvím většina pražského obyvatelstva – a zejména jeho početnější „chudší“ část – byla česká.¹⁰⁷⁵ Jak však upozornil Jaroslav Mezník, je problematické dospívat k přesnějším závěrům pouze na základě několika nahodile dochovaných kronikářských zpráv.¹⁰⁷⁶

Toto tvrzení potvrzují také zprávy z jiných typů pramenů. Například v cechovní knize pražského malířského bratrstva bylo od roku 1348 do roku 1420 zapsáno 60 českých mistrů a jen 30 německých. Od 14. století vznikaly na Starém Městě pražském české masné krámy vedle těch německých.¹⁰⁷⁷ Zřejmě z roku 1367 mělo pocházet nařízení císaře Karla IV., aby němečtí měšťané učili svoje děti česky a že v městské radě

¹⁰⁷² Problematiku národnosti v předhusitských městech a v Praze nejnověji shrnul František ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, Praha 2000, s. 29–34; ze starších prací lze namátkou jmenovat průkopnické dílo Ernst SCHWARZ, *Die Volkstumverhältnisse in den Städten Böhmens und Mährens vor den Hussitenkrieg*, Bohemia 2, 1960, s. 27–111; Erns SCHWARZ, *Volkstumsgeschichte der Sudetenländer 1. Böhmen*, Mnichov 1965, s. 33, 35; Václav Emanuel MOUREK, *Zum Prager Deutsch des IV. Jahrhunderts*, VKČSN 1901, Praha 1902, s. 1–84; Zikmund WINTER, *Pražští měšťané čeští a němečtí v XIV. věku*, Osvěta: listy pro rozhled v umění, vědě a politice 32/11, 1902, s. 958–966, 1062–1071; nebo Josef MACEK, *Národnostní otázka v husitském revolučním hnutí*, ČsČH 3, 1955, s. 4–30.

¹⁰⁷³ *Chronicon Aulae regiae*, s. 177, 320.

¹⁰⁷⁴ *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1–2*, (edd.) Jiří Daňhelka, Karel Hádek, Bohuslav Havránek a Naděžda Kvítková, Praha 1988, s. 515, 526.

¹⁰⁷⁵ V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 303–304; J. MEZNÍK, *Praha*, s. 105.

¹⁰⁷⁶ J. MEZNÍK, *Praha*, s. 105–115. K určování národnosti v českých a moravských středověkých městech je stále nejlepší práce J. MEZNÍK, *Národnostní složení*, s. 244–276; národnostní vývoj v českých a moravských středověkých městech přehledně nastínil F. HOFFMANN, *Středověké město*, s. 362–378.

¹⁰⁷⁷ Zikmund WINTER, *Zlatá doba měst českých*, Praha 1991, s. 11.

nesmí zasednout nikdo, kdo by neuměl česky. Zároveň se v češtině měly vést i pře před městským soudem. Tyto zprávy však pocházejí až od mnohem pozdějších autorů (od Mistra Jana Husa a Pavla Žídka), čili lze hovořit o lidové tradici, vysvětlující dominantní postavení češtiny v 15. století, spíše, než o skutečném vydání tohoto nařízení.¹⁰⁷⁸ Zajímavé údaje, byť zapsané jaksi bezděčně, přináší také vizitační protokol Pavla z Janovic.¹⁰⁷⁹ Například v kostelu sv. Havla se roku 1380 zmiňuje německý kazatel Jan ze Stříbra (*Johannes de Misa, predicator theotonicorum*). Němečtí farníci v kostele sv. Klimenta na Poříčí na Novém Městě si stěžovali, že za nového kněze nebo vikáře chtějí mít jen člověka stejné národnosti, z čehož lze usuzovat, že většina zdejších farníků byla německé národnosti. Naopak u sv. Jana na Zábradlí u paty mostu je zmínka o tom, že polovinu zdejších farníků tvořili Němci, což znamená, že jejich podíl zde byl vyrovnaný.¹⁰⁸⁰ Oba příklady ukazují, že nelze automaticky připisovat české obyvatelstvo na Nové a německé na Staré Město. Zatímco na domněle českém Novém Městě byly kostely s většinou německojazyčných farníků, naopak na Starém Městě byly i farnosti, kde byl ve druhé polovině 14. století podíl Němců a Čechů přinejmenším vyrovnán.

V literatuře mnohokrát citovaný názor, že v případě horní vrstvy městského obyvatelstva se jednalo o osoby přicházející ze zahraničí, dle mého soudu odpovídá jen částečně.¹⁰⁸¹ I mezi městskou elitou v tomto období totiž nacházíme osoby nesoucí česká (slovanská) jména. Na tomto místě lze zmínit urburěře Bořutu, z vrstvy domácích elit mohl pocházet zakladatel potomní významné pražské rodiny Junoš (Junoša) nebo příslušníci rodiny od Kokotů, kteří jsou v soudobých pramenech označováni českou podobou jejich jména. Pominout nelze ani několik svědectví o tom, že prostředí těchto elit nebylo výhradně „německé“, což dokládá také ryze české jméno Jaroš (*Iaroscio*) jednoho ze synů zakladatele Havelského Města mincmistra Eberharda.¹⁰⁸² Velké

¹⁰⁷⁸ K národnostní situaci v pražském souměstí ve 14. století podrobně také V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 517–524

¹⁰⁷⁹ Za upozornění na existenci těchto zápisů jsem zavázán díkem Robertu Gájovi.

¹⁰⁸⁰ *Visitační protokol*, s. 58, 73, 108.

¹⁰⁸¹ Význam německých kolonistů při počátcích pražského města vyzdvihoval například V. VOJTÍŠEK, *K počátkům*, s. 340.

¹⁰⁸² CDB V/2 (1367–1278), (edd.) Jindřich Šebánek a Sáša Dušková, Praha 1981, č. 794, s. 478–479. Podobně syny Olbramovice Albrechta Menhartova byli vedle Albrechta a Velfla také Václav, nesoucí jméno českého světce. Také jeden ze synů Johlina Fridingera († před 1320) se jmenoval Bohuslav, V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 312, 314; srov. Bedřich MENDL, „*Vici Theutunicorum*“ a „*civitas circa s. Gallum*“. *Dva problémy z počátků města Prahy*, ČČH 38, 1932, s. 257, který předpokládal český původ u rodiny Junošů. V pramenech třináctého století nacházíme vedle Jaroše další měšťany, kteří nesli typicky česká jména a u nichž lze předpokládat český původ. B. MENDL, „*Vici Theutunicorum*“, s. 256. Mnohem dříve se podobná jména vyskytují také u kupců obchodujících se zahraničím. Již roku 1234 se jmenuje Pešík (*Persic*), 1252

množství horních specialistů tedy zřejmě pocházelo ze zahraničí a řadě z nich se zde podařilo dosáhnout společenského vzestupu. Nelze přehlížet ani skutečnost, že mezi nimi od počátku nacházíme také osoby, pocházející z domácího obyvatelstva. Podobný vývoj prokázal svým kritickým rozbořením jmen, zachycených v nejstarší městské knize, Jerzy Rajman pro Krakov. Rajman došel k závěru, že mezi krakovské městské elity pronikali měšťané neněmecké národnosti. Podobně jako v Praze totiž lze ve vládnoucí vrstvě města najít také jednotlivce, kteří nesli jazykově typicky slovanská jména.¹⁰⁸³

Rozbor jmen osob, které si nechaly ve sledovaném období potvrdit svoji listinu, ukazuje, že ve třicátých letech se na Starém Městě pražském vyskytoval nezanedbatelný počet osob, nesoucích typicky české jméno.¹⁰⁸⁴ Dané zjištění je o to závažnější, že se jednalo o osoby, které ve městě disponovaly nemovitým majetkem a s největší pravděpodobností je lze zařadit mezi příslušníky městské elity nebo střední vrstvy městského obyvatelstva. Ze dvou set uvedených jednotlivců, jež lze prokazatelně určit jako měšťany, jsou totiž česká jména doložena pro 13 procent osob, německá pro 45 procent. Nepodařilo se určit 39 procent jmen a konečně 3 procenta patřila církevním hodnostářům nebo příslušníkům šlechty (v zobrazeném grafu jsou označeni jako kategorie „Bez určení“, Graf 36).¹⁰⁸⁵

Měšťané s německými jmény ve třicátých letech ještě dominovali, nicméně ze zobrazených údajů se zdá, že v rámci staroměstských městských elit nikdy nedošlo k úplnému vytlačení příslušníků domácího živlu. Stěžejní důvody lze hledat zřejmě v neustálém kontaktu města s jeho venkovským zázemím, které bylo podle nejspíše správných předpokladů odborné literatury převážně národnostně české.¹⁰⁸⁶ Jak však byla tato migrace intenzivní a do jaké míry byla středověká města populačně

Valter syn Svatka (*Waltherus Zwatconis filius*) a roku 1312 je v Tyrolsku zmiňován jakýsi Velek z Prahy (*Welko de Praga*). Adolf ZYCHA, *Prag. Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte Böhmens im Beginn der Kolonisationszeit*, Praha 1912, s. 237; *Oberdeutsche Kaufleute in den älteren Tiroler Raitbüchern (1288–1370). Rechnung und Rechnungsauszüge samt Einleitungen und Kaufmannsregister*, (ed.) Franz Bastian, München 1931, s. 139, 141; k tomu srov. Z. WINTER, *Pražští měšťané*, s. 958. Roku 1362 se jako syn Ondřeje Goldnera jmenuje Držka nebo Držislav (*Dyrsko*), V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 468, pozn. 51.

¹⁰⁸³ Jerzy RAJMAN, *Kraków: zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczanie do roku 1333*, Krakov 2004, s. 344–351.

¹⁰⁸⁴ V zápisech pečetení listin je jmenovitě zmíněn Martin Junošův (*Mertlin Gynoschel*), *Liber vetustissimus*, fol. 32r.

¹⁰⁸⁵ Mezi majiteli nemovitostí na Starém Městě nebo okolních venkovských statků lze v seznámech doložit například pražského biskupa Jana IV. z Dražic, olomouckého biskupu Jindřicha Berku z Dubé nebo šlechtice Jana z Michalovic, *Liber vetustissimus*, s. 32r–33r.

¹⁰⁸⁶ Srov. F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 1*, s. 337–339.

nesoběstačná, prozatím analyticky prokázáno nebylo.¹⁰⁸⁷ Rozbor národnostních poměrů na Starém Městě pražském ve třicátých letech 14. století však ukazuje, že v bohatších kruzích pražských měšťanů se sice vyskytuje více německých jmen než v kruzích méně bohatých, německá jména se však objevují i mezi méně zámožnými měšťany a převažují u některých řemesel. Můžeme předpokládat, že zvyšoval-li se počet osob nesoucích ryze česká jména uvnitř městských elit, zvyšoval se také jejich počet mezi ostatními složkami městské společnosti.

Nesmíme zapomínat, že v první polovině 14. století nelze mezi staroměstskými obyvateli předpokládat větší míru národnostního uvědomění. Původně české měšťanské rodiny Junošů a Kokotoviců se vlivem německého prostředí vládnoucích vrstev poněmčili podobně, jako se původem český řemeslník poněmčil mezi německými živnostníky a naopak. Pokud si však již ve třicátých letech osoby nesoucí ryze česká jména jako Moravec (*Morauecz*), Přesmyk (*Presmick*), Žíla (*Gilconis*) nebo Dědovec (*Dyedowicz*) ve městě koupili nebo vlastnili dům, jedná se o první doklady postupného pronikání českého živlu také do středních a vrchních vrstev městského obyvatelstva.¹⁰⁸⁸ O tom, že se nejednalo o určitý stav, ale vývojový trend, vypovídá rozbor jak soudní knihy trhové z poloviny 14. století, tak trhových knih z počátku 15. století, v nichž osoby nesoucí česká jména již ve městě dominují.¹⁰⁸⁹

Metodu určování národnosti na základě rozboru jmen jednotlivých měšťanů v nedávné době rozvinul Jaroslav Mezník, který nesdílel striktně odmítavé stanovisko Františka Grause.¹⁰⁹⁰ Jaroslav Mezník si byl ve své studii *Národností složení předhusitské Prahy* vědom mezí daného problematického přístupu, a proto nově formuloval zásadní metodologická pravidla.¹⁰⁹¹ Bedřich Mendl však upozornil na to, že při rozboru jmen za účelem určení národnosti je zásadní určení národnosti a jazykových znalostí písaře,

¹⁰⁸⁷ M. NODL, *Národnostní vývoj*, s. 530.

¹⁰⁸⁸ Některá další česká jména a příjmy (jako Ječmyk, Pařina, Ščípec, Starec nebo Sedlák), která jsou před rokem 1348 doložena v Praze, vyjmenovává V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 325. Roku 1345 se zmiňuje dědictví po měšťanovi, který nese typicky české jméno Vojslav. *Liber vetustissimus*, fol. 155r.

¹⁰⁸⁹ Srov. J. MEZNÍK, *Národnostní složení*, s. 248–249.

¹⁰⁹⁰ „... nesdílím názor, že by bylo možno v době předhusitské rozbořem jmen zjistit národnost“. F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 88, pozn. 14. Svoje názory však později přehodnotil a rozbořeny národnostní skladby připustil.

¹⁰⁹¹ J. MEZNÍK, *Národnostní složení*, s. 244–250; srov. J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 67–68. Martin Nodl se na příkladu stříbrského materiálu pokusil určovat národnost berních poplatníků na základě jejich křestních jmen. V indiferentních případech pak přibíral k identifikaci také příjmy, přezdívky nebo tzv. rodinná příjmení. M. NODL, *Národnostní vývoj*, s. 531–532.

kteřý sepsal analyzovaný pramen.¹⁰⁹² Úhrnem osm pisařů, kteří do soudní knihy pořizovali zápisy, zřejmě neuměli česky. Dokládá to časté komolení českých jmen, se kterými si jednoduše při zápisu nevěděli rady. Výše bylo upozorněno na to, že jediný jménem známý pisař Engelbert, který prokazatelně prováděl zápisy do soudní knihy, byl Němec, podobně jako jeho kolegové. Lze to demonstrovat právě v případech, v nichž si nevystačili při popisu složité situace se svojí znalostí latiny a museli sáhnout po mateřském jazyku, kterým byla němčina. I proto se v soudních knihách vedle drtivé většiny latinských záznamů objevují sporadicky také německojazyčné zápisy.¹⁰⁹³ Na rozdíl od postupu Jaroslava Mezníka a některých dalších autorů jsem proto všechny osoby, uvedené typicky německým křestním jménem a německým označením zaměstnání, považoval za jména neurčená.¹⁰⁹⁴ V celkovém důsledku daná skutečnost vedla k vyššímu počtu neurčených jmen.

Zásadní problém jakéhokoliv podobného výzkumu v předhusitském období spočívá ve vysokém procentu jmen, jež se pro nedostatek relevantních pramenných dokladů nepodaří určit. U jinak známých osob je pak těžko rozhodnout, do jaké skupiny je vlastně zařadit. Například Smil Fridinger byl potomkem mocného pražského tzv. patricijského rozrodu, který hrál velkou úlohu v době po vymření Přemyslovců. Jeden z jeho předků – Hiltmar Fridinger – svou politickou angažovanost dokonce zaplatil roku 1307 vlastním životem.¹⁰⁹⁵ Na základě podoby jeho jména a postavení rodiny ve městě bychom jej zcela přirozeně zařadili do skupiny osob nesoucích typicky německé jméno. I proto byl doposud přiřazován mezi příslušníky tzv. „německého“ patriciátu. V městských knihách se však několikrát objevuje s přezdívkou Štědroň.¹⁰⁹⁶ V jeho případě se jednalo o příslušníka tzv. původně německého patriciátu, který však nejpozději od roku 1353 sídlil na svém venkovském statku Běchovicích, kde se zřejmě vlivem okolního prostředí

¹⁰⁹² B. MENDL, *Knihy počtů*, Úvod, s. 47.

¹⁰⁹³ Němčina se v knize sporadicky objevuje roku 1354, ale většina německých zápisů byla zapsána v rozmezí let 1365 až 1367. E. PROCHÁZKOVÁ, *Národní jazyky*, s. 23, 30–31.

¹⁰⁹⁴ Nemůžeme totiž vyloučit, že německá forma zápisu padá na vrub národnosti pisaře. Jedním z dalších důvodů je i skutečnost, že obecně ve staroměstských soudních knihách přicházejí česká označení řemesel pouze zřídka, M. KREMLIČKOVÁ, *Staroměstské soudní knihy*, s. 66. Německá pojmenování řemesel se objevují častěji, nicméně se domnívám, že spíše vypovídají o mateřském jazyce pisaře, než o národnosti zapisovaného měšťana. Zatímco soudní kniha byla vedena národnostně německými pisaři, jiné typy pramenů (listiny nebo vizitační protokoly) byly sepsány bilingvními, nebo národnostně českými pisaři. V těchto případech přichází i mnohem více českých jmen. To nás při posuzování jmen v soudní knize musí nutně vést k opatrnosti.

¹⁰⁹⁵ *Zbraslavská kronika*, s. 158.

¹⁰⁹⁶ Roku 1364 se uvádějí také jeho dcera Dorota a syn Petr, kteří se zmiňují jako děti kdysi Štědroň, V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 195.

početil.¹⁰⁹⁷ Jeho přezdívka byla natolik známá a pro jeho osobu charakteristická, že se pod ní zmiňuje také v jazykově německém prostředí městských elit. To, že se ve městě již nadále jméno Fridinger nevyskytovalo, spolu s dokladem vlastnictví venkovských statků vedlo Tomka k názoru, že rodina opustila město a splynula s okolní nižší šlechtou.¹⁰⁹⁸ Ve skutečnosti ale můžeme ve městě identifikovat hned dva Smilovy potomky – syna Petra a dceru Dorotu. Ani jeden z nich se však v soudní knize neobjevuje pod jménem Fridinger, ale oba se označují pouze jako „potomci Štědrně“.¹⁰⁹⁹ Jeho české příjmení se mezi městskými elitami stalo pro jeho osobu do té míry příznačné, že tak byli označováni také jeho potomci, nehledě na starobylý rodinný původ nebo tradice. Tento krátký exkurz názorně ilustruje skutečnost, že také někteří z potomků významných měšťanů druhé poloviny 13. století se mohou skrývat pod jiným rodovým označením, než bychom očekávali.

O nezanedbatelném vlivu českého prostředí na městské elity svědčí také skutečnost, že již od počátku 14. století pronikají do předních měšťanských rodin typicky česká křestní jména – Bořuta, Bolek, Budek nebo Jaroš.¹¹⁰⁰ Podobně jako u Junošů nebo Kokotoviců lze domácí původ rodiny předpokládat také u výše jmenovaného rychtáře Bořuty, u nějž nelze vyloučit spojitost s kutnohorským písařem mince a později urburem z přelomu 13. a 14. století.¹¹⁰¹ Navíc je zřejmé, že někteří příslušníci městských elit byli bilingvní a za současného stavu bádání je nemožné určit, který jazyk považovali za mateřský.¹¹⁰² Rozborem jmen tedy nelze stanovit vyčerpávající národnostní skladbu pražského souměstí v předhusitském období. Můžeme však sledovat jiný aspekt. V městských knihách, které byly vedeny převážně německými písaři, lze vysledovat typicky česká jména, která jsou mnohokrát zkomolena a očividně zněla městským písařům zcela cize. Tato typicky česká jména, která byla zapsána německým písařem, se však stávají nezpochybnitelným dokladem postupného pronikání těchto osob do středních a horních vrstev městské společnosti. Zatímco soupis

¹⁰⁹⁷ AMP, Sběrka rukopisů, sign. 987, fol. 223; srov. AČ 26, s. 11.

¹⁰⁹⁸ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 452.

¹⁰⁹⁹ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 195; RBM VI, č. 122, s. 69 (*in domo discr. viri Johlini dicti Eberhardi, civis Maioris civit. Pragensis*); V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 252.

¹¹⁰⁰ Srov. V. V. TOMEK, *Dějepis 1*, s. 325–326.

¹¹⁰¹ M. MUSÍLEK, *Pět tisíc hřiven*, s. 124.

¹¹⁰² Například na smlouvě, uzavřené roku 1437, vystupují tři kutnohorští měšťané - emigranti, kteří se po husitských válkách navrátili do města. Je příznačné, že dva z nich uměli česky. Jiří KEJŘ, *Právní život v Kutné Hoře*, Praha 1958, s. 156, pozn. 40.

pečetění listin tento fakt nesměle naznačuje, záznamy v soudní knize s trhovými zápisy již tento trend poměrně věrohodně dokládají.

Údaje soudní knihy byly v omezené míře využity badateli především k pokusům o stanovení národnosti na základě rozboru jmen majitelů domů na Starém Městě pražském. Jaroslav Mezník se ve výše citované studii o národnostním složení předhusitské Prahy zaměřil pouze na údaje vztahující se k rozmezí let 1356 až 1365 a pracoval tedy jen s vybraným vzorkem majitelů domů (celkem 810 majitelů). Rozborem jmen došel k závěru, že během druhé poloviny 14. století došlo k nápadné změně v národnostním složení Starého Města, které se oproti předchozím obdobím počestilo (Graf 37). Zobrazené schéma, které demonstruje poměr mezi majiteli s českými, německými a neurčenými jmény tak, jak je zachycuje soudní kniha uvnitř celého sledovaného vzorku 1869 měšťanských majitelů domů, tedy potvrzuje Mezníkovy závěry. Po polovině 14. století se na Starém Městě skutečně setkáváme s poměrně velkým množstvím majitelů s českými jmény.

Nad rámec Mezníkových výzkumů si však lze položit otázku, do jaké míry se daná skutečnost odráží také při nákupu nemovitostí, to znamená, zda lze vysledovat nárůst nových majitelů s českými jmény také mezi kupujícími. Jak již bylo řečeno výše, v rozmezí let 1351 až 1366 bylo do knihy zapsáno celkem 776 trhů s domy nebo dvorci, kdy kupujícím nebo prodávajícím byl bezesporu měšťan. Zopakujme, že v průměru tedy na jeden rok vychází 48 trhů (Graf 38).¹¹⁰³ Zobrazený graf přesvědčivě dokládá, že v průběhu let 1351 až 1366 postupně docházelo k nárůstu koupí, které uzavíraly osoby nesoucí typicky česká jména. Tato zjištění jsou podle mého názoru o to závažnější, že jak bylo ukázáno výše, se týkají ekonomicky aktivního obyvatelstva, to znamená městských obyvatel s rozhodujícím podílem na politickém a hospodářském chodu města. Mírný nárůst českých jmen mezi novými majiteli nemovitostí zároveň dokládá pozvolné pronikání českého živlu do středních a horních vrstev městské společnosti už v polovině 14. století. Vedle národnostní proměny staroměstské společnosti je tak ve velmi omezené míře zachycena rovněž její sociální proměna.

Shromážděná data zároveň umožňují v rámci města vysledovat městské části, ve kterých v polovině 14. století převládaly při nákupech domů osoby nesoucí česká jména.

¹¹⁰³ Stranou zůstaly ponechány jiné formy převodu majetku, protože ne u všech jsme schopni s určitostí rozhodnout, zda se jednalo o převod trvalý, nebo pouze „jalový“, to znamená, že dlužník své pohledávky vyrovnal a i později se uvádí jako majitel dané nemovitosti. I tak se domnívám, že rozbor samotných trhů dostatečně osvětluje sledované trendy.

To také dokládají následující schémata, která zachycují poměry ve dvou zvolených městských čtvrtích topograficky vymezených na podkladech berního rejstříku z roku 1429. V Havelské čtvrti mezi kupujícími převažovali obyvatelé s německými jmény nad českými. Danou skutečnost odráží také počet trhů (Graf 39, Graf 40).

Ve sledovaném období při nákupu zdejších domů převládali jedinci s německými jmény. Jiný obraz však podává Linhartská, později Mikulášská čtvrť. Zde naopak v celkovém součtu mírně dominovali obyvatelé nesoucí typicky česká jména. Podívali se na uskutečněné trhy v letech 1351 až 1366, zjistíme, že v dané městské čtvrti docházelo nejenom k vyrovnání obchodů provedených osobami s českými nebo německými jmény, ale ve skutečnosti v celkovém součtu nákupy osob s českými jmény převažují (Graf 41, Graf 42). Soudní kniha na počátku druhé poloviny 14. století přináší doklad o postupném nárůstu podílu osob s typicky českými jmény v konkrétní městské čtvrti, v níž je patrné zvětšení podílu českého živlu na celkovém počtu majitelů domů. Podle výzkumů Jaroslava Mezníka pak právě v této části města tvořila roku 1410 česká jména mezi majiteli domů absolutní většinu (Obr. 32).

Tato skutečnost patrně nesouvisí jen se zámožností německých obyvatel Starého Města, ale také s tím, že osoby nesoucí německá jména měly značnou převahu mezi kupci. Zatímco v Linhartské čtvrti převažují domy ve vlastnictví řemeslníků a drobných živnostníků, Havelské Město bylo na základě výpovědi soudní knihy obýváno příslušníky nejbohatších staroměstských měšťanských rodin. Některým ze zde usazených řemeslníků se po polovině 14. století navíc podařilo proniknout do městské rady. Například Lev krejčí, kramář Seidlin nebo nožířský klan Muldorferů dosáhli značné zámožnosti, ve městě vlastnili řadu domů a lze je tedy s velkou pravděpodobností považovat již za příslušníky městských elit.

Ve sledovaném období ještě nelze hovořit o nacionálně zaměřených třenicích, jejichž odraz lze shledávat v nacionálně zaměřené agitaci, jež se objevuje až na počátku 15. století v souvislosti s reformním hnutím. Pokud hovořím o národnosti, nemám na mysli pojem tak, jak ho chápeme dnes. Za hlavní rozlišovací kritérium považuji jazyk, který ten či onen měšťan ovládal, což ztěžuje fakt, že mnoho staroměstských měšťanů bylo v dané době bilingvní. Nicméně i na základě provedeného rozboru se domnívám, že se většina obyvatel Starého Města považovala za *terrigeni* nebo *Bohemi*, to znamená za domácí vrstvu obyvatel, příslušníky českého království, což platí i pro ve městě již po

několik generací usazené původem německé kupecké rody.¹¹⁰⁴ Spory v rámci městské komunity neprobíhaly v rovině národnostní, ale sociální, kdy jednotlivé vrstvy městské společnosti soupeřily o ovládnutí městské samosprávy uchvácením co nejvíce míst v městské radě. To ostatně dokládají také zápisy samotné soudní knihy. V řadě záznamů vystupují jako společní kupující osoby s českými a německými jmény. Zároveň měšťané s českými jmény prodávali nemovitosti osobám s německými jmény a naopak. Rozhodující při tom nebyly národnostní kritéria, ale především hlediska praktická související s osobními nebo profesními nároky.

Podíváme-li se na další královská města, zjistíme, že nelze výzkumy ze staroměstského prostředí automaticky přenášet i na další lokality. Zatímco v některých královských městech české etnikum převážilo nad německým podobně jako v Praze již před výbuchem husitských válek (Litoměřice, Louny, Plzeň, Stříbro, Žlutice), v jiných došlo k počestění až v souvislosti s dobytím města husity (Kutná Hora, Kolín, Čáslav, Chrudim).¹¹⁰⁵ Ve městech, v nichž si po celé období nepokojů udrželi většinu katolíci, mělo i po skončení revoluce velké zastoupení německé etnikum (Brno, Znojmo, Jihlava).¹¹⁰⁶ Rozbor brněnských berních rejstříků dokládá, že v polovině 14. století ve městě žila naprostá většina osob s německými jmény (89 procent ku 11 procentům). Jazykově česká populace byla hojněji zastoupena pouze na předměstích. Do konce osmdesátých let se poměr mezi poplatníky s německými a českými jmény mírně vyrovnal, (81 ku 19 procentům), ale i tak zůstala převaha osob s německými jmény značná. Tento trend pokračoval i v průběhu husitské revoluce (v roce 1432 činil poměr 78 ku 22 procentům).¹¹⁰⁷

¹¹⁰⁴ Srov. J. MEZNÍK, *Praha*, s. 31, pozn. 21.

¹¹⁰⁵ K Lounům srov. V. HEROLD, *O nejstarší městské knize*, s. 39–40. Přestože byl v polovině 14. století městským písařem zřejmě Němec, podoba křestních jmen a časté uvedení českých názvů jmen (12 oproti třem německy) nemůže nechat nikoho na pochybách, že řemeslnické obyvatelstvo Loun již bylo v této době české. To však ještě neplatí pro příslušníky radních elit, kde německá jména v této době stále ještě převažovala.

¹¹⁰⁶ Srov. Frederick G. HEYMANN, *Česká města před husitskou revolucí, v době jejího trvání a jejich etnický vývoj*, in: *Tábor a husitská revoluce, České Budějovice 1971* (= Zvláštní číslo 40. ročníku Jihočeského sborníku historického), s. 45–53. K pravděpodobnému počestění Českých Budějovic již v předhusitském období J. MEZNÍK, *K otázce struktury*, s. 73–74, 87.

¹¹⁰⁷ Veronika NĚMCOVÁ, *Česká a německá jména obyvatel města Brna zaznamenaná v berních rejstřících z roku 1348, 1387 a 1432*, BMD 17, 2003, s. 109. K tomu srov. Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ, *Etnická příslušnost a jazyková komunikace obyvatel Brna ve středověku a raném novověku*, DP 19, 2001, s. 37–57; a Ludmila SULITKOVÁ, *Národnostní struktura moravských měst ve středověku se zvláštním zřetelem na královská města*, in: *Notum facimus universis collegis... K životnímu jubileu Ludmily Sulitkové*, (edd.) Hana Jordánková – Michaela Hrubá, Ústí nad Labem 2006, s. 191–201.

Trvalý proces počestřování předhusitských měst dokládá také rozbor jazykové situace v městských kancelářích. V markraběcím Brně byl v předrevolučním období často používán německý jazyk, české písemnosti nacházíme pouze výjimečně a nutno podotknout, že při volbě jejich jazyka rozhodoval zřejmě ohled na příjemce listiny, a tím je zde téměř pravidelně česká šlechta. Ale i mezi královskými městy se najdou výjimky. Například v předhusitské Plzni pronikla čeština i do soukromoprávních záležitostí jednotlivců. Jinak ale musíme konstatovat, že v městských knihách se s národními jazyky setkáváme jen zřídka. Také města se silnou vrstvou česky mluvícího obyvatelstva setrvala u latiny, která měla zcela výlučné postavení. Naopak ve městech s německou většinou v předhusitském období (například Kolín, České Budějovice) německý jazyk proniká do zápisů městských knih až po roce 1400, nicméně i zde zůstává až do výbuchu husitských válek dominantním jazykem latina.¹¹⁰⁸

Podle předpokladů dosavadní literatury, stejně jako podle údajů soudní knihy, by po polovině 14. století měl narůstat počet osob, které přijaly městské právo a byly zároveň nositeli typicky českých jmen (Graf 45).¹¹⁰⁹ Tento předpokládaný trend ale zobrazené schéma nepotvrzuje. Ve druhé polovině 14. století sice v určitých letech osoby s typicky českými jmény mezi novoměšťany převládají, nicméně ke konci století se tento poměr opět mění v jejich neprospěch. Celkově však převažuje podíl německých jmen nad českými. To však ještě nemusí znamenat, že ve skutečnosti mezi přistěhovalými bylo více Němců než Čechů. Předně na Starém Městě pražském se neustále usazoval poměrně vysoký počet jiných než německých kupců nebo řemeslníků. Za druhé vliv měla německá správa města. Německy hovořící písaři jednoduše mohli typicky česká jména překládat do němčiny, čímž dochází ke zkreslení výsledků.¹¹¹⁰ To samozřejmě platí i pro jména neurčená, kdy lze v několika případech předpokládat spíše českou etnicitu.¹¹¹¹

¹¹⁰⁸ Eva PROCHÁZKOVÁ, *Národní jazyky v kanceláři Starého Města pražského v době předhusitské*, SAP 1978, s. 61.

¹¹⁰⁹ Typicky českých příjmů je v prameni uvedeno velké množství (například Břich, Čepice, Durlička, Horčepka, Hřibský, Hubený, Kočka, Oslík, Pupček, Sobočinka, Toplička aj.). Někteří z nich vyjmenoval V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 506–514. Národnostní analýzu novoměšťanů na počátku minulého století provedl Zikmund Winter. Jeho metodologický přístup k rozboru jmen však považuji za problematický. Nezdáhal se národnost měšťanů odvozovat také na základě jediného identifikátoru – formy zápisu křestního jména. Například za Čechy považoval všechny osoby nesoucí jméno Václav, za Němce všechny Eberhardy, Fridrichy nebo Hincze. Za příslušníky českého etnika byly bez rozdílu považovány všechny osoby, které pocházely z česky znějících názvů měst, městeček nebo vesnic. Navíc při svém výzkumu vycházel z neúplné Teigeovy edice. Je evidentní, že na základě tohoto přístupu nemohl dojít k věrohodným závěrům. Z. WINTER, *Pražští měšťané*, s. 959–966, 1062–1067.

¹¹¹⁰ Rozbor jmen přijatých měšťanů pouze ve čtyřicátých a padesátých letech 14. století provedl J. MEZNÍK, *Praha*, s. 109.

¹¹¹¹ Například roku 1377 přijal městské právo švec Pavel z Hradce (*Pawel de Grecz*). *Liber vetustissimus*, fol. 105v. Již latinizovaný prepis jeho křestního jména – Pawel – by mohl naznačovat, že před

Musíme si uvědomit, že graf zachycuje migraci pouze uvnitř horní a střední vrstvy městského obyvatelstva. Údaje seznamů pečetění listin a soudní knihy potvrzují, že mezi německými obyvateli se nacházelo více zámožnějších osob, než mezi Čechy. Němci si ve svých rukou podrželi některá celá výrobní odvětví, k nimž patřilo zpracování kovů a dřeva, což bylo částečně způsobeno i přistěhovalectvím.¹¹¹² Nadto nezámožným českým obyvatelům, kteří přišli do města ve druhé polovině 14. století, trvalo delší čas, než se domohli přijetí městského práva.¹¹¹³ Není vyloučeno, že tito lidé přijímali městské právo až po roce 1393 a naše seznamy to nezachycují.¹¹¹⁴ Domnívám se, že tento graf neodráží faktickou migraci do města, která probíhala také z městského okolí, které bylo české. Tento druh migrace nezámožných osob nebo příslušníků chudiny, pracujících ve městě v závislém nebo nádenickém poměru, však uniká evidenci stejně, jako pouze dočasná (sezonní) migrace. Nesporným faktem zůstává, že v některých letech se počet novoměšťanů nesoucích typicky české jméno vyrovnal těm s německými jmény, v letech 1331, 1354, 1365 a 1373 je dokonce předčil. To dokládají i celková čísla. Převaha německých jmen mezi nově přijatými již není zdaleka tak velká (Graf 43).¹¹¹⁵

Údaje v seznamech novoměšťanů se vzácně shodují se zlomkovitými informacemi seznamů pečetění listin. Právě převaha typicky českých jmen mezi nově přijatými měšťany k roku 1331 dokládá, že k procesu „počešťování“ muselo docházet nejpozději od třicátých let 14. století. Jednalo se o dlouhodobý proces, který trval téměř celé století. Pokud dosavadní literatura předpokládala, že byl na Starém Městě pražském odstartován až po polovině 14. století, bude nutno toto mínění poopravit. Nesporným faktem zůstává, že po celé období 14. století se osobám nesoucím typicky česká jména dařilo nejenom zakupovat městské nemovitosti, ale také pronikat mezi plnoprávné

staroměstským písařem hovořil česky. Běžně se totiž uvádí přepis tohoto jména jako Paulus. Hradec Králové nejspíše patřil k městům, v nichž ve druhé polovině 14. století již převážil český živel. F. G. HEYMANN, *Česká města*, s. 46. S velkou pravděpodobností by šlo Pavla přiřadit k českým obyvatelům. Avšak jistota chybí, proto je uveden jako neurčený. Tento příklad názorně dokumentuje problémy a limity metody rozboru jmen za účelem zjišťování národnosti.

¹¹¹² J. MEZNÍK, *Praha*, s. 113; srov. J. MEZNÍK, *Národnostní složení*, s. 8–14. Také většina cechovních statut, předložených radě ke schválení, byla v první polovině 14. století psána německy. Naopak u latinsky psaných statut se jednalo většinou o přepisy listin, ne o přímé vklady do městských knih. E. PROCHÁZKOVÁ, *Národní jazyky*, s. 24–25.

¹¹¹³ Roku 1384 přijal městské právo udidelník Zikmund, u nějž se výslovně uvádí, že pocházel z Prahy (*natus de Praga*). *Liber vetustissimus*, fol. 109r.

¹¹¹⁴ Například v jeden den (31. května 1356) přijalo městské právo šest provazníků. I přes německý zápis jejich jména vidíme, že se jednalo o Čechy. Navíc je zde výslovně uvedeno, že sídlí ve městě (*sunt residentes*). *Liber vetustissimus*, fol. 94r.

¹¹¹⁵ Téměř dvojnásobnou převahu mají německá jména mezi ručiteli, i když také zde se nepodařilo určit více než 40 procent jmen (poměr 39 procent německých jmen proti 19 procentům českých jmen mezi ručiteli).

měšťany. U řady z nich se jednalo pouze o první nezbytnou podmínku pro další kariérní, majetkový a s ním související společenský posun. Přestože trvalý proces počestování předhusitských měst dokládá také rozbor jazykové situace v městských kancelářích, i nadále se někdy v odborné literatuře objevuje, že v předhusitských městech včetně Prahy dominovali „němečtí patricijové“. Rozbor jmen nově přijatých měšťanů potvrzuje všeobecně přijímaný názor, že již v předhusitské Praze došlo ke kvantitativnímu nárůstu českého živlu a k pronikání osob nesoucích typicky česká jména do řad plnoprávných měšťanů. Zkoumané prameny konečně ukazují, že proces počestování nebyl provázen záměrně vyvíjeným tlakem, nýbrž vyplýval z přirozeného chodu městského organismu.

7. Ženy a jejich postavení na Starém Městě pražském ve středověku

Nestává se často, aby se z období středověku dochovalo vícero konkrétních zmínek o jedné postavě, navíc ženě, která byla židovského původu. Z rozmezí let 1430 až 1435 se dochovala celá série dlužních úpisů, které se sbíhaly u jedné osoby – Markéty řečené Židovka, měšťanky Starého Města pražského. Dozvídáme se z nich, že Markéta, která sídlila na Kokoříně, půjčila Aleši Škopkovi z Dubé vysokou sumu peněz v hotovosti. V listech, které se dochovaly přepsány do městských knih, je nazývána jako „milá paní“ nebo „ctná žena“. Zdá se, že Markéta si na půjčování peněz založila dobrou živnost. Svědčí pro to jednak užívané příjmi-přezdívka „Židovka“, ale také skutečnost, že se roku 1435 připomíná také její písař Vaněk z Příbrami.¹¹¹⁶ Její příklad názorně ukazuje, že středověk nebyl pouze světem mužů, ale uplatnění se zde nacházelo i pro obratné ženy.

V současných genderových trendech bádání konečně převládají tendence konstruovat „ženské“ a „mužské“ v měšťanské společnosti dohromady a tím násilně neoddělovat svět žen a svět mužů. Právě městské prameny v období středověku naznačují, že rodiny byly často úzce vztahově propojeny, a že vedle sebe muži a ženy žili ve vzájemném respektu. Přestože máme tendenci na dějiny nahlížet zprostředkovaně pohledem mužů, uvnitř městské society ženy zastávaly důležité postavení, které měly pojištěno v dobových právních ustanoveních, z nichž později přecházely do raně novověkých právních příruček.¹¹¹⁷ Ostatně ženy se poměrně často objevují jak v knize soudní a seznamech novoměšťanů, tak v dalších pramenech.

V soudní knize se dohromady vyskytuje 248 různých žen, což z celkového počtu měšťanů představuje 13 procent (Graf 44).¹¹¹⁸ Pokusíme-li si je rozdělit do jednotlivých

¹¹¹⁶ AČ 28, s. 719–721.

¹¹¹⁷ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 321–322; k tomu nejnověji Michaela HRUBÁ, *Zvonění na svatou Alžbětu. Odras norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku*, Praha 2011, s. 22–23. K postavení žen ve středověku obecně Edit ENNEN, *Ženy ve středověku*, Praha 2001. Pražské ženské testamenty 15. století podrobil zkoumání Thomas KRZENCK, *Prager Frauentestamente des 15. Jahrhunderts*, DP 13, 1996, s. 69–79. Podle jeho závěrů poskytovalo městské právo ohledně sepsání kšaftu stejná práva pro muže i ženy. Srov. Michal BADA, *Žena v systéme Žilinského magdeburského práva*, in: *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*, (ed.) Tünde Lengyelová, Bratislava 2004, s. 24–45. Postavení žen v městském právu naposledy pro oblast říše nastínila Barbara STUDER, *Frauen im Bürgerrecht. Überlegungen zur rechtlichen und sozialen Stellung der Frau in spätmittelalterlichen Städten*, in: *Neubürger im späten Mittelalter. Migration und Austausch in der Städtelandschaft des alten Reiches (1250–1550)*, (ed.) Rainer Christoph Schwinges, Berlin 2002, s. 171–200.

¹¹¹⁸ Do kategorie „Bez určení“ byly zařazeny indiferentní jména, to znamená případy, kdy se uvádí majitel beze jména (například u sirotků), dále nejisté případy, stejně jako jména příslušníků šlechty, církve, nebo označení městské obce jako majitele nemovitosti. Opět podotýkám, že pramen zachycuje pouze movité měšťanky. Příslušnice městské chudiny nebo lidí na okraji pramen nezachycuje.

skupin tak, jak se v prameni označují, zjistíme, že největší počet žen se objevuje bez jakéhokoliv určení a identifikovat je můžeme pouze podle ženského křestního jména (celkem 43 procent). Je běžně známo, že z „mužského stínu“ se většinou dařilo vystoupit samostatným vdovám, proto je jejich počet také druhý nejvyšší (39 procent).¹¹¹⁹ Můžeme předpokládat, že jejich podíl ve skutečnosti převládal i v kategorii ženy – bez rozlišení, i když ne nutně. Nasvědčoval by tomu sice rozbor staroměstského berního rejstříku, v němž vdovy tvořily 83,45 procent ze všech poplatnic.¹¹²⁰ Soudní kniha však přináší údaje pouze o trzích s nemovitostmi a není vyloučeno, že domy ve vyšší míře nakupovaly nebo prodávaly zámožné měšťanky nehledě na svůj rodinný stav, případně se mohlo jednat pouze o jejich majetek, který buďto zdědily, nebo šlo o věno od manžela, s nímž měly volné dispoziční právo. Některé měšťanky se totiž uvádějí také jako manželky, sestry, matky nebo tchýně (Graf 46).

Za zásadní však považuji skutečnost, že řada z těchto měšťanek se neuvádí pouze jako majitelky nebo spolumajitelky staroměstských domů, ale čile se podílela na trzích s nemovitostmi. Nejde mi o to přeceňovat nebo naopak podceňovat postavení žen v městské společnosti. Ostatně k pokusu o vymezení postavení žen v rámci staroměstské středověké společnosti by bylo zapotřebí detailnější studii. Prostřednictvím soudní knihy však lze upozornit na nebezpečné majetkově-právní postavení majetných staroměstských žen. Domy ve sledovaném období šestnácti let totiž nakoupilo nebo jinou cestou nabylo celkem šedesát žen (Graf 47).

O respektovaném postavení staroměstských měšťanek, které vykazovaly určitý vliv na hospodářství města, nemůže být pochyb. Životní osudy Margarety Steklicové nedávno plasticky vylíčil ve svojí disertační práci David C. Mengel. Margareta se na základě dochovaných pramenů jeví jako osoba, která zaujímala vedle svých dvou manželů respektované a samostatné postavení. Svou roli zde sehrál i fakt, že patřila zámožné staroměstské rodině Stekliců.¹¹²¹ Tuto charakteristiku můžeme vztáhnout na většinu žen, které pocházely z významných měšťanských rozrodů. Satiry z druhé poloviny 14. století (například „O ševcích“ nebo „O pekařích“) jednak humornou formou kritizují panující společenské nešvary, jednak ale zároveň ukazují středověkou městskou

¹¹¹⁹ Srov. Michaela MALANÍKOVÁ, *Brněnské ženy 1343–1477 ve světle berních pramenů*, BMD 18, 2005, s. 34, 38–39.

¹¹²⁰ Hana PÁTKOVÁ, *Ženy ve středověkých berních rejstřících*, DP 13, 1996, s. 55.

¹¹²¹ D. C. MENGEL, *Bones, Stones, and Brothels*, s. 111–112. Vhled do každodennosti brněnské měšťanky Reginy Španové a jejího rodinného zázemí nedávno nastínila M. MALANÍKOVÁ, *Regina Španová*, s. 74–91.

každodennost chudších vrstev městské společnosti. Dozvídáme se z nich o podílu měšťanek na rodinné ekonomice, tak o realitě manželského soužití. Nechybí zde ani popis domácího násilí, jehož obětí se v rámci satirických básní nestávají neposlušné ženy, ale zejména ševci-prťáci.¹¹²² Nepřímo se tak dozvídáme informace o některých rysech každodenního života, které nám jiné typy pramenů buď nezprostředkovávají vůbec, anebo více méně nahodile.¹¹²³

Městské právo nezakazovalo, aby se plnoprávným měšťanem stala žena, takže jejich zástupkyně nacházíme i v seznamech novoměšťanů.¹¹²⁴ Jedná se však o pouhý zlomek celkově zapsaných osob. Mezi lety 1330 až 1392 bylo zapsáno celkem 27 žen, z nichž 19 bylo přijato za měšťanky a v osmi případech ženy vystupují jako ručitelky. Jednalo se o vdovy zámožných měšťanů,¹¹²⁵ matky, které přijímaly městské právo spolu se svými dětmi, nebo samostatné živnostnice.¹¹²⁶ Nabízí se otázka, zda se zámožné vdovy po smrti svých manželů nevraceli zpět do města, které pro ně v mnoha ohledech mohlo představovat pohodlnější způsob žití, než jim nabízely odlehle venkovské statky. Ve městě se měli možnost stýkat s dalšími měšťankami, bylo možno zde nakupovat luxusní zboží a jednoduše řečeno byly tak zvané v centru dění. Nasvědčovalo by tomu roku 1379 přijetí městského práva zmíněnou Margaretou Steklicovou, která byla vdovou bohatého měšťana a zároveň mezi lety 1364 až 1371 rychtáře Hany Beneschawera. V zápise o přijetí se však výslovně uvádí, že musí s městem trpět se vším svým majetkem tak, jako ostatní měšťané (*debet pati cum omnibus suis, sicut alter civis*).¹¹²⁷ Margareta již pravděpodobně sídlila na venkovských statcích svého manžela a poznámku, uvedenou u

¹¹²² *Staročeské satiry*, s. 63–67, 82–83; *Výbor z české literatury od počátků po dobu husitskou*, (ed.) Josef Hrabák, Praha 1957, s. 320.

¹¹²³ V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 478, pozn. 83. Manželské spory na sklonku středověku s notnou dávkou subjektivního zaujetí se pokusila vylíčit Božena KOPIČKOVÁ, *Manželské spory žen pozdního středověku v protokolech ústředních církevních úřadů v Praze*, DP 13, 1996, s. 57–65; pro 15. století srov. vynikající studii Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Zápisy manželských sporů – nepovšimnutý pramen 15. století*, in: Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 273–283.

¹¹²⁴ Z rozboru 43 knih vyplynulo, že v nich městské právo v oblasti říše přijalo několik tisíc žen. Ve většině případů se jednalo o svobodné ženy nebo vdovy. B. STUDER, *Frauen im Bürgerrecht*, s. 198–199.

¹¹²⁵ Například Alžběta vdova Donata, Anežka vdova Gunlina, Mara vdova kdysi Friczlina královského sluhu, nebo Margareta vdova kdysi Šimona Bohuslavova aj. *Liber vetustissimus*, fol. 12v, 97v, 160r, 104v.

¹¹²⁶ Jmenuje se kuračka Káča matka Čepova, Kuna z Vídně služebná braniborské markraběnky, nebo tkadlena Kuna, *Liber vetustissimus*, fol. 101r, 110v, 117v. Roku 1330 přijala městské právo Kuna se svým synem, *Liber vetustissimus*, fol. 12v. Občas ženy pronikly do těchto zápisů jen mimoděk. Při přijetí Sluška z Jaroměře mu roku 1387 ručil kramář Mikuláš, k němuž se ještě dodává, že má chromou (kulhavou) vdovu v domě pana Jindřicha. *Liber vetustissimus*, fol. 114r.

¹¹²⁷ *Liber vetustissimus*, fol. 109v.

jejího jména, lze vztáhnout právě k těmto majetkům.¹¹²⁸ Ve městě v domě čp. 399/I na Havelském tržišti sídlila také zámožná vdova Dorota Pušová, manželka Štěpána Puše a poté Mikuláše řečeného Wilkus. Vedle tohoto domu držela stejně jako Margareta Steklicová i několik venkovských statků.

Tyto ženy však patřily díky svému původu a bohatství ke společenské smetánce města. Měly nárok na oslovení *honesta matrona* nebo *domina*.¹¹²⁹ Je všeobecně známo, že zámožné ženy – a lze k nim počítat i bohaté řemeslnice – patřily ke štědrým donátorkám církve. Například měšťanka Hejla kramářka, vdova po Vaňkovi z Benešova, nechala v kostele sv. Mikuláše prostřednictvím vykonavatelů její závěti Václava Seiboty Beneschawera a Mikuláše Majnuše zřídit zádušní plat za svého muže.¹¹³⁰ Měšťanské dcerky také vstupovaly do pražských klášterů. Ty z nich, které pocházely z významnějších nebo zámožnějších rodů, zde často zastávaly i významné hospodářské funkce, nebo se stávaly představenými těchto řeholních institucí.¹¹³¹ Vedle klášterů ženy často vstupovaly do početných společenství staroměstských bekyň.¹¹³² O tom, že se tato společenství těšila velké podpoře staroměstských měšťanských rodů, již byla řeč v souvislosti s bekyněmi Kláry Freibergrové.¹¹³³ Známý je také příklad bekyň, které byly usazeny při oltáři Všech svatých v Olbramovickém domě čp. 932/I na Staroměstském rynku. Vedle toho, že jedna z nich je zde zmíněna jako šafářka (*procuratrix*), byly i ostatní členy k roku 1385 uvedeny svými jmény (*Cuna procuratrice, Dobra, Cuna, Anna, Kathman et Marzka*).¹¹³⁴ Můžeme si povšimnout, že minimálně dvě z nich – Dobra a Mařka – měly české jméno. Tento trend lze vysledovat i mezi ženami, které přijaly městské právo v sedmdesátých a osmdesátých letech 14. století. I mezi nimi se totiž začínají pravidelně objevovat typicky česká jména jako Marie Češka nebo Jitka vdova Soběhrda.¹¹³⁵ Tento fakt má svoji důležitost. Městské knihy nám totiž umožňují

¹¹²⁸ Hana Beneschawer se uvádí roku 1352 také jako majitel Přezletic, roku 1358 prodával dvorec s příslušenstvím v Dolních Ptčích. AČ 28, s. 167, 728.

¹¹²⁹ Jako „*honesta matrona domina Kacza, olim Wolflii Camerarii, relictā*“ se nazývala vdova Velfla Kamaréře. RBM VII/3, č. 676, s. 408.

¹¹³⁰ RBM VII/1, č. 100, s. 75–76; AČ 26, s. 26.

¹¹³¹ Roku 1371 se staroměstské měšťanky jmenovitě zmiňují v klášteře sv. Vavřince (*Clara Pylungi, priorissa ... Darussa, Zdinka, Ana Episcopi, nec non totus conuentus monasterij s. Laurencii Ciuitatis Maioris Pragensis*). *Urkunden-Regesten*, s. 194.

¹¹³² Každodenní život pražských bekyň během husitské revoluce se pokusila načrtnout Anna CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Posluchačky v kapli Betlémské*, Praha 1947, s. 25

¹¹³³ K bekyním podrobně V. V. TOMEK, *Dějepis 3*, s. 233–235.

¹¹³⁴ LE 2, s. 220; srov. D. C. MENGEL, *Bones, Stones, and Brothels*, s. 111, pozn. 79.

¹¹³⁵ *Liber vetustissimus*, fol. 111r, 110v. Roku 1372 ručila ševci Erhardovi Pestoka Česenkorška (*Pestoka Czessenkorsska*). *Liber vetustissimus*, fol. 103r.

sledovat pouze mužská jména. Mnohem větší vliv na výchovu dětí však často měly matky. Proto pronikání typicky českých jmen i mezi staroměstské ženy jenom potvrzuje pozvolné pronikání českého živlu i do nejzámožnějších pater staroměstské společnosti. Co bude však důležité pro potomní vývoj, ženy patřily k věrným stoupenkyním reformního učení a leckdy mohly stát za příklonem svých mužů k reformnímu programu.¹¹³⁶

Také staroměstské ženy jsou podobně jako v jiných středověkých městech běžně označovány jako vykonavatelky městských živností.¹¹³⁷ Jedná se hlavně o odvětví, které mohly měšťanky vykonávat samostatně. V soudní knize je žena jedenkrát doložena jako pekařka, kloboučnice, nevěstka nebo hokyně.¹¹³⁸ V několika případech (apatykářka, mlynářka a pasířka) můžeme předpokládat, že vdova pouze zdědila vykonávání řemesla po svém muži, respektive že žena byla pouze označována podle zaměstnání svého muže. V těchto případech se tedy zřejmě nejednalo o vykonavatelky tohoto řemesla, ale nejspíše šlo o manželky nebo vdovy staroměstských měšťanů.¹¹³⁹ Alespoň podle údajů soudní knihy nedošlo u staroměstských žen k výrazné specializaci ve vykonávání jednoho povolání, jako tomu bylo kupříkladu v Brně, kde ženy dominují mezi vinařkami.¹¹⁴⁰ Věrohodnějších výsledků se však s absencí berní knihy nedobereme. Dodejme ještě, že v roce 1364 se jako majitelka domu čp. 51/I v dnešní Kaprově ulici jmenuje malířka Ela (*Ela pictrix*).¹¹⁴¹ V jejím případě se však zřejmě nejednalo o malířku ve smyslu zdobení interiérů budov, ale spíše jako ženu, která se věnovala malovanému zdobení předmětů. Rozsah ženských obchodních práv se měnil doslova město od města.

¹¹³⁶ Srov. A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Posluchačky*, s. 20, 24.

¹¹³⁷ Srov. Margaret WENSKY, *Erwerbstätige Frauen in Paris, London und Köln*, in: *Frauen in der Stadt*, (edd.) Günter Hödl – Fritz Mayrhofer – Ferdinand Opll, Linz 2003, s. 137–150.

¹¹³⁸ Principy osobní závislosti chudých nevěstek na svých patronkách se podařilo rozkrýt Františku Grausovi v F. GRAUS, *Městská chudina*, s. 65–68; srov. topografii pražské středověké prostituce u D. C. MENGEL, *Bones, Stones, and Brothels*, s. 218–243. Zikmund Winter uvádí, že ani v říšských městech nebyl zákaz ženské práce. V Kolíně nad Rýnem dokonce vzniklo samostatné bratrstvo přadlen. Pokud se v norimberském platněřském cechu objevuje zákaz práce žen s kladivem, týká se pouze žen přespolních, ne mistrovi ženy nebo dcery. Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 225–226. K nevěstkám jenom doplňují údaj z Vizitačního protokolu, podle něž se v domě Václava Kamaréře a Jana Rotleva mělo čepovat pivo a měli sem docházet také nevěstky. *Vizitační protokol Pavla z Janovic*, s. 110; k tomu nejnověji M. MUSÍLEK, *In novo foro residentis*, s. 66.

¹¹³⁹ Roku 1356 se v držení vesnic Hodkovice a Zlatníky jmenuje mlynářka Alžběta (*Elizabeth molendinatrix*), AČ 28, s. 382.

¹¹⁴⁰ V Brně se jenom v berním rejstříku z let 1432 vyskytuje velká četnost šenkýřek, které tvoří mezi ženami více než 55% všech doložených zaměstnání. Z celkového počtu 47 šenkýřů ve vnitřním městě představovaly ženy zhruba jednu třetinu, přičemž tato skutečnost bývá dáována do pravděpodobné souvislosti s tradicí brněnského vinařství. M. MALANÍKOVÁ, *Brněnské ženy*, s. 35.

¹¹⁴¹ V. V. TOMEK, *Základy 1*, s. 225.

Pro ženy zpravidla panovaly lepší podmínky ve velkých a středních městech, než v malých městských obcích. Podobně jako v Kolíně nad Rýnem, kde ženy mohly vytvářet i vlastní cechy, nebo v Augsburgu také na Starém Městě měly ženy mnohem více práv než jinde. Například po smrti svého manžela si mohly ponechat krám a dále samostatně podnikat.¹¹⁴²

Přeceňovat nelze ani míru gramotnosti staroměstských měšťanek. Anna Císařová-Kolářová upozornila na známý výrok Eneáše Silvia Piccolominiho o táborských ženách, které mají dokonalou znalost Bible, je zřejmě pouze jednou z anekdot, o něž není v Eneášově pojednání nouze.¹¹⁴³ Velkou váhu nelze připisovat ani dalším zprávám o možné gramotnosti pražských měšťanek. Například roku 1457 kožešník Jeroným z osady sv. Štěpána uvedl, že u něj novoměstská měšťanka Regina zastavila za 40 grošů knihy *Výklad na učení Mistra Jana Husa*. Kateřina Jíšová se domnívá, že se mohlo jednat o vzdělanou ženu, která uměla číst.¹¹⁴⁴ Samotný fakt, že někdo zastavuje knihu, však ještě neznamená, že si v ní musel i číst, respektive že uměl číst. Mohlo se jednat o dědictví, případně v městském prostředí často knihy sloužily jako uložení peněz v hotovosti.¹¹⁴⁵

Starší práce již prokázaly, že jihoněmecký právní okruh upřednostňuje rodinu vzniklou sňatkem oproti nárokům původních rodin snoubenců (rodičů, sourozenců apod.). Nukleární rodina i její jednotliví členové a členky zde měli lepší nárok na majetek než členové rodiny širší a tento úhel pohledu se promítl především do práva manželského a dědického. Právní status svobodných dívek, manželek i vdov byl v návaznosti na to pevnější, jejich životní horizonty otevřenější a potlačen byl rovněž vliv poručníků.¹¹⁴⁶ Právě tuto skutečnost potvrzují námi zkoumané prameny. Ženy se podílely na obchodu se staroměstskými nemovitostmi, bylo jim umožněno přijímat plné městské právo a mohly samostatně provozovat řemesla nebo živnosti. Zámožné staroměstské měšťanky se účastnily v náboženském životě města. Stávaly se řeholicemi ženských klášterů, zakládaly či obdarovávaly oltáře u staroměstských

¹¹⁴² C. KALESSE, *Bürger in Augsburg*, s. 157.

¹¹⁴³ M. HRUBÁ, *Zvonění na sv. Alžbětu*, s. 22.

¹¹⁴⁴ K. JÍŠOVÁ, *Péče o nemocné*, s. 331; k měšťanům, kteří uměli číst či byli vzdělaní V. V. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 393, pozn. 13. K těmto osobám prokazatelně patřili podkomoří Vavřinec Zeiselmeister nebo hofrychtář královských měst Jan Celný. Číst nejspíše uměli také přední staroměstští politici Šimon od Bílého lva nebo Jan Reček. Známý je Šimonův testament, v němž odkazuje svojí knihovnu. J. TEIGE, *Základy 1/1*, s. 756–757; K Janu Rečkovi srov. Michal SVATOŠ, *Jan Reček a jeho písemná pozůstalost v Archivu pražské univerzity*, AUC – HUCP 14/1-2, 1974, s. 121–122.

¹¹⁴⁵ J. MEZNÍK, *Praha*, s. 148.

¹¹⁴⁶ Michaela MALANÍKOVÁ, „Věrně se mnú pracovala a statku mého dobytí a vydělati pomáhala...“. *Rodinný život v pozdně středověkém městě*, *ĎaS* 11, 2012, s. 34.

kostelů, podporovaly nebo vstupovaly do společenství bekyň. Pohlížet na ně pouze jako na klevetnice tak, jak v jednom ze svých kázání učinil Mistr Jan Hus, by bylo pod dojmem shromážděných údajů nepřesné. Jejich nadvládu mužům, kterou betlémský kazatel v návaznosti káral, doložit nelze. Nebudeme však daleko od pravdy, když ji již ve středověku alespoň částečně připustíme.

8. Závěr

Na Starém Městě pražském panovala ve středověku jiná situace, než v říšských městech. Nikdy zde nedošlo k vytvoření uzavřené a jasně vyhraněné elitní vrstvy patricijských rodin, které by ovládaly město. Od počátku 14. století začínali do městské rady pronikat jak ze zahraničí příchozí kupci a obchodníci, tak nově příchozí zámožní reprezentanti jednotlivých řemesel. Právě bohatí řemeslničtí mistři před polovinou 14. století dávali najevo okázalou reprezentací svoje postavení ve městě. Podobně jako další příslušníci horních vrstev městské společnosti vlastnili výstavné domy a používali pečeť s vlastním znakem, charakteristickým pro příslušnou rodinu. Co je však závažnější, setkáváme se i s doklady, kdy příslušníci tzv. starého patriciátu uzavírají sňatek s potomky těchto řemeslníků. Domnívám se, že neuzavřenost (neboli prostupnost) staroměstské horní vrstvy byla jedním z důvodů, proč se ve městě objevuje velké množství rodin, píšících se po českém nebo moravském královském městě (z Rokycan, z Domažlic, z Kadaně, z Chebu, z Jílového, z Písku, z Benešova, ze Slaného, z Mělníka, z Nymburka, z Kadaně, z Brna, ze Znojma). Praha jim totiž nabízela možnost sociálního vzestupu. Ten mohl být i pozvolný. Někteří jedinci přijali městské právo a stali se plnoprávními členy městské komunity až s odstupem od usazení ve městě. K základním předpokladům, které byly nutné ke společenskému vzestupu, přistupoval ještě jeden obtížně definovatelný termín – sociální akceptance (přijetí). Vstup nového jedince nebo rodiny do určité společenské skupiny – v tomto případě plnoprávných měšťanů – se neobešel bez formálního souhlasu jejích členů.

Silná pozice panovníka fakticky nikdy nedovolila horním vrstvám staroměstské společnosti vytvořit uzavřené sociálně výlučné společenství několika nejpřednějších rodů. Skutečnost, že někteří příslušníci tzv. patricijských rodin po polovině 14. století získávali obživu vykonáváním řemesla, stejně jako pronikání zbohatnuvších řemeslníků mezi radní rody v důsledku znamená, že na Starém Městě pražském nelze hovořit o patriciátu tak, jak je vnímán a definován v západní literatuře. Nejbohatší rodiny totiž nikdy nevytvořily sociálně uzavřenou skupinu rodů. Plné městské právo bylo na Starém Městě pražském dostupné jenom pro zámožné osoby, i když stanovená suma 32 grošů neznamenal závažnou překážku ani pro středně zámožné řemeslníky. Ukazuje se, že radní rody se od ostatních měšťanů lišily pouze v tom, že byly bohatší. Míra vlivu na obecní správu tak byla přímo úměrná velikosti majetku. Na příkladu bratrstva Těla a

Krve Páně můžeme demonstrovat účelově budovaná šlechticko-měšťanská seskupení, jejichž prostřednictvím se jejich členové pokoušeli uplatňovat svůj vliv na panovnickém dvoře a potažmo také přímo na panovníka. Šlechtické a měšťanské rodinné klany spolu musely velmi úzce spolupracovat také při důlním nebo peněžním podnikání. Ve spojení zámožných měšťanů, disponujících vysokými finančními částkami v hotovosti, a šlechticů lze spatřovat uskupení, která mohla lépe než jednotlivci využít své konexe s panovnickým dvorem i vlivnými osobami v regionu. Do vysokých pater finanční politiky se podařilo proniknout Ulovi Silberceizerovi, Pavlovi z Jenštejna nebo později Zikmundu Hulerovi. Rivalita tak neprobíhala jen mezi šlechtou a měšťany, jak pod dojmem událostí z roku 1309 a 1318 soudila dosavadní literatura, ale lze ji sledovat ve snaze jednotlivých uskupení dosáhnout na výnosné dvorské úřady a jejich prostřednictvím kontrolovat jak výnosy z těžby stříbra v zemi, tak panovnickovo okolí a jeho politiku.

Horní vrstva městského obyvatelstva však byla mnohem širší. Co považují za závažné, byla také více strukturovaná, než se doposud předpokládalo. Vedle tzv. starých patricijských rodin zde můžeme najít tzv. patricijské rodiny druhého řádu, stejně jako jedince typu Dětricha Plafuse nebo Fanci z Berouna, kteří nebyli dosavadní literaturou považováni za příslušníky městských elit. Do horní vrstvy však můžeme ve sledovaném období řadit také zámožné řemeslníky. Původní tzv. patricijské rody totiž chudly nebo vymíraly a na jejich místo nastupovaly rodiny druhé tzv. patricijské garnitury, případně řemeslničtí mistři, kteří se domohli velké zámožnosti. Jednalo se o postupnou a přirozenou obměnu městské elity. Druhý způsob, jímž docházelo ke změně uvnitř vůdčích vrstev, souvisel s politickými záměry panovníka, jenž se svými zásahy do složení městských rad snažil získat pro své záměry co možná nejvýhodnější výchozí postavení.

Zatímco v Curychu docházelo v průběhu 14. století k uzavírání radní vrstvy patriciátu, kam však byli připuštěni i zástupci významných městských cechů, na Starém Městě pražském byla situace odlišná. Příliv nových měšťanských rodin, které se záhy domohly zámožnosti a dařilo se jim pronikat do městské rady, zde nevedl k uzavření horní vrstvy. Jak již bylo řečeno, hlavním kritériem pro zasedání v městské radě zde nebyly urozenost či jiné předpoklady, ale pouze vlastnictví dostatečného majetku. Oproti Curychu se i nově příchozím zahraničním kupcům dařilo pronikat do staroměstské rady ještě na sklonku 14. nebo na počátku 15. století. K nejznámějším z nich patřili Nindertheimerové, rodina z Remeše nebo z Mühlhausenu, ale i další. Vedle bohatství

však nelze pominout ani úzké obchodní vazby, které se vytvořily mezi pražskými kupci a kupeckými rodinami v okolních středoevropských městech jako ve Vídni, Řezně, Norimberku, Vratislavi aj.

Seznamy pečetění listin naznačují, že ročně bylo prodáno něco kolem 50 staroměstských domů. Pro léta 1332 (41 koupí domů) a 1333 (49) se však nejednalo o výjimku, ale o dlouhodobý trend. Potvrzují to jak údaje soudní knihy s trhovými zápisy, které mezi lety 1351 až 1366 v průměru zachycují 48 trhů (58 případů převodů nemovitostí) na jeden rok, tak pouhý pohled do trhových knih z počátku 15. století. Dohromady můžeme dohledat pouze několik málo domů, které zůstaly v rukou jednoho majitele, případně v rukou alespoň členů jedné rodiny. Během čtyřiceti let došlo k obrovské obměně jak majitelů domů, tak staroměstských obyvatel. Velice časté prodeje nemovitostí ve druhé polovině 14. století svědčí podobně jako v některých polských městech o nepříliš pevném vztahu staroměstských měšťanů k jejich rodnému domu. Pokud dosavadní literatura předpokládala dlouhodobou držbu majetku tzv. patricijskými rodinami, je nutno toto mínění odmítnout. Podle údajů soudní knihy se nemovitosti na významných staroměstských náměstích stávaly častým předmětem trhu. Právě toto zjištění staví do jiného úhlu dosavadní názory o stálosti a neměnnosti majetkové držby uvnitř středověkých měst, stálosti osazenstva farních okrsků nebo cechovních organizací. Připočteme-li k tomu ještě doklady o přechodu domů mezi majiteli, kteří pocházejí z různých sociálních skupin, vyvstane nám před očima středověké město ne jako neměnná konstanta, ale naopak jako živoucí organizmus. Podobně jako v jiných středověkých městech na Starém Městě pražském se luxusní městské čtvrti nacházely v centrálních městských polohách na Staroměstském rynku a v přilehlých oblastech (Malé náměstí, Týn, Celetná ulice), na Havelském trhu a logicky také v dnešních ulicích Melantrichova a Železná, které i dnes tvoří přirozené spojnice obou náměstí. Právě zde sídlili nejzámožnější obchodníci, staroměstští konšelé a zde se zakupovali také zbohatnuvší řemeslničtí mistři.

Dlouhodobě nemusela směřování města ovlivňovat pouze omezená skupina lidí, která s danou městskou lokalitou spojila celý svůj život. Tak zvané populační jádro města bylo průběžně doplňováno prostřednictvím migrace a sociální mobility novými obyvateli. Pokud v německých oblastech říše ročně migrovalo 40 000 měšťanů, což znamená v průměru 50 novoměšťanů na jedno město, za sto let tak statisticky ve městě muselo zůstat pouze 13 procent původních rodin. Tento trend potvrzují také seznamy staroměstských novoměšťanů. V případě městského přistěhovalectví sledovaný

horizont nasvědčuje tomu, že uvnitř městské společnosti nedošlo k jednorázové proměně v polovině 14. století, která našla svůj odraz také ve složení městských rad. Naopak je nepochybné, že městská společnost byla živoucí, neustále v ní probíhaly různé, pro nás dnes obtížně zachytitelné změny, které ji nepřetržitě přetvářely. Mezi ně patřila velká sociální migrace a mobilita (zejména přistěhovalectví a vystěhovalectví, sociální vzestup), epidemie a značná dětská úmrtnost. Je tedy nutno odmítnout dosavadní představy o stálosti a neměnnosti městské populace.

Tuto nepřetržitou proměnu městské společnosti můžeme ostatně pozorovat i dnes. V průběhu několika roků se nám prostředí a jeho okolí, v němž žijeme, zdá být konstantní a neměnné. Pokud se ale na svůj domov podíváme s odstupem několika desetiletí, začneme si teprve uvědomovat, kolik domů nebo bytů v našem bývalém okolí změnilo svého majitele a jak rychle dochází z různých důvodů k obměně majitelů jednotlivých nemovitostí. Zrychlená doba a technologické výtoby navíc umožňují mnohem radikálnější přeměnu našeho okolí, než tomu bylo ve středověku. Dle mého soudu k této přirozené obměně docházelo vždy, období středověku nevyjímaje. Výzkumy menších královských nebo poddanských měst možná mohou ukázat jiný trend, nejspíše v nich lze předpokládat větší stálost. I zde však muselo docházet k přirozené obměně společnosti. Ve staroměstském případě byl tento jev umocněn centrální polohou města a jeho významem, jako sídelního města panovnické dynastie, stejně jako jeho hospodářskými možnostmi, kterými lákalo nově příchozí obyvatelé všech společenských vrstev.

Velký vliv na těchto změnách měli do města nově příchozí měšťané. Někteří z nich patřili k rodinám, které byly již delší čas usazeny ve městě a teprve systematické vedení záznamů o přijetí městského práva jim umožnilo vystoupit z domnělé „anonymity“. Byli však mezi nimi i ti, kteří skutečně opouštěli místa svého trvalého bydliště a stěhovali se do jiných měst za účelem zlepšení svého ekonomického nebo společenského postavení. Seznamy novoměšťanů však umožňují postihnout pouze ekonomicky nejsilnější osoby, které měly ve městě vybudovány jisté osobní kontakty, případně jim jejich jmění či obchodní konexe zajišťovaly rychlé přijetí mezi městskou – případně i radní – elitu.

Ve vzácných případech můžeme propojit údaje soudní knihy a seznamů novoměšťanů a prokázat přátelské vazby mezi měšťany. Ze vztahu rychtářů a jejich písařů naopak jasně vyplývají klientské vazby mezi zámožnými měšťany a jejich

služebníky. Po nástupu nové osoby do rychtářského úřadu se totiž často stávalo, že osobní písaři nových rychtářů se přičiněním svých pánů stali rychtářskými písaři. V několika případech víme, že tito písaři přijali městské právo. Jako ručitelé při tom vystupují právě jejich páni. Je zde tedy jasně vysledovatelná úzká vazba mezi tzv. patricijem-patronem a písařem-klientem. Nelze přehlédnout ani skutečnost, že věrné služby svému patronovi schopným jedincům včetně sluhů, osobních kaplanů nebo jiných klientů umožňovaly jeho sociální vzestup a proniknutí mezi plnoprávné měšťany. Ve vyjmenovaných případech se jednalo o skutečnosti, které dosavadní bádání pouze předpokládalo, ale přesvědčivé důkazy doposud chyběly.

Pozvolnou proměnu staroměstské společnosti lze demonstrovat také v národnostní rovině. Při nákupu nemovitostí po roce 1350 totiž začíná přibývat osob nesoucích typicky česká jména. Seznamy novoměšťanů pouze zdánlivě neprokazují trend počestřování staroměstské společnosti již v předhusitských válkách, protože ve sledovaném období bylo přijímáno přibližně stejně osob nesoucích typicky česká a německá jména. Ve skutečnosti ale prokazují neustálé pronikání Čechů mezi plnoprávné měšťany. Přijetí městského práva představovalo základní podmínku společenského vzestupu.

Rozbor soudní knihy zároveň potvrdil obecně známé pravidlo, že jihoněmecký právní okruh svým důrazem na rodinu vzniklou sňatkem dával svobodným dívkám, manželkám nebo vdovám větší míru svobody a možnosti uplatnění, než jiné právní okruhy. Staroměstské ženy tak vystupují jako vážené majitelky řady městských i venkovských nemovitostí a statků, mohly přijímat městské právo a samostatně provozovaly řemesla a živnosti, včetně ujmoutí se řemesla po smrti jejich manžela. Vedle toho se s nimi setkáváme také jako se štědrými donátorkami různých církevních institucí, zejména městských klášterů, do nichž po vzoru příslušnic panovnické dynastie a šlechty vstupovaly také staroměstské měšťanky.

Dva roky po smrti Dětricha Plafuse začal v kostele sv. Havla kázat jeden z prvních velkých církevních reformátorů, kteří šířili myšlenky, jež později vedly k výbuchu husitské revoluce. Proces „dlouhého trvání“ proměny obyvatel Starého Města pražského však nezačal v říjnu roku 1363 ani jindy, ale fungoval v podstatě od založení města. Teprve ze 14. století však máme dochovány prameny, které nám umožňují tento trend, analyticky doložený také pro říšská města, zachytit. Možná že si tyto změny uvědomoval také Dětrich Plafus. Zatímco v polovině 14. století byly jeho sousedy přední měšťanské

rody Velflovičů a Goldnerů, na počátku 15. století zde jako majitele nacházíme nové rodiny, které se zabývaly převážně řemeslem a mnohdy se pyšnily českým tzv. příjmením či příjmím. Přestože následné husitské bouře znamenaly velký zásah do staroměstské společnosti, zdaleka se nejednalo o tak velkou změnu, jak se doposud předpokládalo. K zásadní proměně staroměstské společnosti totiž došlo již mnohem dříve, než 30. července 1419.

9. Seznam pramenů a literatury

9.1. Prameny přístupné v rukopisech a starých tiscích

Archiv Pražského hradu, Cod. III/6, fol. LVIIIv

Archiv Pražského hradu – Archiv metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 299-XIII/18

Kniha nálezů, smluv a zápisů před radou 1452–1518, Archiv hlavního města Prahy, Sběrka rukopisů, sign. 2141

Kniha pamětní (1366–1540–1611), Archiv hlavního města Prahy, Sběrka rukopisů, sign. 993

Kniha pamětní (1417–1480), Archiv hlavního města Prahy, Sběrka rukopisů, sign. 992

Kniha soudní s trhovými zápisy (1351–1367), Archiv hlavního města Prahy, Sběrka rukopisů, sign. 987

Kniha soudní 1347–1362, SOkA Louny, sign. I C 1

Kniha soudní pro větší dluhy (1400–1483), Archiv hlavního města Prahy, Sběrka rukopisů, sign. 997

Kniha trhová 1437–1451 (–1454), Archiv hlavního města Prahy, Sběrka rukopisů, sign. 90

Křížovnický plán, 1649–1653, AMP, Sběrka map a plánů, sign. MAP P 1 A/2231

LANGWEIL Antonín, Papírový model, uloženo v Muzeu hlavního města Prahy, inv. č. 127795

Muzeum města Prahy, Sběrka fotografií, sign. H 040 024/1

SÚA Praha, Fond/sběrka: AZK, inv. č. 1718

SÚA, Praha, Fond/sběrka: ŘKř, inv. č. 302

SÚA Praha, Archiv zrušených klášterů, č. 1239

9.2. Vydané prameny

Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1. (1388–1783), (ed.) Andrzej Janeczek, Poznań – Warszawa 2005

Archiv český 2, (ed.) František Palacký, Praha 1842

Archiv český 26, (ed.) Josef Teige, Praha 1909

Archiv český 28, (ed.) Josef Teige, Praha 1912

Berní knihy Starého Města pražského (1427–1434), (ed.) Hana Pátková, Praha 1996

CDB I (805–1197), (ed.) Gustav Friedrich, Praha 1904–1907

CDB V/1 (1253–1266), (edd.) Jindřich Šebánek a Sáša Dušková, Praha 1974

- CDB V/2 (1367–1278), (edd.) Jindřich Šebánek a Sáša Dušková, Praha 1981
- CIM I. Privilegia měst pražských, (ed.) Jaromír Čelakovský, Praha 1886
- CIM II (1225–1419). Privilegia královských měst venkovských, (ed.) Jaromír Čelakovský, Praha 1895
- Codex epistolaris Johannis regis Bohemiae*, (ed.) Theodor Jacobi, Berlin 1844
- Codex Přemyslaeus. Regesty z výpisků z dvorských register Václava IV. z doby kolem a po roku 1400*, in: Archiv český 39, (ed.) Ivan Hlaváček, Praha 2013
- Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, in: MGH Scriptorum rerum Germanicarum Nova Series 2, (ed.) Bertold Bretholz, Berlín 1923
- Das altprager Stadtrecht aus dem 14. Jahrhunderte*, (ed.) Emil Franz Rössler, Praha 1845
- Das Buch der Prager Malerczeche 1348–1527*, (edd.) Adalbert Patera a Ferdinand Tadra, Praha 1878
- ERŠIL Jaroslav – PRAŽÁK Jiří, *Archiv pražské metropolitní kapituly. Katalog listin a listů z doby předhusitské 1 (- 1419)*, Praha 1956
- Frantové a grobiáni*, (ed.) Jaroslav Kolár, Praha 1959, s. 21–54
- Germania Judaica I.*, (edd.) Ismar Elbogen – Aron Freimann – Chaim Tykocinski, Tübingen 1963
- Germania Judaica II/2*, (ed.) Zvi Avneri, Tübingen 1968
- Germania Judaica III/2*, (edd.) Arye Maimon – Mordechai Breuer – Yacov Gugenheim, Tübingen 1995
- HÁJEK Z LIBOČAN Václav, *Kronika česká*, (ed.) Jan Linka, Praha 2013
- Chronicon Aulae regiae*, (ed.) Josef Emler, in: FRB IV, Praha 1884
- Il Vocabolario Quadrilingue. Latino – Veneto – Ceco – Tedesco*, (ed.) Jitka Křesálková, Bergamo 1984
- K historii Židů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (906–1620)*, (edd.) Bohumil Bondy a František Dvorský, Praha 1906
- Knihy počtů města Brna z let 1343–1365*, (ed.) Bedřich Mendl, Brno 1935
- KRABICE Z WEITMILE Beneš, *Kronika pražského kostela*, in: Kroniky doby Karla IV., Praha 1987, s. 173–268
- LC 1 (1354–1362), (ed.) Antonín František Tingl, Praha 1867
- LC 3-4 (1373–1390), (ed.) Josef Emler, Praha 1879
- LC 5 (1390), (ed.) František Antonín Tingl, Praha 1865
- LE 2 (1375–1388), (ed.) Kliment Borový, Praha 1878

- LE 3 (1385–1390), (ed.) Clemens Borový, Praha 1879
- Letopis měšťana Nového Města pražského z let 1492 až 1539*, (ed.) Bohdan Zilynskyj, PSH 17, 1984, s. 52–89
- Letopisy české od roku 1196 do roku 1278*, in: FRB II, (ed.) Josef Emler, Praha 1874, s. 282–302
- Liber Vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518*, (edd.) Hana Pátková, Aleš Pořízka a Věra Smolová, Praha 2011 (= Documenta Pragensia Monographia 25)
- Listy do Budějovic zaslané z let 1405–1526*, in: AČ 21, (ed.) Václav Schulz, Praha 1903, s. 186–274
- LÍVA Václav, *Berní rula 3. Pražská města*, Praha 1949
- M. Pavla Židka Spravovna*, (ed.) Zdeněk V. Tobolka, Praha 1908
- Monumenta Historica Bohemiae 6*, (ed.) Gelasius Dobner, Praha 1785
- Nájemníci na Starém Městě pražském roku 1608*, (edd.) Jaroslav Čechura, Zdeněk Hojda a Martina Novozámská, Praha 1997
- Oberdeutsche Kaufleute in den älteren Tiroler Raitbüchern (1288–1370). Rechnung und Rechnungsauszüge samt Einleitungen und Kaufmannsregister*, (ed.) Franz Bastian, München 1931
- Písně žáků darebáků. Výbor ze středověké poesie žákovské 2.*, (ed.) Rudolf Mertlík, Praha 1951
- Plán Starého a Židovského Města pražského 1641*, (ed.) Karel Kuchař, Praha 1983
- Plán Starého Města pražského z roku 1729 (Plán mlynáře Václava Josefa Veselého)*, in: Zvláštní otisk z Časopisu Společnosti přátel starožitností českých v Praze 18, (ed.) Josef Teige, Praha 1910
- Práva Starého Města pražského*, in: Výbor z literatury české 2. Od počátku 15. až do konce 16. století, (ed.) Karel Jaromír Erben, Praha 1868, s. 315–366
- RBM I (600–1253), (ed.) Josef Emler, Praha 1855
- RBM II (1253–1310), (ed.) Josef Emler, Praha 1882
- RBM IV (1333–1346), (ed.) Josef Emler, Praha 1892
- RBM VI/1-2 (1355–1358), (ed.) Bedřich Mendl, Praha 1928–1929
- RBM VII/3 (1360–1361), (edd.) Bedřich Mendl a Milena Linhartová, Praha 1958
- RBM VII/5 (1362–1363), (ed.) Bedřich Mendl a Milena Linhartová, Praha 1961
- RT II, (ed.) Josef Emler, Praha 1872

- Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1-2*, (edd.) Jiří Daňhelka, Karel Hádek, Bohuslav Havránek a Naděžda Kvítková, Praha 1988
- Staročeské satiry*, (ed.) Josef Hrabák, in: Památky staré literatury české 3, Praha 1947
- Staří letopisové čeští od roku 1378 do 1527 čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané*, (ed.) Jaroslav Charvát, Praha 1941 (= Dílo Františka Palackého 2)
- Středověké písně cechu žákovského*, (ed.) Radovan Krátký, Praha 1958
- Tak zvaná kronika university pražské*, in: FRB V, (ed.) Josef Emler, Praha 1893, s. 565–588.
- TEIGE Josef, *Formulář staroměstský*, in: Základy starého místopisu pražského I/3, Praha 1910
- TEIGE Josef, *Seznamy měšťanů Pražských I/1. Staré Město 1324–1350*, Almanach královského hlavního města Prahy 4, Praha 1901, s. 215–252
- TEIGE Josef, *Seznamy měšťanů Pražských I/2. Staré Město 1351–1437*, Almanach královského hlavního města Prahy 5, Praha 1902, s. 24–64.
- TOMEK Václav Vladivoj, *Základy starého místopisu Pražského 1. Staré Město*, Praha 1866
- TOMEK Václav Vladivoj, *Základy starého místopisu Pražského 3-5. Malá strana, Hrad Pražský a Hradčany, Vyšehrad*, Praha 1872
- TOMEK Václav Vladivoj, *Mapy staré Prahy k letům 1200, 1348 a 1419*, Praha 1892
- Urkunden-Regesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II. ausgehobenen Klöster Böhmens*, (ed.) Anton Schubert, Innsbruck 1901
- Visitační protokol pražského arcijáhenství pražského arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379–1382*, (edd.) Ivan Hlaváček a Zdeňka Hledíková, Praha 1973
- Výbor z české literatury od počátků po dobu husitskou*, (ed.) Josef Hrabák, Praha 1957

9.3. Literatura

- ALTRICHTER Helmut, *Die Iglauer Neubürger 1360–1649 nach Beruf, Herkunft und Volkszugehörigkeit*, Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte 2, 1938, s. 91–112
- ANDERMANN Kurt, *Zwischen Zunft und Patriziat. Beobachtungen zur sozialen Mobilität in oberdeutschen Städten des späten Mittelalters*, in: Zwischen Nicht-Adel und Adel, (edd.) Kurt Andermann – Peter Johanek, Stuttgart 2001 (= VuF 53), s. 361–382

- BADA Michal, *Žena v systéme Žilinského magdeburského práva*, in: *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*, (ed.) Tünde Lengyelová, Bratislava 2004, s. 24–45
- BALETKA Tomáš, *Šlechtická nemovitost v Brně v době markraběte Jošta (1375–1411)*, ČMM 114/2, 1995, s. 235–256
- BARTOŠ František Michálek, *Bedřich Mendl, Vývoj pražské populace od válek husitských, Česká revue 1916/1917* [recenze], ČČM 92, 1918, s. 87
- BARUS Martin, „*Schweig, Meyde, Leyde, bess do kombt besser Zceyt*“. *Der Görlitzer Stadtschreiber Johann Frauenburg: Lebensweg, Amtstätigkeit und literarische Schriftwerke*, in: *Historica 2*, 2011, s. 33–57
- BASTIAN Franz, *Das Runtingerbuch (1383–1407) und verwandtes Material zum regensburger-südostdeutschen Handel und Münzwesen 1. Darstellung*, Regensburg 1944
- BEČKOVÁ Kateřina, *Zmizelá Praha. Nové Město*, Praha 1998
- BEČKOVÁ Kateřina, *Zmizelá Praha. Staré Město*, Praha 2005
- BEER Karl, *Über Losungsbücher und Losungswesen böhmischer Städte im Mittelalter*, MIÖG 36, 1915, s. 31–95
- BEER Karl, *Zur älteren Bevölkerungsstatistik Prags und einiger anderer Städte Böhmens*, MVGDB 58, Praha 1919, s. 74–87
- BLÁHOVÁ Marie, *Slavnosti v Praze v historiografii doby Karla IV.*, DP 12, 1995, s. 65–73
- BOBKOVÁ Lenka, *Velké dějiny zemí Koruny české Iva. (1310–1402)*, Praha – Litomyšl 2003
- BOBKOVÁ Lenka – BARTLOVÁ Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české IVb. (1310–1402)*, Praha – Litomyšl 2003
- BOBKOVÁ Lenka, „*Civitas Pragensis, sedes et caput regni nostri Bohemie*“ krále Jana Lucemburského, in: *V komnatách paláců – v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám*, (ed.) Kateřina Jíšová, Praha 2007, s. 61–78
- BOONE Marc – STABEL Peter, *New Burghers in the Late Medieval Towns of Flanders and Brabant: Conditions of Entry, Rules and Reality*, in: *Neubürger im späten Mittelalter. Migration und Austausch in der Städtelandschaft des alten Reiches (1250–1550)*, (edd.) Rainer Christoph Schwinges, Berlín 2002 (= *Zeitschrift für Historische Forschung* 30), s. 317–332

- BOROVSKÝ Tomáš, *Dvě studie z dějin Kutné Hory*, nepublikovaná diplomová práce na FF MU, Brno 1997
- BOROVSKÝ Tomáš, *Správa města a radní vrstva v předhusitské Kutné Hoře*, in: *Historie 96. Celostátní studentská vědecká konference*, Hradec Králové 1997, s. 59–83
- BOROVSKÝ Tomáš, *Kutná Hora 1437–1461*, ČNM 167/1-2, 1998, s. 17–36
- BOROVSKÝ Tomáš, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů v předhusitském období*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské Univerzity C 45, 1998, s. 65–75
- BOROVSKÝ Tomáš, *Domy venkovských klášterů ve středověkém Brně (13. – 15. století)*, BMD 14, 2000, s. 13–35
- BOROVSKÝ Tomáš, *Vztahy královských měst a venkovských klášterů na Moravě v pozdním středověku*, in: *Sociální svět středověkého města*, (ed.) Martin Nodl, Praha 2006 (= *Colloquia mediaevalia Pragensia* 5), s. 224–245
- BOSL Karl, *Die Sozialstruktur der mittelalterlichen Residenz- und Fernhandelsstadt Regensburg. Die Entwicklung ihres Bürgertums vom 9.–14. Jahrhundert*, München 1966 (= Bayerische Akademie der Wissenschaften philosophisch-historischen Klasse, Neue Folge 63)
- BOSL Karl, *Das Problem der Armut in der Hochmittelalterlichen Gesellschaft*, in: *Sitzungsberichte österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse* 294, Vídeň 1974, s. 3–29
- BRÁTKOVÁ Zlata, *Cechy a řemesla v době lucemburské*, in: *Lucemburská Praha 1310–1437*, (edd.) Jaroslava Mendelová a Pavla Státníková, Praha 2006, s. 110–122
- BRICHOVÁ Jaroslava, *Kancelář Starého Města pražského za Lucemburků Jana a Karla IV. v letech 1324–1367*, nevydaná disertační práce na FF UK, Praha 1977
- BRICHOVÁ Jaroslava, *Kancelář Starého Města pražského v době lucemburské do roku 1367*, AUC – Philosophica et Historica 1, 1992 (= *Z pomocných věd historických* 10), s. 59–65
- BROSCHÉ Wilfried, *Das Ghetto von Prag*, in: *Die Juden in den böhmischen Ländern*, (ed.) Ferdinand Seibt, München – Wien 1983, s. 87–122
- BRUNNER Otto, *Das Wiener Bürgertum in Jans Enikels Fürstenbuch*, MIÖG 58, 1950, s. 550–574
- BÜCHER Karl, *Die Bevölkerung von Frankfurt am Main im 14. und 15. Jahrhundert*, Tübingen 1886
- CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ Anna, *Posluchačky v kapli Betlémské*, Praha 1947

- Curia ducis, curia regis. Panovnícký dvůr za vlády Přemyslovců*, (edd.) Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka, Praha 2011
- CYMBALAK Tomasz – RYKL Michael – SEMERÁD Matouš, *Nejstarší pozůstatky měšťanské gotické zástavby na Novém Městě v Praze. Aktuální pohled na základě výsledků posledních archeologických výzkumů*, SP 27/2, 2011, s. 14–42
- CZAJA Roman, *Społeczna mobilność jako paradygmat badań nad patrycjatem i grupami kierowniczymi w średniowieczu*, in: *Elita władzy miasta Krakowa i jej związki z miastami Europy w średniowieczu epoce nowożytnej (do połowy XVII wieku)*, (ed.) Zdzisław Noga, Krakov 2011, s. 9–21
- ČAREK Jiří, *Románská Praha*, Praha 1947
- ČAREK Jiří, *Plán rozložení domů podle hodnoty v předhusitské Praze*, PSH 6, 1971, s. 101–105
- ČAREK Jiří, *K vývoji cen staroměstských domů v letech 1400–1850*, PSH 7, 1972, s. 39–49
- ČAREK Jiří, *Městské znaky v českých zemích*, Praha 1985
- ČECHURA Jaroslav, *K charakteru zástavby v Českých Budějovicích na přelomu 14. a 15. století*, AH 11, 1986, s. 245–256
- ČECHURA Jaroslav, *Městská šlechta – součást pražského patriciátu? K otázce kontinuity pražského patriciátu 14. -16. století*, DP 9/1, 1991, s. 57–76
- ČELAKOVSKÝ Jaromír, *O vývoji středověkého zřízení radního v městech Pražských*, SPDMPI/2, Praha 1920, s. 124–389
- ČORNEJ Petr a kol., *Dějiny země Koruny české 1. Od příchodu Slovanů do roku 1740*, Praha – Litomyšl 1997
- ČORNEJ Petr, *Velké dějiny země Koruny české 5 (1402–1437)*, Praha – Litomyšl 2000
- ČORNEJ Petr, *30. 7. 1419: První pražská defenestrace. Krvavá neděle uprostřed léta*, Praha 2010
- ČORNEJ Petr, *Šest statečných? Doplněk ke vztahům husitské Prahy a husitského Tábora*, in: Petr ČORNEJ, *Světla a stíny husitství. Události – osobnosti – texty – tradice*, Praha 2011, s. 77–100
- ČORNEJ Petr, *Kočička, Kurvička, Kokot a Múdrá hlavička aneb staroměstští řezníci v husitské revoluci*, PSH 40, 2012, s. 7–129
- DAUM Werner – RIEDERER Günter – VON SEGGERN Harm, *Fallobst und Steinschlag. Einleitende Überlegungen zum historischen Vergleichs*, in: *Vergleichende Perspektiven – Perspektive des Vergleichs*, (ed.) Helga Schnabel-Schüle, Mainz 1998, s. 1–21

- Dějiny hmotné kultury I/2. Kultura každodenního života od 13. do 15. století*, (red.) Josef Petráň, Praha 1985
- Dějiny Prahy 1. Od nejstarších dob do sloučení pražských měst (1784)*, (red.) Jan Vlk, Praha, 1997
- DENECKE Dietrich, *Die historische Dimension der Sozialtopographie am Beispiel südniedersächsischer Städte*, *Berichte zur deutschen Landeskunde* 54, 1980, s. 211–252
- DENECKE Dietrich, *Soziale Strukturen im städtischen Raum: Entwicklung und Stand der sozial-topographischen Stadtgeschichtsforschung*, in: *Die Sozialstruktur und Sozialtopographie vorindustrieller Städte*, (edd.) Matthias Meinhardt – Andreas Ranft, Berlin 2005 (= *Hallische Beiträge zur Geschichte des Mittelalters und der Frühen Neuzeit* 1), s. 123–137
- DENECKE Dietrich, *Sozialtopographie und sozialräumliche Gliederung der spätmittelalterlichen Stadt*, in: *Über Bürger, Stadt und städtische Literatur im Spätmittelalter*, (edd.) Josef Fleckenstein - Karl Stackmann, Göttingen 1980, s. 161–202
- Die Sozialstruktur und Sozialtopographie vorindustrieller Städte*, (edd.) Matthias Meinhardt – Andreas Ranft, Berlin 2005 (= *Hallische Beiträge zur Geschichte des Mittelalters und der Frühen Neuzeit* 1)
- DIESTELKAMP Bernahrd, *Quellenverzeichnung als Voraussetzung und Aufgabe einer vergleichenden Städtegeschichte*, in: *Voraussetzungen und Methoden Geschichtlicher Städteforschung*, (ed.) Wilfried Ehbrecht, Köln – Wien 1979 (= *Städteforschung, Reihe A: Darstellungen* 7), s. 2–6
- DOLEŽALOVÁ Eva, *Pražská židovská obec ve středověku a její mezinárodní kontakty*, in: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, Praha 2007, s. 349–357
- DOLEŽALOVÁ Eva, *Mysleli to měšťané se svou vírou vážně? Osobní i institucionální formy zbožnosti*, *DaS* 11, 2012, s. 41–43
- DOLLINGER Philippe, *Die Hanse*, Stuttgart 1998
- DRAGON Zdeněk, *K otázce tzv. pohřebiště cizích kupců v Bartolomějské ulici na Starém Městě pražském*, in: *Civitas & Villa, Miasto i wieś w średniowiecznej europieśrodkowej*, Vratislav – Praha 2002, s. 235–240

- DRAGOUN Zdeněk – ŠKABRADA Jiří – TRYML Michal, *Románské domy v Praze*, Praha 2002
- DRAGOUN Zdeněk, *Praha 885–1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře*, Praha 2002
- DRAGOUN Zdeněk, *Nové archeologické poznatky o Havelském Městě a otázka dokončení jeho lokace*, in: Martin MUSÍLEK a kol., *Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie*, Praha 2012, s. 186–199
- DŘÍMAL Jaroslav, *Sociální složení a majetek obyvatel Brna v letech 1365 až 1509*, BMD 6, 1964, s. 185–289
- DURDÍK Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999
- DVOŘÁK Miloš, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod 1*, PSH 34, 2006, s. 7–91
- DVOŘÁK Miloš, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod 2*, PSH 35, 2007, s. 7–61
- EBEL Wilhelm, *Der Bürgereid als Geltungsgrund und Gestaltungsprinzip des deutschen mittelalterlichen Stadtrechts*, Weimar 1958
- Encyklopedie českých tvrzí II. (K-R)*, Praha 2000
- ENGEL Evamaria – JAKOB Frank-Dietrich, *Städtisches Leben im Mittelalter. Schriftquellen und Bildzeugnisse*, Köln – Weimar – Wien 2006
- ENNEN Edit, *Ženy ve středověku*, Praha 2001
- ERLER Adalbert, *Bürgerrecht und Steuerpflicht im mittelalterlichen Städtewesen mit besonderer Untersuchung des Steuereides*, Frankfurt am Main 1963
- FEHRING Peter, *Plot layout and building structures of medieval towns in central Europe*, in: *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy*, Brno 1997, s. 148–155
- FEJTOVÁ Olga – JÍŠOVÁ Kateřina, *Měšťanské testamenty jako badatelské téma. Projekt zpracování pražských testamentů od 15. do 17. století na základě počítačové databáze*, in: *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, (edd.) Kateřina Jíšová a Eva Doležalová, Praha 2006, s. 15–27
- FIALA Michal, *Heroltské figury ve znacích měšťanů Starého Města pražského v době předhusitské*, *Heroltská ročenka* 1989, Praha 1989, s. 29–44
- FIALA Zdeněk, *Komorník a podkomoří. Pojednání o počátcích a vzájemném poměru obou do konce 13. století*, *Sborník historický* 2, Praha 1954, s. 57–82
- FIALA Michal, *Obecné figury ve znacích měšťanů Starého Města pražského v době předhusitské*, *Heraldická ročenka* 1990, Praha 1990, s. 21–32

- FIALA Michal – HRDLIČKA Jakub, *Řídící vrstva v počátcích českých měst na příkladu pražské aglomerace*, DP 15, 1997, s. 13–24
- FLODR Miroslav, *Brněnské městské právo. Zakladatelské období (– 1359)*, Brno 2001 (= Knižnice Matice moravské 7)
- FOUQUET Gerhard, „Freundschaft“ und „Feindschaft“. *Stadtadlige Verwandtschaftsfamilien in deutschen Städten des Spätmittelalters*, in: *Die Familie in der Gesellschaft des Mittelalters*, (ed.) Karl-Heinz Spiess, Ostfildern 2009 (= VuF 71), s. 107–135
- Fremdheit und Reisen im Mittelalter*, (edd.) Irene Erfen a Karl-Heinz Spieß, Stuttgart 1997
- FRÖLICHOVÁ Zdeňka, *Kronika Rynečku na Starém Městě pražském*, Praha 1940
- GEREMEK Bronislav, *Slitování a šibenice. Dějiny chudoby a milosrdenství*, Praha 1999
- GILOMEN Hans-Jörg, *Einleitung. Neue Forschungen zur Migration im Spätmittelalter und in der Frühen Neuzeit*, in: *Migration in der Städte. Ausschluss – Assimilierung – Integration – Multikulturalität*, (edd.) Hans-Jörg Gilomen, Anne-Lise Head-König, Anne Radeff, Zürich 2000, s. 11–16
- Gloria et Miseria. Praha v době třicetileté války*, (edd.) Jaroslava Hausenblasová a Michal Šroněk, Praha 1998
- GOLIŃSKI Mateusz, *Rycerstwo w mieście na przykładzie Świdnicy w 2. poł. XIV. w. Problem przyczyn i charakteru obecności oraz lokalizacja w przestrzeni miejskiej*, in: *Sociální svět středověkého města*, (ed.) Martin Nodl, Praha 2006 (= Colloquia mediaevalia Pragensia 5), s. 165–172
- GOLIŃSKI Mateusz, *Przy wrocławskim Rynku. Rekonstrukcja dziejów własności posesji 1 (1345–1420)*, Wrocław 2011
- GRAUS František, *Městská chudina v době předhusitské*, Praha 1949
- GRAUS František, *Český obchod se sukrem ve 14. a 15. století. K otázce významu středověkého obchodu*, Praha 1950
- GRAUS František, *Tři zlomky českých kupeckých knih z doby předhusitské*, ČsČH 4, 1956, s. 644–654
- GRAUS František, *Die Handelsbeziehungen Böhmens zu Deutschland und Österreich im 14. und zu Beginn des 15. Jahrhunderts*, *Historica* 2, 1960, s. 77–110
- GRAUS František, *Pest – Geissler – Judenmorde. Das 14. Jahrhunderts als Krisenzeit*, Göttingen 1987 (= Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 86)

- HANISCH Wilhelm, *Die Prager Neubürger im dreissigjährige Krieg. Volkszugehörigkeit, Herkunft, Beruf*, Zeitschrift für Geschichte der Sudetenländer 6/2, 1943, s. 155–174
- Haus und Familie in der Spätmittelalterlichen Stadt*, (ed.) Alfred Haverkamp, Kolín nad Rýnem 1984
- HAUSEROVÁ Milena, *Vývoj středověkého městského obytného domu ve středních Čechách*, nepublikovaná kandidátská disertační práce na ČSAV Ústav teorie a dějin umění, Praha 1988
- HAUSEROVÁ Milena, *Příspěvek k poznání domovní zástavby Havelského Města*, in: Martin MUSÍLEK a kol., *Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie*, Praha 2012, s. 275–285
- Haus- und Familienbücher. In der städtischen Gesellschaft des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit*, (ed.) Birgit Studt, Köln – Weimar – Wien 2007
- HAVERKAMP Alfred, „... an die große Glocke hängen“. *Über Öffentlichkeit im Mittelalter*, in: Alfred HAVERKAMP, *Gemeinden, Gemeinschaften und Kommunikationsformen im hohen und späten Mittelalter. Festgabe zur Vollendung des 65. Lebensjahres*, (edd.) Friedhelm Burgard, Lukas Clemens und Michael Matheus, Trier 2002, s. 277–313
- HAVERKAMP Alfred, *Baptised Jews in German Lands during the Twelfth Century*, in: *Jews and Christians in Twelfth-Century Europe*, (edd.) Michael A. Singer – John van Engen, Notre-Dame 2001, s. 255–310
- HAVERKAMP Alfred, „*Concivilitas*“ *von Christen und Juden in Aschkenas im Mittelalter*, in: Alfred HAVERKAMP, *Gemeinden, Gemeinschaften und Kommunikationsformen im hohen und späten Mittelalter. Festgabe zur Vollendung des 65. Lebensjahres*, (edd.) Friedhelm Burgard, Lukas Clemens und Michael Matheus, Trier 2002, s. 315–345
- HAVERKAMP Alfred, *Judenvertreibungen im Mittelalter und Frühneuzeit – Erscheinungsformen und Zusammenhänge, Betrachtungsweisen und Erkenntnischancen*, in: Alfred HAVERKAMP, *Gemeinden, Gemeinschaften und Kommunikationsformen im hohen und späten Mittelalter. Festgabe zur Vollendung des 65. Lebensjahres*, (edd.) Friedhelm Burgard, Lukas Clemens und Michael Matheus, Trier 2002, s. 375–395
- HAVERKAMP Alfred, *Die Judenviertel in deutschen Städten während des späten Mittelalters*, in: Alfred HAVERKAMP, *Gemeinden, Gemeinschaften und Kommunikationsformen im hohen und späten Mittelalter. Festgabe zur Vollendung*

- des 65. Lebensjahres, (edd.) Friedhelm Burgard, Lukas Clemens und Michael Matheus, Trier 2002, s. 237–253
- HAVERKAMP Alfred, *Topographie und soziale Beziehungen in den deutschen Städten des Spätmittelalters*, in: Alfred HAVERKAMP, *Gemeinden, Gemeinschaften und Kommunikationsformen im hohen und späten Mittelalter. Festgabe zur Vollendung des 65. Lebensjahres*, (edd.) Friedhelm Burgard, Lukas Clemens und Michael Matheus, Trier 2002, s. 121–145
- HAVERKAMP Alfred, „*Kammerknechtschaft*“ und „*Bürgerstatus*“ der Juden diesseits und jenseits der Alpen während des späten Mittelalters, in: *Die Juden in Schwaben*, (edd.) Michael Brenner – Sabine Ullmann, München 2012, s. 11–40
- HAVERKAMP Alfred, *Beziehungen zwischen Bischöfen und Juden im ottonisch-salischen Königreich bis 1090*, in: *Trier – Mainz – Rom. Stationen, Wirkungsfelder, Netzwerke*, (edd.) Anna Esposito, Heidrun Ochs, Elmar Rettinger, Kai-Michael Sprenger, Regensburg 2013, s. 45–87
- HECHBERGER Werner, *Adel, Ministerialität und Rittertum im Mittelalter*, München 2004 (= Enzyklopädie Deutscher Geschichte 72)
- HERMANN Ignát – TEIGE Josef – WINTER Zikmund, *Pražské Ghetto*, Praha 1902
- HEROLD Vilém, *O nejstarší městské knize Lounské*, SAP 21, 1971, s. 32–92
- HEYMANN Frederick G., *Česká města před husitskou revolucí, v době jejího trvání a jejich etnický vývoj*, in: *Tábor a husitská revoluce, České Budějovice 1971* (= Zvláštní číslo 40. ročníku Jihočeského sborníku historického), s. 45–53
- HLAVÁČEK Ivan, *O vztahu venkovských klášterů a měst v pozdním středověku. Několik informací o obecné literatuře a poznámky k českým poměrům doby předhusitské*, *Umění* 33/2, 1985, s. 153–159
- HLEDÍKOVÁ Zdeňka, *Slavnosti církevního roku – v kostele i na ulici*, DP 12, 1995, s. 45–63
- HLEDÍKOVÁ Zdeňka, *Projevy religiozity v Praze v době předhusitské*, in: Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 229–244
- HLEDÍKOVÁ Zdeňka, *Zápisy manželských sporů – nepovšimnutý pramen 15. století*, in: Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 273–283
- HOLBACH Rudolf, *Kirchen, Karrieren und soziale Mobilität zwischen Nicht-Adel und Adel*, in: *Zwischen Nicht-Adel und Adel*, (edd.) Kurt Andermann – Peter Johanek, Stuttgart 2001, s. 311–360

- HORSKÁ Pavla – MAUR Eduard – MUSIL Jiří, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha – Litomyšl 2002
- Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 7. Praha a okolí*, (red.) František Holec, Praha 1988
- HRDLIČKA Ladislav, *Praha podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území pražské památkové rezervace*, Praha 2005
- HOERNES Martin, *Die Hauskapellen des Regensburger Patriziats. Studien zu Bestand, Überlieferung und Funktion*, Regensburg 2000 (= Regensburger Studien und Quellen zur Kulturgeschichte 8)
- HOFFMANN František, *Litomyšl v husitském revolučním hnutí*, In: Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí, Pardubice 1959
- HOFFMANN František, *Jihlava v husitské revoluci*, Havlíčkův Brod 1961
- HOFFMANN František, *Bydlení chudých vrstev ve středověkých městech*, DP 16, Praha 1998, s. 17–25
- HOFFMANN František, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009
- HORSKÝ Zdeněk, *Pražský orloj*, Praha 1988
- Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha a okolí*, (red.) František Holec, Praha 1988
- HRDINA Jan, *Kaple Božího těla na Novém Městě pražském v době předhusitské – dvě drobné sondy*, SP 29/2, 2013, s. 21–38
- HRUBÁ Michaela, *Zvonění na svatou Alžbětu. Odras norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku*, Praha 2011
- CHOTĚBOR Petr a kol., *Petr Parléř. Svatovítská katedrála 1356–1399*, Praha 1999
- CHOTĚBOR Petr – DURDÍK Tomáš, *Die Sitze der Prager Bürger in der Umgebung von Prag*, Castrum Bene 6, Praha 1999, s. 13–32
- IGEL Karsten, *Zwischen Bürgerhaus und Frauenhaus. Stadtgestalt, Grundbesitz und Sozialstruktur im spätmittelalterlichen Greifswald*, Köln – Weimar – Wien 2010
- IRSIGLER Franz, *Annäherungen an den Stadtbegriff*, in: Europäische Städte im Mittelalter, (edd.) Ferdinand Opll, Christoph Sonnlechner, Innsbruck 2010, s. 15–30
- ISENMANN Eberhard, *Die deutsche Stadt im Mittelalter (1150–1550)*, Wien – Köln – Weimar 2012
- IWAŃCZAK Wojciech, *Prostytucja w późnośredniowiecznej Pradze*, in: Biedni i bogaci. Studia z dziejów społeczeństwa i kultury, (ed.) Anna Kizys, Varšava 1992, s. 95–104

- JAN Libor, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000
- JAN Libor, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006
- JANÁČEK Josef, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, Praha 1955
- JANÁČEK Josef a kol., *Dějiny Prahy*, Praha 1964
- JANÁČEK Josef, *Malé dějiny Prahy*, Praha 1983
- JANDOUREK Jan, *Sociologický slovník*, Praha 2007
- JANIŠ Dalibor, *Úvahy nad počátky zemských desk na Moravě*, in: *Nový Mars Moravicus* aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám, (edd.) Bronislav Chocholáč, Libor Jan, Tomáš Knoz, Brno 1999, s. 243–250
- JARAUSCH Konrad H. – ARMINGER Gerhard – THALLER Manfred, *Quantitative Methoden in der Geschichtswissenschaft. Eine Einführung in die Forschung, Datenverarbeitung und Statistik*, Darmstadt 1985, s. 1–8
- JEČNÝ Hubert, *Středověké paláce v Praze*, SP 5, 1971, s. 64–75
- JÍŠOVÁ Kateřina, *Péče o nemocné a chudé na Novém Městě pražském v pozdním středověku*, MHB 10, 2005, s. 323–351
- JORDÁNKOVÁ Hana – SULITKOVÁ Ludmila, *Etnická příslušnost a jazyková komunikace obyvatel Brna ve středověku a raném novověku*, DP 19, 2001, s. 37–57
- JÖRN Nils, *Überlegungen zur Aufnahme fremder Kaufleute und Handwerker in England im 15. und 16. Jahrhundert*, in: *Fremdheit und Reisen im Mittelalter*, (edd.) Irene Erfen a Karl-Heinz Spieß, Stuttgart 1997, s. 193–216
- Judenvertreibungen in Mittelalter und früher Neuzeit*, (edd.) Friedhelm Burgard, Alfred Haverkamp, Gerd Mentgen, Hannover 1999 (= *Forschungen zur Geschichte der Juden* 9)
- JUŘINA Petr a kol., *Náměstí Republiky. Výzkum století*, Praha 2009
- KALESSE Claudia, *Bürger in Augsburg. Studien über Bürgerrecht, Neubürger und Bürgen anhand des Augsburger Bürgerbuchs I (1288–1497)*, Augsburg 2001
- KALINA Pavel, *Praha 1310–1437. Kapitoly o vrcholné gotice*, Praha 2004
- KALINA Tomáš, *Příspěvek k založení Starého Města pražského a k vývoji jeho areálu ve 13. století*, HG 8, 1972, s. 73–104
- KAŠIČKA František, *Tvrze středních Čech*, Praha 1984
- KAŠPAR Vojtěch – ŽEGKLITZ Jaromír, *Hrnčíři z Truhlářské ulice*, in: Petr JUŘINA a kol., *Náměstí Republiky. Výzkum století*, Praha 2009, s. 78–83

- KAVKA František, *Třídní struktura Českých Budějovic v první polovině 16. století. Příspěvek k dějinám českých měst v první polovině 16. století*, SH 4, 1956, s. 110–188
- KAVKA František, *Místo Prahy v politicko-hospodářském konceptu vlády Karla IV.*, in: František KAVKA, *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepiscectví*, Praha 2002, s. 258–288
- KEJŘ Jiří, *Právní život v Kutné Hoře*, Praha 1958
- KEJŘ Jiří, *K privilegiu knížete Soběslava II. pro pražské Němce*, Právněhistorické studie 14, 1969, s. 241–258
- KEJŘ Jiří, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998
- KIBIC Karel, *Staroměstská radnice v Praze*, SP 5, 1971, s. 33–63
- KITTEL Erich, *Siegel*, Braunschweig 1970
- KLÁPŠTĚ Jan, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2005
- KOCH Bruno, *Integration von Neubürgern in die Städte des späten Mittelalters*, in: Migration und Integration. Aufnahme und Eingliederung im historischen Wandel, (edd.) Mathias Beer, Martin Kintzinger, Marita Krauss, Stuttgart 1997 (= Stuttgarter Beiträge zur historischen Migrationsforschung 3), s. 75–86
- KOCH Bruno, *Neubürger in Zürich. Migration und Integration im Spätmittelalter*, Weimar 2002 (= Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte 40)
- KOCH Bruno, *Quare magnus artificus est: migrierende Berufsleute als Innovationsträger im späten Mittelalter*, in: Neubürger im späten Mittelalter. Migration und Austausch in der Städtelandschaft des alten Reiches (1250–1550), (edd.) Rainer Christoph Schwinges, Berlín 2002 (= Zeitschrift für Historische Forschung 30), s. 409–443
- KOPIČKOVÁ Božena, *Manželské spory žen pozdního středověku v protokolech ústředních církevních úřadů v Praze*, DP 13, 1996, s. 57–65
- KRATOCHVÍL Miloš Václav, *Šestipanské úřady v Starém a Novém Městě do roku 1547 a jejich knihy*, SPDMP 6, 1930, s. 149–264
- KREJČÍK Tomáš K, *Pečeť v kultuře středověku*, Ostrava 1998
- KREMLIČKOVÁ Mira, *Staroměstské soudní knihy pro dluhy pod 10 kop z let 1370–1391 a 1400–1449*, disertační práce FF UK, Praha 1952
- KRIEGER Karl-Friedrich, *Bürgerlicher Landbesitz im Spätmittelalter. Das Beispiel der Reichsstadt Nürnberg*, in: Städtisches Um- und Hinterland in vorindustrieller Zeit, (ed.) Hans K. Schulze, Köln 1985 (= Städteforschung A/22), s. 77–98

- KROUPA Pavel, *Ke stavebnímu vývoji hradu a zámku ve Škvorci*, Castellologica Bohemica 6, Praha 1998, s. 281–296
- KRZENCK Thomas, *Prager Frauentestamente des 15. Jahrhunderts*, DP 13, 1996, s. 69–79
- KUBŮ František, *Chebský městský stát. Počátky a vrcholné období do počátku 16. století*, České Budějovice 2006
- KŮRKA Pavel B., „*Tu, kdež nyní slove u sv. Valentina na rynečku*“. *Dějiny a místopis kostela a farnosti sv. Valentina na Starém Městě pražském*, PSH 33, 2004, s. 109–180
- KŮRKA Pavel B., „*Urozenost, ctnost, krása i umění. Za nic nestojí, když peněz nejní*“. *Správa a majetek záduší kostela sv. Valentina na Starém Městě pražském v raném novověku*, PSH 34, 2006, s. 93–126
- KYBALOVÁ Ludmila, *Pražské zvony*, Praha 1958
- KYBALOVÁ Ludmila, *Dějiny odívání. Středověk*, Praha 2001
- LAŠŤOVKA Marek a kol., *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství 2 (O-Ž)*, Praha 1998
- LEDVINKA Václav, *Praha pod vládou lucemburské dynastie*, in: *Lucemburská Praha 1310–1437*, (edd.) Jaroslava Mendlová – Pavla Státníková (edd.), Praha 2006, s. 13–39
- LE GOFF Jacques, *Kultura středověké Evropy*, Praha 1991
- LEMINGER Otakar, *Pozůstatky knihy počtů města Hory Kutny ze XIV. století*, Kutnohorské příspěvky 2, 1925, s. 3–16
- LÍBAL Dobroslav, *Několik poznatků o gotické domovní zástavbě Nového Města pražského*, Ochrana památek 1961, s. 21–27
- LÍBAL Dobroslav – PÍŠA Vladimír, *Příspěvek k poznání půdorysného vývoje historického jádra Prahy v období raného feudalismu*, Ochrana památek 2, 1958, s. 19–25
- LÍBAL Dobroslav – HEROUTOVÁ Marie, *Raně feudální parcelace staroměstského bloku*, Ochrana památek 1961, s. 49–51
- LÍBAL Dobroslav – MUK Jan, *Staré Město pražské. Architektonický a urbanistický vývoj*, Praha 1996
- LÍBAL Dobroslav – MUK Jan – PAVLÍK Milan, *Raně gotické Havelské město*, PSH, 1966, s. 44–55
- LIPPERT Julius, *Bürgerliche Landbesitz im 14. Jahrhundert. Zur Ständefrage jener Zeit*, Praha 1902

- LORENC Vilém, *Několik poznámek k půdorysu Nového Města pražského*, SP 3, 1968, s. 117–132
- LÍVA Václav, *Studie o Praze pobělohorské 3. Změny v domovním majetku a konfiskace*, SPDMP 9, Praha 1935, s. 1–439
- MACEK Josef, *Hospodářský účet z 15. století*, in: *Prameny a studie k českým dějinám 1*, Praha 1951, s. 49–60
- MACEK Josef, *Tábor v husitském revolučním hnutí 1*, Praha 1952
- MACEK Josef, *Národnostní otázka v husitském revolučním hnutí*, ČsČH 3, 1955, s. 4–30
- MACEK Josef, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997
- MAJROSSY Judit, *Community and Individuality in Medieval Urban Space. The Social Topography of Butchers Through the Case of Pressburg in Comparison*, *Historica 2*, 2011, s. 6–32
- MALANÍKOVÁ Michaela, *Brněnské ženy 1343–1477 ve světle berních pramenů*, BMD 18, 2005, s. 21–41
- MALANÍKOVÁ Michaela, *Regina Španová – možnosti využití mikrohistorie na příkladu života obyvatelky středověkého Brna*, BMD 22, 2009, s. 74–91
- MALANÍKOVÁ Michaela, *„Věrně se mnú pracovala a statku mého dobytí a vydělání pomáhala...“*. *Rodinný život v pozdně středověkém městě*, *ĎaS 11*, 2012, s. 32–36
- MALÝ Tomáš, *Co nabízejí (raně novověké) testamenty? Zamyšlení nad možnostmi kvantifikace*, ČMM 126, 2007, s. 251–266
- MAREK Jaroslav, *Areál středověkých měst*, *Sborník Matice moravské 80*, 1961, s. 227–237
- MAREK Jaroslav, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, Praha 1965
- MAREŠ Jan, *Kancelář a písaři města Loun v předhusitské době I.*, *Ústecký sborník historický 2003/1*, Ústí nad Labem 2003, s. 117–143
- MAUR Eduard, *Mory v Praze 1348–1419 ve světle úmrtnosti farního kléru*, DP 7, 1987, s. 145–159
- MAUR Eduard, *Příspěvek k demografické problematice předhusitských Čech (1346–1419)*, AUC – *Philosophica et historica 1*, 1989, s. 7–71
- MENCLOVÁ Dobroslava, *České hrady 1*, Praha 1972
- MENCLOVÁ Dobroslava, *České hrady 2*, Praha 1972

- MENDL Bedřich, *Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378 až 1434*, ČČH 22, 1916, s. 54–57, 422–445
- MENDL Bedřich, *Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku*, Zvláštní otisk „Českého Časopisu historického“ 30, Praha 1926, s. 1–206
- MENDL Bedřich, *Počátky našich cechů*, ČČH 33/1-2, 1927, s. 1–20, 307–346
- MENDL Bedřich, *Tak řečené Norimberské právo v Čechách*, Praha 1938
- MENDL Bedřich, "*Vici Theutunicorum*" a "*civitas circa s. Gallum*". *Dva problémy z počátků města Prahy*, ČČH 38, 1932, s. 237–259
- MENDL Bedřich, *Z hospodářských dějin Prahy*, SPDMP 5, Praha 1932, s. 9–390
- MENGEL David Charles, *Bones, Stones and Brothels: Religion and Topography in Prague under Emperor Charles IV. (1346–78)*, nepublikovaná disertační práce obhájená na University of Notre Dame 2003
- MENGEL David Charles, *From Venice to Jerusalem and Beyond: Milíč of Kroměříž and the Topography of Prostitution in Fourteenth-Century Prague*, Speculum 79, 2004, s. 407–442
- MERHOUT Cyril – WIRTH Zdeněk, *Zmizelá Praha 2. Malá strana a Hradčany*, Praha 2002
- MEZNÍK Jaroslav, *Venkovské statky brněnských měšťanů ve 14. a 15. století*, ČMM 79, 1960, s. 129–147
- MEZNÍK Jaroslav, *Hnutí řemeslníků a chudiny v Brně roku 1378*, ČsČH 9, 1961, s. 637–651
- MEZNÍK Jaroslav, *Brněnský patriciát a boje o vládu města ve 14. a 15. století*, BMD 4, 1962, s. 249–349
- MEZNÍK Jaroslav, *Z problematiky středověkého patriciátu*, ČsČH 11, 1963, s. 628–637
- MEZNÍK Jaroslav, *Převrat na Starém Městě pražském roku 1350*, PSH 1, 1964, s. 7–20
- MEZNÍK Jaroslav, *K otázce struktury českých měst v době předhusitské*, SPFFBU C12, 1965, s. 73–91
- MEZNÍK Jaroslav, *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*, in: Rozpravy ČSAV 75/2, Praha 1965, s. 3–67
- MEZNÍK Jaroslav, *Der ökonomische Charakter Prags im 14. Jahrhundert*, Historica 17, 1969, s. 43–91
- MEZNÍK Jaroslav, *Pozdvižení v Jihlavě roku 1391*, ČMM 89, Brno 1970, s. 189–200
- MEZNÍK Jaroslav, *Pražská řemesla počátkem 15. století*, PSH 7, 1972, s. 5–38
- MEZNÍK Jaroslav, *Vlastnictví rent na Starém Městě počátkem 15. století*, PSH 7, 1972, s. 50–61

- MEZNÍK Jaroslav, *Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století*, SH 37, 1990, s. 7–36
- MEZNÍK Jaroslav, *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990
- MEZNÍK Jaroslav, *Mory v Brně ve 14. století*, MHB 3, 1993, s. 229–235
- MEZNÍK Jaroslav, *Lucemburská Morava (1310–1423)*, Praha 1999
- MEZNÍK Jaroslav, *Jindřich Fuchs. Příspěvek k vývoji brněnského měšťanstva ve 14. století*, in: Jaroslav MEZNÍK, *Tvář stárnoucího středověku. Výbor článků a studií*, (edd.) Tomáš Borovský – Martin Wihoda – David Kalhous – Demeter Malat'ák, Brno 2008, s. 151–161
- MEZNÍK Jaroslav, *Národnostní složení předhusitské Prahy*, in: Jaroslav MEZNÍK, *Tvář stárnoucího středověku. Výbor článků a studií*, (edd.) Tomáš Borovský – Martin Wihoda – David Kalhous – Demeter Malat'ák, Brno 2008, s. 244–276
- MEZNÍK Jaroslav, *Noví olomoučtí měšťané v 15. století*, in: Jaroslav MEZNÍK, *Tvář stárnoucího středověku. Výbor článků a studií*, (edd.) Tomáš Borovský – Martin Wihoda – David Kalhous – Demeter Malat'ák, Brno 2008, s. 119–150.
- Migration – Wanderung – Mobilität in Spätmittelalter und Frühneuzeit. Eine Auswahlbibliographie*, (edd.) Ingrid Matschinegg a Albert Müller, Krems 1990 (= *Medium Aevum Quotidianum* 21)
- MILLER Jaroslav, *Raně novověká městská migrace – české země, královské Uhry, polsko-litevský stát: Pokus o základní komparaci*, ČČH 100/3, 2002, s. 522–554
- MILLER Jaroslav, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, Praha 2006
- MOUREK Václav Emanuel, *Zum Prager Deutsch des IV. Jahrhunderts*, VKČSN 1901, Praha 1902, s. 1–84
- MUSÍLEK Martin, *Odras dvorské kultury v městském prostředí ve 13. a 14. století*, in: *Dvory a rezidence ve středověku 2. Skladba a kultura středověké společnosti*, (edd.) Dana Dvořáčková a Jan Zelenka, Praha 2008 (= *Supplementum Mediaevalia Historica Bohemica* 2), s. 475–505
- MUSÍLEK Martin, *Apatykáři na Starém Městě pražském ve středověku. Příspěvek k možnostem sociotopografické analýzy v areálu pražského souměstí na příkladě osob zabývajících se vykonáváním lékárnického povolání*, MHB 12/1, 2009, s. 97–137
- MUSÍLEK Martin, *Hostince, krčmy a šenky na Starém Městě pražském ve středověku*, in: *Stredoveké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie*, (edd.) Jána Lukačka - Martin Štefánik, Bratislava 2010, s. 57–77

- MUSÍLEK Martin a kol., *Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie*, Praha 2012
- MUSÍLEK Martin, *In novo foro residentis. Sociotopografická analýza Havelského tržiště ve 14. století*, in: Martin MUSÍLEK a kol., *Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie*, Praha 2012, s. 42–71
- MUSÍLEK Martin, *Příběh tří Mikulášů od Věže. Příspěvek k otázce jejich totožnosti*, SP 28/1, 2013, s. 2–15
- MUSÍLEK Martin, *Pět tisíc hřiven stříbra Ebruše Poplinova. Několik zamyšlení nad velikostí majetku pražských a kutnohorských městských elit ve 14. století na základě písemných pramenů*, NS 26/1, 2012, s. 117–135
- MUSÍLEK Martin, *Rodina od Věže a její městské rezidence. Příspěvek k dějinám staroměstského domu čp. 403/I*, PSH 40, Praha 2012, s. 321–335, obr. 27–33
- MUSÍLEK Martin, *Městské elity ve službách Lucemburků*, in: Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy, (edd.) Lenka Bobková a František Šmahel ve spolupráci s Pavlínou Maškovou a Robertem Novotným, Praha 2012, s. 461–463
- MUSÍLEK Martin, *Městská společnost a prostor. Problémy a možnosti využití sociální topografie při výzkumu středověkých měst*, in: *Města ve středověku a raném novověku jako badatelské téma posledních dvou desetiletí*, DP 32, 2013 (v tisku)
- MUSÍLEK Martin, *Vysoká hra o velké majetky. Listy pražských obcí proti odběhlým měšťanům: formy komunikace doby husitské*, in: *Komunikace ve středověkých městech*, (ed.) Martin Čapský, Opava 2014 (v tisku)
- MYŚLIWSKI Grzegorz, *Wrocław w przestrzeni gospodarczej Europy (XIII–XV wiek). Centrum czy peryferie?*, Wrocław 2009
- NEJEDLÝ Martin, *Fortuny kolo vrtkavé. Lásky, moc a společnost ve středověku*, Praha 2003
- NEMITZ Jürgen, *Die historische Analyse städtischer Wohn- und Gewerbelagen: die Auswertung sozialtopographischer Quellen*, Göttingen 1989 (= Halbgraue Reihe zur Historischen Fachinformatik, Serie A: Historische Quellenkunden 3), s. 3–13
- Neubürger im späten Mittelalter. Migration und Austausch in der Städtelandschaft des alten Reiches (1250–1550)*, (edd.) Rainer Christoph Schwinges, Berlin 2002 (= Zeitschrift für Historische Forschung 30)
- NEUWIRTH Josef, *Peter Parler von Gmünd, Dombaumeister in Prag, und seine Familie*, Prag 1891

- NĚMCOVÁ Veronika, *Česká a německá jména obyvatel města Brna zaznamenaná v berních rejstřících z roku 1348, 1387 a 1432*, BMD 17, 2003, s. 97–113
- NODL Martin, *Západočeské Stříbro v roce 1380. Kvantitativní analýza vlivu moru na demografický vývoj středověkého města*, MZK 29, 1994, s. 7–14
- NODL Martin, *Raně novověké městské migrace: perspektivy, tendence a metodické podněty německého bádání 70. až 90. let*, FHB 18, 1997, s. 289–304
- NODL Martin, *Národnostní vývoj předhusitského Stříbra*, ČČH 94/3, 1996, s. 528–559
- NODL Martin, *Polský koncept studia sociální topografie středověkého města*, Mediaevalia Archaeologica 1, 1999, s. 305–311
- NODL Martin, *Středověká prosopografie jako metodická inovace*, in: VIII. Sjezd českých historiků v Hradci Králové 10. - 12. září 1999, (ed.) Jiří Pešek, Praha 2000, s. 146–149
- NODL Martin, *Populační vývoj Stříbra v letech 13820–1419. Integrace – fenomén dějin středověkého města*, MZK 35, 2000, s. 7–47
- NODL Martin, *"Sahaje vína rozlíš piva". Sladovníci, krčmáři a pijáci*, ĎaS 6, 2002, s. 7–12
- NODL Martin, *Elity v českých a moravských pozdně středověkých městech jako badatelský a interpretační problém*, DP 22, 2004, s. 23–49
- NODL Martin, *Sociální aspekty pozdně středověkého městského přistěhovalectví*, in: Sociální svět středověkého města, (ed.) Martin Nodl, Praha 2006 (= Colloquia mediaevalia Pragensia 5), s. 3–96
- NODL Martin, *Středověký testament jako abnormalita*, in: Pozdně středověké testamenty v českých zemích. Prameny, metodologie a formy využití, (edd.) Kateřina Jíšová a Eva Doležalová, Praha 2006, s. 73–85
- NODL Martin, *Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století*, Brno 2007
- NODL Martin – ŠMAHEL František, *Člověk českého středověku*, Praha 2002
- NOGA Zdisław, *Krakowska rada miejska w XVI wieku. Studium o elicie władzy*, Kraków 2003
- NOGA Zdisław, *Geografia imigracji do krakowskiej elity władzy w średniowieczu i epoce nowożytnej (do połowy XVII wieku)*, in: Elita władzy miasta Krakowa i jej związki z miastami Europy w średniowieczu i epoce nowożytnej (do połowy XVII wieku), (ed.) Zdisław Noga, Kraków 2011, s. 23–32
- NOVÝ Rostislav, *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310 – 1526. Katalog*, Praha 1963
- NOVÝ Rostislav, *Počátky znaků měst českých*, SAP 26, 1976, s. 367–412

- NOVÝ Rostislav, *Nejstarší heraldické památky staroměstské radnice v Praze*, PSH 22, 1989, s. 33–64
- NOVÝ Rostislav, *Šlechtická rezidence v předhusitské Praze*, DP 9/1, 1991, s. 7–26
- NUHLÍČEK Josef, *Veřejní notáři v českých městech, zvláště v městech pražských*, Praha 1940
- OHLEK Norbert, *Reisen im Mittelalter*, Düsseldorf – Zürich 2004
- OPLL Ferdinand, *Leben im mittelalterlichen Wien*, Wien – Köln – Weimar 1998
- OPLL Ferdinand, *Zeit und Raum. Aspekte des Alltagslebens im mittelalterlichen Wien*, in: *Lectiones eruditorum extraneorum in Facultate philosophica Universitatis Carolinae Pragensis factae* 6, Praha 2003, s. 7–27
- PÁTKOVÁ Hana, *Ženy ve středověkých berních rejstřících*, DP 13, 1996, s. 47–55
- PÁTKOVÁ Hana, *Bratrstvie ke cti Božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha 2000
- PÁTKOVÁ Hana, *Soukromí měšťanští písaři v Praze ve 14. století*, DP 27, 2008, s. 63–68
- Patronage und Klientel. Ergebnisse einer polnisch-deutschen Konferenz*, (ed.) Hans-Heinrich Nolte, Köln – Wien 1989
- PATZE Hans, *Die Hofgesellschaft Kaiser Karls IV. und König Wenzels in Prag*, *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 114, 1978, s. 755–764
- PEŘINOVÁ Helena, *Od patriciátu k elitě. Definice horní měšťanské vrstvy raného novověku v posledních padesáti letech*, ČČH 104/1, 2006, s. 111–122
- PEŠEK Jiří, *Ponížení a odstrčení. Úvodní slovo na konferenci Archivu hl. města Prahy o problémech městské chudiny a uzavřených substruktur uvnitř městské makrospolečnosti*, DP 16, Praha 1998, s. 9–11
- PETERKA Otto, *Das Gewerberecht Böhmens im 14. Jahrhunderte*, Wien – Leipzig 1909
- PETERKA Otto, *Der Kauf im Altstadt Prager und Brünnner Recht*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* 58, 1938, s. 421–447
- PETRÁŇOVÁ Lydia, *Domovní znamení staré Prahy*, Praha 2008
- PETROVIČOVÁ Mária, *Meštianske znaky alebo meštianske erby? Príspevok k meštianskej heraldike v Bardejove v 15.–17. storočí*, in: *Kontinuita a diskontinuita genealógie a heraldiky*, Martin 2010, s. 86–90
- PĚKNÝ Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2001
- PFEIFFER Gerhard, *Das Breslauer Patriziat im Mittelalter*, Breslau 1929

- PFEIFER Gustav, „*Neuer*“ *Adel im Bozen des 14. Jahrhunderts. Botsch von Florenz und Niklaus Vintler*, *Pro civitate Austriae* 6, 2001, s. 3–23
- PICK Franz, *Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte der Stadt Prag im Mittelalter 1. Das Prager Ungeld im 14. Jahrhundert*, *MVGDB* 44, 1906, s. 277–321
- PLANITZ Hans, *Die deutsche Stadt im Mittelalter. Von der Römerzeit bis zu den Zunftkämpfen*, Weimar 1973
- POCHE Emanuel a kol., *Praha středověká. Čtvero knih o Praze*, Praha 1983
- POCHE Emanuel, *Praha krok za krokem*, Praha 1985
- POLÁK Stanislav, *Trhové knihy českých poddanských měst v první polovině 16. století*, *SAP* 1968, s. 412–451
- POLÍVKA Miloslav, *Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce*, *Rozpravy ČSAV* 92/1, Praha 1982, s. 3–67
- POLÍVKA Miloslav, *K šíření husitství v Praze. Bratrstvo a kaple Božího těla na Novém Městě pražském v předhusitské době*, *FHB* 5, 1983, s. 95–118
- POLÍVKA Miloslav, *Vývoj zbrojních řemesel v Praze na konci 14. a v první polovině 15. století*, *DP* 6/1, 1986, s. 47–74
- Pozdně středověké testamenty v českých zemích. Prameny, metodologie a formy využití*, (edd.) Kateřina Jišová a Eva Doležalová, Praha 2006
- PRAŽÁK Jiří - BERÁNEK Karel - BENEŠ František, *Listiny českých zrušených klášterů 1115-1784*, *Inventář SÚA*, Praha 1961
- PROFOUS Antonín - SVOBODA Jan, *Místní jména v Čechách a na Moravě 4 (S-Ž). Jejich vznik, původní význam a změny*, Praha 1957
- PROCHÁZKOVÁ Eva, *Národní jazyky v kanceláři Starého Města pražského v době předhusitské*, *SAP* 1978, s. 18–65
- PUTÍK Alexandr, *On the Topography and Demography of the Prague Jewish Town prior to the Pogrom of 1389*, *Judaica Bohemiae* 30-31, 1994–1995, s. 7–46
- RAJMAN Jerzy, *Kraków: zespól osadniczy, proces lokacji, mieszczanie do roku 1333*, Krakov 2004
- RHEINHEIMER Martin, *Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450-1850*, Praha 2003
- RICHTER Miroslav - KRAJÍČ Rudolf, *Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 2 (Levobřežní předměstí - archeologický výzkum 1962–1988)*, Praha - Sezimovo Ústí - Tábor 2001

- RICHTEROVÁ Alena, *Několik příspěvků k činnosti kanceláře Starého Města pražského v letech 1367–1419*, SAP 34, 1984, s. 351–438
- RYBIČKA Antonín, *Závěť Kunrata Litoměřického roku 1335*, PAM 8, Praha 1870, s. 145–147
- RYBIČKA Antonín, *O českém zvonařství studie kulturní*, Praha 1885
- RYKL Michael, *Výpověď stavební historie domu čp. 509 pro poznání dějin Havelského Města*, in: Martin MUSÍLEK a kol., *Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie*, Praha 2012, s. 298–322
- RUBLACK Hans-Christoph, *Probleme der Sozialtopographie der Stadt im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, in: *Voraussetzungen und Methoden Geschichtlicher Städteforschung*, (ed.) Wilfried Ehbrecht, Köln – Wien 1979 (= *Städteforschung*, Reihe A: Darstellungen 7), s. 177–193
- RUTH František, *Kronika královské Prahy a obcí sousedících 1-3*, Praha 1995–1996
- RÜTHING Hans, *Der Wechsel von Personennamen in einer spätmittelalterlichen Stadt. Zum Problem der Identifizierung von Personen und zum sozialen Status von StadtBewohnern mit wechselnden oder unvollständigen Namen*, in: *Medieval Lives and the Historian. Studies in Medieval Prosopography*, (edd.) Neithard Bulst a Jean-Philippe Genet, Kalamazoo 1986, s. 215–226
- RŮŽEK Vladimír, *Česká znaková galerie na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361. Příspěvek ke skladbě královského dvora Karla IV.*, SAP 38, 1988, s. 37–302
- SAMOJSKÁ Kateřina, *Meze a možnosti studia a jeho využití v archeologii a stavební historii. Problémy interpretace historických textů*, Dějiny staveb 2006, Plzeň 2006, s. 73–84
- SEDLÁČEK August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého 15*, Praha 1998
- SELMÍ WALLISOVÁ Michaela, *Židovský hřbitov ve Vladislavově ulici*, SP 25/2, 2009, s. 54–65
- SCHICH Winfried, *Würzburg im Mittelalter. Studien zum Verhältnis von Topographie und Bevölkerungsstruktur*, Köln – Wien 1977 (= *Städteforschung*, Reihe A: Darstellungen 3), s. 141–182
- SCHMITT Jean-Claude, *Konverze Hermanna Žida*, Praha 2010
- SCHOCH Willi, *Die Bevölkerung der Stadt St. Gallen im Jahre 1411. Eine sozialgeschichtliche und sozialtopographische Untersuchung*, St. Gallen 1997

- SCHRANIL Rudolf, *Die sogenannten Sobieslaw'schen Rechte. Ein Prager Stadtrechtsbuch aus dem 15. Jahrhundert*, München – Leipzig 1916 (= Prager Staatswissenschaftliche Untersuchungen 4)
- SCHULZ Knut, *Unterwegssein im Spätmittelalter (Einleitende Bemerkungen)*, in: *Unterwegssein im Spätmittelalter*, (ed.) Peter Moraw, Berlin 1985 (= Zeitschrift für historische Forschung 1), s. 9–16
- SCHWARZ Ernst, *Die Volkstumverhältnisse in den Städten Böhmens und Mährens vor den Hussitenkrieg*, Bohemia 2, 1960, s. 27–111;
- SCHWARZ Erns, *Volkstumsgeschichte der Sudetenländer 1. Böhmen*, Mnichov 1965
- SCHWINGES Rainer Christoph, *Bürgermigration im Alten Reich des 14. bis 16. Jahrhunderts*, in: *Migration in die Städte. Ausschluss, Assimilierung, Integration, Multikulturalität*, (edd.) Hans-Jörg Gilomen, Anne-Lise Head-König, Anne Radeff, Zürich 2000, s. 17–37
- SCHWINGES Rainer Christoph, *Neubürger und Bürgerbücher im Reich des späten Mittelalters: Eine Einführung über Quellen*, in: *Neubürger im späten Mittelalter. Migration und Austausch in der Städtelandschaft des alten Reiches (1250–1550)*, (edd.) Rainer Christoph Schwinges, Berlin 2002 (= Zeitschrift für Historische Forschung 30), s. 17–50
- Slovník středověké latiny v českých zemích*, (red.) Dana Martínková, Praha 1983
- Slovník středověké latiny v českých zemích 7*, (red.) Dana Martínková, Praha 1985
- Slovník středověké latiny v českých zemích 12*, (red.) Dana Martínková, Praha 1990
- Slovník středověké latiny v českých zemích 17*, (red.) Zuzana Silagiová, Praha 1999
- SMETANA Jan, *K topografii areálů severočeských měst ve 13. a 14. století*, ČsČH 27, 1979, s. 573–599
- SOMER Tomáš, *Smil z Lichtenburka. Příběh velmože bouřlivého věku*, České Budějovice 2013
- SONNLECHNER Christoph, *Der "ökologische Fussabdruck" Wiens im spätmittelalter - eine Annäherung*, in: *Europäische Städte im Mittelalter*, (edd.) Ferdinand Opll, Christoph Sonnlechner, Innsbruck - Wien - Bozen 2010 (= Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte 52), s. 351–364
- SOUKUP Daniel, *Latinské a české verše o pražském pogromu roku 1389. ke dvěma pozapomenutým žakovským skladbám*, Česká literatura 5, 2012, s. 711–726
- SOUKUP Daniel, *Literární postava Žida Jony – Errata*, Česká literatura 6, 2012, s. 969–971

- SOUKUP Daniel, *The Alleged Conversion of the Olomouc Rabbi Moses in 1425. Contribution to the Host desecration Legends in Medieval Literature*, *Judaica Bohemiae* 48/1, 2013, s. 5–38
- SPĚVÁČEK, Jiří, *Karel IV. Život a dílo 1316–1378*, Praha 1979
- STAŇKOVÁ Veronika, *Předložení výsledků archeologického výzkumu z prostoru nově budované kanalizační šachty před domem čp. 347*, *SP* 29/2, 2013, s. 50–63
- STÁTNÍKOVÁ Pavla, *Lidé v ohrožení*, in: *Lucemburská Praha 1310–1437*, Praha 2006, s. 147–155
- STÁTNÍKOVÁ Pavla, *Zmizelá Praha. Trhy a tržiště*, Praha 2010
- STÁTNÍKOVÁ Pavla, *Zmizelá Praha. Povodně a záplavy*, Praha 2012
- STEHLÍKOVÁ Dana, *Pražští zlatníci v letech 1400 až 1471*, *SP* 14, 1984, s. 171–187
- STEHLÍKOVÁ Dana, *Zlatnictví v Čechách v letech 1270–1324*, in: *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*, (ed.) Klára Benešová, Praha 2010, s. 440–463
- STRAKA Cyril, *Plán Starého Města pražského z r. 1641*, *PAM* 29/1, Praha 1917, s. 242–250
- STUDER Barbara, *Frauen im Bürgerrecht. Überlegungen zur rechtlichen und sozialen Stellung der Frau in spätmittelalterlichen Städten*, in: *Neubürger im späten Mittelalter. Migration und Austausch in der Städtelandschaft des alten Reiches (1250–1550)*, (ed.) Rainer Christoph Schwinges, Berlin 2002, s. 171–200
- SULITKOVÁ Ludmila, *Hlavní tendence brněnské řemeslné výroby od počátků města do zániku cechovního sdružení*, *BMD* 12, 1994, s. 15–37
- SULITKOVÁ Ludmila, *Hana Pátková (ed.), Berní knihy Starého Města pražského (1427–1434)*, *SAP* 47, 1997, s. 448–463
- SULITKOVÁ Ludmila, *Národnostní struktura moravských měst ve středověku se zvláštním zřetelem na královská města*, in: *Notum facimus universis collegis... K životnímu jubileu Ludmily Sulitkové*, (edd.) Hana Jordánková – Michaela Hrubá, Ústí nad Labem 2006, s. 191–201
- SULITKOVÁ Ludmila, *Patriciát nebo vrchní vrstva? Zamyšlení nad charakterem horní vrstvy městského obyvatelstva v Brně v předbělohorském období*, in: *Notum facimus universis collegis... K životnímu jubileu Ludmily Sulitkové*, (edd.) Hana Jordánková – Michaela Hrubá, Ústí nad Labem 2006, s. 203–218

- SULITKOVÁ Ludmila, *Městské elity ve středověku a raném novověku (na příkladu moravského královského města Brna)*, in: Sršatý Prajz. Erik Šefčík (1945–2004), Sborník k nedožitým 65. narozeninám historika a archiváře, (edd.) Jiří Hanzal a Ondřej Šefčík, Praha 2010, s. 29–50
- SVATOŠ Michal, *Hospodářské zázemí pražské univerzity v době Karla IV.*, AUC – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 18/2, 1979, s. 7–36
- SVATOŠ Michal, *Jan Reček a jeho písemná pozůstalost v Archivu pražské univerzity*, AUC – HUCP 14/1-2, 1974, s. 121–160
- ŠEBÁNEK Jindřich – DUŠKOVÁ Sáša, *Česká listina doby Přemyslovské III. Listina měst a jejich obyvatel*, SAP 6, 1956, s. 99–159
- ŠEBÁNEK Jindřich – FIALA Zdeněk – HLEDÍKOVÁ Zdeňka, *Česká diplomatika do roku 1848*, Praha 1984
- ŠIMÁK Josef Vítězslav, *Středověká kolonisace v zemích českých*, in: České dějiny I/4, Praha 1937
- ŠIMŮNEK Robert, *Královská města*, in: Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy, (edd.) František Šmahel a Lenka Bobková, Praha 2012, s. 329–338
- ŠMAHEL František, *Základy města: Tábor 1432–1452*, HT 5, 1982, s. 7–134
- ŠMAHEL František, *Doplňky k dějinám mistrovských kolejí pražské univerzity do roku 1420*, AUC - Historia Universitatis Carolinae Pragensis 33–34/1-2, 1993–1994, s. 13–43
- ŠMAHEL František, *Husitská revoluce 1. Doby vymknutá z kloubů*, Praha 1998
- ŠMAHEL František, *Idea národa v husitských Čechách*, Praha 2000
- ŠMAHEL František, *Cesta Karla IV. do Francie (1377–1378)*, Praha 2006
- ŠMAHEL František, *Praha minulosti a současnosti očima Pavla Žídka*, in: V komnatách paláců – v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám, Kateřina Jíšová (ed.), Praha 2007, s. 79–86
- ŠTĚCH Václav Vilém – VOJTÍŠEK Václav – Wirth Zdeněk, *Zmizelá Praha 1. Staré a Nové město s Podskalím*, Praha 2002
- ŠUSTA Josef, *Karel IV. Otec a syn*, in: České dějiny II/3, Praha 1946
- ŠUSTA Josef, *Poslední Přemyslovci a jejich dědictví (1300–1308)*, in: Dvě knihy českých dějin I., Praha 2001
- TADRA Ferdinand, *Kanceláře a písaři v zemích českých*, Praha 1892
- TADRA Ferdinand, *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských*, Praha 1897

- TEIGE Josef – HERAIN Jan, *Staroměstský rynek v Praze*, Praha 1908
- TEUSCHER Simon, *Bekannte – Klienten – Verwandte. Soziabilität und Politik in der Stadt Bern um 1500*, Köln – Weimar – Wien 1998
- TOMEK Václav Vladivoj, *Kniha Starého města Pražského od roku 1310*, ČČM 18/1, 1844, s. 566–588
- TOMEK Václav Vladivoj, *Děje university Pražské 1*, Praha 1849
- TOMEK Václav Vladivoj, *Dějepis města Prahy 5*, Praha 1905
- TOMEK Václav Vladivoj, *Dějepis města Prahy 8*, Praha 1891
- TOMEK Václav Vladivoj, *Dějepis města Prahy 1*, Praha 1892
- TOMEK Václav Vladivoj, *Dějepis města Prahy 2*, Praha 1892
- TOMEK Václav Vladivoj, *Dějepis města Prahy 3*, Praha 1892
- TOMEK Václav Vladivoj, *Dějepis města Prahy 9*, Praha 1893
- TOŠNEROVÁ Marie, *Kroniky českých měst z předbělohorského období. Úvod do studia městského kronikářství v Čechách v letech 1526–1620*, Praha 2010 (= Studie o rukopisech – Monographia 15)
- TŘIKAČ Josef, *Staroměstská kniha soudní z let 1351–1367*, PSH 29, 1996, s. 5–58
- ULIČNÝ Petr, *Architektura pražských synagog 16. a 17. století*, Umění 61/2, 2013, s. 120–137
- ÚLOVEC Jiří – RYKL Michal, *Tvrz v Jiřicích*, okres Praha-východ, Castellologica Bohemica 4, 1994, s. 185–200
- Unterwegssein im Spätmittelalter*, (ed.) Peter Moraw, Berlin 1985 (= Zeitschrift für historische Forschung 1)
- VELÍMSKÝ Tomáš, *Archeologie a problematika studia středověkého městského domu a parcely*, AH 20, 1995, s. 71–80
- VELÍMSKÝ Tomáš, *Cruciburgensis magister monetae aneb historie jednoho omylu. Příspěvek k dějinám městského meliorátu v českých zemích ve druhé a třetí čtvrtině 13. století*, in: Civitas & Villa, Miasto i wieś w średniowiecznej europieśsrodkowej, Wrocław – Praha 2002, s. 201–208
- VELÍMSKÝ Tomáš, *Páni ze Svojšína. Rod velmožů, pánů a rytířů z povodí Mže*, Praha 2013
- Velký sociologický slovník 1*, (red.) Alena Vodáková – Miloslav Petrušek, Praha 1996
- VIČAR Oldřich, *Místopis Brna v polovici 14. století. Prostor uvnitř městských hradeb*, BMD 7, 1965, s. 242–283

- VIČAR Oldřich, *Místopis Brna v polovici 14. století. Předměstí*, Brno v minulosti a dnes 8, 1966, s. 226–273
- VIČAR Oldřich, *Středověké městské parcelace*, ZPP 29/1, 1969, s. 35–38
- VLČEK Pavel a kol. 1996, *Umělecké památky Prahy 1. Staré Město – Josefov*, Praha 1996
- VOJTÍŠEK Jan, *Testamenty a testamentární praxe v kolínských městských knihách 1376–1401*, nepublikovaná diplomová práce FF UK, Praha 2011
- VOJTÍŠEK Václav, *O rozšíření Židovského města pražského roku 1622–1623. Příspěvek k dějinám židů pražských*, Kalendář česko-židovský 1915–1916, s. 32–40
- VOJTÍŠEK Václav, *Čtení o Staroměstské radnici v Praze*, Praha 1926
- VOJTÍŠEK Václav, *O vývoji samosprávy pražských měst*, Praha 1927 (= Samosprávná knihovna hlavního města Prahy 1)
- VOJTÍŠEK Václav, *Staroměstská radnice*, Praha 1948
- VOJTÍŠEK Václav, *K počátkům městských knih pražských a desk zemských*, in: Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 229–239
- VOJTÍŠEK Václav, *O nejstarších knihách města Kolína nad Labem*, in: Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 86–115
- VOJTÍŠEK Václav, *O nejstarších městských knihách českých, pražské a novobydžovské*, in: Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 341–366
- VOJTÍŠEK Václav, *O privilegiu knížete Soběslava pro pražské němce a jeho konfirmacích*, in: Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 311–322
- VOJTÍŠEK Václav, *O studiu městských knih českých*, in: Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 52–85
- VOJTÍŠEK Václav, *Soud a rada v královských městech českých*, in: Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 240–272
- VOJTÍŠEK Václav, *Z nejstarších právních dějin města Plzně*, in: Václav Vojtíšek, Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 139–196
- VOLAVKOVÁ Hana, *Zmizelá Praha 3. Židovské město Pražské*, Praha 2002
- WALLISOVÁ Michaela, *První etapa výzkumu židovského hřbitova na Novém Městě pražském. Předběžná zpráva*, AP 14, Praha 1998, s. 141–148
- WALLISOVÁ Michaela, *Předběžná zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v letech 1997–2000 na židovském hřbitově ve Vladislavově ulici na Novém Městě pražském*, AP 16, Praha 2002, s. 73–97

- WENSKY Margaret, *Erwerbstätige Frauen in Paris, London und Köln*, in: *Frauen in der Stadt*, (edd.) Günter Hödl – Fritz Mayrhofer – Ferdinand Opll, Linz 2003, s. 137–150
- WERNICKE Horst, *Der Hansekaufmann als Gast in fremden Landen – Aufnahme und Verhalten*, in: *Fremdheit und Reisen im Mittelalter*, (edd.) Irene Erfen a Karl-Heiz Spieß, Stuttgart 1997, s. 177–192
- WINTER Zikmund, *Kulturní obraz českých měst 2. Život veřejný v XV. a XVI. věku*, Praha 1892
- WINTER Zikmund, *Pražští měšťané čeští a němečtí v XIV. věku*, Osvěta: listy pro rozhled v umění, vědě a politice 32/11, 1902, s. 958–966, 1062–1071
- WINTER Zikmund, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století*, Praha 1906
- WINTER Zikmund, *V ohradě měst a městských zdech*, Praha 1916
- WINTER Zikmund, *Zlatá doba měst českých*, Praha 1991
- ZÁBRANSKÝ Vilém, *Stát se měšťanem. Sociální mobilita a migrace do pražských královských měst v první polovině 17. století*, nepublikovaná disertační práce obhájená na FF UJEP, Ústí nad Labem 2012
- ZENGER Zdeněk M., *Česká heraldika*, Praha 1978
- ZÍBRT Čeněk, *Bohemia XIV. a XV: století v cizích bibliothekách*, ČČM 83, 1909, s. 432–444
- ZILYNSKYJ Bohdan, *Rukopis 992 Archivu hlavního města Prahy. K problematice jeho edičního zpřístupnění*, in: *Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. Dr. Rostislava Nového*, uspořádali Zdeněk Hojda, Jiří Pešek a Blanka Zilynská, Praha 1992, s. 89–94
- ZOUBEK František, *Frenclín Jakubův z Prahy. Obrázek historický z doby Jana Lucemburského*, PAM 8, Praha 1870, s. 241–250
- Zwischen Nicht-Adel und Adel*, (edd.) Kurt Andermann – Peter Johaneck, Stuttgart 2001 (= VuF 53)
- ZYCHA Adolf, *Prag. Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte Böhmens im Beginn der Kolonisationszeit*, Praha 1912
- ŽEGKLITZ Jaromír, *Topografie pražských hrnčířských dílen a jejich podoba v 16. – počátek 17. století*, *Postmediaevální archeologie* 1, Praha 1990, s. 215–230
- ŽEMLIČKA Josef, *Počátky Čech královských (1198–1253). Proměna státu a společnosti*, Praha 2002
- ŽEMLIČKA Josef, *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011

Židovské Město pražské na vedutách, fotografiích a pohlednicích, (ed.) Edmund Orián,
Praha 2004

9.4. Elektronické zdroje a dokumenty

<http://www.ahmp.cz>

<http://is.muni.cz>

<http://www.leeds.ac.uk/ims/imc/>

www.monasterium.net

www.dmgh.de

<http://dspace.upce.cz/>

<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/Welcome.do>

9.5. Seznam zkratek

AČ	Archiv český
AH	Archaeologia historica
AP	Archaeologica Pragensia
AUC	Acta Universitatis Carolinae
BMD	Brno v minulosti a dnes
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CDM	Codex diplomaticus et epistolaris regni Moraviae
ČČH	Český časopis historický
ČČM	Časopis Českého muzea
ČMM	Časopis Matice moravské
ČNM	Časopis Národního muzea
ČsČH	Československý časopis historický
ĐaS	Dějiny a současnost
DP	Documenta Pragensia
FHB	Folia Historica Bohemica
HG	Historická geografie
HT	Husitský Tábor
HUCP	Historia Universitatis Carolinae Pragensis
LE	Liber erectionum
LC	Liber confirmationum
MHB	Monumenta Historica Bohemiae
MIÖG	Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung
MVGDB	Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen
MZK	Minulostí Západočeského kraje
NS	Numismatický sborník
PAM	Památky archeologické a místopisné
PSH	Pražský sborník historický
RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria regni Bohemiae
RT	Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae
SAP	Sborník archivních prací
SH	Sborník historický

SP	Staletá Praha
SPDMP	Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy
SPFFBU	Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity
VKSČN	Věstník Královské české společnosti nauk
VuF	Vorträge und Forschungen
ZPP	Zprávy památkové péče

9.6. Seznam vyobrazení

- Obr. 1. Torzo sedile v západní stěně průjezdu domu čp. 402/I, v němž bydlel Dětrich Plafus. Pohled od východu. Foto František Flek 323
- Obr. 2. Pečeť Dětricha Plafuse z roku 1361. V pečetním poli je polcený štít, na němž jsou vyobrazeny dva parohy, kdy každý vystupuje z dělicí linie. SÚA Praha, Archiv zrušených klášterů, č. 1239..... 323
- Obr. 3. Poloha domu čp. 329–330/I zderazského kláštera. Podle Václav Vladivoj TOMEK, *Mapy staré Prahy k letům 1200, 1348 a 1419*, Praha 1892. 324
- Obr. 4. David Norbert Altman, Mapa povodí Vltavy z roku 1640. Na kolorované kresbě se autor zaměřil především na detaily podstatné pro plavbu na řece, to znamená jezy, jejich propusti a ostrovy. Zobrazený detail části mezi Karlovým mostem a Vyšehradem ukazuje, jak velké množství mlýnů mnohdy ještě středověkého původu se na řece nacházelo, tak zároveň ilustruje úzké propojení obyvatel města s protékající řekou. Vyobrazení převzato z *Gloria et Miseria. Praha v době třicetileté války*, (edd.) Jaroslava Hausenblasová a Michal Šroněk, Praha 1998, obr. 93..... 324
- Obr. 5. Pohled na Staroměstské náměstí se stánky v době mikulášského trhu (Foto Jan Kříženecký, kolem 1910). Muzeum města Prahy, Sběrka fotografií, sign. H 040 024/1..... 325
- Obr. 6. Staroměstské náměstí ve 14. století podle historického plánu Václava Vladivoje Tomka z 19. století. Převzato z V. V. TOMEK, *Mapy staré Prahy*..... 325
- Obr. 7. Staroměstské náměstí na plánu Václava Josefa Veselého z roku 1729. *Plán Starého Města pražského z roku 1729 (Plán mlynáře Václava Josefa Veselého)*, in: Zvláštní otisk z Časopisu Společnosti přátel starožitností českých v Praze 18, (ed.) Josef Teige, Praha 1910..... 326
- Obr. 8. Havelské tržiště ve 14. století podle historického plánu Václava Vladivoje Tomka. V. V. TOMEK, *Mapy staré Prahy*..... 326
- Obr. 9. Náměstí Na Krechtách a u sv. Jana v Podžidí (v horní části) na plánu Václava Vladivoje Tomka z roku 1892. V. V. TOMEK, *Mapy staré Prahy*. 327
- Obr. 10. Rekonstrukce nejstarší podoby tvrze v Roztokách u Prahy podle Petra Chotěbora z doby před polovinou 14. století, tedy v době, kdy tvrz vlastnila pražská rodina Olbramoviců. Oproti kresebné rekonstrukci Petra Chotěbora se na základě nejnovějších stavebně historických výzkumů zdá, že již v této době byl součástí tvrze také obytný palác. Hmotová rekonstrukce převzata z *Encyklopedie českých tvrzí II. (K-R)*, Praha 2000, s. 652–654..... 328
- Obr. 11. Rekonstrukce podoby tvrze v Roztokách u Prahy podle Petra Chotěbora během přestavby v poslední čtvrtině 14. století. Hmotová rekonstrukce převzata z *Encyklopedie českých tvrzí II. (K-R)*, Praha 2000, s. 652–654..... 328
- Obr. 12. Venkovské majetky staroměstských měšťanů podle údajů soudní knihy (1351–1366). Na základě podkladů autora vyhotovil Jakub Hlavatý (2013)..... 329
- Obr. 13. Venkovské majetky staroměstských měšťanů podle soudní knihy (1351–1366) s důrazem na doložené nebo předpokládané hrady, tvrze a dvorce. Na základě podkladů autora vyhotovil Jakub Hlavatý (2013)..... 330
- Obr. 14. Rodokmen rodinné větve Velflovců „od Věže“ (*de* nebo *in Turri*)..... 331

Obr. 15. Schematické znázornění topografie staroměstských řemesel podle údajů soudní knihy kolem roku 1350 (plnou barvou: místa bydliště, pruhovaně: prodejní krámce a tržiště, hvězdičky: kupecké domy). Na základě podkladů autora a Miloše Dvořáka vyhotovil Jakub Hlavatý (2014).....	332
Obr. 16. Staroměstské smetiště „Na Krechtách“ na Sadelerově prospektu Prahy z počátku 17. století, které se rozkládalo na březích Vltavy poblíž katovny. Johann Wechter podle Filipa van den Bosche, Praha 1606, mědiryt, vydal Egidius Sadeler 1606.	332
Obr. 17. Schematický přehled židovského osídlení v pražském souměstí ve středověku. Židovské pohřby a prostor Židovské zahrady rekonstruovány na základě nejnovějších výzkumů Tomáše Cymbalaka. Zpracoval Jakub Hlavatý (2013).	333
Obr. 18. Židovské Město na historickém plánu Václava Vladivoje Tomka (1892).	334
Obr. 19. Schematická rekonstrukce areálu Židovského Města ve středověku na podkladu Jüttnerova plánu z let 1811 až 1815. Na základě podkladů autora vypracoval Jakub Hlavatý (2013).	334
Obr. 20. Místo původu nově přijatých měšťanů na Starém Městě pražském v rámci hranic dnešní České republiky (1324–1393). Vpravo nahoře detail původu z katastru dnešního Hlavního města Prahy. Podle autorových podkladů vytvořil Jakub Hlavatý (2014).	335
Obr. 21. Místo původu staroměstských ručitelů v rámci hranic dnešní České republiky (1324–1393). Vpravo nahoře detail původu z katastru dnešního Hlavního města Prahy. Podle autorových podkladů vytvořil Jakub Hlavatý (2014).	336
Obr. 22. Místo původu nově přijatých měšťanů a ručitelů na Starém Městě pražském v rámci hranic dnešní České republiky (1324–1393). Vpravo nahoře detail původu z katastru dnešního Hlavního města Prahy. Podle autorových podkladů vytvořil Jakub Hlavatý (2014).	337
Obr. 23. Místo původu nově přijatých měšťanů na Starém Městě pražském z jednotlivých zemí (1324–1393). Kvůli přehlednosti mapy vynechány lokality, z nichž byl přijat pouze jeden měšťan a dále vzdálené lokality, které se do zobrazení nevešly (Florence a Kodaň). Podle autorových podkladů vytvořil Jakub Hlavatý (2014).	338
Obr. 24. Místo původu nově přijatých měšťanů a jejich ručitelů na Starém Městě pražském z jednotlivých zemí (1324–1393). Kvůli přehlednosti mapy vynechány lokality, z nichž byl přijat pouze jeden měšťan a dále vzdálené lokality, které se do zobrazení nevešly (Florence a Kodaň). Podle autorových podkladů vytvořil Jakub Hlavatý (2014).	339
Obr. 25. Pečeť Ješka zlatníka, přivěšená k listině z roku 1361. Na pečeti lze spatřit štít rozdělený neobvyklým vidlicovým řezem. SÚA Praha, Fond/sbírka: ŘKř, inv. č. 302.	340
Obr. 26. Pečeť Petra zlatníka, bratra Ješka, k listině z roku 1361. Podobně jako na bratrově pečeti i zde lze v pečetním poli spatřit štít rozdělený vidlicovým řezem. Oproti Ješkově pečeti je dělicí linie mírně modifikována. Obě pečeti představují jeden z dokladů vývoje sociálního statusu vrstvy městského obyvatelstva, která usilovala o upevnění svojí pozice. SÚA Praha, Fond/sbírka: ŘKř, inv. č. 302.	340
Obr. 27. Listina z roku 1364, v níž Henslin Zeisselmeister a Alžběta Galmová upravují svoje svatební záležitosti. Archiv Pražského hradu – Archiv metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 299-XIII/18.	341
Obr. 28. Pečeť Seidlina kramáře, kterou přivěsil roku 1364 ke svatební smlouvě učiněné mezi Henslinem Zeisselmeisterem a Alžbětou Galmovou. Archiv Pražského hradu – Archiv metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 299-XIII/18.	341

Obr. 29. Západní fronta domů čp. 421–424 na Uhelném trhu. Dům čp. 422/I, který zhruba mezi lety 1356 až 1386 vlastnila rodina Fanci z Berouna, je druhý z prava. Antonín LANGWEIL, Papírový model, uloženo v Muzeu hlavního města Prahy, inv. č. 127795.....	342
Obr. 30. Roku 1368 přivěsil Fanca z Berouna k testamentu Thomlina Ciglera pečeť, v jejím středu se nachází znak medvěda, který kráčí po trávníku, na hrdle má obojek a za ním na trávníku vyrůstá strom. Převzato z M. FIALA, <i>Obecné figury</i> , s. 22.....	342
Obr. 31. Znak města Berouna, který tvoří na modrém štítě stříbrná kvádrová hradební zeď s cimbuřím o pěti stínkách se širokou otevřenou branou s vytaženou zlatou mříží. Nad branou mezi věžemi vystupuje z cimbuří muž v brnění přirozené barvy s taseným mečem v pravici a štítem v levici. Tento štít je červený se stříbrným českým lvem. Pod padací mříží v bráně je hnědý medvěd na šedočerné skalnaté půdě doleva kráčející. Vyobrazení převzato z Jiří ČAREK, <i>Městské znaky v českých zemích</i> , Praha 1985.....	342
Obr. 32. Jaroslav Mezník: Národnostní složení předhusitské Prahy roku 1410.....	343

9.6.1. Seznam tabulek

Tab. 1. Lidnatost pražského souměstí na základě odhadů starší literatury.....	14
Tab. 2. Přehled písařských rukou, které zapisovaly seznamy novoměšťanů v <i>Liber vetustissimus</i> , podle H. PÁTKOVÁ, <i>Úvodní studie</i> , in: <i>Liber vetustissimus</i> , s. 22–42; J. BRICHOVÁ, <i>Kancelář</i> , s. 199–201; A. RICHTEROVÁ, <i>Několik příspěvků</i> , s. 372.....	28
Tab. 3. Trhové ceny staroměstských domů a městišť podle údajů soudní knihy (1351–1366).....	72
Tab. 4. Doložená vzdání staroměstských měšťanů (1339–1359).....	87
Tab. 5. Počty přijatých měšťanů v jednom roce v jednotlivých evropských městech.....	129
Tab. 6. Přehled zaměstnání přijatých měšťanů (1324–1393).....	139
Tab. 7. Přehled zaměstnání doložených v soudní knize (1351–1366).....	149
Tab. 8. Druhy řemesel v českých a moravských královských městech v 15. století.....	151
Tab. 9. Srovnání skupin zaměstnání v seznamech přijatých měšťanů (1324–1393) a v soudní knize (1351–1366).....	153
Tab. 10. Seznam řemesel podle počtu přijatých měšťanů (šedivě zaznačeny nejpočetnější řemesla podle údajů soudní knihy).....	157
Tab. 11. Srovnání struktury přijatých řemesel.....	158
Tab. 12. Místo původu přijatých měšťanů dle dnešních krajů.....	168
Tab. 13. Místo původu přijatých měšťanů dle dnešních států.....	171
Tab. 14. Přistěhovalectví podle sociální stratifikace míst původu.....	172
Tab. 15. Přistěhovalectví podle vzdálenosti místa původu.....	173
Tab. 16. Sluhové a služebníci vlastníci dům podle soudní knihy s trhovými zápisy (1351–1366).....	197
Tab. 17. Přehled sluhů, kteří mezi lety 1324 až 1393 přijali městské právo.....	198
Tab. 18. Přehled sluhů, kteří v letech 1324 až 1393 ručili nově přijatým měšťanům.....	199
Tab. 19. Přehled doložených soukromých měšťanských písařů staroměstských měšťanů.....	203

9.6.2. Seznam grafů

Graf 1. Majitelé nemovitostí na Starém Městě pražském podle <i>Knihy soudní s trhovými zápisy</i> . Přehled všech majitelů domů podle společenských skupin v letech 1351–1366.	344
Graf 2. Struktura majetku podle seznamů pečetění listin (1331–1333, 1337).....	344
Graf 3. Sociální struktura podle seznamů pečetění listin (1331–1333, 1337).....	345
Graf 4. Přehled trhů provedených v letech 1331–1333, 1337 na základě seznamů pečetění listin	345
Graf 5. Počet trhů s domy mezi lety 1351–1366.....	346
Graf 6. Nákupy a jiné převody domů mezi lety 1351–1366.....	346
Graf 7. Četnost změn majitelů staroměstských domů, které byly v letech 1351–1366 předmětem trhu nebo jiného převodu formy vlastnictví.....	347
Graf 8. Lokalizace všech 1157 doložených domů na Starém Městě pražském podle sudní knihy s trhovými zápisy (1351–1366).....	347
Graf 9. Sociální struktura majitelů domů na Staroměstském náměstí v roce 1351 a 1366 (srovnání).	348
Graf 10. Sociální struktura majitelů domů na Havelském trhu v roce 1351 a 1366 (srovnání).....	348
Graf 11. Sociální struktura radní rody.....	349
Graf 12. Rozbor trhů dnešní Karlova ulice (1353–1366).	349
Graf 13. Majitelé nemovitostí v Karlově ulici (1353–1366).	350
Graf 14. Karlova ulice: struktura majitelů domů-řemeslníků (1353–1366).....	350
Graf 15. Železná ulice: struktura majitelů domů-řemeslníků (1351–1365).	351
Graf 16. Majitelé nemovitostí v Železné ulici (1351–1365).....	351
Graf 17. Majitelé nemovitostí v Platněřské ulici (1353–1366).	352
Graf 18. Platněřská ulice: struktura majitelů domů-řemeslníků (1353–1366).....	352
Graf 19. Sociální struktura majitelů venkovských statků (1349–1385).	352
Graf 20. Počet trhů s venkovskými statky staroměstských měšťanů (1352–1366).....	353
Graf 21. Forma vlastnictví venkovských statků staroměstských měšťanů (1352–1366).....	353
Graf 22. Vzdálenost venkovských statků pražských měšťanů od centra města.....	354
Graf 23. Sociální struktura kupující – celek (1351–1366).....	354
Graf 24. Převody majetku mezi jednotlivými společenskými vrstvami (1351–1366).	355
Graf 25. Počet přijatých měšťanů v jednotlivých desetiletích (1324–1393).	355
Graf 26. Sociální struktura přijatých měšťanů (1324–1393).	356
Graf 27. Sociální struktura ručitelé (1324–1393).....	356
Graf 28. Sociální struktura ručitelé, kteří v době ručení zasedali v městské radě/podíl z celku (1324–1393).	356
Graf 29. Sociální struktura ručitelé, kteří během života alespoň jednou zasedali v městské radě (1324–1393).	357
Graf 30. Den přijetí novoměšťanů(1324–1393).	357
Graf 31. Sociální struktura staroměstského obyvatelstva podle soudní knihy (1351–1366).....	357
Graf 32. Počet přijatých měšťanů v jednotlivých letech (1324–1393).....	358
Graf 33. Frekvence počtu přijatých měšťanů podle vzdálenosti místa původu.	359

Graf 34. Sociální struktura staroměstských testátorů v letech 1281–1419.....	360
Graf 35. Novoměšťané, kterým se v první generaci podařilo proniknout do městské rady (1324–1393).	360
Graf 36. Rozbor jmen osob podle seznamů pečetení listin (1331–1333, 1337).	360
Graf 37. Přehled měšťanských majitelů domů na Starém Měště pražském na základě rozboru jmen soudní knihy (1351–1366).....	361
Graf 38. Přehled trhů na základě rozboru jmen soudní knihy (1351–1366).....	361
Graf 39. Havelská čtvrť: rozdělení majitelů domů na základě rozboru jmen (1351–1366).	362
Graf 40. Havelská čtvrť: přehled kupujících na základě rozboru jmen (1351–1366).	362
Graf 41. Linhartská čtvrť: rozdělení majitelů domů na základě rozboru jmen (1351–1366).....	362
Graf 42. Linhartská čtvrť: přehled kupujících na základě rozboru jmen (1351–1366).....	363
Graf 43. Národnost přijatých měšťanů dle rozboru jejich jmen (1324–1393).	363
Graf 44. Struktura měšťanů dle pohlaví (1351–1366).	363
Graf 45. Národnost přijatí dle jednotlivých let (1324–1393).	364
Graf 46. Rozdělení žen dle postavení (1351–1366).	365
Graf 47. Koupě domů podle rozdělení žen dle postavení (1353–1365).	365

10. Přílohy

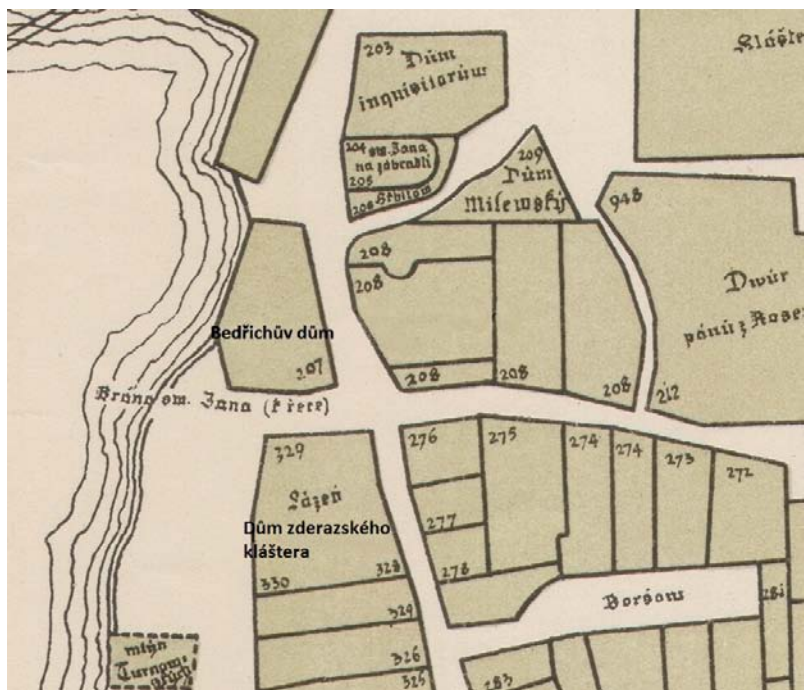
10.1. Vyobrazení

Obr. 1. Torzo sedile v západní stěně průjezdu domu čp. 402/I, v němž bydlel Dětřich Plafus. Pohled od východu. Foto František Flek.

Obr. 2. Pečeť Dětřicha Plafuse z roku 1361. V pečetním poli je polcený štít, na němž jsou vyobrazeny dva parohy, kdy každý vystupuje z dělící linie. SÚA Praha, Archiv zrušených klášterů, č. 1239.

Obr. 3. Poloha domu čp. 329–330/I zderazského kláštera. Podle Václav Vladivoj TOMEK, *Mapy staré Prahy k letům 1200, 1348 a 1419, Praha 1892.*

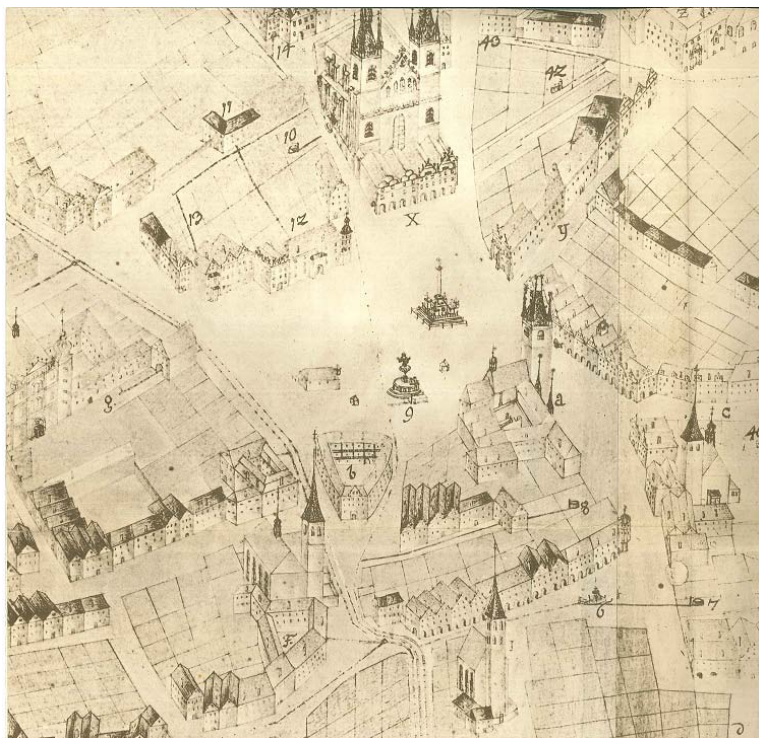
Obr. 4. David Norbert Altman, *Mapa povodí Vltavy z roku 1640*. Na kolorované kresbě se autor zaměřil především na detaily podstatné pro plavbu na řece, to znamená jezy, jejich propusti a ostrovy. Zobrazený detail části mezi Karlovým mostem a Vyšehradem ukazuje, jak velké množství mlýnů mnohdy ještě středověkého původu se na řece nacházelo, tak zároveň ilustruje úzké propojení obyvatel města s protékající řekou. Vyobrazení převzato z *Gloria et Miseria. Praha v době třicetileté války*, (edd.) Jaroslava Hausenblasová a Michal Šroněk, Praha 1998, obr. 93.

Obr. 5. Pohled na Staroměstské náměstí se stánky v době mikulášského trhu (Foto Jan Kříženecký, kolem 1910). Muzeum města Prahy, Sběrka fotografií, sign. H 040 024/1.

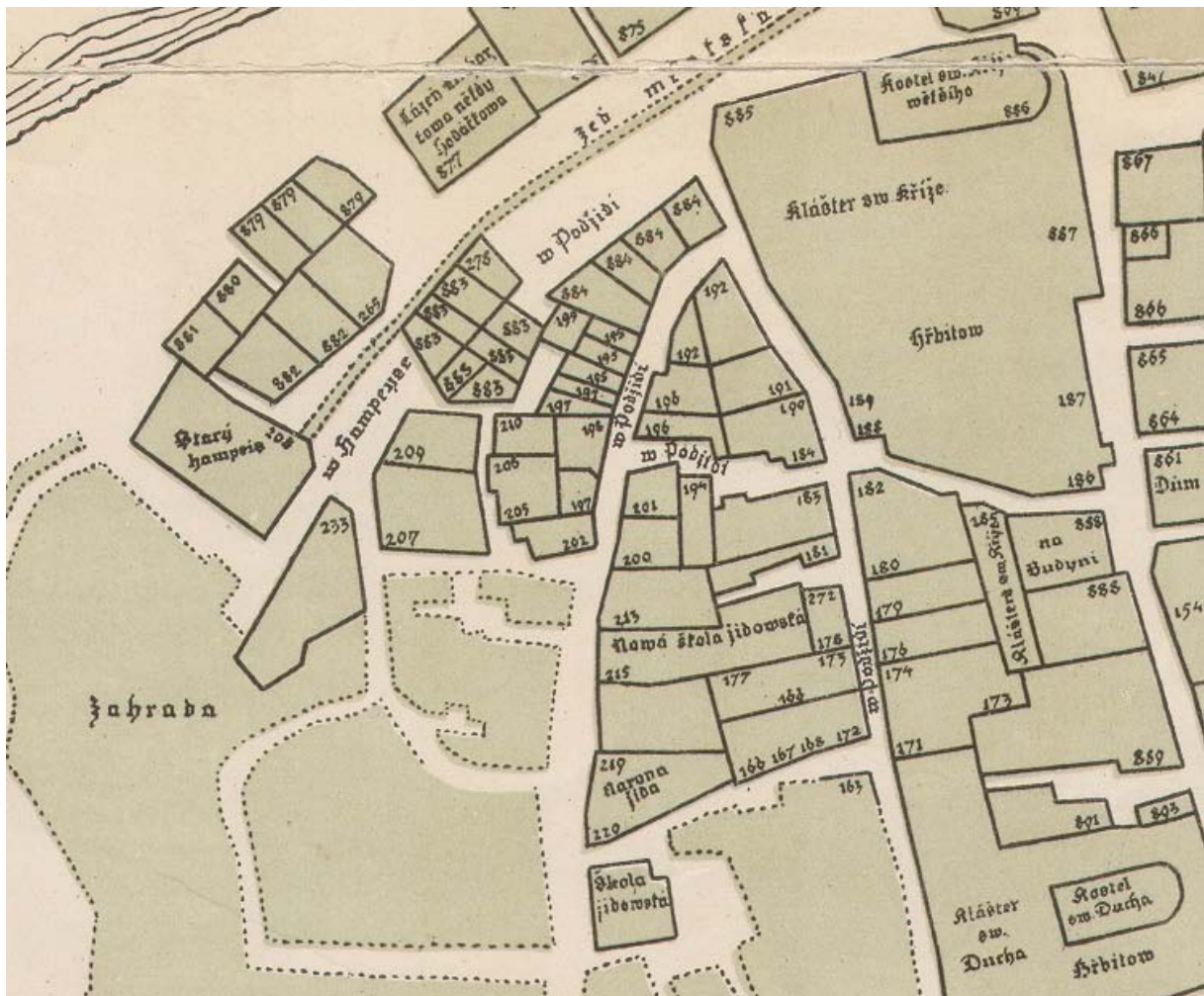
Obr. 6. Staroměstské náměstí ve 14. století podle historického plánu Václava Vladivoje Tomka z 19. století. Převzato z V. V. TOMEK, *Mapy staré Prahy*.

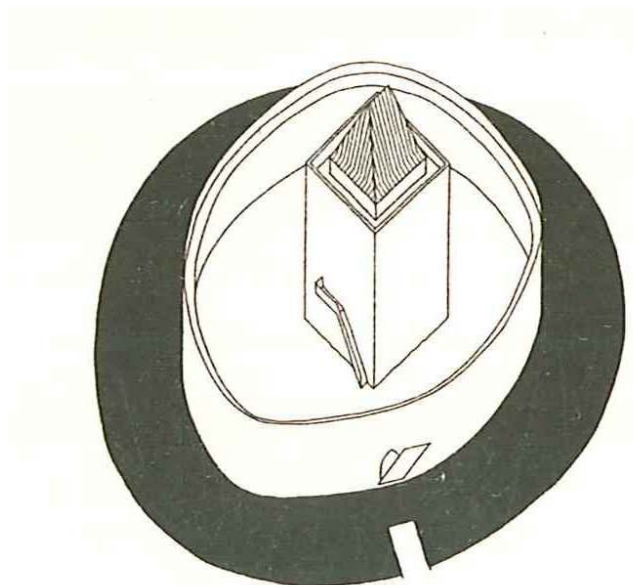
Obr. 7. Staroměstské náměstí na plánu Václava Josefa Veselého z roku 1729. *Plán Starého Města pražského z roku 1729 (Plán mlynáře Václava Josefa Veselého)*, in: Zvláštní otisk z Časopisu Společnosti přátel starožitností českých v Praze 18, (ed.) Josef Teige, Praha 1910.

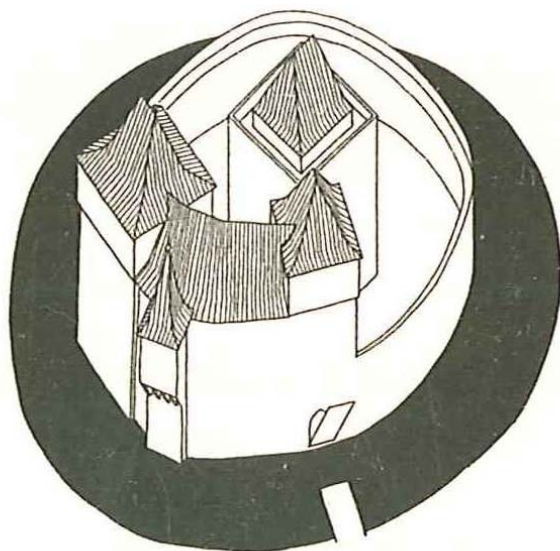
Obr. 8. Havelské tržiště ve 14. století podle historického plánu Václava Vladivoje Tomka. V. V. TOMEK, *Mapy staré Prahy*.

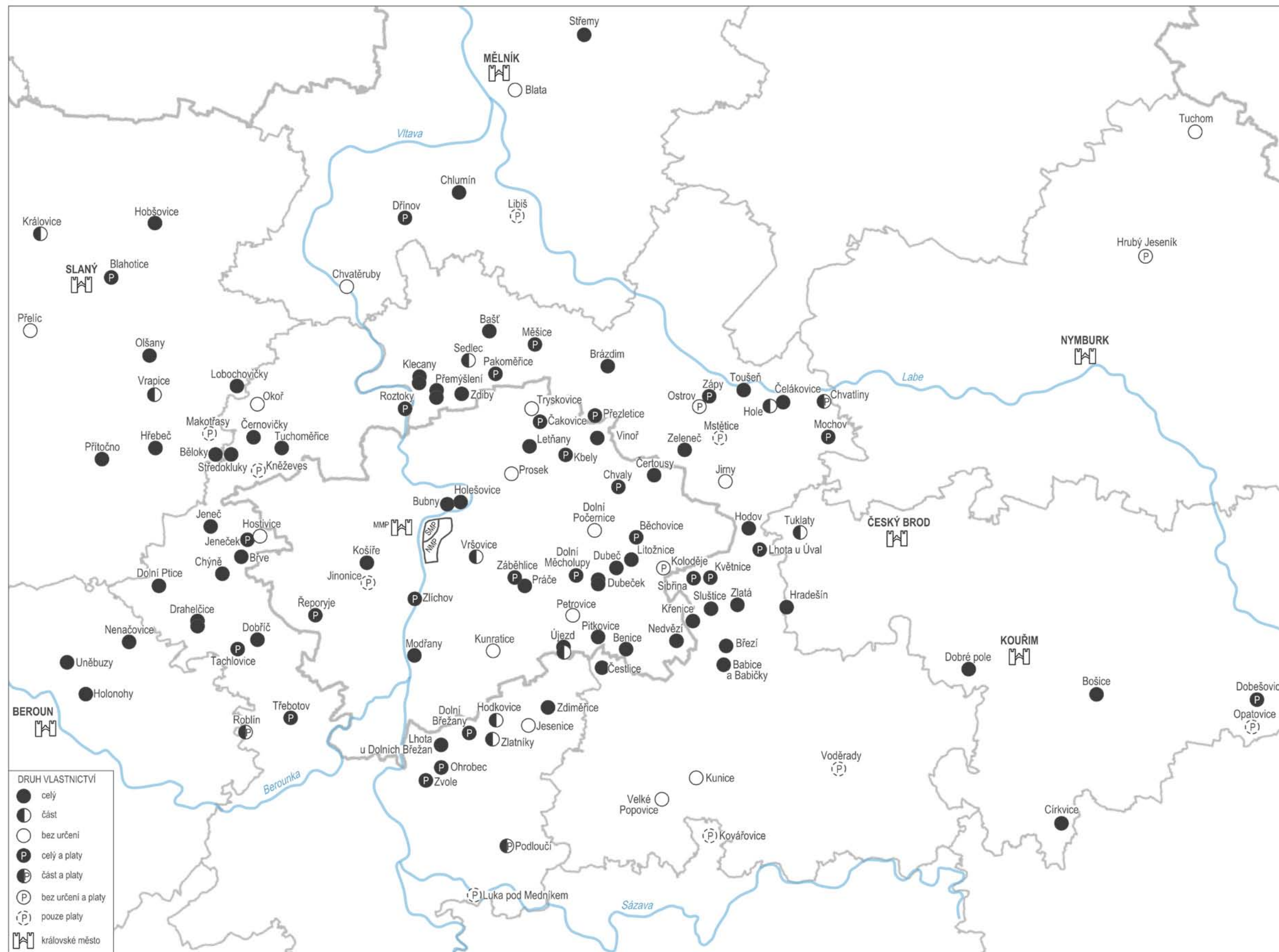
Obr. 9. Náměstí Na Krechtách a u sv. Jana v Podžidí (v horní části) na plánu Václava Vladivoje Tomka z roku 1892. V. V. TOMEK, *Mapy staré Prahy*.

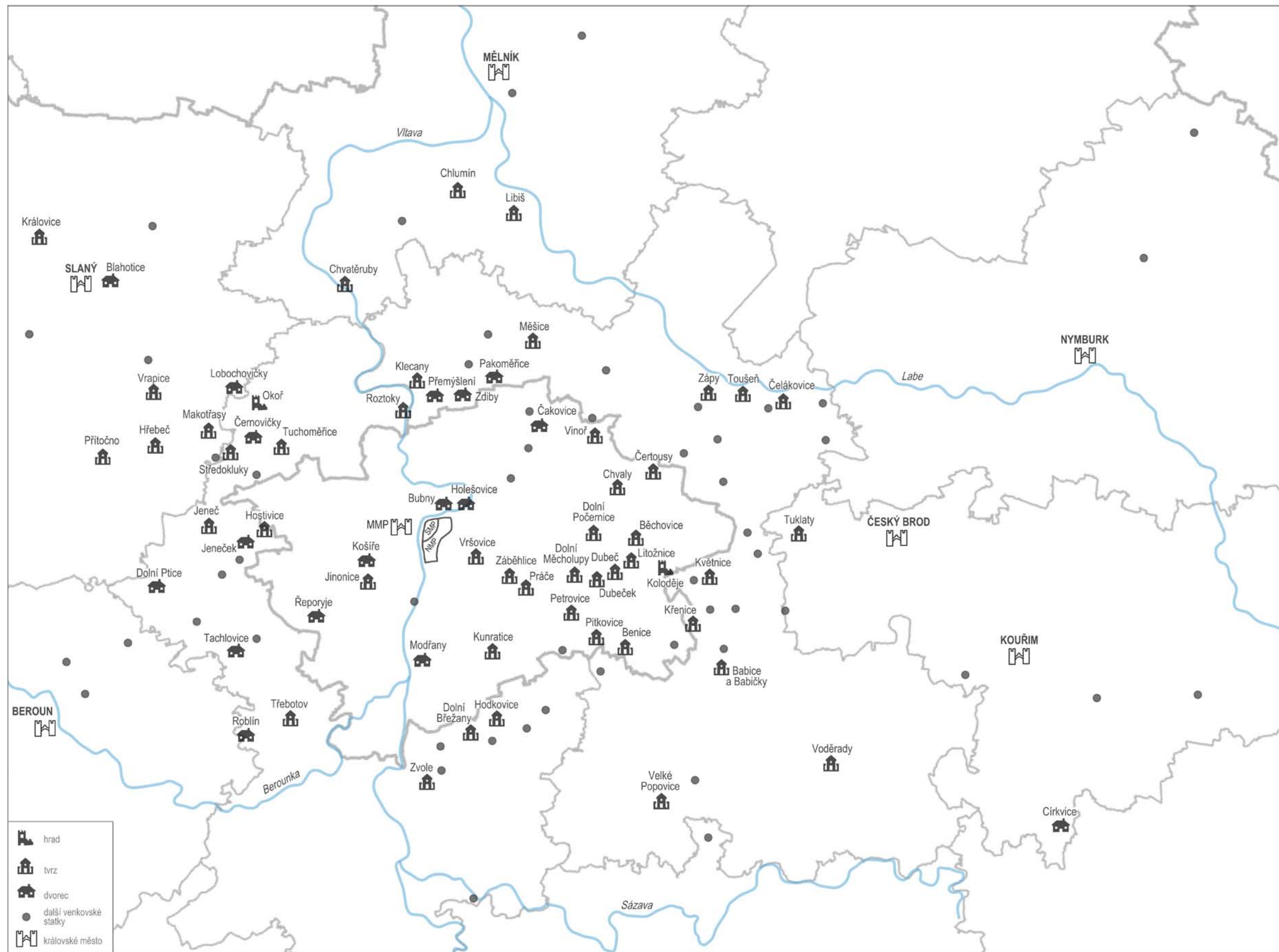
Obr. 10. Rekonstrukce nejstarší podoby tvrze v Roztokách u Prahy podle Petra Chotěbora z doby před polovinou 14. století, tedy v době, kdy tvrz vlastnila pražská rodina Olbramoviců. Oproti kresebné rekonstrukci Petra Chotěbora se na základě nejnovějších stavebně historických výzkumů zdá, že již v této době byl součástí tvrze také obytný palác. Hmotová rekonstrukce převzata z *Encyklopedie českých tvrzí II.* (K-R), Praha 2000, s. 652–654.

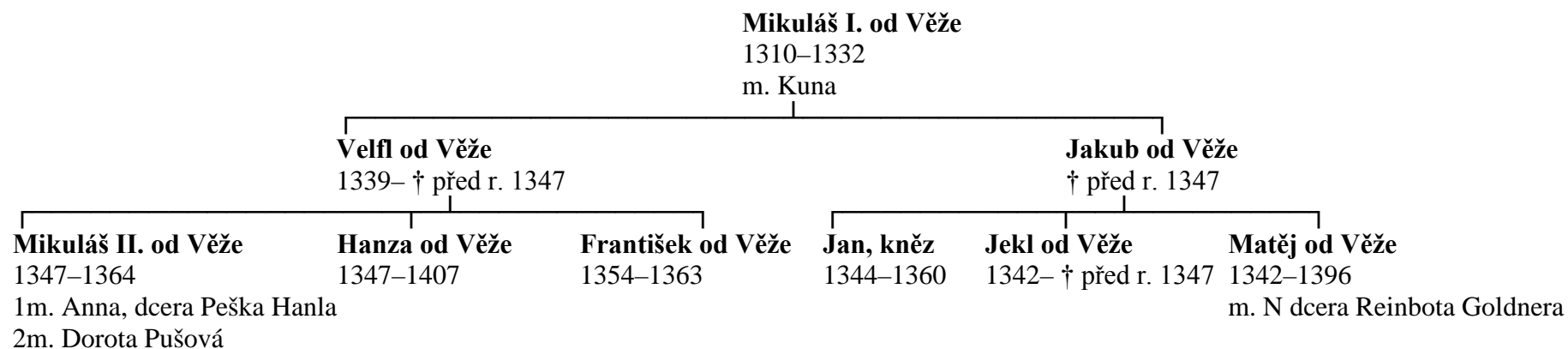
Obr. 11. Rekonstrukce podoby tvrze v Roztokách u Prahy podle Petra Chotěbora během přestavby v poslední čtvrtině 14. století. Hmotová rekonstrukce převzata z *Encyklopedie českých tvrzí II.* (K-R), Praha 2000, s. 652–654.

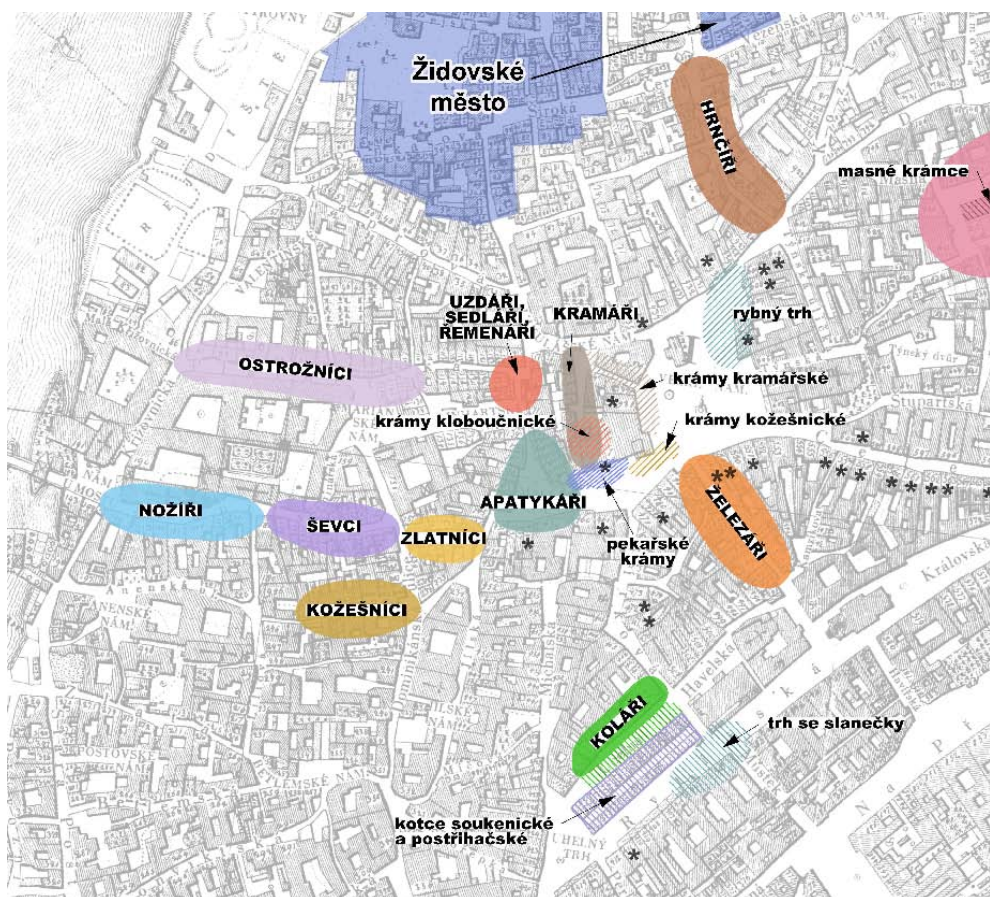
Obr. 12. Venkovské majetky staroměstských měšťanů podle údajů soudní knihy (1351–1366). Na základě podkladů autora vyhotovil Jakub Hlavatý (2013).

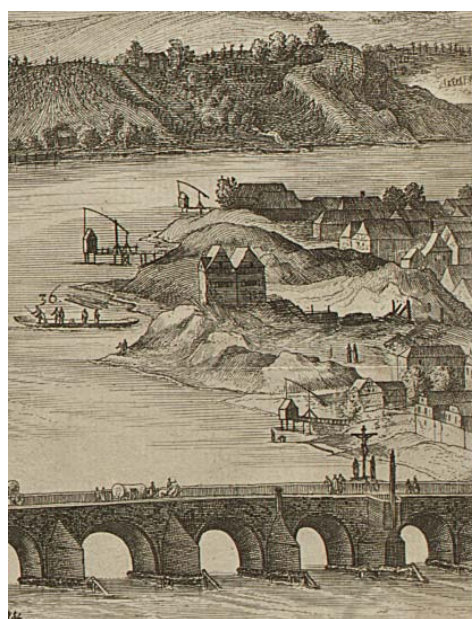
Obr. 13. Venkovské majetky staroměstských měšťanů podle soudní knihy (1351–1366) s důrazem na doložené nebo předpokládané hrady, tvrze a dvorce. Na základě podkladů autora vyhotovil Jakub Hlavatý (2013).

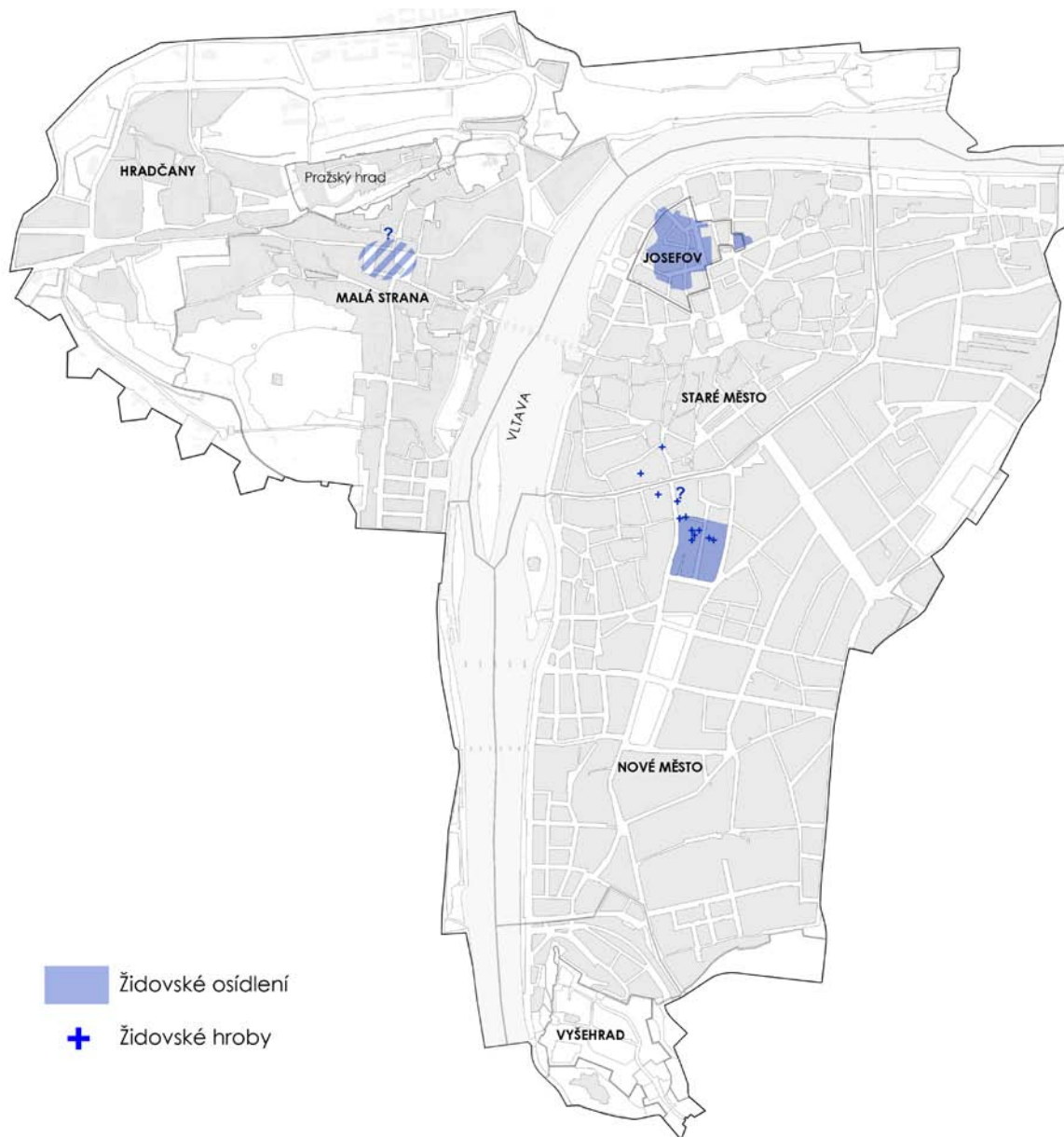
Obr. 14. Rodokmen rodinné větve Velflovičů „od Věže“ (*de* nebo *in Turri*).

Obr. 15. Schematické znázornění topografie staroměstských řemesel podle údajů soudní knihy kolem roku 1350 (plnou barvou: místa bydliště, pruhovaně: prodejní kramce a tržiště, hvězdičky: kupecké domy). Na základě podkladů autora a Miloše Dvořáka vyhotovil Jakub Hlavatý (2014).

Obr. 16. Staroměstské smetiště „Na Krechtách“ na Sadelerově prospektu Prahy z počátku 17. století, které se rozkládalo na březích Vltavy poblíž katovny. Johann Wechter podle Filipa van den Bosche, Praha 1606, mědiryt, vydal Egidius Sadeler 1606.

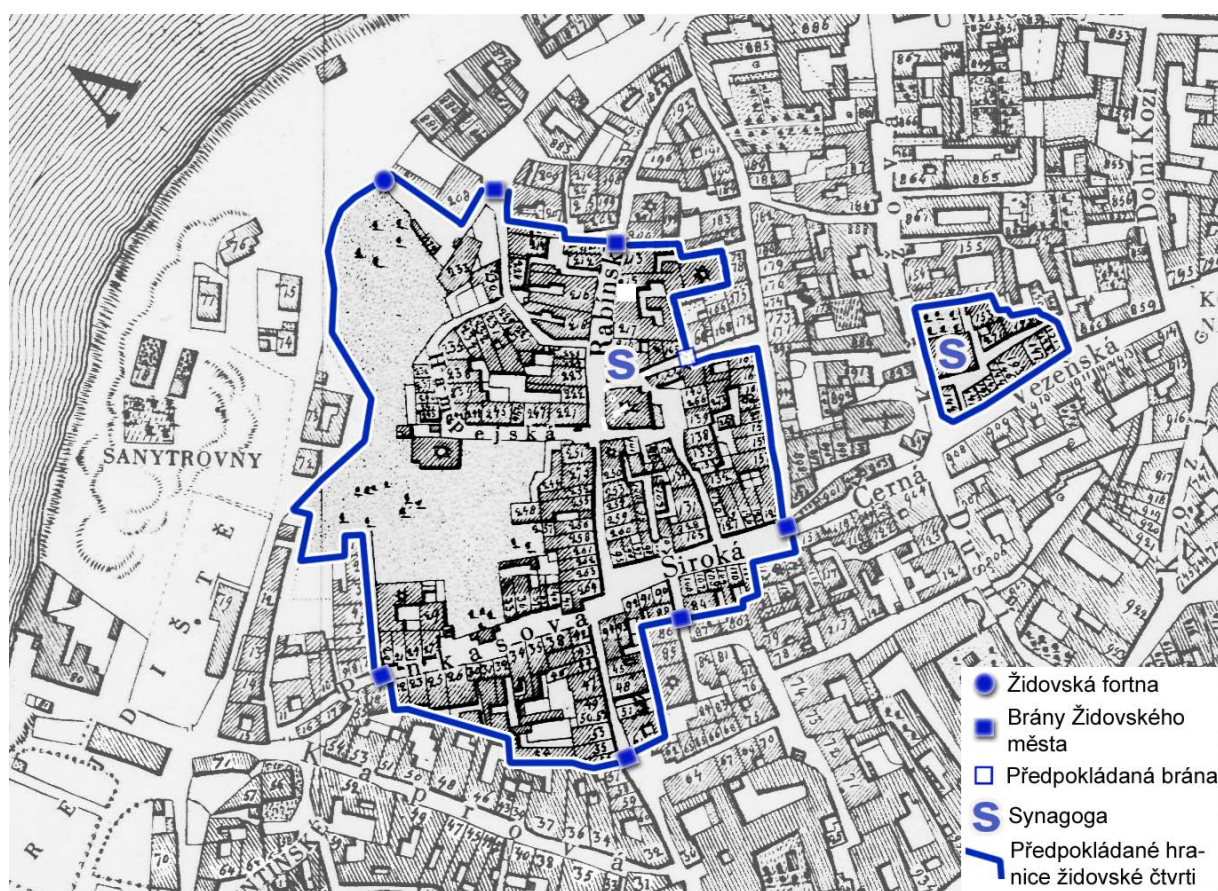

Obr. 17. Schematický přehled židovského osídlení v pražském souměstí ve středověku. Židovské pohřby a prostor Židovské zahrady rekonstruovány na základě nejnovějších výzkumů Tomáše Cymbalaka.

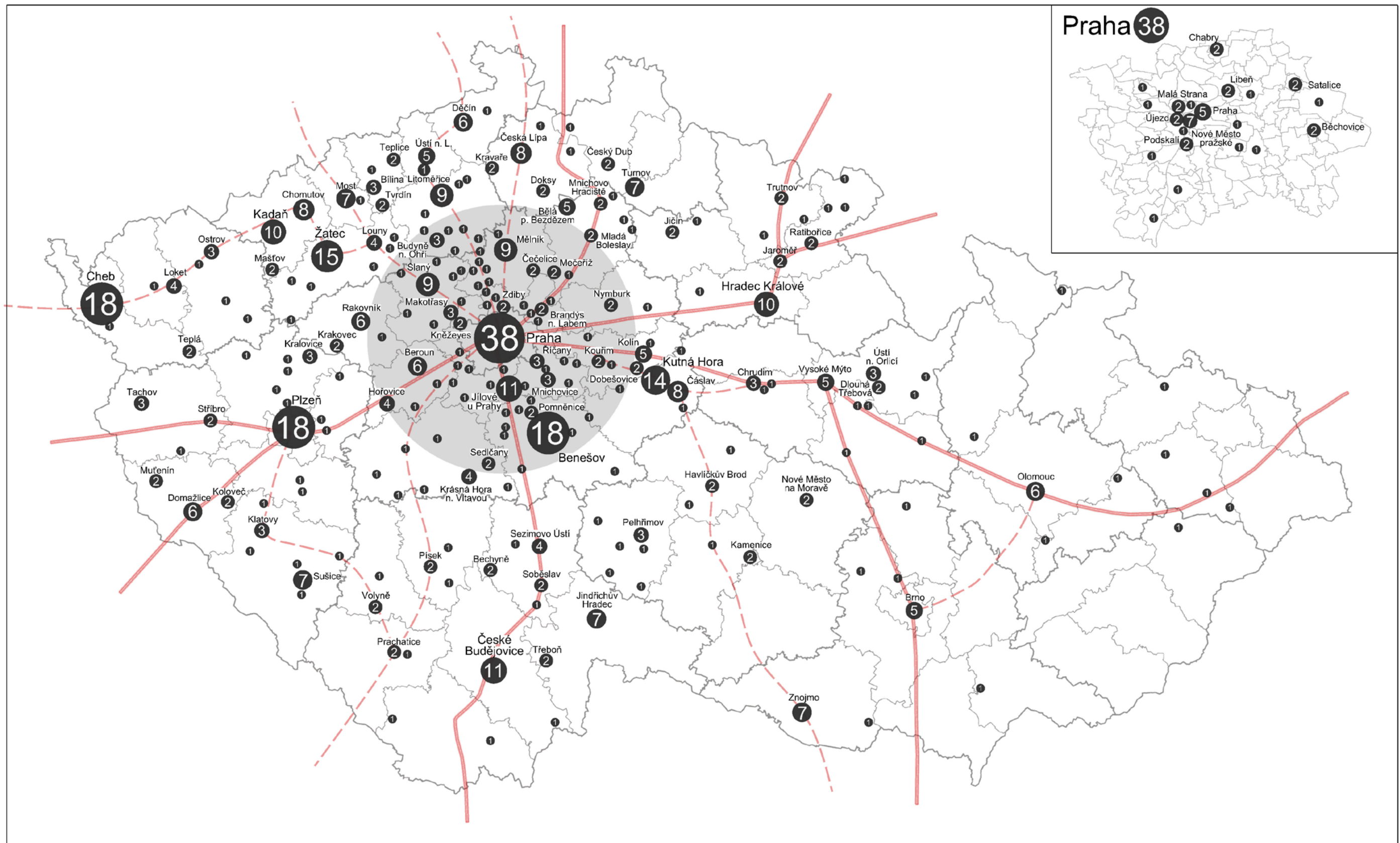
Zpracoval Jakub Hlavatý (2013).

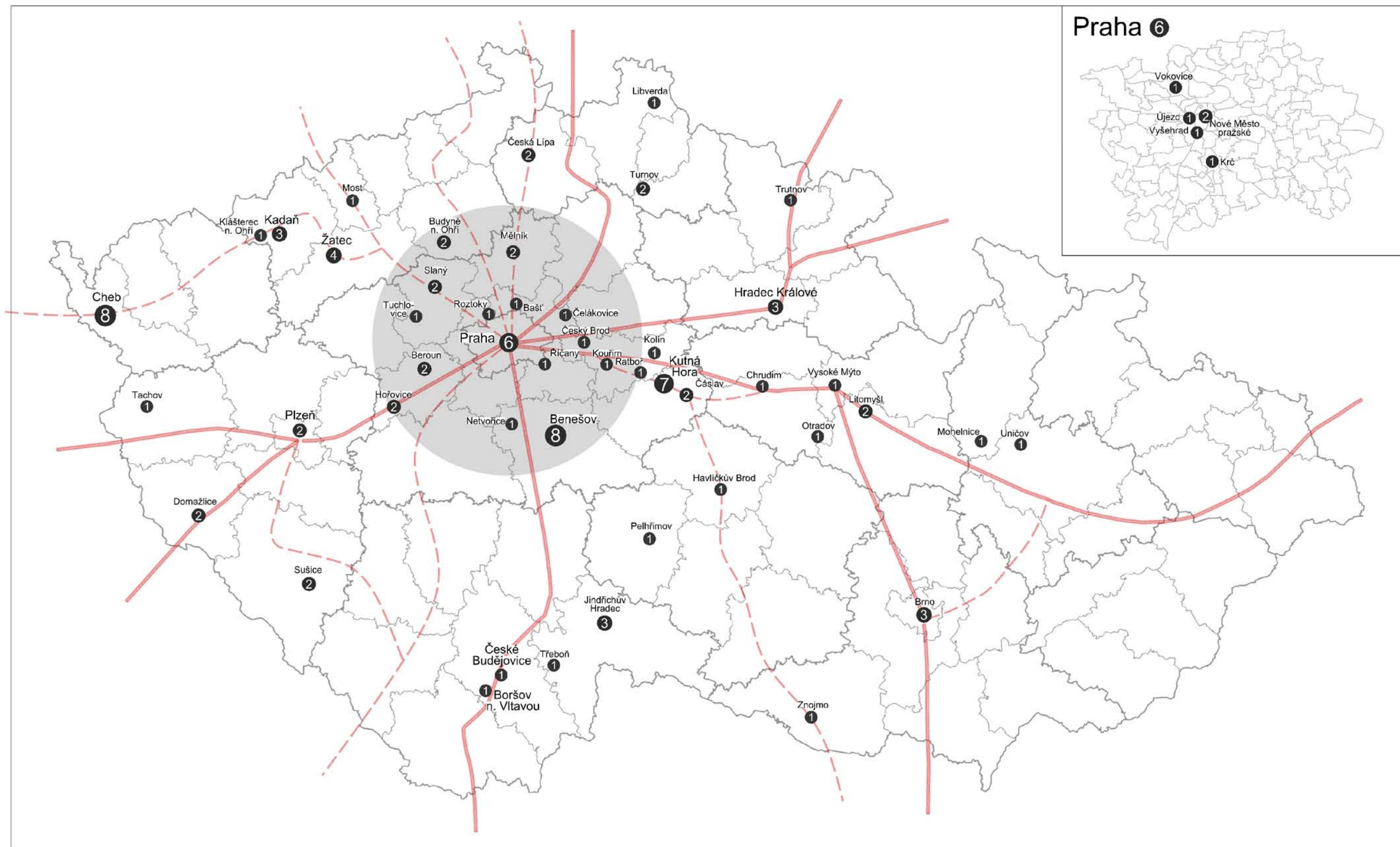
Obr. 18. Židovské Město na historickém plánu Václava Vladivoje Tomka (1892).

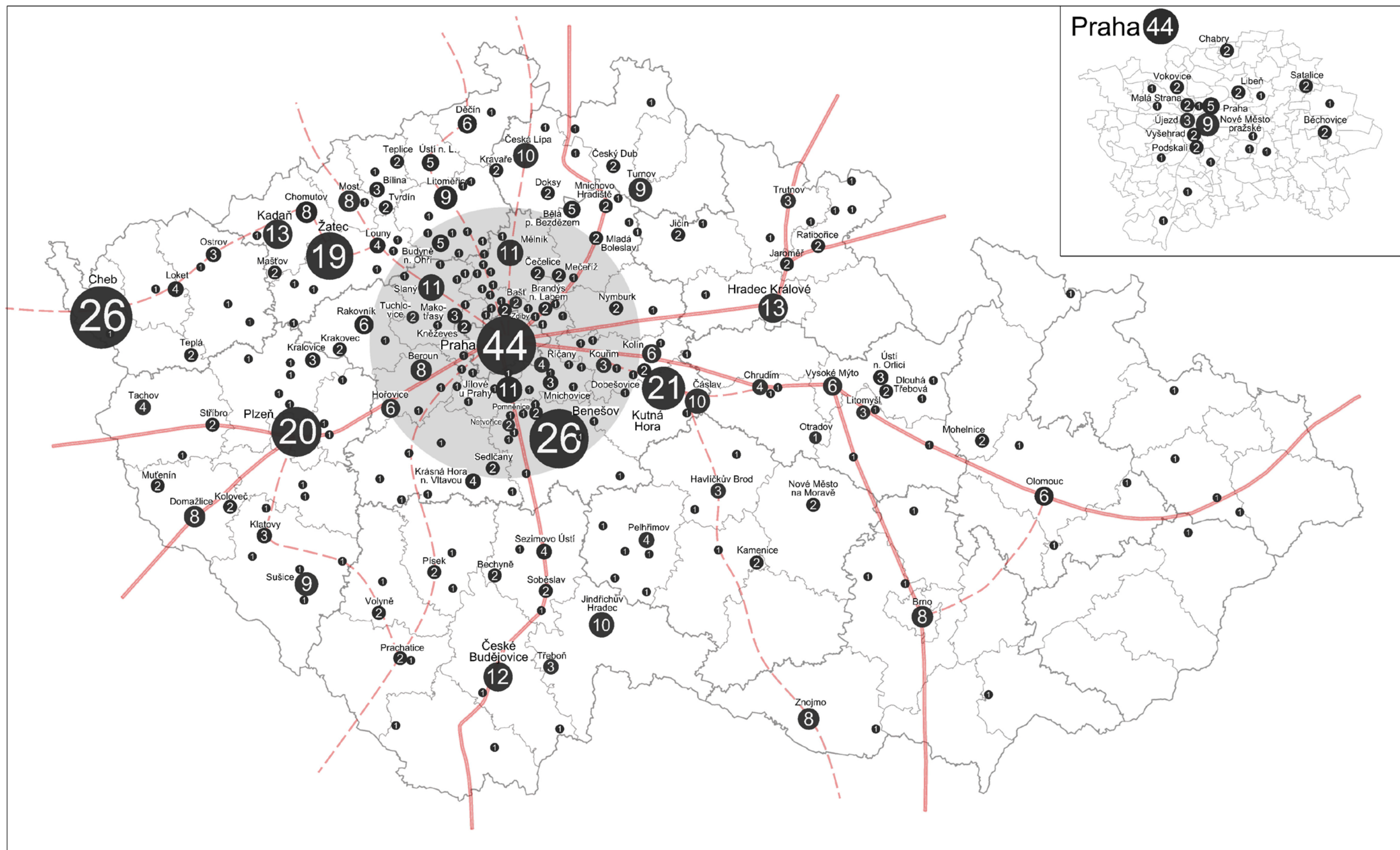
Obr. 19. Schematická rekonstrukce areálu Židovského Města ve středověku na podkladu Jüttnerova plánu z let 1811 až 1815. Na základě podkladů autora vypracoval Jakub Hlavatý (2013).

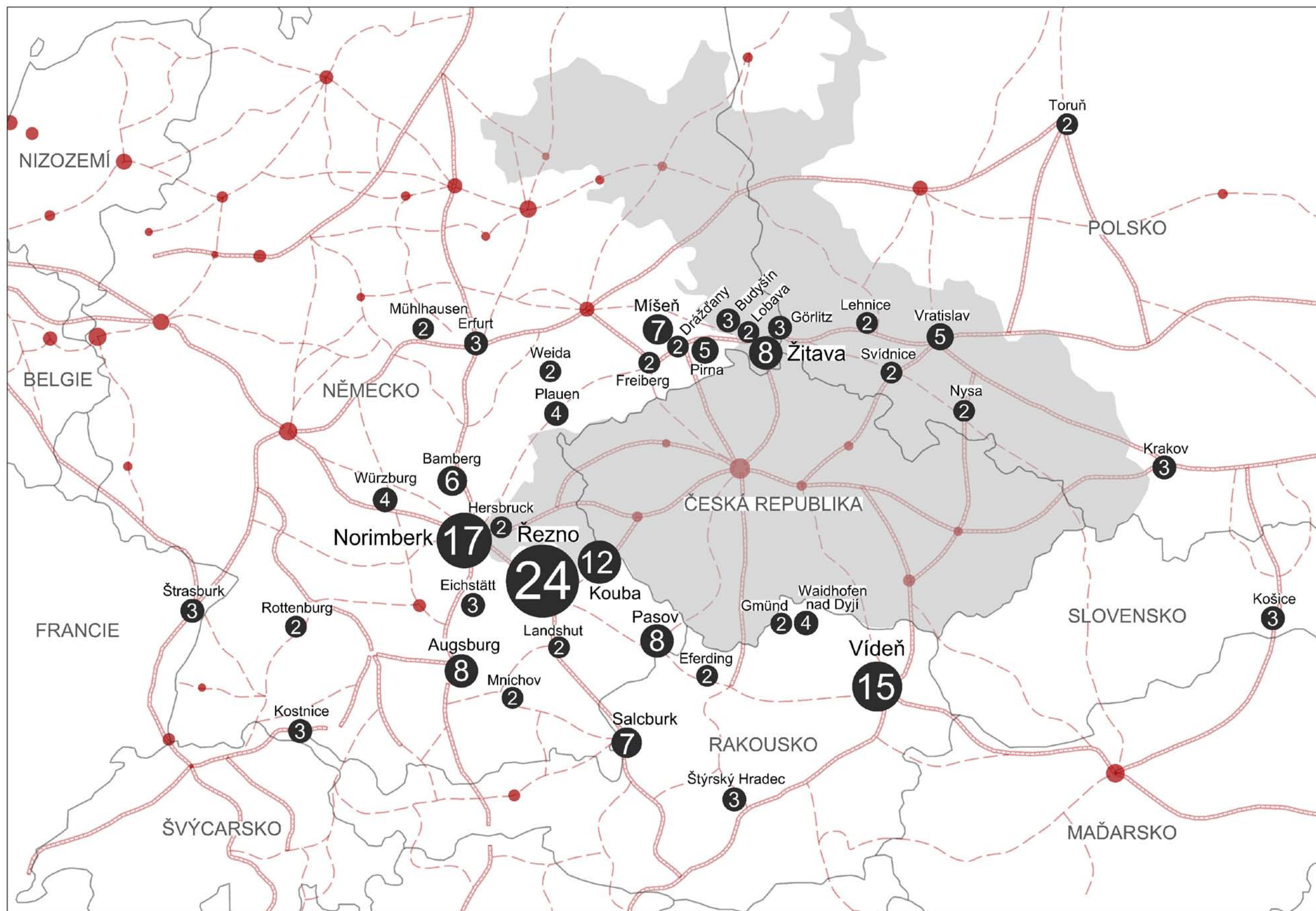
Obr. 20. Místo původu nově přijatých měšťanů na Starém Městě pražském v rámci hranic dnešní České republiky (1324–1393). Vpravo nahoře detail původu z katastru dnešního Hlavního města Prahy. Podle autorových podkladů vytvořil Jakub Hlavatý (2014).

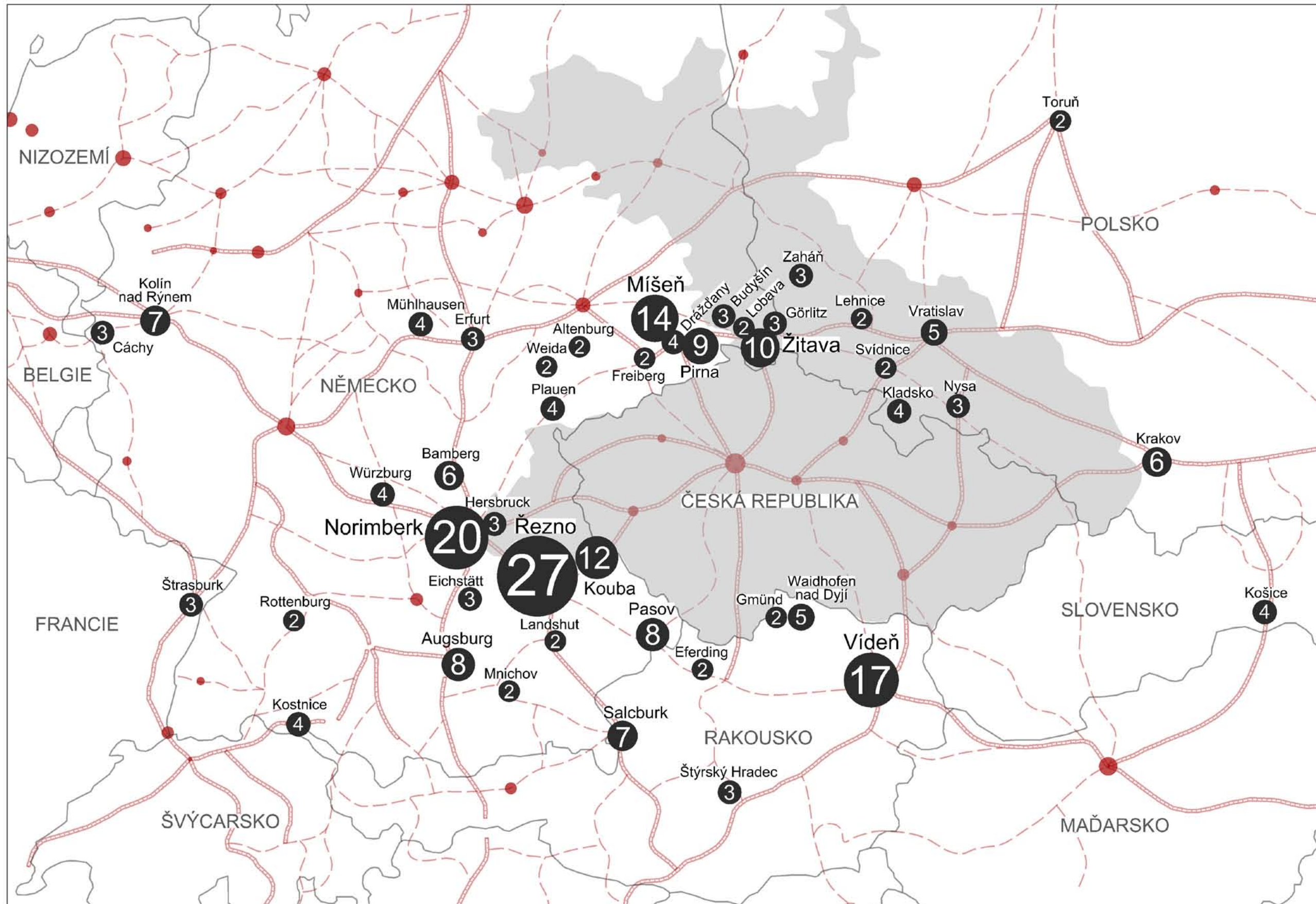
Obr. 21. Místo původu staroměstských ručitelů v rámci hranic dnešní České republiky (1324–1393). Vpravo nahoře detail původu z katastru dnešního Hlavního města Prahy. Podle autorových podkladů vytvořil Jakub Hlavatý (2014).

Obr. 22. Místo původu nově přijatých měšťanů a ručitelů na Starém Městě pražském v rámci hranic dnešní České republiky (1324–1393). Vpravo nahoře detail původu z katastru dnešního Hlavního města Prahy. Podle autorových podkladů vytvořil Jakub Hlavatý (2014).

Obr. 23. Místo původu nově přijatých měšťanů na Starém Městě pražském z jednotlivých zemí (1324–1393). Kvůli přehlednosti mapy vynechány lokality, z nichž byl přijat pouze jeden měšťan a dále vzdálené lokality, které se do zobrazení nevešly (Florence a Kodaň). Podle autorových podkladů vytvořil Jakub Hlavatý (2014).

Obr. 24. Místo původu nově přijatých měšťanů a jejich ručitelů na Starém Městě pražském z jednotlivých zemí (1324–1393). Kvůli přehlednosti mapy vynechány lokality, z nichž byl přijat pouze jeden měšťan a dále vzdálené lokality, které se do zobrazení nevešly (Florence a Kodaň). Podle autorových podkladů vytvořil Jakub Hlavatý (2014).

Obr. 25. Pečeť Ješka zlatníka, přivěšená k listině z roku 1361. Na pečeti lze spatřit štít rozdělený neobvyklým vidlicovým řezem. SÚA Praha, Fond/sbírka: ŘKř, inv. č. 302.

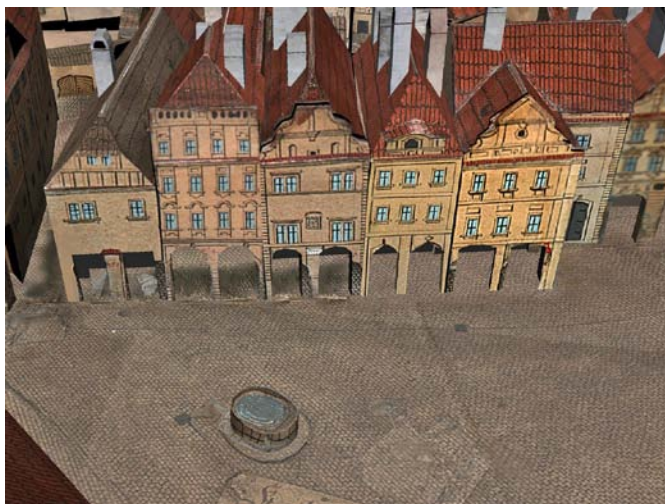
Obr. 26. Pečeť Petra zlatníka, bratra Ješka, k listině z roku 1361. Podobně jako na bratrově pečeti i zde lze v pečetním poli spatřit štít rozdělený vidlicovým řezem. Oproti Ješkově pečeti je dělicí linie mírně modifikována. Obě pečeti představují jeden z dokladů vývoje sociálního statusu vrstvy městského obyvatelstva, která usilovala o upevnění svojí pozice. SÚA Praha, Fond/sbírka: ŘKř, inv. č. 302.

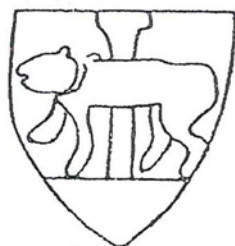
Obr. 27. Listina z roku 1364, v níž Henslin Zeisselmeister a Alžběta Galmová upravují svoje svatební záležitosti. Archiv Pražského hradu – Archiv metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 299-XIII/18.

Obr. 28. Pečeť Seidlina kramáře, kterou přivěsil roku 1364 ke svatební smlouvě učiněné mezi Henslinem Zeisselmeisterem a Alžbětou Galmovou. Archiv Pražského hradu – Archiv metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 299-XIII/18.

Obr. 29. Západní fronta domů čp. 421–424 na Uhelném trhu. Dům čp. 422/I, který zhruba mezi lety 1356 až 1386 vlastnila rodina Fanci z Berouna, je druhý z prava. Antonín LANGWEIL, Papírový model, uloženo v Muzeu hlavního města Prahy, inv. č. 127795.

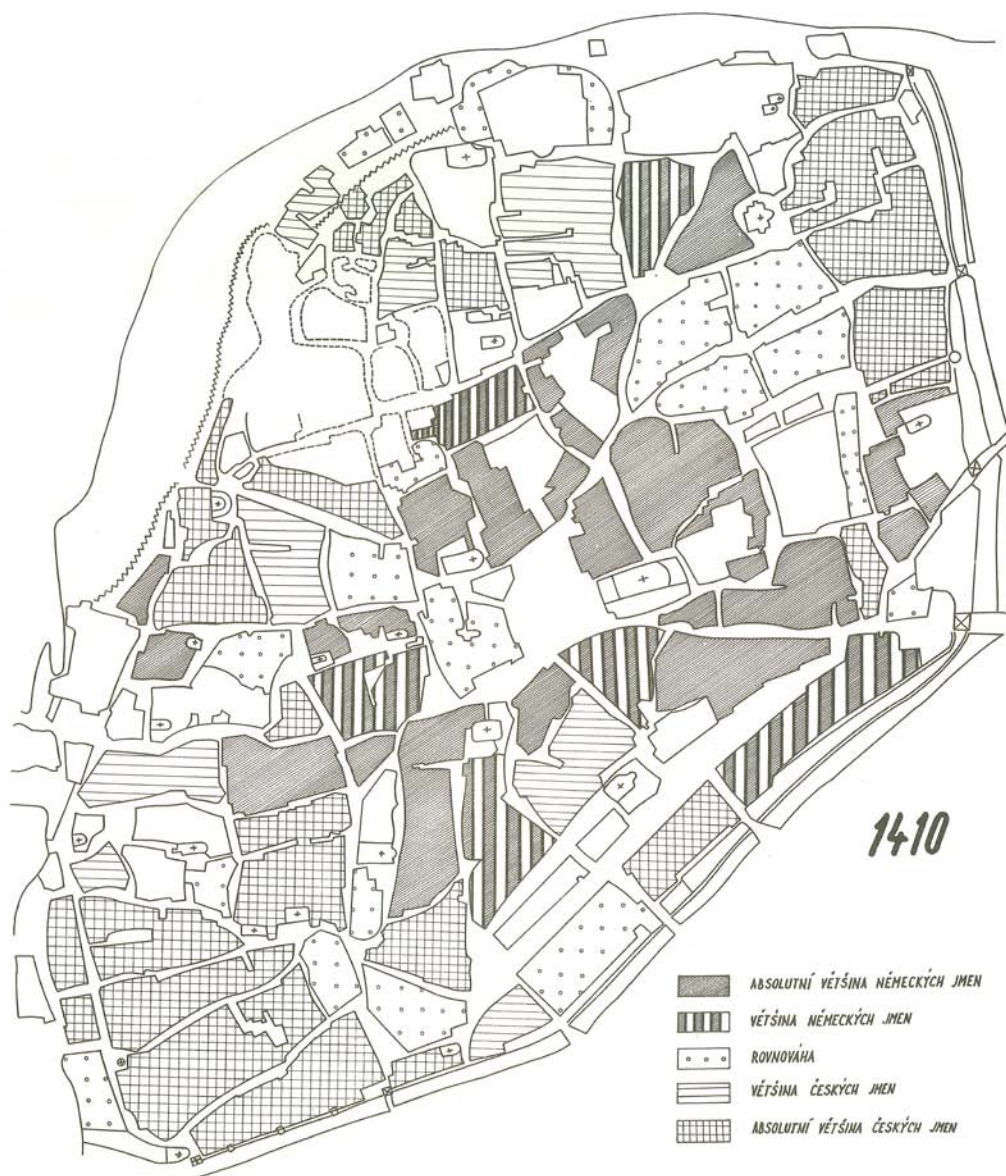

Obr. 30. Roku 1368 přivěsil Fanca z Berouna k testamentu Thomlina Ciglera pečeť, v jejím středu se nachází znak medvěda, který kráčí po trávníku, na hrdle má obojek a za ním na trávníku vyrůstá strom.

Převzato z M. FIALA, *Obecné figury*, s. 22.

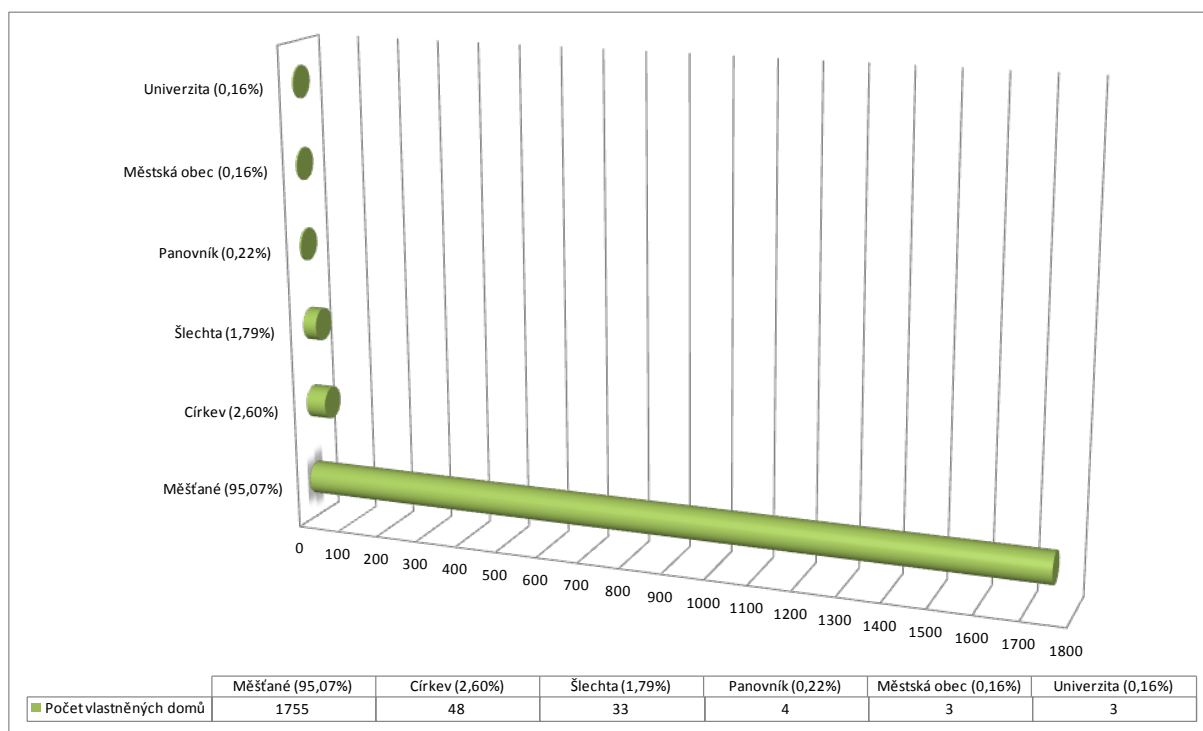

Obr. 31. Znak města Berouna, který tvoří na modrém štítě stříbrná kvádrová hradební zeď s cimbuřím o pěti stínkách se širokou otevřenou branou s vytaženou zlatou mříží. Nad branou mezi věžemi vystupuje z cimbuří muž v brnění přirozené barvy s tasaným mečem v pravici a štítem v levici. Tento štít je červený se stříbrným českým lvem. Pod padací mříží v braně je hnědý medvěd na šedočerné skalnaté půdě doleva kráčející. Vyobrazení převzato z Jiří ČAREK, *Městské znaky v českých zemích*, Praha 1985.

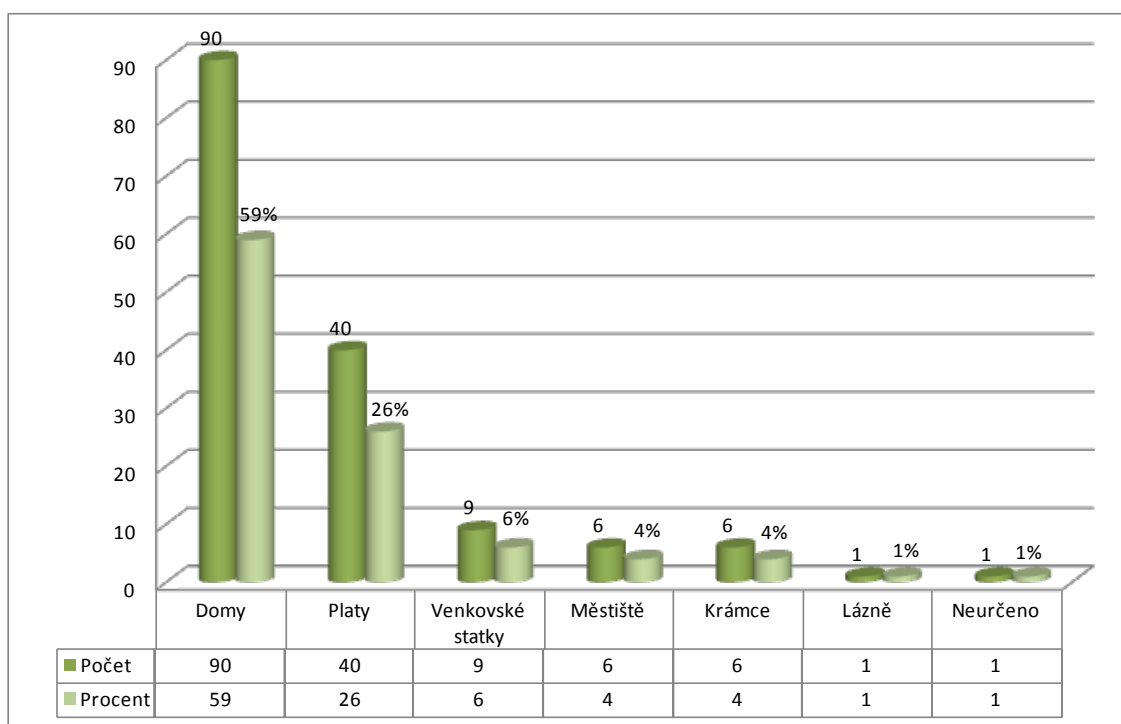

Obr. 32. Jaroslav Mezník: Národnostní složení předhusitské Prahy roku 1410.

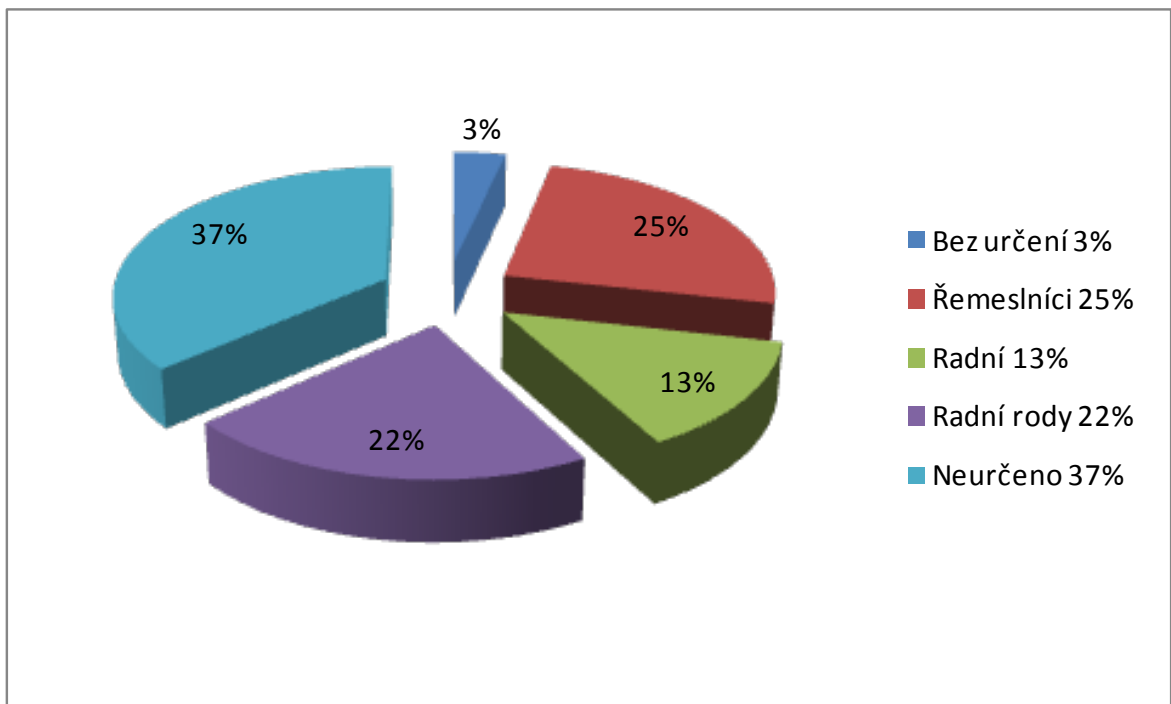
10.2. Grafy

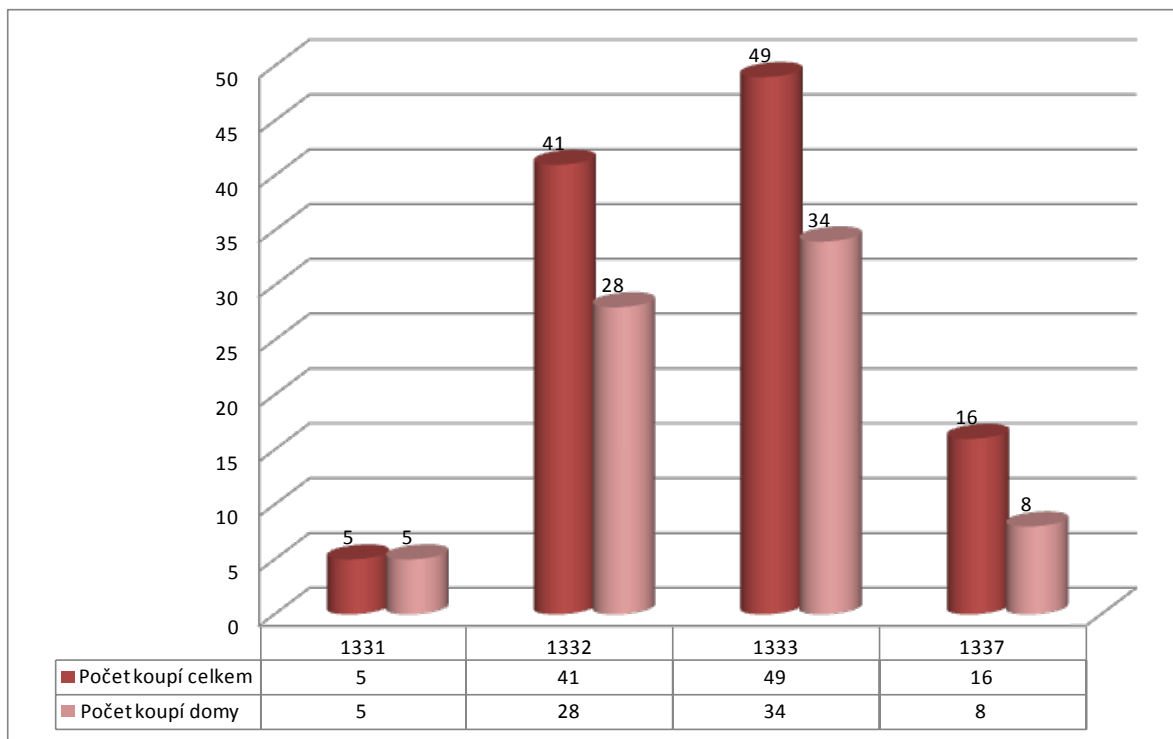
Graf 1. Majitelé nemovitostí na Starém Městě pražském podle *Knihy soudní s trhovými zápisy*. Přehled všech majitelů domů podle společenských skupin v letech 1351–1366.

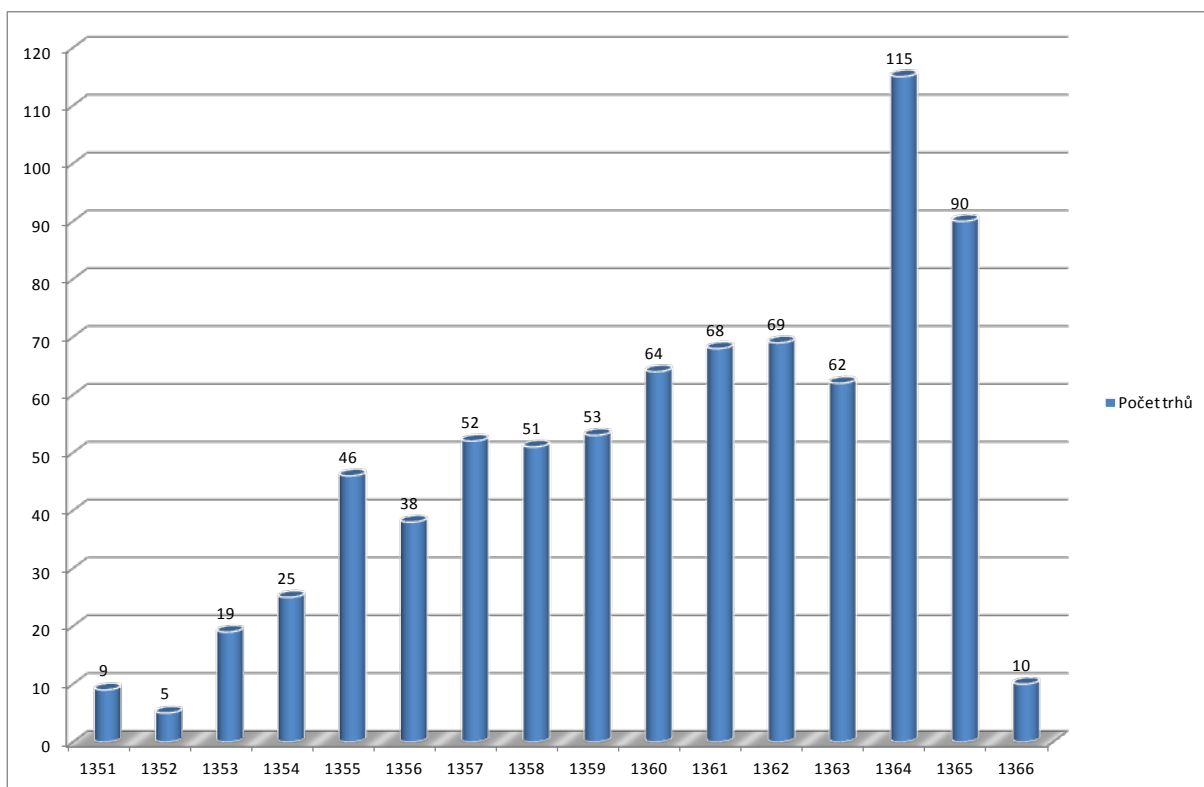
Graf 2. Struktura majetku podle seznamů pečetění listin (1331–1333, 1337).

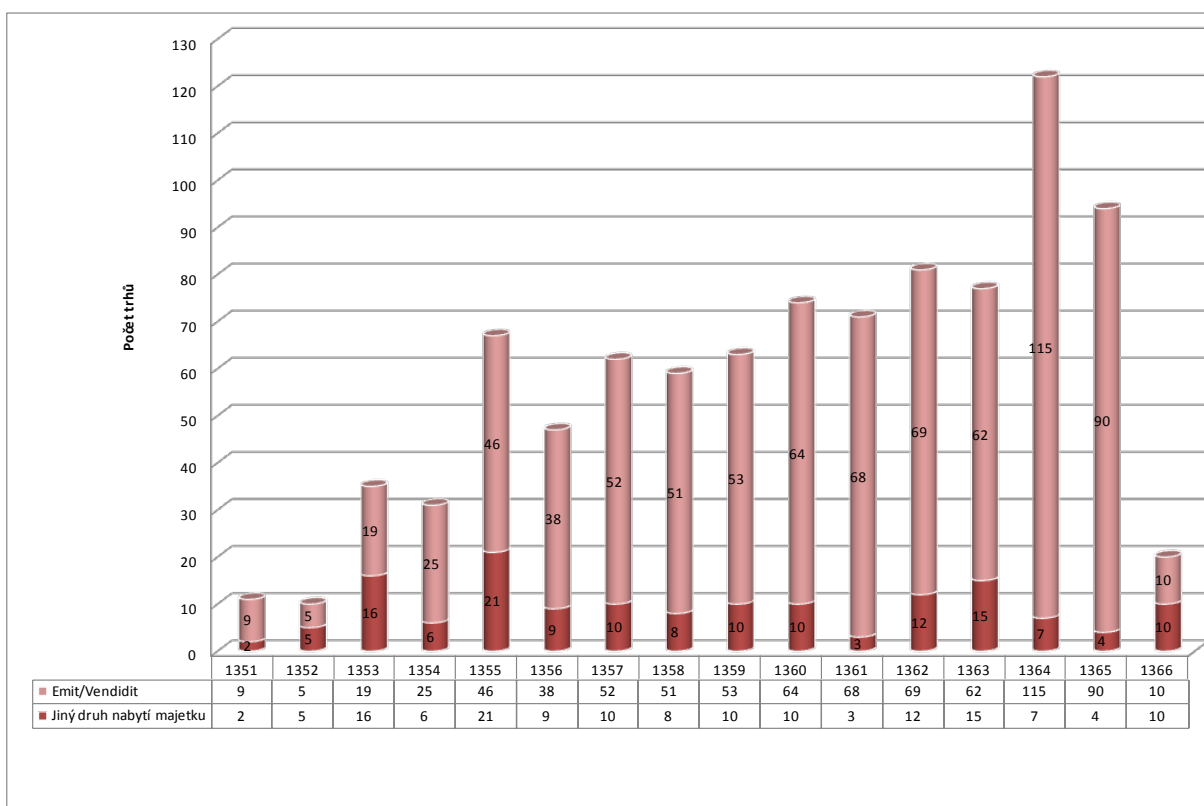
Graf 3. Sociální struktura podle seznamů pečetění listin (1331-1333, 1337).

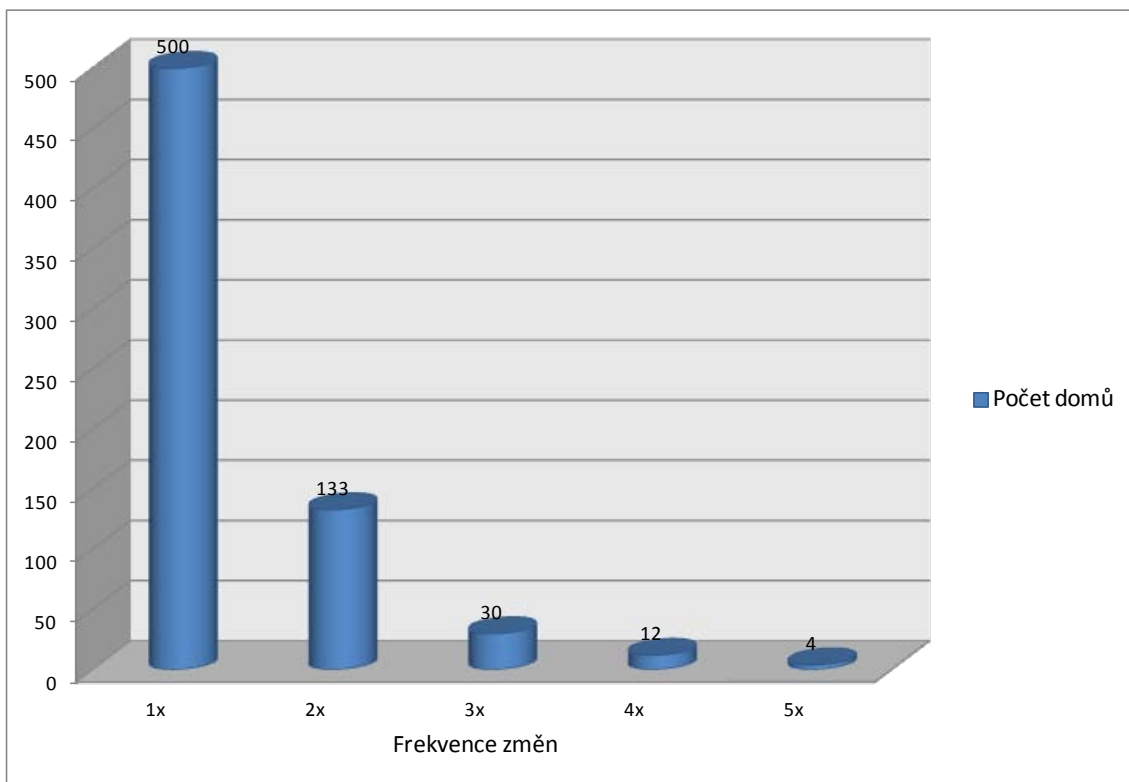
Graf 4. Přehled trhů provedených v letech 1331-1333, 1337 na základě seznamů pečetění listin

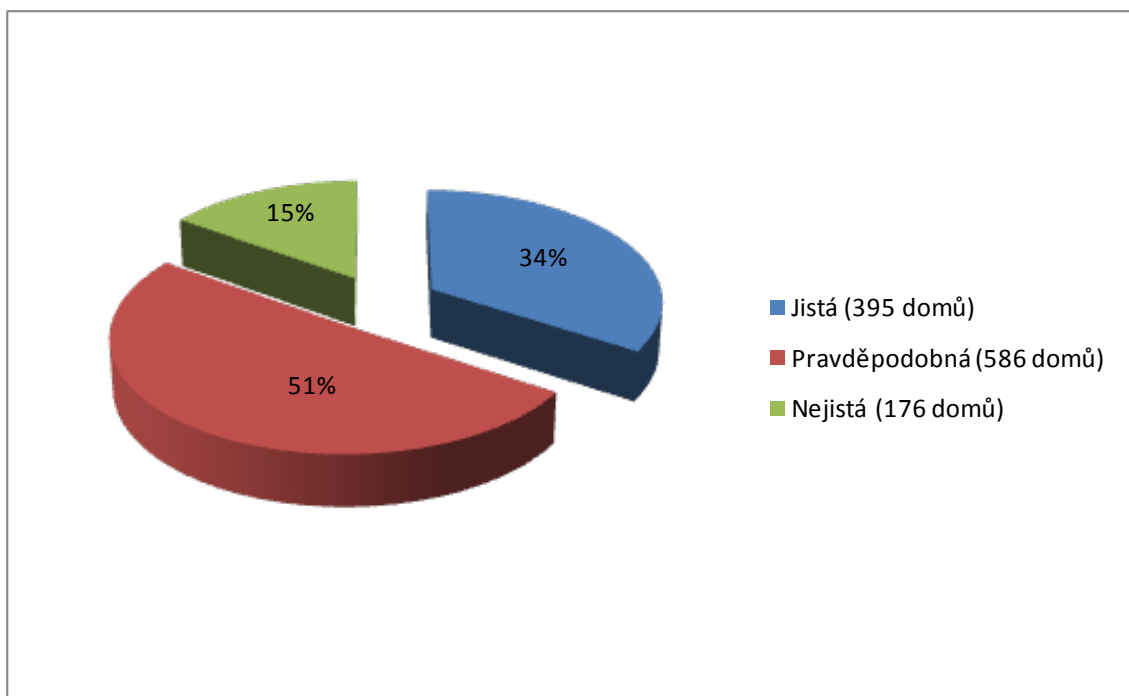
Graf 5. Počet trhů s domy mezi lety 1351–1366.

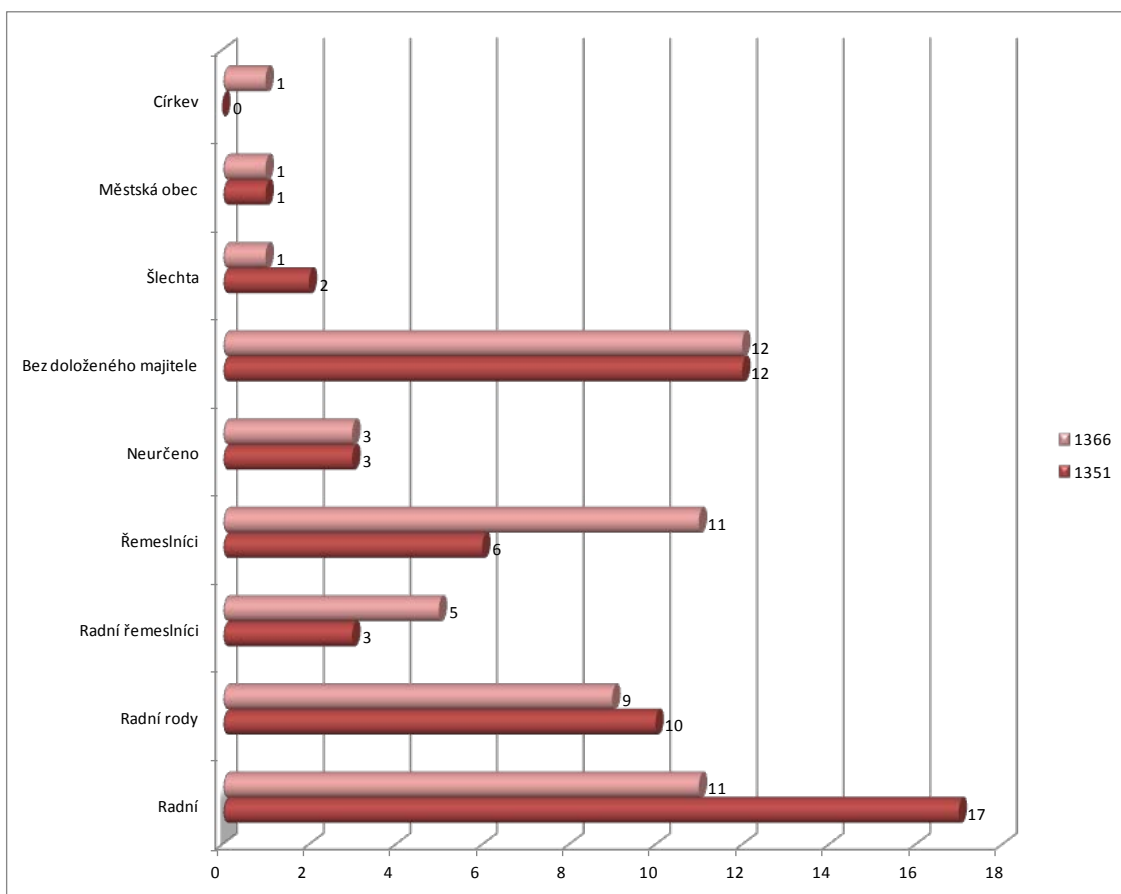
Graf 6. Nákupy a jiné převody domů mezi lety 1351–1366.

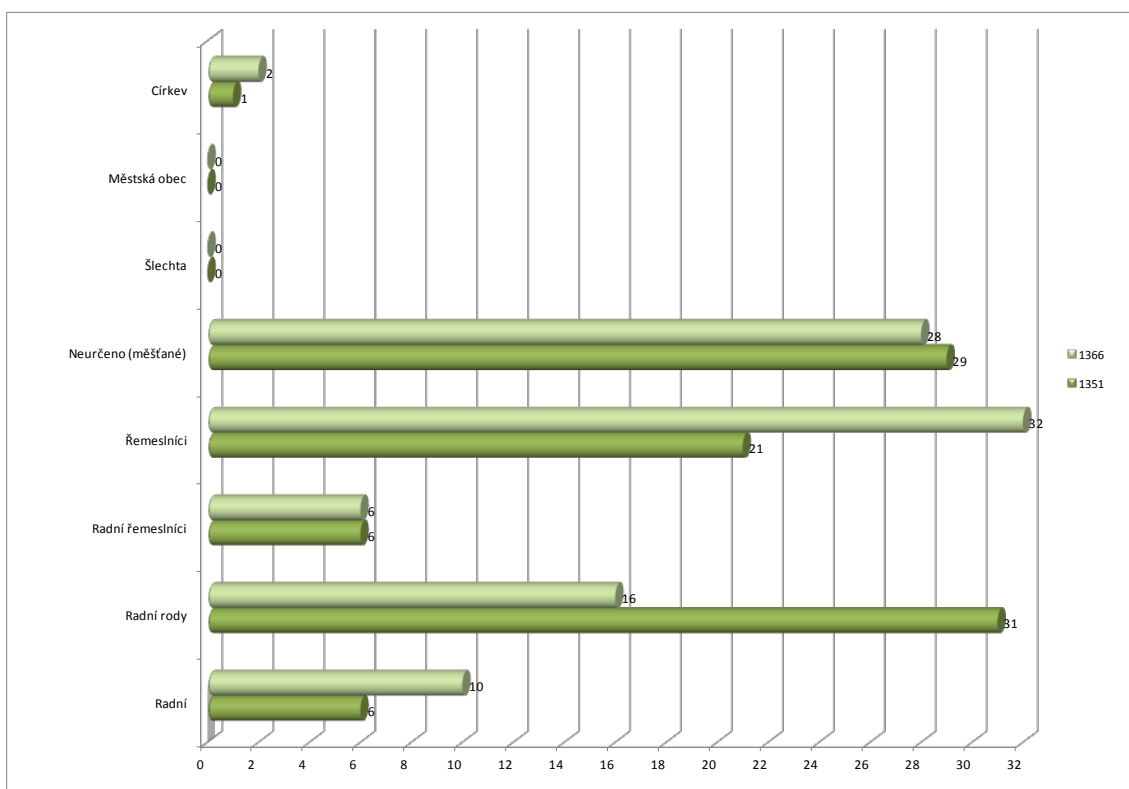
Graf 7. Četnost změn majitelů staroměstských domů, které byly v letech 1351–1366 předmětem trhu nebo jiného převodu formy vlastnictví.

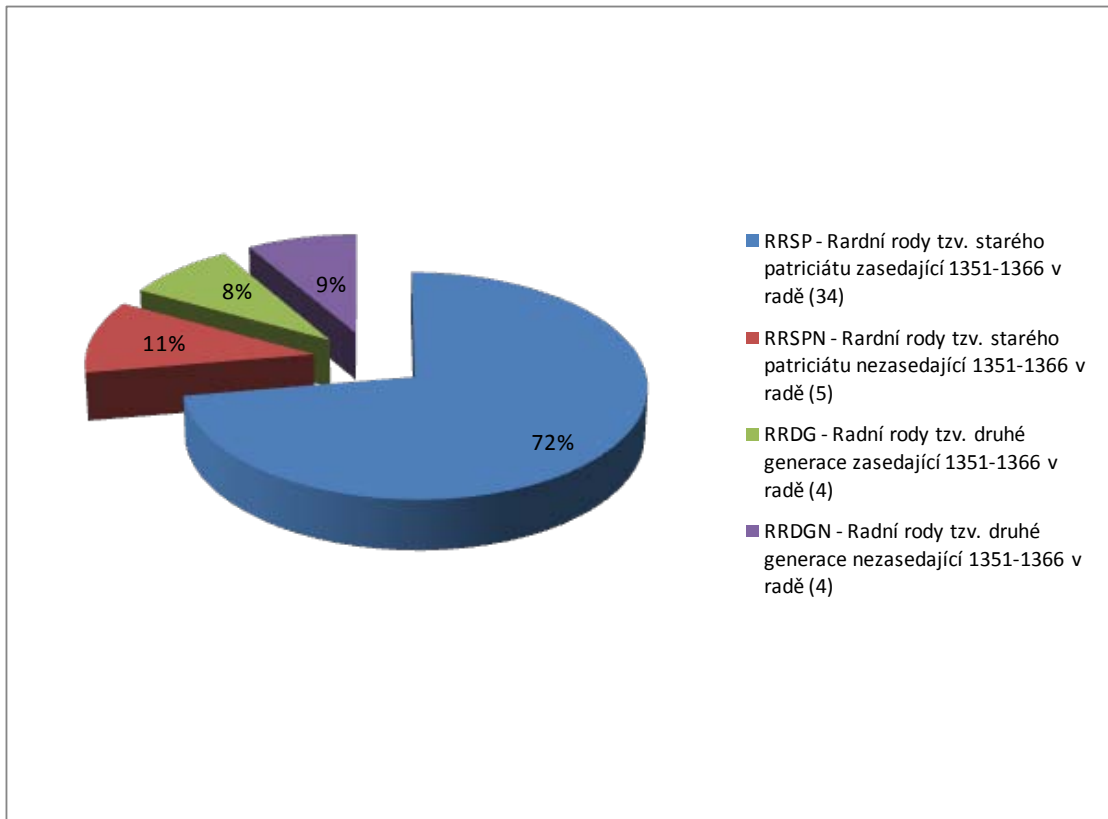
Graf 8. Lokalizace všech 1157 doložených domů na Starém Městě pražském podle sudní knihy s trhovými zápisy (1351–1366).

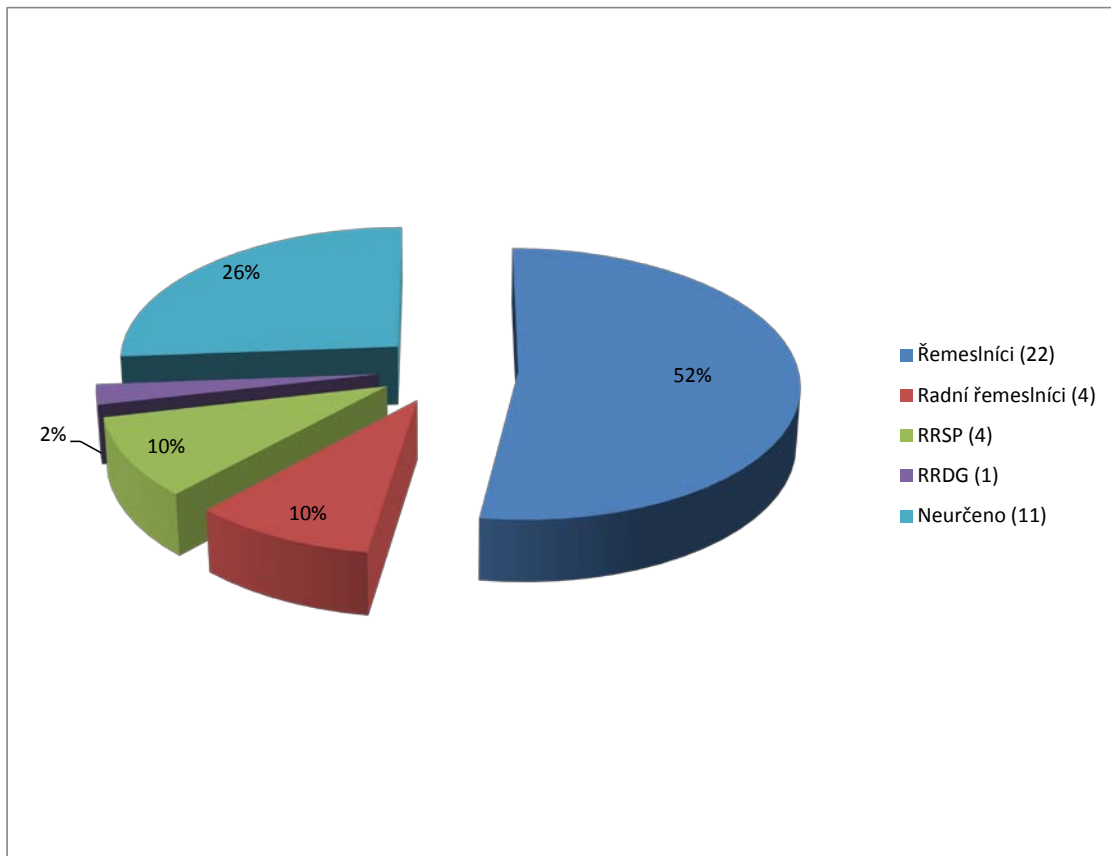
Graf 9. Sociální struktura majitelů domů na Staroměstském náměstí v roce 1351 a 1366 (srovnání).

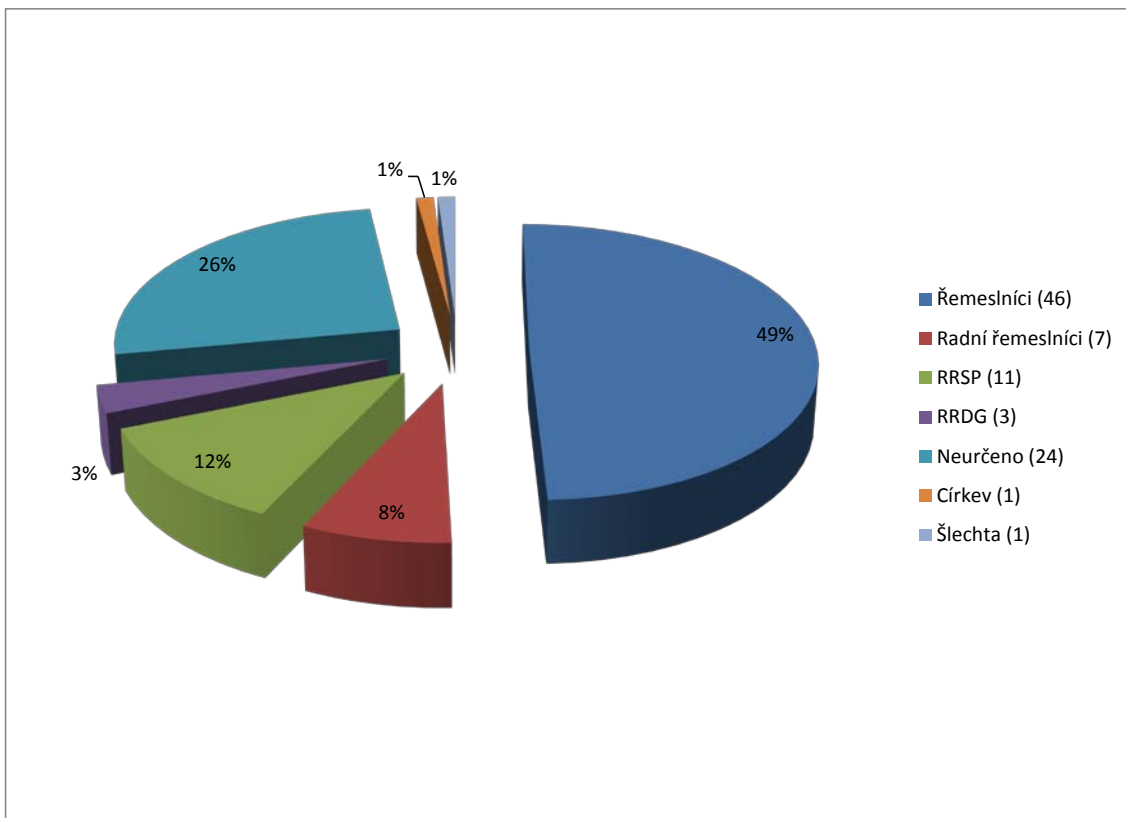
Graf 10. Sociální struktura majitelů domů na Havelském trhu v roce 1351 a 1366 (srovnání).

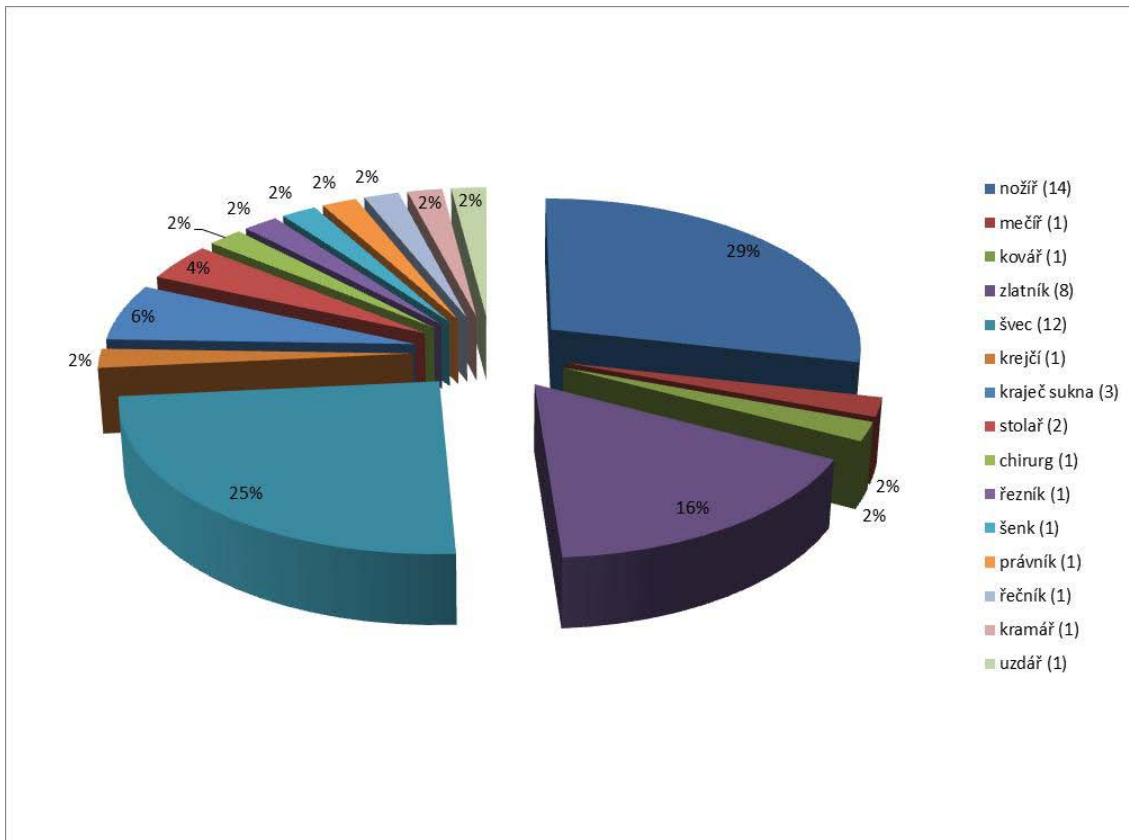
Graf 11. Sociální struktura radní rody.

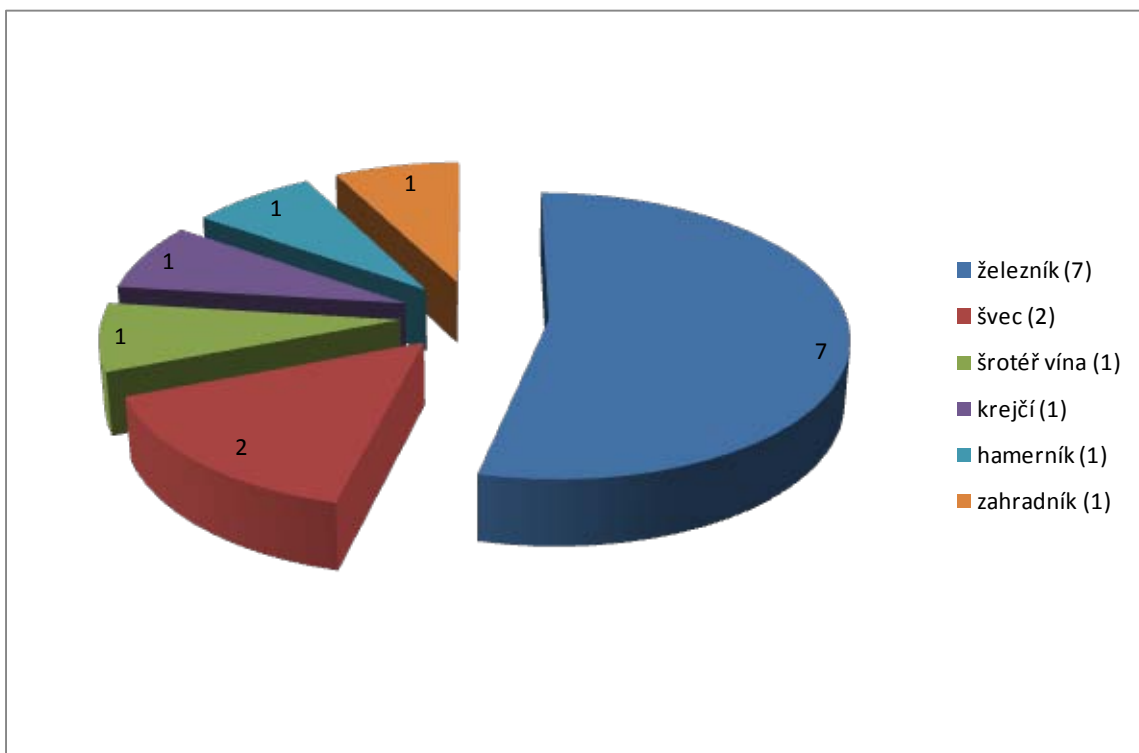
Graf 12. Rozbor trhů dnešní Karlova ulice (1353-1366).

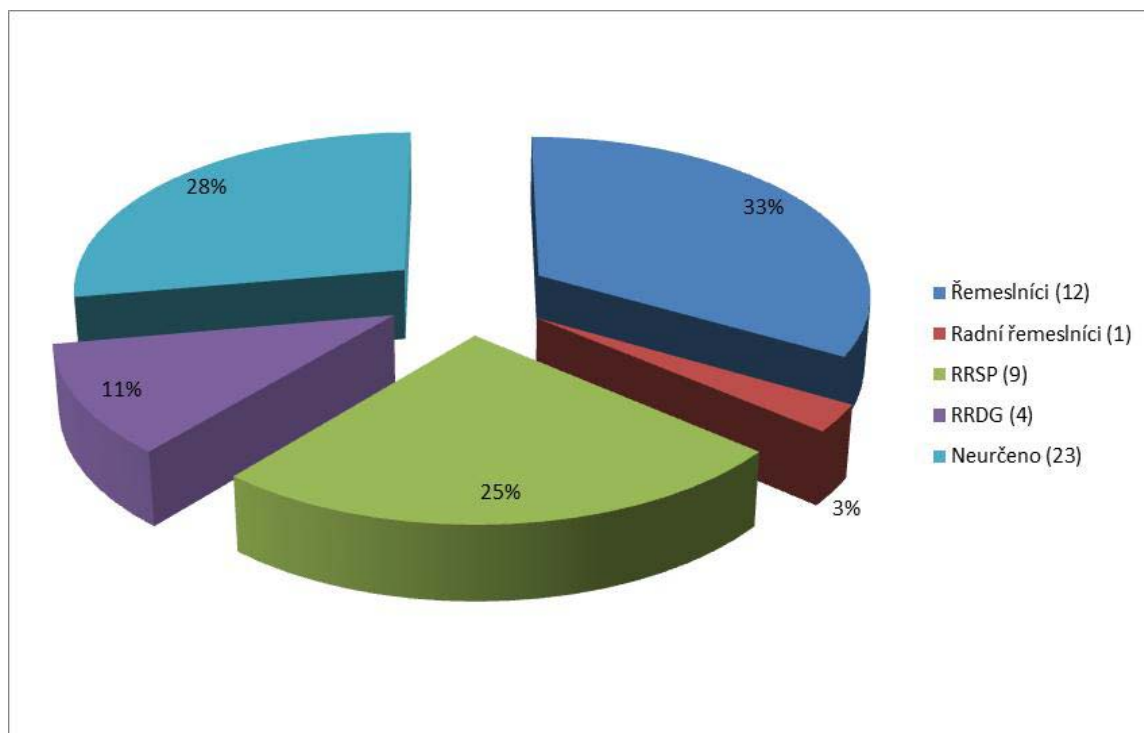
Graf 13. Majitelé nemovitostí v Karlově ulici (1353–1366).

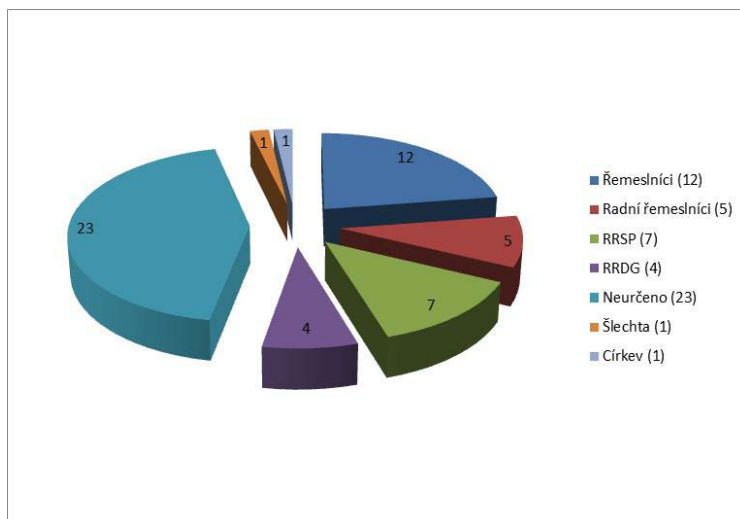
Graf 14. Karlova ulice: struktura majitelů domů-řemeslníků (1353–1366).

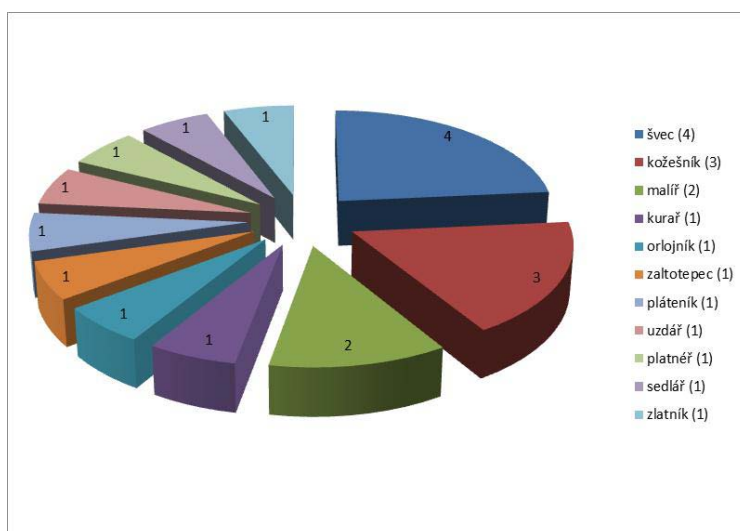
Graf 15. Železná ulice: struktura majitelů domů-řemeslníků (1351-1365).

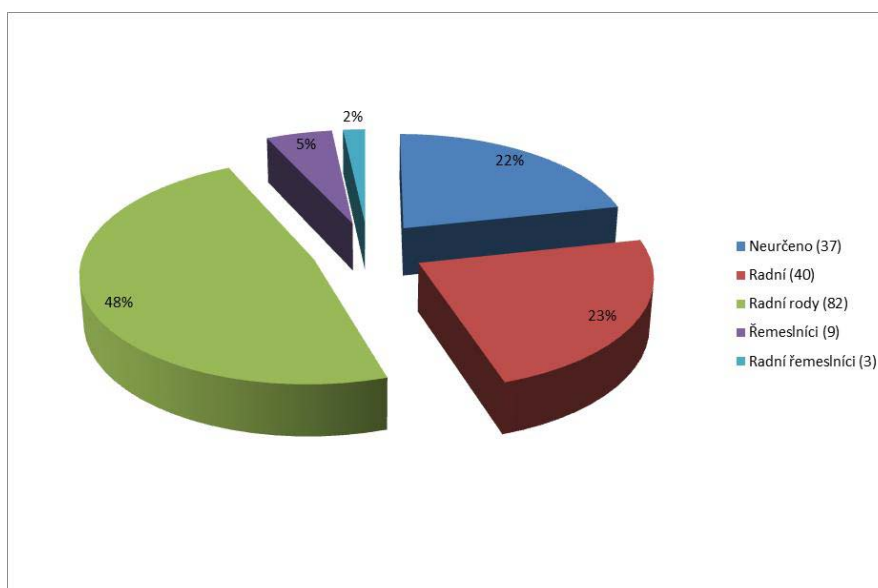
Graf 16. Majitelé nemovitostí v Železné ulici (1351-1365).

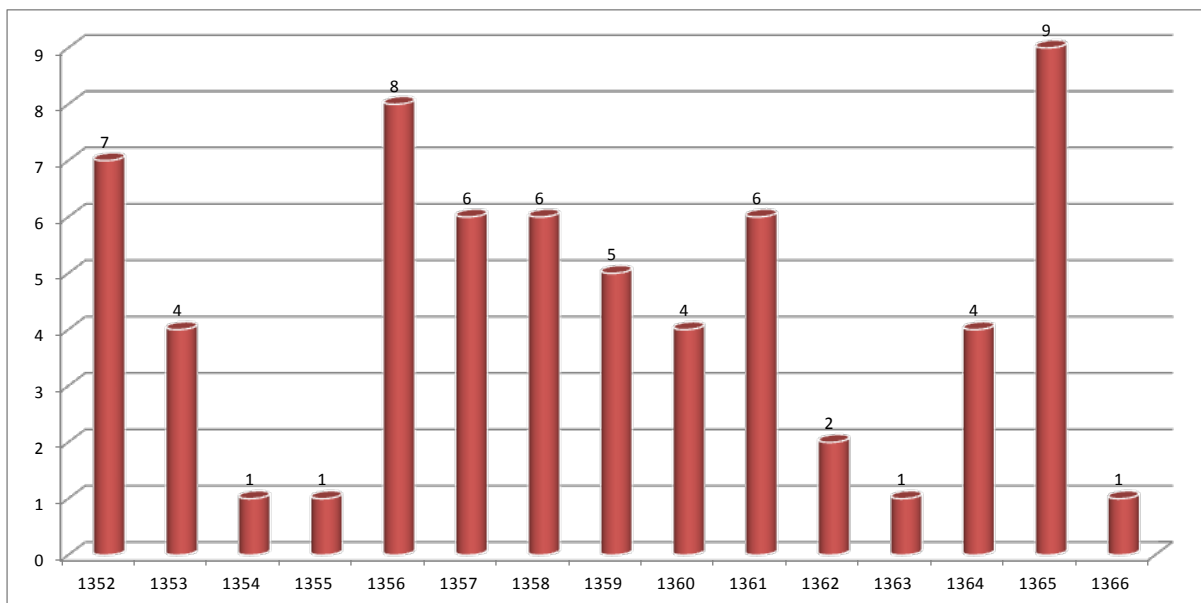
Graf 17. Majitelé nemovitostí v Platněřské ulici (1353–1366).

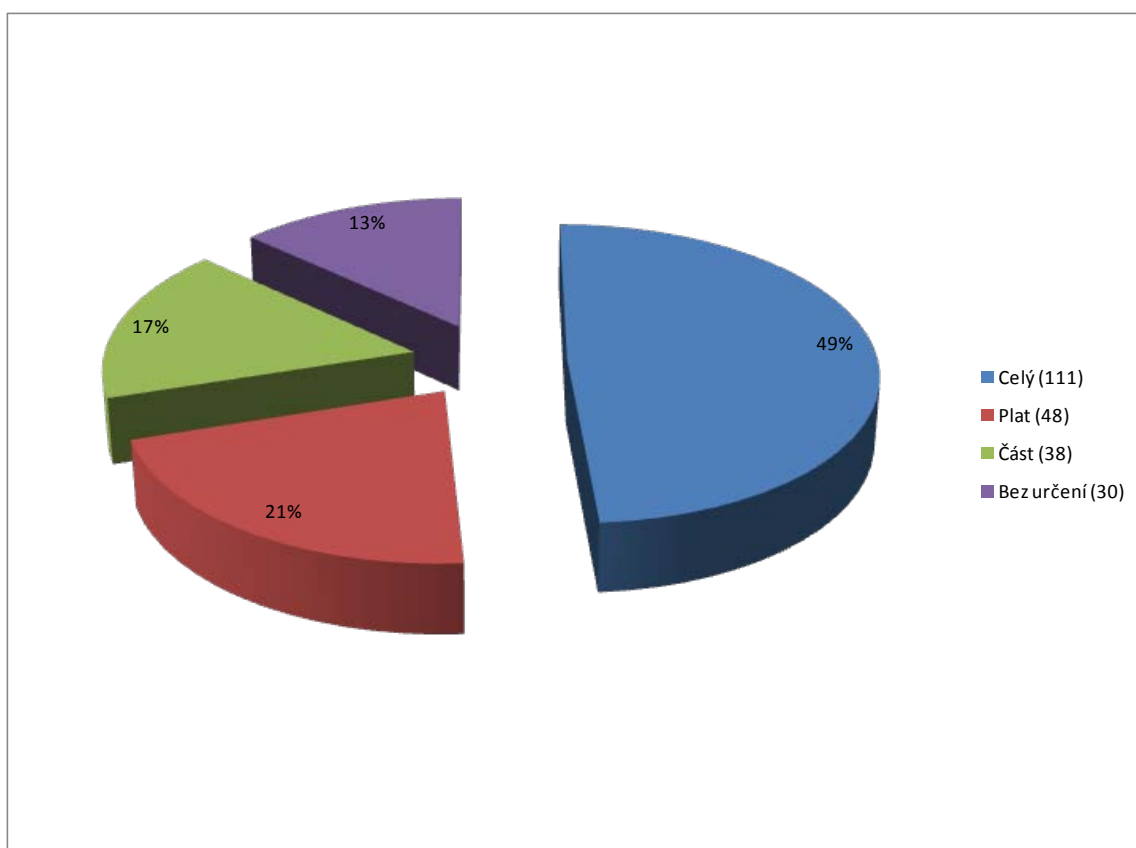
Graf 18. Platněřská ulice: struktura majitelů domů-řemeslníků (1353–1366).

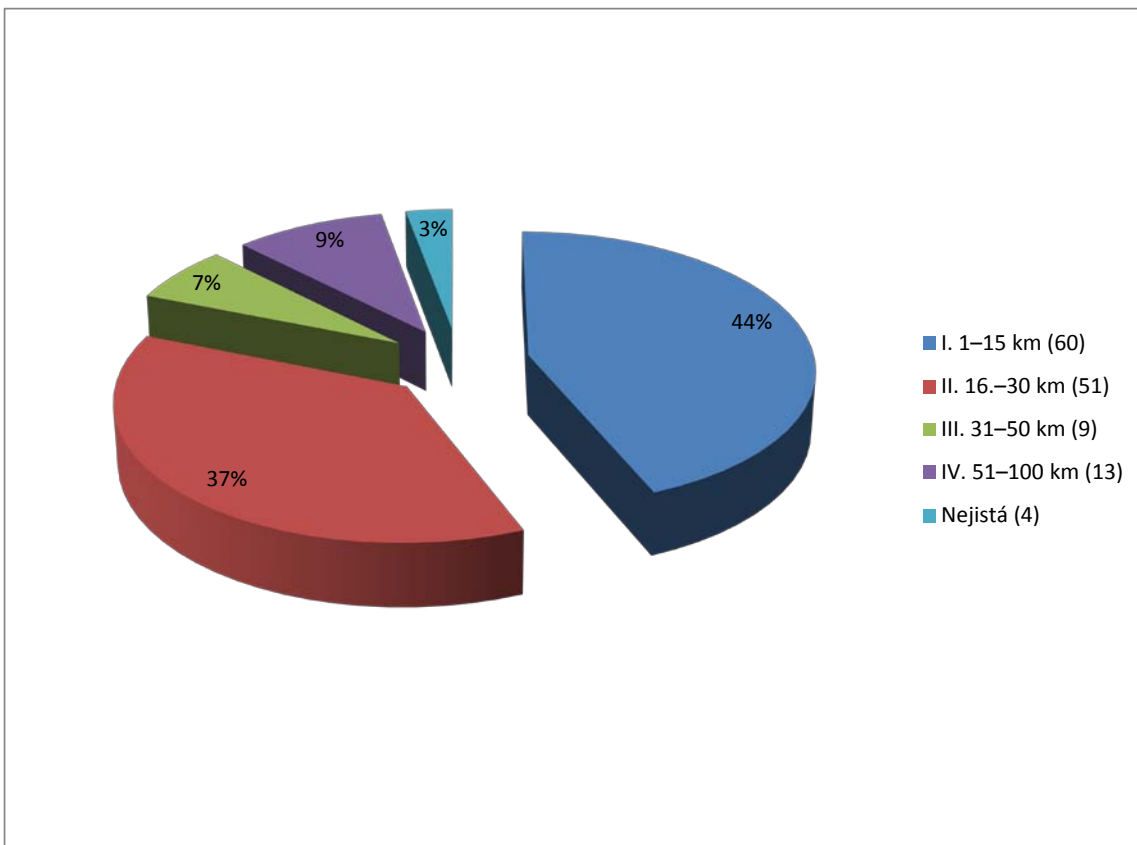
Graf 19. Sociální struktura majitelů venkovských statků (1349–1385).

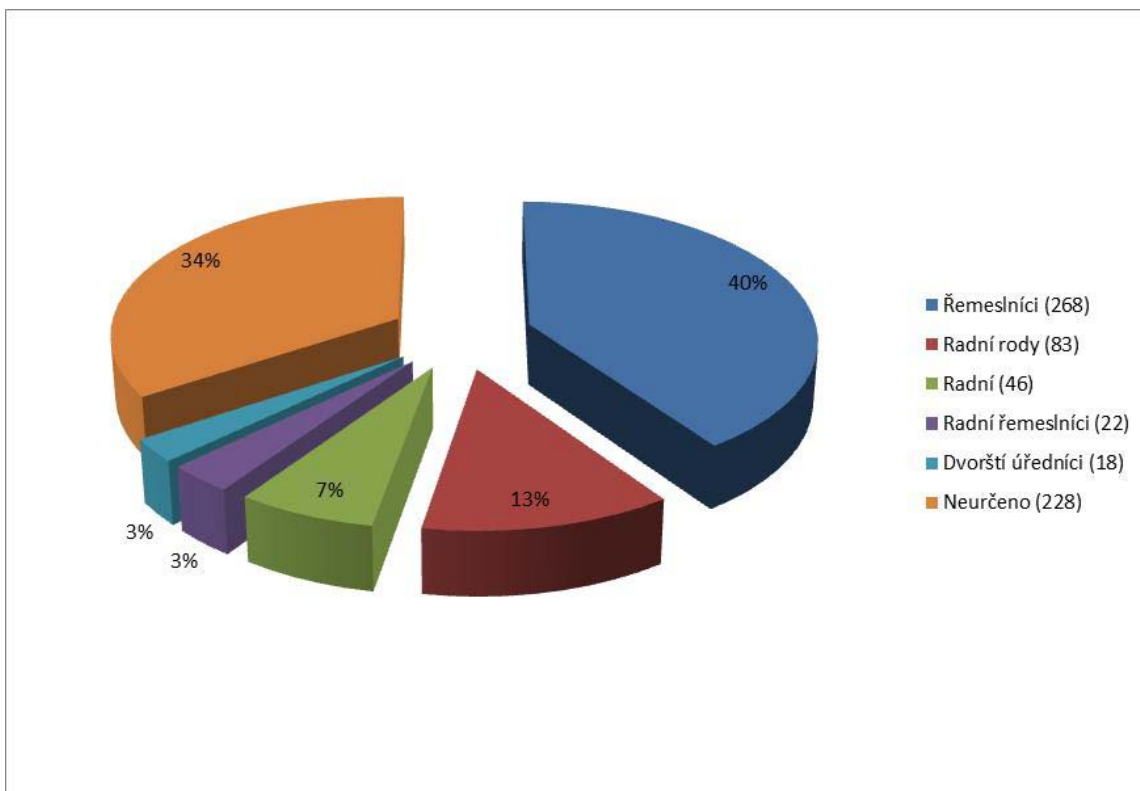
Graf 20. Počet trhů s venkovskými statky staroměstských měšťanů (1352–1366).

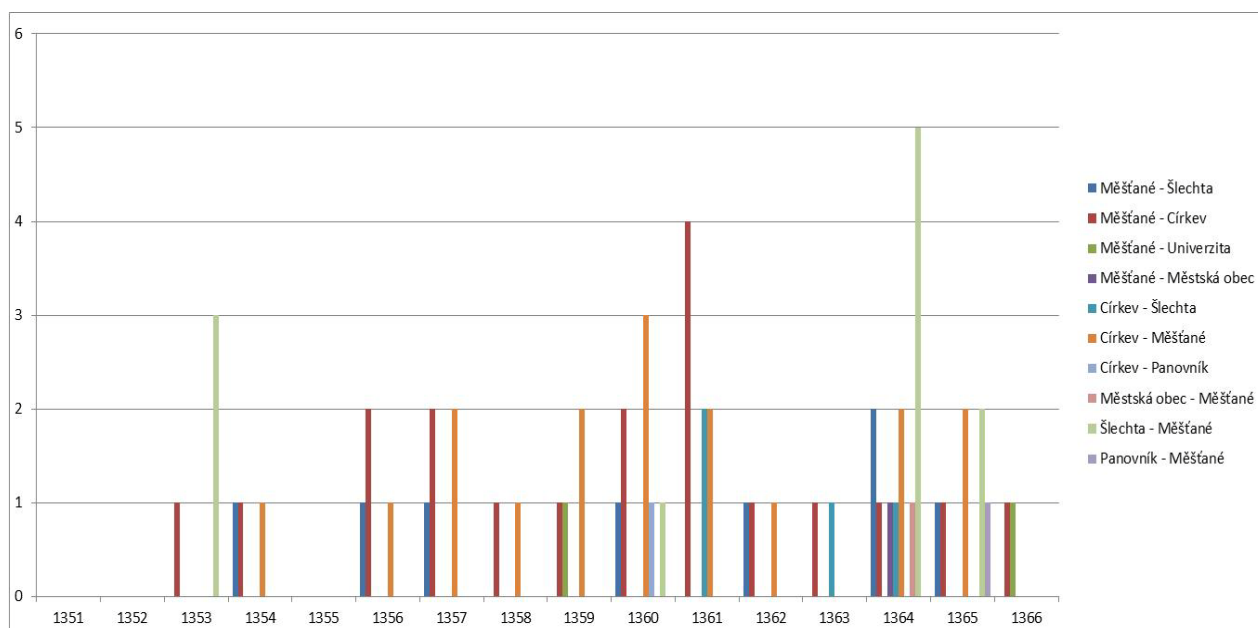
Graf 21. Forma vlastnictví venkovských statků staroměstských měšťanů (1352–1366).

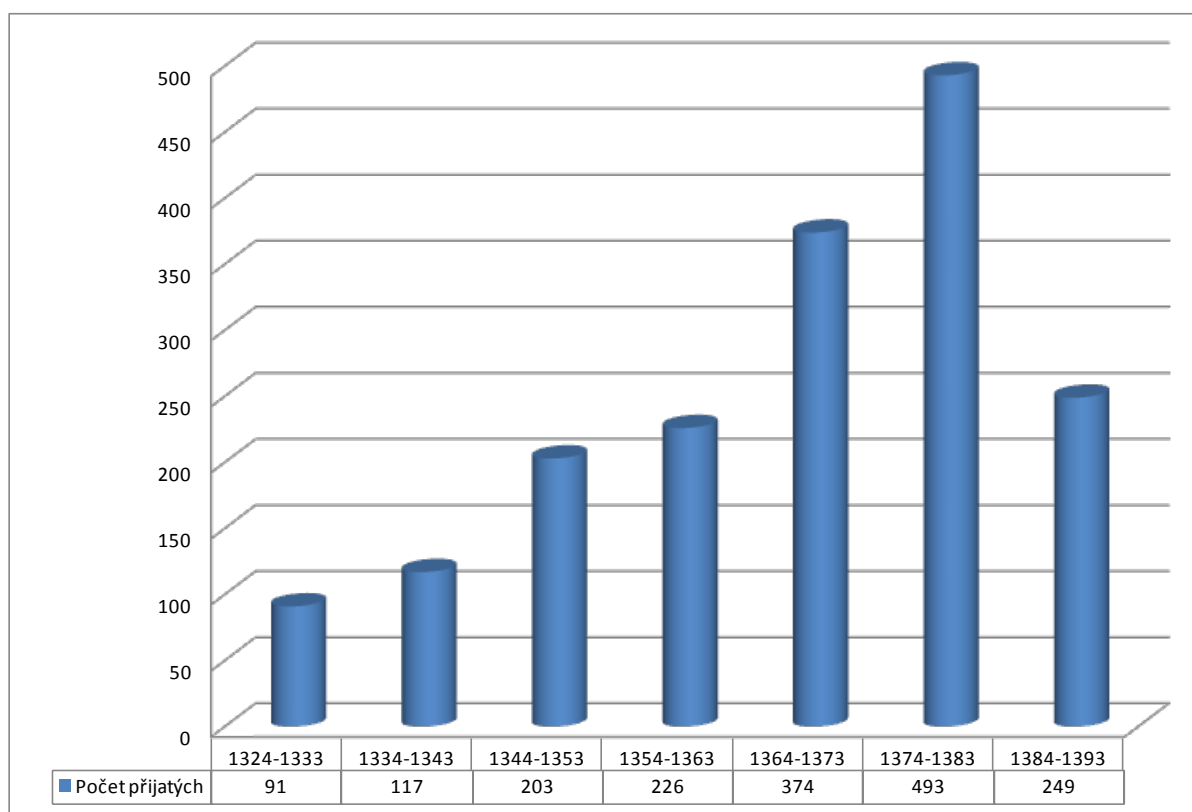
Graf 22. Vzdálenost venkovských statků pražských měšťanů od centra města.

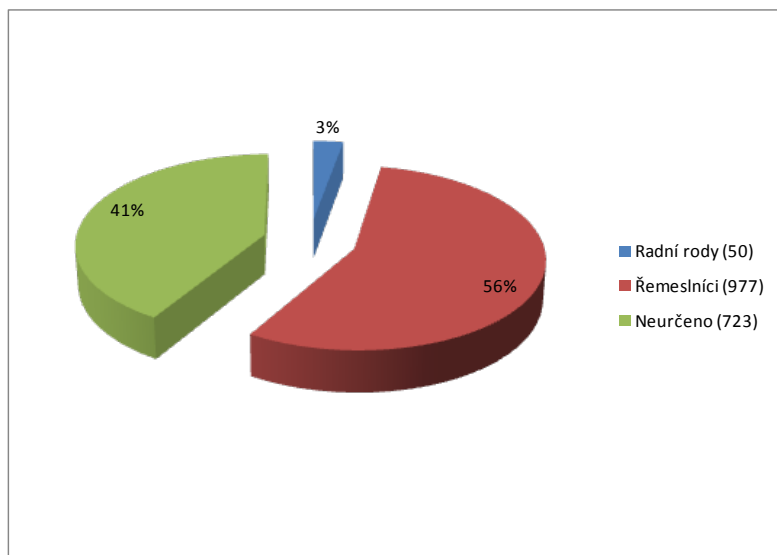
Graf 23. Sociální struktura kupujících – celek (1351–1366).

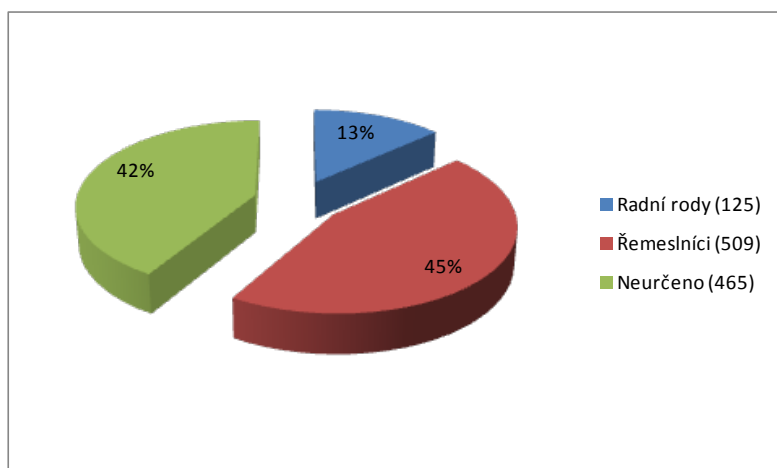
Graf 24. Převody majetku mezi jednotlivými společenskými vrstvami (1351-1366).

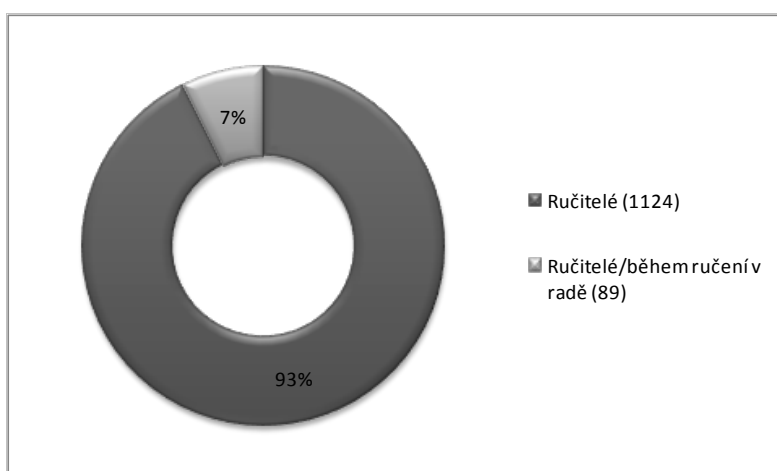
Graf 25. Počet přijatých měšťanů v jednotlivých desetiletích (1324-1393).

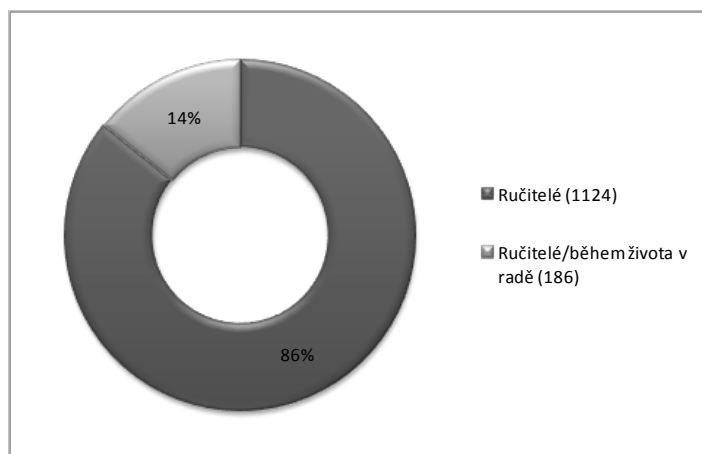
Graf 26. Sociální struktura přijatých měšťanů (1324–1393).

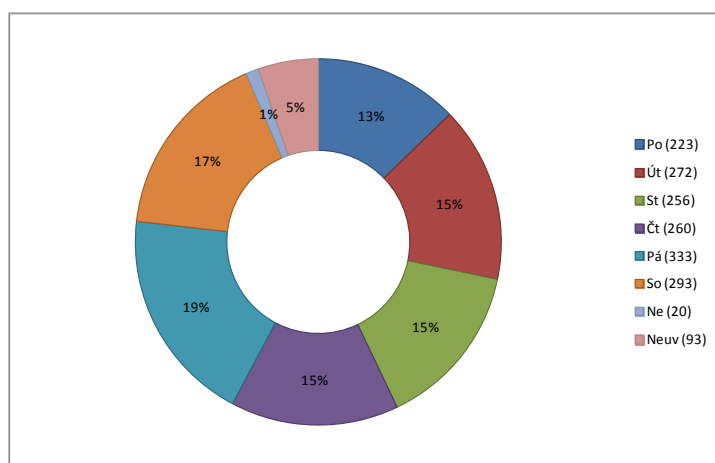
Graf 27. Sociální struktura ručitelé (1324–1393).

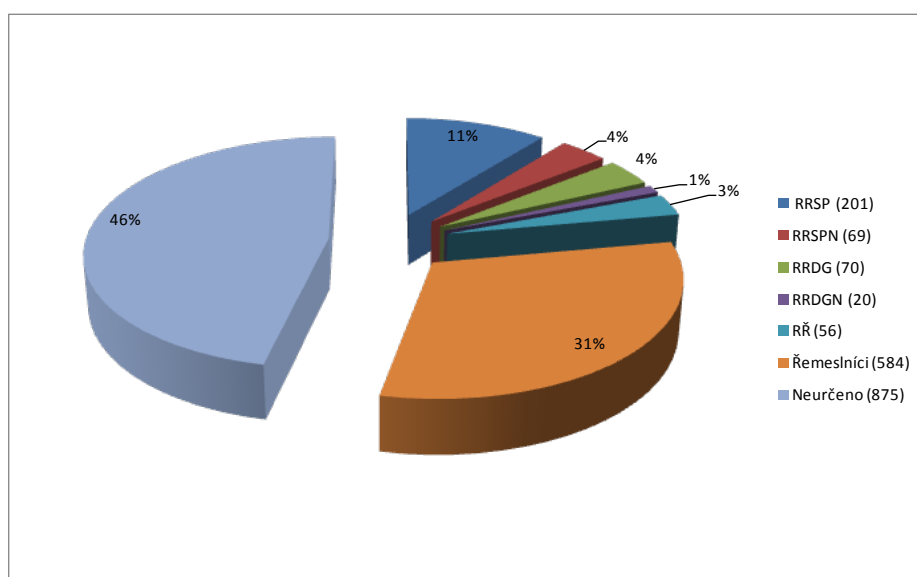
Graf 28. Sociální struktura ručitelé, kteří v době ručení zasedali v městské radě/podíl z celku (1324–1393).

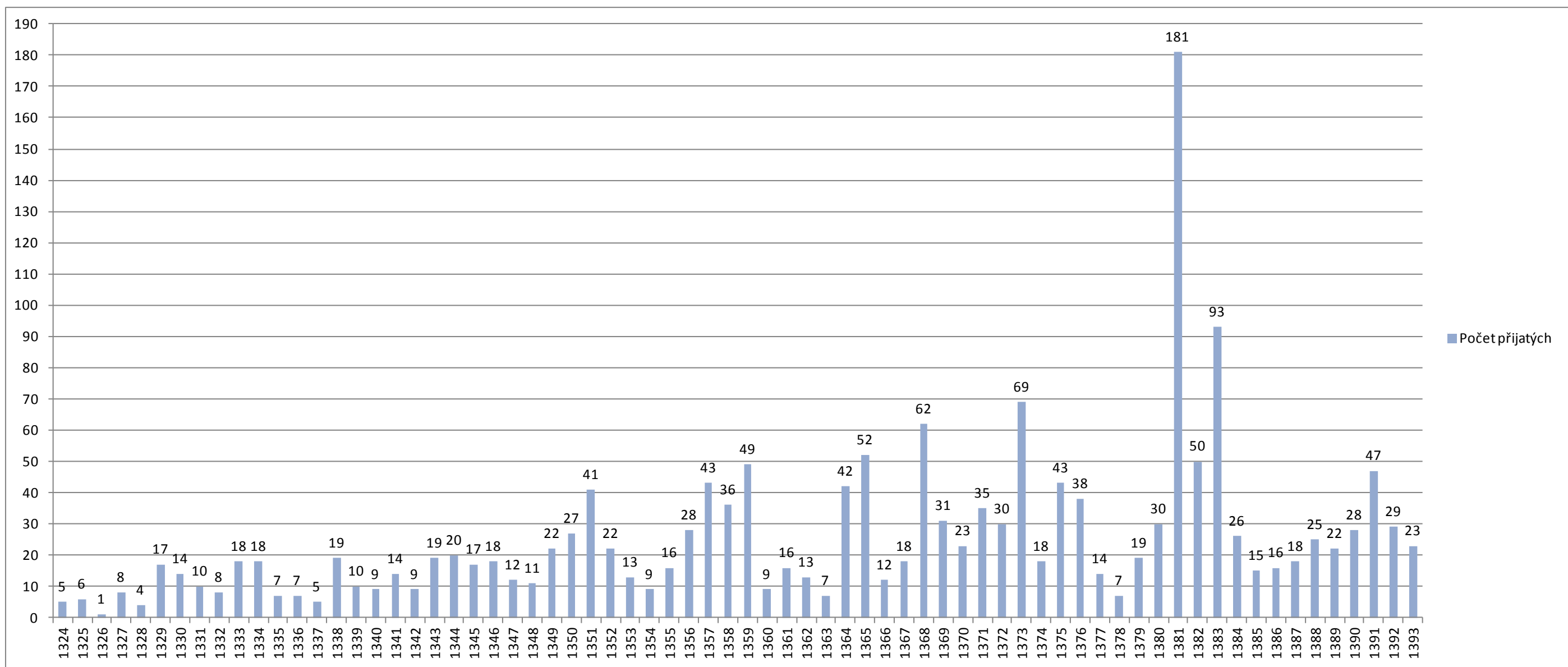
Graf 29. Sociální struktura ručitelé, kteří během života alespoň jednou zasedali v městské radě (1324–1393).

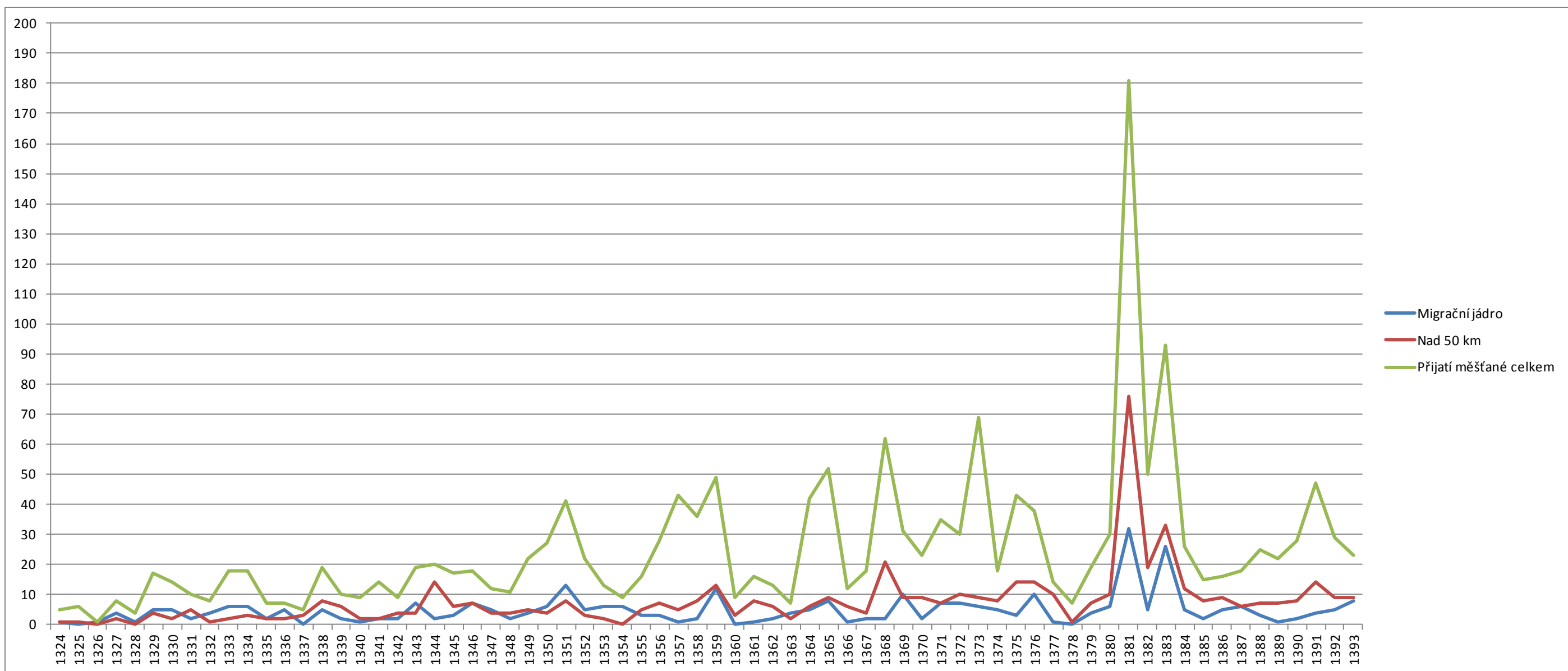
Graf 30. Den přijetí novoměšťanů(1324–1393).

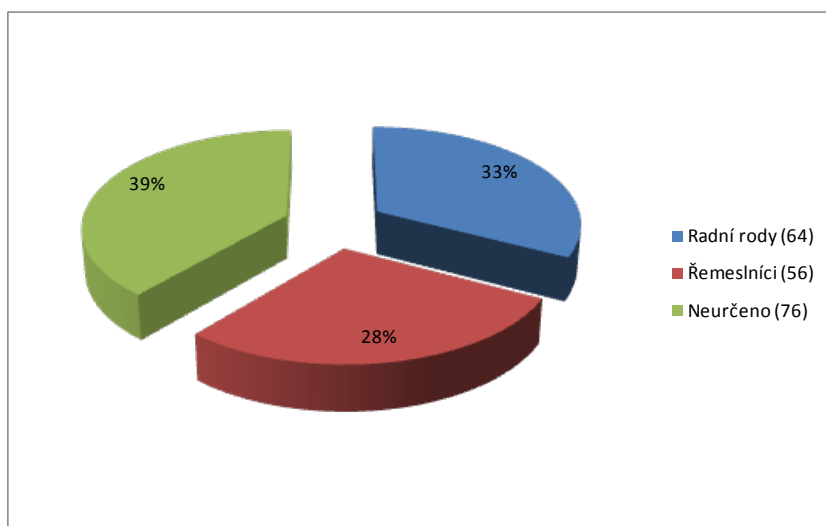
Graf 31. Sociální struktura staroměstského obyvatelstva podle soudní knihy (1351–1366).

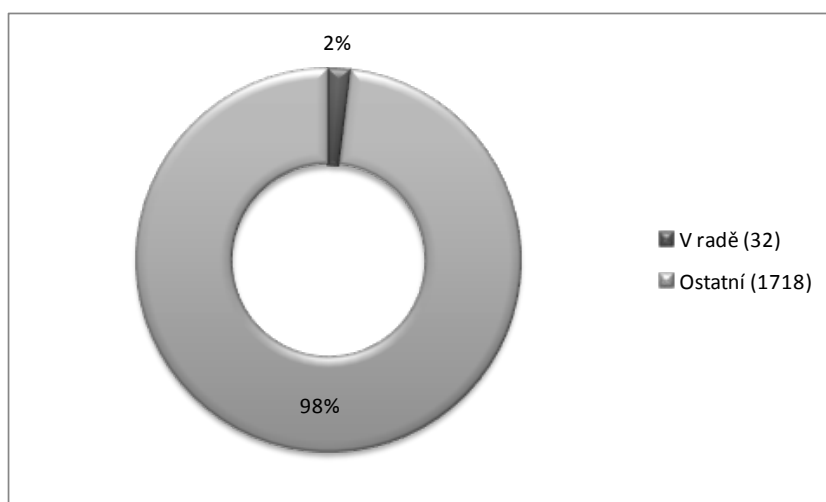
Graf 32. Počet přijatých měšťanů v jednotlivých letech (1324–1393).

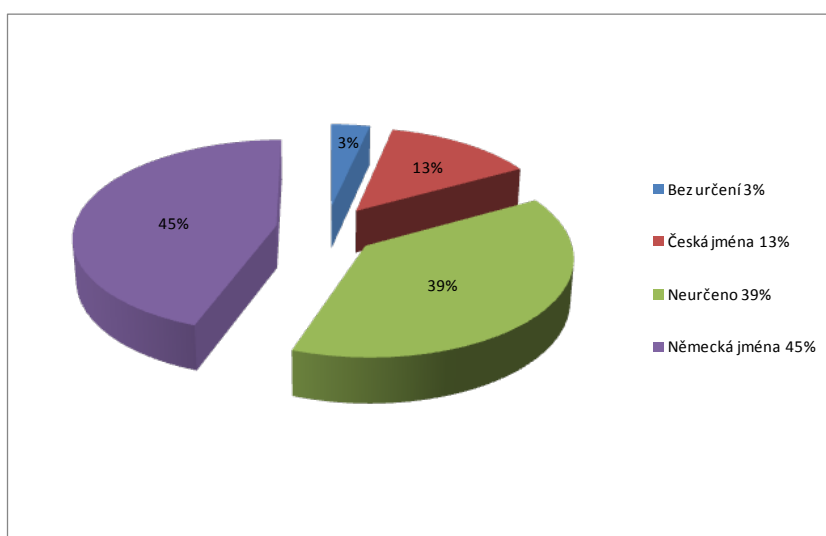
Graf 33. Frekvence počtu přijatých měšťanů podle vzdálenosti místa původu.

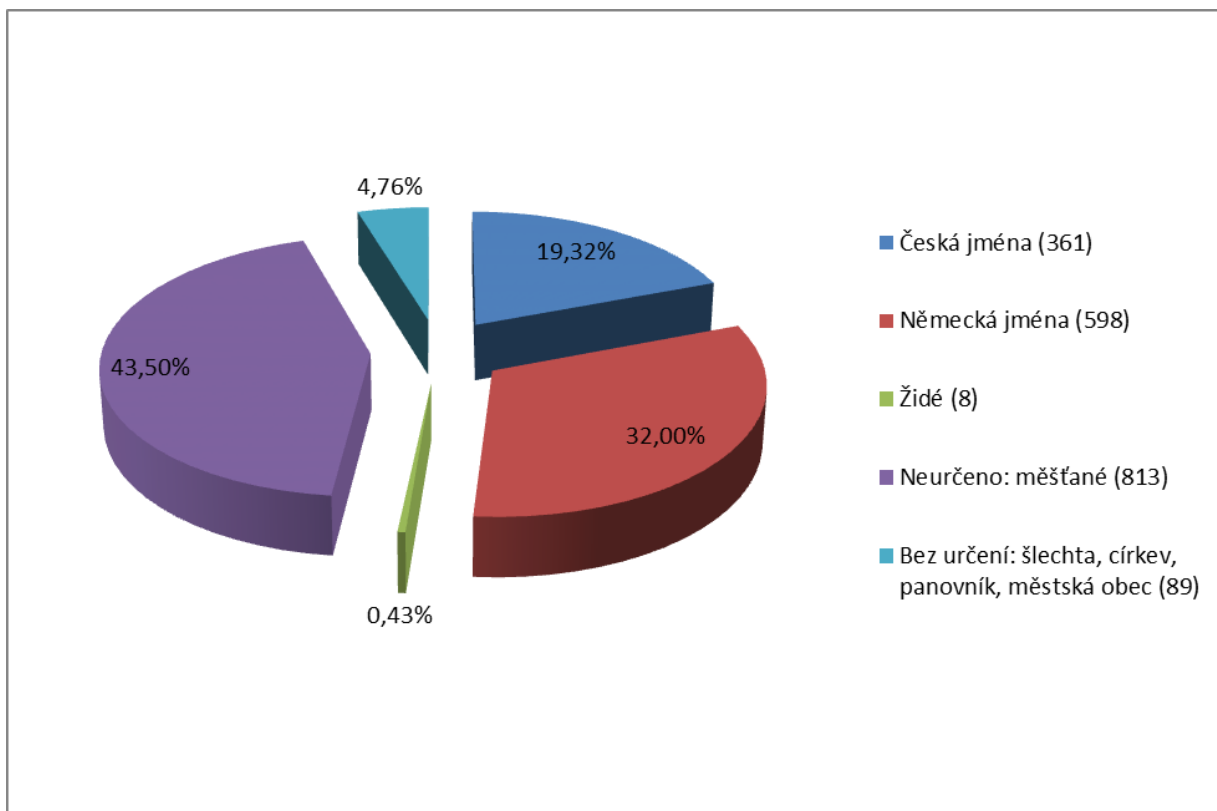
Graf 34. Sociální struktura staroměstských testátorů v letech 1281–1419.

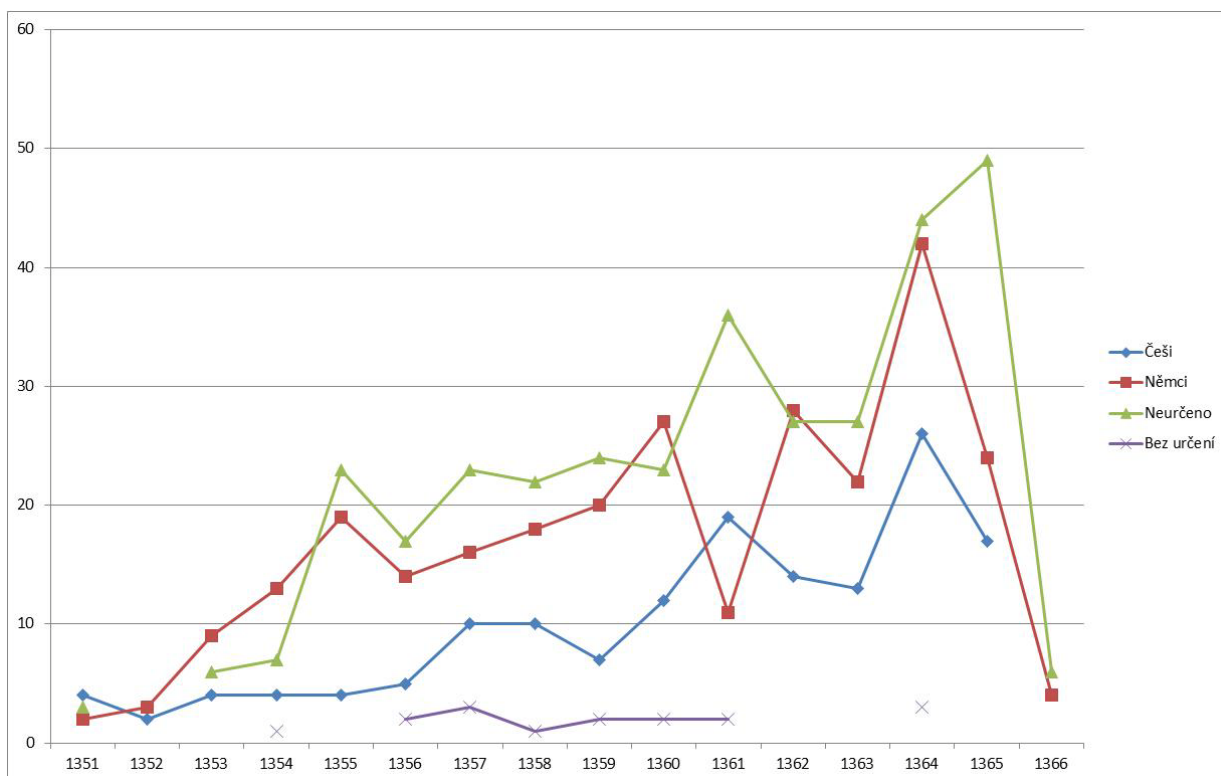
Graf 35. Novoměšťané, kterým se v první generaci podařilo proniknout do městské rady (1324–1393).

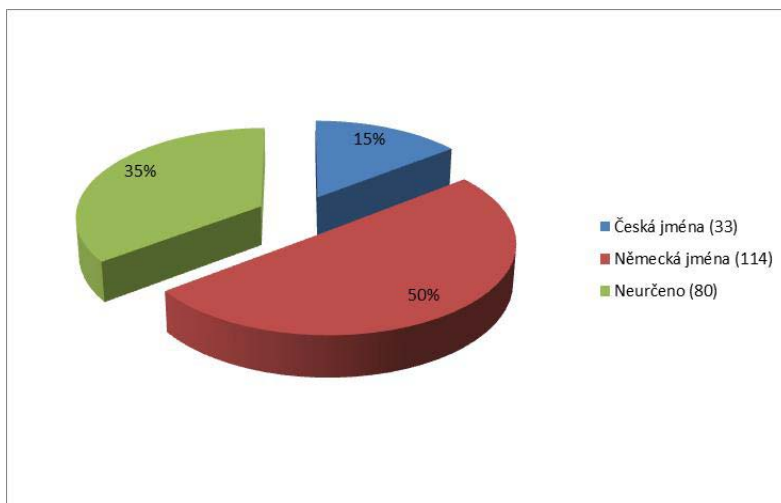
Graf 36. Rozbor jmen osob podle seznamů pečetění listin (1331–1333, 1337).

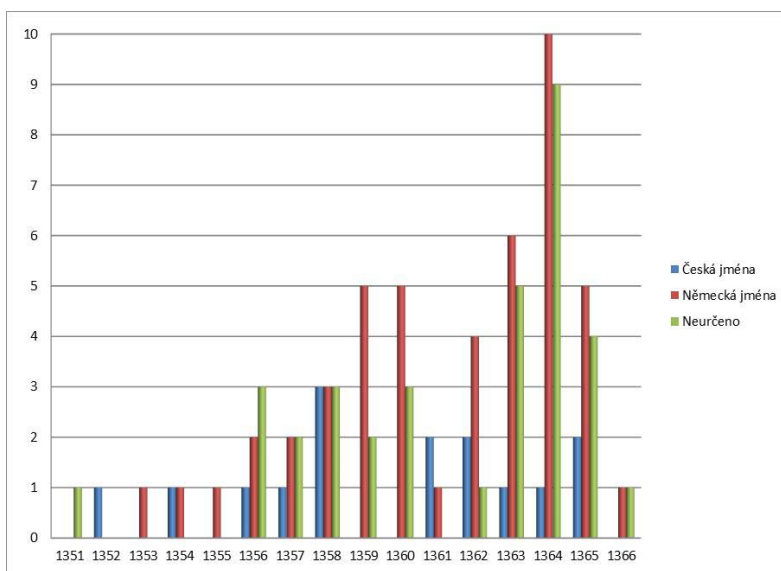
Graf 37. Přehled měšťanských majitelů domů na Starém Městě pražském na základě rozboru jmen soudní knihy (1351–1366).

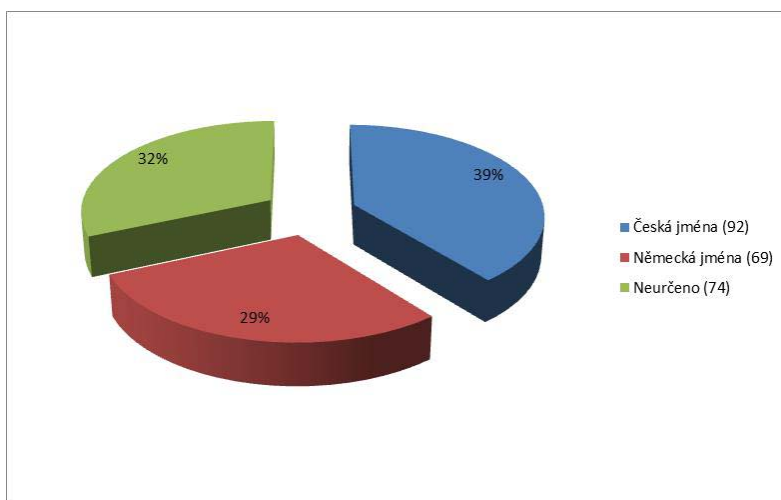
Graf 38. Přehled trhů na základě rozboru jmen soudní knihy (1351–1366).

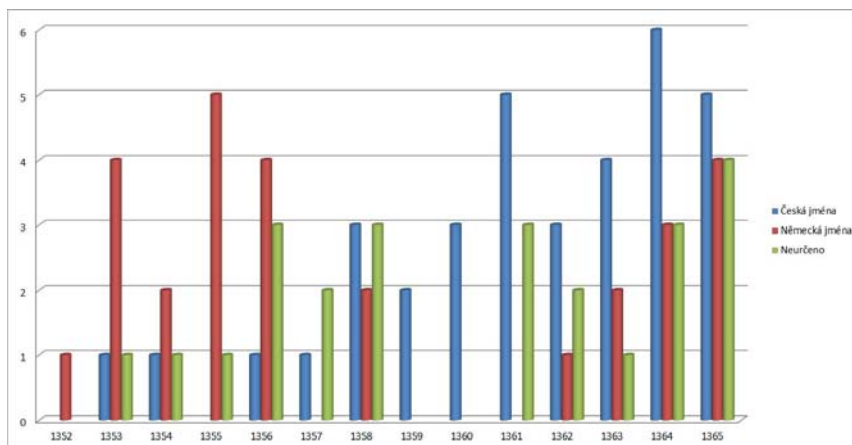
Graf 39. Havelská čtvrť: rozdělení majitelů domů na základě rozboru jmen (1351–1366).

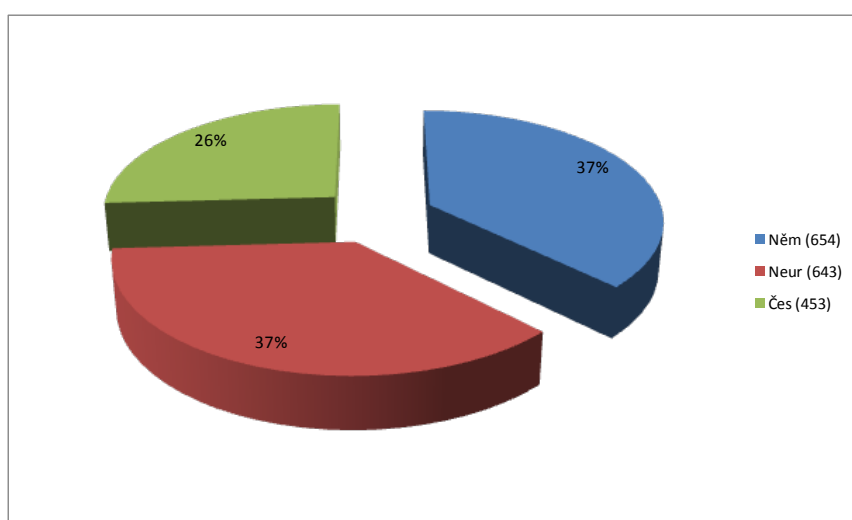
Graf 40. Havelská čtvrť: přehled kupujících na základě rozboru jmen (1351–1366).

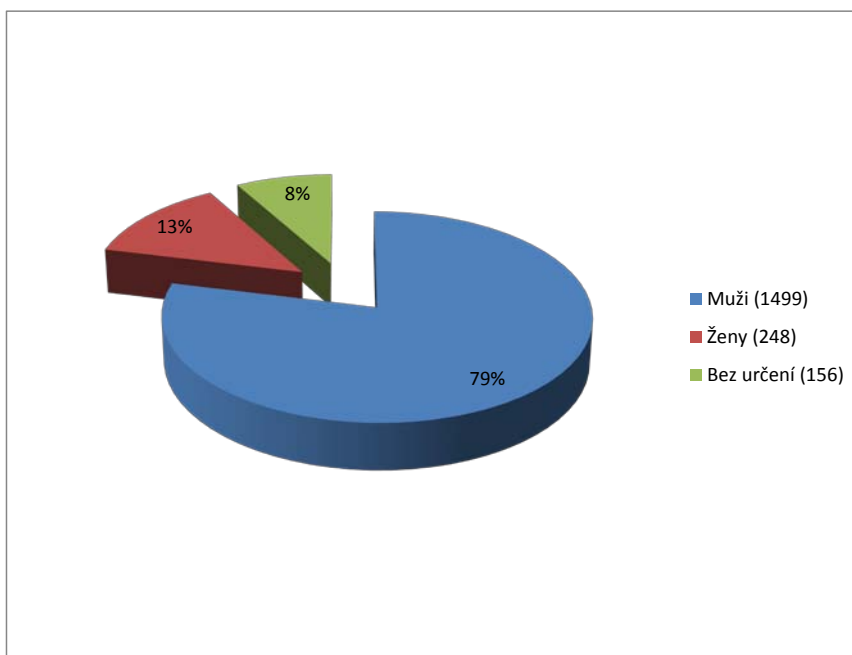
Graf 41. Linhartská čtvrť: rozdělení majitelů domů na základě rozboru jmen (1351–1366).

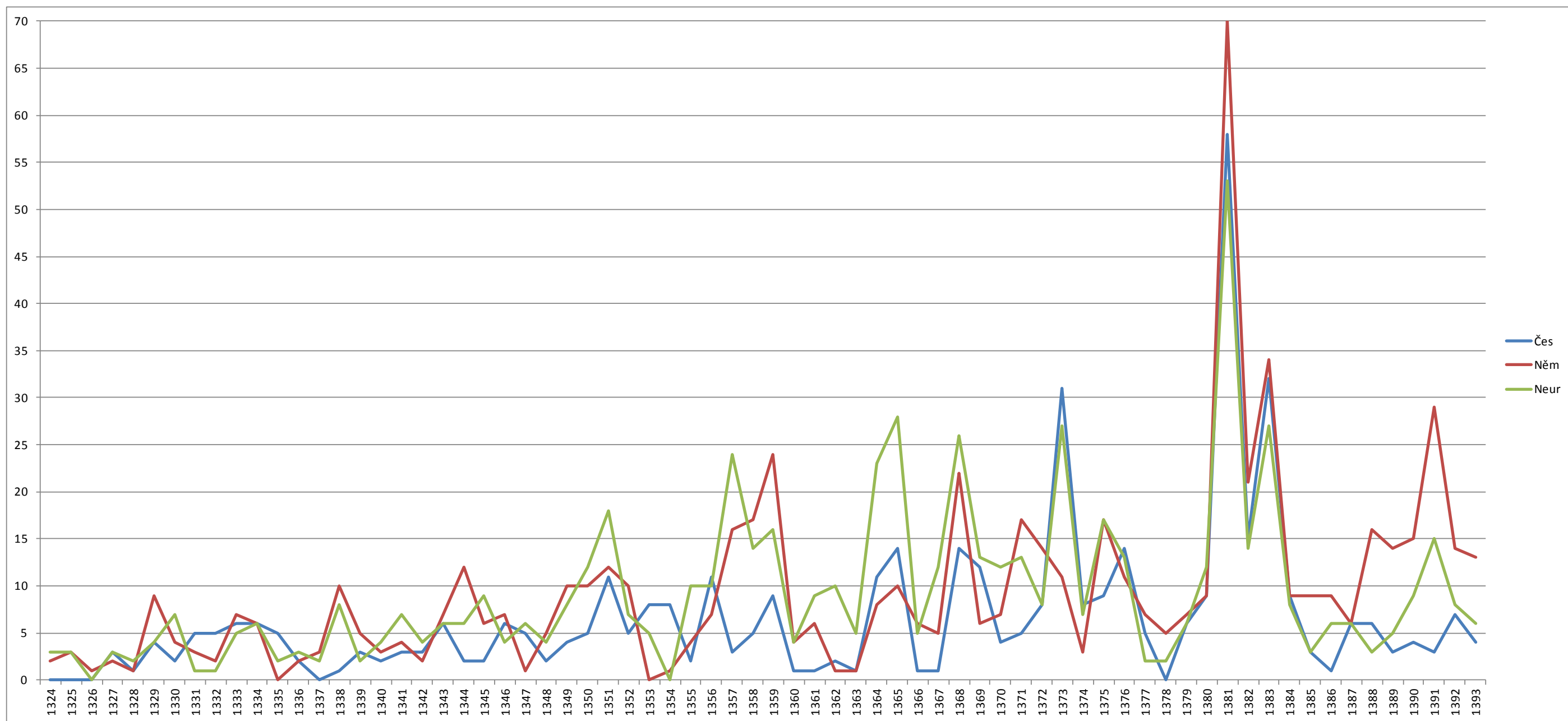
Graf 42. Linhartská čtvrť: přehled kupujících na základě rozboru jmen (1351–1366).

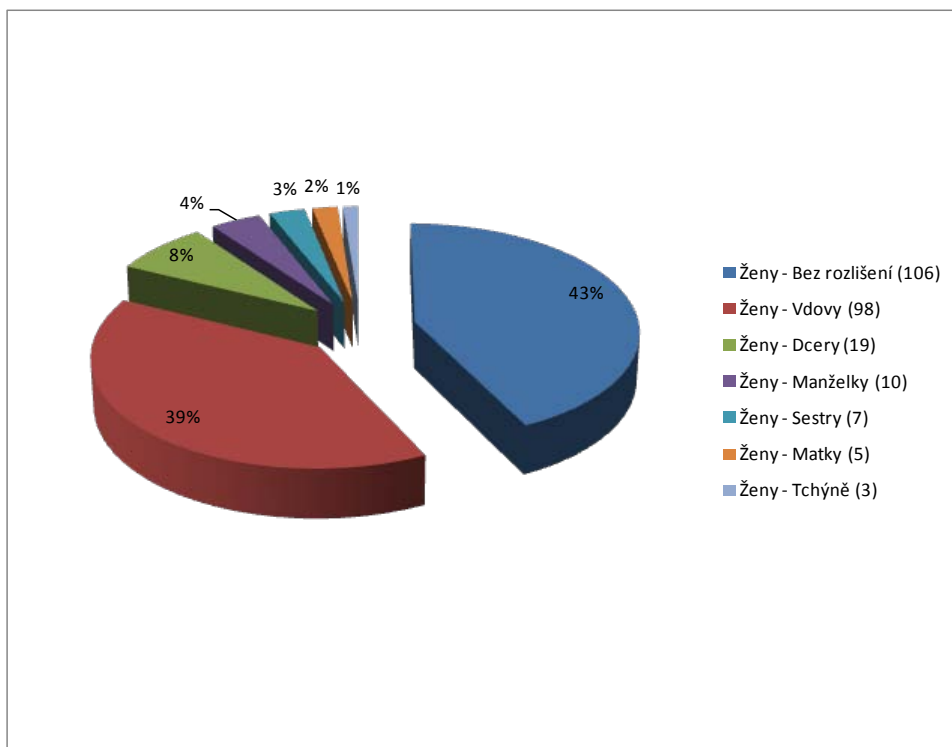
Graf 43. Národnost přijatých měšťanů dle rozboru jejich jmen (1324–1393).

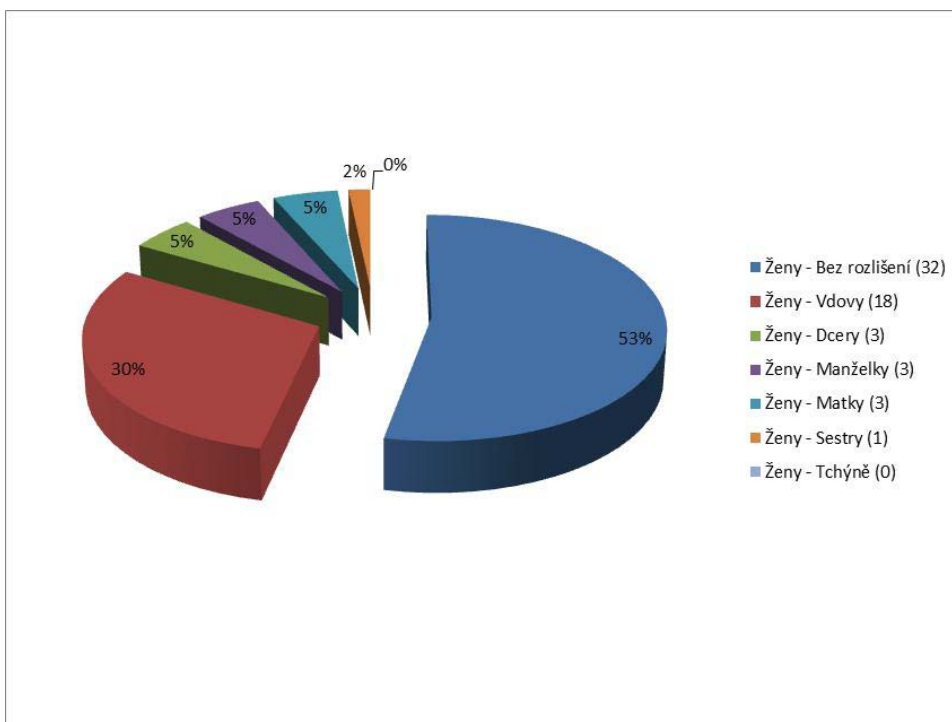
Graf 44. Struktura měšťanů dle pohlaví (1351–1366).

Graf 45. Národnost přijatí dle jednotlivých let (1324–1393).

Graf 46. Rozdělení žen dle postavení (1351–1366).

Graf 47. Koupě domů podle rozdělení žen dle postavení (1353–1365).